

36

ARAşTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI

2. CİLT

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

36.
ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI
2. CİLT

07-11 MAYIS 2018
ÇANAKKALE

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Ana Yayın No: 3628/2

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları
Yayın No: 184/2

YAYINA HAZIRLAYAN
Dr. Candaş KESKİN

07-11 Mayıs 2018 tarihlerinde gerçekleştirilen
40. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu,
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nin katkılarıyla
gerçekleştirilmiştir.

Kapak ve Uygulama
Arel Görsel Tanıtım San. Tic. Ltd. Şti.

e-ISSN: 2667-8837

Kapak Fotoğrafı: *Bülent İŞLER, Nesrin AYDOĞAN İŞLER*
Likya Bölgesi Alacadağ Çevresindeki Bizans Yerleşimleri
2017 Yılı Yüzey Araştırması

Not :Araştırma raporları, dil ve yazım açısından Dr. Candaş KESKİN tarafından
denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2019

40. ULUSLARARASI KAZI, ARAşTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU BİLİM KURULU

SCIENTIFIC COMMITTEE OF 40th INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF EXCAVATIONS, SURVEYS AND ARCHAEOOMETRY

Prof. Dr. Nurettin ARSLAN	(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Başkanı-Assos Kazı Başkanı)
Prof. Dr. Rüstem ASLAN	(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Troia Kazı Başkanı)
Prof. Dr. Andreas SCHACHNER	(Boğazköy-Hattuşaş Kazı Başkanı)
Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU	(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Protohistorya ve Önyasa Arkeolojisi Anabilim Dalı Başkanı)
Doç. Dr. Olivier Can HENRY	(Labraunda Kazı Başkanı)
Prof. Dr. Onur ÖZBEK	(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Prehistorya Anabilim Dalı Başkanı)
Prof. Dr. Timothy HARRISON	(Tell Tayinat Kazı Başkanı)
Doç. Dr. Göksel SAZCI	(Maydos-Kilisetepe Kazı Başkanı)
Prof. Dr. Marcella FRANGIPANE	(Aslantepe Kazı Başkanı)
Doç. Dr. Aslı Erim ÖZDOĞAN	(Çayönü Kazı Başkanı)
Prof. Dr. Michael HOFF	(Antiocheia Ad Cragum Kazı Başkanı)
Dr. Masako OMURA	(Yassıhöyük Kazı Başkanı)

ULUSLARARASI KAZI, ARAşTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU YAYIN KURALLARI

Göndereceğiniz bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak gönderilmesi, kitabın zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır. Bildirilerin yazımında kitaptaki sayfa düzeni esas alınarak;

- * Yazıların A4 kağıda, üstten 5.5 cm. alttan 5 cm. soldan 4.5 cm. sağdan 3 cm. lik bir boşluk bırakılarak, 10 punto ile, bir satır aralığı olacak şekilde, Times New Roman fontu ile en fazla 10 sayfa yazılmalı,
- * Başlık 14 punto, büyük harf ve bold olacak şekilde yazılmalı,
- * Bildiri sahiplerinin isimleri başlığın altında, sağ üstte yer almalı, alt alta sıralanmalı ve unvan kullanılmamalı,
- * Metinde ana başlıklar büyük harflerle ve italik, alt başlıklar, baş harfleri büyük ve italik olarak yazılmalı,
- * Metin içinde geçen yabancı sözcük ve terimler, örneğin “*in-situ*” italik olarak yazılmalı,
- * Metin içinde Milattan Önce gibi çok alışılmış kısıltmalar dışında kısaltma kullanılmamalı, Milattan Önce ve sonra kısaltması: M.Ö., M.S. Erken Tunç Çağı: ETÇ olarak kullanılmalıdır.
- * Bölge adlarının ilk harfleri, aynı şekilde yer, coğrafya ve kurum adlarının ilk harfleri büyük yazılmalıdır. Örneğin: Doğu Anadolu, Yakın Doğu, Avrupa, Akdeniz Bölgesi, Dicle Nehri, Ankara Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu gibi.
- * Ölçü ve ağırlıklar m. cm. mm. lt. gr. şeklinde yazılmalı,
- * Dipnotlar metnin altında ve metin içinde numaraları belirtilerek, 8 puntoda yazılmalı,
- * Dipnot ve kaynakçada (bibliyografya) kitap ve dergi isimleri italik yazılmalı,
- * Harita, çizim ve resimler 15 adetten fazla olmamalı, fotoğraflar JPG veya TIFF olarak gönderilmeli, gönderilen resimlerin çözünürlüğünün en az 300 pixel/inch olmalı,
- * Çizimlere (Çizim: 1), resimlere (Resim: 1), haritalara (Harita: 1) olarak alt yazı yazılmalı ve kesinlikle levha sistemi kullanılmamalı,
- * Yayım için telif anlaşması gerektiren Googleeearth gibi görseller kullanılmamalı,
- * Bildirilere, ilk sayfanın altında, dipnotlardan önce bütün yazarların mutlaka isim, unvan, e-mail ve yazışma adresi yazılmalıdır.

Yayınlanacak bildiri sayısının artması, kitapların zamanında basımını güçleştirdiğinden, bildirilerinizin sempozyum sırasında teslim edilmesi ya da en geç **1 Ağustos tarihine kadar**, yayinlar@kulturturizm.gov.tr e-mail adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan ve geç gönderilen bildiriler kesinlikle yayınlanmayacaktır.

PUBLICATION INSTRUCTIONS

The papers presented in the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as before.

In order to complete a high-quality print in time, we kindly request you to send the paper texts in the format specified below:

1. Texts should be written in 10 pages on A4 paper, with Times New Roman and 10 type size within a space of 13.5x19 cm. Line spacing should be 10 points.
2. Heading should be written in bold with 14 typesize and with 14 points of line space. Main headings should be written with capitals, sub-headings with lower letters. Both types of headings should be written in italics.
3. Footnotes should be placed at the bottom of the pages, with their numbers indicated in the text. Footnote texts should be written with 8 type size and line space of 8 points.
4. Book and periodical titles in the footnotes and bibliography should be written in italics.
5. Total number of drawings and photos should not exceed 15. Photos should be either in JPG or TIFF format with at least 300 dpi solution and sent in a separate file.
6. Captions should be added to drawings (Drawing: .....), photos (Photo: .....), and maps (Map: .....). Plate system should not be used.
7. Authors must indicate their names, titles and contact information in their papers.
8. Digital text of the paper should be added to the print-out and both texts should be identical. Otherwise the digital version will be considered default.

As sudden accumulation of papers makes it difficult to complete printing in time, papers should either be submitted during the symposium or sent to yayinlar@kulturturizm.gov.tr until the 1st of August.

The papers that fail to comply with those instructions or that are sent after the deadline will not be published on no account.

İÇİNDEKİLER

Erdoğan ASLAN, Yusuf KILIÇ, Uğurcan ORHAN Kekova Adası Arkeolojik Yüzey/Sualtı Araştırması 2017	1
Erkan FİDAN, Murat TÜRKTEKİ, Sinem TÜRKTEKİ, Michele MASSA, Umay OĞUZHANOĞLU AKAY, Sezer SEÇER FİDAN, Murat AFŞAR Eskişehir ve Kütahya İlleri Tarih Öncesi Dönem Yüzey Araştırmaları (EKAR) 2017 Yılı Çalışmaları	21
Eylem ÖZDOĞAN Manyas Gölü Doğu Kesim Neolitik Dönem Araştırmaları	41
Stefan FEUSER, Eric LAUFER, Bernhard LUDWIG, Felix PIRSON 2017 Yılında Pergamon'un Yakın Çevresinde Gerçekleştirilen Yüzey Araştırmaları Raporu	53
Fikret ÖZCAN, Nihal ÇEVİK, Eser YAYAN Kuzey Pisidia Yüzey Araştırması 2017	73
Gökhan COŞKUN Lebedos ve Territoriyumu Arkeolojik Yüzey Araştırması, 2017	89
Günder VARİNLİOĞLU Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması (Boga) 2017 Sezonu: Dana Adası'nda Taş Ocakları ve Yapı Endüstrisi.....	109
Güner SAÇIR Kars İli ve Çevresinde Yer Alan Ortaçağ Ermeni Kiliseleri (Ani Hariç) Yüzey Araştırması 2017 Yılı Çalışmaları	125
Hacer SANCAKTAR, Rahşan TAMSÜ POLAT, Yusuf POLAT, M. Bülent ŞENOCAK, Ayça DOKUZBOY, Kudret SEZGİN Yozgat İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması: 2017 Yılı Çalışmaları	141
Hamdi ŞAHİN, Aşkın ÖZDİZBAY, İpek DAĞLI DİNÇER Dağlık Kilikia Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları 2017	165
Harun OY Uşak İli ve İlçeleri İlk Tunç Çağı Araştırmaları 2016 ve 2017 Yılı Çalışmaları.....	181

Hatice KALKAN	
Hypaipa Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması-2017	205
Hatice PAMİR, Ayşe BELGİN HENRY, Canan KARATAŞ YÜKSEL	
Antakya, Altınözü, Yayladağı: Kuseyr Yaylası Yüzey Araştırması 2017	215
Mehmet IŞIKLI, Serkan GÜNDÜZ, Hazal OCAK	
Ayanis Kalesi Sahilinde Su Altı Çalışmalarına Dair Ön Rapor	235
Hüseyin METİN, Salih SOSLU	
Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2017.....	243
Hüseyin Sami ÖZTÜRK, E. Demirhan ÖZTÜRK	
Nikaia (Bithynia) Egemenlik Alanı Epigrafi-Tarihi Coğrafi	
Yüzey Araştırması Çalışmaları - 2017	255
İbrahim KUNT	
Konya Hacıfettah Mezarlığında Bulunan Mezar Taşları	263
İlker IŞIK, Orkun SARP, M. Naim ERDEM	
2017 Yılı Konya İli, Karatay ve Altınekin İlçeleri, Bozdağ Milli Parkı	
Doğu ve Kuzey Kesimi Yüzey Araştırması.....	275
Hayat ERKANAL, İrfan TUĞCU, Vasıf ŞAHOĞLU, Joseph Ian BOYCE,	
Michaela REINFELD, Yeşim ALKAN, Nicholas RIDDICK	
Liman Tepe 2017 Yılı Su Altı Çalışmaları	293
İrfan Deniz YAMAN, Yavuz AYDIN, İraz Aslı YAMAN,	
Canberk KAN	
Aksaray İli Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması (2017)	309
İrfan YILDIZ, Cemal ÇİÇ, Zulküf YARIŞ,	
Özgür MİNTEŞ, Dursun YILDIZ	
Dişbakır İli ve İlçeleri Ortaçağ ve Sonrasına Ait Mimari ve	
Sanat Eserlerinin İncelenmesi Yüzey Araştırması “Çüngüş İlçesi”	321
İsmail BAYKARA, Berkay DİNÇER, Serkan ŞAHİN	
Derya BAYKARA, Esin ÜNAL, Birkan GÜLSEVEN	
2017 Yılı Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri Yüzey Araştırması	343

Jeroen POBLOME, Ralf VANDAM, Dries DAEMS Patrick T. WILLETT, Yasemin ZENGER The 2017 Sagalassos Survey Research	355
Kadriye ÖZÇELİK, İhsan ÇİÇEK, Necla TÜRKOĞLU, Hande BULUT, Esra TUNÇEL, Eşref ERBİL Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2017	377
Makbule EKİCİ, Timur DEMİR, Memik KEREÇİ, Uğur SANCAK Sacır Vadisi ve Çevresi Yerleşim Sistemleri Gaziantep İli Oğuzeli İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2016-2017 Yılı Çalışmaları	391
Maria ANDALORO Painting On Rock-Hewn Settlements in Cappadocia: Knowledge, Preservation and Enhancement (2017 Campaign)	407
Mehmet Ali YILMAZ Uşak Protohistorik Dönem Yüzey Araştırmaları Projesi (UPDAP) 2017 Yılı Sonuçları (İlk Sezon)	425
Mehmet EKİZ, Şükrü DURSUN, Necla DURSUN, Zafer KORKMAZ 2017 Yılı Niğde İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması	453
Mehmet ÖZHANLI, Hakan ALPASLAN, Ersin ÖZEN, Ali GÜNDOĞAN, Fatih HURATA Isparta İli Yalvaç, Gelendost ve Şarkikaraağaç İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması 2017	477
Mehmet SAĞIR, İsmail ÖZER, İsmail BAYKARA, Seçil SAĞIR, Serkan ŞAHİN, Sibel ÖNAL, Ayşegül ÖZDEMİR 2017 Yılı Ankara İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması	491
Meral ORTAÇ 2017 Yılı Bolu İli Seben ve Merkez İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması	503
Mesut DÜNDAR, Yusuf ACIOĞLU, Oğuz KOÇYİĞİT Ortaçağ'dan Günümüze Balıkesir İli Yüzey Araştırması 2017 Yılı Çalışmaları	523

KEKOVA ADASI ARKEOLOJİK YÜZEY/SUALTI ARAŞTIRMASI 2017

Erdoğan ASLAN*

Yusuf KILIÇ

Uğurcan ORHAN

Giriş

Kekova Adası, günümüz Antalya İli Demre İlçesi Üçağz Mevkii'nde, Si-mena Antik Kenti'nin 1 km. güneyinde, Andriake Limanının ise 4 km. batı-sında yer almaktadır. 2017 yılı çalışmaları kapsamında ada kıyılarında su-altı çalışmaları yapılmıştır.¹ Yapılan sualtı yüzey araştırmaları günümüzde Tersane Koyu olarak adlandırılan doğal koy ve bu koyun gerisindeki bölge, adanın kuzey yamacında bulunan ve Kuzey Yerleşim olarak anılan yakla-şık 1 km. uzunluğundaki kıyı alanı ve adanın doğu ucunda günümüz mo-dern fenerinin bulunduğu alan olmak üzere üç bölgede yoğunlaşmıştır² (Çizim: 1).

* Doç. Dr. Erdoğan ASLAN, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Konya/ TÜRKİYE.

PhD Student Yusuf KILIÇ, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölü-mü Ankara/TÜRKİYE.

M A. Uğurcan ORHAN, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Konya/TÜR-KİYE.

1 2017 yılı Çalışmalarında Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Demre Müzesi Müdür-lüğü uzmanlarından Umut Bulmuş görev yapmıştır, sayın Bulmuş'a buradan bir kez daha te-şekkür ederiz. Çalışmalarımızı destekleyen Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz. Söz konusu çalışma ve yayın "Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 16401066 proje numaralı "Kekova Adası ve çevresi Arkeolojik Sualtı ve Yüzey Araştırmaları" konusu ile ilgili olup, ilgili birimce desteklenmiştir" (This work is supported by the Scientific Research Project Fund of Selçuk Üniversitesi under the Project number 16401066). Ayrıca 2016 yılı çalışmalarına katılan Selçuk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans öğ-rencilerinden Ayberk BATGI'ya katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

2 Aslan 2015d, 337; 2016a, 175.

Ada çevresindeki denizel alanda side scan sonar, ROV ve hava fotoğrafı çalışmaları ile sualtında dalgıç arkeologlar tarafından tarama ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalar sırasında tespit edilen ve batık konteksti olmayan çok sayıda sualtı kültür varlığı belgelenerek raporlanmıştır. Ayrıca bir batığa ait omurga ve posta eğrilerinin bulunduğu ahşap batık kalıntıları ile başka bir batığa ait kontekst buluntular tespit edilmiştir.

Kuzey Yerleşim Alanı Sualtı Araştırması

Kekova Adası Kuzey Yerleşiminin önündeki alandan batıya doğru kıyıdan 20 metre açığa kadar olan alan koridor halinde taranmıştır. 5 ile 22 metre arasında değişen derinliklerde yapılan çalışmalarda sualtından genel görünümünün yanı sıra formu saptanabilen amphoralar, LR 1-B, LR 1 Similis, LR 2, LR 4, AE 5-6, Depolama kapları, tabaklar, Üç delikli taş çapa ve çok sayıda seramik parçaları tespit edilmiştir. (Resim: 1-3). Çalışmada 20x250 metrelik alan taranmıştır.

AE 5-6 Tipi Amphora

Kartaca LR-5-6, Peacock-Williams 46, Riley LR 4, Egloff 187 gibi isimler ile de anılmış olup, daha doğru bir isimlendirme olan Mısır Tip 5 (AE 5-6) ismi önerilmektedir³. İskenderiye'nin güneyinde, Mareotis Gölü kıyısındaki atölyelerde, bu tipin benzerleri üretilmiş olup, aynı zamanda Mareotis dışında Abou Mena'da da yoğun olarak üretilmiştir⁴. Mısır'da bulunan pek çok AE 5-6 amphorasının, kentin son derece önemli ihracat ürünü olan şarabın taşınmasında kullanıldığı düşünülmektedir. Ain El-Jedide'de İ.S. VI. yüzyıl'a ve El-Kurside'de İ.S. VII. ve VIII. yüzyıl'a tarihlenen şarap presslerinin bulunması da kentin ihracatında şarabın rolünü ortaya çıkarmakta ve aynı zamanda AE 5-6 amphoralarının şarap taşıdığı görüşünü desteklemektedir⁵. Çalışmamızda, AE 5-6 tipi bir adet amphora tespit edilmiş, nis-

---

3 Şenol 2000, 255.

4 Şenol 2009, 273.

5 Zemer 1977, 69-70.

peten sağlam, gövde üzerinde dibe yakın bir noktada kırık mevcuttur. AE 5-6 amphorası form olarak, dışa çekik ucu yuvarlatılmış yüksek ağız kenarı, gövdeye doğru genişleyen konik formlu omuzları, omuzun üzerinde yivli yuvarlak kesitli dikey kulplar ve üzerinde ince yivler bulunan torba formlu, gövdesi ve dibi yuvarlak bir forma sahiptir (Resim: 1.b). AE 5-6 amphorasının benzerleri, Marmaris Müzesi⁷, Arslan Eyce Taşucu Amphora Müzesi⁸, Bodrum⁹, Dolichiste Kuzey Yerleşim Liman alanı görülmektedir. Kekova Adası Kuzey Yerleşim önünde tespit edilen bu amphora için ise benzerlerinden yola çıkılarak İ.S. VI. ve VII. yüzyıl aralığı önerilmektedir¹⁰.

LR 1 Amphoraları

Çok sayıda farklı isimle bilinen¹¹ LR 1 amphoraları yoğun olarak Kilikya Bölgesi kıyı şeridinde ve Kıbrıs'ın kuzeyinde üretildikleri bilinmekte ancak son araştırmalarda Kilikya dışında da birçok merkezde farklı tarihlerde üretildikleri ileri sürülmektedir¹². İ.S. 5. yüzyılda Doğu Akdeniz ürünlerine olan yüksek talebin göstergesi olabilecek sayıda tüm Akdeniz'de karşılaşılan LR 1 amphoraları¹³ tipolojik olarak LR 1-A, LR 1-B, LR 1-C ve LR 1 Similis olarak dört alt gruba ayrılmaktadır¹⁴. Bu dört alt grup İ.S. 4. yüzyıl'dan başlayarak, İ.S. 7. yüzyıl sonuna kadar üretilmişlerdir¹⁵. Özellikle LR 1-A ve LR 1-B tipi amphoralar, Kekova Adası Kuzey Yerleşim önlerinde rastlanılmaktadır. İlk grup olan LR 1-A amphoraları, dışa taşkın yuvarlatılmış ağız kenarına, duda-

6 Şenol 2003, 125-127.

7 Şenol 2009, 272-274.

8 Alpözen v.d 1995, 65.

9 Aslan 2011, 112-113.

10 Şenol 2000, 346.

11 Bilinen diğer isimleri için bk.: Şenol 2000, 196; Şenol 2003, 82.

12 Üretim yerleri Batı Anadolu, Rhodos, İçmeler, Kilikia, Tarsus, Magarsos, Aigai, Antiocheia, Seleukeia için bkz.: Empereur - Picon 1989, 237-239, fig.18; Alkaç 2012, 325 vd.; Alkaç 2013, 114; Tekocak-Zoroğlu 2013, dn.44; Paphos için bkz.: Michaelides 1996, 149; Elaiussa Sebaste için bkz.: Ferrazzoli - Ricci 2007, 690 ; Ferrazzoli - Ricci 2009, 33 vd; Soli için bkz.: Autret - Yağcı - Rauh 2010, 203 vd.; Manning et al.2000, 255; Amathous ve Kourion için bkz.: Jacobsen 2004, 145.

13 Şenol 2009, 147; Tekocak-Zoroğlu 2013, 118.

14 Şenol 2003, 82 vd.

15 Tekocak-Zoroğlu 2013, 121

ğın hemen altından başlayan ve omuzda gövdeyle birleşen, oval kesitli yivli kulplara sahiptir. Gövdenin en geniş yeri omuzdadır ve ovoid gövde yapısına sahiptir. Küçük bir çıkıntıya sahip dip yapısı sivrilerek sonra ermekte ve kulpların altından kaideye kadar dış yüzeyde sık yivler mevcuttur¹⁶. LR 1 amphoralarının ikinci grubunu oluşturan LR 1-B amphoraları LR 1-A amphoralarından farklı olarak ağız çapının 10-12 cm. arasında değiştiği, boynun kalınlaştığı ve kulpların boyunda birleştiği noktada ayırt edici bir çıkıntının ortaya çıktığı görülmektedir¹⁷. Ayrıca LR 1-B grubunda gövde ovalleşmiş ve kulplar daha dik bir açıya kavuşmuştur. Bizim çalışmalarımızda Kuzey Yerleşim önünde LR 1-B amphoraları tespit edilmiştir. LR 1 amphoralarının üçüncü alt grubu olan LR 1-C amphoraları ise LR 1-B amphorasına oldukça benzer bir form göstermekte fakat yaklaşık 40 cm. olan boyu ile daha küçük boydaki bir versiyonu olarak görülmektedir. LR 1 amphoralarının erken örnekleri İ.S. 4. yüzyılın ilk yıllarına tarihlenmekte ve İ.S. 4. yüzyıl sonu ile İ.S. 7. yüzyıl arasında deniz ticaretinde yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir¹⁸. LR 1-A amphorasının Taşucu¹⁹ ve Marmaris Müzesindeki benzeri²⁰ İ.S. 5. ve 6. yüzyıl aralığına, Kelenderis kazılarında ele geçenler ise İ.S. 4. ve 6. yüzyıl arasına tarihlenmektedir. LR 1-B amphorasının, Korykos Yüzey Araştırmalarında²¹, Taşucu²², Anamur²³, İçel²⁴, Silifke ve diğer müzelerdeki benzerleri²⁵ ile Kelenderis kazısında ele geçen benzerleri²⁶ ise İ.S. 6-7. yüzyıl aralığına tarihlenmektedir. LR-1C amphoraları ise İ.S. 7.yüzyıla tarihlenmekte ve benzerleri tüm

16 Şenol 2000, 196; Şenol 2003, 82; Tekocak-Zoroğlu 2013, 119.

17 Şenol- Kerem 2000, 93; Tekocak-Zoroğlu 2013, 121.

18 Riley 1981, 120; Şenol 2000, 201.

19 Şenol 2009, 228-229.

20 Şenol 2003, 85.

21 Alkaç 2012, 331.

22 Şenol 2009, 233-243.

23 Zoroğlu et al. 2009, 39, Res.6.43-50.

24 Şenol-Kerem 2000, 93.

25 Alkaç 2013, 115, “Silifke Müzesi’ndeki LR 1 B amphorası M.S. VI. ve VII. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. İskenderiye’de M.S. VI. yüzyıla, Antinoopolis’de M.S. VI. yüzyılın sonlarına, Marsilya’da ise M.S. VI. yüzyıla ve Khersonesos’ta M.S. VI. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Taşucu Müzesi’ndeki benzer örnek, M.S. V. yüzyıl sonu-VI yüzyıla ve Side Müzesi’ndeki benzer amp-hora ise M.S. V.-VII. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir.”; Benzerleri için ayrıca bk. Tekocak-Zoroğlu 2013, 122, dn. 60.

26 Tekocak-Zoroğlu 2013, 122.

Ege ve Akdeniz’de ki merkezlerde dağılım göstermektedir²⁷. Çalışmalarımızda bulunan LR 1-B amphoraları ise İ.S. 6-7. yüzyıl arasına tarihlenmektedir (Resim: 2.a-b).

LR 2 B Tipi Amphora

LR 2 B amphorası; British Bi, Kuzmanov XIX, Scorpan 7A, Kartaca LR amphora 2, Benghazi LR amphora 2, Keay LXV²⁸ ve Beltran 71, Keay XXI, Sabratha Tip 25²⁹ olarakta anılmaktadır. LR 2 amphoralarının üretim yeri olarak Ege ve Karadeniz bölgeleri önerilmiş³⁰, yapılan kil analizleri ise Kuzey Ege’de ve Halikarnassos civarında da üretilmiş olabileceği düşünülmektedir³¹. Kesin olmayan bu üretim yeri önerilerini ise Khios’da ve Romanya’da bulunmuş olan atölyeler kanıtlamıştır³². LR 2 B amphoraları üzerinde yapılan analiz çalışmalarında, çam sakızı, mersin reçinesi ve terebentinin az miktarda³³, yoğunlukla zeytinyağı ve şarabın taşındığı düşünülmektedir³⁴. Çalışmamızda tespit edilen LR 2 B tipi amphoranın ağız ve kulbu korunmuş, gövde kırık şekilde tespit edilmiştir. Yoğun kalker tabakasından dolayı ise birçok ayrıntı görülememektedir. Bu amphora form olarak, dışta keskin üçgen halka formu ucu yuvarlatılmış yüksek ağız kenarına, boyunun ortasından omuzla birleşen yuvarlak kesitli kalın kulplara, yüksek konik bir boyuna, alt kısma doğru daralan yuvarlatılmış küresel bir gövdeye sahiptir. LR 2 amphoraların ikinci alt grubu olan LR 2-C amphorası diğer formlar ile yakın benzerlik göstermesine karşılık daha kalın bir boyun ve kulpların omuzlara oturma açısındaki farklılık daha gelişmiş bir versiyonu olarak düşünülmektedir³⁵. Benzer örnekleri ile karşılaştırıldığında Kartacada İ.S. VI. yüzyıl³⁶, Tomis ve Marma-

27 Peacock- Williams 1986, 185; Şenol 2000, 199; Şenol 2003, 81; Şenol 2009, 145; Alkaç 2013, 114.

28 Peacock-Williams 1986, 182.

29 Şenol 2000, 179.

30 Peacock-Williams 1986, 182.

31 Şenol 2000, 180, dn. 480.

32 Bonifay-Villedieu 1989, 25-27.

33 Şenol 2000, 182.

34 Şenol 2009, 149-150.

35 Şenol 2000, 179.

36 Peacock-Williams 1986, 183-184.

ris Müzesi'nde İ.S. IV. ve VI. yüzyıllarlığı³⁷, Arslan Eyce Taşucu Amphora Müzesi'nde İ.S. VII. yüzyıl³⁸, Kekova Adası Kuzey Yerleşim Alanı'nda tespit edilen LR 2-B amphorası için ise İ.S. VII. yüzyıl tarihi önerilmektedir³⁹. Kekova Adası Kuzey Yerleşim güney ucunda tespit edilen LR 2-B tipi amphorası için ise İ.S. VI. yüzyıl sonu VII. yüzyıl başları önerilmektedir⁴⁰ (Resim: 2.d.).

LR 4 Amphorası (Gaza)

Gaza amphoraları, Almagro 54, Kartaca LR4, Kuzmanov XIV⁴¹, Keay LIV⁴², Riley LR4⁴³ ve Peacock- Williams 49⁴⁴ olarak da bilinen LR 4 amphoraları Filistin'de Negev Bölgesin'nin batısında çeşitli bölgelerde ve Gaza bölgesinde üretildikleri düşünülmektedir⁴⁵. İ.S. 4. yüzyıldan itibaren Akdeniz ticaretinde en çok kullanılan amphoralardan olan LR 4 amphoraları Akdeniz'de çok geniş bir yayılım alanına sahiptir. Akdeniz'in doğusu, Batı Karadeniz kıyıları, Güney Fransa ve İtalya'daki kentlerde görülmekte ancak Suriye-Filistin bölgesi ile Kuzey Afrika'da daha yoğun olarak ele geçmektedir⁴⁶. Şarap ve susam yağı taşıdığı anlaşılan LR 4 amphoraları İ.S. 1. yüzyıldan İ.S. 7. yüzyıla kadar üretilmiş⁴⁷ ve Tip 1, 2, 3, 4 olarak dört alt gruba ayrılmıştır⁴⁸. Omuz üzerinde kulak biçiminde iki kulpu bulunan LR 4 amphoralarının erken örneklerinde kısa boylu, geniş ağızlı ve geniş gövdeli bir yapı görülürken geç örneklerinde ağızın ve gövdenin daraldığı, gövdenin silindirik şeklinde uzadığı görülür. Kekova Adası sualtı araştırmalarında çok sayıda tespit edilen LR 4 amphorasından nispeten sağlam bir örneğe yer verdiğimiz çalışmamızdaki amphoranın formu, ucu yuvarlatılmış dışa çekik geniş ağız kenarı, omuz

37 Şenol 2003, 97-98.

38 Şenol 2009, 248, kat. 83.

39 Aslan 2015, 355-356, kat. 22.

40 Peacock-Williams 1986, 184.

41 Şenol 2000, 244.

42 Keay 1984, 278.

43 Riley 1979, 223.

44 Peacock-Williams 1986, 198.

45 Şenol-Kerem 2000, 89; Alkaç 2013, 115.

46 Peacock- Williams 1986, 198; Şenol-Kerem 2000, 89; Şenol 2009, 158; Alkaç 2013, 115.

47 Şenol 2009, 158; Alkaç 2013, 115.

48 Pieri 2007, fig. 8; Şenol 2009, 159.

üzerinde kulak formu iki kulp ve yuvarlak, kısa gövde yapısı nedeniyle Tip 1 grubuna girmektedir⁴⁹. Tip 1 olarak tespit edilen formun benzeri Anamur Müzesi'nde İ.S. 1. ve 4. yüzyıl arasına⁵⁰, Taşucu Müzesi'nde İ.S. 2.-3. yüzyıla⁵¹ ve İçel Müzesi'nde İ.S. 3.-4. yüzyıllar arasına tarihlendirilmekte⁵², Tip 4'ün benzerleri ise İçel Müzesi'nde İ.S. 6.-7. yüzyıllar arasına⁵³, Silifke Müzesi'nde İ.S. 6. yüzyıl sonuna⁵⁴, Bodrum Müzesi'nde İ.S. 4.-6. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir⁵⁵. Diğer örneklerle bakıldığında ise İ.S. 4. yüzyıldan İ.S. 7. yüzyıla kadar yoğun olarak kullanıldıkları görülmektedir⁵⁶. Bu örneklerden yola çıkılarak çalışmamızdaki LR 4 Tip 1 için İ.S. 3. yüzyıl başı 4. yüzyıl sonu önerilmektedir (Resim: 2.f).

Fener Yerleşimi Sualtı Araştırması

Kekova adasının doğu ucunda bulunan ve Fener Yerleşimi olarak adlandırılan bölge ikinci dalış noktası olarak belirlenmiştir. 15 ile 28 metre arasında değişen derinliklerde kültür varlıklarına rastlanmıştır (Resim: 4.a). Yapılan araştırmada ahşap gemi batığı, gemi kullanım kapları ve kırık amphora parçalarına rastlanmıştır.

Ahşap Gemi Batığı

Karaöz Mevkii'nde yapılan sualtı araştırmalarda, 10-13 metre arasında değişen derinliklerde antik döneme ait olduğunu düşündüğümüz ahşap gemi parçalarına rastlanılmıştır. Ahşap geminin izlenebilen uzunluğu 17 metre

49 LR 4 amphoraları Tip A ve Tip B olarak tipolojik iki temel grup içerisinde de sınıflandırılmaktadır (Alkaç 2013, 116.), çalışmamızda erken yada Tip 1 olarak adlandırdığımız amphora Tip A grubuna, Tip 4 olarak adlandırdığımız amphora ise Tip B grubuna girmektedir.

50 Zoroğlu et al. 2009, 41, Res. 8.61.

51 Şenol 2009, 258, No:96.

52 Şenol- Kerem 2000, 91.

53 Şenol- Kerem 2000, 92.

54 Alkaç 2013, 115.

55 Alpözen et al. 2009, 66.

56 Alkaç 2013, 116, "Ashdod'da M.S. VI.-VII. yüzyıllara, Beyrut'ta M.S. VI.-VII. yüzyılın ortalarına, Tarsus'ta Geç Antikçağ'a, Marsilya'da ve Khersonessos'ta M.S. VI. yüzyılın sonuna ve İskenderiye Greko-Romen Müzesi'nde M.S. VI. yüzyıla tarihlenmiştir."

olup genişliği ise 12.40 metre dolaylarındadır. Safrası tespit edilen batığın kargosuna ise rastlanılamamıştır. Fakat G198 olarak adlandırılan amphora parçalarına ve bir adet kırık şekilde mortar (muhtemelen gemi kullanım kabı) tespit edilmiştir. G198 olarak anılan amphoranın, oldukça fazla parçasına rastlanması ise söz konusu batığın kargosunu bu tip amphoranın oluşturduğu tahmin edilmektedir. Söz konusu batığın çevresinde detaylı çalışılarda, kaçak kazı yapıldığına dair bazı objeler tespit edilmiştir. Günümüz yaya kaldırımı yapımı için kullanılan, parke taşlarına bağlı şekilde bulunan meyve kasası, su bidonu ve plastik borular batığın çevresinde tespit edilmiştir. Ahşap parçalarının aralarına gizlenen plastik borular ile kaçak bir kazı yapıldığı anlaşılmaktadır. Kargosundan sadece kırık parça amphora ve seramikler kalan batığın soyulduğu ve tahrip edildiği düşünülmektedir. Antik dönemde, battıktan sonra kuma gömülerek ahşabının korunduğunu düşündüğümüz batığın, kaçak kazılarla tahrip edilmesi ve üzerinin açılması nedeniyle tahribatın hızlanması muhtemeldir. Hiç zaman kaybetmeden önlem alınması ve gerekli korumanın yapılması önerilmektedir. Aksi takdirde birkaç yıl içerisinde bu batığın ahşaplarının yok olması söz konusudur (Resim: 4-5).

Agora G198 Tipi Amphora

Pseudo-Koan, Benghazi ER 2 olarak da bilinen bu amphoraların⁵⁷ üretim yeri kesin olarak bilinmemektedir ancak bu tip amphoraların Kilikia kökenli olduğu öne sürülmektedir⁵⁸. Şarap taşıdığı bilinen bu form İ.S. 1. yüzyıl ile İ.S. 2. yüzyıl arasına tarihlendirilmekte, Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'da yoğun bir dağılım göstermektedir⁵⁹. Kekova'da bulunan Agora G198 amphorası, bu formun karakteristik olan dışa çekik üçgen formlu ağız kenarı, boynun üst bölümünde gövdeyle birleşen ve üst bölümde ağız kenarını aşan mahmuz formlu bir çıkıntıya sahip ikiz kulp şeklinde profilli uzun kulplara sahiptir. Benzerlerine Atina Agorası⁶⁰, Benghazi⁶¹ ve İskenderiye⁶² kazılarında

57 Peacock- Williams 1986, 107.

58 Şenol-Kerem 2000, 93.

59 Riley 1979, 146.

60 Robinson 1959, 43, Pl. 8,42

61 Riley 1979, 146, fig. 73,106

62 Şenol 2000, 363.

rastlanmakta ve İ.S. 1. yüzyıl ile İ.S. 2. yüzyıl arasına tarihlendirilmektedir⁶³. Çalışmamızda yer alan Agora G198 amphorasının da İ.S. 1.-2. yüzyıllar arası-
na verilebileceği önerilmektedir (Resim: 5.e).

Tersane Koyu Arkaik Batık Alanı

Kekova adası Tersane koyu arkaik batık alanına 8-18 metre arasında de-
ğişen derinliklerde tespit çalışması yapılmıştır (Resim: 6.a). Söz konusu alanda,
antik dönemden beri birçok geminin batmasına neden olan bir topuk bulun-
maktadır. Topuğun çevresinde tespit edilen birden fazla batık bulunmakta-
dır. Bunlardan biri Arkaik batığa ait olduğu düşünülen çoğunlukla gövdeden
kırık kulplar, parça ve form veren amphoralar ile gemi malzemeleri tespit
edilmiştir. Kıbrıs merkezli sepet kulplu amphora batığıdır (Resim: 6. b-e.) To-
puğun diğer yanında ise farklı dönemlere ait çok sayıda pişmiş toprak eser
belgelenmiştir. Çalışmada amphoraların tipleri ve kökenleri saptanan Kıbrıs
kökenli Sepet kulplu amphoralar, Mısır kökenli AE 5-6 tipi amphoralar, İtal-
ya kökenli Etrüsk amphorası, Klikia kökenli LR 1-A, 1-B tipi amphoralar ve
Rhodos amphoralarının tespiti yapılmıştır (Resim: 6-7). Gemi personelinin
kullandığı anlaşılan günlük kullanım mutfak kapları, amphora ağız, kulp ve
dipleri, farklı tipte kap formlarının yanı sıra, metal akıtacak, bilek taşları, me-
tal objeler, tavalar, tencereler, çatı kiremitleri, konteks oluşturmeyen ampho-
ralar ve bir adet kandil de fotoğraflanarak belgelenmiştir.

Sepet Kulplu Amphora

Kıbrıs'da üretildiği düşünülen⁶⁴ bu amphoralar karakteristik sepet formu

63 Peacock- Williams 1986, 107.

64 Alkaç 2013, 109 vd. "Sepet kulplu amphoralar, Doğu Akdeniz Bölgesi'nin en erken amphora grupları arasında yer almaktadır ve formun üretim yeri konusu problemlidir. Bu gruba ait atölye, fırın veya atık tabakalarına henüz saptanamamış olması, üretim yeriyle ilgili tartışmaların özellikle Suriye-Fenike ve Kıbrıs üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Kıbrıs'ta bulunmuş bir Sepet Kulplu amphora üzerinde adanın hece alfabetiyle oluşturulmuş yazıtın tespit edilmesi, tipin burada üretilmiş olabileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca Kıbrıs Salamis'te M.Ö. VII. yüzyılın ortası-VI. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen tabakalarda yoğun ele geçmiştir. Bunun sonucunda, Kıbrıs'ın Sepet Kulplu amphoraların üretim yeri olabileceği konusundaki fikirleri güçlendirmiştir. Ayrıca Beyrut'taki kazılarda ele geçen Sepet Kulplu amphoralarda üç değişik kil örneğinin saptanması, Kıbrıs dışında Levant Bölgesi'nde de üretilmiş olabilecekleri ihtimalini doğurmuştur "

yüksek kulplara sahiptir⁶⁵. İ.Ö. 8. yüzyılın sonunda üretilmeye başlanan, zeytinyağı ve şarap⁶⁶ taşıdığı anlaşılan formun erken örnekleri 65-70 cm. yüksekliğe, gövde aynı oranda genişliğe sahiptir ve sepet kulplar ağız kenarını aşmaktadır⁶⁷. İ.Ö. 5. yüzyıldan sonra üretilen örneklerde amphoranın boyunun uzadığı ve gövde formunun incelererek kapasitelerinin azaldığı bilinmektedir. Sepet kulplu amphoraların İ.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen örnekleri Tell Sukas'ta ve İ.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen örnekleri ise Tell Kazel'de bulunmuş olması uzun yıllar kullanımda kaldığını göstermektedir⁶⁸. Kıbrıs'da ki merkezler⁶⁹, Anadolu'nun güney kıyıları ve Doğu Akdeniz'de yayılım gösteren formun örnekleri çalışmamızda Kekova Bölgesinde yer alan Tersane Koyu'nun kuzeybatısında kıyıdan yaklaşık 20 metre açıktaki ve 15-20 metre arası değişen derinlikteki batık alanında bulunmaktadır. Söz konusu batık alanında kırılmış durumda çok sayıda Sepet Kulplu Amphora parçası ile az sayıda Milet-Samos grubu amphora parçası ve yine az sayıda mortar tipi kap bulunmaktadır. Alanda bulunan çok sayıdaki kulp ve gövde parçaları form verecek niteliktedir ve özellikle kulp kısımları oldukça korunmuştur. Bu amphoralar, dışı yuvarlatılmış konik bir ağza ve kısa boyuna, omuz üzerinde ağız kenarını oldukça aşan yuvarlak kesitli dikey kulplara, omuzdan gövdeye keskin geçiş yapan kalın ovoidal gövde formuna ve düz bir kaideye sahiptir. Benzerleri, Anamur⁷⁰, Silifke⁷¹, Marmaris⁷², Taşucu⁷³, Bodrum⁷⁴ Müze'leri'nde ve Tell Keisan⁷⁵ ile Kelenderis⁷⁶ kazılarında bulunmakta ve İ.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilmektedirler. Çalışmamızda yer alan Sepet Kulplu Kıbrıs amphoraları bölgede

---

65 Şenol 2009, 102.

66 İ.Ö. 3. yüzyıl kaynaklarında Kıbrıs şarabının Mısır'da birçok merkeze ithal edildiği yer almaktadır (Şenol 2009, 104).

67 Şenol 2009, 102.

68 Şenol 2009, 103.

69 Cankardeş Şenol 2006, 130.

70 Zoroğlu et al. 2009, 38, Res.2.1.

71 Alkaç 2013, 110.

72 Şenol 2003, 3.

73 Şenol 2009, 186.

74 Alpözen et al. 1995, 70.

75 Alkaç 2013, 110.

76 Zoroğlu 1996, 276.

daha önce araştırma yapan çeşitli araştırmacılar tarafından da İ.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilmişlerdir⁷⁷ (Resim: 6.b-c).

Rhodos Amphorası

İ.Ö. 4. Yüzyıldan itibaren amphora üreten Rhodos bu dönemde Akdeniz'in en büyük şarap ihracatçılarından biri olmuş⁷⁸ Akdeniz dışında Britania ve Hindistan'a kadar amphoralarını ulaştırmıştır. Mantar biçiminde üçgen kesitli ağız kenarı ve topaç formu kaideye sahip Rhodos amphoraları kil analizlerine göre İ.Ö. 3. yüzyıldan itibaren sadece Rhodos'ta değil Rhodos Peraiası'nda da birçok yerde üretilmiştir⁷⁹. İ.Ö. 3. yüzyılın sonlarında sivrilken kulpları ve uzayan boyunları ile ayırt edici özellikleri artmıştır. İ.Ö. 2. yüzyıl sonu İ.Ö. 1. yüzyıl başında önceki özelliklerine ek olarak dudak kesiti kare profile, kulplar aşağı doğru kavisli inen, dudak hizasını aşmayan mahmuz formuna dönüşmüştür⁸⁰. İ.Ö. 1. yüzyıldan itibaren ise Geç Rhodos olarak adlandırılan amphoralar genel anlamda formunu korumuş ancak 27 litre civarında kapasitesi 15-16 litreye kadar düşen form oldukça küçülmüştür⁸¹. Kekova Adası sualtı araştırmalarında rastlanan Rhodos amphorası dışa çekik, ucu yuvarlatılmış ağız kenarına, kalın, içi yivli silindirik ve uzun boyna, ağız kenarının altından başlayarak ağız kenarı seviyesine yükselen ve keskin bir açılıştan sonra dikey olarak omuz üzerine gövdeyle birleşen oval kesitli kulplara sahiptir. Rhodos amphoraları özellikle İ.Ö. 3. ve 2. yüzyıl arasında Akdeniz ve Karadeniz'deki tüm merkezlere dağıtıldığı bilinmektedir⁸². Benzerleri İskenderiye Marmaris⁸³ ve Bodrum Müzeleri'nde bulunan bu amphoralar kulplarındaki mühürlerden İ.Ö. 3. yüzyılın sonuna⁸⁴, İçel Müzesi'ndeki benzeri ise İ.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir⁸⁵. Ça-

77 Frey 1984, 4; Yıldız 1984, 23; Pulak 1997, 313; Hentschel 2004, 12; Köyağasıoğlu 2006, 105; Greene et al. 2011, 62.

78 Şenol- Aşkın 2007, 255.

79 Şenol 2003, 14

80 Şenol 2009, 124.

81 Bu yeni formun ortaya çıkması ve kapasitesinin düşmesi İ.Ö. 1. yüzyıldaki siyasi ve ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Daha geniş bilgi için bk. Alkaç 2014, 217 vd.

82 Şenol- Kerem 2000, 97; Şenol 2003, 13.

83 Şenol 2003, 20.

84 Alpözen et al. 1995, 93.

85 Şenol- Kerem 2000, 97, No:22.

lışmamızda yer alan formun tarihi İ.Ö. 3. yüzyıl sonu İ.Ö. 2. yüzyıl başlarına önerilmektedir (Resim: 7.c-d).

Değerlendirme

2017 yılı Kekova Adası Arkeolojik Yüzey/Sualtı Araştırmaları, daha önceki yıllarda karasal alanlardaki yüzey araştırmalarımız büyük oranda tamamlanması nedeniyle araştırmada tamamen sualtı kültür varlıklarına yönelik çalışma ve araştırmalar olarak gerçekleştirilmiştir. Daha önceki yıllarda da yaptığımız sualtı yüzey araştırmalarında çok sayıda sualtı kültür envanteri tespit edilerek raporlanmış ve bilimsel makalelere konu edilmiştir. Bu yıl yapılan sualtı araştırmalarında da yukarıda detaylı olarak tanıtılan kültür varlıkları tespit edilmiştir. Kekova Adası üzerinde ve çevresindeki sualtı alanlarının kültür varlığı bakımından çok zengin olduğu ve M.Ö. 6. Yüzyıldan M.S. 13. Yüzyıla kadar geniş bir tarih aralığına ait buluntular verdiği gözlemlenmektedir. Orta Likya Bölgesi'nin gerek ada yerleşimi gerekse denizcilik faaliyetlerinin en iyi gözlemlenebildiği bir bölge olan Kekova Adası ve çevresi ileriki yıllarda yapılacak araştırmalarda kuşkusuz daha birçok kültür varlığının tespit edilebileceği potansiyele sahiptir.

KAYNAKÇA

- ALKAÇ 2012, E. Alkaç, "Korykos (Kilikia) Yüzey Araştırmalarında Bulunan LR 1 Amphoraları". *Olba* 20 (2012) 323-344.
- ALKAÇ 2013, E. Alkaç, "Silifke Müzesinden Doğu Akdeniz Üretimi Amphoralar" *Cedrus I*, (2013), 107.124.
- ALKAÇ 2014, E. Alkaç, "M.Ö. 1. Yüzyılın Ortalarında Yunan Amphoralarının Mühürlenme İşleminin Sona Ermesinin Nedenleri", *Olba* 22 (2014), 213-230.
- ALPÖZEN et al. 1995, T.O. Alpözen, A. H. Özdaş, B. Berkaya, *Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Ticari Amphoraları*, Ankara 1995.
- ASLAN 2011, E. Aslan, *Kekova Bölgesi Limanları* , Konya 2011.

- ASLAN 2015, E. Aslan, "Kekova Adası 2012-2013 Yılı Sualtı Araştırmalarında Bulunan Amphoraların Tipolojik Değerlendirmesi". *OLBA XXIII* (2015) 321-369.
- BONIFAY-VILLEDIEU 1989, M. Bonifay - F. Villedieu, "Importation d'amphores orientales en Gaule". Eds. V. Déroche, J. M. Spieser *BCH XVI-II* (1989) 17-46.
- CANKARDEŞ ŞENOL 2006, G. Cankardeş Şenol, *Klasik ve Helenistik Dönemde Mühürlü Amphora Üreten Merkezler ve Mühürleme Sistemleri*, İstanbul 2006.
- EMPEREUR - PİCON 1989, J. Y. Empereur, - M. Picon, , "Les régions de production d'amphores impériales en Méditerranée Orientale", *Anfore Romane e Storia Economica: Un Decenio Di Richerce*, Collection De L'Ecole Française De Rome, 114, (1989), 224-248.
- FREY 1984, D.A. Frey , "Turkish Coastal Survey", *INA Quarterly* 11,1984.
- GREENE et al. 2011, E.S.Greene, J.Leidwagner, H.A.Özdaş, "Two Early Archaic Shipwrecks at Kekova Adası and Kepçe Burnu, Turkey" *IJNA* 40.1, (2011), 60-68.
- HENTSCHEL, 2004, F. Hentschel, "The 2004 Ancient Shipwreck Survey in Turkey", *INA Quarterly* 31.4, (2004), 10-13.
- KEAY 1984, S.J. Keay, Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean: a typology and economic study. The Catalan evidence, *BAR Suppl. International Series* 196(i), Oxford 1984.
- KÖYAĞASIOĞLU 2005, O. Köyağasioğlu, "2004 Yılı Muğla ve Antalya İlleri Antik Batık Yüzey Araştırması", *AST* 23.2, (2005), 103-112.
- PEOCOCK-WILLIAMS 1986, D. P. S. Peacock, D. F. Williams, *Amphorae and the Roman Economy: An Introductory Guard*. London 1986.
- PIERI 2007, D. Pieri, "Les centres de production d'amphores en Méditerranée orientale durant l'Antiquité tardive : quelques remarques", *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean : Archaeology and Archaeometry*, *BAR Series*, 1662 (ii), 2007, 611-625.
- PY 1993, M. Py, "Amphores Étrusques". *LATTARA* 6 (1993), 28-29.
- RİLEY 1975, J. A. Riley, " The Pottery from the First Session of Excavation in the Caesarea Hippodrome". *BASOR* 218 (1975) 25-63.

- RILEY 1979, J.A. Riley, The coarse pottery from Berenice. (Ed.: J.A. Lloyd) Excavations at Sidi Khrebish, Benghazi (Berenice), Vol. II, *Tripoli* 1979, 91-497.
- RILEY 1981, J. A. RILEY, "The Pottery from the Cisterns 1977.1, 1977.2 and 1977.3." Excavations at Carthage 1977, Vol.II, Michigan 1981, 85-124.
- ROBINSON 1959, H.S. Robinson, Pottery of the Roman Period: Chronology, *The Athenian Agora*. Vol. V, Princeton 1959.
- ŞENOL – KEREM 2000, A. K. Şenol – F. Kerem, "İçel Müzesinde Bulunan Bir Grup Amphora", *Olba III* (2000), 81-114.
- ŞENOL 2000, A. K. Şenol, İskenderiye Kazılarında Ele Geçen Amphoralar Işığında Kentin Roma Dönemi Şarap, Zeytinyağı, Salamura Balık ve Sosyal Ticareti, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi), İzmir 2000.
- ŞENOL 2003, A. K. Şenol, *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları*, Ankara 2003.
- ŞENOL – AŞKIN 2007, A. K. Şenol – E. Aşkın, "Amphoralar Işığında Kentin Ticari İlişkileri". Ed. S. Durugönül, Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos. *Adalya Suppl. 6*. İstanbul (2007), 241-297.
- ŞENOL 2009-2008, A. K. Şenol, "AETAM'da Bulunan Amphoraların Tipolojisi". Ed. A. K. Şenol, AETAM'da (Arslan Eyce Taşucu Amphora Müzesi) Bulunan Ticari Amphoralar ve Akdeniz'de Ticaretin İzleri. Mersin (2009), 100-319.
- TEKOCAK-ZOROĞLU 2013, M. Tekocak, L. Zoroğlu, "Kelenderis'te Bulunan Bir Grup Roma Dönemi Ticari Amphorası ve Düşündürdükleri" *OLBA XXI*, (2013) , 109-140.
- ZEMER 1977, A. Zemer, *Storage Jars in Ancient Sea Trade*. Haifa 1977.
- ZOROĞLU 1996, L. Zoroğlu, "1995 Yılı Kelenderis Kazı ve Onarım Çalışmaları". *KST 17* (1996) 261-276.
- ZOROĞLU et al. 2009, L. Zoroğlu, M. Dillon, D. Yakınlar – N. Rauh, "Anamur Arkeoloji Müzesi'ndeki amphora Araştırmaların Raporu". *AST 26*, 2 (2009), 33-50.

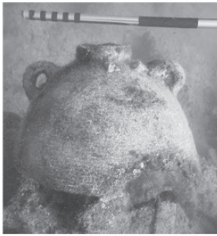

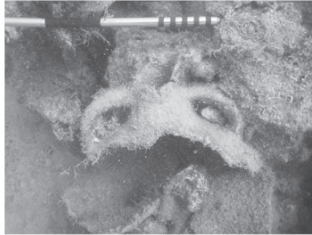
Çizim 1: Kekova Adası Yerleşimleri

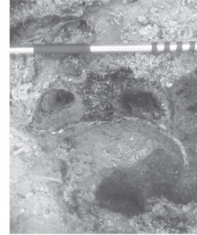
a

b

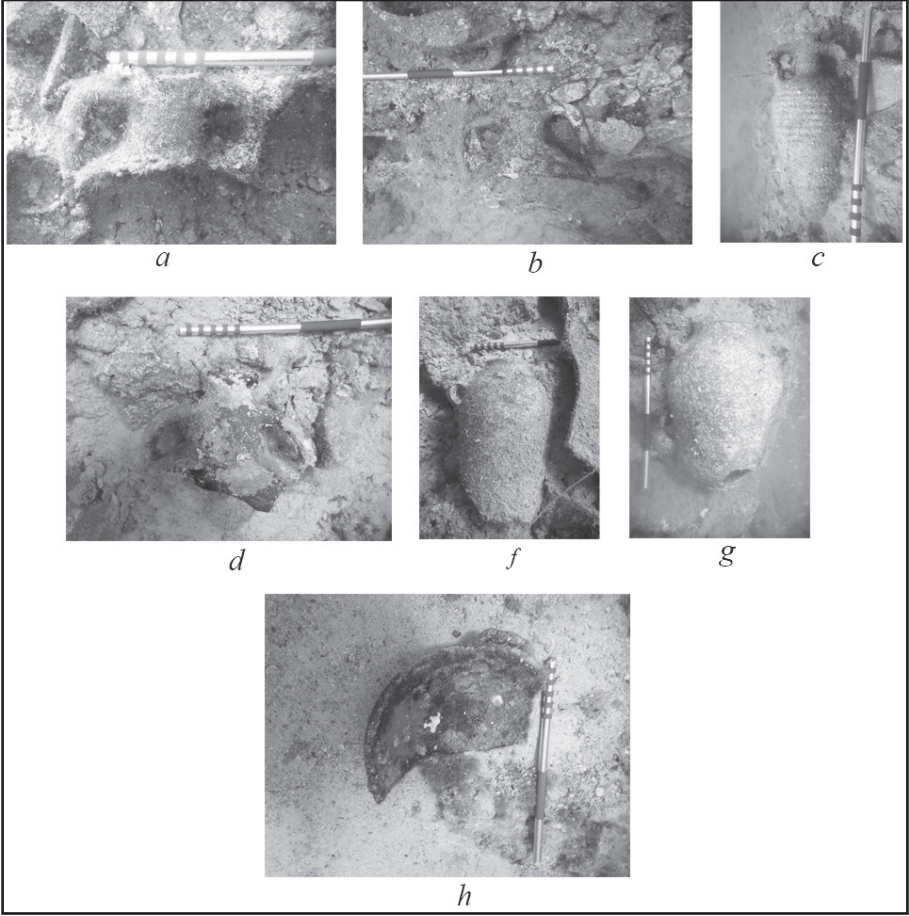
c

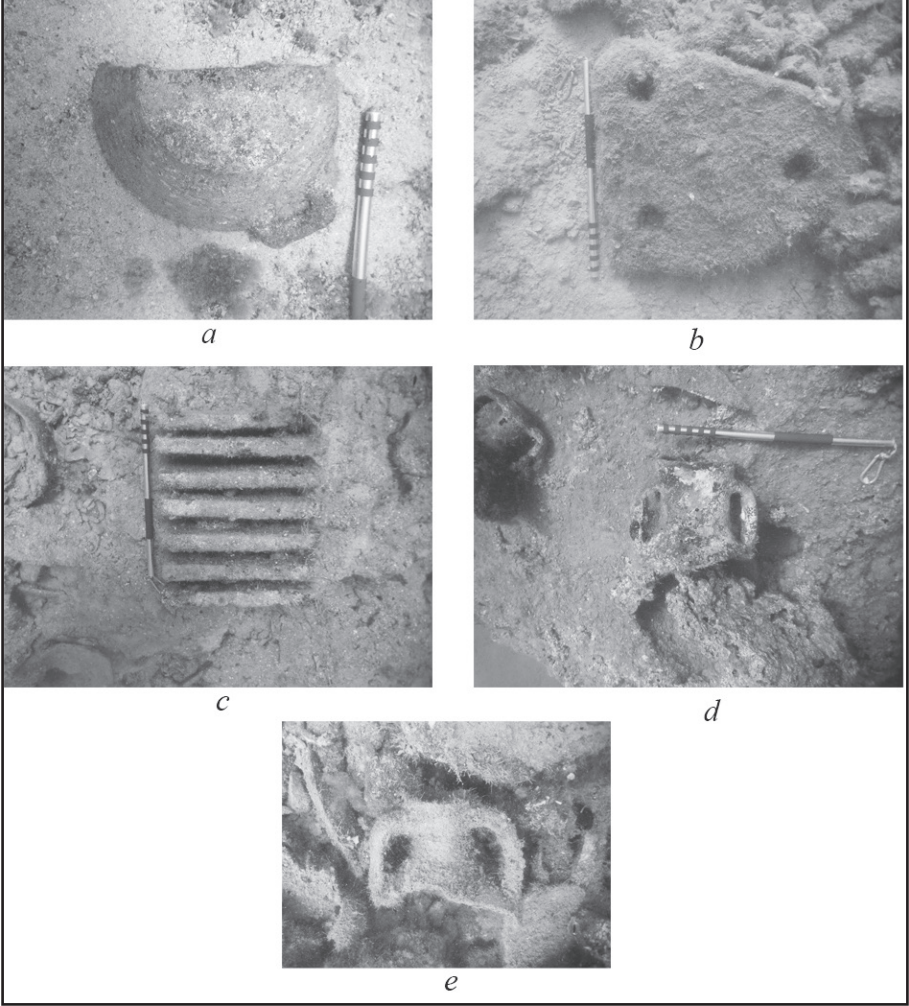
d

Resim 1: Kuzey Yerleşim Alanı Sualtı Buluntuları

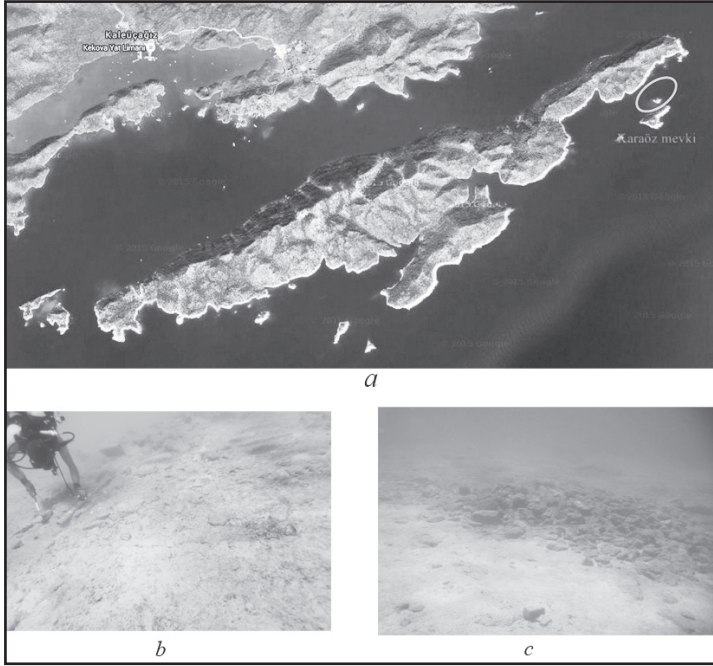

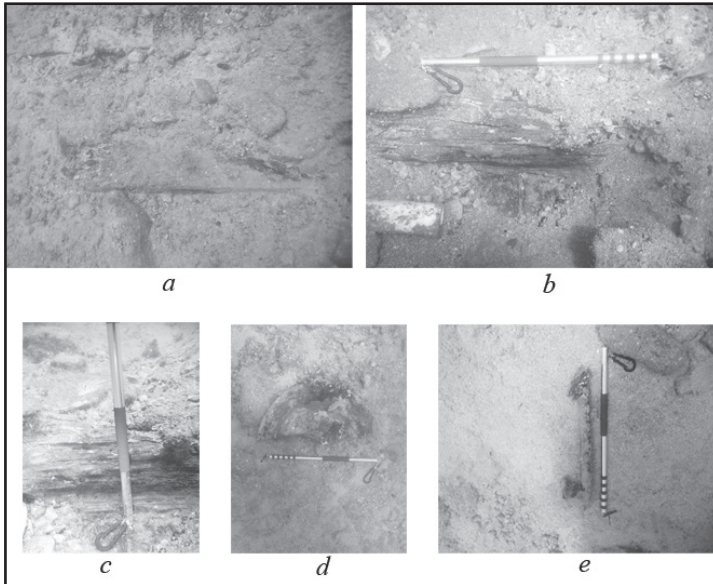
Resim 2: Kuzey Yerleşim Alanı Sualtı Buluntuları

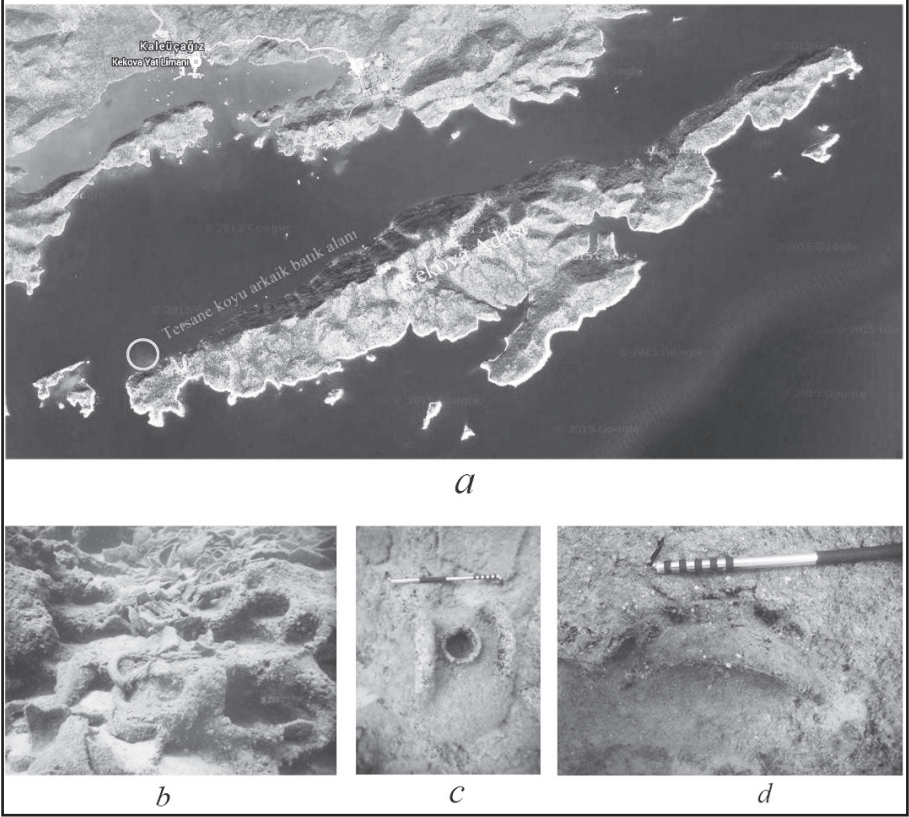
Resim 3: Kuzey Yerleşim Alanı Sualtı Buluntuları

Resim 4: Fener Yerleşimi Sualtı Buluntuları

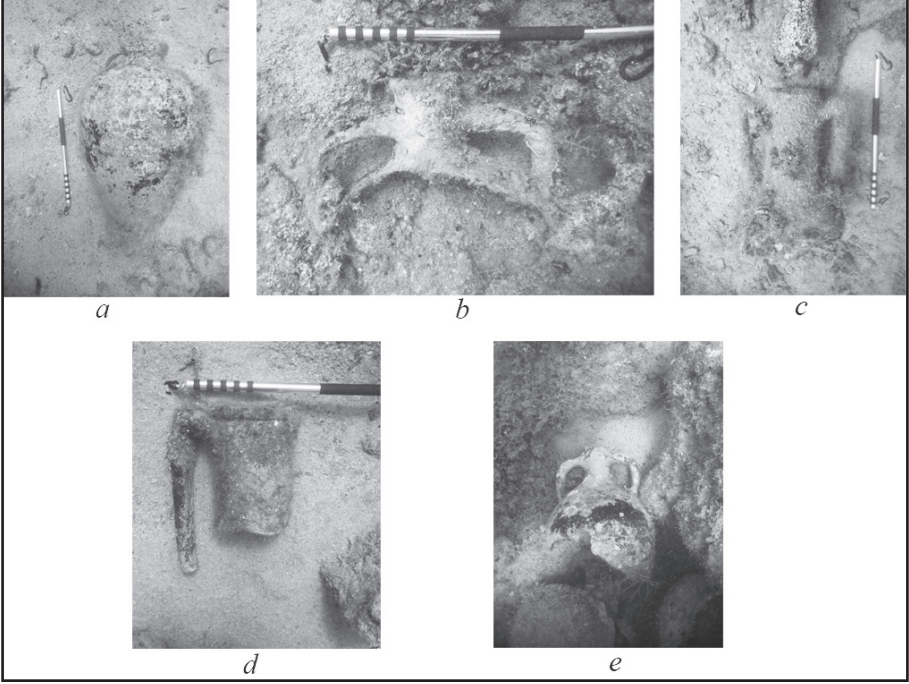

Resim 5: Fener Yerleşimi Sualtı Buluntuları

Resim 6: Tersane Koyu Arkaik Batık Alanı Sualtı Buluntuları

Resim 7: Tersane Koyu Arkaik Batık Alanı Sualtı Buluntuları

ESKİŞEHİR VE KÜTAHYA İLLERİ TARİH ÖNCESİ DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMALARI (EKAR) 2017 YILI ÇALIŞMALARI

Erkan FİDAN*
Murat TÜRKTEKİ
Sinem TÜRKTEKİ
Michele MASSA
Umay OĞUZHANOĞLU AKAY
Sezer SEÇER FİDAN
Murat AFŞAR

I- Giriş

Bu yıl ilk defa başladığımız Eskişehir ve Kütahya İlleri Tarih Öncesi Dönem Yüzey Araştırması (EKAR) projemizde hedeflerimizin en başında yeni teknolojiler kullanılarak, bölgedeki tarih öncesi dönemlere ilişkin sorunları ve kronolojik boşlukları doldurabilecek büyük yerleşmeler üzerinde yoğun yüzey araştırması (*intensive survey*) yapmaktır. Bölgenin en önemli tarih öncesi dönem yerleşmeleri olarak tespit ettiğimiz Kütahya İli'ndeki Kocahöyük, Tavşanlı, Hacıkebir, Ortaca, Malatça ve Gecek höyükleri ile Eskişehir İli'ndeki Yakakaya, Karahöyük, Porsuk, Toraman, Gerenli, Karapazar ve Soğulcak

- * Doç. Dr. Erkan FİDAN, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, Bilecik/TÜRKİYE.
Doç. Dr. Murat TÜRKTEKİ, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, Bilecik/TÜRKİYE.
Dr. Öğr. Üyesi Sinem TÜRKTEKİ, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, Bilecik/TÜRKİYE.
Dr. Öğr. Üyesi Michele MASSA, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, Bilecik/TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Umay OĞUZHANOĞLU AKAY, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, Pamukkale-Denizli/TÜRKİYE.
Hititolog Seçer SEÇER FİDAN, İstanbul Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Bölümü Doktora Öğrencisi, İstanbul/TÜRKİYE.
Arkeolog Murat AFŞAR, TÜRKİYE.

gibi yerleşmelerde amacımız, modern yöntemlerle yeni belgeleme çalışmaları yaparak, ileride buralarda kazı yapmak isteyen arkeologlara önemli bir bilgi paketinin bırakılmasıdır (Şekil: 1). Söz konusu höyüklerdeki ana hedef ise bölgede M.Ö. 3. Binyıl sonu ile M.Ö. 2. Binyılı içeren büyük merkezlerin karşılaştırılmasıdır. Batı Anadolu'nun tarih öncesi dönemlerde en önemli problemlerinden birini teşkil eden ve bölgede şehir devletleri olarak tanımlanabilecek oluşumun başladığı bu dönem ne yazık ki çok az araştırılmıştır.

Çalışma amaçlarımızdan bir diğeri ise özellikle dağlık alanlar ile Kütahya'nın batısındaki vadilerde ve Eskişehir'in doğu ve güneydoğusunda (Sivrihisar ve Günyüzü ilçeleri) eksik olan alanlarda tarama yapılmasıdır. Bu sayede bölgede çok daha az bilgi sahibi olduğumuz Paleolitik ve Neolitik Dönemlere ilişkin yeni yerleşmeler ortaya çıkarılabilir. Araştırmamızın diğer önemli başka bir hedefi ise maden yatakları bakımından oldukça zengin olan bölgenin tarih öncesi dönem madenciliğine ilişkin izlerin ortaya çıkarılması olacaktır (Şekil: 2).

Sonuç olarak Eskişehir ve Kütahya illeri Tarih Öncesi Dönem Yüzey Araştırması ile yeni yöntem ve teknolojiler kullanılarak detaylı yerleşme dağılım haritalarının çıkarılması, bölgenin tarih öncesi dönemlerde konumunu daha açık bir şekilde ortaya konması ve bölgenin kronolojisindeki, kültürel ve siyasal yapılanmasındaki mevcut boşlukları doldurmaya yönelik olarak, ileride yapılacak olan bilimsel çalışmalar ve kazılar için de zemin hazırlanması amaçlanmaktadır.

II- 2017 Yılı Çalışmaları

Eskişehir ve Kütahya illerini kapsayan yüzey araştırması, 10-25 Ağustos 2017 tarihleri arasında sürdürülmüştür.¹ Bu yılki çalışmalarımızda Eskişehir

---

1 Araştırma ekibi, Doç. Dr. Erkan FİDAN (Arkeolog, Araştırma Başkanı), Abdurrahman AKTAŞ (Kültür ve Turizm Bakanlığı Temsilcisi, Bilecik Arkeoloji Müzesi Uzmanı), Doç. Dr. Murat TÜRKTEKİ (Arkeolog), Öğr.Gör.Dr. Umay OĞUZHANOĞLU AKAY, Sezer SEÇER FİDAN (Hititolog), Murat AFŞAR (Arkeolog), Ufuk ÖZDEMİR (Arkeolog), Sümeyya DİNÇ (Arkeolog), Fatih KARADAŞ (Arkeolog), Ayşe GÜRSOY (Arkeolog), Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri: M. Naim ÖZKAN, Yunus Emre ARAS, Deniz DAK, Esin EROL, Nursaç KAYA, Hatice AKYÜZ, Bilal ACAR, Sinem ARSLAN, Belgin ALBAYRAK ve Yasin Orçun KÖK'ten oluşmuştur. Bu vesileyle özveri ile çalışan tüm ekip üyelerimize teşekkür ederiz.

Bölgesine ağırlık verilmiştir (Şekil: 3). Eskişehir İli sınırları içerisinde bulunan 13 envanterlik eser, Eskişehir Arkeoloji Müzesine teslim edilmiştir.

IIA. Eskişehir Bölgesi

Eskişehir Bölgesinde yapılan çalışmalar 3 farklı bölgede gerçekleştirilmiştir.

- 1- Eskişehir'in kuzeyi (Alpu ilçesi)
- 2- Eskişehir'in doğusu (Günyüzü ve Sivrihisar ilçeleri)
- 3- Eskişehir'in güneybatısı (Mahmudiye, Seyitgazi ve Odunpazarı ilçeleri)

IIA.1- Alpu İlçesi

Alpu İlçesi'nde Çukurhisar Mahallesi ile Esence Mahallesi arasındaki 15 km.'lik alan taranmıştır. Burada tescilli yerleşmeler dışında arkeolojik başka bir unsura rastlanmamıştır. Söz konusu bölgede, Çukur Hisar I, Porsuk Höyük II ve Yeşildon höyükleri ziyaret edilmiştir.

Porsuk Höyük: Bu yılki çalışmalarımızda yoğun yüzey araştırması (*intensive survey*) yaptığımız iki höyükten bir tanesi Porsuk Höyüktür (Şekil: 5). Esence mahallesinin 2.5 km. doğusunda yer alan 350 x 440 m. boyutlarında ve 8 m. yüksekliğindeki üç konili höyük, yoğun yüzey araştırması kapsamında doğu batı olmak üzere ikiye ayrılmış, bu bölümlerde kendi içinde kuzey güney yönünde bölünerek 4 alan oluşturulmuştur. Ayrıca en doğuda kalan ve üzeri pancar ekili olan koni tek bir alan olarak ele alınmış ve bu şekilde 5 alandan malzeme birbirine karıştırılmadan toplanmıştır. Höyükte Klasik Dönem malzemesi çok azdır, İTÇ II ve özellikle İTÇ III malzemesi çok yoğun bir şekilde görülmüştür (Şekil: 6).

Çukurhisar 2: Höyük, Alpu İlçesi'nin Çerkez Çukurhisar Mahallesi'nin hemen güneybatısında yer almaktadır. Yaklaşık 13.5 m. yüksekliğe sahip olan 150 m. çapındaki höyük üzerinde kaçak kazı çukurları bulunmaktadır (Şekil: 7). Höyüğün doğu ve kuzeydoğu eteğinde İTÇ III Dönemini yansıtan çanak çömlekler bulunurken güneydoğu eteklerinde M.Ö. II. Binyıla ait çanak çömlek parçaları olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca höyüğün güneyinde

ve güneydoğusunda maden cürufları ele geçirilmiştir. Höyüğün çevresindeki araştırma sonucunda höyüğün hemen güneyinde kalan tarlalarda bir adet Bizans Dönemi'ne ait sikke bulunmuştur.

Yeşildon: İsmini aldığı mahallenin 1.5 km. güneyinde yer alan yerleşme, 205 m. çapında ve 8 m. yüksekliktedir. Üzerinin otlarla kaplı olması sebebiyle çok az malzeme toplanan höyüğün en üst kısmında defineciler tarafından açılmış olan klasik dönemlere ait bir mezar bulunmaktadır.

IIA.2- Sivrihisar, Mihalıççık ve Günyüzü İlçeleri

Eskişehir'in kuzeydoğusundaki Sivrihisar ile Mihalıççık ilçeleri arasında kalan dağlık bölgede ekiplere bölünerek tarama yapılmıştır. Eskişehir Ankara karayolunun kuzeyinde Babadat Mahallesi'nden başlayan tarama, kuzeybatıda Ankara il sınırına kadar olan ve Biçer, Saray ve Narlı mahallerini de kapsayacak şekilde yaklaşık olarak 25 km. uzunluğunda bir hattın çevresinde gerçekleştirilmiştir. Burada yer alan ve tescilli olan yerleşmeler ile yer yer alana yayılmış çok seyrek Klasik Dönem ve Frig malzemesi tespit edilmiştir. Ayrıca ekibimiz, bölgede daha önceden bilinen 3 yerleşme yerini (Bahçecik 1-2 ve Hamam Karahisar Höyük) yeniden ziyaret ederek malzeme toplamıştır:

Bahçecik 1: Bahçecik Mahallesi'nin 2 km. kuzeyinde ve Sivrihisar askeri havaalanının batısında yer yer alan Bahçecik I höyüğü, 130 x 105 m. boyutlarında olup, 6 m. yüksekliğe sahiptir. Çok geniş bir alana yayılım göstermeyen höyüğün doğusunda günümüzde kurumuş olan bir dere yatağı bulunmaktadır. Höyüğün tepe ve güneydoğu eteklerine doğru kaçak kazı çukurları izlenmektedir. Höyükte, Geç Kalkolitik, M.Ö. 3. Binyıl'ın ikinci yarısı ve OTÇ çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir.

Bahçecik 2: Bahçecik Mahallesi'nin 1 km. güneyinde alan Bahçecik 2 yerleşmesi, yaklaşık 3 m. yüksekliğe sahip 55 x 65 m. boyutlarında küçük yayvan bir höyüktür. Mera alanı içerisinde kalan höyük defineciler tarafından yoğun tahribata uğramıştır. Höyüğün en tepe noktasında yer alan çukur oldukça geniş ve derin olduğu vurgulanmalıdır. Bu höyükten toplanan malzeme, Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı'na tarihlenmektedir.

Hamam Karahisar Höyük: 9.5 m. yüksekliğe sahip olan Hamam Karahisar (Hamam Höyük), Günyüzü ilçesinin Hamamhisar mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Söz konusu mahallenin 1 km. kadar güneybatısında yer alan höyüğün hemen batı tarafında Çardak Hamamı yer almaktadır. 190 x 150 m. boyutlarındaki höyüğün özellikle batı eteklerinde İTÇ II, İTÇ III ve M.Ö. II. Binyılı yansıtan çanak çömlek parçalarının bulunmasının yanı sıra birer tane mühür (Şekil: 14), sapan tanesi, kırık topuz başı ve ağırşak ele geçirilmiştir.

IIA.3- Mahmudiye, Odunpazarı ve Seyitgazi İlçeleri

Karapazar Höyük: Odunpazar İlçesi'nin Karapazar Mahallesi'nin 1.2 km. güneybatısında yer alan höyük ve höyük çevresinde yoğunlaştırılmış yüzey araştırması (*intensive survey*) gerçekleştirilmiştir. 180 x 130 m. ebatlarında ve 21.5 m. yüksekliğindeki höyüğün yoğun ve uzun otlar ile kaplı olması sebebiyle nedenle höyüğün doğu ve kuzeydoğusundaki yaklaşık olarak 250 x 250 m. kaplayan aşağı şehir kesimi 50x50 m.'lik alanlara bölünerek *intensive survey* gerçekleştirilmiştir (Şekil: 8). Söz konusu alanda klasik dönem malzemesi, İTÇ malzemesi ile birlikte karışık durumda ele geçirilmiştir.

Höyüğün üzerinden toplanan malzemenin tamamı Klasik dönemlere tarihlenmektedir. Söz konusu klasik malzeme M.S. 3. yüzyıla ait olan küp parçaları ile karakterize olmaktadır. Yamaçlardaki erken dönem malzemesi ise defineci çukurları nedeniyle oluşmuş profiller boyunca tespit edilmiştir. Bunlardan kuzeybatıda bulunan profilden İTÇ II malzemesi toplanmıştır. Ayrıca yaklaşık zeminden 4-5 m. yukarıda yer alan diğer bir profilden ise Erken İTÇ III malzemesi ele geçirilmiştir (Şekil: 9).

Büyükdere Höyük: Höyük, TANAP doğalgaz boru hattı projesi kapsamında bölgede çalışan arkeolog M. Sağır'ın gözlemleri ile bulunmuştur. Kendisinin tarafımıza aktardığı bilgiler sonucunda Seyitgazi ilçesinin Büyükdere mahallesinin yaklaşık 2 km. doğusunda yer alan höyük tespit edilmiştir (Şekil: 10). Yaklaşık 90 m. çapından küçük bir höyük olduğu gözlemlenen 4 m. yükseklikteki höyükte, İTÇ II ve İTÇ III dönemlerine ait çanak çömlek parçaları bulunmuştur (Şekil: 11).

Güllü Höyük: 105 m. çapında ve 7.5 m. yüksekliğindeki höyük, Güllüce ma-

hallesinin 1.5 km. güneybatısında, Büyükdere Mahallesi'nin ise 2 km. kuzey doğusunda yer almaktadır. Üzeri yoğun ot ile kaplı olan höyüğün yayılım alanı tarımsal faaliyetler için kullanılmış olup höyüğün etekleri aynı sebepten dolayı tıraşlanmıştır. Höyüğün üzerinde M.Ö. erken 2. Binyıl'a ait malzeme bulunurken, eteklerinde İTÇ II Dönemi'ne ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

Kalkanlı Höyük: Kalkanlı Mahallesi içerisinde bulunan höyük, 70 m. çapında ve 3.5 m. yüksekliğindedir. Höyüğün doğu ve güney yönündeki yayılım alanına evler yapıldığı görülmüştür. Ayrıca höyüğün tepe noktasına da bir ev bulunmaktadır. Üzeri bitki örtüsü ile kaplı olan ve sonradan toprak ile doldurulan höyüğün yüzeyinde buluntu durumunun yok denecek kadar az olduğunu söyleyebiliriz. Ele geçirilen az sayıdaki malzemede İTÇ II Dönemi ağırlıktadır.

Sulu Höyük: Türkmentokat Mahallesi'nin 4 km. güneybatısındadır. Höyüğün 1.2 km. güneyinden Ankara-Eskişehir karayolu geçmektedir. Çanak çömlek höyüğün batısına da yayılmış durumda olmasına rağmen, bu kesimde konileşme görülmemiştir. Doğuda höyüğün esas konisinin görüldüğü alan 95 m. çapındadır. Üzerinde herhangi bir tarımsal faaliyet gerçekleştirilmeyen höyükte birden fazla defineci çukuru ve hayvanlar tarafından açılmış çukurlar bulunmaktadır. Höyükte toplanan malzeme ağırlıklı olarak İTÇ II Dönemi'ni vermektedir.

Alpanos (Alpanoz) Höyük: Sarayören Mahallesi'nin 1.5 km. doğusunda, Değişören mahallesinin ise 4 km. batısında yer alan Alpanos Höyük, 95 x 70 m. boyutlarında ve 4.5 m. yüksekliğindedir. Burada, höyüğün tepe noktasından ana toprağa kadar açıldığı anlaşılan bir defineci çukuru tespit edilmiştir. Höyükten toplanan malzeme çoğunlukla İTÇ II Dönemi'ne aittir.

Melikgazi Höyük: Doğançayır Beldesi'nin 4 km. kadar güneybatısında yer alan Melikgazi Höyüğü, ova seviyesinden yaklaşık olarak 11 m. yüksekliğe sahiptir. 105 x 95 m. boyutlarındaki höyüğün kuzey kesiminde büyük bir defineci çukuru ve hayvanların açtığı çukurlar bulunmaktadır. Doğu yamaçta tarımsal faaliyetler nedeniyle bir kısmı düzleşmiş olan höyüğün sürülmesinden dolayı kesitler oluşmuştur. Toplanan malzeme İTÇ II Dönemine aittir. Ayrıca höyüğün 300 m. kuzeydoğusunda hemen su kanalının güneyinde Kla-

sik Dönem malzemesi veren ve Melikgazi 2 adını önerdiğimiz düz bir yerleşme tespit edilmiştir.

Musadayı Höyük (Arapören): Doğançayır Beldesi'nin 2 km. kadar kuzey/kuzeybatısında kalan ve batısından Seydisuyu akan 12 m. yüksekliğindeki Musadayı Höyük, 90 m. çapındadır (Şekil: 12). Höyük üzerinde az miktarda gözlemlenen çanak çömlek çoğunlukla İTÇ II Dönemi özellikleri göstermektedir. Doğu yamaçta defineci tahribatının olduğu alanda bazalttan iki tane ezgi taşı ele geçirilmiştir.

Taşlık Höyük: Höyük, yeni kurulan ve Aşağı Taşlık olarak adlandırılan mahallenin 500 m. kadar güneyindedir. 4.5 m. yüksekliğe sahip olan ve 65 m. çaplı küçük ebatlı höyüğün kuzey ve kuzeydoğusunda çakmak taşı yatakları bulunmaktadır. Kuzey ve güney yönünde yüksekliğini tamamen kaybetmiş olan höyüğün üzerinde tarımsal faaliyet gerçekleştirilmektedir. Höyükte amorf parçalarının yanında bir adet taştan üçgen pendentif, bir adet taş mühür ve bir adet bazalt ezgi taşı bulunmuştur. Höyükte toplanan malzeme genel olarak Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı II-III Dönemlerine tarihlenmektedir.

Tejüren Höyüğü ve Nekropolü: Değişören Mahallesi'nin 2.7 km. kuzeyinde yer alan 95 m. çapındaki Tejüren Höyük, ova seviyesinden yaklaşık 4 m. yüksekliğe sahiptir. Yüzeyde yoğun şekilde İTÇ II dönemi çanak çömleği bulunmuştur. Höyüğün yaklaşık olarak 200 m. kuzeyinde ise bir nekropol alanı tespit edilmiştir. Ayrıca höyüğün 200 m. doğusundaki sürülmüş tarla içerisinde Klasik Döneme ait çok fazla sayıda küp parçaları gözlemlenmiştir.

Toraman Höyük: Kalkanlı mahallesinin 2.7. km. batısında, Aksaklı Mahallesi'nin ise 3 km. kuzeybatısında yer alan Toraman Höyük, iki farklı doğal tepe üzerine konumlanmıştır. Kuzeydeki koni 140 x 120 m. boyutlarında ve 11.7 m. yüksekliğindedir (Şekil: 13). Güneydeki 8 m. yüksekliğindeki daha küçük olan koni ise 70 x 50 m. ebatındadır. Höyükten ağırlıklı olarak İTÇ II çanak çömleği toplanmıştır.

Üryan Höyük: Yazıdere Mahallesi'nin 1.8 km. güneydoğusunda, Çukurağıl Mahallesi'nin ise 1.5 km. güneybatısında yer alan iki konili höyük, ova seviyesinden 11 m. yükseklikte ve 180 x 130 m. boyutlarındadır. Höyük üzerinde birkaç obsidyen parça, işlenmiş veya işlenmemiş taşlar ile saç detayın-

dan “Afyon tipi” oldupu anlaşılan bir idol parçası (Şekil: 15) ve kase parçaları görülmüştür. Malzeme genel olarak İTÇ II ve İTÇ III Dönemi’ni yansıtmaktadır. Ayrıca höyük üzerinde Klasik Dönemlere ait olduğu düşünülen mezarlar yer almaktadır.

Soğulcak: Cevizli Mahallesi’nin 3.5 km. kuzeydoğusunda yer alan yerleşme, adını aldığı Soğulcak mahallesinin de 1.4 km. doğusundadır. Höyük oldukça engebeli bir arazide yer alır. Mahalle ile höyük arasındaki alanda yoğun şekilde çakmaktaşı yatakları bulunmaktadır. 140 m. çapında ve 8 m. yüksekliğindeki höyüğün güney kesiminde aşağı şehre ait olabilecek alanda da çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Çanak çömlek genel olarak İTÇ III ve M.Ö. II. Binyıl özellikleri göstermektedir.

IIB Kütahya Bölgesi

Eskişehir İli sınırları içerisinde ağırlıklı olarak yapılan söz konusu çalışmaların dışında Kütahya İli’nde madencilik faaliyetleri ile ilgili çok kısıtlı araştırmalar yapılmıştır (Şekil: 4).

Gümüşköy Höyük: Höyük olduğunu düşündüğümüz ve üzerinde klasik dönemlere ilişkin çanak çömlek parçaları gözlemlediğimiz yerleşmenin yakın çevresinde tarih öncesi dönemlere ilişkin madencilik faaliyetleri ile alakalı olabilecek bir unsura rastlanmamıştır.

Aktepe, Sığırereğitepe, Tavukkıranıtepe, Gümüşköy: Birbirine çok yakın olan söz konusu bu alanlarda tarih öncesi dönemlere ilişkin maden işletmelerine yönelik izler tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu bu alanlarda bulunan maden cürufları numune olarak toplanmıştır.

Katalog

Porsuk Höyük (Şekil: 6)

- 1- İTÇ III, açık kahverengi hamurlu, mika katkılı, koyu kırmızı astarlı, iyi açkılı, iyi pişmiş, çap: 8 cm.
- 2- İTÇ III, açık kahverengi hamurlu, mika ve ince bitki katkılı, ağız kenarı

- bant astarlı, astar koyu kırmızı renkte, açkılı, orta pişmiş, çap: 23 cm.
- 3- İTÇ III, açık kahverengi hamurlu, mika ve ince bitki katkılı, portakal-kahverengi astarlı, dudakta bant astarlı, iyi açkılı, iyi pişmiş, çap: 4.5 cm.
  - 4- İTÇ III, koyu kahverengi hamurlu, mika katkılı, kahverengi astarlı, açkılı, orta pişmiş, çap: 14 cm.
  - 5- İTÇ III, açık kahverengi hamurlu, mika ve kum katkılı, koyu kırmızı astarlı, iyi açkılı, astar renginde boya bezemeli, hamur özlü, çap: 11.2 cm.
  - 6- İTÇ III, açık kahverengi hamurlu, az mika katkılı ve beyaz taşcık katkılı, koyu kırmızı-kahve astarlı, açkılı, iyi pişmiş, çap: 14 cm.
  - 7- İTÇ III, açık kahverengi hamurlu, mika ve çok az ince bitki katkılı, kırmızı astarlı (astar kabın iç kısmında ağız bölümüne doğru dökülmüş), açkısız, orta pişmiş, çap: 16 cm.
  - 8- İTÇ III, açık kahverengi hamurlu, ince kum, mika ve az ince bitki katkılı, hamur renginde astarlı, iyi açkılı, iyi pişmiş, çap: 15.6 cm.
  - 9- İTÇ III, açık kahverengi hamur, ince bitki ve mika katkılı, portakalımsı, kahverengi astarlı, açkılı, orta pişmiş, çap: 22 cm.
  - 10- İTÇ III, açık kahverengi hamurlu, çok ince bitki ve mika katkılı, kırmızımsı kahverengi astarlı, iyi açkılı, özlü hamur, çap: 12 cm.
  - 11- İTÇ III, bej hamurlu, koyu kahverengi astar, hamurda çok ince bitki ve kum katkılı, iyi pişmiş, iyi açkılı
  - 12- İTÇ III, açık kahverengi hamurlu, mika ve kum katkılı, kırmızımsı kahverengi astarlı, iyi açkılı, iyi pişmiş

Karapazar Höyük (Şekil: 9)

- 1- İTÇ I, kiremit rengi hamur, iti taş ve iri bitki katkılı, kahverengi astarlı, çok az açkılı, iyi pişmiş, çap: 16.6 cm.
- 2-İTÇ I, kahverengi hamurlu, iri taş ve bitki katkılı, özlü hamurlu, hamur renginde astarlı, açkısız, orta pişmiş, çap: 23 cm.

- 3- İTÇ I, kahverengi hamurlu, iti taş ve bitki katkılı, özlü hamurlu, hamur renginde astarlı, açkısız, çap: 20 cm.
- 4- İTÇ II, kahverengi hamurlu, ince taşçık ve mika katkılı, hamur renginde astarlı, açkısız, orta pişmiş, çap: 15.2 cm.
- 5- İTÇ II, koyu kahverengi hamurlu, ince taşçık ve mika katkılı, hamur renginde astarlı, açkısız, orta pişmiş, çap: 15.0 cm.
- 6- İTÇ II, açık kahverengi hamurlu, ince taşçık ve ince bitki katkılı, portakalimsi kahve astarlı, açkılı, orta pişmiş, çap: 17.0 cm.
- 7- İTÇ II, açık kahverengi hamurlu, taşçık, beyaz taşçık ve ince bitki katkılı, içi dışı portakalimsi astarlı, açkılı, kötü pişmiş, çap: 20 cm.
- 8- İTÇ III, açık kahverengi hamurlu, ince taşçık katkılı, iç ve dış yüzey koyu kahverengi astarlı, az açkılı, iyi pişmiş, çap: 20 cm.
- 9- İTÇ III, gri hamurlu, kum ve ince taşçık katkılı, iç ve dış astarlı, açkılı, iyi pişmiş, çap 22.2 cm.

Büyükdere (Şekil: 11)

- 1- İTÇ II, kahverengi hamurlu, beyaz taşçık ve az mika katkılı, hamur renginde astarlı, açkılı, kötü pişmiş, özlü hamur, çap: 21.6 cm.
- 2- İTÇ II, portakal renkli hamurlu, taşçık katkılı, açık kırmızımsı astarlı, az açkılı, orta pişmiş, çap: 22.0 cm.
- 3- İTÇ II, bej rengi hamur, beyaz taşçık, kum ve bitki katkılı, kırmızı astarlı, açkılı, orta pişmiş, çap: 30 cm.
- 4- İTÇ II, portakal renkli hamur, açık kırmızı/portakal rengi astarlı, beyaz taşçık katkılı, açkılı, orta pişmiş, çap: 10 cm.
- 5- İTÇ II, kiremit rengi hamurlu, beyaz taşçık katkılı, hamur renginde astarlı, açkılı, iyi pişmiş, çap: 16 cm.
- 6- İTÇ II, kahverengi hamurlu, beyaz taşçık ve çok ince bitki katkılı, hamur renginde astarlı açkısız, orta pişmiş, çap: 17 cm.
- 7- İTÇ III, bej hamurlu, bej ince taşçık, kum ve mika katkılı, portakalimsi kahverengi astarlı, açkılı, orta pişmiş, çap: 28 cm.

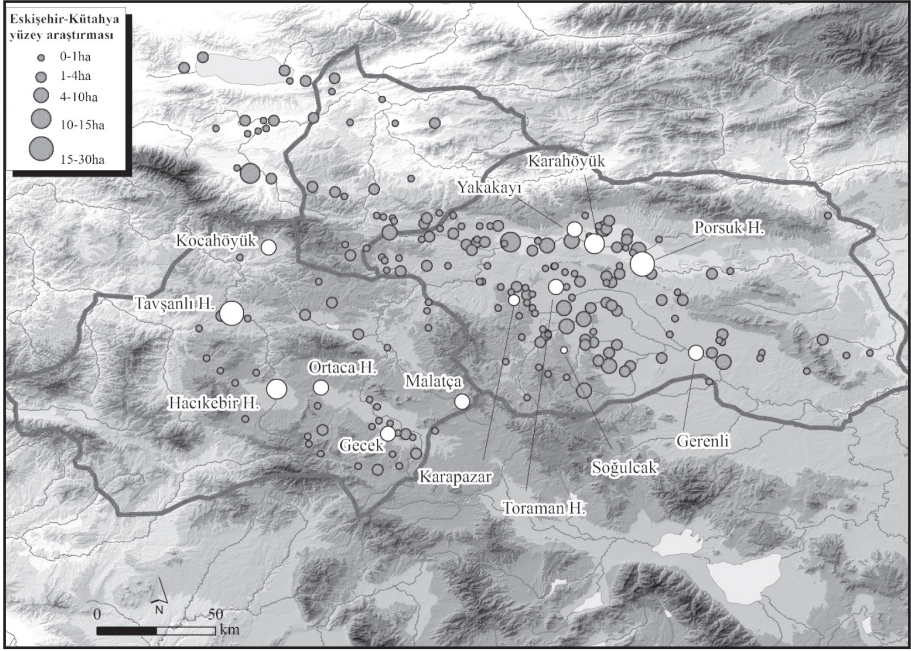
Hamamlhöyük (Şekil: 15)

Mühür, İTÇ/OTÇ, devetüyü hamurlu, açık kahverengi astarlı ve açkılı, ince taşçık ve katkı, baskı alanında haç motifinin içi dört tarafta da birer üçgen ile doldurulmaktadır. Çizgiler simektirk değildir. İp delikli tutamak kısmı, deliğin alt sınırına yakın bir noktadan kırılmıştır.

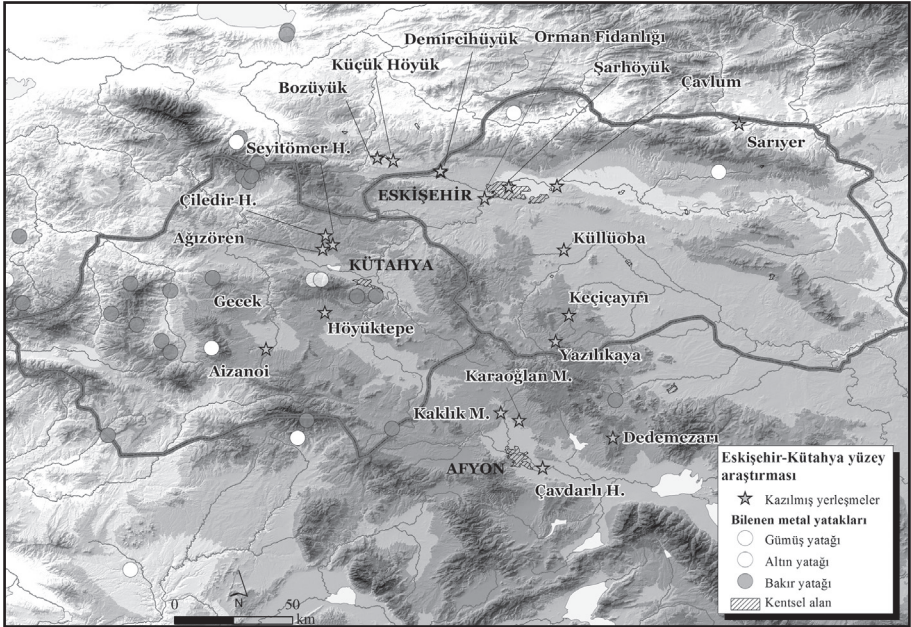
Üryan Höyük (Şekil: 16)

İdol: İTÇ III, beyaz mermer, saç detayı Afyon tipli, yuvarlak şekilli baş bölümünün altında boyun kısmı kalınlaşmaktadır. Boyun kısmından aşağısı kırıktır.

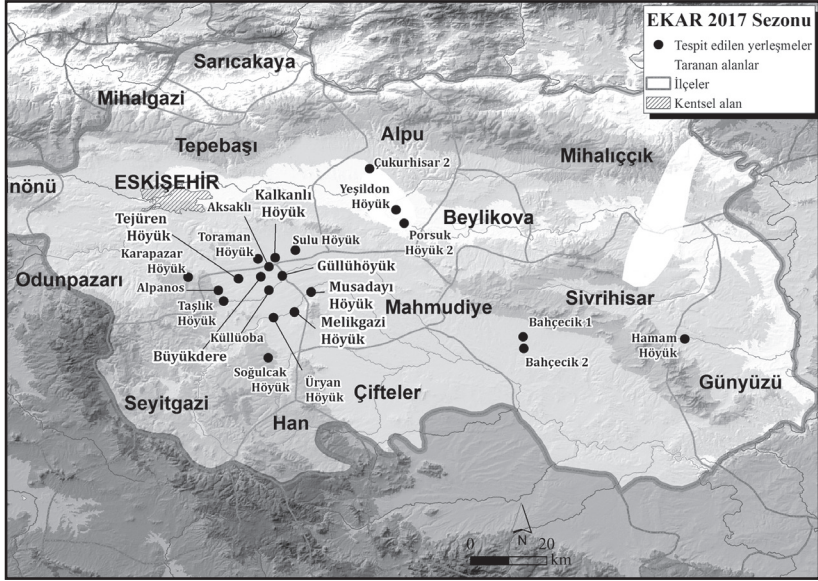

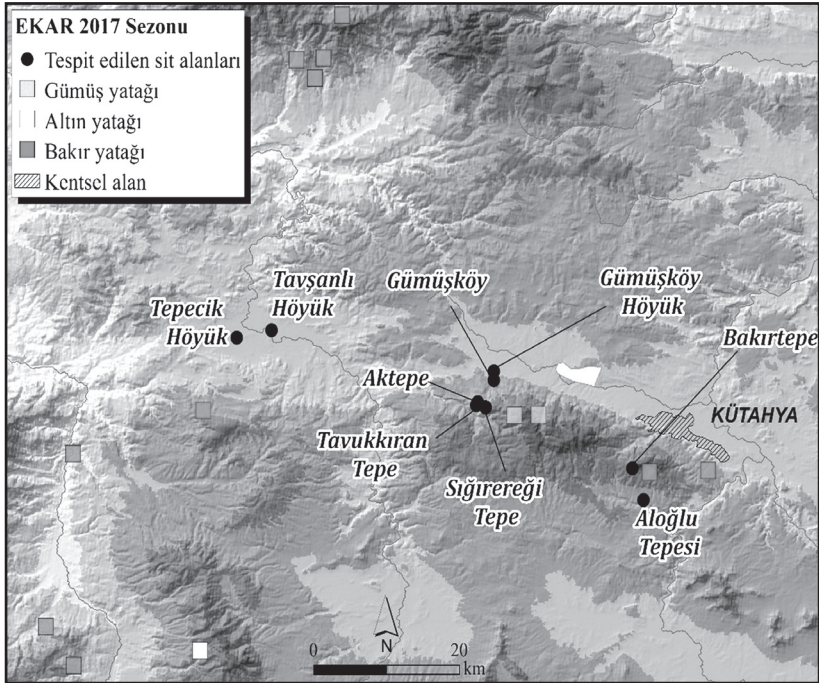
Şekil 1: Eskişehir ve Kütahya illerinde yoğun yüzey araştırması yapılması planlanan yerleşmeler (Harita M. Massa)

Şekil 2: Eskişehir ve Kütahya illerinde kazınmış yerleşmeler ve maden yatakları (Harita M. Massa)

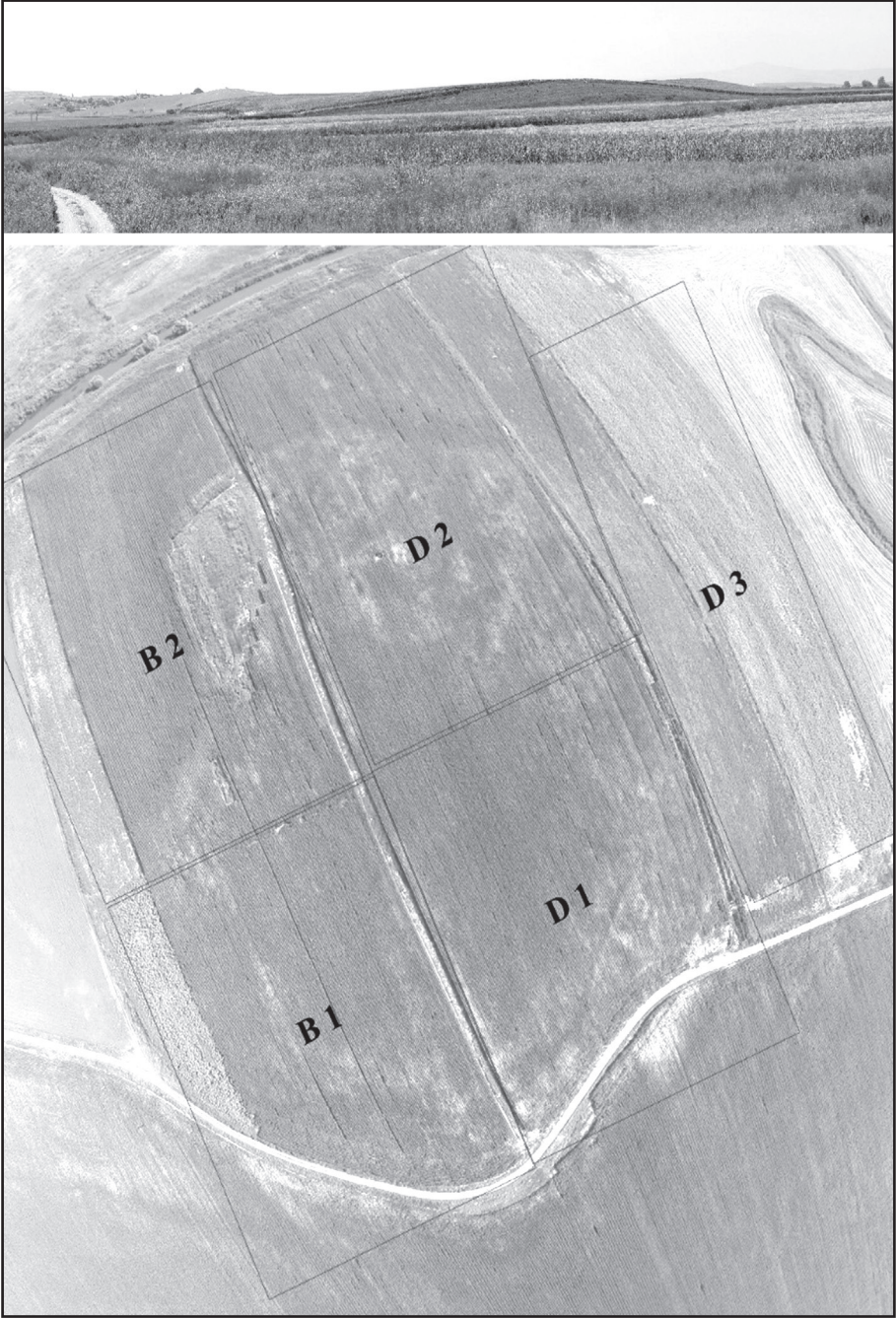

Şekil 3: 2017 yılında Eskişehir’de araştırma yapılan merkezler ve taranan alanlar (Harita M. Massa)

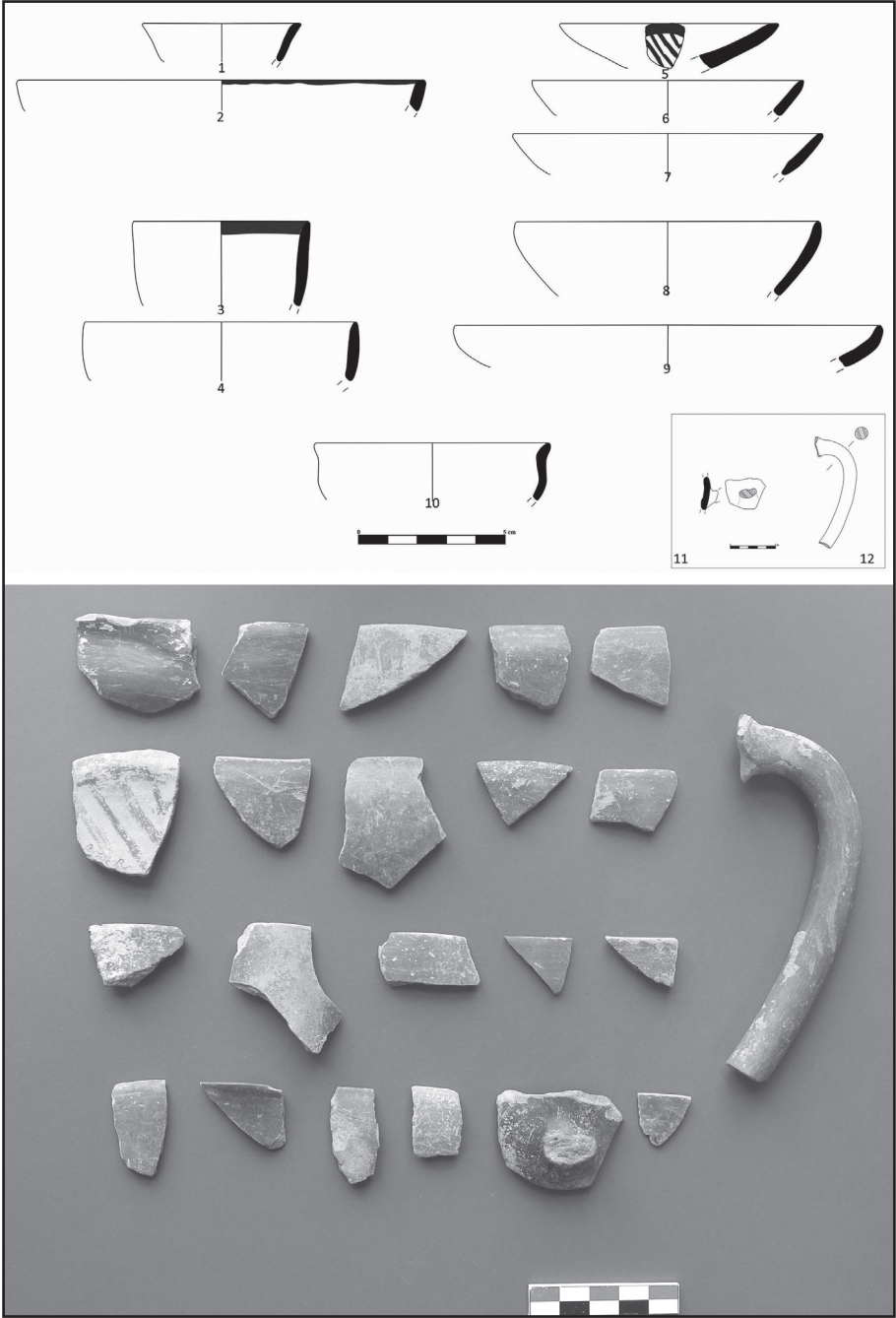

Şekil 4: 2017 yılında Kütahya’da araştırma yapılan alanlar (Harita M. Massa)

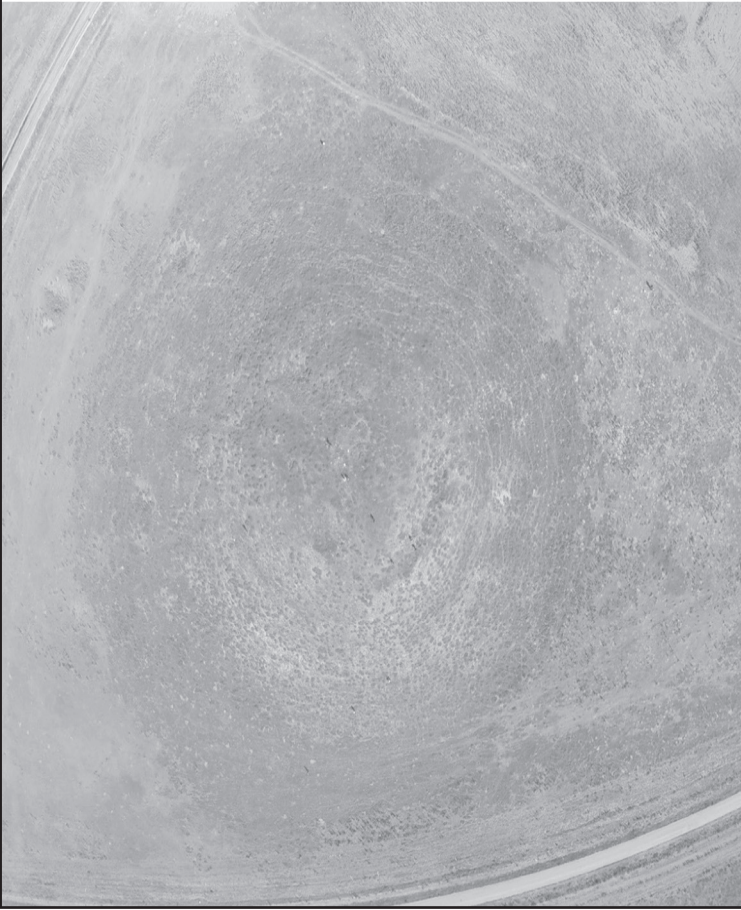

Şekil 5: Porsuk Höyük ve höyükte malzeme toplanan alanlar

Şekil 6: Porsuk Höyük İTÇ III Çanak Çömleği

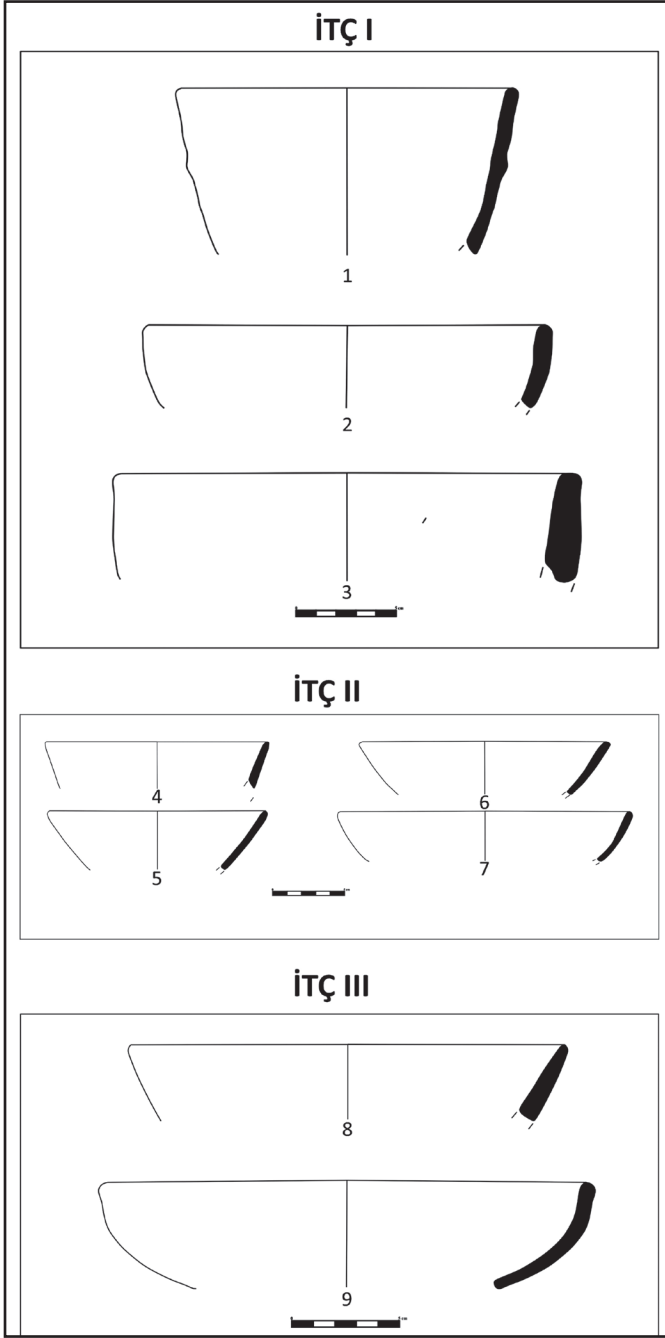

Şekil 7: Çukurhisar 2 Höyük

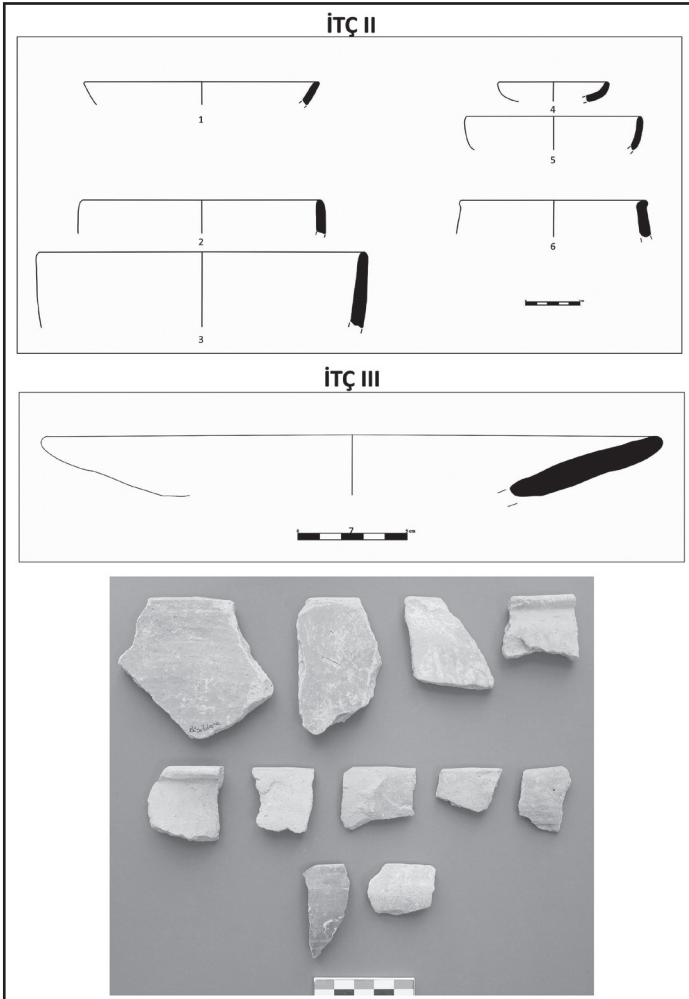
Şekil 8: Çanak çömlek toplanan alanların belirtildiği Karapazar Höyük hava fotoğrafı

Şekil 9: Karapazar Höyük İTÇ çanak çömleği

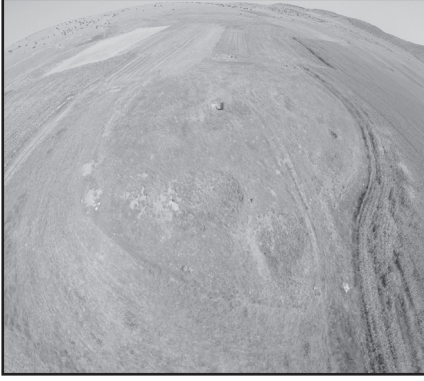

Şekil 10: Büyükdere Höyük

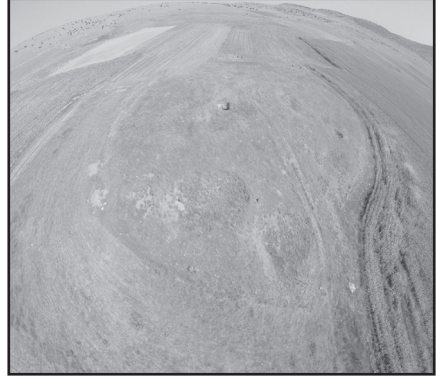

Şekil 11: Büyükdere Höyük İTÇ II ve İTÇ III çanak çömleği

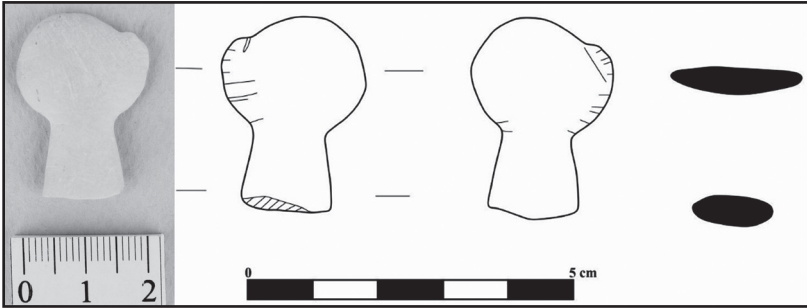
Şekil 12: Musadayı Höyük (Arapören) hava fotoğrafı

Şekil 13: Toraman Höyük hava fotoğrafı

Şekil 14: Hamam Höyük Tunç Çağı'na ait bir mühür

Şekil 15: Üryan Höyük'ten İTÇ III Dönemi'ne ait bir idol

MANYAS GÖLÜ DOĞU KESİM NEOLİTİK DÖNEM ARAŞTIRMALARI

Eylem ÖZDOĞAN*

GİRİŞ

Yerleşik ve besin üretimine dayalı bir yaşam biçiminin ortaya çıktığı Neolitik Dönem, Güneybatı Asya'dan Batı Akdeniz kıyılarına kadar uzanan geniş bir coğrafyada, kronolojik ve bölgesel ölçekte aşamaları olan uzun bir süreçtir. Bu sürece bir bütün olarak bakıldığında, önemli bazı kırılmalardan bahsetmek mümkündür. Yerleşik yaşam, M.Ö. 10. binyıldan itibaren Levant, Kuzey Mezopotamya, Toros Dağları, Zagroslar ve Orta Anadolu'yu kapsayan bir coğrafyada ortaya çıkmış, üretime dayalı bir ekonomik modelin benimsenmesine paralel olarak, M.Ö. 7. binyıl ile birlikte söz konusu coğrafyanın dışına; Batı Anadolu, Ege, Balkanlar, Akdeniz Çevresi, Orta ve Batı Avrupa'ya kadar yayılmıştır.

Neolitik dünyanın ne zaman, neden ve nasıl genişlediğine ilişkin sorular, tarihöncesi arkeolojisinin geçtiğimiz yüzyılın başlarından itibaren meşgul olduğu başlıca konular arasındadır. Anadolu Platosu'nun batı kesimleri, insan yaşamında köklü değişimlerin izlendiği Neolitik çekirdeğin hemen çevresinde, bu yaşam biçiminin batıya doğru genişlediği ilk bölgeyi ifade etmektedir. Bu bakımdan, bahsi geçen soruların cevaplanabilmesi için bölgesel ve tarihsel bir öneme sahiptir. Son yıllarda artış gösteren araştırmalar bu soruna yeni açıklamalar getirmiş, Güneybatı Asya ve Güneydoğu Avrupa arasındaki kronolojik boşluğu dolduracak somut verilerin ortaya konmasını sağlamıştır. Yeni araştırmalarla birlikte, tartışmaların kapsamı da değişmeye başlamış; tek doğrulu yaklaşımlar yerini çok bileşenli ve farklı dinamikleri içeren açıklamalara bırakmıştır.

* Doç. Dr., Eylem ÖZDOĞAN, İstanbul Üniversitesi Tarihöncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE.

Kuzeybatı Anadolu'da Marmara Denizi'nin hemen güneyinde gerçekleşen araştırmamız Batı Anadolu'nun Neolitikleşme sürecinin anlaşılmasına odaklanan bir projedir. Batı Anadolu'da kazısı yapılan yerleşimlerin birçoğu Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'e, birkaçı ise çanak çömlek kullanımının yeni yeni yaygınlaşmaya başladığı erken (M.Ö. 7000-6600) bir döneme tarihlenmektedir (Özdoğan 2015). Ancak Akeramik Neolitik evrenin bölgedeki varlığı oldukça tartışmalıdır. Bununla birlikte, 1980'li yılların sonunda Mehmet Özdoğan tarafından tespit edilen ve Akeramik Neolitik olarak tanımlanan iki yerleşim yerinin varlığı da bilinmektedir. Bunların ilki Manyas Gölü'nün hemen doğusunda bulunan Musluçesme, ikincisi ise Çanakkale Çan ilçesi yakınlarında yer alan Çalca yerleşimleridir. Marmara Denizi'nin doğusunda, İstanbul'un Karadeniz ve Marmara kıyılarında ise yine büyük bir kısmı M. Özdoğan tarafından saptanan Mezolitik buluntu yerleri mevcuttur.

Neolitik Dönem'in hemen öncesine ve başlangıç aşamalarına tarihlenen bu buluntu yerleri, bölgedeki Neolitikleşme sürecinin anlaşılması bakımından kritik bir öneme sahiptir. Ancak gerek Mezolitik buluntu yerleri gerekse Akeramik Neolitik olarak tanımlanan Musluçesme ve Çalca yerleşimleri, yüzey araştırmalarından elde edilen verilerle değerlendirilmektedir. Söz konusu yerleşimlerde yapılacak kapsamlı araştırmalar, Neolitik öncesine tarihlenen yerel Mezolitik toplumların varlığı, Akeramik Neolitik olarak tanımlanan yerleşimlerin yerel toplumlarla olan bağlantısı, bölgedeki Mezolitik altlığın Neolitik yaşam biçiminin ortaya çıkış sürecindeki yeri gibi sorulara cevap verecek potansiyele sahiptir. Bölgede yeni başlayan araştırmalarımız da bu amaçlar doğrultusunda şekil almaktadır.

EKİP VE ÖN BİLGİLER

Manyas Gölü Doğu Kesim Neolitik Dönem Araştırmaları, Akeramik Neolitik Dönem'e tarihlenen Musluçesme yerleşimini (Resim: 1) içinde bulunduğu ortamla birlikte ayrıntılı bir şekilde incelemek ve elde edilen sonuçları Batı Anadolu'daki Neolitikleşme süreci bağlamında değerlendirmek amacıyla başlamıştır. Çalışma alanı Balıkesir İli Bandırma ilçesine bağlı mahalle statüsündeki Kuşçenneti, Yeşilcomlu, Kirazlı, Doğa ve Aksakal köylerinin arazi-lerinden oluşmakta, alanının batısında Manyas Gölü, doğusunda ise Bursa il sınırı bulunmaktadır (Harita: 1).

06-21 Eylül 2017 tarihleri arasında gerçekleşen yüzey araştırması Eylem Özdoğan (İÜ), Hazal Azeri (İÜ/MGSÜ), Erge Yurtdaş (İÜ), Ceren Bayır (İÜ) ve İlayda Türkel (İÜ) oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Yontmataş malzemenin ön analizleri Zeynep Kelpetin (İÜ) ve Berkay Dinçer (AÜ), CBS veri tabanı ise Bedel Emre (İTÜ) tarafından yapılmıştır. Çalışmalarımızda bakanlık temsilcisi olarak Balıkesir Kuva-yi Milliye Müzesi uzmanlarından sayın Fatih İşleyen görev yapmıştır, kendisine ve Bandırma Müzesinin tüm çalışanları adına, Müze Müdürü Sayın İlhami Öztürk'e katkıları için çok teşekkür ederiz.

2017 araştırmaları Bandırma Belediyesi'nin desteğiyle gerçekleşebilmiştir. Belediye Başkanı Sayın Dursun Mirza'ya desteği için teşekkürlerimizi sunarız.

AMAÇLAR ve PROGRAM

Projede, Batı Anadolu'da Neolitik yaşam biçiminin erken evresine ilişkin somut kanıtların geldiği bir bölgede sınırları belirlenmiş küçük bir alanda yoğun ve sistematik bir yüzey taraması yaparak, elde edilen sonuçlarının CBS tabanlı bir veri sistemiyle analiz edilmesi, gerekli olan yerlerde de jeofizik taramalar ve jeoarkeolojik çalışmalarla araştırmanın bütünleştirilmesi amaçlanmaktadır. Yoğun ve sistematik bir yüzey taraması şeklinde gerçekleşen projenin kısa, orta ve uzun erimli hedeflerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

Kısa erimli hedefler:

- Manyas Gölü'nün doğu taraçasında, Akeramik Neolitik Dönem'e tarihlenen Musluçeşme'nin yeniden tespit edilerek belgelenmesi. Alanda, sistematik ve yoğun bir yüzey taraması yaparak dönem saptamasının kontrol edilmesi ve alanın niteliğinin ayrıntılı olarak tanımlanması,
- Tarıma elverişi doğal çevre ortamı ve su kaynaklarıyla Neolitik yaşam biçimine uygun tabiatı, Manyas Gölü çevresini ilk çiftçi toplulukları için cazip kılmış olduğu öngösürüyle, gölün doğu taraçasında sistematik

ve yoğun yüzey taramalarının gerçekleştirilmesi ve alanın Neolitik Dönem'deki yapısının anlaşılması. Buna ek olarak başka yerleşimlerin ve buluntu yerlerinin de tespit edilmesi.

Orta erimli hedefler:

- Manyas Gölü'nün doğu taraçasındaki potansiyel Neolitik yerleşim ve buluntu yerlerinden yola çıkarak, sınırları belirlenmiş bir alanda yerleşim dokusu ve dağılım analizleri gerçekleştirmek,
- Musluçeşme ve diğer potansiyel yerleşmeleri jeofizik yöntemleri kullanarak belgelemek,
- Kapsamlı bir jeoarkeoloji projesi gerçekleştirerek bölgenin Neolitik dönemdeki paleocoğrafyası hakkında ayrıntılı değerlendirmelerde bulunmak.

Uzun erimli hedefler:

- Yüzey araştırmasından gelen bulguları, Musluçeşme'de yapılacak bir kazı ile ayrıntılandırmak,
- Bu projeye benzer nitelikte bir çalışmayı Akeramik Neolitik olarak tanımlanan Çalca yerleşmesinde de gerçekleştirmek.

YÜZEY ARAŞTIRMASI YÖNTEMİ

Araştırma alanı, Bursa, Karacabey/Mustafa Kemal Paşa, Manyas ve Gönen ovalarından oluşan bir çöküntü havzasında, Susurluk Drenaj Sistemi (SDH) olarak da bilinen kafes yapılı bir akaçlama sisteminin içinde, tarım arazileri ve su kaynakları bakımından elverişli bir ortamda yer alır. Manyas Gölü'nün doğu kıyısına paralel olarak uzanan çalışma sahası, yaklaşık olarak 127 km² boyutlarında bir alanı kaplamaktadır. Karacabey Ovası ile göl arasındaki yayvan bir sırtın batı tarafında, göle doğru dalgalı sırtlar halinde alçalan arazi, dere yatakları ve sel yarıklarıyla doğu-batı doğrultusunda bölünmüş

bir topografyaya sahiptir. Göle yakın olarak bulunan su kaynakları, çoğu zaman dere yatakları ve sel yarıklarıyla kesişmektedir. Topoğrafyayı belirleyen eğrilerin çok yüksek olmaması nedeniyle monoton bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırma alanı bütün yüzeyin, bitki örtüsü elverdiği müddetçe, taranmasını ve tüm alanın malzeme olsun ya da olmasın belgelenmesini amaçlayacak şekilde programlanmıştır. Taranan alanlar, kimi zaman arazi koşulları ve bitki örtüsünün durumu, kimi zaman ise buluntu dağılımına göre bölümlenmekte ve her bir tanımlı alan bir “rota” numarası olarak, bu numara üzerinden belgelenmektedir (Tablo: 2). Toplanan malzeme “rota” numaralarına göre tasnif edilmekte; sayım ve analiz sonuçları rota alanları üzerinden CBS tabanlı bir veri sistemine kaydedilmektedir. CBS sistemiyle oluşturulan dağılım haritaları, malzeme yoğunlukları ve niteliğine göre yorumlanmaktadır. Ayrıca araştırma boyunca her bir ekip üyesinin yürüyüş güzergahları GPS sistemi ile kaydedilmekte ve hangi alanda nasıl dolaşıldığı, bir başka deyiş ile taramanın yoğunluğu ve alanın niteliği (ekili, sürülü, otlı vb.) de kayıt altına alınmaktadır. Rota numarası/alanları üzerinden yapılan belgelemeye ek olarak, yerleşim ya da tanımlı bir buluntu yoğunluğunun gözlendiği alanlara yerleşme fişi de açılmaktadır. Yerleşme fişi, 2000’li yıllarda TÜBA envanter çalışması sırasında oluşturulan “arkeolojik fiş” örneğinin çalıştığımız alana uyarlanmış halidir (Tablo: 3). Fiş açılan yerlere verilen envanter numarası için de yine TÜBA çalışılması sırasında önerilen 1/25 binlik planlardaki pafta numaraları üzerinden üretilen numaralandırma sistemi kullanılmıştır.

2017 YILI ÖN SONUÇLARI ve DEĞERLENDİRME

Arazi çalışmalarının ilk yılında, yüzey taramasına, alanının güneyinden başlanmış ve öncelikli olarak 1987 yılında Mehmet Özdoğan tarafından bulunan Musluçeşme’nin yeri tespit edilerek toplama yapılmıştır (Özdoğan 1989). Ardından alandaki tarama doğu ve kuzey yönünde genişletilmiştir. Çalışma boyunca toplam 117 rota belgelenmiş ve 10 adet yerleşme ya da buluntu yeri tespit edilmiştir (Harita: 2).

Tarama yapılan alanın genelinde, sıklıkla çakmaktaşı hammaddesine rastlanılmış, arkeolojik malzemenin aralıklarla ve dağınık olarak günümüz yüze-

yinde mevcut olduğu görülmüştür. Arkeolojik malzeme genel olarak yongalanmış çakmaktaşı ile büyük bir bölümü Roma ve Orta Çağ'a tarihlenen çanak çömlek parçalarından oluşmaktadır. Arkeolojik malzemenin içinde prehistorik karakterde olan yontmataş buluntular listede belirtildiği üzere dokuz noktada yoğunlaşmaktadır. Bunlara ek olarak yongalanmış çakmaktaşı parçalarının dağınık olarak belgelendiği yüzeyler, şimdiye kadar taranan alanın %70'inden fazlasını oluşturmaktadır. Dağınık nitelikteki bu buluntuların, alanın arkeolojik karakterini mi yansıttığı yoksa jeomorfolojik süreçlerle mi ilişkili olduğu henüz tam olarak anlaşılamamıştır. prehistorik çanak çömleğe ise yalnızca Musluçeşme Yamaç'ta rastlanmıştır. Çanak çömlek parçalarının yerleşimim sınırlı bir kesiminden çok az geldiği gözlenmiş, ancak sadece gövde parçalarının bulunmuş olması nedeniyle dönem tahlili yapılamamıştır.

Env. No	Adı	Türü	Dönemi
H20/A01	Musluçeşme	Yerleşme / Kamp yeri	Neolitik, Roma (sınırlı Paleolitik buluntu)
H20/A02	Musluçeşme Yamaç	Yerleşme / Kamp yeri	Neolitik, İlk Kalkolitik ? İTÇ ?
H20/A03	Gölbaşı	Yerleşme / Kamp yeri	Neolitik, Paleolitik ? Roma
H20/A04	Hasipefendi Deresi Kuzeyi	Dağınık buluntu yeri ?	Neolitik ?
H20/A05	Çobançeşme	Yerleşme, çiftlik yapısı	Neolitik, Roma
H20/A06	Çövenlik Sırtı	Dağınık buluntu, işlik ?	Neolitik ?
H20/A07	Köseresul	Yerleşme	Orta Çağ ?, Yakınçağ
H20/A08	Sancaktepe I	Buluntu yeri	Paleolitik
H20/A09	Ağısırtı Mevkii	Buluntu yeri	Paleolitik
H20/A10	Sancaktepe II	Buluntu yeri	Paleolitik

Tablo 1: Buluntu yoğunluğu gösteren alanlar ve nitelikleri.

MANYAS YÜZEY ARAŞTIRMASI				Envanter No	
				Koordinat	
Adı		Tür			
İl		İlçe		Köy	
				Kodu	
Dönem			Pafta No		
Yeri			Rota No		
Konumu					
Boyutları		Yükseklik			
Parsel No					
Açıklama					
Malzeme					
Yorum - Tahrifat			Notlar		
Bulunma Tarihi			Sonraki Toplama:		
Toplama Türü					

Tablo 2: Yerleşme fişi örneği.

Rota Adı				Tarih	
İl		İlçe		Köy	
				Mevkii	
Durum	Toplama	ÇÇ	ÇT	Parsel no	Koordinat
☐ Sürtülü	☐ Yoğun	☐ Yok	☐ Geç		
☐ Ekili	☐ Orta	☐ Seyrek	☐ Pre		
☐ Biçilli	☐ Rastgele	☐ Orta	☐ Seyrek		
☐ Yoğun otlu	☐ Toplanmadı	☐ Yoğun	☐ Orta		
☐ Seyrek otlu			☐ Yoğun		
Rota Tanım					
Malzeme sayım ve ön tanım					

Tablo 3: Rota listesi örneği.

Buluntu yoğunluğu bakımından diğerlerinden ayrılan Musluçeşme ve Musluçeşme Yamaç yerleşmelerini, arada kesinti olmadığı için birlikte değerlendirmek mümkündür. Aralarındaki farklılık daha çok, buluntu alanlarının yoğunluğu ve niteliği ile alakalıdır. Her iki yerden gelen malzeme, ağırlıklı olarak çok vurma düzlemlı yonga çekirdekleri ile yonga ve yonga üstü aletlerden oluşmaktadır. Yine çakmaktaşı üzerine yapılmış kazıyıcılar ile daha az sayıda delici bulunmaktadır. Ayrıca az da olsa belirli kesimlerde yoğunlaşan obsidyen buluntulara da rastlanmakta ve mikro dilgi çekirdekleri ile dilgicik üretiminin de var olduğu olduğu görülmektedir. Mikro üretimler arasında, sayıca az olmakla birlikte çakmaktaşıdan yapılan mikro kazıyıcı ve delicileri de saymak mümkündür. Birkaç adet yarımaya ve tekil olmak üzere uç örneğiyle de karşılaşmıştır. Yontmataş buluntuların yanı sıra Musluçeşme’de öğütme taşları ve yassı baltalara; Musluçeşme Yamaç’ta ise bunlara ek olarak bir mermer kap parçası ile alanın güneydoğu kısmında yoğunlaşan prehistorik görünümlü çanak çömlek de belgelenmiştir.

Çok vurma düzlemlı yonga çekirdekleri, yonga ve az da olsa yonga üzeri aletler, yüzey taramasının genelinde rastlanan ve bölgenin karakteristiğini yansıtan başlıca buluntulardır. Sayıca fazla olmamakla birlikte tek vurma düzlemlı yonga, çok düzgün olmayan dilgi çekirdekleri ve dilgi de malzeme arasında yer almaktadır.

2017 yılı çalışmalarında elde edilen tüm bu veriler göz önünde bulundurulduğunda; Musluçeşme, Musluçeşme Yamaç ve Gölbaşı gibi birbirine yakın mesafede, benzer nitelikte buluntu yoğunluğu gösteren yerlerin olması ve buluntunun çok yoğun olduğu alanlarda bile fark edilebilir bir yükselti oluşturan dolgu kalınlığının bulunmaması alanın uzun bir süreç boyunca yer değiştirerek kullanıldığını düşündürmektedir. Yontmataş buluntularına ek olarak sürtme taş aletlere de rastlanılması ancak çanak çömleğin yalnızca sınırlı bir alanda ve az bir oranda görülmesi Akeramik Neolitik dönemi işaret etmektedir. Malzemenin niteliği, 1987 yılında yapılan yüzey araştırmasının sonuçlarıyla da (Özdoğan ve Gatsov 1998) örtüşmektedir. Bununla birlikte farklı türde aletlerin varlığı ve dağılımı Neolitik öncesi, çanak çömleğin olduğu alanlar ise Neolitik dönemin geç aşamaları hatta Kalkolitik dönemin başlarını da içeren uzunca bir süreçten bahsetmemizi mümkün kılmaktadır.

Bölgenin tarihöncesi açısından diğer önemli sonuçları Paleolitik Çağ'a ilişkindir. Tablo: 1 ve Harita: 2'de görüleceği üzere hem Musluçeşme hem de Bandırma-Balıkesir otoyoluna paralel bir hat boyunca dağınık ve farklı yoğunluklarda Paleolitik buluntu alanlarıyla da karşılaşmıştır. Orta Paleolitik Çağ'a tarihlenen bu buluntuların, BOTAS boru hattı güzergâhı boyunca izlenmesi, kazılar sırasında paleoyüzeylerin tahrip edildiğini ve malzemesinin yüzeye çıktığını göstermektedir. Musluçeşme ve Musluçeşme Yamaç arasındaki eşikte, alanı doğu-batı yönünde kesen boru hattı dolayısıyla, olası Paleolitik buluntular Musluçeşme ve çevresi için de söz konusudur.

KAYNAKÇA

- ÖZDOĞAN, E., 2015, "Current Research and New Evidence for the Neolithization Process in Western Turkey", *European Journal of Archaeology* 18 (1), s. 33-59.
- ÖZDOĞAN, M., 1989, "1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İlleri Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı VI*, s. 571-590.
- ÖZDOĞAN, M. ve GATSOV, I., 1998, "The Aceramic Neolithic Period in Western Turkey and in the Aegean", *Anatolica XXIV*, s. 209-232.

Harita 2: Taranan rota alanlarını ve envanter numarası alan buluntu yerlerini (1:H20/A01; 2: H20/A02; 3: H20/A03; 4: H20/A04; 5: H20/A05; 6: H20/A06; 7: H20/A07; 8: H20/A08; 9: H20/A09; 10: H20/A010) gösteren harita.

Resim 1: Musluçeşme, doğudan.

2017 YILINDA PERGAMON'UN YAKIN ÇEVRESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN YÜZEY ARAŞTIRMALARI RAPORU

Stefan FEUSER*

Eric LAUFER

Bernhard LUDWIG

Felix PIRSON

Giriş

2016 yılında Pergamon çevresinde yüzey araştırması çalışmaları yapılmadığından, bu yılki çalışmalar “*The Maritime Topography of the Ancient Kane Peninsula: A Micro-Regional Approach to the Impact of Harbours and Anchorages on Politics, Economy and Communication of a Western Anatolian Landscape. Kane Regional Harbour Survey*” (Resim: 1) projesini tamamlamak üzerine yoğunlaştırılmıştır. Bu çalışmaların merkezini Bademli (Kane) ve Çandarlı (Pitane) (Resim: 2) arası kıyı şeridi ve Çandarlı'nın batı limanındaki yapı kalıntılarının belgelenmesi oluşturmuştur. Ayrıca Bakırçay (Kaikos) vadisinin batısında yer alan birçok buluntu yeri de ziyaret edilmiştir. Söz konusu alanlar 2019 yılı itibari-

---

* Stefan FEUSER,
Eric LAUFER,
Bernhard LUDWIG,
Felix PIRSON,

Metni Türkçeye çeviren Güler ATEŞ ve Hülya ÇATAK'a çok teşekkür ederiz.

Ayrıntılı ön raporlar Archäologischer Anzeiger'de yıllık olarak yayınlanmaktadır. Daha geniş bilgiye www.dainst.org/index_650_de.html adresinden ulaşılabilir. Bu yılki çalışmalar 12.09.-05.10.2017 tarihlerinde yapılmıştır. Alman Arkeoloji Enstitüsü Pergamon Kazısı, bu yıl da çalışmalarını destekleyen tüm kurum ve kişilere teşekkür eder. Bunların başında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Bergama Müzesi ile Almanya Büyükelçiliği Kültür bölümü (Ankara) gelmektedir. Maddi katkıda bulunanlar ve işbirliği yapanlar, ilgili bölümlerde yer almaktadır.. Bakanlık temsilcisi olarak çalışmalarımıza katılan Sayın Okan CİNEMRE'ye (Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü) tüm yardım ve desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

le yeni bir araştırma programı çerçevesinde yoğun bir şekilde incelenecektir. Aynı şekilde prehistorik yakın çevre yüzey araştırmasının da buluntu çalışması tamamlanmıştır.¹

Kane Yarımadası Yüzey Araştırması ("Kane Regional Harbour Survey")²

Kane (kent): Sur ve liman yapıları üzerine yeni gözlemler

Kane'nin iki koyundaki yapı bulgularının ön değerlendirmesi, daha eski olası bir kent surunun daha da belirgin hale gelmesini sağlamıştır (Resim: 3. 4). Doğu koyundaki sığ su alanında tespit edilen dikdörtgen planlı bir yapı ise kule olarak tanımlanabilmektedir. Kabaca kireç taşından örülmüş ve kuzeyde birleşen iki duvar uzantısı bir istinat duvarının dış yüzeyine ait olabilir. Bu bölüm daha sonra kıyı şeridinde paralel giden Helenistik Dönem andezit kesmetaş duvar ile düzleşmiş ve devamında da eski yolun çaprazında kesişmiştir (Resim: 5). Helenistik duvarın yaklaşık 5 m. deniz tarafında ve hafif çaprazında uzanan yeni bir duvar kalıntısı da 2018 yılında belgelenmiştir. Duvar iki sıra halinde yerleştirilmiş büyük, düzensiz bloklardan oluşmaktadır; suyun derinliği nedeniyle çizim ve uygun fotografik belgeleme mümkün olmamıştır.

Batı koyunun kıyı şeridinde uzanan birtakım benzer yapı kalıntıları, burada farklı duvar kalıntılarının Helenistik sur duvarıyla kısmen kesiştiği, kısmen aynı çizgide ya da üzerine inşa edildiğine işaret etmektedir. 2017 yılında kıyı şeridinde yakın noktada tespit edilen, kare planlı kesme taş duvar kalıntıları büyük bir olasılıkla kule olarak yorumlanmalıdır. 2017 yılında güneydeki

-
- 1 Yönetim Barbara Horejs (OREA - Österreichische Akademie der Wissenschaften, Viyana)
  - 2 Ölçüm çalışmaları, Karlsruhe Teknoloji Enstitüsü'nün (KIT) Jeodezi Enstitüsü, Kane ve Çandarlı'daki jeoradar araştırmaları ve Roma'daki Southampton Üniversitesi/İngiliz Okulu ekibinin sorumluluğu altında yürütülmüştür. Kane Yarımadası'ndaki yüzey araştırma, "Portus Limen - Rome's Mediterranean Ports" araştırma birliğinin bir parçasıdır: <<http://portuslimen.eu>> (11.05.2018). Finansman European Research Council (European Union's Seventh Framework Program FP7/2007-2013) tarafından sağlanmıştır. Bkz. son E. Laufer, şurada: F. Pirson v.d., *Pergamon - Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2015*, AA 2016/2., 174-185. Kane ve Pitane'deki kentsel gelişim hakkında geçici özet için bkz. E. Laufer, *Die urbanistische Entwicklung von Kane und neue Erkenntnisse zur Topographie von Pitane. Ergebnisse des Kane Regional Harbour Survey 2014-2015*, şurada: N. Arslan - E.-M. Mohr - K. Rheidt (yay.), *Architektur und Urbanistik in der Aiolis*, Tagung 07.-09.04.2017 Onsekiz Mart University Çanakkale (baskıda).

kent tepesinin kuzeybatı yamacında yapılan jeoradar tarama ve 2015 yılında elde edilen jeomanyetik ölçümlere ek olarak, yüzeydeki gözlemlenen benzer kalıntılar, Helenistik Dönem duvarının söz konusu tepenin üzerinden geçtiğine işaret etmektedir. Taşların yığılmasıyla oluşturulmuş batı dalgakıranının bulunduğu alanda yer alan ve daha önce dalgakıranın tepe noktasının kalıntıları olarak yorumlanmış iki kısa duvar parçası da (Resim: 3), olasılıkla diğer bir kuleye ait olmalıdır. Söz konusu duvar kalıntıları, yapım tekniğine göre, eski tahkimattan çok Helenistik Dönem tahkimatına ait olmalıdır. In situ blokların konumuna göre, kulenin güney kısmının olasılıkla yarı yuvarlak veya çokgen planda biçimlendirilmiş olması, savunma sistemi mantığının yanı sıra, dalga etkisine karşı direnç oluşturmasıyla açıklanabilir.

Batı koyuna yönelik coğrafi referanslı 3 boyutlu morfoloji modelleriyle³, liman alanının kullanım senaryoları hakkında daha iyi bir fikir oluşturmak mümkün olmuştur. *Günümüzdeki su seviyesi, Helenistik Dönem'deki varsayılan su seviyesinden -2 m. daha aşağıda olması sebebiyle, su hattından kara surlarına kadar yaklaşık 30-35 m. genişliğindeki bir sahil alanı kaldığından, gemilerin buraya yanaştığı düşünülebilir (Resim: 6). Deniz seviyesinin sürekli yükselişini hesaba katarsak, daha sonraki zamanlarda kara surlarının deniz tarafına doğru sadece yaklaşık 6 m. önüne yapılmış opus caementitium duvarların da rıhtım veya kıyı tahkimatına ait olduğu akla yakındır. Ayrıca liman faaliyetlerine yönelik, denize doğru ileri kaydırılmış ahşap iskeleler eklenmiş olduğu da düşünülebilir.*

Buna ek olarak, 2017'de liman alanının referanslı bir hava fotoğrafı çekilerek, ölçülen yapı bulgularının CAD planına dahil edilmesi mümkün olmuştur (Resim: 8). Suyun temiz ve berrak olduğu koşullarda çekilen hava fotoğraflarında, liman havzası alanında diğer taş yoğunluklarının bulunduğu belli olmaktadır. Bu verilerle belki eski yapı strüktürleri hakkında daha fazla bilgi sağlanması mümkün olacaktır.

3 A. Fediuk tarafından hazırlandı (CAU Kiel, Institut für Geowissenschaften); Liman alanının jeomorfolojik ve antropojenik yapısı hakkında krş. A. Fediuk v.d., *Marine seismic investigation of the ancient Kane harbour bay, Turkey, Quaternary International* (2018), <<https://doi.org/10.1016/j.quaint.2018.04.004>> (12.05.2018).

Pitane (Çandarlı)

2017 yılında Pitane’deki (Resim: 8)⁴ çalışmalarla, yarımadanın batısındaki (Resim: 10) modern limanın yakın kıyı alanına odaklanılmıştır. Bugünkü limanın olduğu yerde kumsalda tespit edilmiş olan *opus caementitium* yapı kalıntılarından yola çıkarak, deniz seviyesinin 0,5 m. ve 1 m. altında, geniş bir alana yayılmış olarak daha başka yapılar tespit edilmiş ve ölçülerek belgelenmiştir. Kalıntılar kuzey-güney yönünde yaklaşık 135 m. uzunluğunda ve doğu-batı yönünde ise yaklaşık 90 m. genişliğindedir. Güney kısmında *opus caementitium* podyumun bulunduğu alanın batısında, sahilin hemen yanında aynı yapı tekniğinde, her biri yaklaşık 5 m. x 3 m. boyutlarında kısımlara ayrılmış ve uzun bir plana sahip, 23 m. x 6 m. boyutlarında başka bir yapı görülmektedir. Bu yapının hemen kuzeyinde ise hafif eğimli giden bir *caementitium* duvar, en azından 60 m. boyunca izlenebilmekte ve kuzeybatıdaki büyük taşlardan oluşan yıkıntıya kadar devam etmektedir. Diğer yapılarla herhangi bir bağlantısı olmadan da farkedilmesi mümkün olan *opus caementitium* tekniğinde bir başka amorf yapı (10 x 8 m) uzun dikdörtgen planlı yapının kuzeyinde bulunmaktadır. Söz konusu yapı kalıntıları, taşlardan oluşan geniş yıkıntı içinde yer almaktadır ve daha sonraki eklemelerle değişikliğe uğramıştır: Tarihi fotoğrafların gösterdiği gibi, 20. yüzyılın başlarında, kıyının bu bölümünde büyük, ticari kullanımlı bir yapı bulunmaktaydı. Bu yapının önüne küçük gemiler için güvenli bir rıhtım oluşturmak üzere, bazı taş yıkıntılarının kaldırıldığı belli olmaktadır.

Opus caementitium’un niteliği ve modern deniz seviyesine göre düzeyi, ayrıca modern yapılara göre konumu gözönünde bulundurulduğunda, tespit edilen bu duvarların Hellenistik Dönem sonrası ve yakın çağlar öncesi bir dönemde yapılmış olduğu düşünülmektedir. Tarihi kaynakların verdiği bilgiler ve Çandarlı’da Bizans Dönemine ait kalıntıların az olması, bu duvarların Bizans Dönemine tarihlendirilmesine uygun olmadığına işaret etmektedir. Bu nedenle, söz konusu yapılar, Pitane’nin büyük miktarlarda seramik ihraç ettiği ve bunların üretimi için yakacak ihtiyacı duyduğu Roma İmparatorluk Dönemi’nde inşa edilmiş olmalıdır.

Duvar kalıntılarının ilk değerlendirmesi şöyle olabilir: Pitane kentinin liman alanı, kayaların gösterdiği gibi batıdaki dalga kıranların yapılmasın-

4 2015 Pitane çalışmaları için bkz. E. Laufer, şurada Pirson a. y.. (n. 2), 181-184.

dan sonra karalaşınca, genişletmek için Roma Dönemi'nde yapılarla önlemler alındı. Bunun için batı ve kuzey tarafında büyük miktarlarda kırık taşlar altyapı olarak suya gömüldü. Uzunlamasına dikdörtgen bir plan gösteren yapı kompleksi, liman yapılarının bir parçası olmalıdır. Suyun altında hala görülebilen batı ve kuzey bitimi, gemilerin buraya demir atması gerektiğini göstermektedir. Büyük taş yıkıntısının batı ucuna paralel uzanan 60 m. uzunluğunda bir duvar, taş yıkıntısının bu yöndeki sınırı olmalıdır. Diğer yapı strüktürleri karadaki liman yapılarının parçaları olmalıdır. Uzunlamasına dikdörtgen bir plan gösteren yapı strüktürü, Roma İmparatorluk Dönemi'nde doğrudan limana açılan, odalı veya *tabernalı* yapıların yerleşimini anımsatmaktadır. Bunun doğu bitişiğinde, günümüzde modern kıyı şeridinde sonlanan bir diğer duvar dizisi görülmektedir. Bu yapıyla, doğu yönündeki sadece beş metre uzaklıktaki sağlam temel kalıntısı ile *opus caementitium*'un amorf yapısı arasındaki bağlantı şimdilik açıklanamamıştır.

Belgelenen bulgular, yaz aylarında bu kıyı şeridinin yaygın bir şekilde, batı yönlerinden gelen rüzgârlara doğrudan maruz kaldığı yönündedir. Bu nedenle, batı yönünde bir dalgakıran olmadan, denizcilik ile ilgili kıyı yapılarının demirleme yerleri olarak kullanılmış olması mümkün değildir. Güneybatıya uzanan ve küçük bir adaya ulaşan dalgakıran (Resim: 9), sadece kısmen açık denize koruma alanı olarak işlev görmüş olmalı. Ancak bu adanın yaklaşık 350 m. kuzeyinde, günümüzde doğrudan su yüzeyine kadar ulaşan bir sığ alan bulunmaktadır. Buradan, güneye doğru, söz konusu adaya ilerleyen, deniz seviyesinin altında belirgin bir resif çizgisi görülmektedir (Resim: 9). Roma Krallık Dönemi'nde, deniz seviyesi bugünden yaklaşık 1,5 m. daha alçak olması sebebiyle, bu resif o zamanlar doğal bir dalgakıran olarak görev görmüş olmalıdır. Kayanın alt tabakası ayrıca diğer yapay yapılar tarafından da güçlendirilmiş olabilir. Pitane'nin batı tarafındaki liman havzasının en geniş haliyle 8.5 ha azami büyüklüğe ulaştığı anlaşılmıştır.

2017'de, kentin geri kalanında, daha 2015 yılında gözlemlenen, az sayıdaki antik yapı kalıntıları belgelenmiştir (Resim: 9). Bunların arasında, özellikle kentin güneybatı tarafında yer alan deniz duvarının, en iyi korunmuş parçası bulunmaktadır: 6.40 m. uzunluğunda gri andezit kesmetaş bloklarından oluşan bir duvar bölümü; bunun deniz tarafındaki duvar yüzeyi tamamen yo-

kolmuştur (Resim: 11). Duvar parçası, yapı tekniğine göre, kent tahkimatının Hellenistik genişleme evresine ait olmalıdır. Kalenin yakınlarında, eski mahallelerde, olasılıkla Aeolian-İon düzeninde bir kutsal yapıdan gelmiş olabilecek, andezitten yapılmış bir arkaik sütun kaidesi belgelenmiştir (Resim: 12).

2015 yılında gerçekleştirilen jeomanyetik ölçümlere ek olarak, kent merkezindeki iki küçük alan jeoradarla taranmıştır (Resim: 9, kırmızı). Bu çalışmada, büyük olasılıkla bir fırın yapısına işaret eden dairesel anomaliler kaydedilmiştir. Burası, yukarıda tarif edilen liman yapılarından çok uzak olmayan, Çandarlı Ware olarak adlandırılan („Late Roman C“) seramik kaplara ait oldukça büyük bir üretim atölyesi olmalıdır. Ada Mahallesi'ndeki eski okul bahçesinin yaklaşık 120 m. güneyindeki ikinci alanda elde edilen sonuçlarla, burada da yoğun bir (ev) yapılaşmasının olduğu tahmin edilmektedir; bu varsayım, Bergama Müzesi'nin 2015'te, güneydeki arsada yapmış olduğu bir sondaj kazısında yüzeyin hemen altında benzer konumlu duvarlara sahip büyük bir ev topluluğunun ortaya çıkmasıyla desteklenmiştir.

Kane Yarımadası Kıyısında Yeni “Haberleşme Kuleleri”

Pergamon'un 'deniz cephesinin' askeri güvenliği için, Kane Yarımadası kıyısı boyunca ve iç kısımlarında, tahkimatlı yerleşimler ve kuleli çiftlikler inşa edilmiştir. Şimdiye kadar yakın çevrede gerçekleştirilen yüzey araştırması kapsamında belgelenen söz konusu yapılar, çoğunlukla yüksek vadilerde, denizden oldukça içeride yer almaktadır.⁵ 2017 Kane yüzey araştırması çalışmalarında biraz içeriye doğru konumlanmış, kıyıya yakın olan, merkezi kuleli, iki tahkimatlı yapı yeni belgelenmiştir. İlk yapı, koyun üzerinde, Denizköy'ün kuzeyinde bir tepede yer almaktadır (Resim: 13). Tepede, merkezi kare planlı olan bir yapıya ait, iki sıralı duvar kalıntıları net bir şekilde seçilebilmektedir. Topoğrafyaya uygun, yine iki sıralı, ikinci bir duvar kalıntısı ise merkezdeki bu yapılaşmanın etrafını yaklaşık 7 m. mesafeyle çevrelemektedir (Resim: 14). Duvarlar tepenin topoğrafyasını şekillendirmektedir: en dıştaki duvar sırasının dışından itibaren arazi aşağıya doğru dik bir şekilde

5 M. Zimmermann – A. Matthaei – G. Ateş, *Die Chora von Pergamon: Forschungen im Kaikostal und in der antiken Stadt Atarneus*, şurada: A. Matthaei –M. Zimmermann (yay.), *Urbane Strukturen und bürgerliche Identität im Hellenismus* (Heidelberg 2015) 213–214.

alçalmaktadır. Kalıntılar, burasının ortada merkezi bir kule ile etrafında onu çevreleyen duvarlarla tahkimatlı bir yapı ya da bir gözetleme kulesi olabileceğini düşündürmektedir. Binaların çatısında yer alan ve ayrı ayrı tiplere işaret eden çatı kiremitlerine ait parçalar, arazi yüzeyine dağılmış vaziyettedir. Kulenin etrafında toplanan seramik parçalar, ilk gözlemlere göre çoğunlukla M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren Hellenistik Döneme tarihlenmektedir.

Ortada merkezi bir kule ile etrafında onu çevreleyen duvarları olan tahkimatlı yapı, büyük bir olasılıkla bir gözetleme kulesine ya da haberleşme istasyonuna ait olabileceğini düşündürmektedir. Kayalık tepenin en üst noktasındaki konumu ve ek yapıların eksikliği, tarımsal amaçlı kullanılan kuleli bir çiftlik olma olasılığını geçersiz kılmaktadır.⁶ Konumu itibarıyla, kuleden kuzeybatıda Lesbos yönünde ve güneydoğuya doğru (özellikle Mardalıç Adası) (Resim: 14) ve Kane Yarımadası'ndaki Söğütlü Kale'ye⁷ doğru rotalar çok iyi bir şekilde görünmekteydi. Batı yönündeki geniş görüş açısı, Maltepe ve Karataş burnuyla kapanmış olsa da (Resim: 13), bakış noktasına göre gemi hareketleri, Kane Yarımadası boyunca uzaktan gözlemlenebilmekteydi.

Benzer bir yapı Bademli – Denizköy yolunun doğusunda, Bademli'nin 4 km. güney-güneybatısında belgelenmiştir. *Kıyıda biraz içeride yer alan kayalık bir alanın tepesinde ise seramik ve tuğla kırıklarıyla birlikte bir takım taş sıraları tespit edilmiştir. Buluntu yeri, önündeki bir tepeden dolayı deniz tarafından fazla görünmemekte, ancak buradan tüm kıyı şeridi ve Arginus Adaları ile Kane-Yarımadası ve Lesbos Adası arasındaki rotalar gayet net bir şekilde görülebilmektedir (Resim: 15). Kayalığın zirvesinde tespit edilen bir duvar köşesi (1,60 x 3,10 m.) in situ halde korunagelmıştır. Kayalığın zirvesinde tespit edilen büyük moloz taşlardan oluşan bir duvar köşesi (1,60 x 3,10 m.), in situ halde korunagelmıştır. Çok sayıda kiremit parçaları, yapı strüktürünün bir çatıya sahip olduğunu göstermektedir. Korunagelen bulgu, buluntu yerinin konumu ve deniz manzarası, bu bulgunun, Denizköy'ün üzerindeki bulgulardan çok daha kötü olmasına rağmen, diğer bir "haberleşme istasyonu"nun*

6 Kane Yarımadası'ndaki diğer yapılar M. Zimmermann tarafından bu şekilde yorumlanmıştır, şurada: F. Pirson v.d., *Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2011*, AA 2012/2, 211–213.

7 Zimmermann v.d.. a. y. (n. 5) 213.

kalıntısı olmasını da mümkün kılmaktadır. Bu noktada yan binalar gözlemlenmemiştir, bu sebeple burada da tarımsal amaçlı kullanılan bir çiftliğin bulunmuş olması mümkün görünmemektedir.

Deniz kıyısından biraz içeride bulunan iki haberleşme istasyonunun konumu, denize yakın olan Pergamon çevresindeki Hellenistik Dönem askeri altyapısının tipik özelliği olabilir. 2017 yılında yeni keşfedilen “haberleşme istasyonları” doğrudan denizin dibinde olmayıp, yükseltilerin ardındaydı ve böylece geçen gemiler tarafından doğrudan görülemiyorlardı. Ancak iki yerin konumundan yine de, Kane Yarımadası boyunca gemi hareketleri çok iyi gözlemlenebilmekteydi, aynı zamanda oradan Kane Yarımadası’nın daha yüksek bölgelerindeki benzer yapılandırılmış noktalara görsel bağlantıları da mevcuttu. Benzer bir konum Elaia’nın *güneyinde Gavur Evleri olarak adlandırılan Hellenistik Dönem tahkimatında da görülmektedir*. Burası da Elaia koyunun güney kısmında, aynı şekilde kıyının gerisindeki yüksek konumunda, çok iyi bir gözetleme pozisyonuna sahipti.⁸

Kane ve Pitane arasındaki kıyılardaki diğer buluntu yerleri

2015 yılında, Bademli’nin güney kıyısındaki “Kuzey Ilıca” olarak adlandırılan yapı kompleksinde başlatılan belgeleme çalışmaları, 2017 yılında tamamlanmıştır.⁹ Sığ sulardaki daha iyi görünürlük koşulları sayesinde, yapı kalıntılarının tahmin edilenden daha yayılmış olduğu görülmüştür: Kıyı şeridinde korunagelen yaklaşık 25 m. uzunluğundaki yapı bulgularının önündeki sığ su şeridinde yaklaşık 50 m. uzunlukta bir alana denk gelmektedir. Bunun içinde duvar sıraları ve düzensiz büyüklükte *opus caementicium* kalıntıları belgelenmiştir. Böylece yapı kompleksi en az 500 m² lik bir alan kaplamaktadır. Çatlama ve yamaç erozyonunun neden olduğu güçlü yıkım yoğunluğu sebebiyle hala anlaşılması güç kalmaktadır. Yapı, kıyıya paralel olarak düzenlenmiş bir dizi mekân (kabaca kuzey-güney doğrultusunda) ve masif zemin parçaları içeriyordu. Sadece termal hamam tesisi olarak yorumlanması, kıyıdaki termal suyun yalnızca ilkbaharda yüzeye çıktığı gözönünde bulundurulduğunda pek olası değildir. Kıyıdaki termal su kaynakları buradaki

8 Gavur Evleri’ne dair: F. Pirson v.d., *Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2009*, AA 2010/2, 200 d.

9 E. Laufer, şurada: Pirson a. y. (n. 2) 179 Res. 50.

alanın ilk bakışta bir hamam yapısı olarak yorumlanmasına yolaçmış olsa da, yapının boyutları göz önüne alındığında, artık pek olası görülmemektedir; daha çok içinde bir hamamın olabileceği, *villa maritima*¹⁰ olarak adlandırılan villa türü bir evin yer aldığını düşündürmektedir. “Kuzey Ilıca”nın yapı topluluğu ve bitişik olan, çok benzer buluntular içeren “Güney Ilıca”¹¹, mekânsal yapıları ve muhtemel hamam işlevselliği açısından gelecekte daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Genel Bir Bakış

2014-2017 yılları arası Kane Yarımadası kıyısında gerçekleştirilen yüzey araştırması, aşağı Kaikos Vadisi ve Pergamon yakın çevresinde diğer tamamlanmış yüzey araştırma projelerine doğrudan bir coğrafi bağlantı sağlamıştır: Bunların arasında özellikle Atarneus ve Elaia’daki araştırmaların yanı sıra yakın çevre yüzey araştırma çalışmaları sırasında Kane Yarımadası’nın dağlık iç coğrafyası içinde büyük konuma sahip Hatipler Kalesi, bir dizi “haberleşme istasyonları” ve Helenistik Dönem çiftlikler¹² yer almaktadır.

Antik Dönem kara bağlantılarının ulaşımı zor olması nedeniyle deniz taşımacılığına özel bir rol atfedilmesi sebebiyle, Kane yüzey araştırmasının odak noktasını, kıyı şeridi ve batı Kane Yarımadası’ndaki limanlar ve gemi yatakları oluşturmuştur. Kane ve Pitane antik limanlarının bu ilk sistematik araştırması, Pergamon mikro-bölgesinin bu alt-bölgesinin en önemli iki limanının değerlendirilmesi devam ettikçe, daha doğru bir görüntü sağlanmasını mümkün kılacaktır. “Haberleşme istasyonları” gibi kıyıya yakın buluntu yerleri, Helenistik Dönem’de bu kıyı bölgesinin kullanım şekli ve yoğunluğu hakkında farklı bir görüş alanı açmaktadır. Öte yandan, Ilıca ve Mardalıç Adası’ndaki daha büyük şehir dışı ve doğrudan deniz kenarında yer alan komplekslerin bulguları da *pax Romana* dönemindeki yeni vurguları göstermektedir: Roma villaları ve banyo kültürü yapıları.¹³

10 Kane kıyısında İmparatorluk Dönemi büyük deniz villalarına dair sadece birkaç kilometre uzaktaki Mardalıç Adası’ndaki bulguları karşı: E. Laufer, şurada: Pirson a. y. (n. 2) 180-181.

11 E. Laufer, şurada: Pirson a. y. (n. 2) 178 d.

12 M. Zimmermann v.d. a. y. (n. 5); E. Laufer, şurada: Pirson a. y. (n. 2) 184-185.

13 Krş. F. Pirson, Anneke Keweloh-Kaletta’nın ekiyle birlikte, *Die Siedlungsgeschichte Pergamons. Überblick und kritische Revision. IstMitt* 67, 2017, 113.

Bakırçay Vadisi'nin Batısındaki Diğer Buluntu Yerleri

Dikili'nin kuzeybatısındaki Kiroba Köyü'nde (Resim: 1) bulunan Arpalık Dere'de bir Roma Dönemi hamamının bilinen kalıntıları yeniden incelenmiştir. Buluntu yeri, bir dere yatağı boyunca, birbirlerinden çalı çırpı, duvarlar ve dikenli dallarla ayrılmış zeytinlikler ve tarlaların bulunduğu geniş bir alana yayılmıştır. Alanda *caementitium* içeren birden fazla yapı kısımları, bir kaçak kazıyla açığa çıkarılmış duvar uzantısı, andezitten bir sütun başlığı ve seramik dağılımı görülmektedir. Ayrıca andezit bloklar ve tuğlalar büyük yığınlar halinde bir araya getirilmiştir. İlk gözlemlerimize göre seramik parçaları, erken Roma Dönemi'nden M.S. 7. yüzyıla kadar bir zaman dilimine tarihlenmektedir. Yüzeyde görülen yapı kalıntılarının yerleri ve gelecekte yapılması planlanan jeofizik çalışmaları için alan kabaca ölçülmüştür.

Pergamon yakınlarında (Resim: 1), Bakırçay Vadisi'nin (Kaikos) güney kenarında bulunan Sindel Köyü'nün batısında, Roma Dönemi büyük bir yapıya ait kalıntılar, daha 20. yüzyılın başlarında olası hamam yapıları olarak tanımlanmıştır. Yapının bitişiğindeki tarlalarda az miktarda seramik ve tuğla parçaları gözlemlenmiştir. Modern caddenin üst tarafında ise, üzerinde çok sayıda seramik parçasının görüldüğü, büyük bir ihtimalle antik olan bir yol tespit edilmiştir. Burada incelenen seramik parçaları Geç Helenistik Dönem'den Geç Roma Dönemi'ne kadar olan bir zaman dilimine aittir. Ayrıca az sayıda da olsa, Bizans ve Osmanlı seramik parçalarına da rastlanmıştır. Yüzeydeki yapı kalıntıları ve gelecekte yapılması planlanan jeofizik çalışmaları için, alan kabaca ölçülmüştür.

RESİM KAYNAKÇASI

Resim: 1. 3. 5. 6: B. Ludwig

Resim: 2 Jona Schlegel – Bernhard Ludwig. Veri temeli: DLR RESA Rapid Eye Image, Çekim Eylül 2011

Resim: 4 Karlsruhe Yüksekokulu – Karlsruhe Institut für Technologie. Hazırlayan İ. Yeneroğlu – T. Topal – E. Laufer

14 M. Zimmermann, şurada: F. Pirson v.d., Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2008, AA 2009/2, 175.

Resim: 7 Karlsruhe Yüksekokulu – Karlsruhe Institut für Technologie. Hazırlayan A. Fediuk – E. Laufer

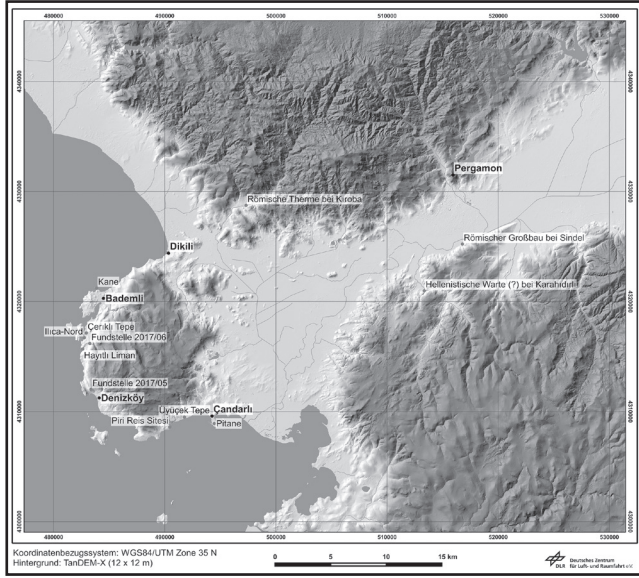
Resim: 8 Karlsruhe Yüksekokulu – Karlsruhe Institut für Technologie. Hazırlayan İ. Yeneroğlu – T. Topal

Resim: 9. 10 Karlsruhe Yüksekokulu – Karlsruhe Institut für Technologie. Hazırlayan K. Başak – T. Topal – E. Laufer

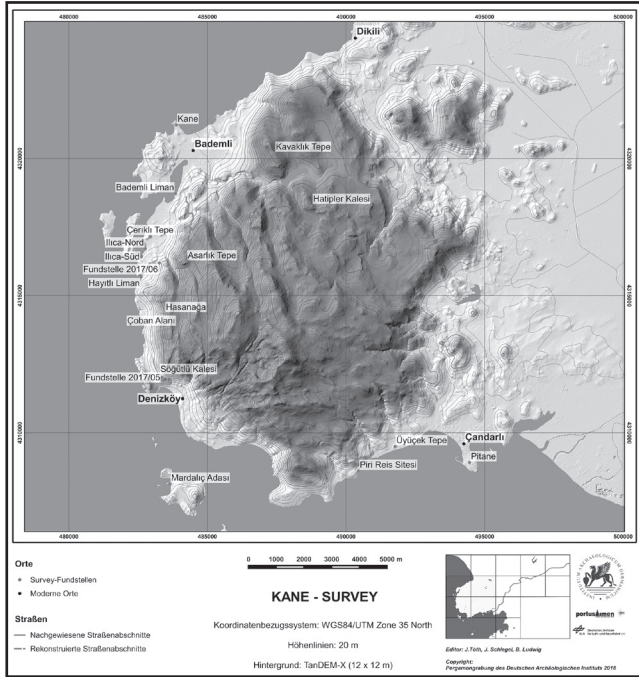
Resim: 11-13 E. Laufer

Resim: 14. 15 S. Feuser

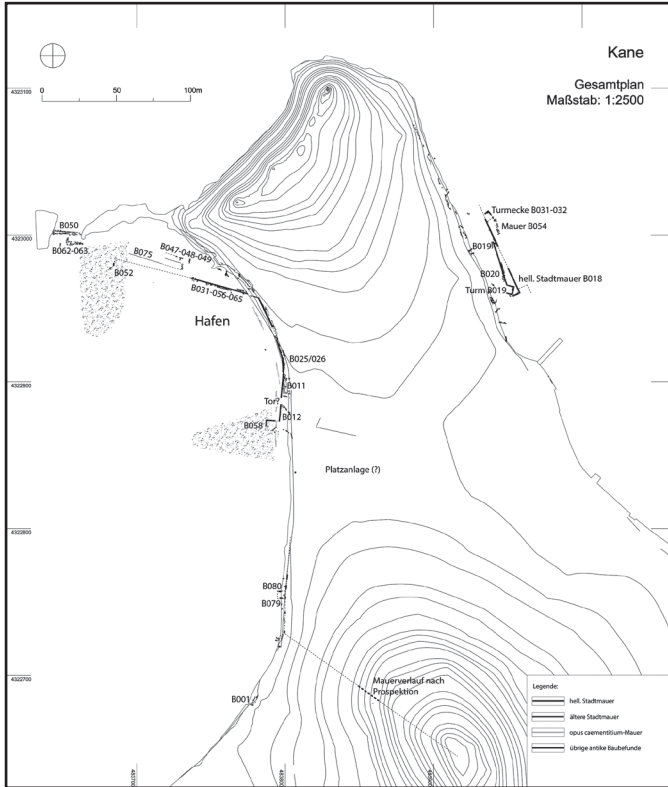
Resim 1: Pergamon, Yakın çevre yüzey araştırması. 2017 araştırma alanı. Plan

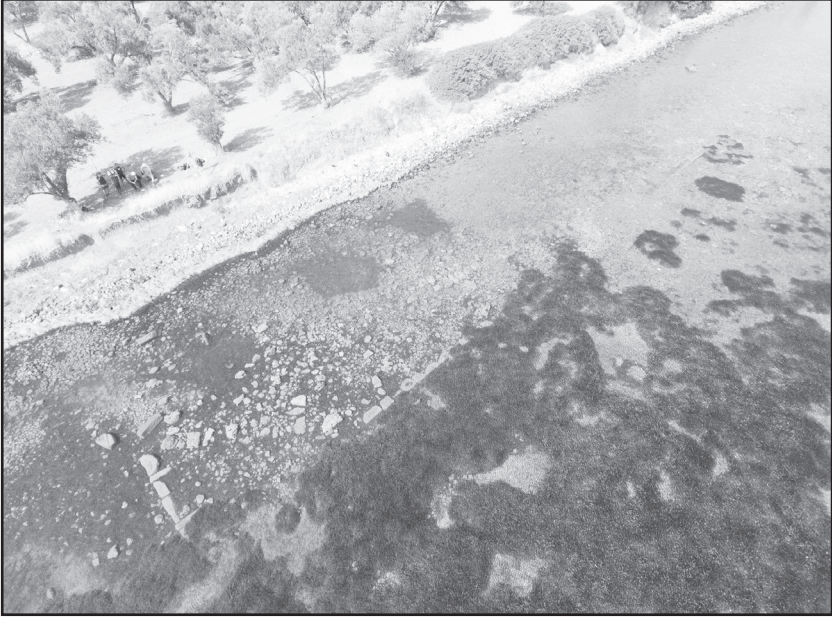
Resim 2: Kane Yarımadası, Antik yerlerin planı ve 2014-2017 çalışma sezonlarının araştırma alanı

Resim 3: Kane (kent), Antik kent konumu ve burun (kuzeydoğudan)

Resim 4: Kane, kent planı (2017 durumu, 1:2500 ölçek)

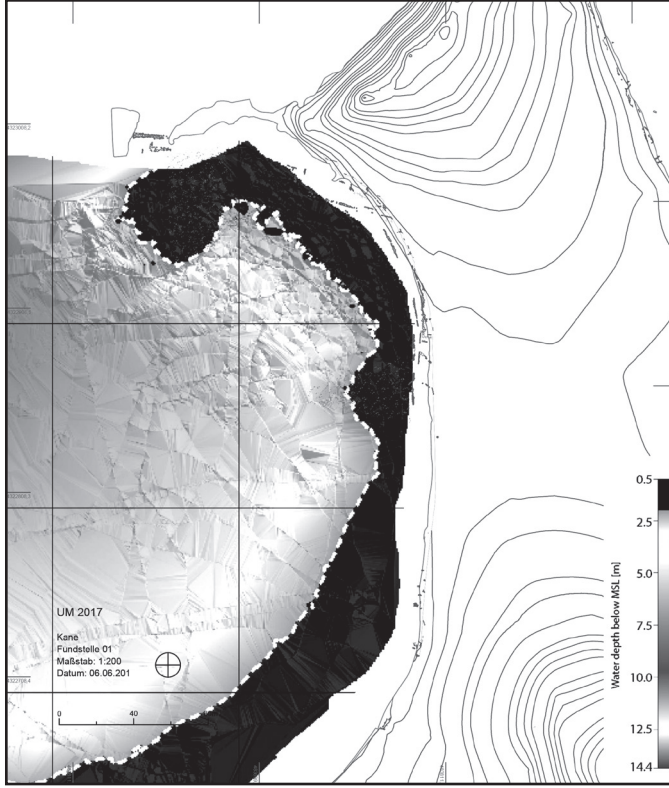

Resim 5: Kane, Doğu Koyu: Helenistik sur duvarının kesme taş yüzeyi ile kaplı, daha eski tahkimatın yapı kalıntıları

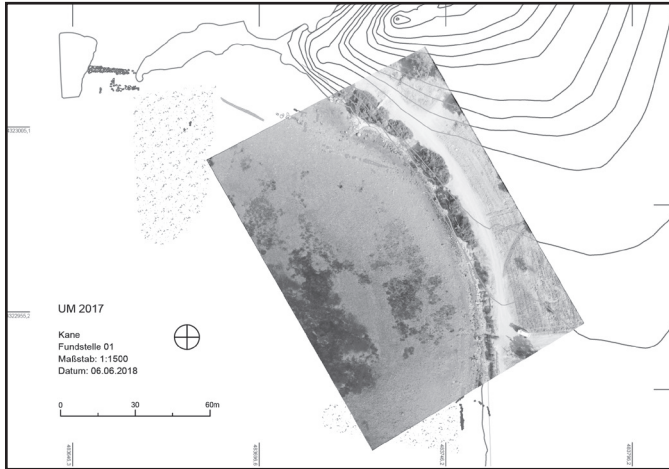

Resim 6: Kane, olası eski tahkimatın çeşitli yapı parçalarıyla limanın kıyı bölgesi

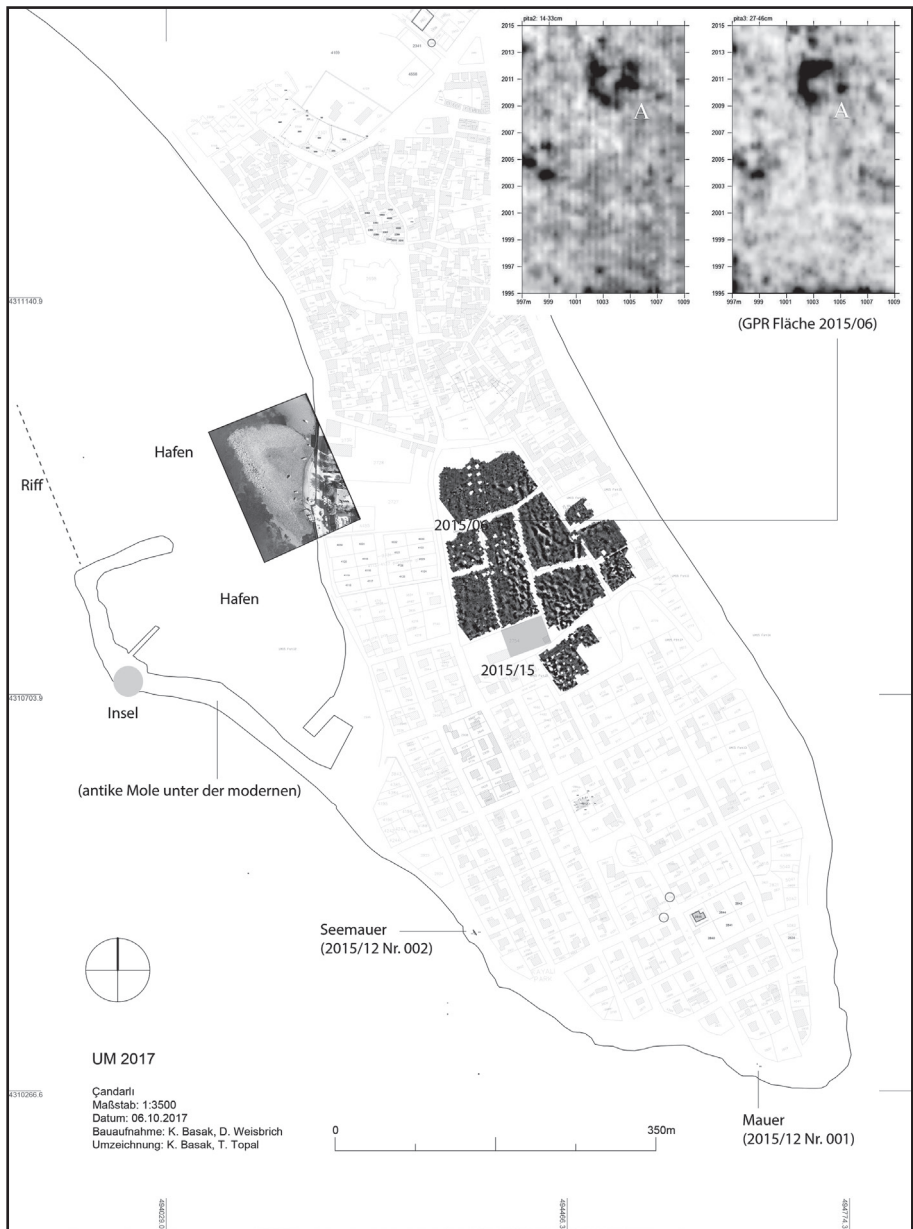

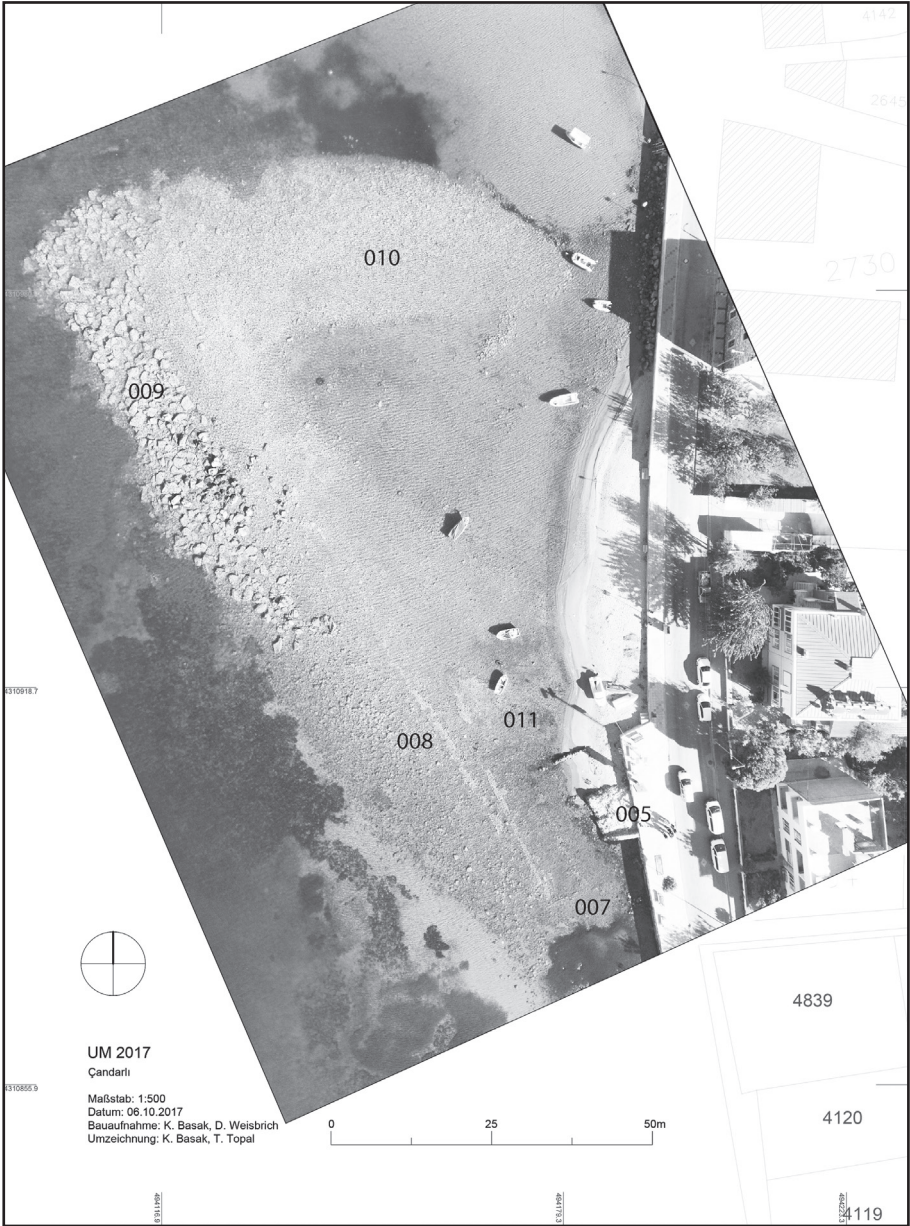
Resim 7: Kane, Koyun su derinlik modeli ile liman koyu planının kesiti
(kesikli çizgi = simüle su seviyesi mevcut olanın -2 m altında)

Resim 8: Kane, Liman koyununun plan kesiti

Resim 9: Pitane, kent planı (bugünün kadastrusuyla, mavi: modern kıyı şeridi)

Resim 10: Pitane, Liman kıyı bölgesinin plan kesiti

Resim 11: Pitane, deniz duvarı

Resim 12: Pitane, kaide

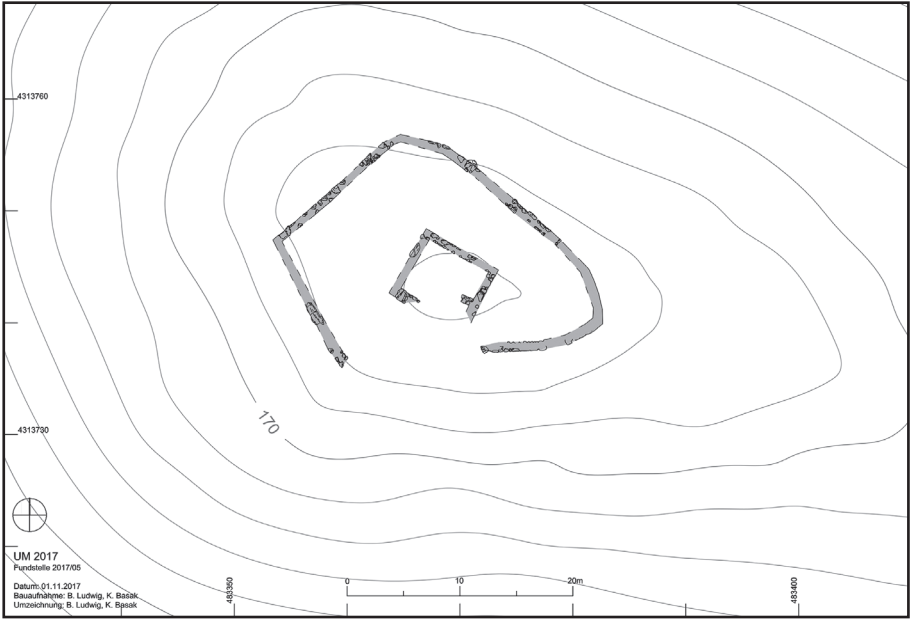

Resim 13: Denizköy. „Haberleşme istasyonu“ konum 2017/05 (Ok) (Güneydoğudan), sol bitişiğinde Maltepe (=Kane Yarımadası'nın güneybatı burnu)

Resim 14: Denizköy. „Haberleşme istasyonu“ 2017/05. Sur duvarının batı tarafı (Kuzeyden, arka planda Mardalıç Adası)

Resim 15: Bademli. „Haberleşme İstasyonu“ 2017/06. Bakış yönü: batı (arka planda Lesbos kıyı şeridi)

KUZZEY PISIDIA YÜZEY ARAŞTIRMASI 2017

Fikret ÖZCAN*

Nihal ÇEVİK

Eser YAYAN

Isparta İli ve ilçelerindeki antik yerleşimlerde sürdürülen Kuzey Pisidia Yüzey Araştırması, 2017 yılında Eğirdir İlçesi yakınlarındaki Prostanna, Sarıidris Kasabası yakınlarındaki Mallos, Aksu İlçesi yakınlarındaki Tymbriada, Isparta merkeze bağlı Güneyce Köyü yakınlarındaki Kapıkaya'da ve Burdur İli, Ağlasun İlçesi'ne bağlı Harmancık Köyü yakınındaki Sandalion Kalesi ve çevresinde yürütölmüştür.¹ 2017 yılındaki araştırmalar söz konusu antik yerleşimlerin strüktürlerini ve diğer yerleşmeler ile bağlantılarını tespit etmeye yönelik olmuştur. Aşağıda 2017 yılı çalışmaları ana hatlarıyla ele alınacaktır.

Mallos

Mallos Agorası'nın kayda değer büyüklükte olduğu agora ve çevresindeki kaçak kazılar sonucu ortaya çıkan yapılar vasıtasıyla anlaşılmıştır. 2017 yılında Mallos Agorası'nın kuzey kesiminde yapılan jeofizik çalışmaları bu kısmın

* Doç. Dr. Fikret ÖZCAN, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Faköltesi, Arkeoloji Bölümü, 32500 Çünür-Isparta/TÜRKİYE.

Nihal ÇEVİK, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Faköltesi, Arkeoloji Bölümü, 32500 Çünür-Isparta/TÜRKİYE.

Eser YAYAN, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Faköltesi, Arkeoloji Bölümü, 32500 Çünür-Isparta/TÜRKİYE.

1 Başta araştırmamıza izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kazılar Dairesi Başkanlığı olmak üzere bizlere eşlik ederek öneri ve yardımlarını esirgemeyen bakanlık temsilcimiz arkeolog Cemil DUMANLIOĞLU'na, mali ve lojistik destek sağlayan Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Türk Tarih Kurumu'na, Koç Üniversitesi Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'ne (ANMED), Eğirdir Belediye Başkanlığı'na ve özveriyle çalışan KPYA ekip üyelerine teşekkür ederim.

Geç Antik Dönem'e dek boş bırakıldığını göstermektedir. Geç Antik Dönem veya sonrasında ise akropolisin doğu yamacındaki açık hava toplantı alanının hemen karşısında şimdiye kadar kentte tespit edilen en büyük kilisenin yer alması agoraya bu dönemde dinsel işlev kazandırıldığını göstermektedir (Resim: 1). Agoranın kuzeyindeki alanda inşa edilmiş sivil yapılar kentin yerleşim sınırını oluşturan kuzeydeki Göynücek Deresi'ne dek devam etmektedir. Kentin nekropolis alanı hariç; kuzey, güneydoğu ve doğu yamaçlarında ve kentin 1,5 km. çevresine yayılan alanlardaki yapı kalıntıları duvar işçilikleri ve yüzeydeki seramik buluntulara göre ağırlıklı olarak Geç Antik-Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilebilir. Bu durum kentin Roma İmparatorluk Dönemi ve özellikle Geç Antik Dönem'de kayda değer bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Ancak kent çevresindeki eğimli yamaçlardan akan toprakların mevcut alanların üzerini kapatması ilk bakışta kentin yerleşim sahasını ve yapılarını anlamamızı güçleştirmektedir. Hellenistik Dönem'de kurulan kentin en önemli yerleşim sahası ise Mallos Akropolisi'nin dik inen batı yamaçlarında teraslar üzerine ve çoğu ana kayadan yararlanılarak yapılmış iskân yerleridir (Resim: 2). Güvenli olması ve kendi içlerinde birbiriyle bağlantılı yol ağının bulunması akropolisin batı yamacının kentin kuruluşundan terkedilişine dek iskân için tercih edilmesine olanak sağlamıştır. Bu alandaki yerleşim evreleri net bir şekilde izlenebilmektedir. Karmaşık bir yerleşim planına sahip alanda yerli kayanın mimariye entegre edilmesinin en güzel örneklerine sahiptir. Kentin kuzeybatısındaki Eleksi Tepesi'nin üst yamacına yapılmış Hellenistik-Erken İmparatorluk Dönemi tapınağının arkasında bulunan mağara önünde yapılan yeni incelemelerde karşılaşılan seramik buluntular (Resim: 3), mağaranın Kalkolitik Dönem'de kullanıldığına işaret etmektedir.

İlk kez 2016 yılında tespit edilen² ve Mallos'un 3 km. doğusundaki anakaya üzerine açılmış su yataklarının izlediği güzergâh bu yılki çalışmalarda netleştirilmiştir. Göynücek Deresi'nin güney yamaçları boyunca Mallos Agorası'na ilerleyen su yolu bütünüyle tahrip olmuştur. Ancak su yolu güzergâhında yüzeyde karşılaşılan bazı künk parçalarının tipolojik özellikleri suyunun Geç

---

2 Özcan-Yayan-Çevik 2017, 463.

Antik Dönem'e ait olduğunu veya bu dönemde yenilendiğini göstermektedir. Dere yatağına paralel ikinci bir su yoluna ait künk parçaları ise bu bölgede günümüzde yapılan baraj çalışmaları sırasında gün yüzüne çıkarılmış olup muhtemelen diğer su yolundan daha önceki dönemlere aittir. Mallos'un içme suyunun kaynağı ise günümüzde yapımı devam eden barajın da asıl kaynağını oluşturan ve günümüzde Başpınar olarak isimlendirilen kaynak olmalıdır. Kaçak kazılarla ortaya çıkan agora yakınındaki ve kent akropolisindeki yapılarda su künklerine rastlanması, kentin en yüksek yerlerinde dahi su sıkıntısı çekilmediğine işaret etmektedir.

Prostanna

Bu yıl yapılan araştırmalar Prostanna'nın komşu kentleri olan Parlais, Mallos, Tymbriada, Kapıkaya ve kendi territoriumu içindeki kırsal yerleşmelerle olan yol bağlantılarını ve kentin su kaynağı-kaynaklarını tespit etme yönünde gerçekleştirildi. Söz konusu çalışmalarda Prostanna ile Kapıkaya arasında belli aralıklarla izlenebilen en az iki yol güzergâhı tespit edildi. Prostanna'nın içme suyunu nasıl sağladığı sorusuna da kentin yaklaşık 2,5 km. güneyinde 1535 m. yükseklikte bulunan su kaynağı ile cevap bulundu. Tespit edilen su kaynağının konumu ve yükseltisi agora ile daha alttaki yerleşim alanlarına su sağlayabilecek konumdadır. Kaynaktan çıkan su doğu-batı doğrultulu dağ uzantısının güney yamaçları boyunca iki kademe halinde kimi yerlerde anakayalara açılan künk yatakları, kimi yerlerde ise doğrudan künklerle kente taşınmıştır (Resim: 4). Prostanna agorasında yapılan çalışmalarda ise agoranın kuzeyden de bir girişinin olması gerektiği sonucuna varılmış olup detaylı çalışmalar önümüzdeki sezona bırakılmıştır.

Kapıkaya

Kapıkaya'daki antik kentte 2017 yılı çalışmalarında kent planı çıkarmaya yönelik çalışmalar agora ve çevresinde sürdürüldü (Harita: 1). Kentin kuzeybatısındaki nekropolis alanındaki yapılar, kuzeyindeki kamusal ve özel yapılar ayrıntılı olarak belgelendi (Çizim: 1). Ayrıca kentte ve kentin çevresinde bulunan Geç Antik Dönem kiliselerinin planları çıkartıldı.

Sandalion

Kapıkaya'daki antik kente komşu bir savunma yerleşmesi olan Sandalion'da yerleşme sınırlarının belirlenmesine çalışılmış, yüzeydeki yapı ve buluntuların belgelenmesi yapılmıştır. Pamphylia'dan Pisidia'ya uzanan kuzey-güney yol hattında stratejik öneme sahip bir savunma yeri olan Sandalion konumu nedeniyle Kapıkaya ile bölgenin ulaşım güvenliği için işbirliği yapmış olmaları gerekir. Sandalion Kalesi'nin, Keratai ve Kapıkaya'daki antik yerleşimin agorası ile doğrudan, Sagalassos ile muhtemelen kuleler vasıtasıyla görüş bağlantısı vardır. Sandalion Akropolisi'nde tespit edilen yapılar ve seramik parçaları, bu yerleşmenin varlığını M.S. 11.-12. yy'a dek devam ettirdiğini göstermektedir. İlk evresi askeri yerleşme olmasına karşın Sandalion'da küçük ölçekli sivil yapılaşma mevcuttur. Akropolisin güneydoğusundaki boğaz ilk evresinde doğrudan geçişin kontrolüne yönelik olsa da ve geç dönemlerde alanda kilise gibi dini, sivil ve kamusal nitelikli yapılar tespit edilmiştir (Resim: 5). Sandalion'da yerleşme içinde kaya yüzeylerine oyulmuş arkosol mezarlar tip olarak Sagalassos ve Kapıkaya ile benzer olup üç yerleşmenin de aynı kültür kuşağı içinde yer aldıklarını göstermektedir. Sandalion Akropolisi'nin bulunduğu tepenin kuzey ve kuzeybatısındaki kaya yüzeylerindeki hatıl delikleri, buralarda çok katlı *hybrid* yapıların bulunduğunu göstermektedir. Benzer yapılaşmaya Mallos Akropolisi yamaçlarında ve Kapıkaya'daki antik yerleşimin doğu yamaçlarındaki iskân yerlerinde de yoğun olarak rastlanılmaktadır. Sandalion Akropolisi'nin kuzeyindeki yamaçlar teraslama yoluyla yapılaşmaya uygun hale getirilmiş olup bu saha 300 m. uzaklığa kadar ışıklar ve değişik amaçlı çok katlı yapılar için kullanılmıştır. Akropolisin yakın çevresindeki teraslarda ince işçilikli günlük kullanım kap parçalarına, daha uzaklarındaki teraslarda ise kalın cidarlı büyük muhafaza kaplarına ait kalın cidarlı seramik parçalarına rastlanılmıştır. Bu gözlemden yola çıkarak yerleşme içinde nitelikli seramiğin, yerleşme dışında kaba seramiğin kullanıldığını söyleyebiliriz. Akropolisin kuzeybatısında konum ve plan bakımından büyük boyutlu askeri bir yapının bulunması kentin askeri özelliğini yapılarla desteklemektedir. Ayrıca akropolis çevresindeki düzlükte bulunan büyük boyutlu bazı yapılara ait kalıntılar Sandalion'un sadece bir savunma yerleşmesi olmadığına işaret etmektedir. Kentin agorası niteliğindeki düzlük alanın kuzey ucunda, günümüzde Harmanlık Köyü'nün bahçe-

lerine su temin eden büyük bir kaynak vardır. Bu kaynak muhtemelen antik dönemde kentte yaşayanların su ihtiyacını da karşılamaktaydı. Akropoliste ise zor zamanlarda su ihtiyacı sarnıçlar vasıtasıyla karşılanıyordu (Resim: 6).

Yapılan gözlemlere göre Sandalion'un Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren yerleşim sahası genişlemiş, burası savunma-denetim işlevini yitirmesiyle geçimini tarım ürünlerinden sağlayan bir kırsal yerleşmeye dönüşmüş olmalıdır. Antik yerleşim sahasının yaklaşık 300 m. kuzeyinden itibaren asıl strüktürü halen bozulmamış onlarca tarım terası bulunmaktadır. Yakın dönemlere kadar kullanılan tarım teraslarının kökenleri ise muhtemelen Erken İmparatorluk Dönemi'ne dayanmaktadır. Akdeniz İklimi özelliklerinin yoğun olarak hissedildiği Harmancık Köyü ve çevresinde günümüzde naren-ciye ve zeytin tarımı yapılmaktadır. Bu durum antik dönem için de geçerli olmalıdır. Sandalion'da ve Harmancık Köyü içlerinde zeytinyağı üretimine dair işlik elemanlarının bulunması bu durumu desteklemektedir. Bunlara ek olarak antik kent içerisinde kaçak kazılar sonucu açığa çıkartılan bir zeytinyağı atölyesi antik dönemde Sandalion'daki üretimin endüstriyel boyutta olduğunu göstermektedir. Söz konusu atölye Sandalion Akropolisi'nin 300 m. güneybatısında yer almaktadır. Kuzeybatı ve kuzeydoğu duvarı anakayanın tıraşlanması sonucu oluşturulan atölyenin, güneydoğu, güneybatı duvarları ve üst örtüsü bütünüyle tahrip olmuştur (Resim: 7). Atölyenin hemen kuzeydoğusunda üzeri toprakla kapalı olduğundan konturları anlaşılamayan anakayadan oluşturulmuş bir ön odası bulunmaktadır. Agora yakınında konumlanması ve tespit edilen birden fazla bölümünün bulunması atölyede üretim, depolama ve satışın birlikte yapıldığını düşündürmektedir. Bütünüyle anakayaya oyularak yapılan pres yatağı ve ezme teknesi günümüze oldukça sağlam kalmıştır. Atölyenin, kuzeybatı köşesinde 95 cm. çapında pres yatağı, pres yatağının hemen üzerinde 40x45 cm. ölçülerinde, 28 cm. derinliğinde baskı kolu yuvası, pres yatağının güneybatısında 1,70 m. çapında ezme teknesi yer almaktadır. Pres yatağının hemen bitişiğinde ahşap plakalar yerleştirilerek küçük havuza benzer bir alan oluşturmak için açılmış kanallar yer alır. Atölyenin kuzeybatı duvarı üzerinde anakayaya oyularak yapılmış bir su kanalı bulunmaktadır. Mekânın tavan yükseltisinden başlayarak aşağı doğru eğimli olarak açılmış bu su kanalı büyük olasılıkla atölye içerisinde kullanılan temiz su için yapılmış olmalıdır. Atölyenin kuzeybatı duvarı içerisine

dikkat çekici diğer unsur ise anakayaya işlenmiş her iki yanında payelerin bulunduğu üzeri kemerli kült nişidir. Nişin paye ayakları altında dikdörtgen şekilde açılmış bir levha veya obje asmak için kullanılan dübel yuvaları bulunmaktadır (Çizim: 2a-b). Bu durum atölyenin bereketi veya koruması gibi durumlarda tanrıların desteğinin alındığını göstermektedir. Zeytinlerin ezilerek hamur haline getirildiği ezme teknesinin sığ olması ezme işleminin silindir şeklindeki yatay bir taş ile mevcut alanın dar olması ise bu işlemin insan gücü kullanılarak gerçekleştirildiğini göstermektedir.³ Ezilen zeytin hamuru atölyenin kuzey köşesinde yer alan baskı kollu ve taş ağırlıklı pres mekanizmasıyla preslenmekteydi. Geç Bronz Çağı'ndan itibaren bilinen baskı kollu presler bir yuvaya sabitlenen ahşap baskı kolunun açıkta bırakılan diğer ucunun taş ağırlıklara bağlanan halatlar ile aşağı çekilerek meyve hamura baskı uygulaması şeklinde çalışmaktadır.⁴ Söz konusu atölyenin ağırlık taşı ise pres yatağından 5 m. kadar aşağıda kaçak kazılarla açığa çıkartılmıştır. Yerel kireç taşından yapılmış olan taş 57 cm. genişlikte, 58 cm. yüksekliktedir (Çizim: 3). Atölye ve çevresinde fazla sayıda çatı kiremidi ve Roma İmparatorluk Dönemi sonrasına tarihlendirilebilecek seramik kap parçaları yer almaktadır. Bu durum atölyedeki üretimin Sandalion'un askeri özelliğini kaybederek bir çiftlik yerleşimine dönüşmeye başlamasıyla çağdaş bir zamandır.

Tymbriada

Isparta İli, Aksu İlçesi'nin 3,5 km. kuzeybatısında orta yükseklikteki bir tepenin güney yamaçlarına kurulan Tymbriada'nın yerleşim sahası uzun bir şerit şeklinde kuzey-güney doğrultusunda yayılım göstermektedir. Yerleşmenin kuzeyinde akropolis, güneyinde büyük, verimli bir ovası vardır. Tymbriada orta büyüklükte bir kent olmasına rağmen Tynada ve Deliklitaş Mevkii gibi bilinen birkaç kırsal yerleşmeye sahiptir.

2017 yılında kentin yerleşim sahası ve yapılar araştırılmış olup yerleşim sahası içinde ve akropoliste Phryg etkisinin varlığına işaret eden kabartma ve kült yerlerine rastlanmıştır (Resim: 8). Bu kabartmalar akropolisin, güney

3 Ayrıntılı bilgi için bkz., Diler 1994, 506, Karnava-Kolia-Margaritis 2015, 114.

4 Frankel 1997, 74.

eteklerinden başlayarak batı yamacındaki dik, düzgün kaya yüzeylerinde devam etmektedir. Basamaklı sunakların bulunduğu ve yerleşim sahası yakınında olan kült alanları ise büyük olasılıkla Kybele/Meter'e adanmış olmalıdır. Bunlara ek olarak akropolisin güney kısmındaki dar girişli doğal oluşum mağaradaki dolgu toprak içerisinde çok sayıda pişmiş toprak hayvan figürini parçaları tespit edilmiştir. Antik dönem için kutsal bir alan niteliği taşıyan mağaranın hangi tanrı veya tanrıçaya adanmış olduğu henüz belirlenememiştir. Mağaranın içindeki buluntular burasının Geç Antik Dönem'e dek kullanıldığını göstermektedir.

Deliklitaş Mağarası ve Çevresi

Deliklitaş Mağarası ve Asarlık Mevkii, Aksu İlçe Merkezi'nin 3,5 km. kuzeyinde, Tymbriada'nın ise 7 km. kuzeydoğusunda 1492 m. rakımlı bir tepenin üzerinde olup Tymbriada territoriumunda tespit edilen ikinci kutsal alandır. Deliklitaş Mağarası'nın yakınlarından Aksu İlçesi'nden gelen ve Mallos (Sarıdris Kasabası) yönüne giden bir modern yol vardır. Yol çevresindeki yapılaşma ve teraslardan yola çıkarak bu yolun büyük bir kısmının antik dönemdeki yol güzergâhını izlediği söylenebilir. Deliklitaş Mağarası'nın yaklaşık 350 m. güneybatısında modern yol kenarındaki antik dönem gözetleme kulesi kalıntıları ve mağara etrafında yer alan küçük boyutlu yerleşim alanı mağaranın tek başına bir tapının yeri olmadığını alanın çevresiyle birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir. Yüzeydeki seramik ve çatı kiremidi gibi parçalardan yola çıkılarak M.S. 10-11 yy.'a kadar iskân gören alanın kuzeybatısındaki tepe üzerinde kilise gibi dinsel ve işlevleri anlaşılamayan bazı kamusal yapılar da bulunmaktadır. Tepe üzerinde yer alan kilise bazilikal planlı olup iri moloz taşlar, devşirme bloklar ve harç kullanılarak yapılmıştır. Kilise inşasında kullanılan blok taşlar ve etrafta dağınık halde bulunan mimari yapı elemanları söz konusu kilisenin erken dönemlerde alanda yer alan kamusal veya dinsel bir yapı üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Söz konusu yapının Deliklitaş Mağarası'na ve çevresine hâkim bir alanda konumlandırılmış olması kilisenin bir tapınak yapısı üzerine inşa edilme olasılığını desteklemektedir.

Deliklitaş Mağarası'nın kuzeybatısındaki sivri tepe üzerinde hâlihazırda oldukça iyi durumdaki Bizans Dönemi'ne ait kalenin de Hellenistik Dönem'de

ait bir savunma yapısının üzerine yapıldığı, kalenin güney köşesindeki yapı kalıntılarından yola çıkarak söylenebilir (Resim: 9). Bu kale gerek Deliklitaş Mağarası çevresindeki yerleşmenin gerekse Tymbriada-Mallos yolunun güvenliğini sağlamaktaydı. Düzenli bir plan izlemeyen kalenin duvarları irili ufaklı moloz taşlar kullanılarak aralarında herhangi bir bağlayıcı madde kullanılmadan oluşturulmuştur.

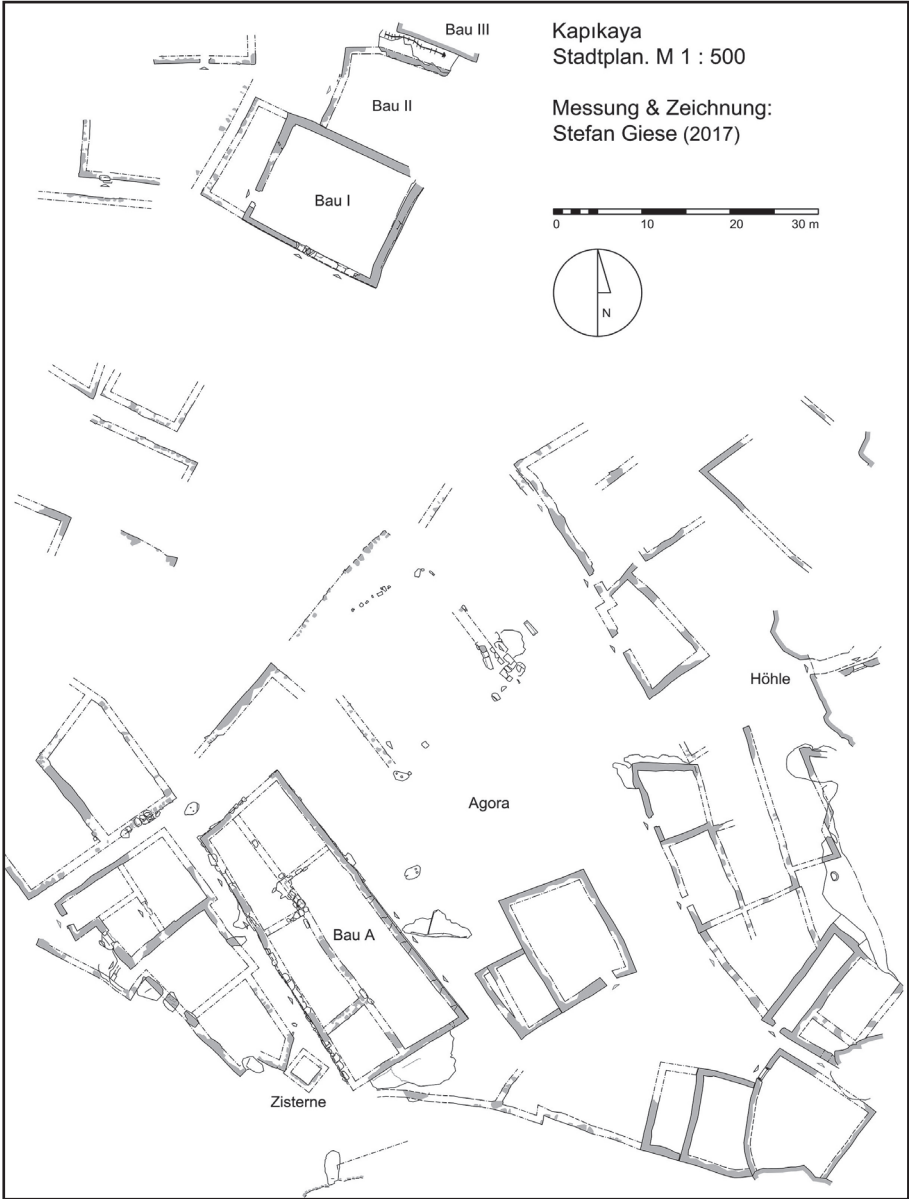
Yukarı Gökdere Asarı

Yukarı Gökdere Asarı, Isparta İli, Eğirdir İlçesi'ne bağlı Yukarı Gökdere Köyü'nün 5 km. batısında, vadi kenarında yer alan orta yükseklikte bir tepenin üzerine ve yamaçlarına kurulmuş askeri nitelikli bir yerleşimdir. Asar konumu itibarıyla Kapıkaya'daki antik yerleşim ve Prostanna arasında ulaşımı sağlayan yol ağının hemen kenarındadır. İki kent arasındaki ulaşımı ve bağlantıyı daha iyi anlayabilmek amacıyla bu yıl Yukarı Gökdere Asarı, çevresi ve muhtemel yol güzergâhları araştırılmış, Prostanna'dan Yukarı Gökdere Asarı'na ve oradan da muhtemelen Kapıkaya'daki antik yerleşime ulaşan ve belirli aralıklarla izlenebilen bir yol hattı bulunmuştur. Asarın bulunduğu tepenin üzerinde ise ilk evresi muhtemelen Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir kale kalıntısı (Resim: 10), kalenin etrafına ve tepe yamaçlarına yayılmış mekânlar, tepe etekleri boyunca yer yer izlenebilen sur duvarları ile basamaklı bir sunak yer almaktadır. Yerleşim yerinin zirvesinde bulunan kalenin güney batı duvarı büyük ölçüde, diğer duvarları ise temel seviyesinde korunmuştur. Kale duvarları, çift sıra düzgün kesme bosajlı trapezoidal blok taşlar kullanılarak pseudoisodomik duvar tekniği ile yapılmıştır. Ayrıca hem Prostanna hem de Kapıkaya'daki antik yerleşimin territoriumlarına hâkim bir konumdadır. Bulunduğu tepenin zirvesinden düzlük alanı bütünüyle denetim altında tutan kale, tepe yamaçlarına inşa edilmiş sur duvarlarıyla çevrilmiştir. Sur duvarları ve kale arasında kalan bölgede ise yerleşim mekânları bulunmaktadır. Böylece hem kale hem de tepe yamaçlarında bulunan mekânlar koruma altına alınmıştır. Asarda muhtemelen küçük askeri bir nüfus yaşamaktaydı. Tepe yamaçlarında bulunan mekânlar ise muhtemelen savunma güçlerinin barınmasına yönelik olarak inşa edilmiştir. Moloz taşlar veya ana kayaların düzleştirilmesiyle tek hücreli olarak yapılan mekânlar belirli bir

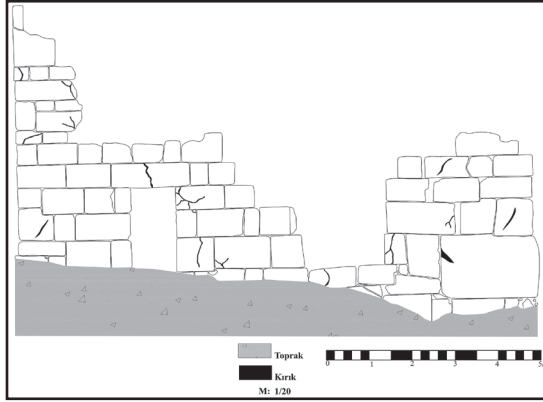
düzen göstermezler. Yerleşme alanlarının yetersiz kaldığı durumlarda, kayaların şekillendirilmesiyle yapılan kaya mekânlarının benzerlerine Mallos Akropolis'i'nde ve Kapıkaya'daki yerleşimde de sıkça rastlanılmaktadır. Kale ve mekânların etrafında oldukça az sayıda günlük kullanım kap parçalarına rastlanmıştır. Asarın bulunduğu tepenin en doğu ucunda ana kayanın şekillendirilmesi ile yapılmış basamaklı sunak yer almaktadır. Beş basamağı bulunan sunağın üzerinde bir stel için açılmış büyük bir yuva vardır (Çizim: 4). Asarın etrafını çevreleyen surun hemen girişindeki bu sunak, alanın koruyucu tanrı ya da tanrıçasına adanmış olmalıdır. Bu kalenin yaklaşık 1 km. batısında günümüzde "Ala Mevkii" olarak isimlendirilen alanda hafif yüksek bir tepenin üzerine yapılmış bir Geç Antik Dönem kilisesi tespit edilmiştir, ancak çevrede herhangi bir antik yerleşme şimdiye kadar bulunamamıştır.

KAYNAKÇA

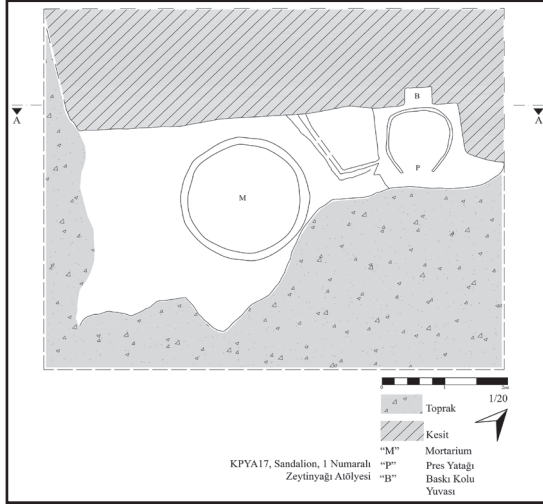
- DİLER, A., (1994), "Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytinyağı ve Şarap İşlikleri", 11. *Araştırma Sonuçları Toplantısı (AST)*, sayfa: 509-521.
- FRANKEL, R., (1997), "Oil and Wine in the Southern Levant in the Byzantine Period", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol: 51, pp. 73-84.
- ÖZCAN, F., YAYAN, E., ÇEVİK, N., (2017), "Kuzey Pisidia Yüzey Araştırması 2016", 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı (AST)*, cilt:1, sayfa:457-470.

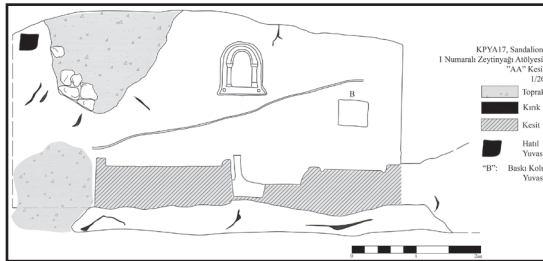
Harita 1: Kapıkaya'daki Antik Yerleşimin Agora Planı (KPYA Arşivi).

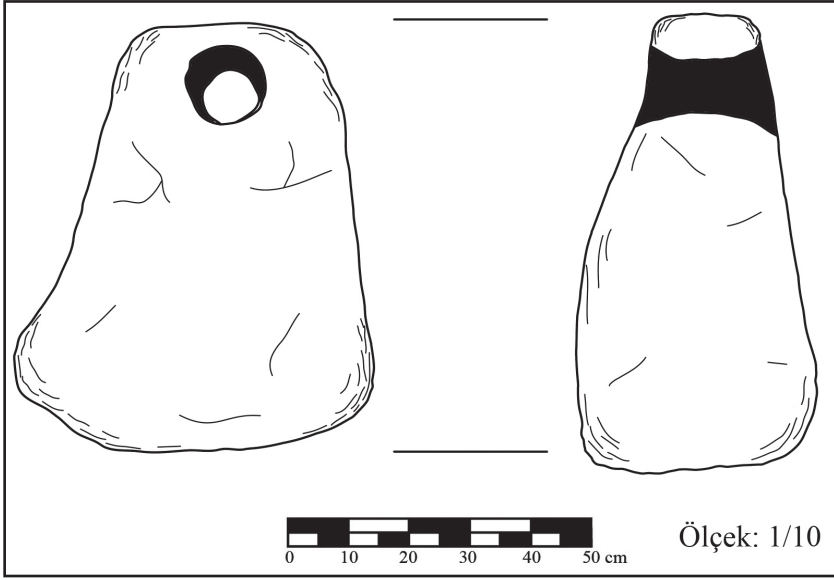
Çizim 1: Kapıkaya'daki Antik Yerleşimin Nekropolis Sahasındaki Kamusal Yapının Ön Cephe Çizimi (KPYA Arşivi).

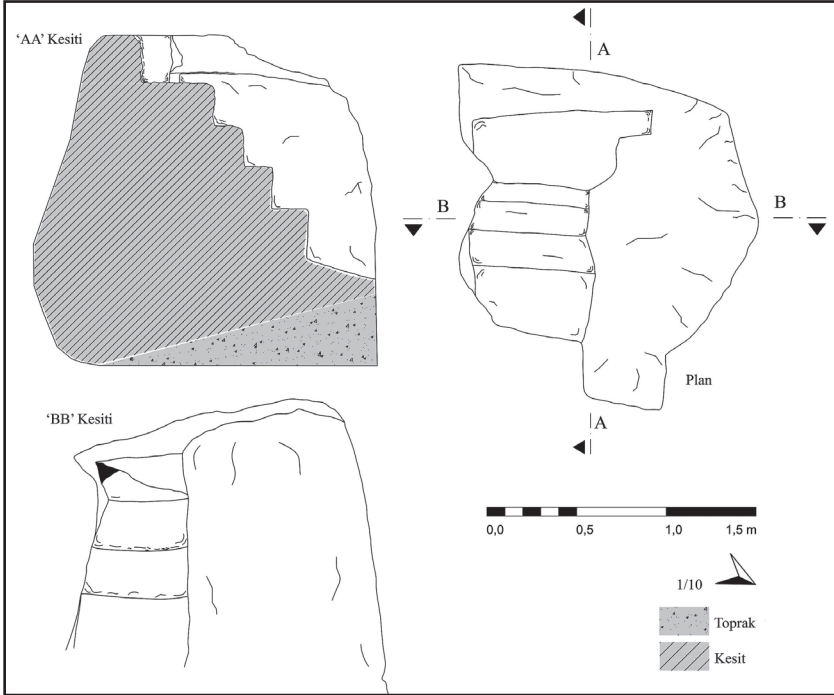
Çizim 2a: Sandalion, Zeytinyağı Atölyesi Plan Çizimi (KPYA Arşivi).

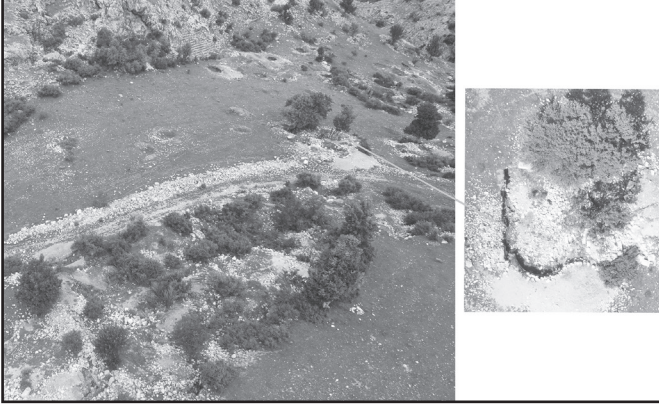
Çizim 2b: Sandalion, Zeytinyağı Atölyesi "AA" Kesiti (KPYA Arşivi).

Çizim 3: Sandalion, Zeytinyağı Atölyesinin Baskı Kollu Pres Ağrılık Taşının Çizimi (KPYA Arşivi).

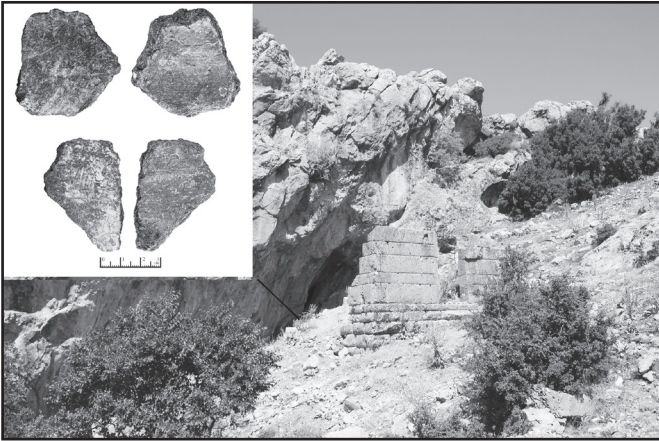
Çizim 4: Yukarı Gökdere Asarı, Basamaklı Sunağın Çizimi (KPYA Arşivi).

Resim 1: Mallos Agorası'ndaki Kilise.

Resim 2: Mallos Akropolisi'nin Batı Yamacı.

Resim 3: Mallos, Eleksi Tepesi'ndeki Mağara Önünde Bulunan Saramik Örnekleri.

Resim 4: Prostanna, Anakayaya Oyulmuş Suyolu.

Resim 5: Sandalion Akropolisi'nin Güneydoğusundaki Kilise ve Yapılar.

Resim 6: Sandalion, Akropolisteki Sarnıç.

Resim 7: Sandalion, Zeytinyağı Atölyesi.

Resim 8: Tymbriada, Akropolisteki Kaya Kabartması.

Resim 9: Deliklitaş Mağarası Üzerindeki Savunma Yapısı.

Resim 10: Yukarı Gökdere Asarı, Kale Yapısı.

LEBEDOS VE TERRİTORYUMU ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2017

Gökhan COŞKUN*

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile 2017 yılında başlanan "Lebedos ve Territoryumu Arkeolojik Yüzey Araştırması" adlı yüzey araştırması çalışmaları 05-19 Eylül 2017 tarihleri arasında, İzmir İli, Seferihisar İlçesi, Ürkmez Köyü'ndeki Lebedos Antik Kent Devletinin Arkeolojik Sit Alanı içerisinde kalan kısımlarında gerçekleştirilmiştir.¹

Doç. Dr. Gökhan Coşkun başkanlığında gerçekleştirilen 2017 yılı çalışmalarına Dr. Öğr. Üyesi Fikret Özbay, Dr. Öğr. Üyesi Figen Çevirici Coşkun, Dr. Aslıhan Özbay, Öğr. Gör. Zerrin Erdinç, Doktora öğrencisi Hüseyin Usta, Yüksek Lisans öğrencileri Ahsen Cendeoğlu, Fehmi Yaşar, Ergin Akın, Anıl Vural, Lisans öğrencileri Hasan Öz ve Merve Kurnaz katılmışlardır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak İzmir 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü uzmanı Fatma Taşkın görev yapmıştır.

2017 sezonunda Lebedos'un merkezini oluşturan Akropolis (Kısıktepe/ Belentepe), Kıstak Bölgesi (İsthmos) ve Yarımada (Adacıktepe) bölgelerinde yüzey taraması yapılmıştır (Resim: 1). Çalışmalar, Arkeolojik Sit Alanı içerisinde kalan, modern yapılaşmanın olmadığı alanlarda yürütülmüştür. Arazi

* Doç. Dr. Gökhan COŞKUN, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Evliya Çelebi Yerleşkesi, Merkez, Kütahya/TÜRKİYE.

1 Bu çalışma, Dumlupınar Üniversitesi tarafından 2017-51 proje numarası ile desteklenmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne izin ve destekleri için teşekkür ederim. Dumlupınar Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Remzi GÖREN'e ve Seferihisar Belediye Başkanı Sayın Tunç SOYER'e verdikleri destekler için teşekkür ederim. Ayrıca, araştırmamızda Bakanlık Temsilcisi olarak görev yapan Uzman Fatma TAŞKIN ve ekibimizin bütün üyelerine özverili çalışmaları için teşekkür ederim.

çalışmalarında öncelikle arazide mevcut olan poligon noktalarından hareketle, Lebedos Akropolisi, Kıstak Bölgesi ve Yarımada'yı da içine alacak şekilde bir karelaj sistemi oluşturulmuştur (Plan: 1). Arazi çalışmaları esnasında başlıca iki yol izlenmiştir:

- * *Mimari Kalıntılara Yönelik Çalışmalar:* Yüzeyde gözlemlenebilen mimari yapılara ait kalıntılar tespit edilmiş, bunlar incelenip, fotoğraflanarak belgelenmiştir.
- * *Seramik ve Diğer Küçük Buluntulara Yönelik Çalışmalar:* Her bir plankarede detaylı tarama yapılmış ve plankarelerin yüzey malzemesi birbirinden bağımsız olarak ayrı ayrı belgelenmiştir.

Lebedos'ta 2017 sezonunda yaptığımız çalışmalar sonucunda elde edilen veriler aşağıda; Akropolis, Kıstak Bölgesi (İsthmos) ve Yarımada olmak üzere üç ana başlık altında sunulmuştur.

1-AKROPOLİS:

MİMARİ KALINTILARA YÖNELİK ÇALIŞMALAR:

Lebedos akropolisi üzerinde en dikkat çekici mimari kalıntı, tepenin doruk noktasının biraz altındaki platformda yer alan ve temenos alanının sınırlarını oluşturan duvarlardır (Resim: 2-3). Bunun haricinde akropolisin üst kısmını çevrelediği anlaşılan sur duvarına ait kalıntıların bazı alanlarda korunabildiği gözlemlenir (Resim: 2, 4). Akropolis üzerinde ve yamaçlarındaki kayalık alanlarda anakayanın oyulması ile oluşturulmuş işlik vb. birtakım yapıların olduğu tespit edilmiştir (Resim: 2, 5). Lebedos'un olası tiyatrosu ise akropolisin güneybatı yamacındaki çanakta/çukurlukta yer alıyor olmalıdır (Resim: 2). Ayrıca, akropoliste bazı duvarların üst kısımları ve mermer ya da yerel taştan yapılmış sütun, blok vb. çeşitli mimari kalıntılar da yüzeyde görülebilmektedir.

Temenos Alanı:

1960'larda Lebedos'u ziyaret eden G. Bean, geniş bir platform olarak tanımladığı bu alanının kenarlarındaki duvarlardan, işlevi öğrenilemeyen,

büyük bir yapı ya da yapılara ait temeller olarak bahsetmiştir.² 1984 yılında burada yüzey araştırması yapan N. Tuna ise “çevre duvarları ile belirlenmiş 65x65 metrelik, yaklaşık kare şekilli bir alan” olarak tanımladığı bu alanı temenos alanı olarak yorumlamıştır.³ Burada (M12-13, N12-13 plankareleri) yapmış olduğumuz incelemelerde, söz konusu platformun akropolisin tam merkezinde olduğu ve akropolisin üst kısmında yer alan konumu ile dört bir tarafa hâkim olduğu dikkatimizi çekmiştir. Dolayısıyla, bir zamanlar bu platformun üzerinde yer alan yapının akropolisteki en önemli yapı olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, kaliteli işçilik sergileyen ve büyük işgücü gerektiren etkileyici çevre/teraz duvarları da göz önünde bulundurulduğunda, buranın bir temenos alanı olması gerektiğini söylemek mantıklıdır. Lebedos sikkeleri üzerinde genellikle tanrıça Athena’nın tasvirlerinin yer alması⁴ buradaki olası tapınağın bir Athena tapınağı olabileceğini düşündürmektedir.

Temenos alanında yüzeyde görülebilen ve N. Tuna tarafından “*stylobat sırası olabilecek yerli kaya malzemeden blok sıraları (1.30x0.69x0.34 – 0.94x0.75x0.28m.)*”⁵ olarak anılan blok taşların, bugün bazıları yerlerinde dururken, bazıları ise yerinden sökülmüş ve platformun kuzeydoğu köşesine yığılmış vaziyettedir. Temenos alanı içerisindeki yere yatay olarak yerleştirilmiş vaziyetteki bu blok taşların üst yüzeylerinin çok düzgün olmaması, bunların stylobat veya krepidomanın temeli niteliğinde kullanılmış bloklar olabileceğini düşündürmektedir.

Temenosun en iyi gözlemlenebilen duvarı kuzey duvarıdır (Resim: 3, üst). Bugün, temenos alanının hemen kuzeyinde, etrafı tel örgülerle çevrili bir zeytin bahçesi yer almaktadır. Bu bahçe yapılırken alanın iş makineleri ile kazılıp düzeltildiği bilinmektedir.⁶ Bu işlem sonucunda temenosun kuzey duvarının cephesi büyük oranda açığa çıkmıştır. Bu duvar aynı zamanda söz konusu zeytin bahçesinin güney sınırını oluşturmaktadır. Duvarın üstünden geçen

---

2 Bean 1995, 132.

3 Tuna 1985, 213.

4 Lebedos sikkeleri için bkz.

<http://www.asiaminorcoins.com/gallery/thumbnails.php?album=127>

5 Tuna 1985, 213.

6 N. Tuna, bu alandan G1 terası olarak bahsetmiştir, bkz. Tuna 1985, 214.

tel örgülerin yapılması esnasında, duvarın üst kısımlarına küçük boyutlu taşlarla eklemeler yapılmıştır. Bazı kısımlarda dört taş sırası korunabilmiş olan bu duvarın büyük boyutlu blok taşlar içeren doğu ucunda (kuzeydoğu köşe) duvarın iki taş sırası gözlemlenebilmektedir. İkinci taş sırası hizasında, köşedeki ilk taş dâhil olmak üzere, kuzey duvarının doğudan altıncı ve dokuzuncu blok taşının cephesinde harfler tespit edilmiştir. Altıncı blokta bir Gamma (Γ), dokuzuncu blokta ise bir Epsilon (ϵ) harfi yer almaktadır. Bu harfler blokların yaklaşık orta hizasında ve sol kenara yakın olarak yazılmışlardır. Bu harflerin ne maksatla yapıldığına yönelik yaptığımız ön araştırmada; blokların yapıdaki yerlerini belirtmeye yönelik yapılmadıkları, atölye veya taş ustalarına ait belirleyici işaretler olabilecekleri sonucuna varılmıştır.

Temenosun kuzey duvarından sonra en iyi gözlemlenebilen duvarı batı duvarıdır (Resim: 3, alt). Güney duvarı ve doğu duvarların ise sadece yer yer korunabilen üst kısımları görülebilmektedir. Temenos duvarlarında polygonal ve rektogonal blokların kullanıldığı iki evre söz konusudur.⁷ Bu durum, batı ve kuzey duvarında açık bir şekilde görülmektedir (Resim: 3). Rustik yüzeyli polygonal bloklar ilk evreye, bosajlı yüzeye sahip rektogonal bloklar ise ikinci evresine ait olmalıdır. İlk evrenin tahrip olmuş olan duvarlarının korunmuş kısımları, ikinci evrede kullanılmaya devam edilerek, duvarların yıkılmış kısımlarının restore edildiği anlaşılmaktadır. Restorasyon esnasında Hellenistik Dönemin sevilen bosajlı taşlarının kullanılmış olması ve temenos alanı içerisindeki yüzey malzemesinin çoğunlukla Hellenistik Döneme ait olması, ikinci evrenin bu döneme ait olabileceğini göstermektedir. İlk evre duvarları ise belki de M.Ö. 304/303 yılında gerçekleştiği bilinen şiddetli deprem⁸ sonucunda yıkılmış olabilir.

Sur Duvarı:

Lebedos akropolisinin teraslar içeren üst kısmını çevreleyen sur duvarının kuzeybatı yamaçtaki korunmuş bir bölümü 1984 yılında N. Tuna tarafından yapılan yüzey araştırmaları esnasında tespit edilmiştir.⁹ Sur duvarının bu kıs-

7 N. Tuna, farklı dönemlere ait duvar teknikleri olduğunu bildirmiştir, bkz. Tuna 1985, 213.

8 Wilhelm 1897, 212-213.

9 Tuna 1985, 220, şek. 3.

mında (L10, J11, K11 plankareleri) yapmış olduğumuz incelemeler sonucunda, tıpkı temenos duvarında olduğu gibi, bu duvarda da farklı evrelerin olduğu anlaşılmıştır. Duvarın korunan parçalarının bazı kısımlarda polygonal bloklarla, bazı kısımlarda ise rektogonal bloklarla örüldüğü gözlemlenmiştir (Resim: 4).

Akropolis yamaçlarında sur duvarının korunabilmiş başka kısımlarının olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırma esnasında; akropolis tepesinin güneybatısında ve kuzeyinde tepenin üst teraslarının sonlanıp, dik eğimli yamaçlarının başladığı kısımlarda, sur duvarına ait olabileceğini düşündüğümüz rektogonal bloklar ve büyük boyutlu taşlarla inşa edilmiş duvar temelleriyle karşılaşılmıştır (Resim: 2). Bunlardan güneybatı tarafta olanlar (K13-14 plankareleri) iki rektogonal bloktan ibarettir. Büyük boyutları ve konumları gereği sur duvarına ait olabilecek iki bloktan özellikle kuzeydekinin yüzey işçiliği, sur duvarının kuzeybatı yamaçta korunan kısmında kullanılan rektogonal bloklara göre daha kaliteli işçilik sergilemektedir. Bu durum, sur duvarında sadece iki evrenin değil, daha fazla evrenin söz konusu olabileceğini düşündürmektedir. Sur duvarı ile ilişkili olabilecek diğer kalıntılar, kuzey yamacın üst kısmında (M9 plankaresi) yer almaktadır. Kabaca şekillendirilmiş taşlarıyla bir duvar temeli görünümünde olan bu kalıntılar, büyük boyutlu taşlar içermesinin yanı sıra, konumu gereği -eğer çok büyük boyutlu bir teras duvarına ait değilse- sur duvarının temeli olabilecek niteliktedir.

Tiyatro:

Strabon, sırasıyla Teos, Ephesos ve Myonnesos'dan sürülen Dionysos Sanatçılarına Lebedos'un kucak açtığını ve burada her yıl tanrı Dionysos onuruna oyunların düzenlendiğini, genel festivalin yapıldığını bildirmektedir.¹⁰ Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Dionysos Sanatçıları için gerekli olan tiyatronun yeri hakkında çeşitli öneriler yapılmıştır. G. Weber, tiyatronun akropoliste aranması gerektiğini belirtmiştir.¹¹ G. Bean, biri akropolisin kuzeybatı yamacında, diğeri güney yamacında olmak üzere, tiyatro için elverişli

¹⁰ Strabon 14.1.29.

¹¹ Weber 1904, 230.

olabilecek iki yer önermiştir.¹² Bu konu hakkında son öneriyi yapan N. Tuna ise, G. Bean'ın "*yarımada*ya *bakan yamaçtaki çukurluk*" ifadeleri ile bahsettiği güney yamaçtaki çanağı/çukurluğu, tiyatronun olası yeri olarak belirtmiştir.¹³ Önerilen bu iki yerden kuzeybatı yamaçtaki, bir tiyatro için çok dik eğimlidir ve ayrıca, bu yamaçtan sur duvarı geçmektedir. Dolayısıyla tiyatronun burada olamayacağı anlaşılmaktadır. Güney yamacının en alt kısmında (N15, O15 plankareleri) yer alan diğer çanak/çukurluk ise gerek eğimi, gerekse topoğrafik kavsiyle bir tiyatro için oldukça uygundur (Resim: 2). Sonuç olarak; Lebedos tiyatrosunun güney yamaçtaki çanakta/çukurlukta olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu alanda yaptığımız incelemeler esnasında caveanın üst kısmına denk gelen yerlerde, oturma sıralarının temelleri olabilecek, moloz taşlarla yapılmış hatlarla karşılaşmıştır.

Kayalara Oyulmuş Yapılar:

Akropoliste yapmış olduğumuz çalışmalar sırasında, anakaya yükseltile-rinin oyulmasıyla elde edilmiş birtakım yapılar da keşfedilmiştir (Resim: 5). Bunlar akropolis üzerinde kuzeybatı kısımda ve güney/güneydoğu yamaçta gruplanmışlardır (Resim: 2). Genellikle dikdörtgen hazneler/bölmeler içeren bu yapıların bazılarında yan yana birden fazla hazne yer almaktadır. Bazı örneklerde ahşap dikmeler için açılmış yuvarlak yataklar, çeşitli kanallar, merdivenler gibi unsurlarla karşılaşılabilir. Birden fazla bölme içeren örneklerin bazılarında, bölmeleri birbirine bağlayan bir takım kanallar bulunmaktadır. Bu tarz yapılar, zeytinyağı veya şarap gibi ürünlerle ilişkili işlikler/atölyeler? olabilirler. Bunlar haricinde bazılarının ise birer sarnıç? olarak kullanılmış olma olasılıkları vardır.

Bunların yanı sıra, anakayadan blok taş çıkartıldığını düşündüren, taş yatağı? gibi görülen oluşumlar da bulunmaktadır. Ayrıca anakayadan taş çıkarma işlemi ile ilişkili olabilecek izlerle de karşılaşmaktadır.

Anakaya yükseltileleri üzerinde gözlemlediğimiz söz konusu yapıların işlik/atölye/sarnıç/silo/taş yatağı? ve hatta burada anılmayan birçok farklı

12 Bean 1995, 131, res. 30, 132.

13 Tuna 1985, 211-212, 220, şek. 4.

işlevle kullanılmış olma olasılığı vardır. Mevcut örneklerin çoğu, büyük oranda tahrip olmuş ya da büyük bir kısmı toprak altında kalmıştır. Bu sebeple kazı çalışması yapılmadan bunların işlevini kesin olarak belirlemek şimdilik zordur.

Diğer Mimari Kalıntılar:

Akropoliste birçok yerde, bazı duvarların üst kısımlarını yüzeyde görebilmek mümkündür. Akropolisin üst kısımlarında görülebilen duvarların hiç birinde horasan harç kullanılmamış olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, üst kısımlarda Roma/Bizans Dönemlerine ait yapıların olmadığını ya da çok az olduğunu (en azından yüzey verilerine göre) düşündürmektedir. Diğer yandan, akropolisin doğu yamacında, horasan harç ve moloz taşlar içeren duvar ya da duvar dolgusu olabilecek geniş bir yığın bulunmaktadır. Bu alandan ele geçen seramik parçalarının yoğun olarak Roma Dönemine ait olması, bu yığının da aynı dönemden olabileceğini düşündürmektedir. Akropolisin üst kısmında ve yamaçlarında duvarlar haricinde; mermer ve yerel taştan yapılmış sütun ve benzeri çeşitli mimari parçalarla da karşılaşmıştır. Ayrıca temenos alanının hemen kuzeyindeki zeytin bahçesinde M11 plankaresinde Arkaik gelenekteki bir terrakotta İon kymationu parçası tespit edilmiştir.

SERAMİK VE DİĞER KÜÇÜK BULUNTULARA YÖNELİK ÇALIŞMALAR:

Akropolisin üzerinde ve yamaçlarında seramik ve diğer küçük buluntulara yönelik yapılan yüzey taraması çalışmalarında çok önemli yeni bilgilere ulaşılmıştır. Öncelikle belirtmek gerekir ki; Lebedos'un erken dönemlerine yönelik bilgiler büyük bir boşluktan ibarettir.¹⁴ Lebedos'un kuruluşu hakkında bilgiler veren Pausanias, burada önceden Kariyalıların yaşadığını ve daha sonra Kodros oğlu Andraimon ve İonyalılar tarafından Kariyalıların buradan kovulduklarını aktarmaktadır.¹⁵ Strabon ise Lebedos'un Artis diye adlandırılan bir yer zapt etmiş olan Andropompos tarafından kurulduğunu bildirmek-

---

14 Bean 1995, 129-130.

15 Pausanias, 7.3.5.

tedir.¹⁶ Diğer yandan, Suda Lexicon'da Lebedos'un kurucusu olarak Kodros oğlu Neleus anılmaktadır.¹⁷

Bugüne kadar Lebedos'un Hellenler tarafından ilk kez hangi dönemde iskân edildiğine dair kesin olarak hiçbir veri bulunmamaktaydı. Lebedos'taki Hellen yerleşiminin ilk kuruluş tarihi olarak genellikle M.Ö. 7. yüzyıl telaffuz edilmiştir. Bunun yanı sıra, diğer İon kent devletlerinden çok daha geç bir tarihte M.Ö. 7. yüzyıl civarında kurulmuş olduğuna yönelik bilgilerin sıranması gerektiğini belirtenler de olmuştur.¹⁸

Lebedos'ta daha önce yüzey araştırması yapan bilim insanlarının Hellen medeniyeti ile ilişkili olarak tespit edebildikleri en erken tarihli malzemeler Geometrik Döneme ait seramik parçalarıdır.¹⁹ Bugüne kadar yapılan araştırmalarda Lebedos'ta Geometrik Dönemden daha erken bir dönemde yerleşim olduğunu gösterecek herhangi bir arkeolojik kanıt ele geçmemiştir. Araştırmamızın ilk yılında Lebedos'un akropolisinde yapmış olduğumuz araştırmalar esnasında, akropolisin güneydoğu yamacında (O15 plankaresi), Protogeometrik Döneme ait konsantrik dairelerle bezenmiş bir seramik parçası bulunmuştur. Bu seramik parçası Lebedos'tan bugüne kadar ele geçen Hellen medeniyeti ile ilişkili en erken tarihli arkeolojik buluntu olup, Lebedos'un genel olarak düşünüldüğü gibi M.Ö. 7. yüzyılda değil, bundan çok daha erken bir tarihte, Protogeometrik Dönemden itibaren iskân edildiğini göstermektedir.

Akropolisteki araştırmalar esnasında Protogeometrik Dönemden Bizans Dönemine kadar, bütün dönemlere ait seramik parçaları tespit edilmiştir (Resim: 6). Yüzey malzemesi, akropolisin üst kısımlarının Hellenistik Dönemin içlerine kadar kesintisiz olarak iskân edildiğini göstermektedir. Bu bölgelerde yüzey malzemesinin yoğun olarak Hellenistik Döneme ait olduğu dikkat çekmektedir. Roma Dönemine ait buluntular ise üst kısımlarda oldukça az sayıdadır. Bu durum, akropolisin üst kısımlarının Hellenistik Dönemden sonra

---

16 Strabon, 14.1.3.

17 Suda Lexicon, İota 494, (http://www.stoa.org/sol-bin/search.pl?search_method=QUERY&login=guest&enlogin=guest&page_num=1&user_list=LIST&searchstr=lebedos&field=any&num_per_page=25&db=REAL).

18 Ersoy, Koparal 2015, 51.

19 Tuna 1985, 215.

iskân bölgesi olarak kullanılmadığını ya da az kullanılmış olduğunu düşündürmektedir. Diğer yandan, akropolisin özellikle doğu, kuzey ve güneydoğu yamaçlarında olmak üzere, yüzeydeki Roma Dönemine ait seramiklerin sayısında, üst kısımlara göre büyük bir artış olduğu saptanmıştır. Roma Dönemine ait malzemelerin yoğunluğunun yamaçların alt tarafına doğru daha da artması, bu dönemde yerleşim alanının akropolisin üst kısımlarından ziyade, yamaçlara ve etrafındaki düz alanlara doğru yayıldığına işaret etmektedir. Akropolisin üst kısımlarında yapılan çalışmalar esnasında ele geçen Bizans Dönemine ait buluntular ise yok denecek kadar azdır. Bu döneme ait iki tane sırlı seramik parçası haricinde hiçbir buluntu ile karşılaşılmaştır. Roma Döneminde olduğu gibi, Bizans Döneminde de asıl yerleşim alanı akropolis üzerinde değil, uygun yamaçlarda ve etraftaki düz alanlarda yer alıyor olmalıdır.

Akropoliste yapılan araştırmalar esnasında karşılaşılan pişmiş toprak eserler arasında yerel üretim olma olasılıkları yüksek olan günlük kullanım kapları sayısal açıdan oldukça yoğundur. Bunların yanı sıra hiç de az olmayan bir yoğunlukta pişmiş topraktan yapılmış dokuma tezgâhı ağırlıkları ile karşılaşılmaştır (Resim: 7). Akropolis yüzeyinde en çok karşılaşılan pişmiş toprak ürünler ise stroter ve kalipter parçalarından oluşan çatı kiremitleridir.

Seramik buluntular içerisinde yerel ürünlerin yanı sıra, ithal ürünler de bulunmaktadır. Attika üretimi ithal seramik parçaları, Lebedos'un Kıta Yunanistan ile Arkaik Dönemden itibaren, özellikle de Klasik Dönemde olmak üzere, yoğun ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Bir diğer ithal grup ise Ege Dünyasına ait ticari amphoralardır. Bu grup içerisinde yoğun miktardaki Güney Ege kökenli mantar ağızlı amphora parçalarının yanı sıra, Klazomenai, Khios, Thasos, vb. amphora parçaları da yer almaktadır. Dikkat çeker yoğunluktaki ticari amphora parçalarının tarihleri Arkaik Dönemden başlayıp, Roma Dönemi içlerine kadar devam etmektedir.

Diğer buluntular arasında; akropolisin güneydoğu yamacında, N14 ve N15 plankarelerinden ele geçen Hellenistik Döneme ait olabilecek? iki adet korozyonlu bronz sikke ve çeşitli dönemlere ait cam kap parçaları yer almaktadır.

2- KISTAK BÖLGESİ (İSTHMOS):

Akropolis ile yarımadaı birleştiren kıstak bölgesinin orta kısmında, bugün çadır kampı olarak kullanılan alanda, antik döneme ait bazı duvarların üst kısımları yüzeyde görülmektedir. Bu alanda ayrıca yerel taştan yapılmış bir takım mimari parçalar da bulunmaktadır. Çadırların kurulduğu alanın hemen doğusunda etraftan toplanarak biriktirilmiş vaziyette bir taş yığını bulunmaktadır. Bu taş yığını içerisinde mimari buluntu olarak, mermer ve yerel taştan yapılmış sütun vb. çeşitli mimari parçalar gözlemlenmiştir. Taş yığını içerisinde bunların haricinde, başta çatı kiremitleri olmak üzere, pithos parçaları, bir öğütme taşı ve bir mermer aslan heykeline ait pençe parçası bulunmaktadır (Resim: 8). Ayrıca, kıstağın batı sahilindeki kumsalın doğu ucunda O18 plankaresinde, mermer bir mimari blok parçası tespit edilmiştir.

Kıstak Bölgesinin kuzey kısmında yer alan mandalina bahçesinin içinde (S16 plankaresi), ağzı bir pithosun üst kısmı kullanılarak yapılmış olan bir kuyu bulunmaktadır.²⁰ Kuyunun hemen yanı başında bir mermer Dor sütun başlığı bulunmaktadır. Kuyunun içerisine düşmüş vaziyetteki bir başka mermer parça da yine benzer bir başlık olmalıdır.

3- YARIMADADA:

Adacktepe olarak anılan Yarımada'nın güney kısımları neredeyse tamamen kayalık bir zemine sahipken, kuzey kısımlarında kültür toprağı daha fazladır. Fakat etrafı tel örgülerle çevrili yarımada uzun süre hiç bir faaliyetin gerçekleşmemiş olması yüzeyi yoğun bir bitki örtüsünün kaplamasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bu alanda yüzey buluntusu tespit etmek neredeyse imkânsız bir hal almıştır.

Yarımada'daki en dikkat çekici mimari kalıntı, yarımadaı tamamen çevreleyen sur duvarıdır (Plan: 2, Resim: 9-10). Lebedos'taki en iyi korunmuş mimari kalıntı olan bu duvar, yarımada'nın etrafında hemen hemen kesintisiz olarak takip edilebilmektedir. 2.40-2.50 m. genişliğe ulaşabilen duvarın bazı

20 Bölge halkı, bu kuyunun alanın iş makineleri ile düzeltilmesi sonucunda ortaya çıktığını bildirmektedir ve kuyudan antik kuyu diye söz etmektedir.

kısımlarda dört taş sırası korunabilmiş durumdadır. İç ve dış yüzünde büyük boyutlu rektogonal taşlar kullanılan düzensiz atkılı örgülü bu duvarın içi moloz taşlarla doldurulmuştur. Örgü tekniği bu duvarın Hellenistik Döneme ait olduğunu göstermektedir.²¹ Bu alanda yapmış olduğumuz incelemelerde sur duvarının dikdörtgen planlı dört kulesinin olduğu gözlemlenmiştir.²² Sur duvarına, yarımada'nın güney doğu kısmındaki bir bölümünde, modern çağda üzerine çimentolu harç tatbik etmek suretiyle müdahale edilmiştir. Ayrıca bazı kısımlarında üzerine yazılar yazılmış, kuzeybatı tarafta üzerine demir konstrüksiyonlu büyük bir çardak yapılmış olan sur duvarı, günümüzde oldukça bakımsız bir biçimde korunmaya muhtaç vaziyettedir (Resim: 10).

Yarımada üzerinde yapmış olduğumuz yüzey araştırması esnasında mermer ve yerel taştan yapılmış çeşitli mimari parçalar da tespit edilmiştir. Yüzeyde gözlemlenebilen seramik parçaları çok az sayıda olup, bunların çoğu amorf niteliktedir ve tarih verebilen örnekleri Hellenistik Döneme aittir.

Sonuç olarak; yüzey araştırmamızın ilk sezonunda ulaşılan en önemli yeni bilgi; 12 İon Kent Devletinden biri olan Lebedos'un bugüne kadar düşünüldüğü gibi diğer İon Kent Devletlerinden daha geç bir tarihte M.Ö. 7. yüzyıl civarında kurulmadığı, Protogeometrik Dönemden (M.Ö. 1050-900) itibaren iskân edildiğidir.

2017 sezonu çalışmalarında tespit edilen yüzey buluntularından; iki adet bronz sikke, bir adet mermer aslan heykeli pençesi ve beş adet pişmiş toprak dokuma tezgâhı ağırlığı olmak üzere, toplam sekiz adet eser İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

Ayrıca, yüzey araştırması esnasında karşılaşılan 14 tane kaçak kazı çukuruna yönelik hazırlanan raporlar, bölgeden sorumlu olan Doğanbey Jandarma Karakol Komutanlığı'na ve İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

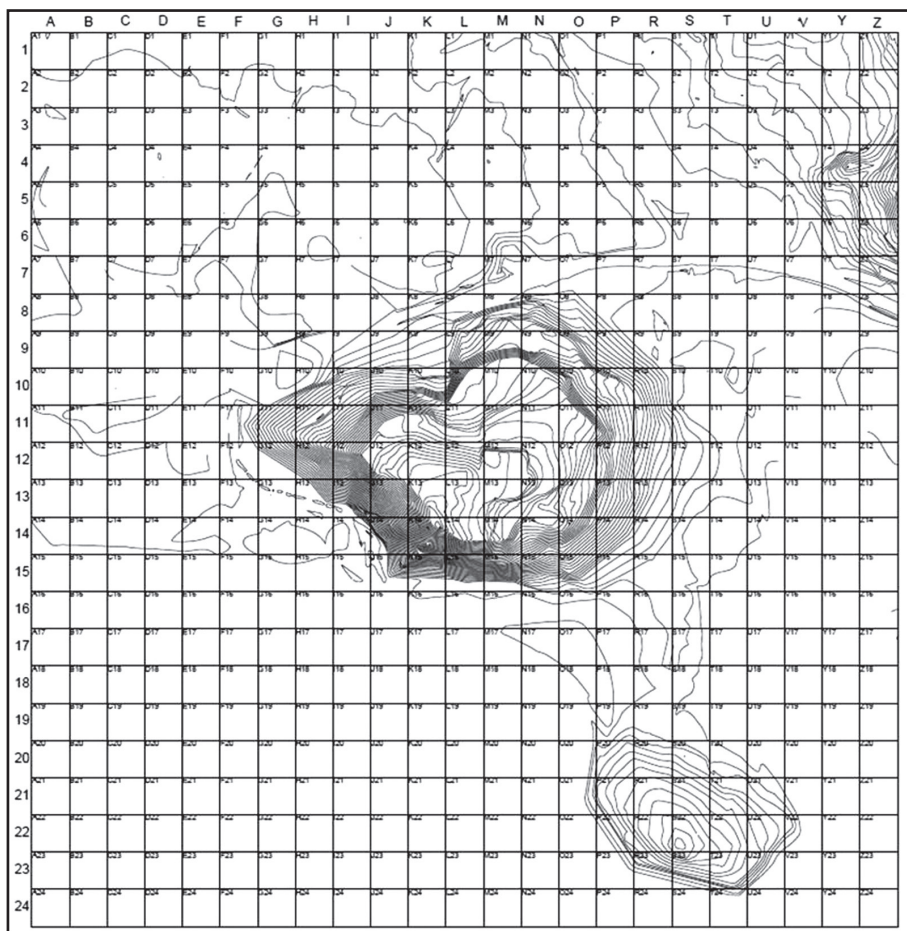
21 N. Tuna, sur duvarının Ptolemaioslar Döneminde (M.Ö. 266-203) yapılmış olabileceğini önermektedir, bkz. Tuna 1985, 212.

22 Bu duvar üzerindeki kule ve kapı önerileri için bkz. Weber 1904, 230, Abb. 5; Bean 1995, 131-132, res. 30; Tuna 1985, 212.

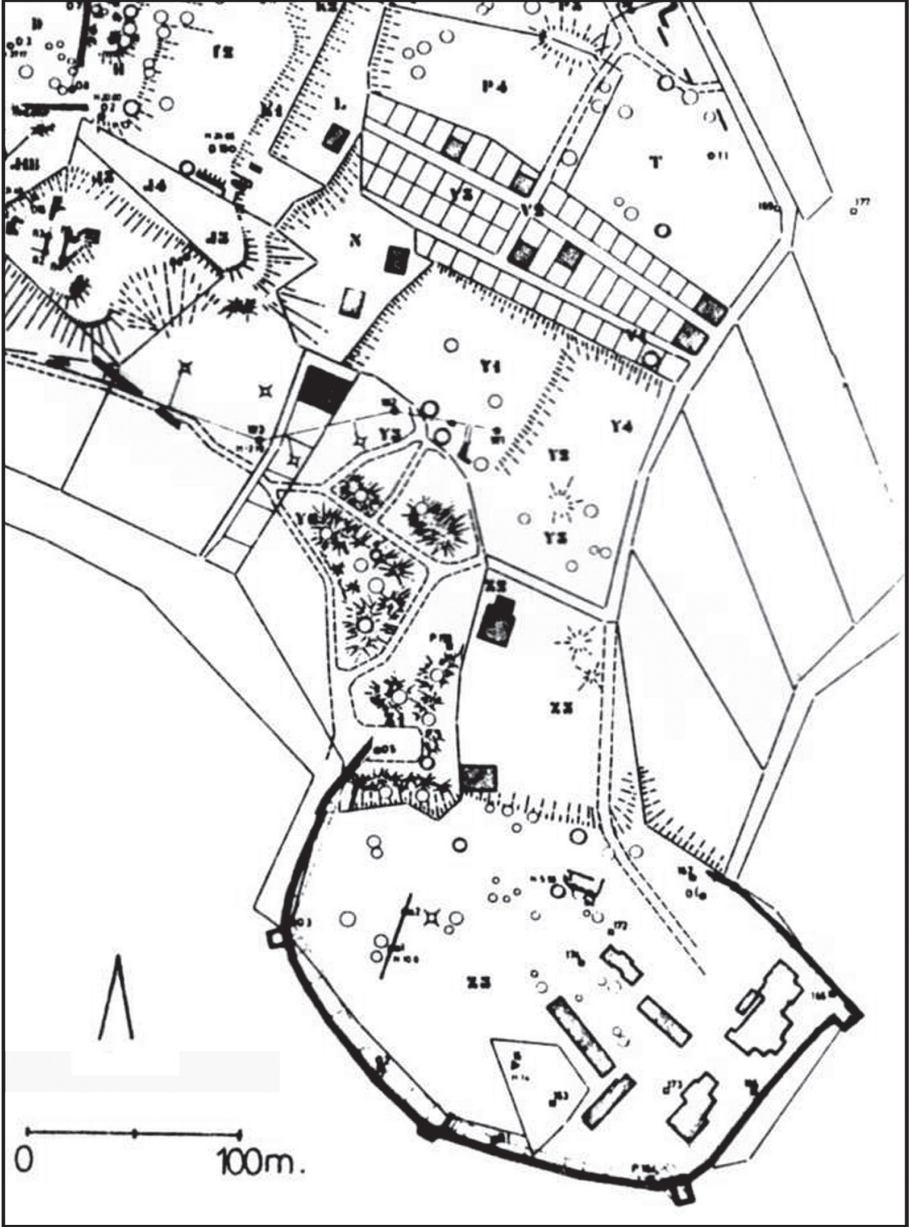

KAYNAKÇA

- BEAN, G., 1995, *Eskiçağda Ege Bölgesi*, (Çeviren İ. Delemen), İstanbul.
- ERSOY, Y. E., KOPARAL, E., 2015, "İzmir İli, Urla ve Seferihisar İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması, 2013 Yılı Çalışmaları", *AST* 32/1, 47-77.
- PAUSANİAS, *Description of Greece* (Translated with a commentary by J. G. Frazer, Newyork 1898).
- STRABON, *Geographika* (Çeviren: Adnan Pekman, İstanbul, 1993).
- SUDA LEXİCON, *Suda On Line: Byzantine Lexicography* (in Greek and English; vetted edition completed 2014), by Suidas (Lexicographer), ed. by David Whitehead, William Hutton, Catharine P. Roth, Patrick Rourke, and Elizabeth Vandiver, contrib. by Ada Adler, Raphael A. Finkel, and Ross Scaife (HTML at stoa.org).
- TUNA, N., 1985, "İonya ve Datça Yarımadası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları-1984", *AST*/3, 209-225.
- WEBER, G., 1904, "Zur Topographie der ionischen Küste", *AM* 29, 232-236.
- WILHELM, A., 1897, "Bauinschrift aus Lebadeia", *Mitteilungen des Deutschen Archaeologischen Instituts, Athenische Abteilung* 22, 179-183.

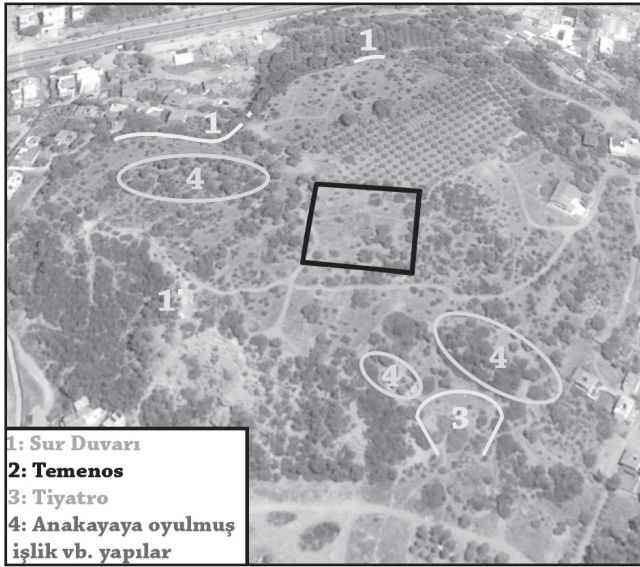
Plan 1: Lebedos Antik Kent Devletinin karelajı.

Plan 2: Yarımada'nın planı (Tuna 1985, 220, şek. 4).

Resim 1: Lebedos Antik Kent Devletinin merkezi.

Resim 2: Akropolisteki mimari yapı kalıntılarının konumu.

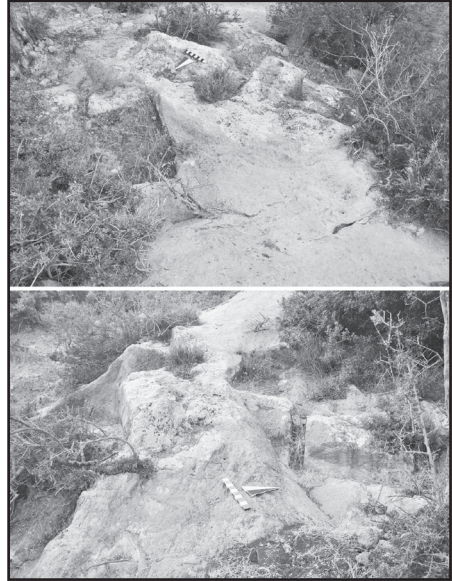

Resim 3: Temenos Alanı kuzey ve batı duvarları.

Resim 4: Sur Duvarının korunan kısımlarından örnekler.

Resim 5: Anakayaya oyulmuş ışık vb. yapı örneği.

Resim 6: Akropoliste bulunan çeşitli dönemlere ait seramik örnekleri.

Resim 7: Pişmiş toprak dokuma tezgâhı ağırlıkları.

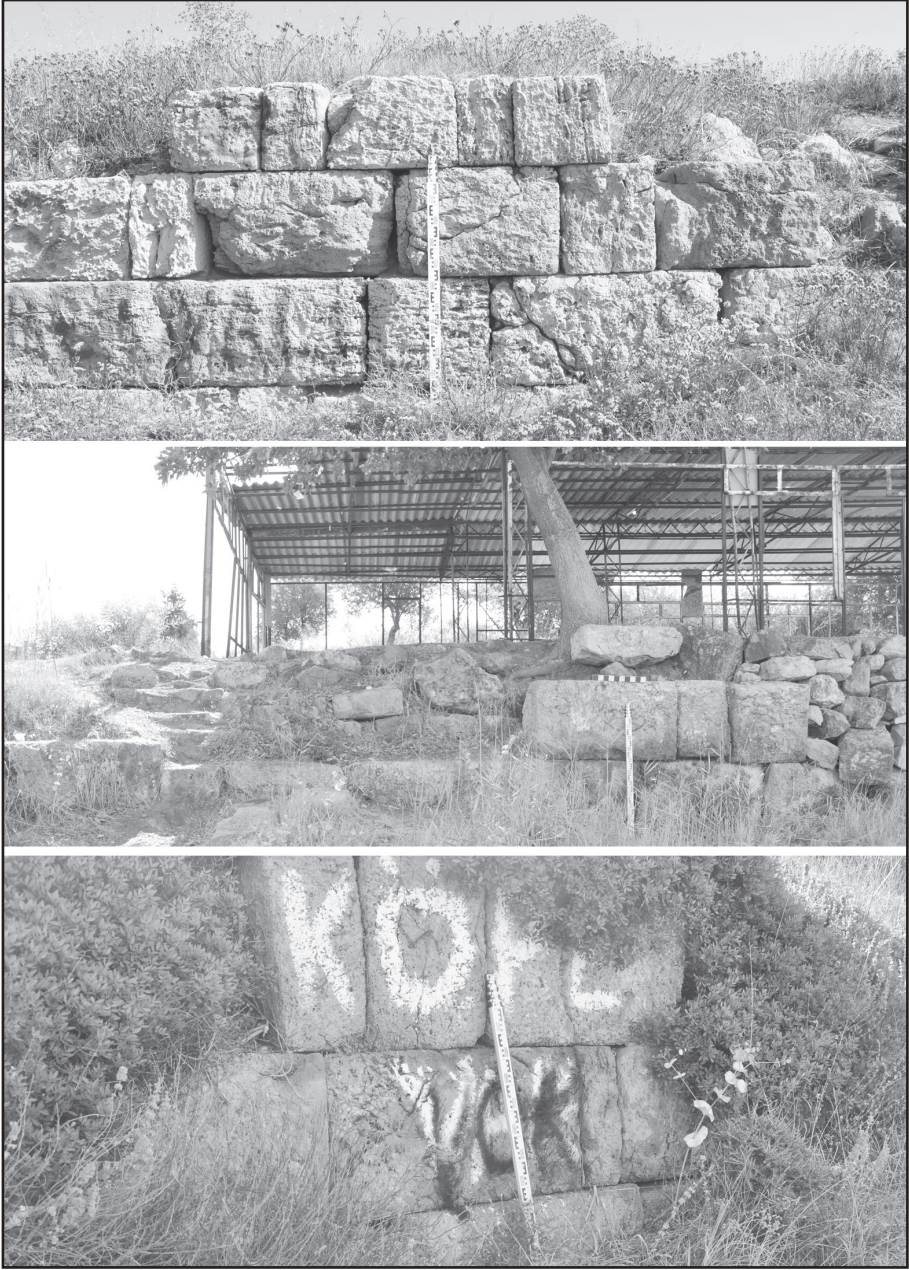

Resim 8: Mermer aslan heykeli pençesi.

Resim 9: Yarımadaı çevreleyen sur duvarı.

Resim 10: Yarımadayı çevreleyen sur duvarındaki tahribatlar.

BOĞSAK ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI (BOGA) 2017 SEZONU: DANA ADASI'NDA TAŞ OCAKLARI VE YAPI ENDÜSTRİSİ

Günder VARİNLİOĞLU*

2010 yılından beri Mersin İli, Silifke ilçesi sınırlarında yürütülen Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması'nın (BOGA) 2017 yılı çalışmaları, Taşucu Körfezi'nin en büyük adası olan Dana Adası'na (Antik Pityoussa, ortaçağda Provensale) odaklanmış, Boğsak Adası (Asteria), Temirini, Palaia (Tahtalimanı) ve Ovacık yarımadasında, tamamlayıcı ve keşif amaçlı kısıtlı araştırmalar yürütülmüştür. Önceki yıllarda olduğu gibi, yoğun ve yaygın yüzey taraması, yapı envanteri ve arkeometri, hava fotogrametrisi ve lazer tarama, mimari tespit ve belgeleme çalışmaları sürdürülmüştür.¹

DANA ADASI'NDA YERLEŞİM TARİHİ, MİMARİ VE TAŞ OCAKÇILIĞI

BOGA'nın 2016 ve 2017 yıllarında Dana Adası'nda gerçekleştirdiği çalışmalarda, adanın fiziksel yapısı, kronolojisi ve yerleşimin mimari bileşenleri üzerine genel bir anlayış geliştirmek amaçlanmıştır.² 2017 sezonunda BOGA,

* Doç. Dr. Günder VARİNLİOĞLU, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Cumhuriyet Mah. Silahşör Cad. 89, Bomonti Şişli, İstanbul/TÜRKİYE

- 1 BOGA 2017 saha çalışmasına katkıları ve destekleri için Bakanlık temsilcileri Simge GÜREŞ ve Süleyman Ali SOL'a, Silifke Müzesi müdürü Nilgün YILMAZER'e, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü çalışanlarına, BOGA heyeti adına teşekkür ederim. Mersin ve Çevresi Turizm Alanı Altyapı Hizmet Birliği (METAB), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP), Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Purdue University, Indiana University, Research Council UK-TÜBİTAK projeye mali destek sağlamıştır.
- 2 G. Varinlioğlu, N. Kaye. M. Jones, R. Ingram, and N.K. Rauh. "The 2016 Dana Island Survey: Investigation of an Island Harbor in Ancient Rough Cilicia by the Boğsak Archaeological Survey (BOGA)," Near Eastern Archaeology 80/1 (2017): 50-59. Aynı makalenin Türkçe çevirisi için agy. "2016 yılı Dana Adası yüzey araştırması: Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması (BOGA)'nın Antik Dağlık Kilikya'da bir ada limanındaki incelemeleri," Arkeoloji ve Sanat Dergisi 155 (2017): 149-60.

çalışmalarını farklı ölçeklerde iki ayrı yaklaşımla ele almıştır. İlk olarak, alt ve üst yerleşimin bilinmeyen ya da çok az incelenebilmiş kesimlerinde yaygın yüzey araştırması gerçekleştirilirken, alt yerleşimin yeni birimlerinde yoğun yüzey taraması devam etmiştir. İkinci olarak, 2016 sezonunda tespit ettiğimiz, adanın en iyi korunmuş mimari kompleksinde (DI.ST001 ve DI.ST002), yapı ve taş ocakçılığı uygulamalarına örnek oluşturmaya amacıyla kapsamlı bir mimari çalışma ve belgeleme yürütülmüştür.

Yoğun yüzey taramasında, 2016 yılındaki ızgaranın genişletilmesi, böylece alt yerleşimde, önceki sezonda kapsamamış alanların incelenmesi hedeflenmiştir. Dr. Noah Kaye (Indiana Üniversitesi) ve Dr. Nicholas Rauh (Purdue Üniversitesi) yönetimindeki heyet, yaklaşık 50x100 m²'lik bir alanı kaplayan 14 yeni birim belirlemiştir (Harita: 1). Her birimde, düşükten orta dereceye uzanan görünürlükteki yüzeyde, yaklaşık 2 m.'lik görüş mesafesinde yürüyen 4 kişi, alanın %32'lik bölümünü taramıştır. Böylece, Dana Adası'nın kuzeybatı kıyısındaki yerleşimde yoğun yüzey taraması yapılan toplam alan 0,33 km²'ye ulaşmıştır. Bu yeni alandaki seramik verisi, 2016 sezonunun sonuçlarıyla örtüşmektedir (Grafik: 1). Yani, adanın kuzeybatı kıyısı ve art alanı, Erken Roma döneminde çok düşük yoğunlukla kullanılmış, İS 3. yüzyıldan başlayarak, özellikle de İ.S. 6. yüzyılda, bugün de kalıntıları görülen yoğun bir yerleşim ortaya çıkmıştır. İS 5.-6. yüzyıllarda, beş adet bazilikal planlı kilise, kıyı boyunca, günümüz hattından en fazla 100 m. içeride sıralanmış, denizden kolaylıkla ulaşılabilen konumlarda inşa edilmiştir (Harita: 1). Adanın güney tepesindeki kalenin içine eklenen kilise de bu döneme tarihleniyor olmalıdır. Ada yerleşiminde hayat en az İ.S. 7.-8. yüzyıla dek devam etmiştir; ancak, deniz yolları üzerindeki bu alanın, sınırlı da olsa, ortaçağda kullanıldığı konusunda varsayımlarda bulunmak için yeterli arkeolojik veri bulunmamaktadır.

2016 sezonundaki yoğun yüzey taramasında, kıyı yerleşiminin arka kesiminde, sırtın etekleri boyunca uzanan geniş taş ocaklarıyla karşılaşmıştık. 2017 sezonunda, alt yerleşimin arka bölgesi ile güney kesimlerinde ve üst yerleşimin doğusunda yürütülen yaygın yüzey araştırmasında, daha önce bilmediğimiz çok sayıda yapı, mezarlık alanları ve geniş taş ocakları tespit ettik (Resim: 1). Alt yerleşimin güney bölümü yoğun maki örtüsüyle kaplı

olsa da, DI.ST001 ve DI.ST002 olarak numaralandırdığımız kesme taş mimari komplekse benzer, başka kesme taş yapı kalıntıları bu alanda da mevcuttur. Yerleşimin güney kesiminde, özellikle de nispeten düz olan kıyı şeridinin yükselmeye başladığı alanda, içinde yer yer mezarlar bulunduran geniş taş ocakları burada da devam etmektedir. Taş ocaklarının üst ve yan yüzeylerinde, tıpkı adanın diğer ocaklarında olduğu gibi, Roma-geç antik olabilecek arkosolyum niş ve oda tipi mezarlar, az sayıda örme tonozlu mezar odası, en yaygın olarak da düz veya çatı tipi kapakla örtülmüş khamosorion mezarlar görülmektedir (Resim: 2).

Bu örüntü yerleşimin her kesiminde gözlemlenmektedir: Yerleşim, kıyı boyunca ve alt teraslarda kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yaklaşık 1.3 km. uzanmaktadır. Eğimin, üst kotlara doğru gittikçe daha keskin arttığı üst yamaçlar ise taş ocakçılığının yapıldığı endüstriyel bir bölgedir. Burada, adanın kireçtaşı kaynaklarının hem adadaki yapı faaliyetlerinde kullanılmak, hem ihraç edilmek üzere işletildiğini düşünüyoruz. Kıyı hattı boyunca görülen ocakçılık izlerinin araştırılmasına, Dr. Michael Jones (Koç Üniversitesi) yürütücülüğünde devam edilmiştir. Bu çalışmada, taşların ocaklardan teknelere yüklenmesinde kullanılan rampalara, kıyıdaki taş çıkarma izlerine (Resim: 3) ve kıyı boyunca uzanan sarnıçlara öncelik verilmiştir. Bu çalışmayla bağlantılı olarak, Dr. Stefano Spagni kıyı hattı boyunca görülen metalürjik üretim ve işleme kalıntılarını belgelemiş ve analiz etmiştir.

Kıyı hattında tespit ettiğimiz taş ocakçılığı izleri ve rampalara ek olarak, yerleşimin arka bölümünde çok daha büyük bir taş ocağı alanı yer almaktadır. Bu alan, bugünkü kıyı hattından yaklaşık 100-350 m. uzaklıkta, yerleşimin üst teraslarında başlayarak sırtın üst kotlarına doğru içeriye uzanmaktadır (Resim: 4). Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda ise, yerleşimin üst, yani doğu sınırını izleyerek yaklaşık 1.4 km. boyunca devam etmektedir. Kimi taş ocaklarının yan ve üst yüzeylerine oyulan mezarların, ocakların kullanım dönemiyle eş zamanlı olma ihtimali varsa da, büyük ölçekli nekropollere dönüşüm, yüksek kaliteli kireçtaşının tükenip düşük kaliteli katmanlara ulaşıldığında, taş ocaklarının terkedilmesi sonrasında gerçekleşmiş olabilir. Gelecek sezonlarda, Dana Adası'ndaki taş ocakçılığı endüstrisinin kapasitesini ve evrelerini anlamak amacıyla, çalışmamız taş ocağı alanlarına (Resim: 5) yoğunlaşacaktır.

Dana Adası'ndaki taş ocakçılığı faaliyetinin kapsamı ve kıyı yerleşimiyle taş ocaklarının ilişkisi hakkında fikir yürütebilmek için, yerleşim planı ve alan haritasının üretilmesi için belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Kıvanç Başak yürütücülüğündeki bu işte, İnsansız Hava Aracı (İHA) ile çekilen fotoğrafların Structure-from-Motion (Hareket-Tabanlı-Yapısal-Algılama) yöntemi ile değerlendirilmesi yönteminden yararlanılmıştır. Bu belgeleme yöntemi, arazide birebir yapılan çizim ve ölçümlerle kontrol edilmiş ve desteklenmiştir. Taş ocakçılığı ve işçiliği araştırmalarında elzem diğer bir araştırma konusu taşçı izleridir. 2017 sezonunda, kapsamlı bir belgelemeye başlamadan önce, bunların belgelenmesi için kullanılması öngörülen çeşitli yöntemler sahada denenmiştir. Bunlar arasında, Hilal Küntüz yürütücülüğünde gerçekleştirdiğimiz, Reflectance Transformation Imaging/RTI (Yansıtma Dönüşümlü Görüntüleme) yönteminden söz etmek gerekir. Sabit bir kamera kurulumu ile yüzey üzerine farklı ışık açılarının fotoğrafları birleştirilmesi esasına dayalı bu yöntem, daha çok kabartma, yazıt gibi yüzeylerde gözün ayırt etmesinin zor olduğu ayrıntıları daha iyi anlamak için kullanılmaktadır (Resim: 6).³

Üst yerleşim

2017 yüzey araştırmasının bir başka odak noktası adanın güney zirvesindeki kalenin etrafında gelişmiş üst yerleşimdi. Dana Adası'nın yüksek kısımları sadece ulaşımı zor olmakla kalmayıp yoğun ağaç ve bitki örtüsü ile kaplıdır. Dolayısıyla, üst yerleşimde kesintisiz bir sistemli çalışma yapmak lojistik zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, üst yerleşimdeki araştırma, keşif ve temel haritalandırma ile sınırlandırılmıştır. 2016 sezonunda kale yakınlarında birçok yapı tespit etmiştik. Bunlardan biri, birçok alt birimi bulunan, birimlerinin büyüklüğü ve dizilişinin yanında, Geç Antik amforaların ve en azından bir adet pithosun bulunmuş olmasından dolayı depo işlevi gördüğünü düşündüğümüz 40 m²'lik bir yapıdır. Bu yapı ile kale arasında kalan teras dizisi, üst yerleşimin içinde ve çevresinde tarım faaliyetlerinin gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Her ne kadar üst yerleşim kı-

3 RTI eğitimi ve sahadaki destekleri için Aykan Akçay, Dr. Alan Greaves, J.R. Peterson ve Dr. Müge Durusu Tannöver'e teşekkür ederiz. RTI yöntemi için bkz. A. Akçay "Epigrafi Araştırmalarında Yeni Bir Belgeleme ve Analiz Metodu Olarak RTI". *Mediterranean Journal of Humanities* VI/2 (2016) 1-16. Doi: 10.13114/MJH.2016.285.

yıdaki kadar yayılım göstermiyorsa da daha önce düşünülenden daha yoğun bir şekilde kullanıldığı anlaşılmıştır. Diğer bir deyişle, üst yerleşim kale sınırlarının ötesine uzanacak biçimde genişlemiştir. Tarım faaliyetlerine ek olarak, kalenin doğusundan aşağı doğru uzanan vadide geniş kireçtaşı ocaklarıyla karşılaşılması, adanın üst kesimlerinde de taş ocaklılığı yapıldığını göstermektedir (Resim: 7). Adanın diğer alanlarında da görüldüğü gibi, bu taş ocağı bir evrede nekropol olarak işlevlendirilmiştir. Tekil mezarların yanı sıra, Geç Roma ya da Erken Bizans dönemi olması muhtemel kayaya oygu çoklu gömü odaları bulunmaktadır.

Üst yerleşimde edinilen verinin çok kısıtlı olduğunu göz önünde bulundurarak, kalenin Klasik çağ öncesi bir dönemde stratejik ve askeri bir amaçla inşa edildiği ve geç antikçağda önemli bir dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Geç antikçağda, kalenin beden duvarında değişiklikler yapılmış, kalenin içine sarnıçlar inşa edilmiş veya varolanlar yenilenmiş, bazilikal planlı bir kilise yapılmış, bu kilisenin kuzeyine daha sonraki bir evrede bir şapel eklenmiştir (Resim: 8). Kaleyi merkez alan üst yerleşim, geç antikçağda, adanın kuzeybatı kıyısındaki faal kıyı yerleşimiyle eş zamanlı gelişim göstermiş olabilir.

Kesme taş Yapı Kompleksi

Mimari çalışma ve belgelemenin odak noktası olan mimari kompleks, yerleşimin bazilikal planlı beş kilisesiyle (Kilise V 2017 yılında kesin olarak tanımlanmıştır) belirlenen Erken Hristiyan merkezinin güneyinde yer almaktadır. 2016 yılında, yoğun yüzey taramasında tespit ettiğimiz bu yapılar grubunun, adanın en iyi korunmuş mimari kalıntılarından biri olduğu belliydi. (Resim: 9). 2017 sezonunda, bu alanda belgeleme ve yapı envanteri yapabilmek için, öncelikle kalıntıları tamamen kaplayan ağaç ve çalıları temizledik. Belgeleme çalışmalarında yüksek çözünürlüklü lazer tarama (Dr. Alex Turner) ve hava fotogrametrisinden (Medet Elmalı, Kıvanç Başak) yararlandık (Resim: 10). Bunun yanı sıra, Boğsak Adası'nda 2014 yılından beri gerçekleştirdiğimiz yapı envanteri projesinin yöntemlerini kullanarak, Dr. Mine Esmer (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi) yürütücülüğünde, yapı kompleksini ayrıntılı olarak inceledik ve belgeledik, mimari detay çizimlerini tamamladık ve arkeometrik analiz için yapı malzemesi örnekleri topladık. Bu alanın

kullanım evrelerini anlamak amacıyla, Dr. Noah Kaye (Indiana University) ve Dr. Nicholas Rauh (Purdue University) önderliğinde, her birim içerisinde ve çevresinde korunmuş olan seramik parçalarının tümü tanımlandı. Bu yoğun yüzey taraması, düşük görünürlüğe karşın, mimari birimlerde Erken Roma'dan Erken Bizans'a uzanan veriler sağladı. Yapı kompleksindeki seramik yüzdeleri, alt yerleşimdeki seramik taraması sonuçlarıyla eş değerdir.

Bu çalışma sonucunda, 2016 sezonunda gördüğümüz duvarların, kapıların ve kemerlerin tek bir yapı kompleksine ait olduğu ortaya çıktı. 1200 m²'lik alana yayılmış bu yapı grubu, bir kireçtaşı ocağının üzerine inşa edilmiştir. Bu ocak, alt seviyelerde, blok olarak kesilip kullanılmaya uygun olmayan konglomera katmanına ulaşıldığında terkedilmiş olabilir (Resim: 11). Ardından, ocağın yüzeyleri yapıların temelleri ve ana duvarları olarak kullanılmıştır. Bu ocak, yerleşimin yukarı (doğu) kısmında devam eden devasa taş ocağı bölgesinin parçasıdır ve bu endüstriyel alanın alt sınırına yakın konumdadır. Bazıları nekropol olarak tekrar kullanılmış bir takım diğer ocaklar, kompleksi kuzey, doğu ve güneyden çevrelemektedir (Çizim: 1).

İki teras üzerine inşa edilmiş ve açık avluların etrafında düzenlenmiş bu yapı kompleksi, çoklu birimlerden ("evler") oluşmaktadır (Çizim: 2). Ayrı teraslardaki yapıların farklı sosyal birimleri temsil ediyor olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir. Her bir "ev", Kilikya ve Isauria bölgelerindeki Erken Bizans konutlarının mekânsal düzenleme ilkelerini yansıtmaktadır: Ayrı bir duvar ve/veya kemer ile ayrılmış iç odalar, genellikle kısa tarafta bulunan kapı ya da kapılarla ulaşılan, boylamasına bir eksen üzerinde dizilmişlerdir.⁴ Bir odada korunmuş hatıl delikleri, muhtemelen yaşam alanı olarak kullanılan ikinci katların varlığını gösterirken, penceresiz zemin kat odalarının pratik amaçlara hizmet ediyor olması olasıdır. Bölgede, kara yerleşimlerindeki örneklerden farklı olarak, kompleksin içinde veya yakının-

4 Kilikya genelindeki Erken Bizans ev örnekleri için bkz. I. Eichner. *Frühbyzantinische Wohnhäuser in Kilikien: baugeschichtliche Untersuchung zu den Wohnformen in der Region um Seleukeia am Kalykadnos* (Istanbuler Forschungen 52). Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag, 2011; Boğsak Adası evleri hakkında bkz. Varinlioğlu, G. and M. Esmer, "Houses on an Island: Boğsak (Asteria) in Isauria in Late Antiquity," in *Archaeology of Anatolia: Recent Discoveries*, vol. 2, edited by S.R. Steadman and G. McMahon, 247-66. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2017.

da, ufak bir öğütme taşı parçası dışında, herhangi bir tarımsal faaliyete dair kanıt bulunmamıştır. Bu yapı kompleksi, endüstriyel bir bölgenin ortasına kurulmuş haldedir. Çalışmanın bu aşamasında, kompleksin Erken Roma ve Geç Antik dönemlerde kullanımı ve kronolojisi; farklı birimler arası işlevsel, ekonomik ve sosyal ilişkiler; sıradışı anıtsallığının nedenleri; komşu yapıların özellikleri; bu meskun/faydacı kullanım odaklı kompleksin taş ocaklarıyla ilişkisi araştırılmaktadır.

BOĞSAK ADASI VE ÇEVRESİ

Boğsak Adası'nın zirvesindeki dini kompleks ve çevresinde görülen dönüşümler, Asteria adlı bu yerleşimin geç antikçağdaki gelişimini ve 'kentselleşmesini' açıklamamızı sağlayabilir. Boğsak gibi kurak ve sarp bir kayalıkta, büyük bir yerleşimin ortaya çıkmasını sağlayan en önemli etmen bölgesel hac peyzajı olmalıdır. Bu peyzaj, Asia Minor'un en çok ziyaret edilen hac merkezleri arasında olan Hagia Thekla ile bağlantılı olarak gelişmiştir; ayrıca Göksu Havzası'nın kuzeyindeki Alahan hac merkezi, Taşucu yakınlarındaki Hagios Theodoros kutsal yeri, Boğsak koyundaki ayazma, hatta belki Dana Adası'nın güney tepesindeki kilise; bu alanlar arasında, insan hareketiyle ve algısıyla kurulan fiziksel ve görsel ilişki, bu peyzajın parçasıdır. Asteria, zirvesinde bir dini kompleksin yapımı ve buraya ulaşan yolların ve geçitlerin tasarımıyla, hac peyzajında kendisine önemli bir yer edinmiş benzetilmektedir. Bu yaklaşımdan yola çıkarak, sahada devam ettiğimiz inceleme ve belgeleme çalışmaları, bu kompleksin kutsallığının oluşum süreci, geçirdiği mimari değişimler, ortaçağa kadar süren kesintisiz kullanımı ve günümüze dek aralıklı kullanımı gibi çeşitli konularda yönelttiğimiz soruları yanıtlamayı amaçlamıştır. Bu sorulardan yola çıkarak, Boğsak Adası ve yakın çevresinde, önceki yıllardaki çalışmalar tamamlayıcı nitelikteki, şu çalışmaları yürüttük: Boğsak Adası'nın zirvesinde ve Tahtalimanı'nı ile Akdere arasındaki ovalarda yoğun yüzey taraması (Dr. Noah Kaye, Dr. Nicholas Rauh), Boğsak Adası kıyısı ve Tahtalimanı'nda denizcilikle ilgili öğelerin belgelenmesi (Dr. Michael Jones), Boğsak Adası'nda metalürjik üretimle ilgili verilerin belgelenmesi (Dr. Stefano Spagni), Temirini'nde Structure-from-Motion çalışması (Kıvanç Başak).

PEYZAJDA KÜLTÜREL MİRAS

BOGA, Dr. Engin Nurlu (Ege Üniversitesi) ve Dr. Sam Turner (Newcastle Üniversitesi) tarafından yürütülen “Cultural heritage in landscape: planning for development in Turkey/Peyzajda kültürel miras: Türkiye’de gelişim için planlama” adlı RCUK-TÜBİTAK projesine (TÜBİTAK no. 116K829) dahildir. Bu disiplinlerarası proje, arkeologları, peyzaj mimarlarını ve planlamacıları bir araya getirerek, arkeolojik ve ekolojik arazi çalışmaları, modern ve tarihsel haritacılık, uzaktan algılama ve hava fotoğrafı verilerini birleştirerek, tarihi peyzajın geçirdiği değişimleri karakterize etmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, peyzaj planlamacıları ve arkeologların peyzajda sürdürülebilir değişim modelleri geliştirmesinin yanında somut ve soyut kültürel mirasın korunması için stratejiler oluşturmaya yardım edecektir. Bu amaçtan yola çıkarak, 2017 sezonu kapsamında Dr. Engin Nurlu ve ekibi, arazi doğrulaması, ekolojik nişlerin ve öğelerin arazide analizi ve uzaktan algılama ile bitki örtüsü tanımlaması uygulamalarının yapıldığı ekolojik odaklı bir araştırma gerçekleştirmiştir.

BOGA 2018

2018 sezonu yine Dana Adası’na yoğunlaşacaktır. Dana Adası’nda kireçtaşı ocaklarının, bu ocakların parçası olduğu endüstriyel peyzajın ve adanın bağlantılı olduğu merkezlerin incelenmesi öncelikli olacaktır. Öte yandan, RCUK-TÜBİTAK projesinin ikinci bölümü kapsamında, yerel paydaşlarla doğal çevre, tarım ve hayvancılık faaliyetleri, kültürel miras algısı hakkında söyleşiler gerçekleştirilecektir.

Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması, 2010 yılından bu yana yerleşim, peyzaj, ada ve denizcilik arkeolojisinin kesişiminde, farklı disiplinlerden araştırmacıların ve öğrencilerin katılımıyla yürütülmektedir. Araştırmalarımız yapı malzemelerinin fiziksel ve kimyasal analizi ölçeğinden, kültürel peyzaj ölçeğine uzanmaktadır. Somut ve somut olmayan kültürel miras bir arada ve tarihsel sınırlar koymadan değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, çalışma programımız yeni yöntemler ve yaklaşımlar ışığında sürekli olarak güncellenmektedir. Taşucu Körfezi adaları, kıyıları ve hinterlandındaki yüzey araş-

tırmamız, bu multidisipliner ve diyakronik yaklaşımı esas alarak devam edecektir.

KAYNAKÇA

- AKÇAY, A. "Epigrafi Araştırmalarında Yeni Bir Belgeleme ve Analiz Metodu Olarak RTI". *Mediterranean Journal of Humanities* VI/2 (2016) 1-16. Doi: 10.13114/MJH.2016.285.
- EİCHNER, I. *Frühbyzantinische Wohnhäuser in Kilikien: baugeschichtliche Untersuchung zu den Wohnformen in der Region um Seleukeia am Kalykadnos* (Istanbuler Forschungen 52). Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag, 2011
- VARİNLİOĞLU, G., N. KAYE, M. JONES, R. INGRAM, and N.K. RAUH. "The 2016 Dana Island Survey: Investigation of an Island Harbor in Ancient Rough Cilicia by the Boğsak Archaeological Survey (BOGA)," *Near Eastern Archaeology* 80/1 (2017): 50-59.
- VARİNLİOĞLU, G., N. KAYE, M. JONES, R. INGRAM ve N.K. RAUH. 2017. "2016 yılı Dana Adası yüzey araştırması: Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması (BOGA)'nın Antik Dağlık Kilikya'da bir ada limanındaki incelemeleri," *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 155: 149-60.
- VARİNLİOĞLU, G. and M. ESMER, "Houses on an Island: Boğsak (Asteria) in Isauria in Late Antiquity," in *Archaeology of Anatolia: Recent Discoveries*, vol. 2, edited by S.R. Steadman and G. McMahon, 247-66. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2017.

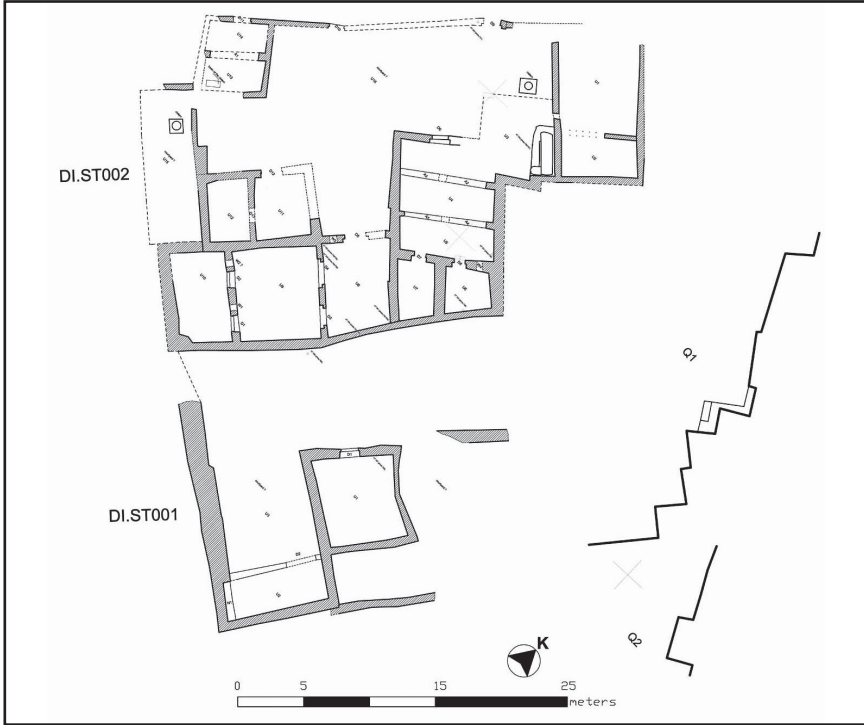

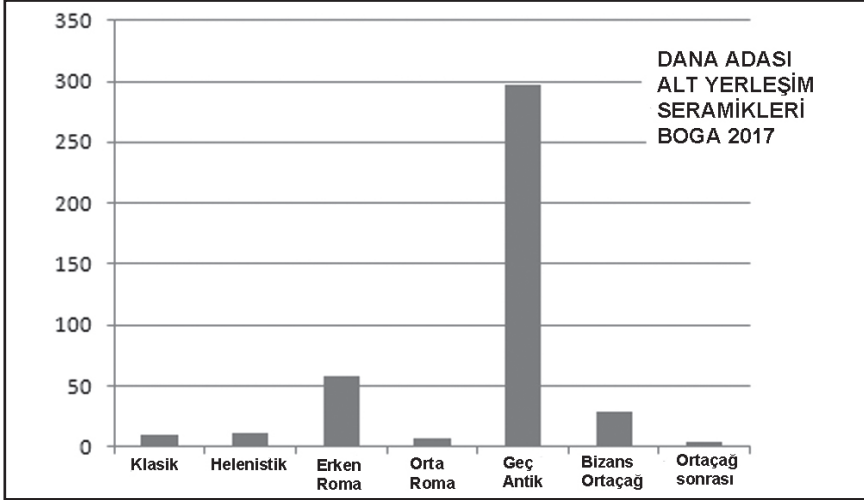
Harita 1: Dana Adası'nda 2017 yılında yüzey taraması ve mimari belgeleme yapılan alanları gösteren harita (Hazırlayanlar: Noah Kaye, Gündür Varinlioğlu). Kiliseler Romen rakamlarıyla işaretlenmiştir

Çizim 1: Dana Adası kesme taş yapı kompleksi (DIST001 ve DIST002) ve çevresindeki taş ocakları (Hazırlayanlar: Kıvanç Başak, Mine Esmer, Hilal Küntüz)

Çizim 2: Dana Adası kesme taş yapı kompleksinin planı (Hazırlayanlar: Kıvanç Başak, Mine Esmer, Hilal Küntüz)

Grafik 1: 2017 sezonunda Dana Adası alt yerleşimdeki yoğun yüzey taramasındaki seramiklerin kronolojik dağılımı (Hazırlayan: Nicholas Rauh)

Resim 1: Dana Adası alt yerleşiminin güneyinde bir taş ocağı

Resim 2: Dana Adası alt yerleşiminin güneyinde, bir taş ocağının parçası olan kesme taş tonozlu arcossolium mezar

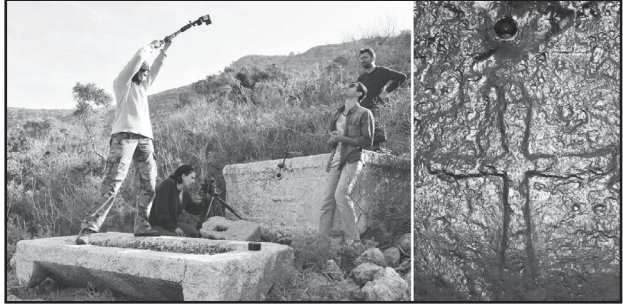
Resim 3: Dana Adası'nın kuzeybatı kıyısında taş çıkarma izleri

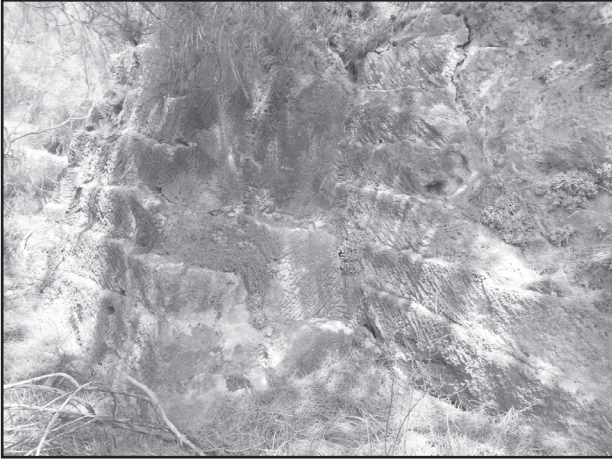
Resim 4: Dana Adası alt yerleşiminin arka bölgesinde taş ocağı

Resim 5: Dana Adası kesme taş yapı kompleksinin kuzeydoğusundaki taş ocakları

Resim 6: Dana Adası'nda RTI çalışması (sol) ve lahit üzerindeki haç kabartmasının bir RTI görüntüsü örnek (sağ)

Resim 7: Dana Adası üst yerleşimi ile ilintili taş ocakları

Resim 8: Dana Adası kalesinin içindeki ek şapelin doğu apsisi ve duvarı

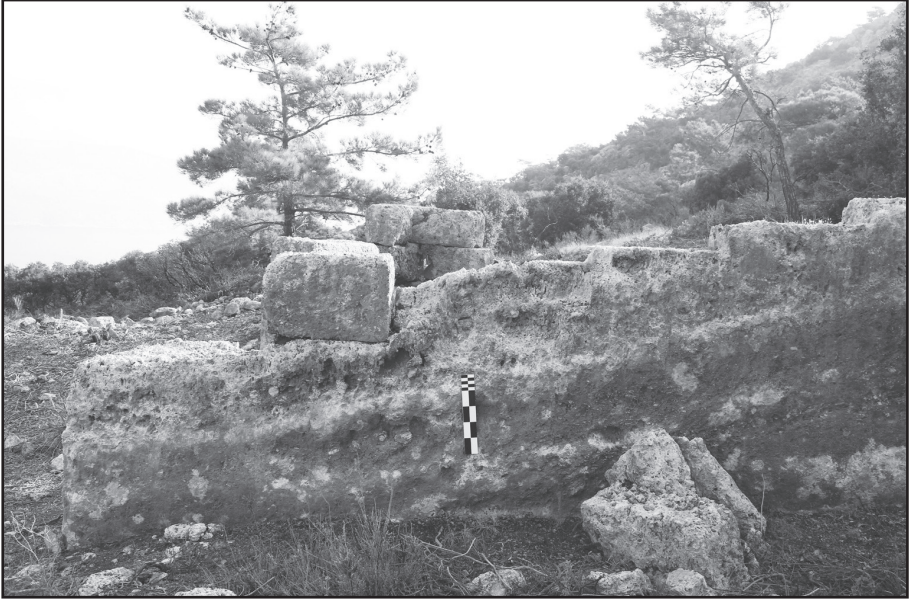

Resim 9: Dana Adası kesme taş yapı kompleksi

Resim 10: Dana Adası kesme taş yapı kompleksinin lazer taramasından bir ortofoto

Resim 11: Dana Adası kesme taş kompleksinin alt seviyesini oluşturan taş ocağının, kalitesi düşük ve bozulmuş katmanları

KARS İLİ VE ÇEVRESİNDE YER ALAN ORTAÇAĞ ERMENİ KİLİSELERİ (ANİ HARIÇ) YÜZEY ARAŞTIRMASI 2017 YILI ÇALIŞMALARI

Güner SAĞIR*

Kars İli ve ilçelerini kapsayan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile İstanbul Üniversitesi adına yürütülen “Kars İli ve Çevresinde Yer Alan Ortaçağ Ermeni Kiliseleri (Ani Hariç)” yüzey araştırması, 07-21 Ağustos 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.¹

2017 yılı yüzey araştırması, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SYD-2017-26045 ve SBA-2017-26331 kodlu projelerle desteklenmiştir.

Araştırmamanın yedinci sezonunda, Kars Merkez, Digor, Akyaka, Kağızman ve Sarıkamış ilçeleri ile askeri sınırda çalışılmıştır (Harita).² Ayrıca bu sezon-

* Yrd. Doç. Dr. Güner SAĞIR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Müzecilik Bölümü. İletişim: Esnaf Hastanesi, 3. kat, MÜZEYUM Ofisi, Beyazıt-İstanbul/TÜRKİYE.

- 1 2017 yılı yüzey araştırmamızda, Bakanlık Temsilcimiz Elazığ Müzesi Müdürlüğü Sanat Tarihçisi Bilgihan Öz'e ve Mimar Aykut Fenerci'ye uyumlu çalışma arkadaşlıkları ve yardımları, Ermenice kaynak, yayın ve kitabelerin çevirilerini yapan İstanbul Ermeni Patrikliği'nden Sayın Vağarşag Seropyan ve Dr. Krikor Damadyan'a, çalışmalarımız süresince desteklerini esirgemedikleri için teşekkür ederim. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Genelkurmay Başkanlığı'na verdikleri izinler için, 25'inci Hudut Tugay Komutan Yardımcılığı'ndan Tugay Komutan Yardımcısı Piyade Albay Mehmet Gazneli ve Piyade Binbaşı Tahir Bülent Altay'a, Subatan Hudut Tabur Komutanlığı'ndan Piyade Yarıbay Mustafa Samancı'ya, Digor Hudut Tabur Komutanlığı'ndan Piyade Üsteğmen Veli Sadıç'a, Şehit Piyade Uzman Onbaşı Mustafa Koçak Sınır Karakolu (Baraj Karakolu)'ndan Piyade Uzman Çavuş Celal Kalkancı'ya, Üçbölük Sınır Karakolu'ndan Piyade Teğmen Ömer Sarısoy, Piyade Uzman Çavuş İsa Dügeroğlu ve Piyade Uzman Çavuş İsmail Öksüz'e, Kilittaş Sınır Karakolu'ndan Piyade Uzman Çavuş Şeref Gürlek ve Piyade Astsubay Kıdemli Çavuş Ramazan Kınağ'a arazi çalışmalarında gösterdikleri yakın ilgi ve kolaylık için, Kars İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın Hakan Doğanay ve personeline, Kars Müzesi Müdürü Necmettin Alp ve personeline, Simer Otel yetkilileri ve personeline verdikleri destekler için teşekkürlerimi sunarım.
- 2 Genelkurmay Başkanlığı'nın izinleri doğrultusunda Kars 14. Mekanize Tugay Komutanlığı'nda bulunan 25'inci Hd.Tug.K.Yrd.lığı ile Türkiye-Ermenistan sınırında 1. ve 2. derece askeri yasak bölgedeki yapılarda çalışma koşullarını belirleyen bir protokol imzalanmıştır. Çalışmalar, 25'inci Hd.Tug.K.Yrd.lığı'nın koordinasyonunda Subatan Hudut Taburu ve ona bağlı Şehit Piyade Uzman Onbaşı Mustafa Koçak Sınır Karakolu (Baraj Karakolu) ile Üçbölük Sınır Karakolu, Digor Hudut Taburu ve ona bağlı Kilittaş Sınır Karakolu'ndan görevlendirilen askerler eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Askeri sınır bölgesi dışında kalan yerler için İlçe Jandarma Komutanlıkları ve köy muhtarlıkları bilgilendirilerek incelemeler yapılmıştır.

da geçmiş yıllarda incelenen Taylar Kilise, Karmirvank (Çoban Kilise), Surp Arak'elots Kilisesi, Beşik Cami, Horomos Manastırı, Mağazberd Kalesi, Argina Katedrali ve Mren Katedrali tekrar ziyaret edilmiş, son durum kontrolleri yapılmıştır. Horomos Manastırı'nda ve Argina Katedrali'nde birkaç süsleme ve kitabenin çizimlerindeki eksikler de giderilmiştir.

Kars merkeze bağlı Hacıveli Köyü Yaylası'nda bulunan kilisede, Kağızman İlçesi sınırlarında bulunan Khavaradzor Manastırı (Haçavank/Garavank/Karavenk) ve Dzarakar Manastırı'nda ilk kez çalışılmıştır. Bu yapıların eskiz çizimleri yapılmış, ölçü alınmış ve fotoğraf çekilmiştir.

Hacıveli Köyü Yaylası, Kilis³

Kars merkezin 25 km. güneydoğunda, Bulanık Köyü yakınlarındaki Hacıveli Köyü Yaylası'nda bulunan kilisenin inşa tarihi ve orijinal adı bilinmemektedir (Resim: 1).

Evlerin bitiminde düzlük bir alan inşa edilmiş kilise, dıştan haç planlı, içten üç yapraklı yonca planlıdır (Çizim: 1). Kilisenin apsisi, batı eksedranın güney yarısı ve güney eksedranın penceresinin yarısından itibaren alt kısmı yıkılmıştır. Bu nedenle yapının tam ölçüsü belirlenememiş, mevcut kalıntılardan yaklaşık kuzey-güney yönünde 11.60 m., doğu-batı yönünde 11.97 m. olarak ölçülmüştür. Toprak dolgu nedeniyle zemin seviyesi belirlenemeyen kilisenin batı eksedradan girişi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kuzey eksedranın doğu duvarının apsise doğru pahlı olduğu gözlenmiştir (Resim: 2). Bu durum, apsis yanında pastaforion odalarının olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Kuzey, güney ve batı eksedraların ana eksenlerinde içten dışa doğru dalaran, yuvarlak kemerli, dikdörtgen birer pencerenin yer aldığı, cephelerin üçgen alınlıkla sonlandığı görülür. Pencereleer üzerinde kademeli, kenarlarda uzayan, yarım daire şeklinde birer taç kemer bulur. Bu taç kemerlerin düleştirilmiş en üst kademelerinde bitkisel ve geometrik süslemelerin yanı sıra kırmızı ve beyaz boya izlerine de rastlanmıştır (Resim: 3). Kuzey eksedra pen-

3 Kilisenin koordinatları: 40°33'27.76''K, 43°22'37.51''D.

ceresinin ta kemerinde kırmızı boya ile yapılmış üçgen şeklinde birbirine bitişik sıralanmış süsleme vardır. Güney eksedra penceresinin ta kemerinde geometrik ve bitkisel (asma yaprağı, üzüm, ha, i i daire gibi) almaşık düzenlenmiş süsleme, yarısı günümüze ulaşmış batı eksedra ta kemerinde ise yaprak motiflerinden oluşturulmuş bitkisel süsleme görülür (izim 2). Ayrıca yapı içinde büyük bir hakara ait olduğu düşünülen parçaya rastlanmıştır.

Kilise, sarı ve siyah taşlardan sandık duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Yayıdan günümüze ulaşan duvarlarda yapılan incelemede büyük bir restorasyon geçirdiği anlaşılır.

Kilisenin plan tipi ve pencerelerin ta kemerlerindeki süslemeler dikkate alındığında Ortaçağ'da inşa edildiği söylenebilir. Ancak hangi yüzyılda yapıldığını, yazılı kaynak olmadan, saptamak oldukça güçtür.

ukurayva (Purut) Köyü, Dzarakar Manastırı⁴

Dzarakar Manastırı, Kars'ın Kağızman ilçesinin 20 km. kuzeybatısındaki ukurayva (Purut) Köyü'nün yaklaşık 1.5 km. batısında Akkeran Mevkii'nde bulunur (Resim: 4). Kaya oyma manastırda, kilise, birbiriyle bağlantılı şapel-ler ve mekânlar yer alır. Manastırdan günümüze kilisesi iyi durumda, bir kısmı ayakta, bir kısmı tahrip olmuş, bir kısmı da toprak altında olduğu anlaşılan çok sayıda şapel ve mekân ulaşmıştır.

Manastırın kilisesi, ha planlı, yarım daire tek apsisli, tromp geçişli basık kubbelidir (izim: 3). Kilisenin ha kollarının genişliği 5.26 m. ile 5.55 m. arasında değişmektedir. Yapının kuzey-güney doğrultusunda genişliği 8.30 m., doğu-batı doğrultusunda, apsis dâhil, uzunluğu 10.68 m.'dir. Kilisenin kubbesi mevcut zeminden 9.62 m. yüksektir (Resim: 5). Naos zemininden 0.60 m. yüksek olan yarım daire apsis, yarım kubbe ile örtülüdür. Apsisin ana ek-seninde yuvarlak kemerli dikdörtgen bir niş, kuzey duvarında dikdörtgen bir niş, güney duvarında apsis zeminden 1.80 m. yüksekte başlayan dikdörtgen bir pencere yer alır. Bu pencere bir şapele açılır. Kilisenin iinin çoğu dökülmüş olmakla beraber beyaz renkte sıvalı olduğu anlaşılır. Yapının batı ve g-

4 Manastırın koordinatları: 40°14'52.24"K, 42°54'48.32"D

ney haç kollarında düzensiz şekilde yazılmış, haç kolu genişliğince uzanan, ilkinde on bir, ikincisinde on sekiz satırlık Ermenice kitabe vardır. Kubbenin ortasında, kollarının her iki köşesi daire motifi ile sonlanan, kırmızı boyalı kabartma haç motifi yer alır. Aynı boyayla, iki düz çizgi arasında zigzag motifi ile kubbe sınırları, düz çizgilerle de tromplar vurgulanmıştır.

Kilisenin kuzey haç koluna birer kapı ile açılan iki şapel yer alır. Kare planlı, kubbeli bu şapellerin doğularında birer apsisleri ve apsis içinde altarı bulunur. Aynı zamanda bu şapellerin güney duvarlarında kiliseye açılan, yuvarlak kemerli dikdörtgen birer pencereleri vardır (Çizim: 4). Batıdaki şapelin kubbesi tromp geçişlidir. Ana kilisede olduğu gibi burada da kubbe geçişi düz çizgilerle, kubbe sınırları yine zigzag motifi ile vurgulanmış, kubbenin merkezine de kırmızı boya ile haç motifi yapılmıştır. Doğudaki şapelin kubbesinin ortasında da kırmızı boya ile yapılmış haç motifi bulunur. Kubbenin etrafındaki alan kırmızı boya ile oluşturulmuş bitkisel ve geometrik süslemelerle çevrelenmiştir.

Kilisenin güney haç kolun doğu ucunda bir pencere, batı ucunda yuvarlak kemerli dikdörtgen bir kapı yer alır. Pencere yıkılmış olmakla beraber duvarda kalan izlerden anlaşılır. Haç kolunun batı ucunda bulunan yuvarlak kemerli dikdörtgen bir kapı ile yıldız tonoz örtülü bir mekâna geçilir. Bu mekânın bir kısmı ve güney haç kolunun önü tamamen yıkılmıştır. Yıldız tonozlu mekânın güneybatısında bulunan dikdörtgen bir kapı ile bir şapele geçilir. Haç planlı, naos zemininden yüksek yarım daire apsisli bu şapel, tromp geçişli kubbe ile örtülüdür (Resim: 6). Kilisede olduğu gibi hem geçişte hem kubbede kırmızı boya ile yapılan süslemeler, kubbede kabartma haç yer alır.

Kilisenin batı ve kuzey haç kollarında bulunan Ermenice kitabelerde geçen isimlerden 10. yüzyıla ait olduğu anlaşılmıştır.

Dönem kaynaklarından ve 19.-20. yüzyıl yayınlarından bilinen manastırın yeri ilk olarak 2009 yılında bölgede Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü izinleri ile “Doğu Anadolu Tarihi Yapılarında Deprem Araştırmaları” yapan Tokyo Arkeoloji Enstitüsü’nde Japon bilim insanı Prof. Dr. Shiro Sasano tarafından tanıtılmıştır.⁵ Kars bölgesinde

5 Alişan 1890, 47; Sinclair 1987, 417, 440; Sasano 2009.

2010 yılından beri yaptığımız araştırmalarda, kaya oyma manastır olarak tek ve önemli örneğimiz Dzarakar Manastırı ile ilgili literatür taramalarına, çizimlerine ve kitabe çevirilerine devam edilmektedir.

Taşburun (Karavenk) Köyü, Khavaradzor Manastırı⁶

(Haçavank/Garavank/Karavenk)

Kars'ın Kağızman ilçesinin 7 km. güneyindeki bugün terkedilmiş olan Taşburun (Karavenk) Köyü'nde, tepelik alana inşa edilmiş manastırdan günümüze harap halde üç kilise ulaşmıştır (Resim: 7, Çizim: 5).⁷

Manastırın ilk kilisesi olduğu kabul edilen ve 5.-6. yüzyıla tarihlenen yapı bugün özgün halinden çok uzaktır. Muhtemelen 20. yüzyılda büyük bir restorasyon geçirmiş, sonrada camiye çevrilmiştir (Resim: 8). Yapı camiye çevrilirken güney, doğu ve kuzey duvarlar yenilenmiş, içi tamamen sıvanmış, kuzey duvara kadınlar mahfili, güney duvara mihrap ve minber eklenmiş, kiliseye ait güneybatıdaki kapı kapatılmıştır. Ancak erken dönem kilisesinden veriler, güneybatı köşede iki kademeli platformda, batı giriş kapısı kemerinde, apsis kalıntısında ve apsisin doğusunda bulunan açıklıkta izlenebilmektedir. Ama bu verilerden hareketle yapının plan tipini belirlemek mümkün değildir.

Manastırın ikinci kilisesi, ilk kilisenin hemen kuzeydoğusuna yapılmıştır. 7. yüzyıla ait olduğu düşünülen bu kilisenin kuzey duvarı ve apsisinin bir kısmı günümüze ulaşmıştır (Resim: 9). Mevcut kalıntılardan kilisenin orta bölümü kubbeli tek nefli, tek apsisli plan tipinde olduğu düşünülmektedir.

Manastırın üçüncü kilisesi, ikinci kilisenin yaklaşık 20 m. kuzeyine dört kademeli platform üstüne inşa edilmiştir (Resim: 10). 11. yüzyıla tarihlenen bu kilise, dıştan sekizgen, içten dört yapraklı yonca planlıdır. Yapının yaklaşık 1.50 m. ayakta olan duvarlarının dış ve iç kaplama taşları tamamı dökülmüştür.

6 Manastırın koordinatları: 40° 5'45.53"K, 43° 3'26.95"D

7 Manastır hakkında bkz. Sargsyan 2013.

Kayaköprü Köyü, Argina Katedrali

Akyaka ilçesinin 5 km. güneyindeki Kayaköprü Köyü'nde bulunan Argina Katedrali'nde 2015 yılı araştırmamızda ön inceleme yapılmış, yapının tarihi, mimarisi ve bilgi kaynakları 2017 yılı araştırma sonuçlarında yayınlanmıştır.⁸ Katedraldeki çalışmalara sonraki sezonda da devam edileceği belirtilmiştir.

10. yüzyılda Ermeni Katolikosluk merkezi olan Argina'da, bir katedral, üç ayrı kilise, bir kütüphane, bir okul, manastır odaları ve patriklik evinin olduğu kaynaklardan bilinir. Ancak günümüze sadece plan vermeyen kalıntılar ulaşmıştır.

Köydeki kalıntılar etraflica incelenmiş, yayınlarda bahsedilen, ancak günümüze ulaşmadığı düşünülen katedralin kitabelerinden iki parça, yapı kalıntılarının hemen yanına inşa edilmiş samanlığın duvarında tespit edilmiştir (Resim: 11). Ancak kitabe parçalarında sadece harfler okunabilmiş, anlam bütünlüğü sağlayacak kelimeler bulunamamıştır. Ayrıca 2015 yılında incelediğimiz, bir şapele ait duvar kalıntısının kar yağışından dolayı yıkıldığı anlaşılmıştır.

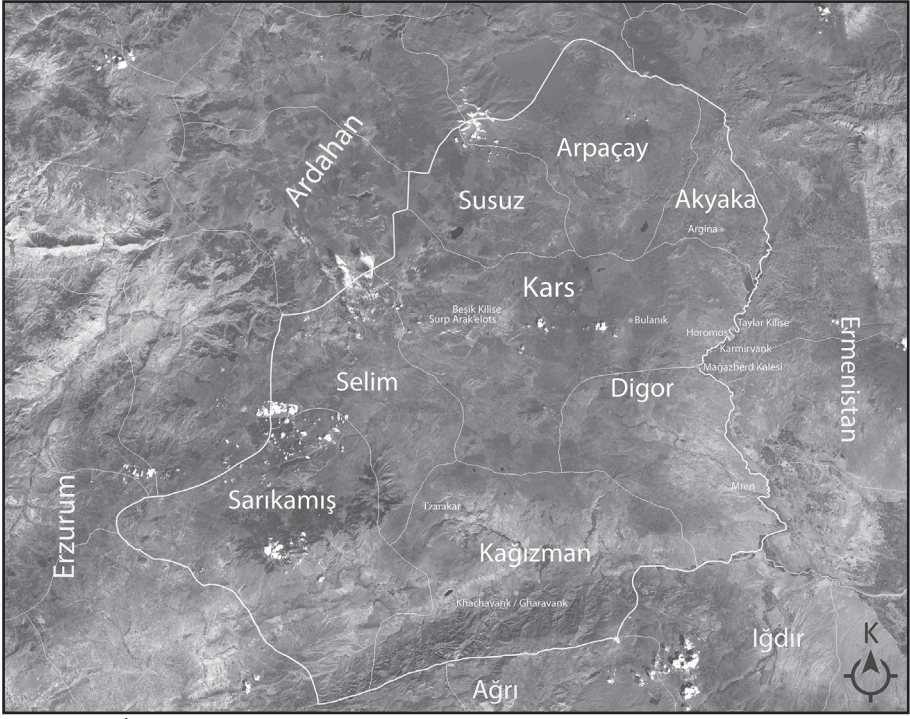
2018 yılı yüzey araştırmasında ağırlıklı olarak Kağızman ilçesinde çalışma yapılması öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALİŞAN, Léon. *Այրարատ* (Ayrarat), Venice, 1890.
- SAĞIR, Güner. "Kars İli ve Çevresinde Yer Alan Ortaçağ Ermeni Kiliseleri Yüzey Araştırması 2015 Yılı Çalışmaları", 38. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu* (23 -27 Mayıs 2016 –Trakya Üniversitesi), 34. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Edirne, 2016, c. 2, s. 137-160.
- SARGSYAN, Anush. "Խավարաձորի Վանքը" (Khavaradzor Manastırı), *Էջմիածին* (Eçmiyadzin), 2013, s. 70-78.
- SASANO, Shiro. *Historical Architecture of Eastern Anatolia in the Middle Age, under the Prospect on Interactive Building-Techniques*, 2009/03.
- SINCLAIR, T.A. *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey*, Vol. 1, London: The Pindar Press, 1987.

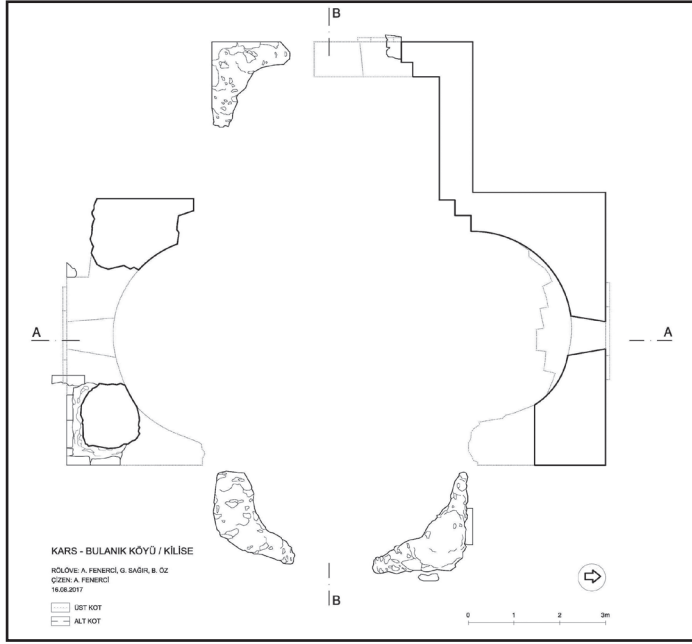
8 Sağır 2017, 144-146.

Harita: Kars İl Haritası (2017 yılında inceleme yapılan alanlar)

Resim 1: Hacıveli Yaylası, Kilise, Güneybatıdan Görünüş

Çizim 1: Hacıveli Yaylası, Kilise, Plan

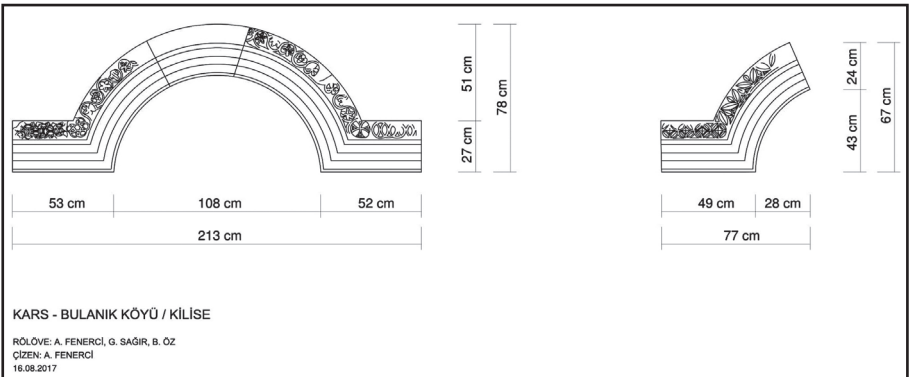

Resim 2: Hacıveli Yaylası, Kilise, Kuzey Eksedra

Resim 3: Hacıveli Yaylası, Kilise, Kuzey Cephe

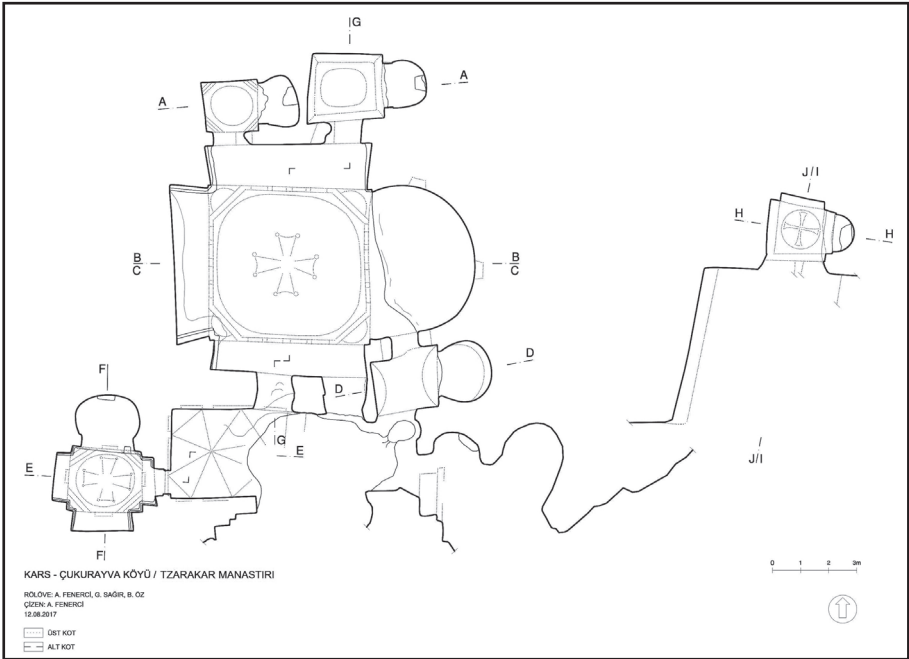

Çizim 2: Hacıveli Yaylası, Kilise, Güney ve Batı eksedra pencere taç kemerleri

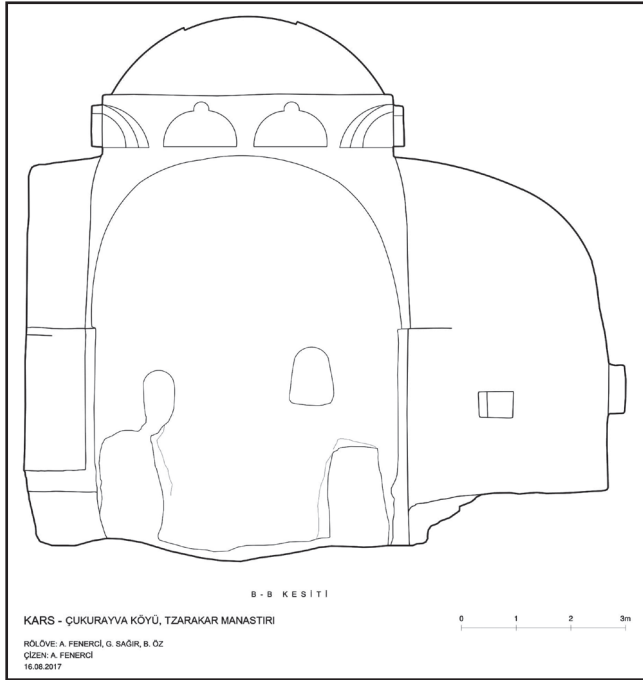
Resim 4: Dzarakar Manastırı, Genel Görüntü

Çizim 3: Dzarakar Manastırı, Plan

Resim 5: Dzarakar Manastırı, Ana kilise

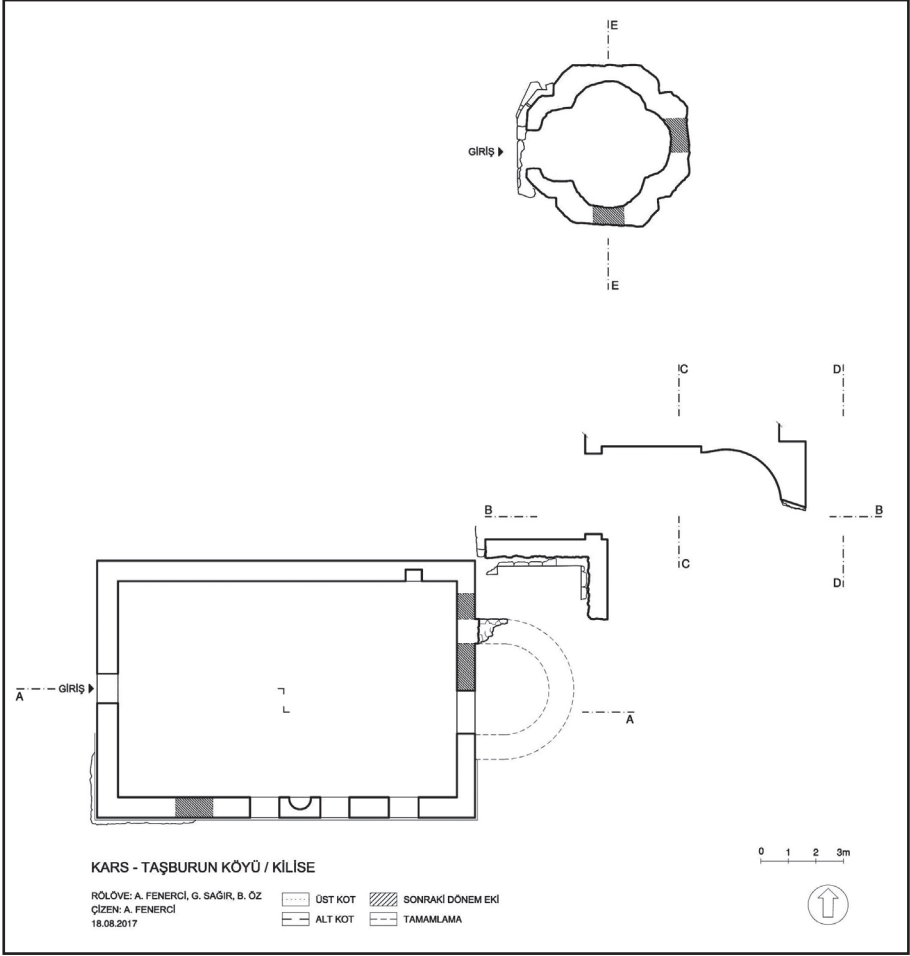
Çizim 4: Dzarakar Manastırı, B-B Kesiti

Resim 6: Dzarakar Manastırı, Şapel

Resim 7: Khavaradzor Manastırı, Doğudan Genel Görünüş

Çizim 5: Khavaradzor Manastırı, Plan

Resim 8: Khavaradzor Manastırı, ilk kilise

Resim 9: Khavaradzor Manastırı, ikinci kilise

Resim 10: Khavaradzor Manastırı, üçüncü kilise

Resim 11: Argina Katedrali, Kitabe

YOZGAT İLİ VE İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2017 YILI ÇALIŞMALARI

Hacer SANCAKTAR*
Rahşan TAMSÜ POLAT
Yusuf POLAT
M. Bülent ŞENOC AK
Ayça DOKUZBOY
Kudret SEZGİN

GİRİŞ

Yozgat İli ve İlçelerinde “Klasik, Helenistik, Roma ve Bizans Dönemleri” Arkeolojik Yüzey Araştırması konulu proje, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izni ve Yozgat Bozok Üniversitesi’nin desteği ile 02 – 23 Haziran 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yozgat İli ve ilçelerini kapsayan ve 5 yıllık bir süre içerisinde tamamlanması planlanan projenin ilk sezon çalışmaları, Yozgat İlının Merkez İlçesi ve köyleri, Yerköy İlçesi, Şefaattli İlçesi ve kısmen de Sarıka-

-
- * Dr. Öğr. Ü. Hacer SANCAKTAR, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 66100 Yozgat/TÜRKİYE.
Dr. Öğr. Ü. Rahşan TAMSÜ POLAT, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 26470 Eskişehir/TÜRKİYE.
Dr. Öğr. Ü. Yusuf POLAT, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 26470 Eskişehir/TÜRKİYE.
Dr. Öğr. Ü. M. Bülent ŞENOC AK, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 66100 Yozgat/TÜRKİYE.
Araş. Gör. Dr. Ayça DOKUZBOY, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 66100 Yozgat/TÜRKİYE.
Araş. Gör. Dr. Kudret SEZGİN, Çorum Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 19030 Çorum/TÜRKİYE.

ya İlçesi'nde yürütülmüştür. Araştırmaya Bakanlık temsilcisi olarak Yozgat Müze Müdürlüğü'nden Sanat Tarihçi Büşra Öz kaynar katılmıştır.¹

Kentteki Araştırmalar ve Kazılar

Yozgat ve çevresinde 1920'li yıllardan bugüne kadar az da olsa devam eden yüzey araştırması ve kazı çalışmaları kentin arkeolojik açıdan önemini biraz da olsa kanıtlar niteliktedir. Söz konusu çalışmalarla bölgede Kalkolitik Dönem, Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Bizans Dönemlerine dair yerleşim izleri tespit edilmiştir.

Bölgede, Neolitik ve Kalkolitik kültürlerin temsil edilip edilmediğini inceleyen S. Omura tarafından 1989 yılında başlatılan ve halen aralıklarla devam ettirilen yüzey araştırmasında, M.Ö. 4. binden başlayarak Orta Çağlara kadar devam eden kültürler saptanmıştır. Bu çalışmalar dikkate alındığında, Kalkolitik Çağ yerleşim yerlerinin özellikle Yerköy'ün güneydoğusunda çok yaygın olduğu ve burada toplanan Kalkolitik Çağ seramik parçalarının Alışar seramiklerine benzerliği saptanmıştır.²

1975 yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Kayseri Müzesi tarafından L. Zoroğlu başkanlığında Mercimektepe Höyüğü'nde sondaj çalışması;³ daha sonra ise 1986-1987, 1991-1992 ve 1993-1994 yılları arasında Yozgat Müze Müdürü M. Özcan başkanlığında kazı çalışmaları yapılmıştır.⁴ Yapılan çalışmalarla Mercimektepe'nin M.Ö. 3. bin sonunda yerleşim gördüğü ve M.Ö. 2.

1 Yozgat Bozok Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Hacer SANCAKTAR başkanlığındaki araştırma heyetinde; Yozgat Bozok Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Galip AKIN, Dr. Öğr. Üyesi M. Bülent ŞENOC AK, Sanat Tarihi Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi Pınar SERDAR DİNÇER, Mimarlık Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi Emine SAKA AKIN, Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Yusuf POLAT, Dr. Öğr. Üyesi Rahşan TAMSÜ POLAT, Antalya Akdeniz Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Hülya KÖKMEN SEYİRCİ, Yozgat Bozok Üniversitesi'nden Araş. Gör. Dr. Ayça DOKUZBOY, Çorum Hitit Üniversitesi'nden Araş. Gör. Dr. Kudret SEZGİN, Yozgat Bozok Üniversitesi'nden Araş. Gör. İlter TANRIVERDİ, Gazi Üniversitesi'nden Araş. Gör. Emine AKKUŞ KOÇAK, Ankara Üniversitesi'nden Araş. Gör. Ethem KOÇAK, Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nden Yüksek Lisans Öğrencileri Sinan HARMANDA ve Faruk BUDAK görev almışlardır.

2 Omura 1990, 69-90; Omura 1991, 541-560; Mori - Omura 1989, 295-310; Omura 1990, 69-90.

3 Yozgat Müz. 99.

4 Özcan 1992, 377-388; Yozgat Müz. 99.

binde terk edilmiş küçük bir yerleşim yeri olduğu tespit edilmiştir. Sorgun Kuşaklı Höyük'te S. Mazzone tarafından 2008 yılından itibaren yüzey araştırması ve 2012 yılından itibaren de kazı çalışmaları başlatılmıştır.⁵ Kuşaklı Höyük'te yapılan çalışmalar, höyüğün Eski Tunç, Hitit, Asur Ticaret Kolonileri, Demir Çağları ile Roma ve Bizans Dönemleri'nde kesintisiz iskân gördüğünü kanıtlar niteliktedir. Yine Sorgun İlçesi Peyniriyemez Köyü'nde yer alan Çadırhöyük, 1926 yılında Von der Osten tarafından tespit edilmiş ve 1993 yılından itibaren R. L. Gorny, G. McMahon, S. Steadman ve S. M. Paley tarafından da tekrar araştırılmış ve kazı çalışmaları başlatılmıştır. Höyükte yapılan kazı çalışmalarında Kalkolitik Çağ'dan Bizans Dönemlerine kadar yerleşim izlerine rastlanmıştır.⁶

1993-2011 yılları arasında Sorgun İlçesi Kerkenes Dağı'nda yer alan Kerkenes Antik Kenti ve bu kent ile bağlantılı yapıların değerlendirilebilmesi ve belgelenmesi amacıyla M. F. Summers ve G. D. Summers, araştırma ve kazı çalışmaları yapmışlardır.⁷ Kentte kazı çalışmaları 2012-2013 yılları arasında A. Baran tarafından yapılmış⁸ ve 2014 yılından itibaren de S. Branting tarafından devam ettirilmektedir.⁹ Antik yazar Herodotos'dan Antik adı *Pteria*¹⁰ olarak bilinen Kerkenes'in M.Ö. 600 yıllarında Medler tarafından kurulduğu bilinmektedir.

5 Kuşaklı Höyük'te yapılan yüzey araştırması ve kazı sonuçları için bkz.: Mazzone - D'Agostino vd. 2009, 109-128; Mazzone - D'Agostino vd. 2010, 91-104; Mazzone - D'Agostino vd. 2011, 317-335.

6 Paley 2005, 351-366.

7 Summers 1994, 18-20; Summers 1994b; Summers 1997, 81-94; Summers 2000a, 166; Summers 2000b, 119-150; Summers 2001a, 55-73; Summers 2001b, 39-60; Summers 2001c, 12-13; Summers - Özcan 1998, 627-659; Summers - Summers 1995a, 22-23; Summers - Summers 1995b, 99-122; Summers - Summers 1996a, 331-358; Summers - Summers 1996b, 27-28; Summers - Summers 1997, 23-25; Summers - Summers 1998a; Summers - Summers 1998b, 29-30; Summers - Summers 1998c, 25-27; Summers - Summers 1998d, 121-152; Summers - Summers 2001, 508-509; Summers - Summers vd. 1995a, 43-68; Summers - Summers vd. 1995b, 2-20; Summers - Summers vd. 1996, 201-234; Summers - Summers vd. 1999a, 19-22; Summers - Summers vd. 1999b; Summers - Summers vd. 2000; Summers - Summers vd. 2001a, 211-228; Summers - Summers vd. 2001b, 22-24; Summers - Summers vd. 2002a; Summers - Summers vd. 2002b, 439-448; Aydın -Toprak vd. 2002, 516-523; Baturayoglu 2002, 100-107; Baturayoglu - Summers vd. 2002, 407-414.

8 Baran 2013, 76-92; Baran - Dirlik vd. 2014, 1-20.

9 Branting 2015, 1-12.

10 Herodot I. 76, 79.

Yozgat İli'nin kuzeybatısında yer alan ve Galat yerleşimi olan Tavium'da Hitit ve Phryglere ait de yerleşim izleri görülmektedir. Strabon'un sözünü ettiği Tavium (Büyüknefes Köyü) Antik Kenti'nde bugüne kadar kapsamlı kazı çalışmaları yapılmamıştır.¹² Kentte günümüze kadar yalnızca K. Strobel ve C. Gerber tarafından yüzey araştırmaları yapılmıştır. Yozgat'ın Roma Dönemi'ne dair bir diğer araştırma Sarıkaya İlçe merkezinde antik adının "*Basilica Therma (Aqua Sarvenae)*" olduğu öngörülen Roma Hamamı'nda 2010 yılında Yozgat Müzesi tarafından temizlik ve kurtarma kazıları yapılmıştır.¹³ D. French tarafından Anadolu'daki Roma yolları ve miltaslarının araştırıldığı proje kapsamında, Bazilika Therma'dan Melitene'ye kadar Tavium'dan geçen bir yolun izleri, Şarkışla'nın biraz doğusunda ve Sivas'ın güneyinde tespit edilmiştir.¹⁴

Yozgat İli'nin Türk İslam Dönemleri'ne dair bilgiler ise H. Acun¹⁵, R. Arık¹⁶, İ. H. Uzunçarşılı¹⁷, Ö. Yılmaz¹⁸, C. Çulpan¹⁹, S. Duygu²⁰, G. Tunç²¹, O. Sakin²² ve F. Sümer²³ tarafından yapılan çalışmalardan edinilmektedir.

Yozgat ve çevresinde bugüne kadar yapılan araştırma ve kazı çalışmaları ile özellikle ETÇ ve Demir Çağı Yerleşimlerinin çok yaygın olduğu saptanmış-

---

11 Strab. XII.5.2.

12 Strobel – Gerber 1998, 297-314; Strobel – Gerber 1999, 169-176; Strobel – Gerber 2000, 7-10; Strobel – Gerber 2001, 1-8; Strobel – Gerber 2002, 223-232; Strobel – Gerber 2003, 325-334; Strobel – Gerber 2006, 15-34; Strobel – Gerber 2008, 59-72; Strobel – Gerber 2009, 187-200; Strobel – Gerber 2010, 265-278.

13 Sarıkaya'daki Roma Hamamı Kurtarma Kazısı için bkz.: Yılmaz – Becene – Hasırcı 2014, 187-206; Yılmaz – Becene – Hasırcı 2015, 607-624.

14 French 1983, 87. D. French tarafından "*Amasya-Niksar, Zile-Niksar, Niksar-Sivas (Sebasteia), Zile-Kayseri (Caesareia), Zile-Amasya, Zile-Yozgat (Tavium), Yozgat-Suluova (Sebastopolis) yol sistemleri detaylı olarak incelenmiş ve yerleri saptanmıştır*" (French 1987, 193).

15 Acun 1978, 436-447; Acun 1981, 635-715; Acun 1994; Acun 2005.

16 Arık 1971, 8-9, 21.

17 Uzunçarşılı 1973, 215-261.

18 Yılmaz 2001.

19 Çulpan 1974.

20 Duygu 1953.

21 Tunç 1978.

22 Sakin 2004.

23 Sümer 1974, 309-381.

tır. Söz konusu araştırmalar dışında Yozgat İlinde bugüne kadar belgelemesi yapılmamış ve araştırılmamış pek çok yerleşime ait izler de bulunmaktadır.

YÖNTEM ve METOD

2017 yılı çalışmaları kapsamında öncelikli olarak yaptığımız araştırmanın ilk yılı olduğundan bölge ve çevresini tanımak amacıyla tescil edilmiş alanlar ziyaret edilmiştir. Planlanan araştırma dâhilinde çalışma yapılan tüm yerleşimler, uydu bağlantılı koordinatları saptanarak haritalar üzerine kaydedilmiştir. Tespit ve belgeleme yapılan yerleşimlerin koordinatları, FOIF Global Navigasyon Uydu Sistemi A 30 ile WGS 84 formatında alınmıştır. Alınan noktalar, Yozgat İlının tamamını kapsayan, Harita Genel Komutanlığının hazırlamış olduğu 1/25000 ölçekli haritalar ArcGIS programına entegre edilerek aktarılmıştır. Yapılan alışma sayesinde, bölgede tespit edilmiş olan arkeolojik yerleşimlerin ileriye dönük veri tabanı oluşturulmaya başlanmıştır. Yerleşimlerde saptanan çanak-çömlek parçaları gibi önemli buluntuların belgelenmesiyle, araştırmanın materyal alt yapısı hazırlanmıştır.

2017 YILI BULUNTU YERLERİ

Yozgat İlının Merkez İlçe ve Köyleri, Yerköy, şefaatlili ve kısmen de Sarıkaya İlçelerinde toplam 74 alanda arkeolojik tespit ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır (Harita: 1). Bu alışmalar sonucunda 13 yeni yerleşim de saptanmıştır. 2017 yılında çalışma yapılan toplam 74 alandan tarihlendirme unsuru bulunan bazı yerleşimlere aşağıda yer verilmiştir.

Arpalık Höyük

Koordinatlar: K: 39°45'5.22" D: 34°46'45.56"

Yozgat Merkez ilçesinin güneyinde, Bozok Üniversitesi Erdoğan Akdağ Kampüsü'nün yaklaşık 3 km. güneybatısında ve Azizli Köyü'nün de yaklaşık 300 m. güneybatısında yer almaktadır. Höyüğün hemen güneybatısında Küçükkale Yerleşimi ve kuzeybatısında Sırakayalar Yamaç Yerleşimi bulunmak-

tadır. Höyük, yaklaşık 78 m. yarıçapında ve deniz seviyesinden yüksekliği ise 1199 m.'dir. Höyüğün üst konisi tarımsal faaliyetler nedeniyle kısmen tahribata uğramıştır. Tarım arazisi olarak kullanılan höyük üzerinde açılan kaçak kazı çukurunda, ağız kısmı kırılmış olan *pithosun in-situ* olarak gövde kısmı toprak içerisinde (Resim: 1). Ayrıca höyükte seramik parçaları, bazalt İdol ve kireçtaşı öğütme taşı tespit edilmiştir. Bu alanda tespit edilen buluntular arasında el yapımı kırmızı astarlı Tunç Çağı seramikleri, Roma kırmızı astarlıları ve günlük kullanım kap parçalarının yanı sıra Bizans Dönemi sırlı kap parçaları ve cam parçaları da yer almaktadır (Resim: 1). Bu veriler göz önünde bulundurulduğunda yerleşimin Tunç Çağı'ndan başlayarak Bizans Dönemi'ne kadar ki süreçte iskân edildiği anlaşılmaktadır.

Küçükkale Yerleşimi

Koordinatlar: K: 39°45'1.65" D: 34°46'41.90"

Yozgat merkez ilçesinin güneyinde, Bozok Üniversitesi Erdoğan Akdağ Kampüsü'nün yaklaşık 3 km. güneybatısında ve Azizli Köyü'nün de yaklaşık 300 m. güneybatısında yer almaktadır. Küçükkale Yerleşiminin hemen kuzeydoğusunda Arpalık Höyük ve kuzeybatısında Sırakayalar Yamaç Yerleşimi bulunmaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1194 m. olan yamaç yerleşiminin kuzeyi kayalık ve güneyi ise Arpalık Höyüktür. Küçükkale Yerleşiminde ağırlıklı olarak depolama kapları ve *amphora* parçaları tespit edilmiştir. Bu seramikler arasında Demir Çağı formlarından olan geniş ağızlı bir *amphora* parçası ve Roma Dönemi'ne ait kırmızı astarlı bir kaide parçası yerleşimin tarihlendirilmesinde kullanılan veriler arasındadır.

Azizli Taş Ocağı

Koordinatlar: K: 39°44'47.28" D: 34°46'55.52"

Yozgat Merkez ilçesinin güneyinde, Bozok Üniversitesi Erdoğan Akdağ Kampüsü'nün yaklaşık 3 km. güneybatısında ve Azizli Köyü'nün yaklaşık 750 m. güneyinde köy çıkışında yolun solunda yer alan Taş Ocağının hemen kuzeybatısında Azizli Köyü ve Azizli Bağları karayolu bulunmaktadır. De-

niz seviyesinden yüksekliği 1155 m. olan Taş Ocağında yuvarlak taş çıkarma yuvaları mevcuttur (Resim: 2). Üç farklı boyutta olan yuvarlak taş çıkarma yuvalarının çapları 1,27 m., 1,50 m. ve 1,77 m.'dir. Taş Ocağında Roma Dönemi *sigillata*, günlük kullanım kaplarına ait parçalar ve alanın güneyinde de yoğun çatı kiremidi parçaları tespit edilmiştir.

Sırakayalar Yamaç Yerleşimi

Koordinatlar: K: 39°45'20.02" D: 34°46'30.78"

Yozgat Merkez ilçesinin güneyinde, Bozok Üniversitesi Erdoğan Akdağ Kampüsü'nün yaklaşık 3 km. güneybatısında ve Azizli Köyü'nün yaklaşık 500 m. kuzeybatısında yer almaktadır. Bir yamaç yerleşimi olan söz konusu alanın hemen güneyinde Arpalık Höyük ve Küçükkale Yerleşimi bulunmaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1218 m. olan yerleşimde tespit edilen seramikler içerisinde depolama kapları, *amphoralar* ve mutfak kaplarının yanı sıra Roma Dönemi kırmızı astarlı seramikleri bulunmaktadır.

Divanlı Köyü-Divanlı Höyüğü

Koordinatlar: K: 39°45'49.33" D: 34°52'42.13"

Yozgat Merkez ilçesinin yaklaşık 20 km. güneydoğusunda ve Divanlı Köyü'nün 3,5 km. doğusunda yer almaktadır. Kuzeyinde tali yol, doğu, batı ve güneyinde düz tarım arazileri bulunmaktadır. Yaklaşık 30 m. yarıçapında olan höyüğün deniz seviyesinden yüksekliği ise 1251 m.'dir. Tarımsal faaliyetler nedeniyle kısmen tahribata uğrayan höyük üzerinde 4 büyük ve 1 küçük kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Kaçakçıların açtığı bu çukurlar nedeniyle yapılara ait duvarlar epey tahribata uğramıştır. Bu yerleşimde iki ana seramik grubu ön plana çıkmaktadır. Bunlardan en yoğun grup, el yapımı kırmızı astarlı, perdahlanmış, saman ve taşçık katkılı, basit profilli çanaklar, diğer grup ise siyah veya gri yüzlü, perdahlı seramiklerdir (Resim: 3). Bu gruplar genel özellikleri bakımından ETÇ karakteristiği göstermektedirler. Bu seramiklerin yanında ayrıca çark yapımı olan krem rengi astarlı, kırmızı ve siyah boya bezemeli parçalar da yer almaktadır. Bunlar ise Demir Çağı'nın

tipik seramikleri arasındadır. Bu bağlamda Divanlı Höyüğü'nde yerleşimin Tunç Çağı'ndan başlayarak Demir Çağı içlerine kadar devam ettiği söylenebilir.

Topçu Höyüğü

Koordinatlar: K: 39°43'49.67" D: 34°48'35.23"

Yozgat Merkez ilçesinin güneyinde, Bozok Üniversitesi Erdoğan Akdağ Kampüsü'nün yaklaşık 5 km. güneyinde, Topçu Köyü'nün yaklaşık 3,5 km. kuzeybatısında ve Yozgat-Boğazlıyan karayolunun hemen sağında yer alan höyüğün çevresinde tarım alanları bulunmaktadır (Resim: 4). Höyük, yaklaşık 76 m. yarıçapında ve deniz seviyesinden yüksekliği 1236 m.'dir. Höyükte tespit edilen seramikler içerisinde çark yapımı kalın cidarlı mutfak kapları yoğunluğu oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra çark yapımı küresel gövdeli kaseler ile el yapımı, siyah astarlı ve perdahlanmış bir kaide parçası da yer almaktadır. Tespit edilen seramikler genel olarak GDC özellikleri göstermektedirler.

Battal Höyüğü

Koordinatlar: K: 39°31'24.46" D: 35°1'54.08"

Yozgat Merkez ilçesinin güneyinde, Battal Köyü'nün yaklaşık 2,5 km. güneydoğusunda, Yozgat-Boğazlıyan (Atatürk Yolu) karayolunun 49 m. batısında yer almaktadır. Höyüğün kuzeybatısında Battal Höyüğü Tümülsüleri I ve II bulunmaktadır. Oval bir yapıya sahip höyük, yaklaşık 50 m. yarıçapında ve deniz seviyesinden yüksekliği 994 m.'dir (Resim: 5). Üst tarafı ve özellikle güney yamacında kaçak kazı çukurları bulunan höyüğün yüzeyinde tespit edilen kapların tamamı el yapımı ve perdahlıdır. Kırmızı astar kullanımının ön planda olduğu seramikler üzerinde kırmızı, kahverengi ve siyah boya ile yapılmış geometrik karakterde çizgi bezemeler dikkati çeker. Tipolojik karşılaştırmalar, bu seramik grubu, ETÇ'ye tarihlenen Alişar 3 kaplarıyla form ve bezeme yönünden paralellikler göstermektedir. Bu alanda tespit edilen en önemli buluntulardan biri, üzerinde bitkisel bezemeler bulunan pişmiş toprak bir adet baskı mührüdür. Tutamak bölümü kırık olan mührün tarihlenilmesi konusunda henüz bir sonuca varılamamış olsa da beraberinde ele geçen ETÇ seramikleriyle bağlantılı bir dönem olabileceği düşünülmektedir.

Sivritepe Höyüğü

Koordinatlar: K: 39°43'44.07" D: 34°37'55.11"

Yozgat merkez ilçesinin güneybatısında, İğdecik Köyü'nün yaklaşık 1 km. güneybatısında yer almaktadır. Yaklaşık 60 m. yarıçapında ve deniz seviyesinden yüksekliği ise 948 m.'dir. Höyüğün etrafı tarım alanlarıyla çevrilidir (Resim: 6). Tarımsal faaliyetler yapılan bu alanda yoğun bir şekilde Demir Çağı, Hellenistik ve Roma Dönemlerine tarihlendirilen seramik parçalarına rastlanmıştır. Seramikler arasında yer alan beyaz astarlı ve koyu kahverengi stilize bezemeli gövde parçaları karakteristik olarak GDÇ seramikleriyle örtüşmektedir. Ayrıca pişmiş toprak *pithos* ve duvar kaplama levhası parçalarına da rastlanan bu alanda Roma Dönemi kırmızı astarlı seramikleri en baskın grubu oluşturmaktadır. Yerleşimin Bizans Dönemine kadar iskân edildiği, tespit edilen cam kadeh ve kandil parçalarından anlaşılmaktadır. Yerleşimin kuzeydoğu eteğinde ise M.S. 364-367'de darp edilen ve *I. Valentinianus* dönemine ait bir adet bronz sikke ele geçmiştir (Resim: 6).

Değirmenardı Yerleşimi

Koordinatlar: K: 39°35'7.07" D: 34°59'40.29"

Yozgat Merkez ilçesinin güneyinde, Yozgat-Boğazlıyan karayolunun hemen batısında yer alan yerleşimin deniz seviyesinden yüksekliği 977 m.'dir. Yerleşimi çevreleyen kireçtaşı büyük bloklarla yapılan sur duvarı, doğusunda yer yer korunmuş durumdadır. Alanda açılmış olan kaçak kazı çukuru-
nun çevresinde dağınık vaziyette, antik dönem yapısına ait mermer mimari parçalar, çatı kiremidi parçaları, mermer *anta* başlığı ve cam *tessara* parçaları saptanmıştır (Resim: 7).

Büyük Lök Tepesi Kale Yerleşimi

Koordinatlar: K: 39°39'23.00" D: 34°51'19.35"

Yozgat Merkez ilçesinin güneybatısında yer alan Büyük Lök Tepesi Kale Yerleşimi denizden 1342 m. yükseklikte bir tepenin kayalık yamacındadır. Tepenin etrafında dağınık ve yoğun olmayan bir şekilde Roma Dönemi günlük kullanım kaplarına ait parçalar ve yerleşimin doğu yamacında bronz bir cımbız tespit edilmiştir.

İnbaşı Kaya Yerleşimi

Koordinatlar: K: 39°46'13.82" D: 34°39'57.90"

Yozgat Merkez ilçesinin güneybatısında, Köseyusuflu Köyü'nün yaklaşık 2 km. güneybatısında, Beyvelioğlu Köyü'nün yaklaşık 850 m. kuzeyinde ve İnbaşı Mevkii'ndeki 1101 m. rakımlı kayalık sırtlarda birbirine yaklaşık 200 m. mesafede iki kaya yerleşimi bulunmaktadır. Güneydeki yerleşim çok katlı ve birbirine geçişli galerilere sahiptir. Ayrıca kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan 3 nefli bir kaya kilisesi yer almaktadır. Bu yerleşimin 200 m. kadar kuzeyinde yer alan diğer kaya yerleşimi ise kayaya oyulmuş 2 katlı mekânlara sahiptir. Bu mekânların güneyinde Bizans Dönemi'ne ait apsisinde bir sunak bulunan küçük bir şapel bulunmaktadır. Şapelin 10 metre güneyinde girişi doğuda olan ve kuzey duvarında apsisi bulunan 2 katlı bir mekân yer almaktadır. Bu alanın hemen önündeki toprak yamaçta Roma Dönemi'ne ait çanak-çömlek parçaları ve bir adet bronz obje ele geçmiştir (Resim: 8).

Beyazıtöğlu Mevkii Höyüğü

Koordinatlar: K: 39°38'58.01" D: 34°30'15.73"

Yerköy İlçesi, Beyazıtöğlu Çiftliği Mevkii'nde bulunan höyüğün deniz seviyesinden yüksekliği 1029 m. ve yarıçapı 54,5 m.'dir. Höyükte çoğunluğu açık ağızlı geniş mutfak kaplarından oluşan seramikler tespit edilmiştir (Resim: 9). Bu seramikler üzerinde krem rengi astar baskın uygulamadır. Kimi örneklerde astar, kil rengiyle birleşerek pembemsi bir doku almıştır. Çark yapımı kapların yüzeylerinde kısmen de olsa perdah kullanımı söz konusudur. Yumru biçimli tutamaklar ve geniş bant biçimli dikey kulplar dikkat çekmektedirler. Genel karakteristik özellikleriyle GDC seramikleriyle benzerlik gösterirler.

Sarıkent Höyüğü

Koordinatlar: K: 39°21'28.51" D: 34°44'11.50"

Şefaatli İlçesi, Sarıkent Beldesi'nin güneybatısında ve beldeye yaklaşık 3 km. uzaklıkta yer alan höyük, yaklaşık 30 m. yarıçapındadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1010 m. olan höyüğün konisinde ve eteklerinde yoğun seramik

parçalarına rastlanmıştır. Höyükte ele geçen seramikler, ETÇ karakteristiği göstermektedir. Ayrıca seramik parçalarının yanı sıra pişmiş toprak ağırşak, obsidyen dilgi, obsidyen çekirdek ve bilek taşı bulunmuştur (Resim: 10).

Karabacak Höyüğü ve Kaya Mezarları

Koordinatlar: K: 39°28'49.35" D: 35°12'53.67"

Sarıkaya İlçesi, Karabacak Köyü'nün doğusunda, Gülpınar Köyü'nün ise yaklaşık 2 km. batısında yer alan höyüğün deniz seviyesinden yüksekliği 1182 m.'dir. Yarıçapı yaklaşık 49 m. olan höyüğün doğusunda ve güneyinde, kuzey-güney yönünde akan "Kıpıksuyu" olarak adlandırılan bir dere geçmektedir. Höyükte 1 adet mermer obje ve geniş zaman dilimine yayılan seramik parçaları tespit edilmiştir (Resim: 11). Seramik parçaları arasında en erken grubu, ETÇ kapları arasında tipik sayılan içe çekik ağızlı ve ağız dış profilinde çizgi bezeme bulunan kâse örnekleri oluşturmaktadır. Hitit yerleşimlerinin birçoğunda rastlanan GTÇ pişirme kabı formlarının yanı sıra GDÇ özellikleri gösteren pembemsi astarlı ve perdahlı küresel kaseler bu kronoloji içerisinde değerlendirilen buluntulardandır. En geç tarihli buluntular ise kırmızı astarlı Roma Dönemi seramikleridir.

Karabacak Höyüğünün kuş uçuşu 550 m. batısında 6 kaya mezarı tespit edilmiştir.²⁴ Mezarlar, alçak bir tepenin doğu yamacında, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan, alçak kaya kütleleri üzerine oyulmuş oda mezarlardır (Resim: 12). Anakayaya oyulmuş tek odalı ve tek tipteki her bir mezar, birbiri ile bağlantısı olmayan alçak kaya kütleleri üzerine tekil olarak yapılmıştır. Mezarların tümü zemin seviyesinde olup, mezarlara ulaşım kolaydır. Mezar girişleri oldukça sade bırakılmıştır. Dış cephelerinde ve mezar odalarının içinde yazıt veya herhangi bir bezeme ögesi bulunmamaktadır. Tek odalı, dörtgen planlı ve küçük boyutlu mezar odalarında, yalnızca girişin karşısındaki duvarlarda tek bir *arcosolium* nişi yapılmıştır. Bu mezarlarda *arcosolium*un bulunduğu duvar ve girişin her iki yan duvarında, anakayadan yapılmış yataklar/*klineler* bulunur. İnsan eliyle yer yer kırılarak ve di-

24 Söz konusu mezarlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Tamsü Polat 2018, 347-358.

namit kullanılarak büyük ölçüde tahrip edilmiş olan Karabacak mezarları, soyulmuş mezarlardır. Mezar içinde ve çevresinde mezar buluntusu veya mezar sahiplerine ait kemik kalıntısı saptanmamıştır. Mezarların yalın mimari özelliklerinin yanı sıra yaklaşık olarak 550 m. doğusundaki “Karabacak Höyük” olarak adlandırılan yerleşimde ele geçen seramikler, höyüğün mezarlara olan yakınlığı ve mezarların yakın çevresinde başka bir yerleşimin olmaması nedeniyle tarihlendirmede destekleyici fikirler sunmaktadır. Yapılan çalışmalarda, geniş zaman dilimine yayılan seramik parçaları arasında mezarların tarihi ile örtüşen seramik grubunu, kırmızı astarlı Roma Dönemi seramikleri oluşturur. Bu seramikler M.S. 1.-2. yy.’lara tarihlenen formlardır. Dağlık Phrygia’da ve Lykonía Bölgesi’nde benzerleri görülen ve tarihlendirilmesi yapılan mezarlardan yola çıkarak, Karabacak mezarları için M.S. 1.-2. yy. aralığı önerilebilir.

SONUÇ

Araştırma kapsamında yapılan gözlemler sonucunda, Yozgat İli sınırları içerisinde bulunan yerleşimlerin büyük bölümünde Geç Kalkolitik Çağdan başlayan yerleşim kronolojisi, Demir çağı boyunca da devam etmiş ve kimi alanlarda bu kronoloji Roma ve Bizans dönemlerine kadar süreklilik göstermiştir. Geç Kalkolitik Dönem’e tarihlendirilen seramikler 4 yerleşimde tespit edilirken ETÇ’de bu sayı 20 yerleşime çıkmaktadır. Demir Çağı’na geçişte devamlılık gözlenmekte ve bu dönem 20 merkezle temsil edilmektedir. Toplam 20 merkezde de Hellenistik ve Roma Dönemlerine ait materyaller, 12 yerleşimde ise Bizans Dönemi’ne dair materyaller saptanmıştır. Araştırma kapsamına giren dönemlere ait bulguların büyük bölümü, höyükler gibi çok evreli yerleşimlerde tespit edilmiştir. Sadece yüzeyden gözlemlenen materyaller doğrultusunda bile tespit edilen alanlarda kültürel devamlılık konusunda net bir yargıda bulunulamasa da, en azından kronolojik devamlılık olduğu sonucuna varılabilmektedir.

KAYNAKÇA

ACUN 1978, Hakkı Acun, “Çapanoğlu Camii”, *Türkiyemiz*, İstanbul 1978, 436-447.

- ACUN 1981, H. Acun, "Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları", *Vakıflar Dergisi*, 13, 1981, 635-715.
- ACUN 1994, H. Acun, *Anadolu Saat Kuleleri*, Ankara 1994.
- ACUN 2005, H. Acun, *Bozok Sancağında (Yozgat İli) Türk Mimarisi*, Ankara, 2005.
- ARIK 1971, R. Arık, "Yozgat Çapanoğlu Camii", *Önasya Mecmuası*, Sayı 74, Ankara, 1971, 8-9, 21.
- AYDIN -TOPRAK vd. 2002, N. Aydın - V. Toprak - N. Baturayoğlu, "The Geophysical Survey of an Iron Age City in Central Anatolia: Kerkenes Dağ", in J. Albertz (ed.) *Proceedings of the XVIII. International Symposium CIPA 2001 Surveying and Documentation of Historic Buildings - Monuments - Sites Traditional and Modern Methods*, Potsdam (Germany), September 18-21, 2001, CIPA, Germany, 516-523.
- BARAN 2013, A. Baran, Kerkenes (Sorgun-Yozgat) Kazı Çalışmaları 2012, 35. *KST*, Cilt 1, Muğla, 2013, 76-92.
- BARAN - DİRLİK vd. 2014, A. Baran - N. Dirlik R. Kendirci, Kerkenes (Sorgun-Yozgat) Kazı Çalışmaları 2013, 36. *KST*, Cilt 1, Gaziantep, 2014, 1-20.
- BATURAYOĞLU 2002, N. Baturayoğlu, "The Survey and Documentation of the City Walls and Cappadocia Gate of the Iron Age Settlement on Kerkenes Dağ in Central Anatolia", in J. Albertz (ed.) *Proceedings of the XVIII. International Symposium CIPA 2001 Surveying and Documentation of Historic Buildings - Monuments - Sites Traditional and Modern Methods*, Potsdam (Germany), September 18-21, 2001, CIPA, Germany, 100-107.
- BATURAYOĞLU - SUMMERS vd. 2002, N. Baturayoğlu - G. D. Summers - F. Summers - N. Aydın, "The Survey and Documentation of an Iron Age City in Central Anatolia: Kerkenes Dağ", in J. Albertz (ed.) *Proceedings of the XVIII. International Symposium CIPA 2001 Surveying and Documentation of Historic Buildings - Monuments - Sites Traditional and Modern Methods*, Potsdam (Germany), September 18-21, 2001, CIPA, Germany, 407-414.
- BRANTING 2015, S. Branting - S. B. Tırpan - J. Lehner - N. Yöney - S. Penaccho - Y. Özarslan - D. Langis-Barsetti, Kerkenes Dağı 2014, 37. *KST*, Cilt 2, 2015, Erzurum, 1-12.

- ÇULPAN 1974, C. Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1974.
- DUYGU 1953, S. Duygu, *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, İstanbul, 1953.
- FRENCH 1983, D. French, "Roman Roads and Milestones in Anatolia 1982", 1. AST, İstanbul, 1983, 87-88.
- FRENCH 1987, D. French, "Küçük Asya Roma Yolları ve Miltasları 1986", 5. AST, Cilt 1, Ankara, 1987, 191-204.
- HERODOT, (= Herodotos, *Historiae*), Kullanılan Metin ve Çeviriler: Herodotos, *Herodot Tarihi*. Çev.: M. Ökmen - A. Erhat, İstanbul 1992.
- MAZZONI - D'AGOSTINO vd. 2009, Mazzoni - A. D'Agostino - V. Orsi, "Kuşaklı 2008 Survey Season (Yozgat-Sorgun) 1st Preliminary Report", 27. AST, Cilt 3, Denizli, 2009, 109-128.
- MAZZONI-D'AGOSTINO vd. 2010, Mazzoni - A. D'Agostino - V. Orsi, "Uşaklı/Kuşaklı Höyük(Yozgat-Sorgun): the 2009 Survey (University of Florence)", 28. AST, Cilt 3, İstanbul, 2010, 91-104.
- MAZZONI-D'AGOSTINO vd. 2011, Mazzoni - A. D'Agostino - V. Orsi, "Uşaklı 2010 Survey Season (Yozgat)/Uşaklı 2010 Yüzey Araştırması (Yozgat)", 29. AST, Cilt 2, İstanbul, 2011, 317-335.
- MORI - OMURA 1989, M. Mori - S. Omura, "1988 Kırşehir, Yozgat ve Nevşehir İlleri Yüzey Araştırmaları", 7. AST, Antalya, 1989, 295-310.
- OMURA 1990, S. Omura, "1989 Yılı Kırşehir, Yozgat ve Nevşehir, Aksaray İlleri Sınırları İçinde Yürütülen Yüzey Araştırmaları", 8. AST, Ankara, 1990, 69-90.
- OMURA 1991, S. Omura, "1990 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları", 9. AST, Ankara, 1991, 541-560.
- ÖZCAN 1992, M. Özcan, "Yozgat Mercimektepe Höyüğü 1991 Yılı Kurtarma Kazısı", 3. MKKS, Efes, 1992, 377-388.
- PALEY 2005, S. M. Paley, "The Excavations at Çadır Höyük, 2004", 27. AST, Cilt 1, Antalya, 2005, 351-366.

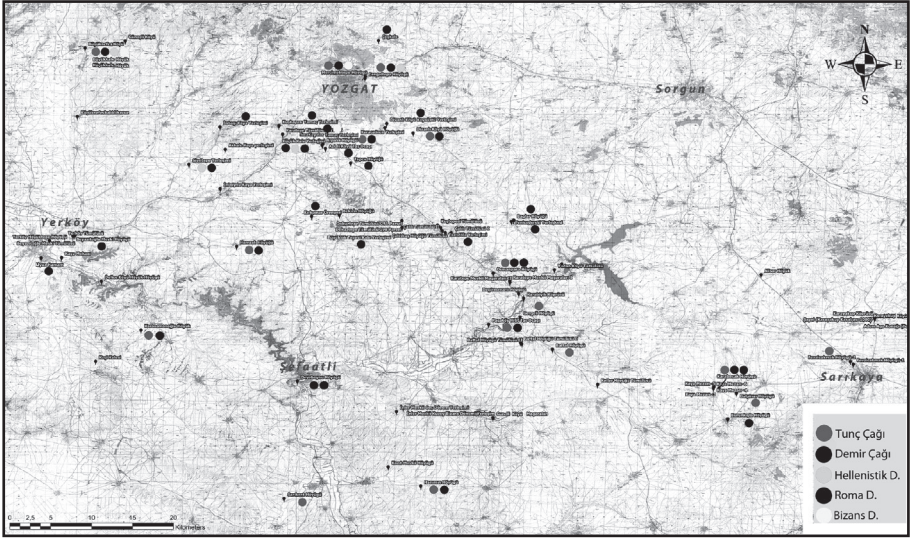
- SAKİN 2004, O. Sakin, *Bozok Sancağı ve Yozgat*, Ankara, 2004.
- STROBEL – GERBER 1998, K. Strobel – C. Gerber, “Tavium (Büyüknefes) Feldforschungen des Jahres 1997”, 16. AST, Cilt 1, Tarsus, 1998, 297-314.
- STROBEL – GERBER 1999, K. Strobel – C. Gerber, “Feldforschungen in Tavium 1998 Vorbericht”, 17. AST, Cilt 1, Ankara, 1999, 169-176.
- STROBEL – GERBER 2000, K. Strobel – C. Gerber, “Feldforschungen in Tavium 1999 Vorbericht”, 18. AST, Cilt 2, İzmir, 2000, 7-10.
- STROBEL – GERBER 2001, K. Strobel – C. Gerber, “Feldforschungen in Tavium im Jahr 2000 Vorbericht”, 19. AST, Cilt 2, Ankara, 2000, 1-8.
- STROBEL – GERBER 2002, K. Strobel – C. Gerber, “Feldforschungen in Tavium: Bericht Über die Kampagne 2001”, 20. AST, Cilt 2, Ankara, 2002, 223-232.
- STROBEL – GERBER 2003, K. Strobel – C. Gerber, “Feldforschungen in Tavium: Bericht Über die Kampagne 2002”, 21. AST, Cilt 2, Ankara, 2003, 325-334.
- STROBEL – GERBER 2006, K. Strobel – C. Gerber, “Das Internationale Tavium-Projekt Bericht Über Die Kampagne Des Jahres 2005”, 24. AST, Cilt 2, Çanakkale, 2006, 15-34.
- STROBEL – GERBER 2008, K. Strobel – C. Gerber, “Tavium/Tawinija International Research Project 2007 Yılı Kampanyası Raporu”, 26. AST, Cilt 3, Ankara, 2008, 59-72.
- STROBEL – GERBER 2009, K. Strobel – C. Gerber, “Uluslararası Tavium Projesi: 2008 Yılı Araştırmaları”, 27. AST, Cilt 3, Denizli, 2009, 187-200.
- STROBEL – GERBER 2010, K. Strobel – C. Gerber, “Feldforschungen in Tavium/Tawinija-Bericht über die Kampagne 2009”, 28. AST, Cilt 3, İstanbul, 2010, 265-278.
- Strab., (= Strabon, *Geographika*), Kullanılan Metin ve Çeviriler: Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, Kitap XII-XIII-XIV, Çev.: A. Pekman, İstanbul, 2000.
- SUMMERS 1994a, G. D. Summers, “Kerkenes Dağı”, Research Reports 1994, BIAA, 18-20.

- SUMMERS 1994b, G. D. Summers, "Kerkenes Dağ 1993", *AnatSt.* XLIV, 15.
- SUMMERS 1997, G. D. Summers, "The Identification of the Iron Age City on the Kerkenes Dağ in Central Anatolia", *JNES* 56.2, 1997, 81-94.
- SUMMERS 2000a, G. D. Summers, "Kerkenes Dağ", in Bienkowski, P. and Millard, A. (eds), *Dictionary of the Ancient Near East*, British Museum, 2000, London, 166.
- SUMMERS 2000b, G. D. Summers, "Kerkenes Dağı. Orta Anadolu'da Yer Alan Demir Çağı Kentinin Araştırılmasına Teknolojik Yaklaşımlar, 1993-1999", *1999 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, 119-150.
- SUMMERS 2001a, G. D. Summers, "The Median Empire Reconsidered: a View from Kerkenes Dağ", *AnatSt.* 50, 55-73.
- SUMMERS 2001b, G. D. Summers, "Keykavus Kale and Associated Remains on the Kerkenes Dağ in Cappadocia, Central Turkey", *Anatolia Antiqua* 9, 39-60.
- SUMMERS 2001c, G. D. Summers, "Simulation and Dynamics of an Ancient City", *ArcNews* 23.2: 12-13.
- SUMMERS – ÖZCAN 1998, G. D. Summers – M. Özcan – S. Branting – E. R. Dusinberre – M. E. F. Summers, "Kerkenes Dağ 1996", 19. *KST*, Cilt 1, 1998, Ankara, 627-659.
- SUMMERS – SUMMERS 1995a, G. D. Summers – M. E. F. Summers, "Kerkenes Dağ Survey Project", *Anatolian Archaeology* 1, 1995, 22-23.
- SUMMERS – SUMMERS 1995b, F. Summers – G. Summers, "Kerkenes Dağ 1994", 13. *AST*, Cilt 1, Ankara, 1995, 99-122.
- SUMMERS – SUMMERS 1996a, F. Summers – G. Summers, "Kerkenes Dağı 1995", 14. *AST*, Cilt 2, Ankara, 1996, 331-358.
- SUMMERS – SUMMERS 1996b, G. D. Summers – M. E. F. Summers, "Kerkenes Dağ", *Anatolian Archaeology* 2, 1996, 27-28.
- SUMMERS – SUMMERS 1997, G. D. Summers – M. E. F. Summers, "Kerkenes Dağ", *Anatolian Archaeology* 3, 1997, 23-25.

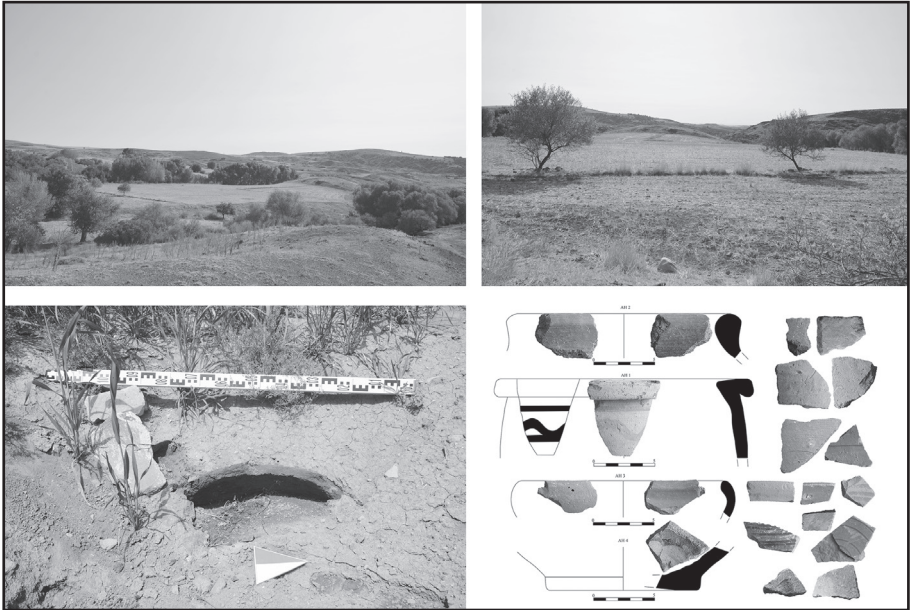
- SUMMERS – SUMMERS 1998a, G. D. Summers – M. E. F. Summers, “Kerkenes” *News / Haberler* 1998, Ankara (METU Press).
- SUMMERS – SUMMERS 1998b, G. D. Summers – M. E. F. Summers, “The Kerkenes Dağ Project”, in Matthews, R. (ed.) *Ancient Anatolia*, London (BIAA), 1998, 177-194 and colour pls 29-30.
- SUMMERS – SUMMERS 1998c, G. D. Summers – M. E. F. Summers, “Kerkenes Dağ”, *Anatolian Archaeology* 4, 1998, 25-27.
- SUMMERS – SUMMERS 1998d, F. Summers – G. Summers, “Kerkenes Dağı 1997”, 16. AST, Cilt 2, Tarsus, 1998, 121-152.
- SUMMERS – SUMMERS 2001, G. D. Summers – F. Summers, “Kerkenes Dağ”. In A. M. Greaves and B. Helwing, “Archaeology in Turkey”, *AJA* 105, 508-509.
- SUMMERS – SUMMERS vd. 1995a, G. D. Summers – M. E. F. Summers – K. Ahmet, “The Regional Survey at Kerkenes Dağ: an Interim Report on the Seasons of 1993 and 1994”, *AnatSt.* XLV, 1995, 43-68.
- SUMMERS – SUMMERS vd. 1995b, G. D. Summers – M. E. F. Summers, “The Mountain Top City on Kerkenes Dağ (Yozgat) in Cappadocia”, *Arkeoloji ve Sanat* 62-63, 1995, 2-20.
- SUMMERS – SUMMERS vd. 1996, G. D. Summers – M. E. F. Summers – N. Baturayoglu – Ö. Harmanşah – E. R. McIntosh, “The Kerkenes Dağ Survey, an Interim Report”, *AnatSt.* XLVI, 1996, 201-234.
- SUMMERS – SUMMERS vd. 1999a, G. D. Summers – F. Summers – D. Stornach – M. Özcan, “Kerkenes Dağ 1999”, *Anatolian Archaeology* 5, 19-22.
- SUMMERS – SUMMERS vd. 1999b, G. D. Summers – F. Summers – D. Stornach – M. Özcan, *Kerkenes News / Haberler* 2: 1999, METU Press, Ankara.
- SUMMERS – SUMMERS vd. 2000, G. D. Summers – F. Summers – D. Stornach – M. Özcan, *Kerkenes News / Haberler* 3: 2000, METU Press, Ankara.
- SUMMERS – SUMMERS vd. 2001a, G. D. Summers – F. Summers – M. Özcan – D. Stornach, “1999 Yılı Kerkenes Dağı Projesi”, 22. KST 1. Cilt, 22-26 Mayıs 2000, 211-228.

- SUMMERS – SUMMERS vd. 2001b, G. D. Summers – F. Summers – M. Özcan – D. Stronach, “The Kerkenes Project 2000”, *Anatolian Archaeology* 6, 22-24.
- SUMMERS – SUMMERS vd. 2002a, G. D. Summers – F. Summers – D. Stronach, “The Kerkenes Project 2002”, *Anatolian Archaeology* 8, (in press).
- SUMMERS – SUMMERS vd. 2002b, G. D. Summers – F. Summers – D. Stronach – M. Özcan, “Kerkenes Dağı Projesi 2000”. 23. KST 1.Cilt, 28 Mayıs - 01 Haziran 2001, Ankara, 439-448.
- SÜMER 1974, F. Sümer, “Bozok Tarihine Dair Araştırmalar-I”, *Cumhuriyet’in 50. Yıldönümünü Anma Kitabı*, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, 309-381.
- TAMSÜ POLAT 2018, R. Tamsü Polat, “Karabacak Köyü Kaya Mezarları”, *Cedrus VI*, 2018, 347-358.
- TUNÇ 1978, G. Tunç, *Taş Köprülerimiz*, Karayolları Genel Müdürlüğü, Ankara 1978.
- UZUNÇARŞILI 1973, İ. H. Uzunçarşılı, *Çapanoğulları, Belleten*, XXXVIII (150), Ankara, 1973, 215-261.
- YILMAZ 2001, Ö. Yılmaz, *Yozgat Tarihi Coğrafyası*, Konya 2001.
- YILMAZ – BECENE – HASIRCI 2014, Ö. Yılmaz – N. Becene – B. Hasırcı, “Yozgat İli Sarıkaya İlçesi Roma Hamamı 2013 Yılı Temizlik ve Kazı Çalışması”, 23. MKKS, Mardin, 2014, 187-206.
- YILMAZ – BECENE – HASIRCI 2015, Ö. Yılmaz – N. Becene – B. Hasırcı, “Yozgat İli Sarıkaya İlçesi Roma Hamamı 2014 Yılı Temizlik ve Kazı Çalışması”, 23. MKKS, Mardin, 2015, 607-624.
- Yozgat Müz.*, *Yozgat Müzesi*, *Yozgat Kent Tarihi*, 1-194.

Harita 1: 2017 Yılında Çalışılan Alanlar

Resim 1: Arpalık Höyük

Resim 2: Azizli Taş Ocağı

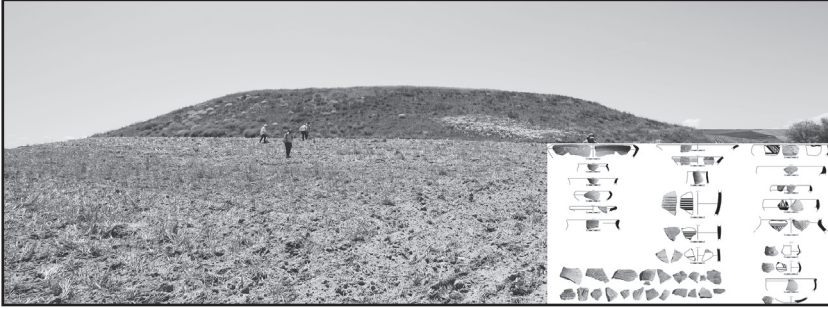

Resim 3: Divanlı Höyüğü

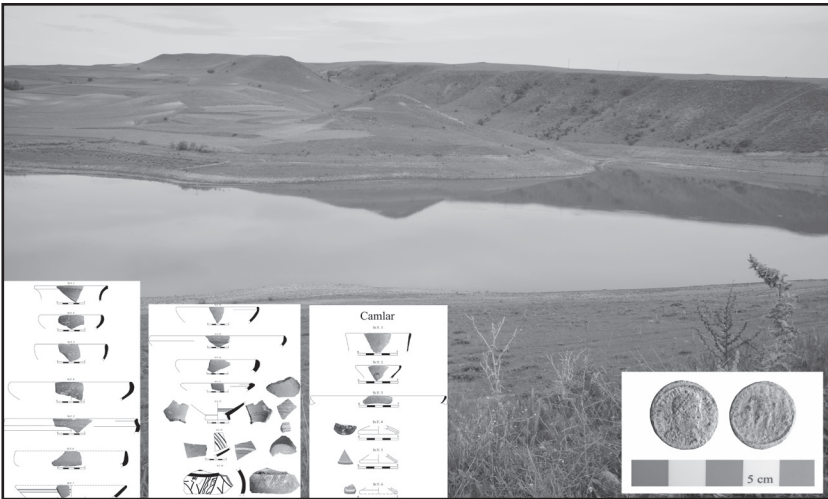

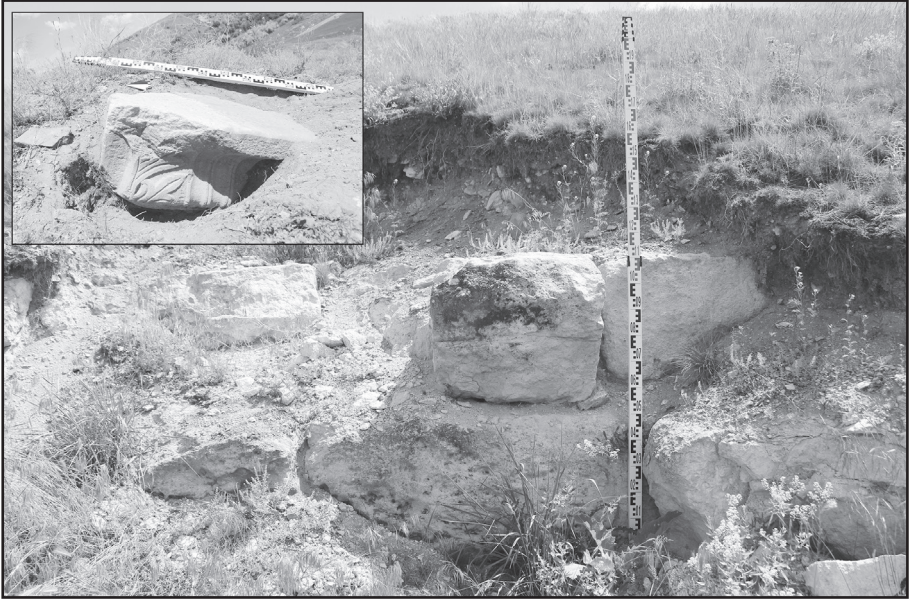
Resim 4: Topçu Höyüğü

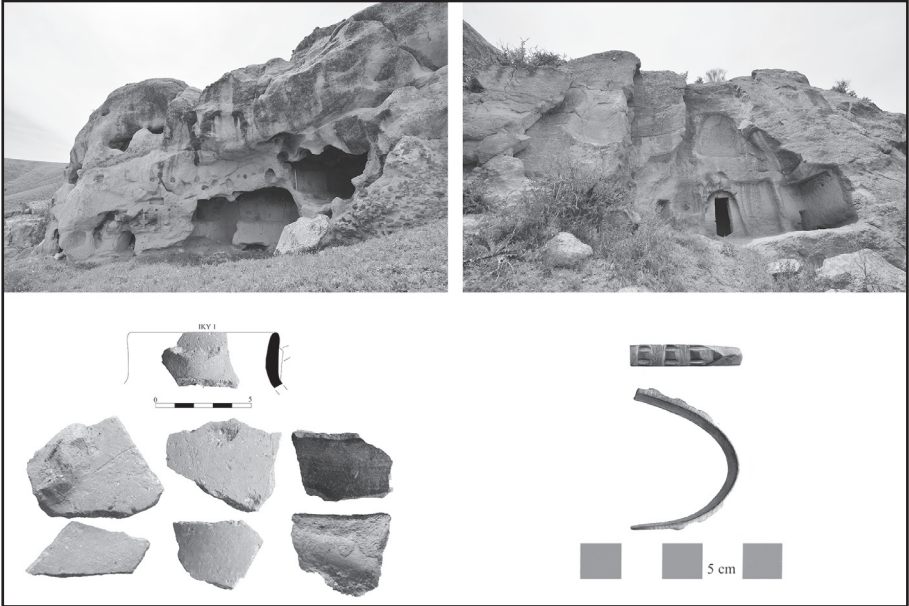
Resim 5: Battal Höyüğü

Resim 6: Sivritepe Höyüğü

Resim 7: Değirmenardı Yerleşimi

Resim 8: İnbaşı Kaya Yerleşimi

Resim 9: Beyazıtöglü Hüyükü

Resim 10: Sarıkent Hüyükü

Resim 11: Karabacak Hüyükü

Resim 12: Karabacak Kaya Mezarları

DAĞLIK KİLİKİA YERLEŞİM TARİHİ VE EPIGRAFYA ARAŞTIRMALARI 2017

Hamdi ŞAHİN*
Aşkın ÖZDİZBAY
İpek DAĞLI DİNÇER

Mersin İli, Erdemli, Silifke, Mut, Gülnar, Aydıncık, Bozyazı, Anamur Çamlıyayla ve Tarsus ilçelerinde Yerleşim Tarihi ve Epigrafiya Araştırmalarına başkanlığım altında, Doç. Dr. Aşkın Öz dizbay, Ar. Gör. İpek Dağlı- Dinçer (İstanbul Üniversitesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, M.A.), Klasik Filolog Sinem Küçük oğlu (MA), Klasik Filolog Canan Öz geç, Klasik Filolog Seda Tuncay, Restoratör Nazım Can Cihan ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nı temsilen ise Anamur Müzesi uzmanlarından Arkeolog Süleyman Ali Sol katılmışlardır.¹

2017 yılı çalışmalarımız kapsamında Silifke, Erdemli, Bozyazı ve Anamur ilçelerinde yürütülmüştür. Yukarıda anılan ilçelerdeki kent ve kırsal yerleşme

* Prof. Dr. Hamdi ŞAHİN, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı 34459 Vezneciler, İstanbul/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Üyesi (Doç.) Aşkın ÖZDİZBAY, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 33459 Vezneciler, İstanbul/TÜRKİYE.

Ar. Gör. İpek DAĞLI DİNÇER (M.A.), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 33459 Vezneciler, İstanbul/TÜRKİYE.

1 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı izniyle yürütülen bu araştırma ile, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Dağlık Kilikia Bölgesi Demografisi Tübitak Projesi (Proje no:114K268), İstanbul Üniversitesi BAP GÜdümlü Projesi (Proje no. 55091) ve "Dağlık Kilikia Yerleşim Tarihi ve Kırsal Yerleşimler" Projesi Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) (Proje no. KU AKMED 2016/P.1019; KU AKMED 2016/P.1018) projeleri bağlantılı olup, bu kurumlar tarafından maddi olarak desteklenmiştir. Bu bağlamda yukarıda anılan, maddi destek veren kurumlara ve idari anlamda desteklerini gördüğümüz İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na teşekkürlerimizi sunarız.

niteliğindeki yerleşmelerde öncelikli olarak bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Yerleşmelerin yayılım alanları ve sınırları belirlenmiştir. Ardından yerleşmelerde bulunan mezar, işlik, sarnıç, çiftlik evi, konut, kilise, tapınak gibi yapılar ile yazıtlar tespit edilerek, koordinatları alınmış ve harita üzerine yerleştirilmiştir. Ardından ayrıntılı tanımları yapıp, fotoğrafları alınmış, planları çıkarılmıştır. Bu kapsamda çalışmalarımızı iki ana bölüme ayırmak mümkündür:

1- Yerleşmeler ve Yazıtların Belgelenmesi:

Meydan Kalesi: Silifke İlçesi, İmamlı Mahallesi, Meydan Kalesi Mevkii'nde, Yenibahçe Vadisi'nin batısında yer alan bir kale tipi yerleşmedir. Meydan Kalesi akropolis karakterli kayalık yüksek bir tepede ve yamaçlarında gelişmiştir. Yerleşmenin kuzeyi ve güneyi, özenli polygonal örgülü, Hellenistik Dönem'e tarihlenen kuleli bir sur sistemiyle korunur (Resim: 1). Kuzeyde, doğudaki Yenibahçe vadisine doğru uzanan burun üstünde bir kule (Kule 5) bulunmaktadır. Bu kule daha güneyde yer alan, doğu-batı doğrultulu, 4 kule ile desteklenen Hellenistik bir sur sistemiyle bağlantılıdır. Yerel kireçtaşı dikdörtgen blok taşlardan ve polygonal bloklardan harçsız inşa edilmiş kule ve sur sistemi yerleşmenin Hellenistik dönemde sahip olduğu korunaklı kale karakterine uymaktadır.² Yerleşmedeki konutlar dörtgenimsi yerel kireçtaşından, yoğunlukla ana kaya işlenerek inşa edilmiştir (Resim: 2). Yerleşmenin güneyinde, kırmızımsı harç ve moloz taşla inşa edilmiş çift yüzölçümlü sandık duvara sahip bir kilise yer almaktadır. Konutları ve kuleleri çevreleyen yamaçlarda yer alan ve kayaya oyulmuş işlikler çok çeşitlidir (Resim: 3). Birbirine bir oluk veya kanalla bağlı, yuvarlak planlı basit kırma/ezme/toplama/depolama düzenekleri yanında, dikdörtgen planlı ezme teknesi ile yuvarlak planlı derin toplama çukurlarından oluşturulmuş düzenekler de mevcuttur. Yerleşmede çok sayıda işlikle beraber harman yerinin de yer alması geniş çaplı bir tarımsal faaliyetin gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Sarnıçların tümü kireçtaşı ana kayaya oyulmuş, kenarlarda daha geniş, dibe doğru daralan armudi planlı sarnıçlardır. Sarnıçlar yoğunlukla yerleşmenin kuzeydoğusunda-

2 Durugönül 1998: 43-46, res.25-26.

ki kayalık yamaçta, Kule 5'in bulunduğu kuzeydeki burnun kuzeyinde ve batısında yoğunudur. Yerleşmenin doğu ve batı yamaçlarında khamasorionlar ve lahitler yer almaktadır. Lahitlerin bazıları büyük kireçtaşı bloklardan inşa edilmiş ve üst sıra taşları dışa dönük profilli podyumlar üzerine yerleştirilmiştir. Bunlar Roma dönemine tarihlenen bir aile mezarına ait olabilir. Bu lahitlerin önünden bir yol geçmekte ve bu yol yerleşmenin içine doğru devam etmektedir. Meydan Kalesi yerleşmesi mimari buluntuları yoluyla, Hellenistik Dönem'de bir kale yerleşmesi olarak kurulmuş, ancak Roma İmparatorluk ve özellikle Geç Roma Dönemi'nde bu özelliğinden ziyade tarımsal bir yerleşme olarak varlığını sürdürmüştür.

Tekkadın: Silifke İlçesi, Ovacık Mahallesi, Tekkadın Mevkii'nde, Yenibahçe vadisinin doğusunda yer alır. Vadinin kuzey ve güney yamaçlarına doğu-batı doğrultulu yayılmış, yüksek, kayalık ve engebeli bir arazide yer alan akropolis karakterli bir kale ve çevresine kurulmuş, yerleşmedir (Resim: 4). Güneyinde vadiye inen bir yamaç bulunmakta; vadinin güney yamacında ise nekropolis ve ışık alanları yer almaktadır. Yerleşmede kuleli bir sur sistemi, konutlar, ışıklar, sarnıçlar, mezarlar ve kilise gibi yapılarla birlikte antik bir yol tespit edilmiştir. Yerleşmenin batısındaki kayalık çıkıntının üzerinde, vadinin kontrolünü sağlayan bir kale vardır. Tekkadın'daki konutların en belirgin özelliği yoğun ana kaya kullanımudur. Ana kaya üzerinde, ikinci kat için ya da konutun belli bir kısmının ya da tümünün üstünün örtülmesi için kullanılmış olabilecek dörtgen ya da ovalimsi hatlı yuvaları bulunmaktadır. Bazı konutların ikinci katlarına kadar korunmuş oldukları görülmektedir. Düzgün kesilmiş dikdörtgen bloklarla özenle örülmüş duvarlara sahip bir de kilise bulunmaktadır (Resim: 5). Yerleşmede sarnıç, ışık ve konuttan oluşan geniş yapı kompleksleri de mevcuttur (Resim: 6). Yerleşmenin güneyinde, geç dönem duvar örgüsünde kullanılmış bir zeytinyağı kırma teknesi ile kırma taşı da belgelenmiştir. Sarnıçlar hem yerleşmenin kuzeyinde, konut alanları ve ışıkların yanında hem de yerleşmenin güneyinde, nekropolis alanında yer almaktadır. Yerleşmede 33 adet khamasorion ve 4 adet lahit tespit edilmiştir. Özellikle güney yamacında ve doğusunda yer alan khamasorionların kapaklarının bazılarının üzerinde haç kabartması bulunmaktadır. Yerleşmenin doğusunda yoğunlaşan lahitlerden birinin kapağı üzerinde ise yatan bir aslan betimlenmiştir. Tekkadın yerleşmesinin de Hellenistik Dönem'de vadiyi ko-

ruyan bir kale yerleşmesi olduğu ve Roma Dönemi'nden itibaren de tarımsal üretimin belirleyici olduğu kırsal bir yerleşime dönüştüğü açıktır

Güvercinlik: Silifke İlçesi, İmamlı Mahallesi, Güvercinlik Mevkii'nde yer alır. Geniş ve düz bir alana kuzey-güney doğrultusunda iki farklı alana yayılmış kırsal nitelikli bir yerleşmedir. Kuzey alanda genellikle konutlar, işlikler, sarnıçlar, khamasorionlar ve mezar sunakları vardır. Güney alanda ise anıtsal mezar yapılarından oluşan bir nekropolis bulunmaktadır. Yerleşimde iyi korunmuş anıtsal mezarlar dikkat çekmektedir. Ayrıca, kemerli konutların bulunması, konut mimarisi açısından bölgenin geleneklerine uygun bir mimarinin bulunduğunu göstermektedir. İşlikler kayaya oyulmuş yuvarlak toplama çukurları ve dikdörtgen ezme teknelerinden meydana gelmektedir. Sarnıçlar ise dörtgen kireçtaşı bloklardan inşa edilmiştir ve tonozludur. Yerleşmede beş khamasorion, dört mezar sunağı, bir tapınak mezar, bir tonoz çatılı arcosolium mezar ve iki lahit tespit edilmiştir. Kireçtaşı bloklardan dörtgen planlı olarak inşa edilmiş tapınak tipli mezar yapısı, güneybatı-kuzeydoğu yönlüdür. Korunmuş payelerinden biri Korint başlıklıdır. Büyük dörtgen kireçtaşı taşlarla inşa edilen arcosolium mezarın içinde bir adet khamasorion bulunmaktadır (Resim: 7). Lahit teknelerinden birinin üzerinde, olasılıkla mezar sahipleri olan anne baba ve çocuktan oluşan üç adet figür betimlenmiştir. Bunun yanında ise üzerinde yazısız bir tabula ansata olan bir mezar sunağı bulunmaktadır.

Kümbetbeleni: Silifke İlçesi; Demircili Mahallesi yakınlarında bulunan kırsal bir yerleşmedir. Bu yerleşme etrafı tepelerle çevrili bir alanın ortasında yükselen 447 m. rakımlı bir tepenin üzerinde yer alır. Yerleşmenin güney yamaçlarında tarım terasları bulunmaktadır. Güney terası batıda sınırlayan alanlardan taşlar alınmış ve burası bir taş ocağı olarak kullanılmıştır. Konutlar yerleşmenin tepesinde yer almaktadır. Konutların çevresinde sarnıçlar ve işlikler ile özellikle zeytinyağı işliklerine dair düzenekler (kırma tekneleri/kırma-ezme taşları) bulunmaktadır. Yerleşmede apsisi ve apsis üzerindeki yarım kubbesi çok iyi derecede korunmuş bir kilise yer almaktadır. Yerleşimin güney ve güneydoğu eteklerinde geniş bir nekropolis yer almaktadır. Bu nekropoliste çok çeşitli mezar tipleri bulunmaktadır. Bunların arasında tapınak tipli anıtsal mezarlar, arcosolium mezarlar, khamasorionlar, serbest duran lahitler ve kaya mezarları bulunmaktadır.

Çatiören: Erdemli İlçesi, Çatiören Mevkii'nde yer alan, bir tepe ile vadi-
de yayılmış bir yerleşmedir. Tepelik bir alan üzerinde Hellenistik Dönem'e
tarihlenen polygonal teknikle örülmüş bir sur sistemi, kuleler, garnizon ve
Hermes tapınağı bulunmaktadır. Hellenistik Dönem sonrasında bu tepenin
eteğine doğru yayılmış olan kırsal bir yerleşme vardır ve burada Roma ile Geç
Antik döneme tarihlenen çok sayıda işlik, sarnıç, konut ve mezar bulunmak-
tadır. Yerleşmedeki sur sistemi ve tapınak ile yerleşmenin gelişimi ayrıntılı
bir şekilde yayımlanmıştır.³ Yüzey araştırmamızda yerleşmedeki konut ör-
nekleri incelenmiştir. Konutlar, Tapınak ve Hellenistik kulenin üzerinde yer
aldığı kayalık alanın güneybatısında yer almaktadır. Planı belirlenebilen iki
kemerli, iki mekânlı geniş bir konut belgelenmiştir. Konutun duvarları çift sı-
ralıdır, polygonal örgüyle inşa edilmiştir ve kemer araları küçük taşlarla dol-
durulmuştur. Ana girişi güney duvardan, söveleri ve lentoları *in situ* korun-
muş bir kapıdan sağlanmaktadır. Bu ilk mekânda doğu-batı doğrultulu bir
kemer vardır. 2. mekânın doğu ve kuzey duvarında ana kaya kullanılmıştır.
Konutun duvarları çift sıralıdır. Bölgede bilinen diğer konut örneklerinden
yola çıkılarak Geç Antik Dönem'de inşa edildiği söylenebilir. Çalışmalar sıra-
sında Çatiören Mevkii'de bir mezar anıtının önünde, soldan, üstten ve alttan
kırık yazıtlı bir blok saptandı. Mevcut harf kalıntılarından anlaşıldığı üzere,
adı kırıklardan dolayı okunamayan mezar sahibi, mezarı kendisi, karısı ve
çocukları için yaptırmıştır. Metinde bulunan eksiklikler nedeniyle yazıtın
sonuna bir açıklama getirmek oldukça zordur. Ancak bölgenin diğer mezar
yazıtlarının metinleri göz önünde bulundurulduğunda, eksik olan bu satırlar-
da bir cezalandırma formülünün bulunması yüksek bir ihtimaldir. Yazıtın ait
olduğu mezar yapısının ve mimari özellikleri dikkate alındığında, yazıtı M.S.
2. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Yine Elaiussa/Sebaste'nin territoriumunda yer alan Kanytella (Kanlıdiva-
ne) antik köyü içerisinde bulunan 3 No.lu kilisenin kuzey duvarında dev-
şirme olarak kullanılmış gri kalker taşından yazıt fragmanı saptandı. Blok
üstten kırık, mevcut kalan parça üzerinde iki satır Eski Yunanca yazıt, ilk satır
ortadan boydan boya kırık durumdadır. Yazıt üzerindeki harfler doğal tah-

3 Durugönül, 1998; Mörel, 2017, 381-420.

ribat nedeniyle ancak kısmen okunabilmektedir. Ancak son satırda yer alan Eski Yunanca *Epoesen* (yaptı) fiili, yazıtın ya bir mezar yazıtı ya da bir inşa yazıtı olması gerektiğini göstermektedir.

Mylai: Silifke İlçesi, Taşucu Mahallesi'nin yaklaşık 3,5 km. batısında yer alan bir tepe üzerinde geniş bir alana yayılmış, Roma-Bizans dönemlerine tarihlenen kalıntılara sahip kırsal bir yerleşmedir. Yamaç üzerine inşa edilmiş, çoğu iki katlı ve içinde kemer kalıntıları olan çok sayıda konut mevcuttur. Yerleşme içinde armut formlu ve kemerli çok sayıda sarnıç, çevresinde ise khamasorionlar ve Roma dönemine tarihlenen lahitler bulunmaktadır.⁴

Arsinoe: Bozyazı İlçesi, Toslaklar Koyu Mevkii'nin güneybatısındaki Maraş Tepesi olarak adlandırılan tepe ve yamaçlarında, Hellenistik dönemde kurulmuş olduğu düşünülen antik bir kenttir. Bu kentin Hellenistik dönemde Ptolemaioslar tarafından kurulmuş olan Arsinoe kenti olup olmadığının kesin olmadığı söylenmelidir.⁵ Yerleşmenin üzerinde bulunduğu tepe, doğu, batı ve güneyden denizle çevrili bir burundur. Yerleşmenin kuzey ve batı yamaçlarında, kuzey-güney doğrultulu nekropolis alanı; güney yamaçta ise doğu-batı doğrultulu yapı kalıntıları ve kilise yer almaktadır. Yerleşmenin etrafını güneyde yer yer izlenebilen bir duvar çevrelemektedir. Yerleşmede konut olduğu düşünülen kalıntılar çok tahrip olmuştur ve bunların planları belirlenememektedir. Güneydeki kayalık arazide ise ana kayaya oyulmuş sarnıçlar yer almaktadır. Mezarlar genellikle doğu-batı doğrultuludur (Resim: 8). Duvar örgülerinde düzensiz moloz taşlar ile yoğun ve sert bir harç bir arada görülmektedir. Tek veya iki odalı mezar yapılarının duvarlarda nişler ve arcosoliumlar bulunmaktadır. Çatı örtüsü çok iyi korunagelmüş tonoz veya kubbedir. Arsinoe mezarları mimari, iç düzenleme ve malzeme kullanımı açısından Anemourion mezarlarıyla⁶ benzerlik göstermektedir ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmelidirler. Yerleşmenin Bizans Dönemi'nde de varlığını sürdürdüğü, burada bulunan kiliseden anlaşılmaktadır

Nagidos: Bozyazı ilçesinde, Arsinoe'nin hemen batısında yer alan bir liman kentidir. Burada Prof. Dr. Serra Durugönül tarafından 1998-2002 yılları

4 Hild-Hellenkemper 1990: 362.

5 Hild-Hellenkemper, 1990, 198.

6 Bk.: Alföldi-Rosenbaum 1971.

rı arasında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş ve yayımlanmıştır.⁷ 2017 senesi çalışmaları kapsamında burada daha çok demografik çalışmaya yönelik olarak konut alanları ile nekropolis alanlarını yerinde gözlemek ve değerlendirmek için çalışmalar yapılmıştır. Yerleşmenin güney yamacında, Helenistik Dönem'e tarihlenen konutlar bulunmaktadır. Cephede dörtgen düzensiz taşlardan oluşturulan konut duvarları, harçsız bir örgüye sahiptir. Yan duvarlarda ve arka duvarda daha çok moloz taş duvar özelliği göstermektedir. Konutlar iki mekândan oluşmakta ve kuzeye doğru devam etmektedir. Fakat bitki örtüsünün ve toprağın altında kaldıkları için izlenememektedir.

Titapolis: Titapolis yerleşmesi Anamur İlçesi'nin 4 km. kadar kuzeyinde, Kalınören mahallesi sınırları içinde yer almaktadır. Yerleşme, 334 m. yüksekliğindeki akropolis karakterli sarp bir tepede yer alan bir yukarı şehir ile tepenin aşağısında, daha fazla tahrip olmuş kalıntılar içeren ve bir aşağı şehirden oluşmaktadır. Yerleşmede bulunan surlar, kuleler, ve kiliseler Geç Antik-Bizans dönemine tarihlenirken, anıtsal mezarlar, lahitler ve hamam Roma İmparatorluk Dönemi'ne aittir (Resim: 9). Aşağı kentteki yapılar, yoğun yerleşim ve tarım faaliyetleri sebebiyle çok tahrip olmuştur. Kentin bu kısmında bazı anıtsal sarnıç yapıları ve olasılıkla Bizans Dönemi'ne ait kuleli bir sur sistemi izlenebilmektedir. Yerleşmenin en dikkat çekici yapısı tepenin güneyindeki küçük vadide yer alan duvarları moloz taşlardan, harç kullanılarak örülmüştür üç mekânlı bir hamamdır. Bu hamam, planı, boyutu ve inşaat tekniği göz önüne alınarak, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenebilecek, sıra ve eyalet tipi, orta ölçekli hamamlara bir örnektir. Yerleşmenin nekropolisi tepenin doğu ve kuzey yamaçlarında yer alan anıtsal mezarlardan ve lahitlerden oluşmaktadır.

Erdemli İlçesi sınırlarında bulunan Yeniyurt Kalesi'nde sürdürülen epigrafik araştırmalarda toplam 7 adet yazıt tespit edildi. Bu yazıtlardan biri üstten, sağdan kırık kalker blok üzerinde yer almaktadır. Blok üç parçaya bölünmüş halde tespit edilmiştir. En soldaki yer lan küçük parça zerinde sağa doğru adım atan atın alt gövdesi görülmekte. Kabartmanın en sağ köşesinde yine bir ata ait olabilecek ayak izleri bulunmaktadır. Bu sahnenin hemen altında

---

7 Durugönül, 2007.

derinleştirilmiş alan içerisindeki mevcut izlerden anlaşıldığına göre Eski Yunanca bir yazıt görülmektedir. Yazıtlı alan doğal nedenlerden dolayı tahrip olduğundan ancak birkaç harf okunabilmektedir. Mevcut harf kalıntılarından yazıtın bir onurlandırma metnine ait olma ihtimali yüksektir.

Bu yerleşmedeki diğer bir yazıt ise kalker taşından bir sütun üzerinde yer almaktadır. Sütun üstten kırıktır ve üzerinde 7 satır Eski Yunanca yazıt bulunmaktadır. Yazıtın üst kısımları kırıktan dolayısıyla eksiktir. Yazıttan anlaşıldığı üzere adını kırıktan dolayı okuyamadığımız biri, mezarı karısı ve oğlu için yaptırmıştır. Yazıtı M.S. 2-3. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Yeniuyurt Kalesi'nin en kuzey noktasında, bir duvar yapısında devşirme olarak kullanılmış olan üstten kırık bir blok üzerindeki yazıt tespit edilmiştir. Blok üzerindeki 4 satır Eski Yunanca yazıttan anlaşıldığı kadarıyla Mithradates adlı birinin heykel kaidesini dua ederek diktiği anlaşılmaktadır. İkinci satırın sonunda yer alan Eski Yunanca EP harfleri, heykel kaidesinin Tanrı Hermes'e adanmış olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim Yeniuyurt Kalesi'nin güney eteklerinde tespit ettiğimiz iki yazıt, bu yerleşmede bir Hermes tapanının olduğunu kanıtlamaktadır. Bu yazıtlardan biri ana kayaya oyulmuş bir Naiskos'un solunda yer almakta ve 4 satırdan oluşmaktadır. Yazıt, doğal tahribat nedeniyle kısmen okunabilmektedir. Mevcut metin kalıntısından Mosetas oğlu Mosetas'ın bunu Hermes Kynegos için adadığı anlaşılmaktadır.

Bu yazıtın hemen yanında ikinci bir yazıt daha bulunmaktadır. Bu yazıt da ana kayaya oyulmuş bir Naiskos'un altında yer almaktadır. 4 satırdan oluşan yazıtın bazı kırıkları bulunmakla birlikte yukarıda bahsettiğimiz diğer yazıt vasıtasıyla tamamlanabilmektedir. Yazıtı göre Mosetas oğlu Mosetas Naiskos'u Hermes Kynegos'a adamıştır. Her iki yazıtı M.Ö. 1-M.S. 1. yüzyıllar arasına tarihlemek mümkündür.

Yeniuyurt Kalesi'nde tespit edilen diğer bir yazıt ise kalker bir blok üzerinde yer almaktadır. Blok sol üstten ve alttan kırıktır ve üzerinde 7 satır Eski Yunanca yazıt bulunmaktadır. Yazıtlı yüzeyi aşınmış olmasına rağmen mevcut metinden adını okuyamadığımız birinin oğlu Aksellos'un niteliği belirlenemeyen bir yapıya ait merdivenleri kendi parasıyla yaptırdığı anlaşılmaktadır.

Yeniyurt Kalesi'nin kuzeyindeki yamaçlarda ise kalker taşından dikdörtgen bir sunak tespit edilmiştir. Sunak üzerinde 4 satır Eski Yunanca adak yazıtı bulunmaktadır. Sunak Pordelis adlı biri tarafından tanrıça Athena'ya adanmıştır. Sunağı M.S. 1-2. Yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Yeniyurt Kalesi'nin yaklaşık 500 m. kuzeyinde tespit edilen bir anıt mezarın giriş kapısının üzerindeki kare şeklindeki bir blok üzerinde ise 5 satır Eski Yunanca yazıt tespit edilmiştir. Yazıt, doğal etkenlerden dolayı tahrip olmuştur ve tam okunamamaktadır.

Yeğenli'nin taklaşık 4 km güneybatısındaki bulunan, Kurşun Kalesi'nin 100 m. kuzeyinde Dereyolu Mevkii'nde bir mezara ait bir kalker taşından sütun üzerinde yazıt saptandı. Üzerinde mevcut 15 satır Eski Yunanca yazıt bulunmaktadır. Yazıt, sol alttan kırıktır. Yazıt üzerindeki bilgilerden, mezara aynı aileye mensup birden fazla bireyin gömülmüş olduğu anlaşılmaktadır.

2- Antik Yollar ve Mil Taşlarının Belgelenmesi:

2017 yılı çalışmalarımız iki amaca yönelik gerçekleştirilmiştir:

- 1- Bölgenin antik yollarının belgelenmesi (GPS noktaları alınması, fotoğraflama, belgeleme ve ölçüm)
- 2- Arazide yeni mil taşı yazıtlarının tespiti.

1.1. Elaiussa/Sebaste- Kanytella-Sömek-Efrenk-Tapureli- Elbeyli Güzerghı:

Bölgenin antik yollarının ve bunların bağlantı noktalarının tespitine yönelik çalışmalarda, Efrenk/Lamas Kanyonu - Taşgeçit Mevkii'nde iki kemerli Roma köprüsü görüldü ve incelendi. Uzunluğu 20 m., yüksekliği ise 4,80 m. olan köprünün kemer ayakları karşılıklı olarak iki ana kaya üzerinde oluşturulmuştur (Resim: 1). Köprü, Elaiussa/Sebaste'nin egemenlik alanında bulunan Kanytella'dan (Kanlıdivane) *komesi'*nden çıkarak Efrenk üzerinden yolu kuzey bölgelere bağlayan antik yol üzerinde bulunmaktadır.

1.2. Olba – Dalisandos (Dağpazarı) Güzerghı:

Uzuncaburç'un 15 km. kuzeybatısında yer alan Mehmetöldü Mevkii'nde yeni bir mil taşı saptandı. Kalker taşından tek parça halinde mil taşı. Doğal

tahribat nedeniyle ancak birkaç harf okunabilmektedir. Yazıtın üzerindeki mevcut harf kalıntılarından anlaşıldığı kadarıyla mil taşı, İmparator Diokletianus döneminde dikilmiştir. Son satırda yer alan OΛ harflerinden dolayı *caput viae*'ın Olba antik kenti olması yüksek bir ihtimaldir. Yazıtın geri kalan harfleri doğal tahribat nedeniyle tam olarak okunamamaktadır.

Mehmetöldü'nün yaklaşık 1,6 km. kuzeybatısındaki Balini Mevkii'nde iki adet kalker taşından mil taşı daha saptanmıştır. Her iki mil taşı da kırık durumdadır ve üzerleri tarla sınırlarını belirleyen taşlarla örtülü olduğundan okunamamıştır. Ancak her iki mil taşı da büyük bir ihtimalle İmparator Diokletianus döneminde başlatılan aynı yol yapım programı çerçevesinde dikilmiş olmalıdır.

1.3. Olba – Seleukeia Güzergahı:

Bu güzergah üzerinde, Olba'nın yaklaşık olarak 4 km. güneyinde kemerli bir girişe sahip olduğu anlaşılan küçük bir yapı kalıntısına rastlandı. Yapı, 20,30 m. uzunluğa ve 11, 60 m. genişliğe sahiptir. Mevcut kalıntılardan açık avlulu bir mimari özelliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yapının hemen karşısındaki kayalık alanda, kemerin oturabileceği oyuntular ve küçük bir sarnıç bulunmaktadır. Olba ve Seleukeia'yı birbirine bağlayan antik yol üzerinde yer alan yapının, bu yolu denetleyen bir kontrol noktası ya da bir *mansio* olma ihtimali yüksektir (Resim: 2). Antik yolun genişliği 3 m.'dir. Kaya kesiklerinin üzerinde mil taşlarının kaidesinin oturabileceği düzeltilmiş alanlar mevcuttur. Yol üzerindeki ilk kaya keşiğinin genişliği 2,5 m., kontrol noktasından sonraki kaya keşiğinin genişliği ise 3, 5 m.'dir. Yapının 1,5 km. kuzeyindeki Muslukgediği Mevkii'nde iki adet mil taşı saptanmıştır. Ancak mil taşları yola gömülü olduğundan üzerlerindeki yazıtları okuyabilmek mümkün olmamıştır (Resim: 3).

1.4. Memedöldü – Laranda Güzergahı:

2017 yılı çalışmalarımız kapsamında Mehmetöldü - Kekikli - Halil Efendi Sarnıcı - Katrankuzu - Karacaoğlan - Kıca Köprüsü - Çömelek - Söğütözü

Roma Köprüsü - Dağpazarı - Karaman (Laranda) güzergahı belgelendi ve GPS noktaları alındı.

Güzergah üzerinde Mut İlçesi'nin kuzeydoğusundaki Kıca ve Çömelek köyleri arasındaki Sason Mevkii'nde bulunan tek kemerli, Roma Dönemi'ne tarihlenen Kıca Köprüsü, 16,30 m. uzunluğunda, 3,40 m. genişliğinde ve 11 m. yüksekliğindedir. Köprü, kaplamasından anlaşıldığı üzere geç bir dönemde tadilat görmüştür (Resim: 4).

1.5. Anamur - Germanikopolis Güzergahı:

Güzergah, Anemurium antik kentinden kuzeye doğru ilerleyerek sırasıyla Demirölük, Ortagöl, Kırkkuyu ve Akçaeğrik Mevkiileri'nden geçmektedir. Kırkkuyu Mevkii'nde üç adet mil taşı saptandı (Resim: 5).

- 1- Kalker taşından kaideli mil taşı. Toprağa gömülü olduğundan yazıt okunamamıştır.

Ölçüler: Yük.: 75 cm. (mevcut), Çap: 44 cm. (mevcut).

- 2- Kalker taşından mil taşı. Toprağa gömülü olduğundan yazıt okunamamıştır.

Ölçüler: Yük.: 190 cm. (mevcut), Çap: alınamadı.

- 3- Kalker taşından kaideli mil taşı. Toprağa gömülü olduğundan yazıt okunamamıştır.

Ölçüler: Yük.: 125 cm. (mevcut), Çap: 50 cm. (mevcut).

Akçaeğrik Mevkii'nde ise bir tanesi yazıtlı olmak üzere iki mil taşı belgelendi (Resim: 6).

- 1- Kalker taşından iki parça halinde ve kaideli mil taşı. Üzerinde 7 satır Eski Yunanca yazıt bulunmaktadır.

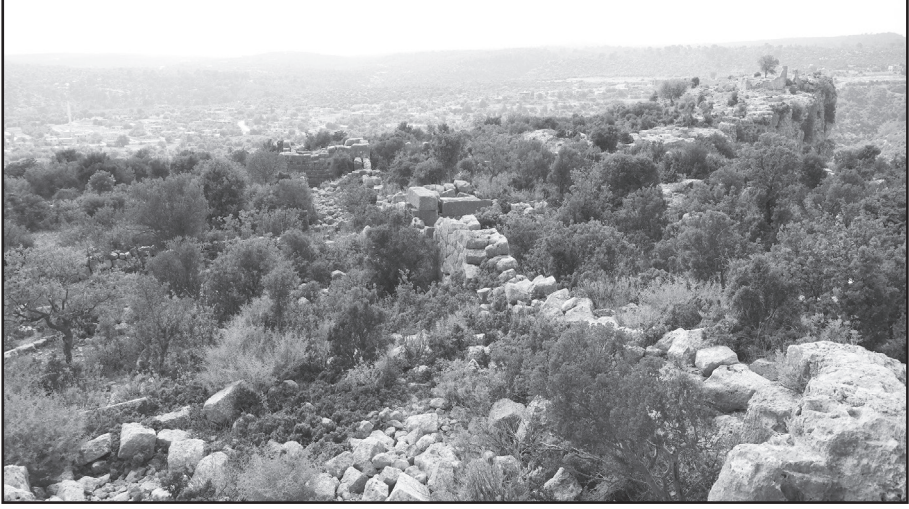
Ölçüler: Yük.: 178 cm. (mevcut), Çap: 45 cm. (mevcut).

- 2- Kalker taşından yazıtsız mil taşı parçası.

Ölçüler: Yük.: 123 cm. (mevcut), Çap: 44 cm. (mevcut).

KAYNAKÇA

- ALFÖLDI-ROSENBAUM 1971, E. Alföldi-Rosenbaum, Anamur Nekropolü: the Necropolis of Anemurium (1971).
- DURUGÖNÜL 1988, S. Durugönül, Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien -Eine Untersuchung zu den archäologischen Hinterlassenschaften im olbischen Territorium, Asia Minor Studien 28 (1988).
- DURUGÖNÜL 2007, S. Durugönül, Dağlık Kilikia'da bir Antik Kent Kazısının Sonuçları: Nagidos, Adalya Ek Yayın 6 (2007).
- HILD – HELLENKEMPER, 1990, F. Hild – H. Hellenkemper, Kilikien und Isaurien, Tabula Imperii Byzantini 5 (1990).
- M. Ö.REL 2017, A. Mörel, "Dağlık Kilikia Bölgesi'nde Bir Kırsal Yerleşimin Gelişimi: Çatiören Örneği", Olba XXV, 2017, 381-420.

Resim 1: Meydan Kalesi Sur Sistemi ve Kuleler

Resim 2: Meydan Kalesi Konut

Resim 3: Meydan Kalesi Kayaya Oyma Basit Pres

Resim 4: Tekkadın Vadisi Genel Görünü

Resim 5: Tekkadın Kilise

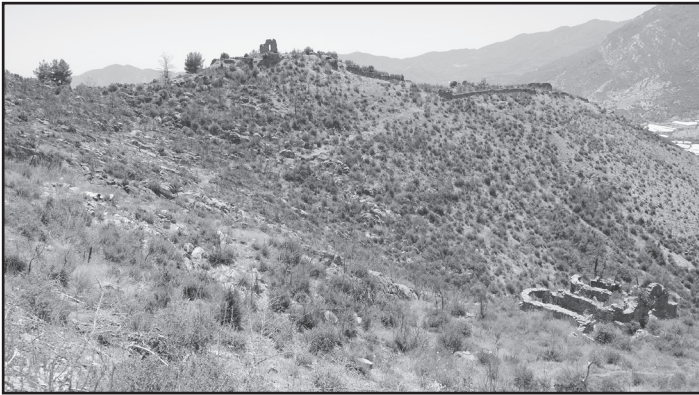
Resim 6: Tekkadın, Konut-Sarnıç-İşlik Kompleksi

Resim 7: Güvercinlik, Arcosolium Mezar

Resim 8: Arsinoe, Tonozlu Mezar

Resim 9: Titiopolis, Sur Sistemi ve Hamam Yapısı

UŞAK İLİ VE İLÇELERİ İLK TUNÇ ÇAĞI ARAŞTIRMALARI 2016 VE 2017 YILI ÇALIŞMALARI

Harun OY*

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile Uşak İli ve İlçelerinde gerçekleştirdiğimiz “İlk Tunç Çağı Coğrafya Araştırmaları” kapsamındaki arkeolojik yüzey araştırmalarına 2016 ve 2017 yıllarında da devam edilmiştir. (Harita).

Başkanlığımız altında gerçekleştirilen yüzey araştırmasına 2016 yılında Arkeolog Gökhan GÜRSOY, Tarihçi Yunus Emre KAYA ile Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak İzmir 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanı Fatma TAŞKIN katılmıştır. 2017 araştırmalarına ise Arkeolog Doğuş COŞAR, Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Afyonkarahisar Müzesi Müdürlüğü Uzmanı Mehmet GARİPCİN katılmıştır. Araştırmalarımız Ordu Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir (proje no: AR-1521, HD-1703)¹.

UŞAK MERKEZ ARAŞTIRMALARI

Bozkuş Höyük

Uşak İli'nin doğusundaki ovalık alanda ve Uşak Havaalanının doğusunda bulunan Bozkuş Köyü'nde müzede kayıtlı Bozkuş Höyüğü incelenmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi Harun OY, Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Cumhuriyet Yerleşkesi, Altınordu-Ordu/TÜRKİYE.

1 Araştırmadaki katkılarından dolayı heyet üyelerine teşekkür ederiz. Araştırmalarımız sırasında destek ve yardımlarını gördüğümüz Ordu Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü, Uşak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Uşak Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü, Banaz Kaymakamlığı, Sivaslı Kaymakamlığı, Banaz Orman İşletme Şefliği ve Evrendede Orman İşletme misafirhanesinde bizimle ilgilenen Hüseyin Sankaya'ya teşekkürlerimizi sunarız. 2017 yılı çalışmalarımıza destek veren Karahallı Kaymakamı Önder Çatal, Karahallı Belediye Başkanlığı, Karahallı MYO Müdürlüğü'ne ve Karahallı halkına teşekkürlerimizi sunarız.

Köyün hemen kuzeyindeki mezarlık alanı höyüğün üzerine kurulmuştur. Mezarlık alanı çevrili olup halen kullanılmaktadır. Yerleşme kuzey-güney uzantılı 130 m. ve doğu -batı uzantılı 180 m. alana sahiptir. Yüksekliği 4 m. dir. Yerleşme üzerinde İTÇ ve Roma dönemi seramikleri bulunmaktadır.

Bozkuş Höyüğü koordinatları: (35 S) 0717653E4285579N Rakım: 888 m. Duyarlılık: 10 m.

Sorkun Höyük

Uşak İli merkez ilçenin 6.5 km. kuzeyinde yer alan Sorkun Köyü'ndeki Sorkun Höyük incelenmiştir. Sorkun Höyük, Sorkun köyünün 1.5 km. güneyinde yer alan Hacibekirler Mahallesi'ndeki Molla Damları Mevkii'nde bulunmaktadır. Yerleşme Uşak tarafından Sorkun köyüne giden asfalt yolunu 50 m. solunda yer almakta ve yoldan görülebilmektedir. Sorkun Höyük, Belkaya Çayı ile Sapandere Çayı'nın birleştiği noktada Dokuzsele Deresi üzerindedir. Yerleşme üzerinden yüksek gerilim hattı geçmekte ve bu hatta ait büyük bir direk yerleşmenin üzerinde yer almaktadır. Yerleşme üzerinde İTÇ ve Roma dönemi seramikleri belirlenmiştir. Yerleşme üzerinde tarım yapıldığı için yüksekliği düşmektedir. Yerleşme 100 m. çapında bir alanı kaplamaktadır ve yüksekliği 5 m. kadardır.

Sorkun Höyük koordinatları: (35 S) 0709318E 4289722N Rakım: 962 m. Duyarlılık: 5 m.

Kenan Tepesi/Kenan Kalesi

Uşak merkez ilçenin doğusunda Köprübaşı Köyü, Velibeyler Mahallesi'nde yer alan Kenan Tepesi Höyüğü incelenmiştir. Köylülerin bildirdiğine göre Kenan Kalesi/Kenan tepesi olarak bilinen ve kadastrada Kalebaşı Tepesi olarak geçen yerleşme Velibeyler Mahallesi'nden Güneli köyüne giden asfalt yol üzerinde çok yüksek bir tepe üzerinde yer alır (Resim: 1). Yerleşme tamamen tahrip edilmiş olup kaçak kazılar yerleşmenin şeklini bozmuştur. Yerleşmenin yan tarafından 10 m. kadar alt kısma yatay çukur açılmıştır. Yerleşme kuzey-güney uzantılı 150 m. ve doğu-batı uzantılı 60 m. kadar bir alanı kap-

samaktadır. Tahribat nedeniyle taş temeller dağılmış durumdadır. Tepe üstünde geniş bir alanda kurulan yerleşmeye kuzeyden bakıldığında 7 m. yüksekliğe sahiptir. Fakat tahribat nedeniyle gittikçe yükseklik kaybolmaktadır. Gediz Nehri ve ovoidan 50 m. kadar yüksek bir tepenin üstüne konumlanmıştır. Yerleşmede İTÇ ve OTÇ'na ait az sayıda seramik bulunmaktadır. Yerleşmenin doğu ve güney tarafından Gediz nehri ve aşağıdaki düz alanları ve bölgeyi kontrol eden bir konumdadır. Yerleşmenin kuzeyi ve batısı ormanlıktır. Yerleşmenin 3 km. güneybatısında Uşak-İzmir karayolu üzerinde Gerdekka- yası Höyüğü yer almaktadır. Kenan Tepesi Höyüğü ve Gerdekka- yası bölgeyi kontrol eden ve önemli bir konumda yer alan İTÇ yerleşmeleridir. Kenan Te- pesi höyüğünde OTÇ seramiklerinin varlığı bu yerleşimi önemli kılmaktadır.

Kenan Tepesi koordinatları:(35 S) 0683569E 4283577N Rakım: 600 m. Du- yarlılık: 5m.

Susuzören Höyük

Uşak İli merkez ilçenin güneyinde yer alan Susuzören Köyü incelenmiştir. Köy içerisinde yer alan Susuzören Höyük incelenmiştir. Susuzören Höyük kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu 150 m. ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultu- lu 100 m. kadardır. Yerleşmenin yüksekliği ise 10 m. kadar olup üzerinde tarım yapıldığı için bu yükselti gittikçe azalmaktadır. Yerleşme üzerinde İTÇ, OTÇ (M.Ö. II. Bin) ve Roma dönemi seramikleri bulunmaktadır.

Susuzören Höyük koordinatları: (35 S) 0712666E 4267842N Rakım: 918 m. Duyarlılık: 10 m.

BANAZ İLÇESİ ARAŞTIRMALARI

Önceki yıl Banaz İlçesi'nin kuzeyinde ve Murat Dağı çevresinde gerçek- leştirmiş olduğumuz yüzey araştırmalarına 2016 yılında ilçenin güneyinde devam edilmiştir². İlçenin güneybatısında verimli Banaz Ovası, güneydoğu- unda ise Afyonkarahisar sınırı ve Ahır Dağı'na uzanan engebeli ve ormanlık arazi yer almaktadır.

---

2 Oy 2017a: 51-74.

Erenler Höyük

Banaz'ın güneydoğusunda Afyonkarahisar'ın Hocalar ilçesine sınır oluşturan Yazıtepe Köyü'nde Erenler Mevkii'nde yer alan Erenler Höyük araştırılmıştır. Erenler Höyük, Yazıtepe Köyü'nün 200 m. batısında, Avgan Mahallesi'ne giden yolun 100 m. kuzeyinde doğal bir yükselti üzerindedir. Bölge ormanlarla kaplıdır. Yerleşme kuzey-güney doğrultulu 150 m. doğu-batı doğrultulu 300 m. kadar bir alanı kapsamaktadır. Yerleşmenin yüksekliği 25 m. kadardır. Erenler Höyükte, İTÇ, OTÇ (MÖ II. Bin) ve Roma Dönemi seramikleri belirlenmiştir.

Erenler Höyük koordinatları: (35 S) 0750625E 4280944 N Rakım: 1101 m. Duyarlılık: 8 m.

Ayvacık Höyük

Banaz'ın 16 km. güneyindeki Ayvacık Köyü'nün 3 km. batısında Banaz-Hocalar Karayolunun 300 m. güneyinde karayolundan rahatça görülen Ayvacık Höyük araştırılmıştır. Höyük bölgeye hakim bir konumda yaklaşık 400-500 m. çapında bir alanı kaplamaktadır. Höyüğün üst kısmı düzleştirilmiştir. Bu alan kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu 50 m. kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu 40 m. kadardır. Büyük boyutlu olan höyüğün yüksekliği 40 m. kadardır. Hemen güneyinden bir dere akmaktadır. Bölge ormanlık bir alanda bulunmaktadır. Tarım alanları nedeniyle tahribat görülmektedir. Yerleşmede İTÇ (İTÇ 1-2-3), OTÇ (MÖ II. Bin), Roma Dönemi seramikleri belirlenmiştir³.

Ayvacık Höyüğü koordinatları:(35S) 0745221 E4281709 N Rakım:1038 m. Duyarlılık: 10 m.

Ada Höyük

Yazıtepe, Ayvacık ve Kavacık köylerinin arazilerinin kesiştiği noktada Ayvacık köyü arazisinde kaldığı belirtilen Ada Mevkii'nde incelemeler gerçekleştirilmiştir. Ada Mevkii Kavacık Köyü'nün 4 km. kuzeyinde, Ayvacık Köyü'nün 4 km. güneydoğusunda, Ayvacık Göleti'nin 1 km. güneydoğusun-

---

3 Oy 2017b: 74-93.

da, Yazıtepe Köyü'nün 3 km. güneybatısında, Çöğürlü Köyünün 2 km. kuzeydoğusunda bulunmaktadır (Resim: 2).

Ada Höyük olarak isimlendirdiğimiz bu yerleşim kuzey-güney uzantılı 200 m. ve doğu-batı uzantılı 100 m. kadardır. Doğal bir sırt üzerinde yer alan Ada Höyük Alıçlı Deresi'nin hemen batısında ve Kızılpınar Deresi'nin doğusunda bulunmaktadır. Yerleşme Alıçlı Deresi ve Kızılpınar Deresi'nin arasında Ada olarak adlandırılan doğal sırt üzerindedir. Tarla yolu yerleşmenin üzerinden geçmektedir. Yerleşme üzerinde Neolitik, Kalkolitik, İTÇ, Hellenistik ve Roma Dönemi seramikleri ile çakmaktaşı alet ve obsidyen dilgi parçaları tespit edilmiştir (Resim: 3).

Ada Höyük Koordinatları: (35S) 0748788E 4279575 N Rakım: 1141 m. Duvarlılık: 6 m.

Bulkaz Dağı Araştırmaları

Banaz'ın güneyinde Afyonkarahisar ile sınırı ayıran Bulkaz Dağı ve çevresinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede Kavacık Köyü ile Ulupınar Köyü'nün Bulkaz Dağına uzanan arazisi incelenmiştir. Bulkaz dağındaki araştırmalarımız engebeli arazi şartları nedeniyle traktörle gerçekleştirilmiştir. Ortalama 1500-1600 m. rakımda incelemeler gerçekleştirildi.

Ulupınar Köyü Boduçdamı Mahallesi'nin 3 km. doğusunda Bulkaz dağı üzerinde Sırçalık Mağarası araştırılmıştır. Bu mağara Kavacık Köyü'nün 5 km. güneybatısındadır. Sırçalık Mağarası doğal oluşumlu bir mağara olup sarkıt ve dikit oluşumları gözlemlenmiştir. Ayrıca yoğun bir yarasa popülasyonu da mağarada barınmaktadır. Mağaranın girişi 10 m. eninde ve 3 m. yüksekliğe sahiptir. Doğudan bir girişi bulunmaktadır. Giriş kısmından itibaren eğimli bir inişi bulunan mağaranın giriş kısmındaki kaçak kazı ve tahribat izleri görülmektedir. Edinilen bilgiye göre mağara pek çok gözden oluşmaktadır. 500 m. den daha fazla içeriye doğru gidenlerin olduğu ve çok daha uzun olduğu belirtilmiştir. Kaçak kazı ve tahribat görülmektedir. Yapılan incelemelerde Roma Dönemi seramikleri belirlenmiştir. Burada eskiden heykel ve sikkelerin çıktığı söylenmiştir. Korunması ve turizme kazandırılması gereklidir.

Sırçalık Mağarası Koordinatları: (35S) 0746961 E4273734 N Rakım: 1540 m.
Duyarlılık: 8 m.

Öksüz Höyük

Banaz'ın 4 km. güneyinde, Öksüz Köyü'nün 1 km. kuzeyinde yer alan Öksüz Höyük incelemiştir. Yerleşme Uşak-Banaz tiren yolunun 200 m. doğusundadır. Banaz Çayı'nın da 500 m. batısındadır. Ovalık alanda rahatça görülen Öksüz Höyük 100 m. çapında bir alanı kaplamakta ve ovoidan yüksekliği 10 m. kadardır. Üzerinde tarım yapıldığı için yükseklik düşmektedir. Yerleşme üzerinde İTÇ, OTÇ ve Roma Dönemi seramikleri belirlenmiştir (Resim: 4).

Öksüz Höyük Koordinatları: (35S) 0737146 E 4286964 N Rakım: 907 m.
Duyarlılık: 8 m.

Susuz Höyük

Susuz Köyü araştırmalarında Erikviranı Mevkii'nde Susuz Höyük incelenmiştir. Susuz Höyük Erikviranı Mevkii'nde, Susuz Köyünün 2.5 km. güneybatısında yer alır. Yerleşme Banaz Çayı'nın 250 m. doğusundadır. Yerleşme Banaz Çayı ile Ahat Çayı'nın arasındaki bölgede kalmaktadır. Yerleşme ovada bulunmaktadır ve 100 m. çapındadır. Yüksekliği yaklaşık 4 m.'dir. Üzerinde tarım yapıldığı için yüksekliği düşmektedir. Susuz Höyükte İTÇ, OTÇ ve Roma Dönemi seramikleri belirlenmiştir (Resim: 4).

Susuz Höyük koordinatları: (35S) 0735559 E 4282408 N Rakım: 876 m. Duyarlılık: 28 m.

Domuz Deresi Höyük (Güme Tepesi)

Susuz Köyünün 3.5 km. güneyinde Domuz Deresi Mevkii'nde (Güme Tepesi) bir İTÇ yerleşimi tespit edilmiştir. Domuz Deresi Höyük (Güme Tepesi) olarak isimlendirdiğimiz yerleşme Domuz Deresinin ve Tülü Yamasının kuzeyinde yer almaktadır. Yerleşme kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu 150 m. ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu 200 m. kadardır. Yerleşme doğal bir

yükselti üzerinde bulunmaktadır. Yerleşmenin yüksekliği 4 m. kadardır fakat doğal bir yükselti üzerinde olduğu için eğimli araziye doğru yayılmaktadır. Yerleşmede bulunan üç ayaklar, kırmızı astarlı çanaklar, tutamaklı kaplar oldukça niteliklidir.

Domuz Deresi Höyük (Güme Tepesi) koordinatları: (35S) 0736147E 4279422N Rakım: 963 m. Duyarlılık 16 m.

Üyük Çayırı (Nohutova Höyük)

Kızılcasöğüt Kasabası araştırmalarında Üyük Çayırı Mevkii incelenmiştir. Kasabanın ovalık arazisi Nohutova olarak bilinmektedir. Üyük Çayırı Mevkii'nde yer alan yerleşme Uşak Arkeoloji Müzesi tarafından Nohutova Höyük olarak kayıtlıdır.

Üyük Çayırı (Nohutova Höyük) Kızılcasöğüt Kasabası'nın 4 km. batısında, ovalık alanda, Kızılhisar Çayının 300 m. kuzeyinde, Kızılcasöğüt Gölünün 1 km. kuzeybatısında, Nohutova tren istasyonunun 2 km. güneyinde, Banaz-Uşak karayolunun 3 km. güneyinde, Körükbaşı Mevkiinin 500 m. kuzeyinde bulunmaktadır. Yerleşme kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu 300 m. ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu 250 m. kadardır. Yerleşmenin ovoidan yüksekliği 10 m. kadardır. Yerleşme üzerinde tarım yapıldığı için yükselti git-tikçe düşmektedir. Yerleşmede İTÇ, OTÇ ve Roma Dönemi seramikleri belirlenmiştir (Resim: 4).

Üyük Çayırı (Nohutova Höyük) koordinatları: (35S) 0720476E 4282199 N Rakım: 949 m. Duyarlılık: 6 m.

Üyük Çayırının (Nohutova Höyük) yakınında Körükbaşı Mevkii'nde incelemeler gerçekleştirilmiştir. Üyük Çayırının (Nohutova Höyük) güneyindeki yamaçlarda bulunan Körükbaşı Mevkii'nde kaçak kazı izleri belirlenmiştir. Bu alanda küp parçalarının varlığı burasının Üyük Çayırı yerleşiminin nekropol alanı olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Taşköprü Höyük

Banaz'ın doğusunda, Afyonkarahisar sınırına yakın bölgede, karayolu üzerinde, Büyük Oturak Köyü sınırları içerisinde bulunan Taşköprü

Mevkii'nde bir İTÇ yerleşimi tespit edilmiştir. Büyük Oturak Köyü Taşköprü Mevkii'nde Üyük olarak belirtilen alandaki bu yerleşim Taşköprü Höyük olarak isimlendirilmiştir.

Taşköprü Höyük Banaz-Afyonkarahisar karayolunun hemen kıyısında, Büyük Oturak Köyü'nün 1 km. kuzeyinde yer almaktadır. Yerleşme Uşak-Afyonkarahisar karayolunun sol kıyısında, rampayı çıkarken sol tarafta kalmaktadır. Yerleşme Dumlupınar Şehitleri Anıtının 2 km. batısında, E 96 karayolu kıyısındadır. Höyüğün hemen kuzeyinden bir dere akmaktadır.

Yerleşme doğu-batı uzantılı 200 m. ve kuzey-güney uzantılı 150 m. kadardır. Yerleşmenin yüksekliği karayolundan 10 m. kadar iken hemen kuzeyde bulunan dereden ise 20 m. kadardır. Yerleşme üzerinde tarım yapılmaktadır. Yerleşme üzerinde İTÇ ve Roma Dönemi seramikleri belirlenmiştir. Taşköprü Höyük'te İTÇ'na ait üç ayaklar, kırmızı astarlı ve tutamaklı küpler, siyah astarlı ve yivli kaplar, parlak kırmızı astarlı çömlekler, kulp örnekleri belirgindir (Resim: 5).

Taşköprü Höyük koordinatları: (35S) 0754859 E 4303757 N Rakım:1096 m. Duyarlılık: 6 m.

Süzek Höyük

Halaçlar Köyü ile Dümenler Köyü sınırında yer alan ve Dümenler Köyü arazisinde bulunan Süzek Mevkii'nde bir İTÇ yerleşimi tespit edilmiştir. Süzek Höyük adını verdiğimiz yerleşim Halaçlar Köyü'nün 3 km. batısında, Dümenler köyünün 2 km. doğusundadır. Halaçlar-Dümenler yolunun hemen güneyinde, Halaçlardan Dümenlere giderken yolun solundadır. Yerleşme Halaçlar DSİ baraj göletinin 1 km. güneybatısındadır. Yerleşmenin kuzeybatısında, yolun kıyısında çeşme ve mesire alanı yer alır.

Yerleşme kuzey-güney doğrultulu 200 m. doğu-batı doğrultulu 150 m. ve yüksekliği 10 m. kadardır. Yerleşme üzerinde tarım yapılmaktadır. Halaçlar DSİ göletinin sulama pompaları yerleşmenin güneyindedir. Yerleşmenin kuzeybatısında yer alan mesire alanında şehit mezarı vardır. Köylülerin Abuva dediği, mezar taşında Ahı Baba Tekkesi ve Ahi Dede yazmaktadır. Ardıc

ağaçlarının olduğu mesire alanı (Abuva) ile höyüğün olduğu tepe arasında Halaçlar-Dümenler yolu geçmektedir.

Halaçlar DSİ göletinden gelen sulama vanaları höyüğün üzerinde ve güneyinde yer almaktadır. Bu alanda 8-10 adet vana bulunmaktadır. Abuva (Ahi Baba) ile yerleşme birbirini görmektedir. Arada köy yolu geçer. Yerleşme üzerinde İTÇ ve Roma Dönemi seramikleri belirlenmiştir. İTÇ kaplarının çoğunluğu kırmızı ağıllı çanaklar, çok sayıda üçayak ve ilmek kulplardan oluşmaktadır (Resim: 6).

Süzek Höyük koordinatları: (35S) 0746641E 4304219 N Rakım: 1156 m. Duyarlılık:14 m.

Kuşdemir Köyü, Kaletepe

Kuşdemir köyünün 2 km. kuzeybatısında yüksek bir tepe üzerinde yer alan bu yerleşme Kuşdemir göletinin 700 m. kuzeybatısında orman içerisinde yüksek bir tepe üzerinde konumlanmıştır. Yerleşmeden Kuşdemir göleti, Banaz ilçesi ve ova görünmektedir. Yerleşme 80 m. çapında bir alanı kaplamakta ve eğimli olan güney kısmında İTÇ seramikleri yoğunlaşmaktadır. Yüksek bir tepe üstünde konumlanmış olan yerleşme orman içerisinde 1084 rakımda yer almaktadır. Yerleşmenin güneydoğusunda Kuşdemir göleti yer alır. Banaz ilçesi ve ovaya hakim bir konumdadır. Yerleşme üzerinde İTÇ, OTÇ ve Roma dönemi seramikleri bulunmaktadır.

Kaletepe koordinatları: (35 S) 0735001E 4292634N Rakım: 1084 m. Duyarlılık: 6 m.

SİVASLI İLÇESİ ARAŞTIRMALARI

Selçukler Kasabası Araştırmaları

Sivaslı İlçesi'nin 2 km. güneybatısında bulunan Selçukler Kasabasında (Sebaste) 1966 yıllarında kazısı yapılmış olan ve antik kalıntıların bulunduğu bölgede incelemeler gerçekleştirilmiştir. Antik Sebaste kentinin bulunduğu bölge Viraniçi Mevkii olarak bilinmektedir. Burada kilise kalıntılarının yanı

sıra prehistorik dönem buluntularının varlığı yapılan kazılardan bilinmektedir⁴.

Köyaltı Höyükler

Selçikler Kasabası Köyaltı Höyükler Mevkii incelenmiştir. Köyaltı Höyükler Kasaba'nın 500 m. güneybatısında, kasaba mezarlığının 200 m. batısında yer almaktadır. Eteklerinde tarım yapıldığı için yerleşmenin çapı 70 m. kadardır. Yüksekliği ise 10 m.dir. Yerleşme üzerinde Neolitik, Kalkolitik, İTÇ, Demir Çağı ve Roma Dönemi seramikleri ile çakmaktaşı alet ve obsidyen dilgi parçaları belirlenmiştir (Resim: 7).

Köyaltı Höyükler koordinatları: (35S) 0731323E 4263702 N Rakım: 919 m. Duyarlılık: 7 m.

Yayalar Köyü Araştırmaları

Yayalar Köyü araştırmalarında Ören Mevkii (Gavurkuyusu) ve Kara Arıçlı Mevkii (Ambarkaya) incelenmiştir.

Ören Mevkii (Gavurkuyusu)

Ören Mevkii Yayalar köyünün 2 km. güneyinde, Gavurkuyusu'nun hemen batısında, Ağaçbeyli Köyü'nün 5 km. batısında, Karahallı yolunun 1,5 km. doğusunda bulunmaktadır. Yerleşme üzerinde tarım yapılmaktadır. Yerleşme 250 m. çapında bir alanı kaplamakta ve yüksekliği 8 m. kadardır. Yerleşmede İTÇ, OTÇ, Demir Çağı (Lidya), Hellenistik ve Roma Dönemi seramikleri belirlenmiştir (Resim: 8).

Ören Mevkii'ndeki höyüğün güneyindeki yamaçta, Gavurkuyusu'nun güneyinde, höyüğün bitişiğinde küp mezarların çıktığı belirtilmiştir. Bu alanın yerleşmenin nekropolü olduğu düşünülmektedir. Nezih Fıratlı bölgede yaptığı araştırmalarda buradaki nekropolde Yortan tipi mezarların varlığın-

---

4 Fıratlı 1970: 110.

dan söz etmektedir⁵. Bölge tamamıyla tütün ekilen bir arazi olduğu için mezarlardan geriye fazla bir şey kalmamıştır.

Ören Mevkii (Gavurkuyusu) koordinatları: (35S) 0726383 E 4257069N Rakım: 857 m. Duyarlılık: 10 m.

Kara Ardıçlı Mevkii (Ambarkaya)

Yayalar Köyü Kara Ardıçlı Mevkii'nde bir İTÇ yerleşimi yer almaktadır. Kara Ardıçlı Mevkii, Yayalar Köyü'nün 1,5 km. güneybatısında, Budaklar Köyünün 3 km. güneydoğusunda, Budaklar yolunun 500 m. güneyinde, Ambarkayası'nın 20 m. kuzeyinde, Banaz Çayının doğusunda doğal bir tepe üstünde bulunmaktadır. Yerleşmenin kuzeydoğusunda Yayalar köyünün mandıraları bulunmaktadır. Yerleşmenin doğu eteğinde Akçapınar Çeşmesi yer alır. Doğal bir kayalık alanda bulunan Kara Ardıçlı yerleşimi kuzey-güney doğrultulu 150 m. ve doğu-batı doğrultulu 100 m. kadardır. Yüksekliği ise 5 m. kadardır. Yerleşme üzerinde İTÇ ve Roma Dönemi seramikleri belirlenmiştir. Seramikler yamaçlardan aşağı doğru akmıştır.

Kara Ardıçlı koordinatları: (35S) 0724030 E 4259090 N Rakım: 838 m. Duyarlılık: 8 m.

Budaklar Köyü Araştırmaları

Döğrek Asarı

Budaklar Köyü araştırmalarında Döğrek Asarı Mevkii'nde yer alan İTÇ yerleşimi incelenmiştir. Döğrek Asarı Budaklar Köyü'nün 3 km. kuzeydoğusunda, Döğrek Deresinin hemen güneyindedir. Döğrek Asarının üzerine yetkili orman şefliği tarafından çam fidanları dikilmiştir. Yerleşme doğu-batı uzantılı bir sırt üzerindedir. Yerleşme Budaklar-Kökez karayolunun 1 km. doğusundadır. Yerleşme doğu-batı doğrultulu 100 m. ve kuzey-güney doğrultulu 70 m. kadardır. Yüksekliği ise 10 m.'dir. Yerleşme üzerinde İTÇ ve Roma Dönemi seramikleri belirlenmiştir (Resim: 9).

---

5 Fıratlı 1970: 120, 153.

Döğrek Asarı koordinatları: (35S) 0724075 E 4262420 N Rakım: 817 m. Duyarlılık: 6 m.

Yine aynı bölgede Mezarlık Mevkii incelenmiştir. Burası Döğrek Asarının güneyinde yer alan yamaçlarda olup bölgede mezarların çıktığı söylenmektedir. Bu alan incelenmiş olup Döğrek Asarının nekropol alanı olduğu düşünülmektedir.

Azizler Köyü Araştırmaları

Sindelli Höyük

Azizler Köyü araştırmalarında tescilli olan Sindelli Höyük incelenmiştir. Yerleşme Azizler Köyü Sindelli Mahallesi'nde bulunmaktadır. Höyük, Azizler Köyünün 2 km. kuzeyinde ve Banaz Çayının 50 m. batısındadır. Üzerinde tarım yapılmaktadır. Yerleşme üzerinde İTÇ ve Roma Dönemi seramikleri belirlenmiştir. Yerleşme kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu 200 m. ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu 120 m. kadardır. Yüksekliği ise 10 m. kadardır.

Sindelli Höyük koordinatları: (35S) 0727290 E 4266783 N Rakım: 798 m. Duyarlılık: 0 m.

Ören Mevkii

Azizler köyünün 3 km. batısında yer alan Ören Mevkii incelenmiştir. Kökez-Azizler yolunun kuzey yamacında yer alan Ören Mevkii Uşak Müzesi tarafından tescillenmiştir. Doğal bir kayalık üzerinde yer alan oldukça geniş bir alanda az sayıda İTÇ seramiği yanında yoğun olarak Roma Dönemi seramikleri dikkat çekmektedir.

Ören Mevkii koordinatları: (35S) 0725168 E 4265843 N Rakım: 862 m. Duyarlılık: 10 m.

Payamalanı (Paleosebaste)

Eldeniz Köyü araştırmalarında, köyün 2 km. kuzeybatısında Payamalanı Mevkii incelenmiştir. Çok geniş bir alanı kapsayan Payamalanı'nda İTÇ ve

Roma Dönemi seramikleri belirlenmiştir. Bölgede çok sayıda Roma Dönemi mezarlarının çıktığı belirtilmektedir. Kaçak kazı izlerinden çok geniş bir alanın yerleşim ve mezarlık olarak kullanıldığı görülmektedir.

Payamalanı koordinatları: (35S) 0736041 E 4271524 N Rakım: 795 m. Duvarlılık: 16 m.

Çayır Üyük

Salmanlar Köyü araştırmalarında Çayır Üyük Mevkii incelenmiştir. Yerleşme, köyün 1 km. batısında, Hacım Köyü yolunun 400 m. kuzeyinde bulunmaktadır. Üzerinde tarım yapılan yerleşme çok geniş bir alana yayılım göstermektedir. Köy muhtarı yerleşmenin tescil belgelerini ekibimize göstermiştir. Yerleşme üzerinde İTÇ, OTÇ ve Roma Dönemi seramikleri belirlenmiştir.

Çayır Üyük koordinatları: (35S) 0723420 E 4271510 N Rakım: 933 m. Duvarlılık: 14 m.

Belce Höyük

Akarca Köyü araştırmalarında Belce Höyük incelenmiştir. Belce Höyük Akarca Köyü'nün batısında ve Sivaslı-Uşak karayolunun güneyinde, karayolu üzerindedir. Yerleşme doğu-batı doğrultulu 150 m. ve kuzey-güney doğrultulu 100 m. kadardır. Üzerinde tarım yapıldığı için yüksekliği 10 m. kadardır. Yerleşme üzerinde Kalkolitik Çağ, İTÇ, OTÇ, STÇ ve Roma Dönemi seramikleri belirlenmiştir. 1966-1970 yıllarında Nezih Fıratlı ve Ufuk Esin tarafından bölgede gerçekleştirilen araştırmalarda Akarca Köyü'nde prehistorik mezarların tahrip edildiği ve bu mezarlarda keman biçimli idollerin bulunduğu belirtilmiştir⁶. Bizim yaptığımız incelemelerde mezarlık alanı belirlenememiştir. Tarım alanlarıyla kaplı olan yerleşmenin yakınında bulunması muhtemeldir.

Belce Höyük Koordinatları: (35S) 0722706 E 4274385 N Rakım: 983 m. Duvarlılık: 10 m.

---

6 Fıratlı 1970: 120.

KARAHALLI İLÇESİ ARAŞTIRMALARI

Deveninyanı Höyük

Deveninyanı Höyük (Delihıdırlı Höyük), Delihıdırlı Köyü'nün 1.5 km. kuzeyinde, Delihıdırlı Köyü su deposunun 1 km. doğusunda, Alınca Ormanı'nın 1 km. güneydoğusunda, Hazreti Ali Kayalıklarının üstünde, şuan Delihıdırlı köyü muhtarı Gökmen'in üzüm bağının altındaki arazide yer almaktadır. Höyükte İTÇ ve Roma seramikleri yerleşmenin güney yamaçlarında yoğunluk kazanmaktadır (Resim: 10). Yerleşme üzerinde tarım yapılmaktadır. Bu nedenle yüksekliği tam olarak belirlenememiştir. Seramiklerin yoğun olduğu alan doğu-batı 60 m. ve kuzey-güney 100 m. kadardır. Fakat buluntular daha geniş bir alana yayılmaktadır. Yerleşmenin güneyindeki düzlükte ve batısındaki vadide nekropol alanı olduğunu düşündüren buluntular yer almaktadır.

Deveninyanı Höyük (Delihıdırlı Höyük) koordinatları: (35 S) 0723741E 4248454N Rakım: 715 m. Duyarlılık: 8 m.

Akgöl Höyük

Müze kayıtlarında Çoğuplu Köyü Akgöl Mevkii olarak kayıtlı olan yerleşmenin olduğu bölge köy muhtarı tarafından Tekeköy olarak adlandırılmaktadır. Yerleşme Çoğuplu Köyü'nün 1 km. güneydoğusunda, Akgöl Mevkii yakınında yer almaktadır. Asfalt yolun 50 m. güneyindedir. Yerleşme 300 m. çapında ve 30 m. yüksekliğe sahiptir. Yerleşmenin üzeri tarım nedeniyle düzleştirilmiştir. Yerleşmenin eteklerine doğru taraça şeklinde düzenlenen alanlarda üzüm bağları bulunmaktadır. Yerleşmede İTÇ, Roma ve Bizans dönemi seramikleri bulunmaktadır. Yerleşmenin yer aldığı vadinin karşı yamaçlarında nekropol alanı yer almaktadır.

Akgöl Höyük koordinatları: (35 S) 0725766E 4252595N Rakım: 815 m. Duyarlılık: 8 m.

Söğütalanı Höyük

Karbasan önceden belediye iken Karahallı İlçesi'nin nüfusu azaldığı için ilçe durumundan düşmemesi için Karahallı'ya bağlanarak mahalle statüsüne

gelmiştir. Karahallı'nın güneyinde Denizli iline sınır olan Karbasan mahallesinin toprakları oldukça geniştir. Mahalle ovalık bir alanda yer almakta olup tarım alanları ve üzüm bağları çoktur.

Söğütalanı Mevkii'nde gerçekleştirdiğimiz araştırmalarda Karahallı'ya içme suyu götürmek için açılan su deposunun bulunduğu alanda bir İTÇ yerleşimi tespit edilmiştir. Söğütalanı Höyük olarak adlandırdığımız yerleşim Karbasan mahallesinin 3 km. güneydoğusunda Söğütalanı Mevkii'ndeki Karahallı su deposunun ve tarla yolunun üst kısmında yer almaktadır. Yerleşmede İTÇ, Roma ve Geç Roma dönemine ait seramikler belirlenmiştir. Bölgedeki tarım arazileri nedeniyle yerleşmeye ait seramikler tarlanın üst kısmında yoğunlaşmakla beraber su deposunun üst kısmında geniş bir alana yayılmaktadır. Yerleşme hafif eğimli bir arazide kuzey-güney doğrultulu 300 m. ve doğu-batı doğrultulu 100 m. kadar bir alana yayılmaktadır. Yüksekliği 6 m. kadardır. Yayılım alanı Karahallı su deposunun üst kısmında oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Fakat İTÇ seramikleri su deposu ile tarla yolunun üst kısmında yoğunlaşır. Kırmızı, siyah ve kahverengi mallara ait çeşitli formlardaki kapların bulunduğu yerleşmede siyah astarlı ve ağızlı bir kase parçası önemlidir. Kase parçasının üzerinde bulunan yiv bezemeler beyaz macunla doldurulmuştur. Bu tip bezemeler Yortan mezarlığında karakteristiktir (Resim 11)⁷.

Söğütalanı Höyük koordinatları: (35 S) 0727821E 4239657N Rakım: 969m. Duyarlılık: 6m.

Alfaklar Höyük

Alfaklar köyünün 2 km. doğusunda Alfaklar-Budaklar köy arazilerinin sınırında yer alan Alfaklar Höyük incelenmiştir. Yerleşme Alfaklar ve Budaklar arasında, Budaklar Köyü Kavak Mahallesi sınırında, Alfaklar-Budaklar karayolunun 50 m. sağında Üyük Mevkii denilen alanda bulunmaktadır. Yerleşme Budaklar Köyü su kuyusunun 50 m. batısındadır. Yerleşme üzerinde İTÇ, OTÇ (M.Ö. II. Bin) ve Roma dönemi seramikleri ile çok sayıda ezgi taşı

---

7 Kamil 1982: 15-21, Fig. 25 vd.

bulunmaktadır (Resim: 12). Üzerinde tarım yapılan yerleşme 200 m. çapında bir alana yayılmakta olup yüksekliği 20 m. kadardır⁸.

Alfaklar Höyük koordinatları: (35 S) 0721166E 4259416N Rakım: 825 m. Duyarlılık: 7 m.

Karayakuplu Höyük

Karayakuplu Köyü'nün 1 km. güneydoğusunda, köye giderken sol tarafta net bir şekilde görünen Karayakuplu Höyük araştırılmıştır. Yerleşme oldukça geniş bir alana yayılmaktadır. Üst kısmı 150 m. çapında bir alanı kaplamakta ve eteklerine doğru daha geniş bir alana yayılmaktadır. Yerleşmenin yüksekliği 30 m. kadardır. Yerleşme üzerinde Kalkolitik Çağ, İTÇ, Roma ve Bizans dönemi seramikleri bulunmaktadır. İTÇ seramikleri kırmızı, siyah ve kahve-rengi mallardan oluşmaktadır ve beyaz boya bezeme, kırmızı boya bezeme, oluk bezeme, yiv ve baskı bezemeli örnekler oldukça niteliklidir (Resim: 13).

Ayrıca yerleşme üzerinde bazı mermer kap parçaları ile yarı işlenmiş ve taslak durumunda mermer parçaları belirlenmiştir (Resim: 14). Bu mermer parçaları bize burada bir mermer kap üretim atölyesinin olabileceğinin izlenimini vermiştir. Bu yerleşme üzerinde çalışmalarımız halen devam etmektedir. Mermer kap üretimine ait Batı Anadolu'da bilinen en önemli merkez Kulaksızlar'dır. Kulaksızlar'da mermerden kapların yanı sıra Kilya tipi idol üretimi de yapılmıştır⁹.

Karayakuplu Höyük koordinatları: (35 S) 0717227E 4256241N Rakım:862 m. Duyarlılık: 8 m.

SONUÇ

2016 yılı çalışmalarımız Banaz İlçesi'nin güneyindeki ovalık kesimler ile Sivasslı İlçesinde gerçekleştirilmiştir. Banaz ilçesinin kuzeyindeki Murat Dağı

8 Alfaklar Höyük daha önceki bazı araştırmalarda Budaklar köyü Kavaklar Höyük/Kavak Höyük olarak geçmektedir. Alfaklar köyü ile Budaklar köyü arazisi sınırında yer alan yerleşme için iki köyde kendilerine ait olduğunu beyan etmektedir. Fakat bu yerleşme müze kayıtlarında Alfaklar Höyük olarak yer almaktadır.

9 Takaoglu 2005: 15-18.

çevresinde olduğu gibi Banaz Ovasında da çok sayıda İTÇ yerleşimi bulunmaktadır. Murat Dağından kaynağını alan Banaz Çayı ve çok sayıda küçük dere sayesinde bölgedeki İTÇ yerleşimlerinin sayısı oldukça fazladır.

Ada Höyük'te Neolitik, Kalkolitik ve İTÇ buluntularının varlığı, kültürel sürekliliği göstermesi bakımından bu yerleşimi önemli hale getirmiştir. Ada Höyük bölgedeki az sayıda Neolitik yerleşimden birisidir. Diğer Kalkolitik Çağ buluntuları veren Paşacık-Mercimekli Tepe'dir. Banaz'daki yerleşmelerin sayısı İlk Tunç Çağında artış göstermektedir. Orta Tunç Çağında özellikle ovada yerleşim devam etmiştir.

Ayvacık Höyük İTÇ (İTÇ 1-2-3) ve OTÇ için kesintisiz yerleşim vermektedir. Yerleşme 400 m. alanı ile Banaz'ın büyük höyüklerinden birisidir. Ayrıca Banaz Afyonkarahisar ve Hocalar arasında bağlantıyı sağlayan doğal yolu kontrol etmektedir. Bu yol erken dönemlerden itibaren Tunç Çağının tamamında etkin bir şekilde kullanılmış olmalıdır. Günümüzde Banaz ile Hocalar arasındaki bağlantı bu yolla sağlanmaktadır.

Erenler ve Ayvacık Höyük, Uşak-Banaz-Afyonkarahisar-Hocalar ile erken dönem bağlantıyı sağlayan doğal yol üzerinde bulunmaktadır. Bu yerleşmeler Banaz Ovasını bir vadiyle Sandıklı Ovasına bağlamaktadır.

Banaz, Öksüz, Susuz, Nohutova yerleşimlerindeki OTÇ buluntularının varlığı ovalık alanda İTÇ'daki kültürel sürekliliğin OTÇ'da da devam ettiğini gösteren önemli yerleşmelerdir. Ovadaki yerleşmeler birbirine yakın konumdadır ve kültürel olarak birbirleriyle ilişkilidir.

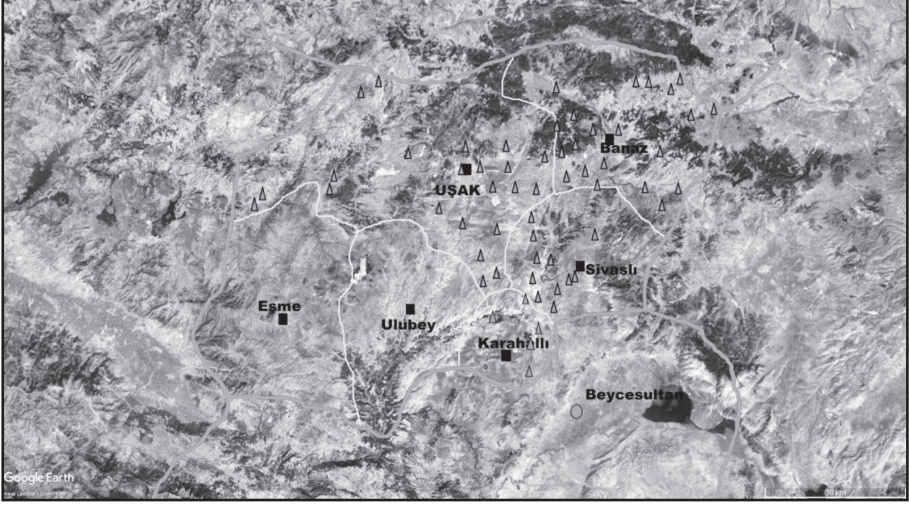
Sivaslı ilçesindeki yerleşmeler ilçenin batısında yoğunlaşmaktadır. Batıdaki yerleşmeler Banaz Çayı ile bağlantılıdır. İlçenin doğusunu Bulkaz Dağı oluşturur. Bu nedenle doğuda İTÇ yerleşimleri çok azdır. Sivaslı'daki İTÇ yerleşmeleri Beycesultan kültürünün etkisindedir. Bu etki Orta Tunç Çağında da devam etmiştir.

2017 yılı çalışmalarımız Karahallı İlçesi ile Uşak merkezde gerçekleştirilmiştir. Karahallı İlçesi'nde 5 adet İTÇ yerleşimi incelenmiş olup bu yerleşmeler Beycesultan kültürünün etkisinde olan yerleşmelerdir.

KAYNAKÇA

- KAMİL, T. (1982). *Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia*, BAR International Series 145, Oxford.
- OY, H. (2017a). "Uşak-Banaz İlk Tunç Çağı Araştırmaları 2015 Yılı Çalışmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 34-1, 51-74.
- OY, H. (2017b). "Banaz'da Bir Tunç Çağı Yerleşimi: Ayvacık Höyük", *ASOS Journal, The Journal of Academic Social Science, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 5, Sayı 50, 74-93.
- FIRATLI, N. (1970). "Uşak-Selçukler Kazısı ve Çevre araştırmaları 1966-1970", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIX (II), 109-160.
- TAKAOĞLU, T. (2005). *A Chalcolithic Marble Workshop at Kulaksızlar in Western Anatolia*, BAR International Series 1358, Oxford.

Harita: Uşak İli İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri

Resim 1: Kenan Tepesi.

Resim 2: Ada Höyük

Resim 3: Ada Höyük Kalkolitik Çağ buluntuları

Resim 4: Öksüz Höyük, Susuz Höyük, Üyük Çayırı/Nohutova Höyük OTÇ buluntuları

Resim 5: Taşköprü Höyük buluntularından örnekler

Resim 6: Süzek Höyük İlk Tunç Çağı kulp örnekleri

Resim 7: Köyaltı Höyükler Kalkolitik Çağ buluntuları

Resim 8: Ören Mevkii (Gavurkuyusu) buluntularından örnekler

Resim 9: Döğrek Asarı İlk Tunç Çağı buluntularından örnekler

Resim 10: Deveninyanı Höyük

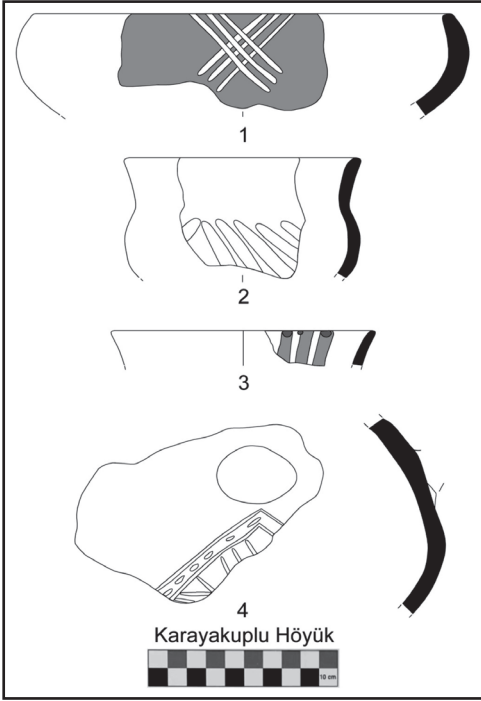

Resim 11: Söğütalanı Höyük beyaz macun dolu seramik

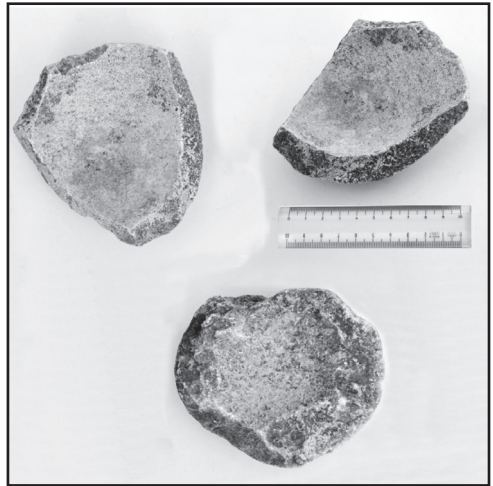

Resim 12: Alfaklar Höyük İTÇ seramikleri

Resim 13: Karayakuplu Höyük bezemeli İTÇ seramikleri

Resim 14: Karayakuplu Höyük mermer kap örnekleri

HYPAIPA ANTİK KENTİ VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI-2017

Hatice KALKAN*

2017 yılı araştırmalarımız 27.09.2017-07.10.2017 tarihleri arasında 11 gün süreyle ekip üyeleri Prof. Dr. Necla Arslan Sevin, Prof. Dr. Veli Sevin, Arkeolog Mehmet Emin Başaranbilek, Bakanlık Temsilcimiz Ödemiş Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog Ayşen Gürsel'in katılımları ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar kent içi ve çevresi şeklinde araştırma planlamamıza uygun olarak yürütülmüştür.

KENT İÇİ TESPİTLER

Hypaipa kent içi çalışmalarında özellikle antik kaynaklarda adı sık sık anılan *Anahita* ya da *Artemis Persike* Tapınağı'nın yeri konusu ele alınmıştır. Roma İmparatorluk Çağı sikkeleri üzerinde betimlenen Anahita Tapınağı Hypaipa'nın en dikkat çekici özelliği durumundadır. Ancak kent topografyasındaki yeri ve konumu hakkında hemen hiç bilgi bulunmamaktadır. Hypaipa'yı 1830'lu yıllarda ziyaret eden ünlü Fransız gezgini Charles Texier 185 yıl kadar önceki gözlemleri sırasında kenti kuzey-güney yönlerinde kesen Uludere üzerine kurulmuş köprüler arasında dolaşırken, *olağanüstü kalınlıkta-ki zeytin ağaçlarının bulunduğu bir tarlada gördüklerini anlatır*¹. Bu tarladaki mermerler onun ziyaretinden önce, Ödemiş kentinin inşası sırasında kullanılmak üzere sökülerek götürülmüştür. Texier'ye göre kentin en büyük binalarından birinin bulunduğu bu alanda yer altında hâlâ uzun bir galeri görülebilmekte-

* Doç. Dr. Hatice KALKAN, Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tekirdağ-TÜRKİYE.

1 C. Texier, *Description de l'Asie Mineure* 3, Paris 1849: 13.

dir (*Une longue galerie souterraine, et qui, par sa construction, parait avoir appartenu a un Grand temple*) ve yapım tarzından yola çıkılarak burasının bir tapınağa ait olduğu düşünülebilir. Texier, yer altında gördüğü 4.30 m. uzunluğundaki kemerli iki galeriyi 1.75 m. kalınlıkta bir duvarın ayırdığını ve bu duvarın içinde çok sayıda granit sütun gövdesi gördüğünü anlatmaktadır. Çapları 1.20 m.'yi bulan sütunların yüzeyleri işlenmemiştir. Onun ifadesiyle; yerin konumuna göre bu yer altı galerilerinin bir tapınağa, fakat Romalılar'daki gibi başka türlü bir binaya ait olması gerektiği fark edilir. Pausanias'ın bir İran tanrısına armağan edilmiş olarak bahsettiği tapınağın burada bulunmuş olması muhtemeldir. Bugünkü Günlüce Mahalle merkezindeki büyük köprüden ve Uludere'nin batı kıyısı boyunca 150 m. kadar yüründükten sonra, Geç Roma özellikleri gösteren ikinci köprüye ulaşılır. Bu köprü'nün 70-80 m. kadar kuzeybatısında, bugün içine girilemeyecek kadar çöplerle dolu, yan yana iki yer altı dehlizi bulunmaktadır. Kabataşlardan kireç harç örgülü bu yer altı mimari kalıntılar, C. Texier'nin anlatımlarıyla uygunluk içindedir. Ayrıca bu alanda evler arasına uzatılmış tam durumda taş bir sütun tespit edilmiştir (Resim: 1). Galerilerin üzerinde, kuzeye doğru, yine Texier'nin ifadeleriyle uyum içinde çok eski bir zeytinlik bulunmaktadır. Güneyden kuzeye doğru yükselen buzeytinlik batıdan Hypaipa'nın kuzeybatı sur duvarıyla sınırlanır. Zeytinliğin yüzeyinde, her iki yüzü de iyi işlenmiş 0.5 m. kalınlıkta granit plaka parçaları ile seramikler dikkat çekicidir. Seramikler kiremit renkte hamurlu, çark yapımı küçük parçalara aittir. Aralarında *terra sigillata* türüne benzeyen birkaç gövde parçasına da rastlanmıştır. Öte yandan tarihlendirmeye yardım edecek çok tipik malzeme bulunamamıştır. Ancak genel görünümüyle Roma İmparatorluk çağı özellikleri gösterdikleri söylenebilir.

SARDES-HYPAIPA-EPHESOS GÜZERGAH TESPİTLERİ

Önceki yıllarda hazırladığımız raporlarda da belirtildiği gibi, antik çağda Sardes ve Ephesos kentleri arasında kısa bir ulaşım sistemi bulunmaktaydı. M.Ö. 499'da İonia İhtilali'nde kullanılmış olan bu yolun güzergâhını belirlemek amacını taşıyan faaliyetimize devam edilmiştir. Bu ulaşım sisteminin Sardes-Hypaipa arasındaki güzergâhı üzerinde 1969 yılında Clive Foss bazı inceleme ve gözlemlerde bulunmuştu. Ona göre Sardes'ten Hypaipa'ya doğ-

ru uzanan birkaç farklı hat söz konusudur. Bunlardan doğudaki Sardes'ten Subatan yaylası yolu ile Hypaipa'ya iner ki bu güzergâhı araştırma ekibi olarak bizler de 2013 sezonunda yürüyerek incelemiştik². Foss'a göre ikinci hat daha batıdan, Lübbey (bugünkü Çamyayla) üzerinden gelip Rahmanlar Çayı vadisini izlemektedir³ (Resim: 2). Önceki yüzey araştırmalarımız sırasında bugün üzerine bir baraj inşa edilmekte olan Rahmanlar Çayı vadisinde 3 eski köprünün varlığını belirlemiştik. Bu sezon saptadığımız 6 yeni taş köprü, büyük ihtimalle Osmanlı Dönemi'ne aittir ve bu nedenle üzerlerinde ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır. Ancak dar bir vadideki dereler üzerine bu denli çok sayıda köprü inşa edilmiş olması söz konusu yörede işlek bir ulaşımın varlığıyla izah edilebilir. Ancak bu ulaşım ağının Osmanlı dönemi öncesindeki geçmişi konusunda henüz herhangi bir ize rastlanmamıştır. Bu bağlamda Hypaipa'dan batıya doğru sürdürdüğümüz çalışma programımız kapsamındaki incelemede, önceki yıl bildirdiğimiz üzere, Sardes-Hypaipa-Ephesos karayolunun Kaystros (Küçük Menderes) Irmağını nerede geçtiği sorunu yeniden ele alınmıştır. Tmolos (Bozdağ) silsilesinin ovaya doğru giderek uzandığı İlkurşun Tepelerinin hemen güneyinde, günümüzde Ödemiş-Tire-Selçuk ulaşımını sağlayan modern bir köprü bulunmaktadır. Bu köprünün ayakları civarında yörede bulunmayan kalker türü taşlardan çok sayıda büyük kaba bloklar atılı durumdadır. Üzerlerinde işçilik izleri görülmeyen bu taşlar, gerek Küçük Menderes ırmağı yatağı ve çevresinin aşırı derecede kirli oluşu ve gerekse bitki örtüsü nedeniyle yeterince sağlıklı incelemede bulunulamamıştır. Ancak bu denli çok sayıda oluşları ve yöresel kayaçlardan farkları bir köprü yıkıntısıyla karşı karşıya olabileceğimiz ihtimalini düşündürmektedir (Resim: 3).

Söz edildiği gibi C. Foss 1970'li yıllarda Tmoloslar üzerinde sürdürdüğü yüzey araştırmaları sırasında Sardes'ten Hypaipa'ya uzanan ikinci bir tarihi yolun varlığını ileri sürmüştü. Ona göre Sardes'ten başlayan bu yol kuzey-batı yönünde ilerleyerek Paktolos Vadisi boyunca Metallon, Keskinler ve Belezler'den Lübbey Yaylasına ve oradan Hypaipa'ya ulaşıyordu (Foss, 1978,

- 2 H.Kalkan, "Ephesos-Hypaipa-Sardes yolu üzerine yeni gözlemler ve Pers Kral Yolu", *International Journal of Human Science*, s. 448- 456, Şubat- 2014/1 DOI: <http://dx.doi.org/10.14687/ijhs.v11i1.2835>
- 3 Foss, C. (1978). "Explorations in Mount Tmolus", *California Studies in Classical Antiquity* 11, s. 27, 30.

s.34). İlkine göre daha önemli olduğunu düşündüğü bu yolun, Strabon ve Peutinger Tablosu'nda da işaret edilmiş olabileceği ve ana güzergâh konumunda olduğuna inanır. Araştırmalarımızın ilerleyen aşamasında, Ödemiş ilçe merkezinin 12 km. kadar kuzeydoğusunda yüzeyi taş kaplamalı yeni bir antik yolun kalıntılarını tespit ettik (Resim: 4)

Kuzeyden Başova Yaylası üzerinden gelip Ağzıkara Gediği ya da Başova Geçidi'ni aşarak Rahmanlar Çayı vadisine doğru inerek Hypaipa istikame-tinde uzanan, denizden 691 m. yükseklikteki antik yol, bu kesimde parçalar halinde korunmuştur. Şu anda eski Lübbey Köyü'ne inen asfalt yolun hemen güneyinde yaklaşık 45 m.'lik bir bölümü tahrip olmadan günümüze dek korunmuştur. Ölçülebilen genişliği 2.5 m. kadardır. Yaklaşık 500 m. kadar güneyde söz konusu yol tekrar görülebilmekte ve bu alanda yol düzeyinin zaman zaman 1 m. kadar yükseklikte teras duvarları ile tesviye edildiği ve ana kayanın yer aldığı kesimde de traşlanarak genişletildiği belirlenmiştir. Yüzeyi taş kaplamalı antik yol kalıntısının görülebildiği kesim Ağzıkara Mevkii ve Başova Geçidi olarak bilinmektedir. İki tepe yükseltisinin arasında konumlanan ve Tmoloslar üzerinde kuzey-güney yönlü trafiğe olanak sağlayan önemli bir geçidi aştığı gözlemlenen antik yol, Hypaipa'yı kuzeybatı istikametinde Sardes'e bağlayan yol bağlantısına ait bir kanıt olarak değerlendirilmiştir bkz. Harita. Söz konusu yolun izlediği güzergahı C. Foss'un önerdiği Lübbey Yaylası yolundan biraz daha batıda bulunmaktadır. Henüz tam anlamıyla belirleyememiş olmakla birlikte, bu yolun Tosunlar Mahallesi üzerinden Rahmanlar Çayı vadisine indiği sanılmaktadır. Rahmanlar Çayı vadisinin batı yamaçlarında sürdürdüğümüz çalışmalar sırasında, Çamyayla-Lübbey yoluna paralel konumda, 407 m. rakımlı Kocakuz Mevkii'nde başka bir antik yola ait teras duvarları ve yol döşemesi saptanmıştır. Hypaipa'yı kuzey batı kesimden Sardes ile bağlaması olası görünen bir yol kalıntısının hemen yakınında üzerinde araba tekerlek izi görülen taş bir döşeme elemanı buradaki durumla ilgili önemli bir kanıt sağlamıştır (Resim: 5).

Yol çalışmamızın üçüncü bölümü, Küçük Menderes havzasını, Tmolos Dağları'nın güney etekleri boyunca uzanarak doğudaki komşu Kilbiani bölgesine bağlayan güzergahta yürütülmüştür. Kaystros ovasının kuzeydoğu uç bölümünü oluşturan bu alandan *Dioshieron-Koloe/Kolose* (Kiraz) kentleri

arasında uzanan kuş uçuşu yaklaşık 11 km. uzunluğunda tarihi bir yol geçmektedir. Bugün batıdan doğuya doğru, Birgi, Üçkonak ve Bucak mahalleleri üzerinden, Gedik adını taşıyan doğal bir geçit aşıl原因 Kiraz'a ulaşılan bu yol eskiçağlarda *Kilbianon* ve *Kaystrianon* ovalarını birbirine bağlayan en kısa güzergah durumundadır. Ancak yöredeki, Üçkonak, Kutlubeyler ve Cevizalanı gibi köylerde yaptığımız araştırmalarda her hangi bir antik yol kalıntısına rastlanmamıştır⁴.

ARKEOLOJİK KALINTILAR

İncelemelerimiz, çalışma alanımızın batı sınırındaki Kayaköy Mahallesi çevresinde yoğunlaştırılmıştır. Kayakaköy Mahallesi'nin 2 km. kadar batısında, dikkat çekici antik bir tahkimli yerleşim alanının varlığı belirlenmiştir. Son derece özenli Hellenistik türde blok taş işçiliğine sahip bu tahkimli alan 1/25 000'lik harita ve Google.earth programı üzerinde yaptığımız incelemelere göre, Ödemiş, Tire ve Bayındır ilçelerinin kesiştiği bir noktada ve daha çok Tire ilçesi sınırlarında dahilinde görünmektedir. Yoğun bitki örtüsüyle kaplı oluşu ve büyük ihtimalle Tire ilçe sınırlarında kalması nedeniyle, bu önemli tahkimli alanda, uzaktan çektiğimiz birkaç fotoğraf dışında herhangi bir çalışma yapılmamıştır (Resim: 6)

Kayaköy'ün kuş uçuşu 2 km. kadar güneyinde, Tire ve Ödemiş ilçelerini ayıran sınır hattının doğusundaki güneye doğru uzanan ve İlkurşun'da sonuçlanan tepe silsilesi üzerinde bir başka Hellenistik yapı kalıntısı daha saptanmıştır. Tire'ye bağlı Doyranlı Mahallesi'nin hemen kuzeyinde konuşlanan yapı kalıntısı Ödemiş ilçesi sınırları içinde kalmaktadır. Tepe üzerine dikilmiş bulunan anten kulelerinin 100 m. kadar doğusundaki kalıntı kuzey-güney yönündedir. Etrafında başkaca bir mimari kalıntı izi yoktur. Defineciler tarafından ağır tahribata uğratılmış ve özellikle güneybatı köşesi tamamen sökülerek yok edilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda 12 m. uzunluğundaki yapının kuzey bölümü maki örtüsü tarafından yoğun şekilde kaplanmıştır. Bu

4 Foss bu yolun 743'te Constantin Copyronymos'a karşı giriştiği ayaklanma sırasında Artavasdos'un Celbianum'dan Sardes'e bu yolu kullanarak ulaşmış olabileceğine inanır; 1113'te Türkleri Celbianum'da yenilgiye uğratan Eumathius Philocales'in de bu yolu kullanmış olabileceği kanısındadır (1978, s.28).

nedenle kuzey-güney doğrultusundaki uzunluğu tam olarak ölçülememiştir. Ancak, izlenebilen uzunluk 7 m. kadardır. İçi doğu-batı yönlü atkılı taş dolgu sistemiyle örülmüş olan mimarının dış yüzeyi ise gayet özenli işçilikli taş bloklarla kaplanmıştır. Bu haliyle yapı, yüksekçe bir kaide (podyum) görünümünü vermektedir (Resim: 7). Bu yüksek kaide üzerinde başka bir bölüm olup olmadığı belli değildir. Yapının güney eteğinde, dış kaplama duvarına ait, işlenmiş bazı bloklar görülebilmektedir. Başkaca bir mimari iz ve kalıntıya rastlanmamıştır. Birkaç pişmiş toprak künk ve pithos parçası dışında seramik de görülmemektedir

Bu yapının bir benzeri Kayaköy Mahallesi Eski Camii karşında yer almaktadır. Günümüzde, üzerine yıkılmış durumdaki yakın dönem duvarları bulunan ve yöresel ifadeyle “Daş Yapı” olarak isimlendirilen mimari kalıntı 12 x 12 m. boyutlarında tam bir kare plana sahiptir ve kuzey-güney yönünde konumlandırılmıştır (Resim: 8) Binanın dış yüzeyi, önceki Hellenistik Çağ mimarisinde olduğu gibi özenle işlenmiş taş bloklarla örülüdür. Burada da taş blokların dış yüzleri dışa doğru hafifçe bombelendirilmiştir. Kuzey-batı köşede ise bosajlı 3 sıra taş duvarın yüksekliği 1.60 m.’yi bulmaktadır. Üzerine, yakın dönemlerde, kaba taş ve çamur harçla örülü duvarlara sahip, şimdi metruk bir yapı inşa edildiğinden iç düzeni hakkında sağlıklı bir gözlemde bulunmak mümkün değildir. Ancak burada da işçiliğin yalnızca dış yüzde uygulandığı belirgindir. Duvar inşa tekniği ve işçilik ilk yapının kiyle hemen hemen aynıdır ve tıpkı ilki gibi yüksek bir kaide görünümü vermektedir. Üst yapı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Bina yanına, olasılıkla sonradan ve fakat hemen hemen aynı dönemde bir başka eklenti yapıştirılmıştır. Benzer teknikte taş duvarlarla çevrili olan bu eklentiden günümüze yalnızca, bugün modern bir konut içinde kalmış olan kuzey duvarı ulaşmıştır. Duvar, iyi durumdadır. Taş işçiliğinden hareketle bu yapıların da Hellenistik döneme ait oldukları söylenebilir. Böylelikle Kayaköy Mahallesi çevresinde, birbirinden 2 km. uzaklıkta, 12 X 12 m. boyutlarında kare planlı iki yapı ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu iki yapının üst bölümleri hakkında herhangi bir bulgu elde edilememiştir. Bu nedenle, mevcut durum verileriyle işlevleri hakkında da bir şey söylemek mümkün olamamaktadır.

Kayaköy civarında yürüttüğümüz araştırma, Hellenistik Dönem’de bu

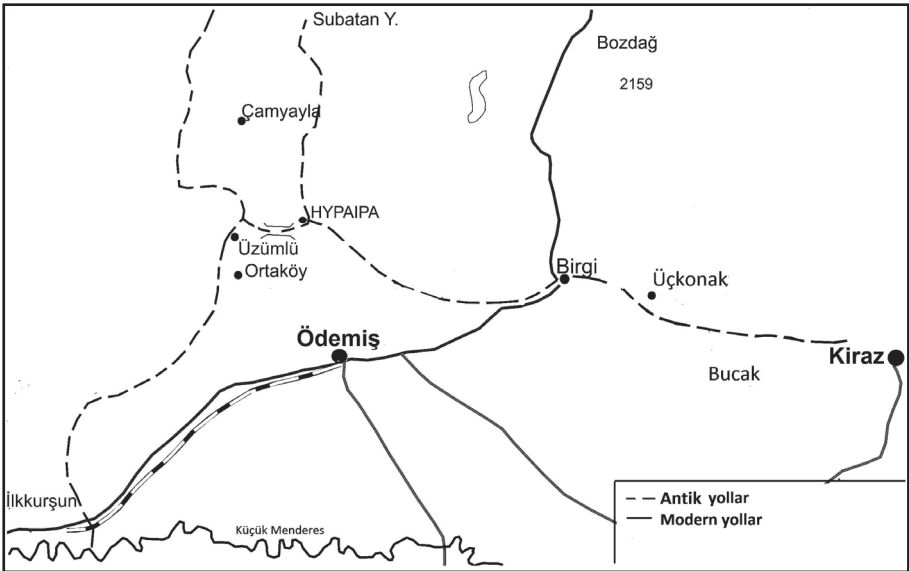
yörenin önem taşıdığına tanıklık edecek kanıtlar sağlamıştır. Ödemiş-Tire-Bayındır ilçe sınırlarının kesiştiği noktada saptadığımız kale, sitadeli ve doğu eteğinde bulunan 6-7 m. yükseklikteki aşağı şehir duvarı ile son derece dikkat çekicidir. Kare planlı iki podyum da bu kale ile ilişkili olmalıdır. Doğu Küçük Menderes Ovası'na hakim noktaları tutmuş bulunan bu antik kalıntılar, kanımızca, bir bakıma Sardes-Hypaipa-Ephesos güzergahına işaret etmektedir.

Araştırma alanı içinde yer alan ve Hypaipa'nın kuzeybatısında, 1367 rakımlı Keldağ üzerinde konumlanan kalıntılarda gözlemlerde bulunulmuştur. Daha önce özellikle Rose L. Bengisu tarafından araştırılan bu çıplak tepelerin Karios Dağı adını taşıdığı ve üzerinde Zeus Karios kültüne ilişkin kimi kalıntılar bulunduğu tespit edilmişti⁵. Bu görüşlerin yeniden değerlendirilebilmesi ve kalıntıların durumunun incelenmesi amacıyla Keldağ'da yaptığımız çalışmalarda güney uçtaki zirvenin kuzey ve güneyinde yer alan yapılara ait mimari taş blokların varlığı saptandı. Kuzeydeki alanda temel seviyesinde dikdörtgen planlı bir mimari doku halen izlenebilir durumdadır (8.20X4.65 m.) (Resim: 9) Tepenin güney kesiminde benzer bir yapı kalıntısına ait olabilecek düzgün kesme taş bloklar buradaki kaçak müdahaleler nedeniyle plan vermeyecek şekilde dağınık durumdadır. Bu alanın yakınında ana kaya üzerinde yer alan bir düzenleme bir adak veya ateş? çukuru ile birleşen bir akıtma kanalından oluşmaktadır. Yine aynı yüzeyde eğim nedeniyle yapılmış iki basamak sayesinde burada bir insanın durabilmesi mümkün hale getirilmiştir. Bu alan Keldağ'daki diğer yapı kalıntılarıyla birlikte dinsel işleve işaret eden önemli bir bulgu olarak değerlendirilmiştir (Resim: 10).

5 Bkz. L. Bengisu, "LydianMount Karios", *Cybele, Attis and Related Cults: Essays in Memory of M.J. Vermaseren* (ed. E. Lane), Leiden 1996, res. 1 vdd.; "Research in theTmolus and The Cult of Karios in Lydia: The Survey at Keldağ and Ovacık, Ağust 1995" *Anadolu/Anatolia* 39, 2013, s.165-197

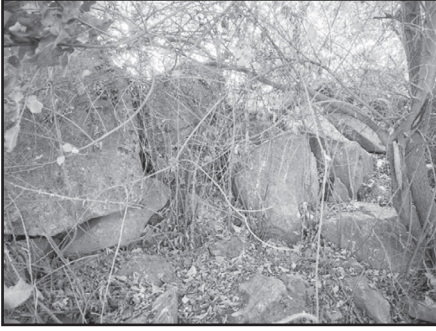

Resim 1: Sütun

Resim 2: Harita

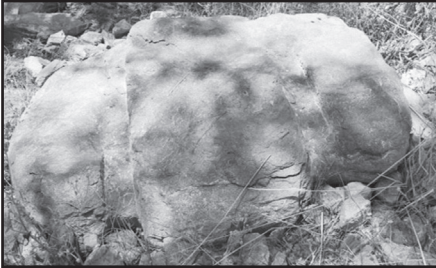

Resim 3: Antik Köprü (?) Taş Blokları

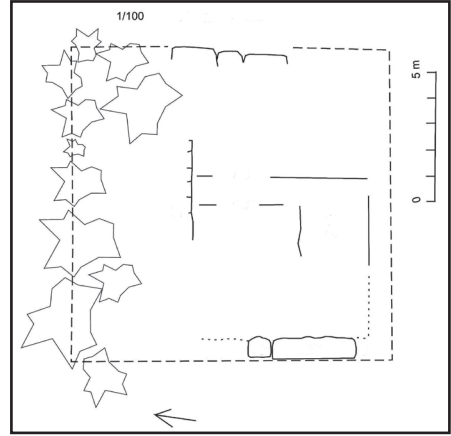
Resim 4: Antik Döşeme Yol

Resim 5: Araba Tekerlek İzi Görülen Taş Döşeme Elemanı

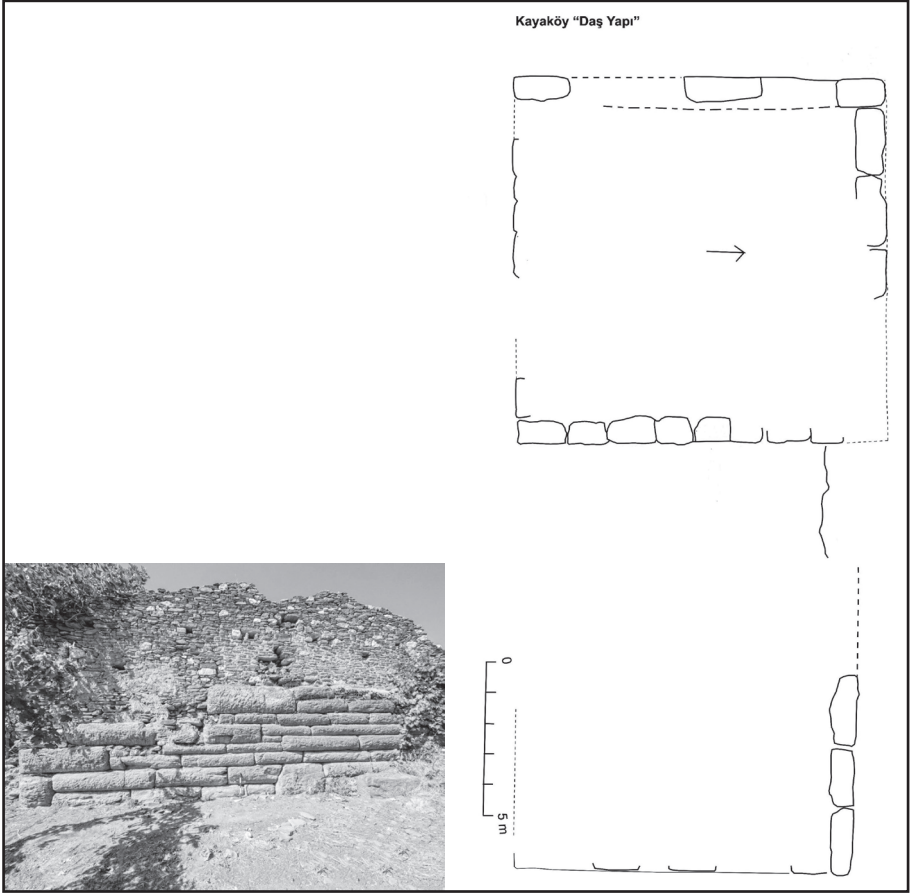

Resim 6: Helenistik Kale Kalıntıları

Resim 7: Helenistik Podyum Vaziyet Planı

Resim 8: "Daş Yapı" Batı Duvarı ve Vaziyet Planı

Resim 9: Temel Kalıntıları, Keldağ

Resim 10: Kayalık Alan, Keldağ

ANTAKYA, ALTINÖZÜ, YAYLADAĞI: KUSEYR YAYLASI YÜZEY ARAŞTIRMASI 2017

Hatice PAMİR*
Ayşe BELGİN HENRY
Canan KARATAŞ YÜKSEL

Hatay İli Antakya, Altınözü ve Yayladağı ilçelerinde yürütülen 2017 yılı yüzey araştırmamız T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 31.05.2017 tarihli ve 94949537-161.01-109351 sayılı yazıları ile verilen izin kapsamında, Prof. Dr. Hatice Pamir başkanlığı altında ve Bakanlık Temsilcisi Hatay Arkeoloji Müzesi'nden Sayın Ali Suphi'nin katılımıyla 01.06.2017-16.06.2017 tarihleri arasında gerçekleşmiştir¹. Ekibimizde, Bilkent Üniversitesi Mimarlık Bölümü Öğr. Gör. Dr. Ayşe Belgin Henry, MKÜ Arkeoloji Bölümü Araştırma Görevlileri Canan Karataş Yüksel ve Serdar Bağlıbel, MKÜ Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi Pelin Kayaş ve Bahar Sağdıç yer almıştır.

Yüzey araştırmamız, Akdeniz'in güney kıyılarının doğu ucunda, Hatay İli sınırları içerisinde yer alan Kuseyr Yaylasında 2007 yılından beri devam etmektedir. Kuseyr Yaylası bereketli Amik Ovasının hemen güneyinde yu-

* Prof. Dr. Hatice PAMİR, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 31040 Antakya, Hatay/TÜRKİYE

Dr. Öğretim Görevlisi Ayşe HENRY, Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım Fakültesi ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü 06800 Çankaya, Ankara/ TÜRKİYE.

Arş. Gör. Canan KARATAŞ YÜKSEL, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı 31040 Antakya, Hatay/TÜRKİYE.

1 2017 arazi çalışmalarının gerçekleşmesine katkı sağlayan Bakanlık temsilcisi Ali Subhi ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün değerli çalışanlarına ve ekip üyelerine teşekkürlerimizi sunarız. Bölgeyi iyi tanıyan, Hanyolu Köyü'nden Sayın Beşir DAĞ'a da verdiği bilgiler için teşekkür ederiz.

muşak tepeler halinde yükselerek dağlık alan özellikleri göstermekte olup bu alan güneye doğru Kalker Masif olarak adlandırılan bölgenin kuzeyini ifade etmektedir. Kuseyr Yaylası'nda, yerleşimlerin tespiti ve tanımı, yerleşimlerin biçimi ve bölgedeki dağılımı, hangi dönem itibariyle yerleşildiği ve yerleşim sürekliliğinin var olup olmadığı, Neolitik dönemden itibaren yoğun yerleşime uğramış olan Amik Ovası'ndaki yerleşimler ile dağlık alandaki yerleşimler arasındaki ilişkinin tanımlanması, bugüne değin bilinen ve Amik Ovası'nı güneye bağlayan Asi Nehri Vadisi dışında olası kara yollarının varlığını araştırmak amacıyla araştırma yürütülmektedir.²

2017 yılı yüzey araştırmalarında belgelediğimiz farklı kapsam ve nitelikte 21 yerleşimden 8'i höyük yerleşimi 13'ü ise küçük yerleşim olarak tanımlanmıştır. Yerleşimlerin yanı sıra Geç Antik döneme ait kırsal yerleşimlerin yakınlarında yer alan ve muhtemelen yerleşimlerle ilişkili bağımsız mezar, nekropol alanları, taş ocağı ve işliğı ve bağımsız kült yapısı tespit edildi (Harita 1). Ayrıca 2016 yılında tespit edilen yerleşimlerde daha detaylı çalışmalar gerçekleştirildi³.

1. YERLEŞİMLER

a) Höyük Yerleşimleri

2017 araştırma sezonunda Tanışma Vadisi'nde Bozhöyük, Tomusa Höyük, Tatarın Harabası, Karaüzümlük Harabası; Tanışma Vadisinin hemen doğusundan akan Seferiye Deresi boyunca uzanan alanlarda Mercimek Höyük ve Çaltılık Höyük; Beyazçay (Yarseli Barajı) kenarında Avsuyu Höyük; Pazar Deresi yakınlarında Kılavuz Höyük ayrıntılı biçimde değerlendirildi. Bu alanlardaki höyüklerin yoğunluğu dikkat çekicidir. 2007 yılından bu güne dek belgelediğimiz 11 höyükten 8'i söz konusu alanlarda yer almaktadır.

Bozhöyük (ALT 38), önce Braidwood tarafından belgelenmiş daha sonra Yener'in başkanlığında yürütülen yüzey araştırmalarında yeniden lokalize

2 Pamir, H., Henry, A. (2017), "Antakya, Altınözü, Yayladağı Kuseyr Yaylası Yüzey Araştırması 2016", Araştırma Sonuçları Toplantısı 35/1, 505.

3 Pamir, H., Henry, A. (2017), 505-520.

edilerek değerlendirilmiştir (AS 84)⁴. Araştırma alanımızın kuzey ucunda yer alan Bozhöyük Amik Ovası ile Kuseyr Yaylasının başlangıcında bulunmasından dolayı bir tür başlangıç noktası olarak dikkate alınarak höyük yeniden gezilmiş, özellikle coğrafi konumu ile ova ile yayla arasındaki ilişkileri irdelemek bağlamında çalışılmıştır. Antakya İlçesi'ne bağlı Madenboyu ve Bozhöyük Mahalleleri ile Sırtlan Tepenin arasında yayılan ovanın batı ucunda yer alana höyük, denizden 132 m. yükseklikte, hem ovaya hem de güneyinde uzanan Zenge Vadisine hâkim bir noktada konumlanmıştır. Yaklaşık 300x180 m. yayılım alanı ve 23.5 m.'ye ulaşan yüksekliğiyle oldukça büyük bir höyüktür. Tarlalar için oluşturulan su kanalları nedeniyle höyüğü çevreleyen su sistemi değişikliğe uğramış olsa da, höyüğün doğusundan geçen kurumuş dere yatağı antik dönemlerde Ağıldereye bağlanıyor olmalıydı. Yamaçlarda ve özellikle höyüğün güney ve güneydoğusunda yoğunlaşan seramik malzeme üzerinde yaptığımız ilk değerlendirmeler Erken Tunç Çağı'ndan Ortaçağ'a uzanan sürekli bir yerleşime işaret etmektedir.

Tomusa Höyük (ALT 43), Tanışma Vadisinde, Çokluca Deresi yakınlarında yer alır. Antakya ilçesine bağlı Tanışma Mahallesi'nden Akçurun'a giden yolun hemen kuzeyinde, denizden 177 m. yükseklikte konumlanır (Resim: 1). Çapı yaklaşık 500 m. olan yayvan höyüğün yüksekliği yaklaşık olarak 12 m.'dir. Doğal ve hafif eğimli bir tepenin kuzeybatı yamacına yaslanan höyüğün güney, doğu ve batısından dere yatakları geçer. Höyüğün yüzeyinden toplanan çok sayıdaki malzeme Kalkolitik Çağ'dan Ortaçağ'a uzanan kesinleşmiş yerleşime işaret eder. Kalkolitik Dönem seramiklerinin içinde az sayıda "Ubaid-Like Monochrome Painted Ware"⁵ olarak adlandırılan örnekler de yer almaktadır. Söz konusu seramikler höyükteki en erken yerleşimin tarihlenirilmesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Yüzeyde seramik malzemenin yanı sıra, çakmaktaşı alet parçaları ve çekirdek örnekleri, işlenmiş deniz kabuğu fosili, bir adet cam bilezik parçası ve bir adet de küçük ezgi taşı yer almaktadır.

Tatarın Harabası Höyüğü (ALT 49), Akçurun Mahallesi'nden Tatarcık'a giden yolun kuzeyinde yer alan (Resim: 2) ve bir tepenin güney yamaçlarına

4 Braidwood 1937; Yener, 2005: 217

5 Braidwood-Braidwood 1960: 181-203

yaslanan höyüğün denizden yüksekliği 228 m.dir. Höyüğün batısından Çakalaltı, güneyinden ise Çokluca deresi geçer. Değerlendirilen malzemenin hemen hemen hepsi sürülmüş yamaçlardan toplanabilmiş, höyüğün tepe kısımlarındaki tarlalarda yoğun buğday ekimi yapıldığı için bu alanlara girilememiştir. Toplanan seramik buluntular Demir Çağdan başlayan ve Ortaçağ'a kadar uzanan kesintisiz yerleşimin varlığını göstermektedir.

Karaüzümlük Harabası (ALT 50), Zenge vadisinde, Çokluca deresi yakınında, Akcurun Köyü'nden, Tanışma köyüne giden yolun kuzeyinde yer alan 190 m. rakımlı bir yamaç höyüğü veya çok katmanlı yerleşimdir (Resim: 3). Karaüzümlük Harabası, batısındaki tepenin yamacına doğru çok hafif bir eğimle yaslanır ve çevresi yaklaşık 510 m.'dir. Yöre halkı tarafından "Çayönü Harabası" olarak da adlandırılan alanın güneyinden Çokluca, batısından ise Çakalaltı deresi geçer. Höyük yüzeyinden toplanan seramik malzeme Hellenistik Dönemden Ortaçağ'a uzanan yerleşimin varlığını göstermektedir. Seramik buluntuların yanı sıra alanda yoğun çakmaktaşı parçaları, kırık beyaz renkli bir kaç orta boy tesserae ve deniz kabuğu fosili toplanmıştır.

Mercimek Höyüğü (ALT 55), Seferiye deresinin batısında, Altınözü'ne bağlı Atayurdu Mahallesi'nde yer alır (Resim: 4). Çevresi yaklaşık 408 m. olan höyüğün denizden yüksekliği 173 m.'dir. Höyüğün güney ucundan yaklaşık 20 m.'lik bir kısmı kesilip düzlenmiş ve burada tarım alanları oluşturulmuştur. Seramik malzemenin yanı sıra bazalttan ezgi taşı, deniz kabuğu fosili, işlenmiş kaba kemik parça örnekleri ve işlenmiş çakmaktaşı örnekleri belgelenmiştir. Seramik malzemeler Kalkolitik, Tunç ve Demir çağlarının yanı sıra Roma ve Geç Antik dönemden Ortaçağ'a uzanan yerleşimin varlığını göstermektedir.

Çaltılık Höyük (ALT 56), Altınözü İlçesi Altınkaya Mahallesi'nin batısında yer alır (Resim: 5). Höyüğün doğusunu ve kuzeyini Seferiye Deresi ve güneyini ise Seferiye Deresi'nden gelen küçük bir kol çevreler. Denizden yüksekliği 217 m.'dir. Höyüğün doğu kısmında tarım nedeniyle tahribat vardır. Doğu ucu zarar görmüş höyük 35 dönümlük bir alana yayılırken yüksekliği yaklaşık 12 m. olup yayvan biçimli höyüktür. Höyük yüzeyinden ve tarım nedeniyle açılmış kesitlerden toplanan seramik buluntular Kalkolitik çağdan Ortaçağ'a uzanan kesintisiz yerleşimi göstermektedir. Seramik örneklerin ara-

sında bir adet pişmiş toprak oyuncak araba tekerleği olarak kullanılmış Tunç Çağı buluntusu, iki adet bazalt ağırlık ve bir adet bazalt ezgi taşı da buluntular arasında yer alır.

Kılavuz Höyük (ALT 61), Altınözü İlçesi Toprakhisar Mahallesi'nin yaklaşık bir kilometre güneyinde, Pazar Deresi kenarında yer almaktadır (Resim: 6). Höyük, kuzeyindeki yoldan güneye doğru yükselen doğal bir yamaç üzerinde 167 m. rakımda konumlanmıştır. Çevresi yaklaşık 713 m. olan höyüğün üzerinde buğday ve tütün tarımı yapılmaktadır. Yüzey aktif biçimde sürülmediği için az sayıda ve genellikle geç tarihli malzemeler belgelenmiştir. Toplanan seramik örnekleri Hellenistikten Ortaçağa kadar uzanan günlük kullanım ve depolama kaplarına aittir. Alanda seramik malzemelerin yanı sıra amorf cam parçası, üç adet çakmaktaşı parçasının yanı sıra az sayıda kiremit parçası da yer almaktadır.

Avsuyu Höyüğü (ALT 70c), Antakya İlçesi Avsuyu Mahallesi'nin doğusunda, Yarseli baraj gölünün kuzeydoğusunda, doğudan batıya doğru yana uzanan üç tepeden biridir (Resim: 7). Denizden yüksekliği 118 m.'dir. Seramik malzeme höyüğün güney ve batı yamaçlarında yoğunlaşırken diğer yamaçlara doğru azalarak biter. Yüzeyden toplanan malzeme, Erken Tunç Çağı'ndan Ortaçağ'a uzanan kesintisiz bir yerleşime işaret etmektedir.

b) Diğer Yerleşimler

2017 çalışma dönemimizde toplam 13 yeni yerleşim tespit edilerek belgelenmiştir. Bu yerleşimlerden ALT 72'de Klasik Döneme tarihleyebileceğimiz malzemeye rastlanmıştır. ALT 40B, ALT 45, ALT 51, ALT 53, ALT 54, ALT 65, ALT 68 yerleşimlerinin yüzey buluntu koleksiyonu göre hellenistik dönemden başlayarak roma çağı ve geç antik dönem boyunca yerleşildiklerini göstermektedir. Mevcut yerleşimlerin yanısıra Geç Antik dönemden başlayan yeni yerleşimler olan ALT 40A, ALT 42, ALT 48, ALT 52, ALT 57, ALT 5 yerleşimlerinin ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Mimari kalıntıların yeterli veri sağlamaması ve yüzeyde devam eden yoğun tarım faaliyetleri nedeniyle kesin çıkarımlar yapmak mümkün olmasa da, oluşturulmuş terasların sayı ve boyutları ile seramik buluntuların niteliği ve yoğunluğundan bu yerleşim-

lerin sadece küçük bir kısmı (ALT 40A, ALT 45, ALT 51, ALT 72 ve belki ALT 54) büyük boyutlu köy olarak nitelendirilebilir. Bulgular diğer tüm yerleşimlerin az haneli köy veya çiftlik evleri benzeri çok küçük yerleşimler olduğunu düşündürmektedir. Seramik buluntular arasında Hellenistik terra siggilata ve Geç Antik afrika kırmızı astarlı gibi nitelikli mal gruplarından az sayıda örnekler bulunsa da, buluntuların çoğu yerel özellikler gösteren günlük kullanım ve depolama kaplarına aittir.

ALT 40A, Bozhöyük'ün (ALT 38) yaklaşık 1,5 km. güneyinde yer alan Zenge Vadisinin doğu yamaçlarında, alçak bir kayaç tepe üzerinde, denizden 126 m. yükseklikte konumlanmış bir yerleşimdir. Yerleşimin batısından Çakalaltı deresi geçer. Yerleşimin üzerinden geçen asfalt yol yerleşimde tahribat yaratmış; tepenin güneyinde en yüksek kotta, terk edilmiş modern bir konut kalıntısı yer almaktadır (Resim 8). Yerleşimin batısında su pınarı ve kullanım dışı eski bir kerpiç yapı yer almaktadır. Tepenin yola yakın kuzey kesitinde mimari taş sıraları gözlemlenir ve yerleşimin kuzeyinden batısına uzanan yamaçlardan toplanan yoğun seramik malzeme ve kiremit parçaları Geç Antik dönem ve Ortaçağa tarihlenmiştir.

ALT 40B⁶, Kozluca köyünün kuzeyinde, yola 50 m. mesafede, Zenge vadisi içinde yaklaşık üç dönümlük alana yayılmış küçük bir yerleşimdir. Boyutları ve konumu nedeniyle çiftlik evleri olarak nitelendirilebilecek yerleşimde kiremit parçaları ve seramik malzemeler alana ilk defa Hellenistik dönemde yerleşildiğini, Roma dönemi sonlarına doğru yeniden canlanan alanın Ortaçağ boyunca da kullanıldığını gösterir.

ALT 42, Tanışma köyünün hemen batısında yer alan ilk tepelik alanın yamaçlarında yer alan küçük çiftlik yerleşimidir. Geç Antik döneme ait az sayıda seramik malzeme ve kiremit parçası ve iki çakmaktaşı parçası bu alanın küçük bir çiftlik yerleşimi olduğunu düşündürse de kesin bir yorum yapmak elimizdeki verilerin kısıtlılığı nedeniyle güçtür.

ALT 45, Zenge Vadisinde Antakya İlçesi'ne bağlı Akcurun ve Gökçeğöz Mahalleleri arasında zeytinlik bir yamaçta yer alan küçük bir teras yerleşimi

---

6 Çalışma sırasında ALT 40A yerleşimiyle ilişkili olduğunu düşündüğümüz bu yerleşimin daha sonra ayrı bir yerleşim olarak değerlendirilmesi gerektiğine karar verdik.

niteliğindedir (Resim: 9). İki teras duvarı dışında mimari bulgu yoktur, ancak terasların üzerine ve çevresine Hellenistik, Roma, ve Geç Antik dönemlerine ait kiremit parçaları ve çoğunluğu günlük kullanım kaplarından oluşan seramik malzeme yayılmıştır. Teraslardan kuzeyde olanı küçük taşlarla örülmüştür. Duvarları orta boy taşlarla daha düzenli bir örgüye sahip güneydeki teras doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 15 m. uzanır. Yerleşim alanının güneydoğusunda oldukça özensiz ve kaba işçilik gösteren bir adet kaya mezar odası belgelenmiştir (ALT 45A). Mezar odasının üç duvarına bitişen ve üç adet *klyne* tipinde mezar yatağına sahip mezar odasına güneyden girilir. Mezarın güneybatısında mezar yatağının başında niş olabilecek bir oyuk mevcuttur. Mezar yatakları kaçak kazı sonucu kısmen tahrip edilmiştir. Yerleşimin güneyinde mezara yakın konumda yaklaşık 1.12x1.84 m. boyutlarında kırık bir taş lahit parçası bulunmuştur (ALT 45B). Lahit kaba işçilik göstermekte olup daha geç dönemlerde lahdin kısa kenarlarına birer akıtma kanalı açılarak ezme teknesine dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.

ALT48, Yöre halkı tarafından Kanlı Mağara adıyla anılan kayaca oygu mezar odasıdır. Gökçeğöz Mahallesi yakınlarında, Keklice Deresi yatağının oluşturduğu derin vadide yer alır. Çok sarp olduğu için uzaktan seçilen mezar odasının içine girilemedi. Mezarın karşısındaki yamaçta yer alan terasta yüzeyde Geç Antik döneme ait kiremit parçaları ve seramik malzeme gözlenmiştir.

ALT 51, Zenge vadisinde Akcurun Mahallesi'nden Tanışma Mahallesi'ne giden yolun güneyinde yer alan düze yakın bir eğime sahip bir yamaç yerleşimidir. Hacı Tepesinin kuzey yamacına yaslanan yerleşim zeytin bahçesi içinde yaklaşık 1,5 dekarlık bir yüzeye yayılmıştır. Kuzeyinden akan Çakalaltı deresi yerleşimin batısına doğru hafifçe kıvrılır, batısından Çakalaltı deresine doğru bir küçük dere akar. Yerleşim, vadinin kuzey yamacındaki ALT 49 No.lu höyükle (Tatar'ın Harabası) karşılıklı olarak konumlanmıştır. Yüzeyden toplanan seramik buluntu topluluğu Hellenistik dönemden Ortaçağa uzanan yerleşimin varlığını göstermektedir.

ALT 52, Tomusa Höyüğü'nün batısında, Akcurun Mahallesinin güneyinde yer alan bir teras yerleşimidir. Doğudan batıya yükselen eğime kuzey-güney doğrultusunda yerleşmiş olan 201 m. rakımlı teras yaklaşık 60x20 m. boyutla-

rındadır ve bugün buğday tarlası olarak kullanılmaktadır. Ana terasın hemen batısında yaklaşık 1 metre daha yüksek kotta yer alan geniş bir düzlük dik-kati çekerse de seramik malzeme sadece terasın yer aldığı alan ve çevresinde yoğunlaşır. Üst kottaki geniş düzlüğün sadece alt terasa komşu sınırında az miktarda seramik malzemeye rastlanmıştır. Roma döneminin sonuna ve Geç Antik döneme tarihlenebilen çoğu günlük kullanım ve depolama kaplarına ait seramik örneklerin yanı sıra orta boy kırık beyaz renkli tesserae ve kiremit gibi yapı malzemeleri de belgelenmiştir. Alanda herhangi bir mimari kalıntıya rastlanmamışsa da, alanın boyutu ve malzemenin niteliği yerleşimin bir veya birkaç haneli bir çiftlik evi olabileceğini düşündürür.

ALT 53, Çakalaltı Deresi'nin kuzeyinde, oldukça eğimli bir zeytinlik arazide konumlanan bir yerleşimdir. Doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 32 m., kuzey-güney doğrultusunda ise 160 m.lik bir alana yayılmıştır. Alandaki seramik ve cam buluntular hem bol miktarda, hem de oldukça kaliteli kaplara ait örneklerdir ve Hellenistik Dönem'den başlayarak Ortaçağ'a uzanan kesintisiz bir yerleşime işaret eder. Alanda yine yoğun biçimde tesserae, mermer kaplama ve kiremit parçaları gibi yapı malzemeleri belgelenmiştir. Mimari planlamaya dair herhangi bir veri olmadığı halde bu yerleşimin çiftlik evi veya benzeri yerleşim olduğu anlaşılmaktadır.

ALT 54, Bozhöyük'ün güneydoğusunda, Kozluca Mahallesinin kuzeyinde yer alan ve kuzeye doğru yükselen eğimde konumlanan küçük bir yerleşimdir. Yakınından modern su kanalı geçen alan günümüzde buğday tarlası ve zeytinlik olarak kullanılmaktadır. Seramik buluntular Hellenistik dönemdeki ilk yerleşimden sonra alanın Roma döneminin sonları ve Geç Antik dönemde yeniden kullanıldığına işaret etmektedir. Seramik örneklerin yanı sıra yerleşim sınırları içerisinde bir adet mermer parça, bir adet çakmaktaşı parçası, bir adet bazalt parça ve bir adet delikli taş obje de belgelenmiştir.

ALT 57, Altınözü İlçesi, Altınkaya Mahallesi'nin doğusunda kalan yol üzerinde yer alan Çaltı Tepe'nin batıya doğru yükselen yamacında konumlanan, küçük bir terasın üzerinde yoğunlaşan ve yakın çevresine yayılan bir yerleşimdir. Oldukça eğimli olan araziye aralarında asırlık ağaçların da bulunan bir zeytinlik kaplar. Alanda duvar kalıntıları yoktur ancak etrafa yayılmış kiremitler fotoğraflanarak belgelenmiştir. Roma döneminden Ortaçağa

uzanan dönemlere tarihlendirilen seramik örneklerin çoğu günlük kullanım ve depolama kaplarına aittir.

ALT 58, Altınözü İlçesi, Altınkaya Mahallesi'nin kuzeydoğusunda Çaltı Tepenin zeytin ekili güneydoğu yamaçlarında denizden 309 m. yükseklikte yer alır. Doğusundaki yoldan ulaşılan yerleşim yaklaşık 30x30 m.lik bir alana yayılır. Yerleşimin güneyinde Seferiye Deresi akmaktadır. Alanda Geç Antik ve Ortaçağ dönemlerine tarihlenen az miktarda günlük kullanım ve depolama kaplarına ait seramik malzemenin yanı sıra tesserae, kiremit ve tuğla parçaları da gözlemlenmiştir.

ALT 65, Altınözü İlçesi Alakent Mahallesi'nin batısında yer alan olası bir küçük çiftlik yerleşimidir. Pazar Deresine doğru inen yamacın ortalarına doğru konumlanır. Alanda günlük kullanım kaplarına ait seramik parçalarının yanı sıra kiremit, küçük mermer parçası, kırık beyaz orta boy tessera ve dağınık halde yapı parçaları mevcuttur. Herhangi bir duvar izine rastlanmamasına karşın, belli bir alanda yoğunlaşan sınırlı sayıdaki Hellenistik ve Geç Antik dönem malzemesi bu alanın küçük bir çiftlik yerleşimi olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

ALT 68, Altınözü İlçesi, Toprakhisar Mevkii'nde yer alan, Yarseli Barajı'nın batı kıyısında, batıya doğru hafifçe yükselen yamaçta konumlanmış ve kısmen baraj suları altında kalmış küçük bir Hellenistik, ve Roma-Geç Antik dönem yerleşimidir. Yerleşim buğday, fasulye ve zeytin ekili bir alanın yaklaşık 30x30 m.'lik kısmına yayılır. Depolama ve kullanım kaplarına ait parçaların yanı sıra alanda tuğla ve kiremit parçaları mevcuttur.

ALT 69, Yarseli Barajı'nın batısında ve ALT 68'in hemen güneyinde yer alan zeytinlik alandan az sayıda amorf ve tarihlendirilemeyen seramik örnekler mevcuttur. Sayıca az olan seramik buluntular alanın yerleşimden ziyade kırsal kullanım alanı olduğunu düşündürmektedir.

ALT 72, Altınözü İlçesi Yanıkpınar Mahallesi'nin kuzeydoğusunda, Yanıkpınar'dan Avuttepe'ye giden yolun hemen yanında denizden 548 m. yükseklikte konumlanan küçük bir yerleşimdir. Yerleşim, kuzeydoğusunda yer alan Toltup deresi vadisine bakmaktadır. Seramik malzeme Hellenistikten Ortaçağ'a uzanan kesintisiz yerleşimi vurgulamaktadır. Alanda seramik

buluntuların yanı sıra basalt pres taşı parçası, iki kaplama mermer parçası ve az sayıda tesserae ve bir de amorf cam parçası belgelenmiştir.

2. MEZARLAR , KÜLT NİŞİ ve TAŞ İŞLİĞİ

Yerleşimler bağlamında yukarıda tanımlanan Antakya İlçesi Akcurun Mahallesi yakınlarındaki mezar odası (ALT 45A) ve lahit (ALT 45B) ile Gökçeğöz Köyü yakınlarında Kanlımağara adıyla bilinen ancak sarp yamaçta yer alması nedeniyle ulaşamadığımız kaya mezar odasının (ALT 48) ilaveten Gökçeğöz köyünün içerisinde yer alan nekropol grubu (ALT 46) ve taş ocağı içinde tamamlanmamış lahit teknesi (YD 221) tespit edilmiştir. Sonuç olarak, 2017 çalışma döneminde farklı nitelik ve ölçek gösteren mezarlar olan kaya oygu mezar, lahit mezar ve nekropol belgelenmiştir. (Resim: 10).

Antakya İlçesi'ne bağlı Gökçeğöz Mahallesi'nde yer alan Nekropol (ALT 46) yüksek bir kayalığın dik kuzey yamacına, yüksek bir kotta oyulmuştur. Kayadan oyma mekanlar kayaç yüzey boyunca doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 100 m. uzanır. Grubun ortasında kalan ve bazıları antik olabilecek basamaklarla ulaşılan mezar odasında yedi adet arcosoliumlu mezar yatağı yer alır. Mezar odasının ortasına kuzey-güney doğrultusunda bir modern duvar inşa edilmiştir ve oluşturulan odalardan doğuda kalanı günümüzde tandır mekanı, diğeri ise ahır ve depo olarak kullanılmaktadır. Mezar yatakları oldukça tahrip olmuştur. Mezar yataklarının hepsi benzer detaylar gösterir, sadece batıdaki mezar yatağının uzun kenarına kült amaçlı (?) bir niş oyulmuştur. Ana mezar odasının düşük tavan kotu nedeniyle bu mekanın da önce taş ocağı olarak kullanıldığı ve daha sonra mezar odasına dönüştürüldüğü düşünülebilir. Mezar odasının doğusunda yer alan üç mekanın taş ocağı olarak kullanıldığı, doğudaki diğer mekanlarda ise yarım kalmış mezar odalarına benzer alanlar mevcuttur. Ana mezar odasından batıya doğru uzanan yamaçta en az üç veya dört adet mekan daha yer alır, ancak bu mekanların çoğuna yüksek konumları nedeniyle girmemiz mümkün olmadı. Nekropol alanında sadece bir adet Roma Dönemi kiremit parçası bulunmuştur.

2017 Yılı çalışmalarında kayaç yüzeye oyulmuş bir adet kült nişi belgelenmiştir. YD 222, Yayladağı İlçesi'ne bağlı Şak Şak Mahallesi yakınlarında 86

cm. (genişlik) x 120 cm. (maksimum yükseklik) x 78 cm. (derinlik) boyutlarında, kaya yamaca oyulmuş kemerli bir kült nişi belgelenmiştir. Nişin ortasında 22 cm. x 44 cm. boyutlarında ve 8 cm. derinliğinde dikdörtgen bir yuva yer alır. Nişin güneyinde 1x1.10 m. boyutlarında doğal bir kaya girintisi de kültle ilişkili kullanılmış olabilir.

YD 221, Bozlu köyü yakınlarında kayalık hafif alçak tepelik alanda lahit ve taş ocağı tespit edilmiştir (Resim: 11a). Geniş bir alana yayılan kayalık, taş ocağı olarak mimari blok taş çıkarmanın yanısıra tamamlanmamış lahit ve dairesele gövdeli tambur biçiminde kaba şekillendirilmiş taşların çıkarıldığı bir tür taş işliğı olarak kullanılmıştır. Lahit ve mekanın güneyinde, batıya doğru yükselen yamaç boyunca taş ocakları ve işlenmemiş kaba bloklar belgelenmiştir. Yamacın baktığı dar vadi teraslar halinde kuzeyden güneye uzanır.

Lahit (YD 221 A): 2.52x1.14 m. ölçülerinde, ana kayadan tamamen ayrılmadan işlenmiştir. Etrafında yer alan farklı boyutlardaki kanal ve basamak benzeri yapılar, lahdin etrafında oldukça sık taş çıkarıldığını veya lahdin bitirilmediğine işaret eder. Mezar yatağının iç yüksekliğı yaklaşık 70 cm.'dir ve yatağı yaklaşık 20 cm.'lik bir kalınlığa sahip parapetler çevreler (Resim: 11b). Lahdin doğu cephesinin merkez aksında, kuzey yarısı korunagelmiş boş bir tabula ansata yer alır. Tabula ansatanın kuzeyinde kanatlı bir Eros figürü, tabulaya doğru dönmüş biçimde sağ eliyle yukarıdan, sol eliyle aşağıdan tabula ansatayı taşır biçimde tasvir edilmiştir. Arkadaki sağ ayağı öne, öndeki sol ayağı ise arkaya doğru basar. Figür torsodan itibaren tabula ansataya doğru profil verecek şekilde dönmüştür. Figürün sırtında sivri köşelere sahip bir kanat tasvir edilmiştir. Lahit daha çok alandaki taş işliğinde bitirilemeyerek bırakılmış bir örnek veya örnek üretim olarak üretilmiş olmalıdır.

Lahdin hemen güneydoğusunda iç ölçüleri kabaca 8.85x8.70 m. olan kayadan oyma bir mekan (YD 221 B) yer alır. Mekanın kuzeyinin doğu kısmına eklenmiş yaklaşık 2.60x3.55 m.'lik dikdörtgen planlı bölümde çıkarılmış taş blokların kalan izleri görölmektedir.

SONUÇ

2017 çalışma dönemi önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Kuseyr Yaylası'ndan Amik Ovası'na doğru açılan vadilerin yerleşim dokusunun bel-

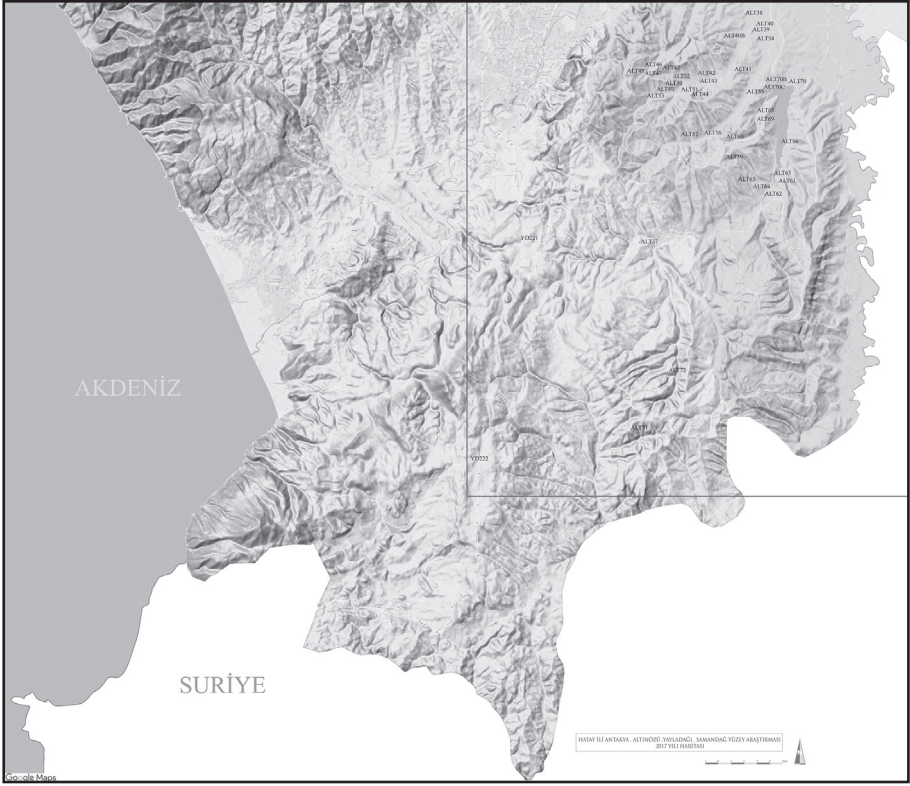
gelenmesiyle Ova ile dağlık alan arasındaki ilişkiler tanımlanabilir hale gelmiştir. Kuseyr Yaylası'nda yer alan höyük yerleşimleri özellikle Hellenistik ve Geç Antik yerleşim dokusuyla tanınan Kalker Masif'ten farklı olarak erken dönemlerden beri bu alanda yoğun bir yaşam ağı oluştuğunu göstermiştir. Bugüne değin bilinen tez olan Kuseyr Yaylasının Roma dönemindeki nüfus yoğunlaşması sebebiyle dağlık alandaki toprakların kültüre alınarak yerleşime açıldığı görüşü, tespit edilen Kalkolitik ve Erken Tunç çağından itibaren yerleşilen Tomusa, Körkün, Karun/Kamber, Avsuyu, Çaltılık ve Mercimek Höyüklerin varlığı ile tartışılır hale gelmiştir (Resim: 12). Diğer yandan, ilk defa Geç Antik Dönem yerleşimlerinde gözlemlediğimiz yüksek rakım ve küçük boyutlar, dönem yerleşimlerinin mevsimsel olarak da kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Kuseyr Yaylası'nın Antakya' nın iki farklı, önemli ve tanınan alanı -Amik Ovası ve Kalker Masif- arasında bir geçiş bölgesi olduğu her yıl daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Kuseyr Yaylasındaki çalışmalarımız sonucunda akademik literatürde genellikle Antakya'ya ait kırsal yerleşimlere dair iki farklı resmin ortaya çıkmasına neden olan Amik Ovası ve Kalker Masif yerleşim dokularının aslında birbirleriyle ilişkili olduğunu her yıl biraz daha net bir biçimde ortaya koymaya devam ediyoruz. Kuseyr Yaylasının kendi içindeki farklılıklarını belgelemek bu bağlamda daha detaylı sonuçlara ulaşmamızı sağlayacaktır ve çalışmamız bu gerekliliğin bilincinde devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- BRAIDWOOD, R. J. (1937). *Mounds in the Plain of Antioch: An Archeological Survey*. Chicago: University of Chicago Press.
- BRAIDWOOD, R.J., BRAIDWOOD, L.S. (1960). *Excavations in the Plain of Antioch I: The Earlier Assemblages Phases A-J*. Chicago: University of Chicago Press.
- BUTLER, H. C., LITTMANN, E. and PRENTICE W. K.(1907-1949). *Ancient Architecture in Syria*:Princeton University Archaeological Expeditions to Syria 1904-5 and 1909.

- CASANA, JESSE ve T.J. WILKINSON, (2005). "Settlement and Landscapes in the Amuq Region," *The Amuq Valley Regional Projects*, Cilt 1, Kutlu Aslıhan Yener (der.), 25-65, Chicago: Oriental Institute Publications.
- GERRITSEN, F., vd. (2008). "Settlement and Landscape Transformations in the Amuq Valley, Hatay: A Long Term Perspective." *Anatolica* 34: 241-314.
- PAMİR, H., (2005). "The Orontes Delta Survey." *The Amuq Valley Regional Projects*, Cilt 1, Kutlu Aslıhan Yener (der.), 67-76. Chicago: Oriental Institute Publications.
- PAMİR, H. (2014), "Asi Deltası ve Asi Vadisi Yüzey Araştırmaları" *Hatay Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları*. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 187-218.
- PAMİR, H., Henry, A. (2017), "Antakya, Altınözü, Yayladağı Kuseyr Yaylası Yüzey Araştırması 2016", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 35/1, 505-520.
- TATE, G. (1992) *Les campagnes de la Syrie du Nord du Ile au VIIe siècle*. Paris: Paul Geuthner.
- TCHALENKO, G. (1953-1958) *Villages antiques de la Syrie du Nord, Vols. I-III*. Paris: Paul Geuthner.
- YENER, K. A. (2005) *The Amuq Valley regional projects*. Chicago: Oriental Institute Publications.

Harita 1: 2017 yılı araştırma alanı ve tespit edilen yerleşimler

Resim 1: Tomusa Höyük (ALT 43)

Resim 2: Tatar'ın Harabası (ALT 49)

Resim 3: Karatüzümlük Harabası (ALT 50)

Resim 4: Mercimek Höyüğü (ALT 55)

Resim 5: Çaltılık Höyük (ALT 56)

Resim 6: Kılavuz Höyük-Höyük üzerinden görünüm (ALT 61)

Resim 7: Avsuyu Höyük (ALT 70c)

Resim 8: ALT 40A yerleşimi

Resim 9: ALT 45 yerleşimi

Resim 10: Mezar yapılarından örnekler

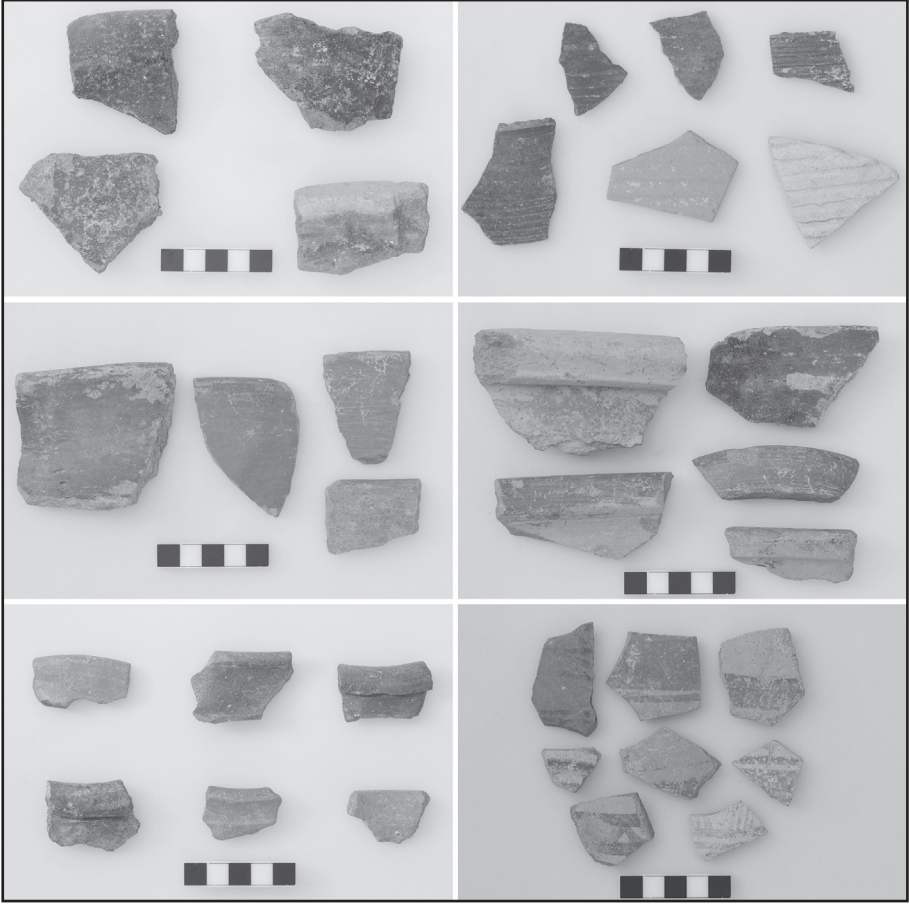

Resim 11a: İşlik genel görünüm (YD221)

Resim 11b: Taş ocağı ve işlik ayrıntı fotoğrafları: Lahit, taş alınma izleri ve kabaca şekillendirilmiş tambur.

Resim 12: Hyklerden toplanan kalkolitik-demirağı seramik rnekleri.

AYANİS KALESİ SAHİLİNDE SU ALTI ÇALIŞMALARINA DAİR ÖN RAPOR

Mehmet IŞIKLI*
Serkan GÜNDÜZ
Hazal OCAK

Ayanis Kalesi Van Gölü'nün doğu kıyısında göl seviyesinden 250 m., deniz seviyesinden ise 1866 m. yükseklikte doğal bir kayalık üzerine inşa edilmiş bir kaledir¹ (Resim: 1). Urartu kralı II. Rusa tarafından inşa ettirilen kale, başta konumu olmak üzere sunduğu envanter ve özel yapıları ile de tüm Urartu kalelerinden ayrılmaktadır.

Genel olarak bakıldığında zaman Van, Urmiye ve Sevan olmak üzere üç büyük gölü (Resim: 2), coğrafi sınırları içerisinde bulunduran Urartu Krallığı'nın, bu göllerden bağımsız olma olasılığı oldukça düşüktür. Ancak bu noktada bugüne kadar ele geçen Urartu kaynaklarında göl tasvirinin bulunmaması da dikkat çekmektedir. Van Gölü ile ilişkinin karşımıza çıktığı olası en erken tasvir Assur kralı III. Salmanasar (M.Ö. 858) dönemine tarihlenen Balavat Kapı üzerinde ki betimlemelerde yer almaktadır. Söz konusu betimlemede Urartu üzerine sefer düzenlemiş olan bir Asur askeri, kurbanın kopmuş olan bacağını Urartu Krallığı coğrafyasında yer alan ve Van Gölü olduğu düşünülen suya doğru uzatırken tasvir edilmiştir (Resim: 3).

* Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE, mehmet.isikli@gmail.com
Dr. Serkan GÜNDÜZ, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Bursa/TÜRKİYE, sgunduz@uludag.edu.tr
Hazal OCAK, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Van/TÜRKİYE, hazallocalak@gmail.com

1 Ayrıntılı bilgi için bkz: Çilingiroğlu ve Işıklı, 2014.

Mezopotamya Bölgesi halklarının balığı, su tanrısı Enki ile bağdaştırdıkları ve bu sebeple de su ve balığı kutsal saydıkları, bununla beraber bereket ve koruma gücünün olduğuna da inandıkları bilinmektedir. Özellikle Urartu'nun en çok etkileşim içerisinde olduğu Yeni Assur Krallığı'nda koruyucu ve iyileştirici özellikleri sebebiyle balık kıyafeti giyen rahip tasvirleri görmek mümkündür². Assur'un yanında Babil, Geç Hitit gibi Urartu'nun çağdaşı olan diğer uygarlıklarda, balığı ve suyu kültürleri içerisine dâhil etmişlerdir. Ancak çağdaş kültürlerde suyun bu derece önemli olmasına karşın Urartu Krallığı'nın göl ile ilişkisinin nasıl olduğu bilinmemektedir. Göl suyunun kimyasal yapısı göz önüne alındığında, Urartu halkının gölü içme suyu veya tarımsal amaçlı kullanamadıkları, bu sebeple de farklı alanlarda yararlanmış olabilecekleri düşünülmektedir.

Urartu'nun göl ile olan bağlantısının çözülememesinin yanı sıra öncelikle Meherkapı Tanrılar listesinde 57. sırada Suinina adı ile göller tanrısının var olması, Urartu dini içerisinde göllerin yer edinmiş olduğunu vurgular niteliktedir. Ayrıca Ayanis Kalesi 1997 kazılarında bir balık figürünün bulunması (Resim: 4), Ayanis Kalesi 2014 kazılarında bulunan balık omurga kemikleri (Resim: 4), Toprakkale'den bir mühür baskısı üzerinde ki basit tekne olarak tanımlanan bir betim (Resim: 5), Karmir Blur'dan ele geçen balık kıyafeti giymiş bir erkek figürünü (Resim: 5), Urartu kemerleri üzerinde yer alan balık betimleri (Resim: 6) ve yine Ayanis Kalesi 2016 kazılarından ele geçen bulla örnekleri Urartu halkının göl ile olan ilişkisini kanıtlamaktadır.

Bütün bu veriler ışığında araştırmalarımızın başlangıç hikâyesini de oluşturan en önemli olgu, Van Gölü'nün en dar boğazında karşılıklı iki kıyıda Ayanis ve Adilcevaz Kef Kaleleri'nin konumlandırılmış olmasıdır. Kral II. Rusa döneminde yaptırılmış olan bu iki kale, bu dönem insanların gölü ulaşım ya da ticaret amaçlı kullanmış olabileceklerini düşündürmektedir. Özellikle söz konusu iki kale arasında bir ulaşım ağının var olması düşüncesi kuvvetlidir. Ayanis Kalesi ile Adilcevaz Kef Kalesi arasında ki mesafe kara yolu ile 140 km. yani yaklaşık 5 günlük bir yürüme mesafesindeyken, su yolu ile 20 kilometre yani basit bir tekne kullanıldığı düşünülürse yaklaşık 8 saat süren bir mesafeye inmektedir (Resim: 7). Bu yol tasarrufunun Urartuların da dikkatini çekmiş olabileceği kuvvetli muhtemeldir.

2 Ayrıntılı bilgi için bkz: Batmaz ve Uhri, 2008.

Elde edilen verilerden yola çıkarak, Bursa Uludağ Üniversitesi Arkeoloji bölümünden Dr. Serkan Gündüz ve ekibi ile ortak bir proje geliştirilmiş ve 14-20 Ağustos 2017 tarihleri arasında Ayanis Kalesi kıyı şeridinde kısa süreli bir ön araştırma yapılmıştır. 2017 Ayanis Kalesi sualtı araştırmaları, ileri ki yıllarda Ayanis Kazı Başkanlığı ile yapılacak olan projelerin başlangıcı olması nedeni ile oldukça önem taşımaktadır. İlk yıl çalışmaları hem karada hem de su altında olmak üzere Ayanis Kalesi'nin göl ile ilişkisini görmek ve Ayanis'in limanı olabilecek coğrafyanın tanınmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda ilk olarak Ayanis Kalesi'nin batısında bir yürüyüş rotası belirlenmiştir. Tapınak alanından da görülebilen kıyı şeridine inilerek, kıyı şeridi ve Van Gölü'nün bölge topografyasına etkisi incelenmiştir. Bu incelemeler esnasında kazı heyet üyesi ve Ardahan Üniversitesi Coğrafya Bölümü öğretim üyesi olan Doç. Dr. Mustafa Karabıyıklıoğlu'nun da yanımızda yer alması, gölün kıyı şeridine etkisini daha net anlamamız açısından önemli bir kazanım olmuştur. Yapılan bu ilk incelemeler neticesinde Ayanis kıyılarının yalnızca çakıl taşlarından oluştuğu gözlemlenmiş, çakıl taşları ise gölün dönemsel seviyeleri hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamıştır. Ancak herhangi bir kültürel kalıntıya rastlanmamış ve batık gemiye işaret edebilecek olan seramik parçaları gibi kültür varlıklarının bulunmayışı da batık gemi tespit edebilme olasılığını ortadan kaldırmıştır.

Devam eden süreç içerisinde Edremit Belediyesi tarafından tahsis edilen tekne ile Ayanis su altı araştırmalarının ilk çalışması başlamış ve sonar için ahşaptan ekipman üretilmiştir. Sonar tekneye monte edilmiştir. Ancak olumsuz hava koşulları sebebiyle Ayanis kıyılarına ulaşmadan ekipman zarar görmüş ve sonar taraması sonlandırılmıştır. Çalışmalara devam edebilmek amacı ile balıkçı teknesi kiralanmış ve sonar ekipmanları demir aksamlardan oluşturulmuştur. Tekneye bağlanan sonar ile Ayanis kıyılarında ki sonar tarama çalışmalarının ilk adımı atılmıştır. Tarama çalışmaları için kıyıya paralel ve kıyıya dik olmak üzere iki ayrı rota belirlenmiştir. Öncelikli amaç sualtında herhangi bir kalıntının varlığını tespit etmek olduğundan ilk olarak kıyıya paralel olan rota takip edilmiştir. Söz konusu rotalar Ayanis Kalesi'ne en yakın olan sahil şeridinden başlamış ve yaklaşık olarak 3 kilometre uzunluğunda kıyı taraması yapılmıştır. Tarama rotası boyunca iki adet koy oluşumu tespit edilmiş ve bu oluşumlar 1 ve 2 numaralı koylar olarak isimlendirilmiştir

(Resim: 8-9). Daha sonra gölün derinliğini ve dip yapısını anlamak amacıyla kıyıya dik olarak atılan ikinci rota izlenmiştir (Resim: 10). Ayanis Kalesi ile arasındaki eğimin daha az olması sebebiyle çalışmalar 2 numaralı koyda yoğunlaşmış ve 40 metre derinliğe ulaşılmıştır. Ancak 1 numaralı koyun eğimi fazla olduğundan 20 metre derinliğe gidilmiştir. Kıyıya dik olarak bu rota ile gölün kıyıdan hemen sonra derinleştiği anlaşılmıştır.

Araştırmalar sırasında bölge ile ilgili dikkati çeken önemli bir nokta günümüzde kullanılan balıkçı sığınaklarıdır. Yerel balıkçıların teknelerini, denizkulakları olarak adlandırdıkları bu doğal limanlar içerisine yanaştırdıkları gözlemlenmiştir (Resim: 11). Bölgenin, denizkulaklarının oluşumuna müsait yapıda bir coğrafyada olması sebebiyle antik dönemde de bu tür bir kullanımın var olabileceği düşüncesi oluşmuştur. Denizkulaklarının tespit edilmesi durumunda, beklenen liman yapısının bulunma olasılığı da ortadan kalkmış olacaktır. Bu oluşumu daha net anlamak amacıyla gelecek yıllarda sualtının dip yapısının batimetri haritasının çıkarılması ve Ayanis kıyılarında günümüzde olmayan fakat su seviyesinin azaltılması ile oluşması muhtemel denizkulağı yapısının olup olmadığı anlamaya yönelik çalışmalar yapılacaktır.

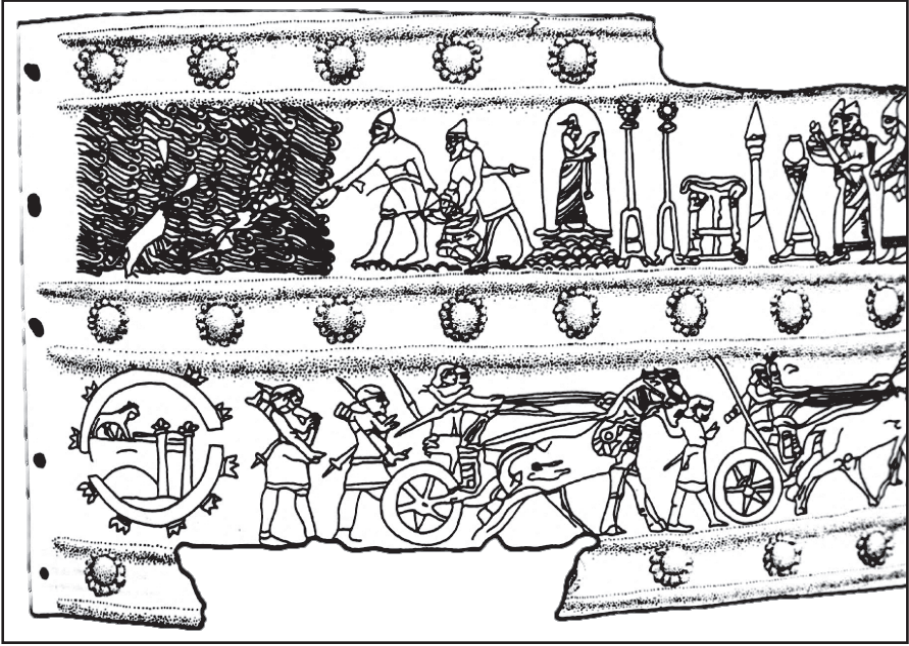
Sonuç olarak ilk yıl çalışmaları esnasında sualtında kültür varlığı olabilecek herhangi bir kalıntı ile karşılaşılmamıştır. Ancak kısa araştırma zamanı nedeni ile “hiçbir şey yoktur” ifadesinin kesin bir sonuç olarak kabul edilmesi yanlış olacaktır. 2017 sezonu dâhilinde yapılan sualtı çalışmalarının bir ön çalışma olduğunu göz önünde bulundurarak veri elde edilmemiş olması, gelecek yıllarda devam edebilecek çalışmalara bir engel oluşturmamaktadır. Bu sebeple gerekli izinler sonrasında Ayanis kıyılarında tarama çalışmalarının devam edilmesi planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

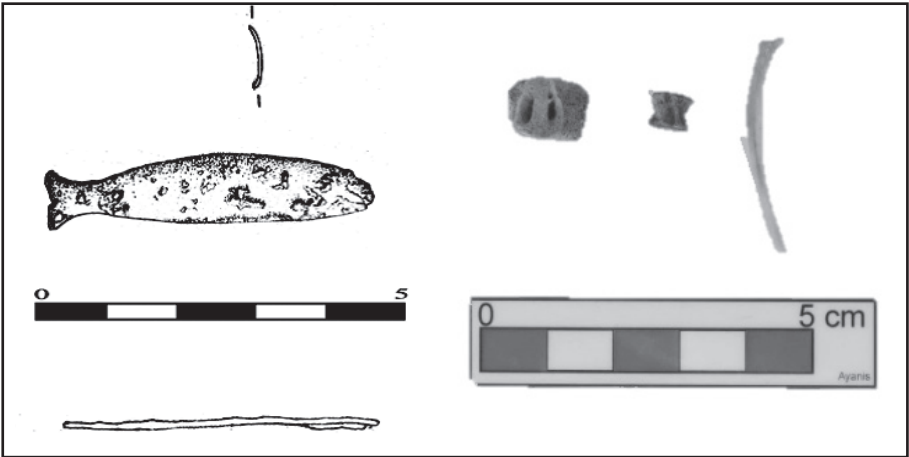
- ALINA AYYAZIAN, *Urartian Glyptic: New Perspectives*, California, 2006, s. 200-270.
- ALTAN ÇİLİNGİROĞLU-MEHMET IŞIKLI, “25. Yılında Ayanis Kalesi Kazıları; Dün, Bugün ve Gelecek, *Anadolu’nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*, Ankara, 2014, s.309-310.
- ATILLA BATMAZ-AHMET UHRİ, *Urartu Kültüründe Balık Betimlemesi ve Ayanis Kalesi’nden Tunç Bir Balık Figürini Üzerine Düşünceler*, İzmir, 2008, s. 65-70.

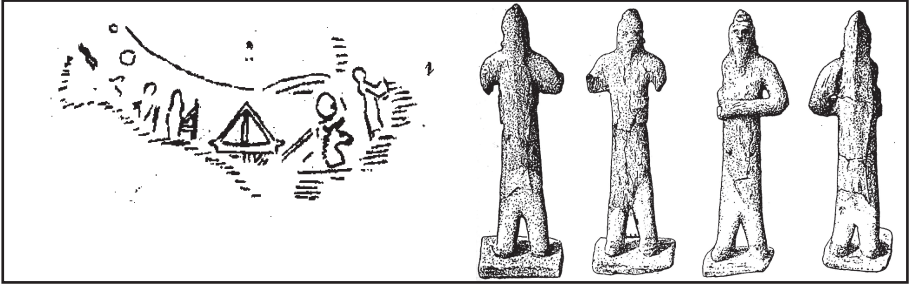

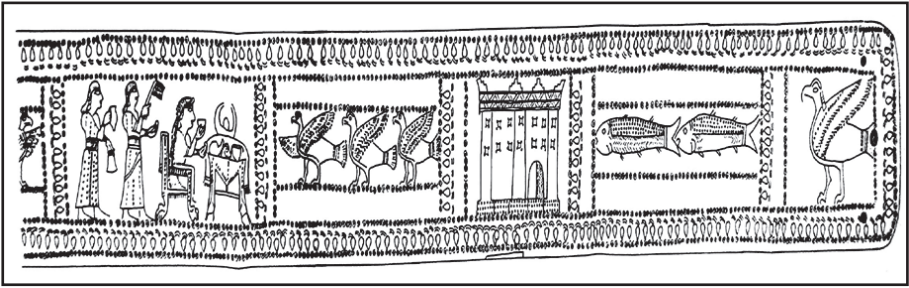
Resim 3: Balavat Kapı betimlemesi (Batmaz-Uhri, 2008, s. 72)

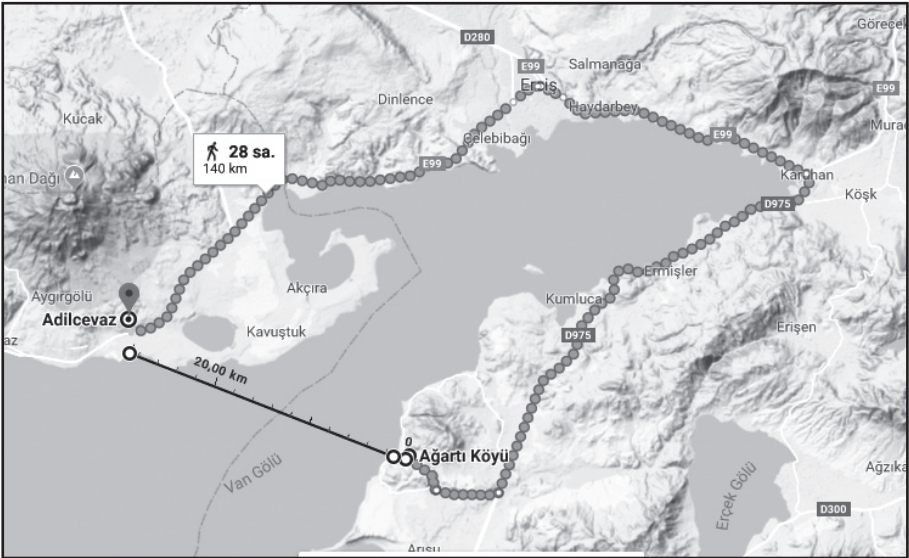
Resim 4: Ayanis Kalesi Kazılarında balık figürünü ve balık omurga kemikleri (Soldaki Resim: Batmaz-Uhri, 2008, s. 72, Sağdaki Resim: Ayanis Kalesi Kazı Arşivi, 2014).

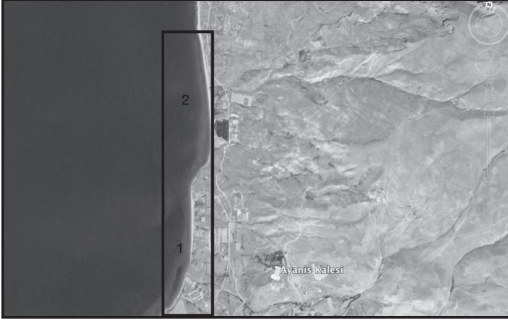
Resim 5: Toprakkale'den basit tekne betimlemesi ve Karmir Blur'dan balık giysili rahip figürünü (Soldaki Resim: Ayvazian, 2006, s.263, Sağdaki Resim: Batmaz-Uhri, 2008, s. 72).

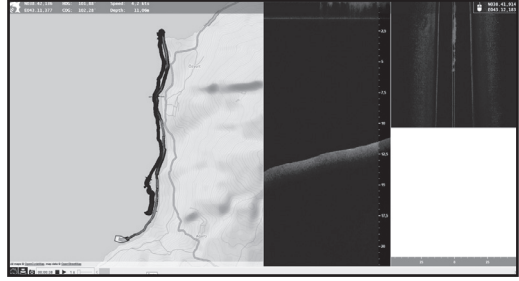
Resim 6: Urartu kemeri üzerinde yer alan balık betimlemesi (Batmaz-Uhri, 2008, s. 81)

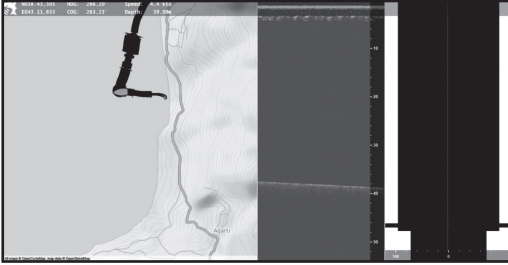
Resim 7: Ayanis Kalesi ve Adilcevaz Kef Kalesi'nin konum ve uzaklıklarını gösteren harita.

Resim 8: Ayaniş kıyı şeridi taramaları sırasında izlenen rota ve rota üzerinde yer alan koylar.

Resim 9: Ayaniş sualtı çalışmaları sırasında kıyıya paralel olan rota ve alınan sonar görüntüsü.

Resim 10: Ayaniş sualtı çalışmaları sırasında kıyıya dik olan rota ve alınan sonar görüntüsü.

Resim 11: Araştırmalar sırasında dikkati çeken doğal denizkulakları.

KREMNA VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2017

Hüseyin METİN*
Salih SOSLU

Kültür Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 05 Temmuz 2017 tarihli 94949537-161.01-E.135438 sayılı yazısıyla *Kremna Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırmaları* Bakanlık Temsilcisi Burdur Müze Müdürlüğü'nden Bilge GÜLNAR'ın katılımıyla 24 Temmuz - 17 Ağustos 2017 tarihleri arasında (25 gün) gerçekleştirilmiştir. Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları, 2017 yılında 5. (beşinci) sezon çalışmalarını tamamlamıştır. Kuzeyde Çakalasartepe Karakol, güneydoğuda Kızıllı Köyü, batıda Keraitai ve güneyde Sia araştırma sahasını oluşturmaktadır (Resim: 1). Bu kapsamda Kremna Antik Kenti'nin güneydeki Tahkimat Duvarları ve Savunma Sistemleri, Antik Yol, Kırsal Yerleşimler; kuzeybatıda Keraitai Antik Kenti Savunma Sistemleri, Konut Mimarisi ve Ostothek; kent territoriumundaki Kırsal Yerleşimler, Ortaçağ Yerleşimi, Savunma Sistemleri ve Türkmen Yerleşimlere ait bulgular yer almaktadır. Ayrıca tespit ve tescil çalışmaları yapılmıştır. Araştırmalarımızı yakından takip eden ve maddi destekleyen sağlayan Türk Tarih Kurumuna (TTK), Akdeniz Medeniyetlerini Araştırma Merkezi'ne (AKMED) çok teşekkür ederiz. Ayrıca Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'ne, Burdur Müzesi Müdürlüğü'ne, Bucak Kaymakamlığı'na ve Bucak Komutanlığı'na teşekkür ederiz.

* Doç. Dr. Hüseyin METİN, Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kars/TÜRKİYE.

Öğr. Gör. Salih SOSLU, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Turizm Rehberliği Bölümü, İstiklal Yerleşkesi, Burdur/TÜRKİYE.

KREMNA ANTİK KENTİ GÜNEY YÖNÜNDEKİ ARAŞTIRMALAR

Antik Yol:

Bugün Kremna'nın sağlam durumdaki güney kapısına giden antik yolun kısmen belli bir bölümü izlenebilmekteydi. Ancak, araştırmalar neticesinde bu noktanın haricinde üzerinde antik yolun devam ettiğini gösteren iki adet teras tespit edilmiştir. Birincisi kentin güneyindeki Anıt Mezar üzerinden doğuya doğru yaklaşık olarak 300 m.'lik bir düz hat şeklindedir. Burada hattın üzerinden geçtiği ana kayaya bitişik bir teras duvarı keşfedilmiştir. Duvar farklı boyuttaki taşlar ile örülmüş, oldukça tahrip durumdadır. Ek olarak, kent sınırına dayanmış ceviz bahçeleri de tahribatı hızlandırmış görünüyordu. Yüzeyi bitki örtüsü ve kayaç parçaları ile kaplıdır. Bahçeler teraslar halinde oluşturulmuş; burada profilli blok taşlar ile bir adet sunak bulunmuştur. Öyle ki, teras duvarları ile antik yol iç içe geçmiş durumdadır. Diğer taraftan, antik yolun kavisli bir şekilde doğu yönünde konumlanmış hacimli bir kaya parçasının önünden geçerek bahçelere doğru devam ettiği tespitlerimiz arasındadır. Burası antik yolun devam ettiği ikinci teras olmalıdır; fakat ceviz bahçeleri içerisinde olduğundan takip edilememiştir. Köylüler tarafından tarım arazilerine ulaşmak için oluşturulmuş patikaların, taş döşeli yollar ile kesiştiği görülmüştür (Resim: 2). Döşenmiş bloklar üzerinde belirgin ölçüde aşınmalar ve derin izler vardır. Benzeri durum Anıt Mezar yakınındaki yola döşenmiş blok taşlar üzerinde görülmüştür. Bunlar Antikçağda kullanılmış araçların tekerlerine ait izler olmalıdır. Bu veriler doğrultusunda Kremna'nın güney noktasındaki antik yol, topografyaya uygun bir şekilde oluşturulmuş üç teras duvarı üzerinde zikzak yaparak aşağıdaki geniş düzlüklere ulaşmış, buradan güneye doğru devam etmiştir denilebilir.

Tahkimat Duvarları:

Kremna'nın güney noktası uçurum olup, sarp bir arazi ile çevrilidir. Batıdaki sur duvarları kadar gelişmiş bir savunma sistemi olmasa da, gerek sızmaya karşı kontrol amaçlı olması ve gerekse toprak kaymasını önlemesi yönüyle buradaki tahkimatlar büyük önem taşır. Güneybatı ve güneydoğu arasındaki hat, aralıklarla *polygonal* ve *isodomik* duvar tekniğiyle örülmüştür

(Resim: 3). Güneybatı köşede gözetleme kulesi yer alır. Güneydeki giriş kapısının doğusunda ise sur duvarına bitişik, öne doğru çıkıntı yapmış bir teras duvar inşa edilmiştir. Bu özellikli yapı, farklı boyutlardaki taşlar ile örülmüştür. İlk bakışta kule gibi algılanmış, ancak yapılan detaylı incelemeler neticesinde ateşli ve ağır silahların kullanılması için oluşturulmuş özel bir savunma sistemi olduğu bilgisine varılmıştır.

Kırsal Alan Bulgular:

Teraslar şeklinde konumlanmış ceviz bahçelerinin bitiminden itibaren başlayan tarım arazileri, kentin tüm güney noktasını kapsamaktadır. Bu noktada Kremna kent merkezinden getirilmiş mimari parçaları görmek mümkündür. Doğu-batı uzantılı bir tarlanın ağaçlık noktasında, üzerinde triglif-metop özelliği gösteren tapınak friz blok, sunak ve *tessera* parçalarına rastlanmıştır (Resim: 4). Arazi sınırını belirlemek amacıyla kullanıldığı ön görülen bir sütun belgelenmiştir. Çiftlik yerleşimi ve harman yeri olarak kullanılan alanlar oldukça yaygındır. Bu mevkide mekânsal yapılara ait kalıntılar mevcuttur. Burada pek çok taşın orijinal yerinden söküldüğü, modern yapı ve su deposu inşasında kullanıldığı anlaşılmıştır. Etrafında hacimli kayaç parçalarının bulunduğu bir noktada kırık halde mermer büst tespit edilmiştir (Resim: 5). Bulgular kent içerisindeki eserlerin kırsal yerleşimde yoğun bir biçimde devşirme olarak kullanıldığı ve çeşitli zenginlikte olduğu bilgisini vermektedir.

Kremna Çevresi Araştırmaları: Kırsal Alan Güvenliği Üzerine Oluşturulmuş Savunma Sistemleri, Kırsal Yerleşimler, Türkmen Yerleşimi ve Ortaçağ Kalesi

KERAİTAİ ANTİK KENTİ

Günümüzde Belören Köyü'nün 2 km. kadar güneybatısındadır. Kentin güneydoğu yamaçlarında özellikli bir mekân keşfedilmiştir. Ana kayaya işlenmiş birisi yarım Dor sütunlu olmak üzere yamaca konumlanmış iki odalıdır. Dikdörtgen planlıdır. Hemen bitişiğinde, 0.65x0.50 m. ölçülerinde ve 0.30 m. derinliğinde bir kaya çanağı vardır. İkinci odanın kuzey-güney

uzantılı doğu duvarı yüzeyden izlenebilmektedir. Giriş kapısı doğu yönündedir. Kutsal Alan olabileceği düşünülmektedir (Resim: 6). Kent merkezindeki farklı noktalarda 5 (beş) adet kırık ve eksik *ostothek* bulunmuştur. Pisidia menşei kalkan, kılıç gibi savaş nitelikli kabartmaların yanı sıra kapı, giyos, rozet kabartmalı süslemeler de işlenmiştir (Resim: 7). Kentte yedi adet sarnıç belgelenmiştir. Ana kaya tıraşlanarak oturtulmuş, şişe biçimli ve ağız kısmı kesme taşlarla örülmüş sarnıç dikkat çekicidir. *Akropolise* yaklaştıkça yoğun bir yerleşim söz konusudur. Yüzeyde çok sayıda Helenistik Dönem seramik parçalarına rastlanmıştır.

Keraitai 1 ve 2 No.lu Kule:

Yaklaşık 1360 m. yükseklikteki Akropolisin güneydeki uç noktalarına oturtulmuş iki kule, Kremna'nın doğusundan Perge'ye inen Kestros Vadisi'ni, Alatepe/Sazak Gözetleme Kulesi-Çeltikçi Ovası ve Belören-Mamak ilişkisindeki geniş düzlüklere ve dağlık alanlara hakim konumdadır. 1 No.lu Kule Akropolisin güneydoğu köşesindedir. Dikdörtgen planlıdır. Giriş kuzeydendir. İsoDOMİK duvar örgü tekniğiyle örülmüştür. Yaklaşık 1 m. aşağısında, kayaya açılmış *khamasorion* mezar vardır. 2 No.lu Kule ise Akropolisin güneybatı köşesindedir. Ana kaya üzerine oturtulmuştur. 1 No.lu Kule ve kuzeybatıdan devam eden sur duvarının kesişim noktasındadır. Dikdörtgen planlıdır. Giriş kuzeydendir. *Polygonal* ve *Isodomik* olmak üzere iki teknikli bir duvar örgüsüne sahiptir. Yaklaşık 5 m. kuzeydoğusunda sarnıç ve *In antis* planlı Tapınak yer alır. Her iki kulede Helenistik Dönem özellikler gösterir.

Çakalasartepe Karakol:

Kremna'nın yaklaşık 2 km. kuzeydoğusunda Üçpınarlar Mevkii'nde yer almaktadır. Tepenin üzerinde askeri amaçlı yapılmış bir karakol bulunur. Duvarlar, kısmen saldırıya açık doğu, kuzey ve kuzeybatı kesimindedir. Duvar örgüsünde yerel kireç taşı ve *konglomera* kullanılmıştır. Düzensiz *Isodomik* teknikle yapılan duvarlar Hellenistik Dönem özellikler gösterir. Dikdörtgen planlıdır. Merkez noktada üzeri düzleştirilmiş masif kütlede ana kaya vardır. Yüzeyde çok sayıda çivi ile seramik ve çatı kiremidi parçaları bulunur. Seramikler, Roma Dönemi'ni işaret eder.

Karatepe Gözetleme Kulesi:

Bağtepe/Sıvancık'ın güneyinde yoğun çam ağaçlarıyla kaplı yüksek kayalık bir tepe üzerindedir. Yaklaşık 420 m. yüksekliktedir. Kremna ve güneybatısındaki Dikmen Tepe ile kesintisiz bakış açılarındadır. Kestros Vadisi ve Dut Alan ile dağlık, dar geçit ve yol ağı gibi stratejik noktalara hakimdir. Sarıncık/Karatepe, Küçük Kepez II ve Bağtepe/Sıvancık çiftlik yerleşimleri, *territoriumu* kapsamındadır. Ana kaya üzerinde konumlanmıştır. Eğri (gönyesiz) ve çokgen taşlarla örülmüş *polygonal* duvar tekniği kullanılmıştır. Batı ve kuzey cephesi ana kaya tıraşlanarak oluşturulmuştur. Dikdörtgen planlıdır. Giriş doğudandır. İnşa aşamasında kullanılmış taşların ana kayadan aktarıldığı düşüncesi hakimdir.

Kızılçukur (Kızılkapın) Gözetleme Kulesi:

Avdancık Köyü'nün doğusundaki Çukurovası Mevkii'nin kuzeydoğusunda, yüksekçe bir kayalık tepede konumlanmaktadır. Yaklaşık 1307 m. yüksekliktedir. Oldukça sarp bir araziden geçilerek buraya ulaşılır. Belirli aralıklarla oluşturulmuş teras duvarlar dikkat çeker. Korunaklı bir merkezde yer alması ve stratejik noktalara hakim konumu, askeri nitelikli bir yapı olduğu konusunda kesinlik kazandırmıştır. Dikdörtgen planlıdır (Resim: 8). Çokgen taşlar ile örülmüş *polygonal* duvar tekniği kullanılmıştır. Gözetleme kulesinin içerisinde yapılan kaçak kazılarla açığa çıkan seramikler, kulenin tarihinin oldukça erkene gittiğini kanıtlamıştır. Nitekim alanda az da olsa Geç Klasik Dönem'e ait seramiklerin varlığı belgelenmiştir. Önümüzdeki yıl kule ile ilgili çalışmalar devam edecektir.

Sarıncık/Karatepe:

Bağtepe/Sıvancık'ın güneybatısında, küçük tepelik üzerindedir. Kaçak kazılardan ötürü tahrip durumdadır. Düzgün kesilmiş bloklar ve çokgen taşlardan örülmüş yapılara ait temel kalıntıları mevcuttur. Askeri nitelikli bir yapıdır. (Resim: 9). Etrafı geniş düzlüklerle çevrilmiş verimli tarım arazileriyle sınırlıdır. Toprak yumuşak ve oldukça kırmızı renklidir. Yüzeyde çok sayıda

kırık durumda çatı kiremidi ve Roma Dönemi'ne ait seramik parçalarına rastlanmıştır. Burasının antikçağda çiftlik yerleşimi olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Öyle ki, günümüzde de bu nokta önemli ölçüde tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Hatta çiftlik yerleşimin bu noktayla sınırlı kalmadığı bilgisi güneydoğudaki yamaçta, tarım arazisi olarak kullanılan araziye duvar kalıntılarının ortaya çıkmasıyla doğrulanmıştır. Köylüler tarafından çevresi tuğla ile örülmüş, üzeri çimento sıvalı, şişe biçimli bir sarnıç bulunmuştur.

Küçük Kepez II:

Kremna'nın güneydoğusundaki tepelikte konumlanmaktadır. 2016'daki araştırma sezonunda belgelenen Kepez I mevkiinin güneyindedir. Etrafında geniş düzlükler ile çevrili verimli tarım arazileri yer alır. Yüzeyde yapı kalıntıları ile kırık çatı kiremidi ve Roma Dönemi'ne ait seramik parçaları tespit edilmiştir. Bu noktanın hemen yakınındaki Sarıncık/Karatepe çiftlik yerleşimiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Çam ağaçları yoğunluktadır ve yüzey yoğun bir biçimde iğne yapraklarla kaplıdır. Çok sayıda kaçak kazı çukuru bulunmuştur.

Payamlı Tepe:

Avdancık Köyü'nün doğusundaki Gölcük Alan'ından kuzeye doğru devam eden geçidi takip ederek ulaşılır. Tepenin kuzeydoğusunda mekansal yapılara ait kalıntılar, profilli seramikler ve çatı kiremitleri mevcuttur. Çok sayıda kaçak kazı çukuru vardır. 2016'daki araştırma sezonunda keşfedilen Ortaçağ Dönemi Çayköy Yerleşimi ile Payamlı Tepe birbirine kısa mesafede olduklarından politik, sosyal ve ekonomik bakımdan yakın ilişki içerisinde oldukları varsayılmaktadır.

Pamuk Ovası:

Payamlı Tepe'nin doğusundaki etrafı yüksek dağlar ile çevrilmiş geniş düzlük bir alanda yer almaktadır. Yapı kalıntıları Osmanlı Dönemi'ne ait mekan yapılarını çağrıştırmaktadır. Otlak arazisi geniş, küçükbaş hayvancılığa

oldukça elverişlidir. Günümüzde hayvan yetiştiricileri tarafından tercih edildiğini gösteren ağıklar yer alır.

Çatalağaç:

Kızılçukur'un kuzeybatısındaki Çukurovası'nın kuzeyindeki yüksek düzlüktedir. Çukurovası'ndaki sarnıç gibi yukarıdan aşağıya doğru yuvarlak formlu, etrafı taşlarla örülüdür. Roma Dönemi'ne ait seramik parçaları tespitlerimiz arasındadır. Buraya yaklaşık 300 m. uzaklıkta, kuzeyde Türkmen Mezarlığı vardır (Resim: 10). 50 (elli)'ye yakın mezar yapısı mevcuttur. Ancak mermerden yapılmış, 1884-1964 tarihli bir mezar dikkat çekmektedir. Köylüler tarafından verilen bilgiye göre, köy halkından bir vatandaşa ait mezar olduğu bilgisine varılmıştır. Türkmen Mezarlığı ile herhangi bir bağlantısı yoktur. Mezarlığın kuzeybatısında, kayalık bir noktada nişli bir mekan keşfedilmiştir. İşlevi hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Kaçakçılar tarafından yoğun bir tahribata uğradığı tespit edilmiştir.

Çukurovası:

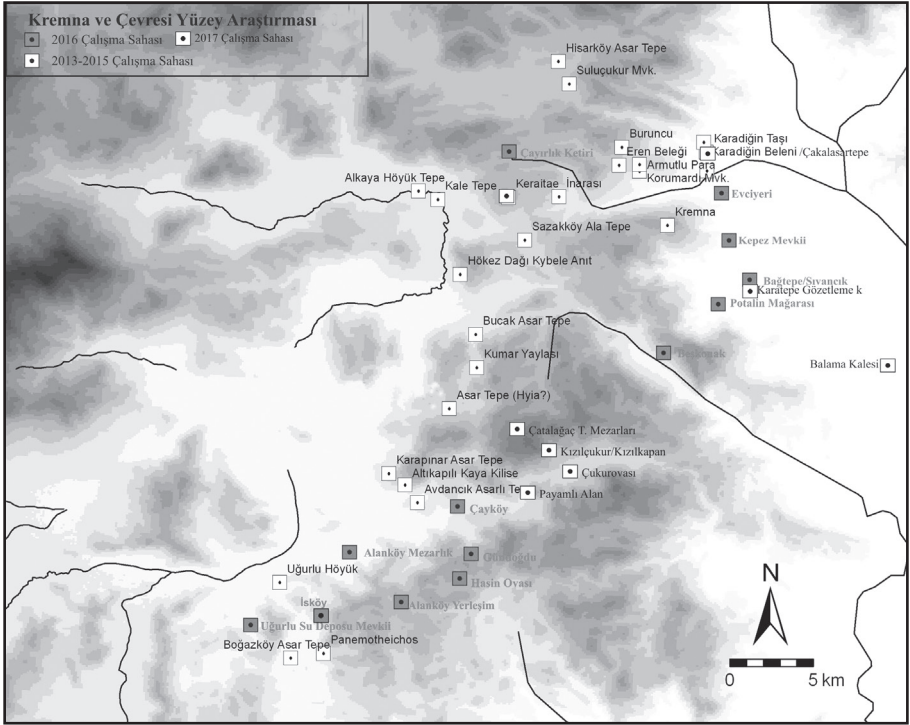
Çatalağaç'ın güneyindeki Kızılçukur'un (Kızılkapın) batısında, Pamuk Ovası'nın kuzeydoğusundaki düzlükte konumlanmaktadır. Pamuk Ovası'ndaki gibi küçükbaş hayvancılığa uygun bir araziye sahiptir. Ağıl olarak kullanılmış, yıkık durumda yerler vardır. Günümüzde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği kaldığı yerden devam etmektedir. Ovanın merkezinde yaklaşık 100-150 yıllık olduğu ön görülen bir sarnıç tespit edilmiştir. Köylüler tarafından verilen bilgiye göre, Çukurovası bir zamanlar Türkmenler tarafından yoğun olarak tercih edilmiştir.

Balama Bizans Kalesi:

Karacaören Barajı'nın güneydoğusundaki Kızıllı Köyü sınırları içerisindedir. Yaklaşık 763 m. yüksekliktedir. Kremna'nın güneydoğusundadır ve kente 21 km. kuş uçuşu uzaklıktadır. Kaleye çıkış noktasında *polygonal* taşlar ile örülmüş, üzeri toprak ve moloz parçalarıyla doldurulmuş yedi adet teras

vardır. Giriş güneydendir. Ana kaya tıraşlanmak suretiyle oluşturulmuş basamaklar ile çıkılır. Kısmen tarip durumdadır. Her iki yönde giriş kapısını kontrol altında tutmak üzere inşa edilmiş iki kule konumlanmaktadır. Sağdaki 1 No.lu Kule oldukça sağlam durumdadır (Resim: 11). Soldaki 2 No.lu Kule ise 2018’de yapılması ön görülen araştırmalar kapsamında değerlendirilecektir. Duvar, küçük *polygonal* taşlarla örülmüştür. Ara boşluklar moloz taşlarla doldurulurken, yüzeyde ise kırık çatı kiremitleri kullanılmıştır. Tüm yüzey harç ile sıvalıdır. Duvar örgü tekniği, Ortaçağ Dönemi’nde sıkça tercih edilmiş *opus incertum*’dur. Kalede suyun önemli ölçüde muhafaza edildiğini gösteren beş adet sarnıç tespit edilmiştir. Yapı kalıntılarının büyük bir bölümü sarnıçlar etrafında toplanmıştır. 2 veya 3 odalı yapılara ait temel kalıntıları net olarak görülebilmektedir. Güneybatısında yüksek düzlük bir alanda konumlanmış kilise vardır. Tek nefli ve Narteks bölümlüdür. Kilisenin yaklaşık 20 m. batısında topografyaya uyum sağlayarak *diagonal* biçimde kuzey-güney uzantılı 31 m.’lik uzunlukta sur duvarı yer alır (Resim: 12). Duvar örgü tekniği 1 ve 2 No.lu Kule ile benzerlik gösterir. Orta Bizans Dönemi özellikleri yansıtmaktadır.

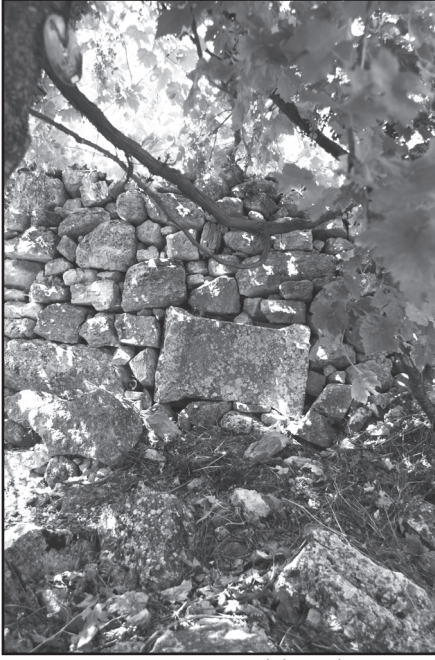
Resim 1: Yıllara Göre Kremna ve Çevresi Araştırmaları Sahası

Resim 2: Kremna, Güney Antik Yol

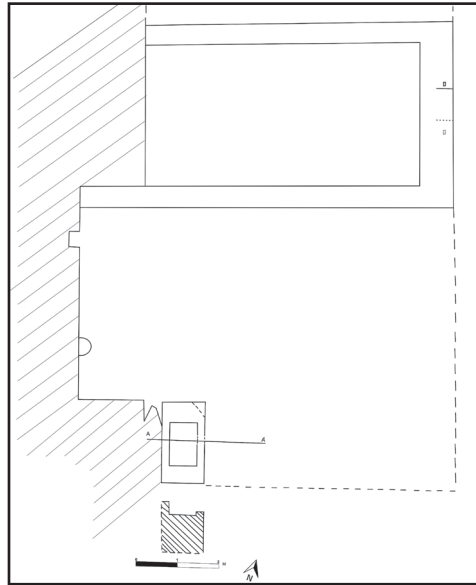
Resim 3: Kremna, Güney Tahkimat Noktaları

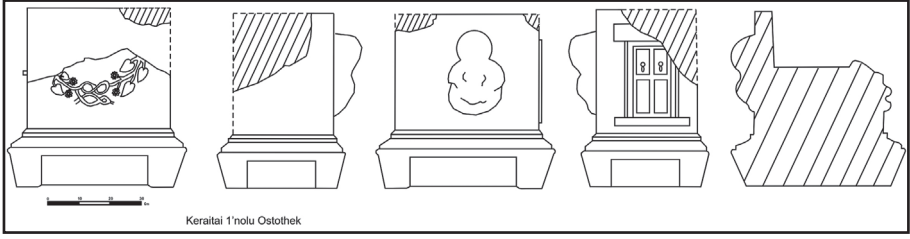
Resim 4: Kremna, Güneydeki Bahçe Duvarındaki Devşirme Kullanılmış Sunak

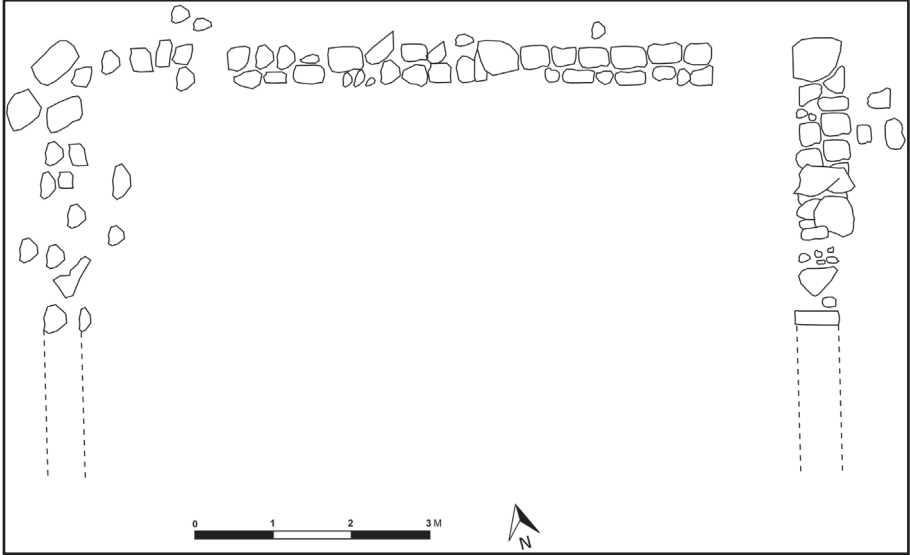
Resim 5: Kremna, Mermer Büst Parçası

Resim 6: Keraltai, Kutsal Mekan Plan

Resim 7: Keraitai, Ostothek

Resim 8: Kızılcukur, Gözetleme Kulesi

Resim 9: Karatepe, Gözetleme Kulesi Doğu Duvar

Resim 10: Çatalağaç, Türkmen Mezarlığı

Resim 11: Balama Bizans Kalesi, 1 No.lu Kule

Resim 12: Balama Bizans Kalesi, Batı Sur Duvarı

NIKAIA (BITHYNIA) EGEMENLİK ALANI EPIGRAFIK-TARİHİ COĞRAFI YÜZEY ARAŞTIRMASI ÇALIŞMALARI - 2017

Hüseyin Sami ÖZTÜRK*
E. Demirhan ÖZTÜRK

2010 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle başlayan *Nikaia Ege-menlik Alanı Epigrafi-Tarihi, Coğrafi Yüzey Araştırması*, 2017 yılında Bilecik İli Bozüyük, Gölpazarı, Osmaneli, Merkez İlçe, Pazaryeri ile Dodurga beldeleri-nin köyleri ile Sakarya İli Kaynarca, Pamukova ve Taraklı ilçelerinde gerçek-leştirilmiştir. Ezgi Demirhan-Öztürk, Adem Gündüz, Haralambos Nikolaya-dis, Merve Sarılar-Özdemir ile Hamit Karadağ'dan oluşan bir ekiple gerçek-leştirilmiştir. 2017 yılı çalışmasında çoğu yayımlanmamış toplam 50 yazıt ka-yıt altına alınmıştır. Bulunan bu yeni yazıtlarla birlikte bölgeden tespit edilen yazıt sayısı 2017 yılı itibariyle 391 adet olmuştur.

2017 yılında bulunmuş olan yazıtlardan öne çıkanlar şunlardır:

A. MİLTAŞI

1. Bilecik İli, Osmaneli İlçesi, Düzmeşe Köyü, Yener Özyılmaz'ın evinin ön bahçesindedir. Miltaş, Düzmeşe Köyü'ne bağlı Fındıklı Mevkii'nde bulun-muştur (Env. no. 353 – Resim: 1).

* Dr. Öğr. Üyesi, Hüseyin Sami ÖZTÜRK, Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE.
Eskiçağ Tarihçisi ve Epigraf, E. Demirhan ÖZTÜRK, İstanbul/TÜRKİYE.
Sakarya ve Bilecik illerinde çalışma lisansı veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü - Kazı ve Araştırmalar Dairesi Başkanlığı ve kurum çalışanlarına; bu proje için finans desteği sağlayan Marmara Üniversitesi BAPKO'ya (Proje no. SOS-A-070617-0393); yardımlarından ötürü Bilecik İli Osmaneli İlçesi Belediye Başkanı Münür ŞAHİN'e; Osmaneli sakinlerinden Remzi ÖNER'e, dostane ilişkilerinden ötürü Bilecik Arkeoloji Müzesi çalışanlarına; yazıtlara ulaşmamız sağlayan Bilecik İli Osmaneli İlçesi Selçuk Köyü sakinlerinden Hamit KARADAĞ ile Osmaneli Belediyesi Kültür İşleri'nde görevli olan Süleyman ÇAKAR ile ekip üyeleri Adem GÜNDÜZ, Haralambos NIKOLAYIDIS ile Merve Sarılar-ÖZDEMİR'e teşekkür ederiz.

Çeviri:

Imperator, Caesar, *Vespasianus Flavius, Augustus*, tribunicia potestas yetki-sine haiz, vatanın babası, 8. kez consul, designatus; Imperator Titus Caesar 6. kez consul, 7. kez designatus; [Augustus'un oğlu Domitianus Caesar, 5. kez consul, 6. kez designatus ---].

İmparator Vespasianus VIII. consul unvanını 77 yılının 1 Şubat-13 Şubat ya da Mart ayında; Titus da VI. consul unvanını 77 yılının 1 Şubat ile Mart ayının sonunda almıştır¹. Ancak yazıtın 4. satırında Titus'un consul designatus unvanının olduğu yer kırıktır; olasılıkla burada VII rakamı gelmelidir. Eğer bu tamamlama doğru ise, buradaki yol yapımı M.S. 78 yılının Mart ayından sonra gerçekleşmiştir.

B. SINIR

2. Bilecik İli, Osmaneli İlçesi Sarıyazı Köyü'nde bulunmuş olan çift taraflı bir sınır yazıtı taşı (Env. no. 365 – Resim: 2).

Çeviri:

A

Kasianoslular'ın sınırı.

B

Kabaloslular'ın sınırı.

Yazıtın A yüzündeki Κασιανοί (Kasianoi) yerleşimi Küçük Asya'dan ilk kez belgelenirken, Moesia'da M.S. II. ve III. yüzyıla tarihlenen iki yazıttan bilinmektedir (IScM I 369. 370). Kasianoi Halkı'nın adının Moesia dışında ilk kez Küçükasya'da belgelenmesi her iki topluluğun akraba olduklarını yani Bithynia-Thrakia kökenli olabileceğini düşündürmektedir. Ya da daha geç bir zamanda her iki halktan biri diğer bölgeye, göç etmiş de olabilir.

1 D. Kienast, Römische Kaisertabelle: Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie, Darmstadt 2004: 109; 112.

C. ADAK

3. Bilecik İli Osmaneli İlçesi Balçıkhisar Köyü'nde Murat Tetik'e ait Hıdırellez ya da diğer adıyla Kilise Mevkii'nde bulunan bir adak yazıtı (Env. no. 343 – Resim: 3).

4.

Çeviri:

Uğurlu olsun! Datanane/Datamane Köyü bu sunağı Zeus Bronton için diktirdi.

Δατανανη/Δαταμανη κώμη adlı yerleşim adı ilk kez belgelenmektedir. Olasılıkla bu köy adı Thrakia-Bithynia kökenli bir isim olmalıdır.

5. Bilecik İli, Osmaneli İlçesi Hisarcık Köyü Söğütlüdere Mevkii'nde bir adak yazıtı. Dikdörtgen blok bir taş; yazıt taşın sol yan yüzeyindedir. Yazıtın olduğu alanda bir *tabula ansata* yer almaktadır. Bloğun üstünde ise bir zıvana(?) deliği bulunmaktadır (Env. no. 349 – Resim: 4).

Çeviri:

Filanca kişi/kişiler (bu adağı) *Zeus Basilikos'a* diktiler.

6. Bilecik İli, Osmaneli İlçesi Sarıyazı Köyü Kumadere Mevkii'ndeki bir tarlanın kenarındaki duvar içinde birçok parçaya ayrılmış vaziyette bir adak steli. Sunak defineciler tarafından irili ufaklı birçok parçaya ayrılmıştır (Env. no. 351 – Resim: 5).

Çeviri:

Uğurlu olsun! Zeus Eks Aules'e ... Marcianus'un(?)...

7. Bilecik İli, Pazaryeri İlçesi Ahmetler Köyü'nde 2016 yılında kaçak kazıyla ortaya çıkarılmış Zeus Bronton adak steli (Env. no. 358 – Resim: 6).

Çeviri:

Askles'in Zeus Bronton'u için (sunağı), Tanrısal buyruğa uygun olarak Artemon'un oğulları Longus ve Artemon diktiler.

8. Bilecik İli, Pazaryeri İlçesi Ahmetler Köyü'nde 2016 yılında kaçak kazıyla ortaya çıkarılmış Zeus Bronton adak steli (Env. no. 359).

Çeviri:

İyi talih olsun! Pronnoitoy Köyü, Aurelius Ariston ile Aurelius Neikomakhos'un komarkhon'luğu sırasında, Tanrısal buyruğa uygun olarak Zeus Bronton'a (bu adağı) diktiler.

9. Bilecik İli Pazaryeri İlçesi Ahmetler Köyü'nde 2016 yılında kaçak kazıyla ortaya çıkarılmış Zeus Bronton adak steli (Env. no. 360).

Çeviri:

İyi talih olsun! Marcus ile Sextus'un Zeus Bronton Pythios'u için (sunağını), Marcus'un oğulları Diokles, Nikomakhos ve Marcus ile Sextus'un oğlu Marcus kardeşleriyle birlikte diktiler.

10. Bilecik İli, Pazaryeri İlçesi Ahmetler Köyü'nde 2016 yılında kaçak kazıyla ortaya çıkarılmış Zeus Bronton adak steli (Env. no. 361).

Çeviri:

İyi talih olsun! Sosigenos ile Sodatos'un Zeus Bronton'u için (sunağını), Aristinetos oğlu Asklas diktii.

11. Bilecik İli Pazaryeri İlçesi Ahmetler Köyü'nde 2016 yılında kaçak kazıyla ortaya çıkarılmış Zeus Bronton adak steli (Env. no. 362).

Çeviri:

İyi talih olsun! Aleksandros, Asklepiodotos ile Trophimas'ın Zeus Bronton'u için (sunağını), Tanrısal buyruğa uygun olarak Rufas ile Meilesios diktiler.

12. Bilecik İli, Pazaryeri İlçesi Ahmetler Köyü'nde 2016 yılında kaçak kazıyla ortaya çıkarılmış Zeus Bronton adak steli (Env. no. 363).

Çeviri:

İyi talih olsun! Tanrısal buyruğa uygun olarak Zeus Bronton'a (bu adağı), Artemon'un oğulları Longus, Askles ve Artemon diktiler.

13. Bilecik İli Osmaneli İlçesi Dereyörük Köyü Sayılar Mevkii'nde Tanrı Apollon için yapılmış bir yazıt (Env. no. 367 – Resim: 7).

Çeviri:

Yenilmez ve Cemaat Tanrısı Apollon Gorzaïos'a, Menandros oğlu Hydragogos Demetrios temellerinden bu çeşmeyi yeniden dikerek yaptırdı.

1 vd. Nikaia egemenlik alanındaki başka iki yazıttan Apollon Gorzaïos tapınımı önceden bilinmektedir². Söz konusu yazıtlar bugünkü Bilecik İli Merkez İlçe Ahmetler Köyü ile Söğüt İlçesi eski adı Katlıç şimdiki adı Geçitli olan köyün civarında bulunmuşlardır. Söz konusu her iki yazıt Nikaia'nın en güney ucunda tespit edilmişlerdir. Bu sebeple N. E. AKYÜREK-ŞAHİN her iki yazıtı dayanarak, Apollon Gorzaïos'un Nikaia'nın güneydoğusunda tapınım gördüğünü düşünmektedir. Bizim yazıtımızla birlikte Apollon Gorzaïos üçüncü kez belgelenmiş olup, bu kadar kuzeyde ise ilk kez belgelenmektedir. Bu da tanrının tapınımının düşünülünden daha geniş bir alana yayıldığını göstermektedir.

D. MEZAR

14. Bilecik İli, Osmaneli İlçesi Bereket Köyü Zekeriya Tiryaki'nin evinin ön bahçesinde Geç Hellenistik Dönem'e tarihli bir mezar steli fragmanı (Env. no. 348 – Resim: 8). Yazıt daha önceleri köyün eski konağında kullanılmış; ancak oraya da nereden geldiği bilinmemektedir.

Çeviri:

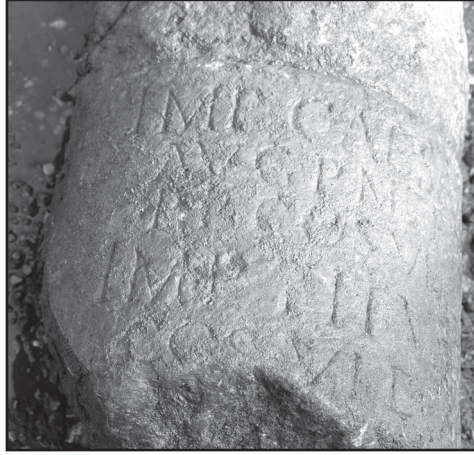
(Ben filanca bu mezarı) ... kendi cebimden yaptırdım. Eğer birisi (başkasını), bizim ölümümüzden sonra mezara defnederse, en kutsal tameios'a ceza olarak ... ödeyecektir. Hoşçakalın!

Yazıt bölgede bulunan en erken tarihli ikinci yazıt olma özelliğini taşımaktadır. Yazıtın üstü ve sol kısmı kırık olduğu için, kime ve kimlere yapıldığı bilinmemektedir.

---

2 Yayınlanmış yazıtlar için bk. INikaia 1034 (Ahmetler); N. E. Akyürek-Şahin, "Bithynia'dan Yeni Yazıtlar", *Olba* 11 (2005) 75–102: 91 v.d., no. 8 (Geçitli).

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

KONYA HACİFETTAH MEZARLIĞINDA BULUNAN MEZAR TAŞLARI

İbrahim KUNT*

Bakanlığımız, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün, 21.07.2015 tarih ve 140403 sayılı yazısıyla verilen izin kapsamında gerçekleşen 2017 yılına ait Konya İli, Merkez İlçelerini kapsayan, "Selçuklu, Karamanogulları ve Osmanlı Dönemlerine Ait Yapı (İnşa ve Tamir) Kitabeleri ile Mezar Taşı ve Sandukalar" konulu [Proje Numarası -YA014204(2017)] Yüzey Araştırmasına, Doç. Dr. İbrahim KUNT başkanlığında, ekip listesinde yer alan Doç. Dr. Mustafa ÇETİNASLAN'ın katılımıyla, 11.09.2017 tarihinde, Konya İli, Karatay İlçesinde bulunan Üçler Mezarlığında, ön inceleme çalışması ile başlanılmış olup, aynı ekiple 15 (onbeş) gün devam eden çalışma 25.09.2017 tarihinde tamamlanmıştır.

Yukarıda anılan tarihler içerisinde gerçekleştirilen çalışmalar, ilgi yazıda belirtilen izin kapsamında Konya İline bağlı üç merkez ilçe (Meram-Selçuklu-Karatay) sınırları içerisinde gerçekleştirilmiş olup ilk olarak Karatay ilçesi Üçler Mezarlığında yapılan ön inceleme ile çalışmalara başlanılmıştır. Burada yapılan ön inceleme sonrası sırasıyla Selçuklu ilçesinde bulunan Musalla Mezarlığı ve Meram ilçesinde bulunan Hacı Fethah Mezarlığında ön inceleme çalışmaları yapılarak, Meram ilçesi Hacı Fethah Mezarlığında araştırma çalışmalarına devam edilmesine karar verilmiştir.

HACİ FETTAH MEZARLIĞI

Meram ilçesi, Hacı Fethah Mahallesi, Baruthane Caddesinde yer alan mezarlığın kuzeydoğusunda Hacı Fethah Camii, güneybatısında Külahçı Cami

* Doç. Dr. İbrahim KUNT, Selçuk Üniv. Edebiyat Fak., Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya/TÜRKİYE.

bulunmaktadır. (Koordinat Bilgileri; 37° 51' 48.6"N - 32° 29' 43.8"E) Dikdörtgen planlı mezarlık, 25.000 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Mezarlığa yedi kapı ile giriş sağlanmaktadır. Mezarlığın etrafı kalıp beton duvarla çevrili olup, üzerinde ferforje parmaklıklar bulunmaktadır. Mezarlık düzenli yollarla adalara bölünmüştür. İçerisinden küçük bir sulama kanalı geçmektedir. İç kısımda döküm tekniğinde yapılmış çok sayıda küçük çeşme mevcuttur.

Mezarlığın doğu girişinin karşısında Nakşibendi tarikatının şeyhlerinden Şeyh Muhammed Bahaeddin Nakşibendi'nin Türbesi bulunmaktadır. Kesme taştan inşa edilen türbe içten kubbe, dıştan kurun kaplı külahla örtülüdür. Türbenin etrafı demir parmaklıklarla çevrilidir. Türbenin kesin yapım tarihi bilinmemekle birlikte Şeyh Muhammed Bahaeddin Nakşibendi'nin (ö.1324/1906) ölümünden kısa bir süre yapıldığı düşünülmektedir. Muhammed Bahaeddin Nakşibendi'nin mezarı ile birlikte eşi, aile efradının mezarları ve birçok önemli kişinin mezarı da bu civarda bulunmaktadır.

Mezarlığın kuzey doğusunda yer alan Hacı Fettah Camii Kitabesine göre 1131/1718 yılında Konyalı Hacı Abdülfettah Çavuş ve Oğlu Hacı Abdullah tarafından yaptırılmıştır. Ancak caminin 1124/1712 tarihli vakfiyesi yapının daha önce inşa edildiğini göstermektedir. Hacı Abdülfettah çavuş yeniçeri çavuşu olup oğlu Abdullah çavuş ile birlikte 1131/1718 yılında idam edilmiş ve buraya defnedilmiştir. Mezarlığın da bu tarihlerden itibaren oluşmaya başladığı düşünülmektedir.

Alanda ekip ile birlikte yapılan çalışmada;

101 No.lu ada üzerinde 93 adet

102 No.lu ada üzerinde 70 adet

105 No.lu ada üzerinde 12 adet

106 No.lu ada üzerinde 14 adet

108 No.lu ada üzerinde 36 adet

109 No.lu ada üzerinde 53 adet

110 No.lu ada üzerinde 79 adet

112 No.lu ada üzerinde 73 adet

116 No.lu ada üzerinde 12 adet

117 No.lu ada üzerinde 30 adet olmak üzere, toplamda 472 adet mezar taşı tespit edilmiş, fotoğrafları çekilerek, belgeleme suretiyle kayıt altına alınmıştır.

İncelemesi yapılan tarihi mezar taşlarında kullanılan malzeme; mermer, sille ve gödene taşıdır. Mezar taşlarında form olarak yarım daire, sivri, teğet ve dilimli kemerler, üçgen alınlık, güneş kursu ve farklı başlıklar görülmüştür.

Erkek mezar taşlarında sikkeli, fesli, sarıklı ve kavuklu başlıklar da görülmektedir. Başlıkların bazıları kırık durumdadır.

Bazı mezarların hem baş hem ayak taşı, bazılarını ise yalnız baş taşı mevcuttur. Mezar taşları genellikle doğrudan toprağa yerleştirilmiştir. Ancak bir ya da birkaç kademeli kaide üzerine yerleştirilen şahideler ve çerçeveli mezar tipiyle de karşılaşılmaktadır.

Birkaç mezarın ise etrafının demir parmaklıklarla çevrili olduğu görülür. Az sayıda da olsa duvarları sille taşı ile örülerek, üzerine yine aynı taştan tek parça bir kapak taşının yerleştirildiği lahit tipindeki mezarlar da mevcuttur.

Mezar taşı kitabelerinde yazı çeşidi olarak sülüs, rika ve talik hat tercih edilmiş, bu yazılar kabartma tekniğinde yazılmıştır. Bazı mezar taşlarında yazılar kartuş içerisine alınmıştır. Bazı şahidelerde yazılar belli satır düzeni içermezken bazılarının kitabesi mail kesim şeklindedir. Mezar taşlarının bir kısmında tarihler ayrıntılı bir biçimde ay ve gün belirtilerek yazılmıştır. Kitabeleri okunmayacak kadar tahrip olan şahideler bulunmaktadır. Bir kısmının ise yazılı bölümü ve özellikle tarih bulunan satırları toprak altında kalmıştır. Ayrıca mezarlıkta üzerinde yazı bulunmayan kabaca şekillendirilmiş büyük boyutlu taşlar ve Bizans dönemine ait sütun parçaları da mezar taşı olarak kullanılmıştır.

Mezar taşlarının büyük bir bölümü süslemesizdir. Süslemeye sahip olan az sayıdaki mezar taşlarında ise stilize serviler, minare motifleri, çapa motifi, yaprak, gül ve lale motifleri görülmektedir.

Bakanlığımızca verilen ilgi izin yazısındaki hususlar dikkat alınarak ve yazı ekindeki çalışma programı ve işaretli harita göz önünde bulundurularak gerçekleştirilen yüzey araştırmasında, daha önceki senelerde araştırma

yapılan alanlarla birlikte yeni alanlar üzerinde de inceleme yapılmıştır. Hacı Fettah Mezarlığında toplam 10 (on) ada üzerinde yapılan çalışmalar dönem içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Çalışma bürosunda ekip üyelerince araziden elde edilen bulguların analizleri yapıp bilgisayar ortamına aktarımı sağlanmıştır.

ELDE EDİLEN BULGU ve SONUÇLAR

- 1- Mezar taşlarında genellikle yöresel taşlar tercih edilmiştir. Bu taşlar, bölgeye yakın yerlerden getirilen mermer, sille taşı ve gödene taşı olarak belirlenmektedir.
- 2- Mezar taşlarının süslenmesi ve işlenmesinde genellikle harflerin kabarıklık olarak görülmesini sağlamak amacıyla zemin oyma tekniği kullanılmıştır. Mezar taşlarında yazı ya da motiflerin etrafı boşaltılmış, böylece harf ve motifler daha iyi görünür hale getirilmiştir. Bunun yanında motiflerin oyulmasına dayanan kazıma tekniği de kullanılarak motiflerin görsel etkisinin artırılması amaçlanmıştır (Çetinaslan, 2014:6).
- 3- Çerçevesiz mezar taşlarında, mezarın kaybolmaması amacıyla yapılan ve fazla yüksek olmayan çerçevelerin içerisi toprakla doldurulmuştur.
- 4- Mezar taşlarını gövde yatay kesitlerine göre ele alan tipolojide, ana şekil olarak dikdörtgen, kare veya kareye yakın dikdörtgen formları görülmekte, ayrıca gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, yarım daire ve sivri kemerli formlar da bulunmaktadır (ÇAL, HALİT-İltar, Gazanfer, 2011:16)
- 5- Mezar taşlarının başlıkları mezarda yatan kişinin cinsiyeti, sosyo-ekonomik durumu, mesleği, ailesi ve tarikatı gibi pek çok konuda bilgi edinmemizi sağlamaktadır (Lagueur, 1996:159-163).
- 6- Sarık şeklindeki başlıklar, bir takkenin ince ve geniş sarımlı dilimlerle bütünüyle sarılmasıyla oluşmuştur. Hacı Fettah mezarlığında bulunan sarık şeklindeki başlıkların büyük bölümünün, küçük ve orta dereceli ulema, imam, derviş ve şeyhlere ait olduğu düşünülmektedir (Örnek: 101/57,101/68,101/80, 102/38).

Fes şeklindeki başlıklarda alt çap, üst çapa göre oldukça geniştir. Bu fes tipi, 19. yy. ortalarından Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar bütün halk katmanları arasında oldukça yaygındır (Laguer, 1996, 157). Sultan II. Mahmut'un kılık kıyafette yaptığı devrim ile fesin başlık olarak kullanılmaya başlanması, 19. yüzyıl şahide başlıklarının değişimini getirmiştir. II. Mahmut'tan sonra gelen padişahların fes seçimleri de aynı şekilde değişime katkı sağlamıştır. Fesler Mahmudi, Azizi ve Hamidi fes olarak üç gruba ayrılmaktadır.

- 7- Süslemeye ilişkin motiflerin, baş taşlarının başlık ya da alınlıklarında, ayak taşlarının ise alınlık ve gövdelerinde yoğunlaştığı görülmektedir.
- 8- 106/10 nolu mezar taşında madalyon, gülbezek ya da güneş motifi olarak betimlenen motifin tepelik olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu motif, dairesel bir merkezden çıkan ışıklardan oluşmaktadır (Çetinaslan, 2014:37).
- 9- 101/89 nolu mezar taşında, ucu kıvrımlarla sonlanan stilize yaprak motifi bulunmaktadır. Yaprak ve kıvrımlar simetrik şekildedir. 18. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan gelen etkilerle, süslemede kullanılan motiflerde büyük bir değişim yaşanmıştır. Klasik dönemde kullanılan motifler yerini barok, ampir, rokoko gibi akımların etkisiyle şekillenmiş motiflere bırakmışlardır. Bu başlıkta kullanılan uçları volütlü stilize yapraklarda Geç Osmanlı Döneminin süsleme anlayışını yansıtmaktadır.
- 10- Mezar taşlarında en fazla tercih edilen motif, selvi motifidir. Genellikle mezar taşlarının gövde kısımlarında simetri ekseninde görülmektedir. Selviler, genellikle uç kısımları sağa eğik vaziyette taşların gövdelerine yerleştirilmişlerdir. Selvilerin gövdeleri işlenmemiş, çoğunlukla sade bir şekilde bırakılmıştır. İncelediğimiz örneklerde selvilerin üst noktasına, iki yöne simetrik olarak birer üçbenek, daire motifi ya da gülbezek yerleştirildiği görülmektedir.

Türk sanatında, başta mezar taşları olmak üzere pek çok alanda görülen selvi, hayat ağacı sembolü olarak ölümsüzlükle ilgili bir motiftir. Mezar taşlarında kullanılan selvi motifi edebi hayatı simgeler. İslam

inancında ölümsüzlüğü en iyi ifade eden kaynaklardan biri şu hadistir: “El-mu’minune lâ yemûtüne bel yenkılûne mindârin ilâ dârin” Mü’minler ölmezler, bir diyardan diğer bir diyara göçerler.”

- 11-Gül, İslam sanatından peygamberimiz Hz. Muhammed (sav.)’i ifade etmekte, gül kokusunun peygamberimizin kokusu olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle birçok mezar taşında kullanılan gül motifi, bazen açmış halde, bazen de demet halinde kullanılmıştır (Ayvazoğlu, 1989: 95).

KAYNAKÇA

AYVAZOĞLU, Beşir (1989), İslam Estetiği ve İnsan, İstanbul.

ÇETİNASLAN, Mustafa (2014), Taşların Dili, İnegöl.

ÇAL, Halit,-İLTAR, Gazanfer (2011), Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları, Ankara.

LAWQUEUR, Hans Peter (1996), İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri, I-II, Ankara.

Resim 1: Hacı Fethah mezarlığı hava fotoğrafı.

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

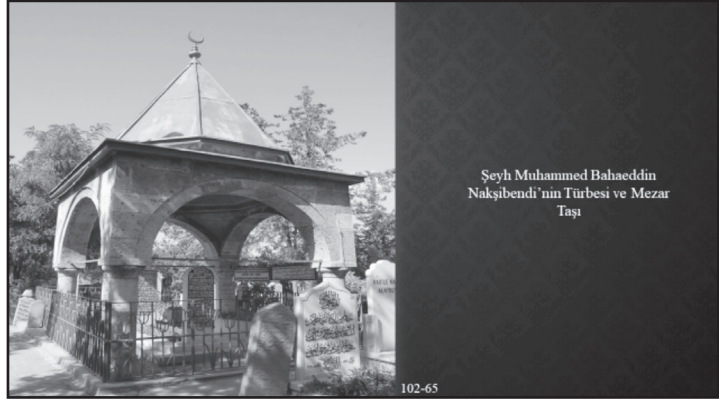
Resim: 13

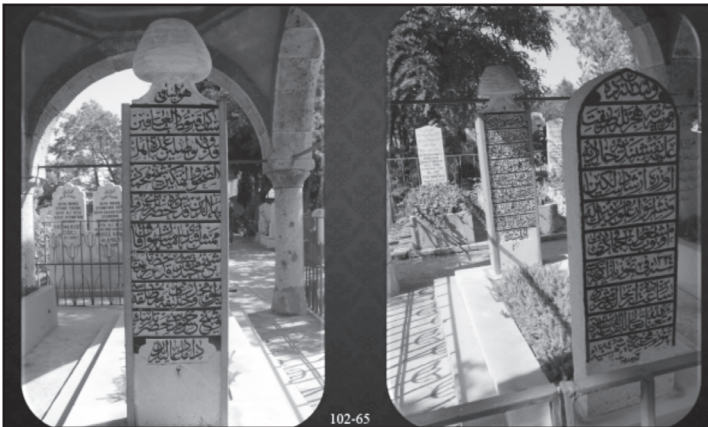
Resim: 14

Resim: 15

Resim: 16

Resim: 17

2017 YILI KONYA İLİ, KARATAY VE ALTINEKİN İLÇELERİ, BOZDAĞ MİLLİ PARKI DOĞU VE KUZAY KESİMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

İlker IŞIK*
Orkun SARP
M. Naim ERDEM

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 14.08.2017 tarih ve 94949537-161.01-166002 sayılı ilgili yazısıyla verilen resmi izinle *Konya İli, Karatay ve Altinekin ilçeleri, Bozdağ Milli Parkı Doğu ve Kuzey Kesimi* yüzey araştırması, bakanlık temsilcisi, Konya Koruma Kurulu uzmanlarından Tefik Şahin'in katılımıyla 15 - 25 Eylül 2017 tarihleri arasında (11 gün) gerçekleştirilmiştir. Yrd. Doç. Dr. İlker IŞIK başkanlığında yürütülen çalışmaya İstanbul Üniversitesi Jeofizik Mühendisliği Anabilim Dalı'ndan Yrd. Doç. Dr. Nurcan KAYA ve Dr. Melda KÜÇÜKDEMİRCİ, Dr. Savaş ALTUN, Selçuk Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'ndan Arş. Gör. Murat TURGUT, Selçuk Üniversitesi, Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi / Arkeolog Orkun SARP ve Selçuk Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi / Mimar Muhammed Naim ERDEM bilimsel heyet üyesi olarak katılmıştır. Ayrıca Selçuk Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Özdemir KOÇAK ile İstanbul Üniversitesi Jeofizik Mühendisliği Anabilim Dalı öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Özlem MAKAROĞLU bilimsel heyet üyesi olarak yer almıştır. Bu kapsamda çalışma sahası olarak; Karakaya, Hacınuman, Giymir,

* İlker IŞIK, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Alaeddin Keykubat Kampüsü, Konya/TÜRKİYE.
Orkun SARP, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Alaeddin Keykubat Kampüsü, Konya/TÜRKİYE.
M. Naim ERDEM, Selçuk Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Programı, Mimar Muzaffer Yerleşkesi, Konya/TÜRKİYE.

İpekler, Yağlıbayat, Karadona ve Beşağıl'a gidilmiş, sürenin yeterli olmaması sebebiyle Kızören ve Obruk beldelerine gidilememiştir (Harita 1).

1. ARAZİ ÇALIŞMALARI

2017 yüzey araştırma çalışmaları ilk olarak Bozdağ Milli Parkı'nın kuzey-batı ucunda yer alan Karakaya Mahallesi'nde başlatılmıştır. Bu yerleşim yerinin güney kesiminde zeminden 114 m. yükseklikte bir kale kalıntısı tespit edilmiştir. Kalenin bulunduğu dağın eteklerinde ve kale içerisinde yoğun miktarda Roma ve Bizans Dönemi'ne ait seramik parçaları görülmektedir. Ayrıca burada bir adet obsidiyen taşı ele geçmiştir. Yaklaşık olarak 50x50 m. ölçülerinde ve etrafı yuvarlak kule temelleriyle sınırlı olan kalenin kuzeybatı ucunda apsidal yapılı duvar silsilesi ile çevrelenmiş bir adet sarnıç tespit edilmiştir. Kale yapısı zaman içerisinde yoğun tahribata uğradığından plan ve röleve çalışmasına imkân vermemektedir. Kalenin genel sınırlarının ve içerisindeki mimari bölümlerin tespiti amacıyla ortofoto çalışması gerçekleştirilmiştir (Resim: 7). Bu çalışma sonucunda 63x95.3 m. ölçülerinde olduğu tespit edilmiştir. Karakaya Mahallesi'nin güneybatı tarafındaki toprak yolun sağında ve solunda, birbirine paralel şekilde üç adet işlik tespit edilmiştir. İşlikler, doğal kaya üzerine oval formda oyulmuş ve oyukların bitiminde dikdörtgen bir havzanın bulunduğu bir yapıya sahiptir. İşliklerin doğusunda üzüm bağları bulunmakta olup bu işliklerin yakın zamana kadar kullanıldığı mahalle sakinleri tarafından söz edilmektedir. İşlikler dıştan dışa 1358 mm. içten içe ise 1210 mm. çapındadır.

Karakaya Camisi'nin kuzey yönünde terk edilmiş bir evin giriş basamağı olarak kullanılan bir adet dört satırlık Grekçe yazı bulunan blok ile üzerinde haç motifi bulunan bir mermer blok tespit edilmiştir. Caminin güneydoğu kısmında ise başka bir evin girişinin hemen sağ tarafında yan yana iki adet haç figürünün olduğu mermer blok bulunmuştur. Caminin giriş kısmında iki, iç kısmında ise bir adet sütunce yer almaktadır. Karakaya Mahallesi'nin kuzeyindeki mezarlık alanında mimari parçalar ile bir adet kapı eşiği bulunmuştur.

Karakaya Mahallesi'ne gelmeden stabilize yolun doğu tarafındaki Topkaya Mevkii'nde bir adet han yer almaktadır. Hanın iç kısmında taşıma unsuru

olarak üç adet antik mimari sütun tespit edilmiştir. Yapının giriş kapısında ise devşirme bir kapı sövesi ile yine dış duvarında bazı devşirme mimari parçaların yerleştirilmiş olduğu görülmektedir.

Araştırmanın bir sonraki çalışma sahası olan Hacınuman Mahallesi'nde çalışmalara devam edilmiştir. Mahalle camisinin batısında, üzerinde tabula ansata (yazıtlı levha) bulunan bir lahit tespit edilmiştir. Lahit üzerindeki yazıt tahrip edilmiş olmakla birlikte üç satırı kısmen okunabilmektedir. Burada ayrıca iki adet ostotek gövdesi, bir adet ev duvarı içerisinde yer alan altar ve su kuyusuna monte edilmiş karşılıklı duran iki adet kapı eşiği görülmüştür. Mahalle mezarlığında ise çok sayıda mimari unsur tespit edilmiştir. Burada ayrıca mezar taşı olarak kullanılmakta olan bir yazıtlı blok bulunmuştur.

Hacınuman'a bağlı Giymir Yaylası'nda çalışmalar devam etmiştir. Antik Çağ'da Perta antik kenti olarak bilinen yerleşim yeri içerisinde bir adet höyük ile konut duvarları ve çevresi içerisinde yazıt, ostotek kapağı ve birçok mimari unsur tespit edilmiştir. Höyük ile höyüğün kuzey doğusunda herhangi bir yapının olup olmadığını saptamak amacı ile ortofoto çalışması yapılmıştır (Resim: 8). Höyüğün ortofoto çalışmaları sonucunda 88.6x165m. ölçülerinde olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber Giymir Yaylası'nın kuzeybatı tarafında tonozlu bir yapı kalıntısı saptanmıştır. Bu höyük ve yapıyı kayıt altına almak için GPS koordinatı alınmış ve fotoğraf makinesi ve drone ile fotoğraf-lama çalışması yapılmıştır. Höyüğün doğusuna bakan tarafta iki adet kaya oygu mezar ile kullanım alanı tespit edilemeyen iki adet mimari yapı kalıntısı görülmüştür. Giymir'de yüzey üzerinde bazı Roma dönemi kap parçaları ile bir adet aşırı korozyonlu bronz sikke ele geçmiştir. Höyüğün batı tarafında halkın tuvalet kuyusu açmak için açtığı oyuk içerisinden bir adet Roma asker steli bulunmuştur (Resim: 1).

Çalışmanın devamında İpekler Mahallesi'ne gidilmiş ve buradaki yapılar tespit edilmeye çalışılmıştır. Mahalle muhtarının bahçesinde iki parça halinde yazıtlı sütun ile bazı mimari parçalar ele geçmiştir (Resim: 2). Bir evin bahçesinde yuvarlak formlu ve üzeri süslemeli bir yazıt bulunmuştur (Resim: 3). Üzeri haç betimli yazıtın iç kısımdaki yazı alanın üst ve alt kısmı dahil 12 satırlık bir yazısı bulunmaktadır. Mahalle içerisindeki su kuyusu duvarında yer alan bir Bizans sütun başlığı bulunmuştur. Bu yazıtın hemen yakınında sütun

içerisinde orta kısmında haç motifi, sağında ve solunda ise antitetik şekilde duran kuş figürleri olan bir sütun başlığı bulunmuştur. Yine bir evin duvarında stilize şekilde iki kişinin betimlendiği ve altında üç sıra satır Grekçe yazının bulunduğu bir mezar steli tespit edilmiştir. Stelin ilk üç satırın altındaki kısım tahrip edilmiştir. Ayrıca mahalle içerisinde bir adet sütun, ostotek ve anta başlığı tespit edilmiştir. Bunun dışında İpekler Mahallesi çıkış yolu üzerindeki Topkaya Mevkii'nde bir kaya üzerinde kazıma ile haç işaretleri yer almaktadır. Yine mahallenin dışında bulunan Dağlının Ağılı isimli mevkide ise yerleşim birimi tespit edilmiştir.

Çalışmalarımız İpekler Mevkii'nin güney kesiminde yer alan Karadona Mahallesi'nde sürdürülmüştür. Karadona'daki mahalle camii avlusunda bir adet postament bulunmuş olup üzerinde tek satırlık bir yazı yer almaktadır. Postament'in alt kaide kısmında ise yakın tarihte yazılmış yazılar görülmektedir. Ayrıca postament'in yanında bir adet sütun kaidesi görülmüştür. Köyün kuzey tarafında eski bina yıkıntılarının bulunduğu alanda bir adet yazıt ile sütun kaidesi bulunmuştur. Yazıtın ilk dört satırı okunabilmekle birlikte diğer satırlar tahrip olmuştur. Karadona Mahallesi içerisinde tarım alanları havzasında bulunan Yeşil Tömek Mevkii'nde höyük yapısı tespit edilmiştir. Söz konusu höyüğün yüzeyinde birtakım amorf seramik örnekleri görülmektedir. Bununla birlikte Karadona Mevkii'nin çıkış yolu üzerinde doğu tarafındaki Yüzükıllı Mevkii'ndeki dağlık alanda kaya oygu mezarlar bulunmuştur. Mezarların ölçüleri bir yetişkinin sığamayacağı kadar küçük olarak yapılmıştır. Şehrin giriş kısmında Hacınuman - İpekler karayolunun sağ tarafında bir adet han tespit edilmiştir. Han çevresinde Roma ve Bizans dönemi kap parçaları görülmüştür, bunun haricinde hanın çevresinde kuyular açığa çıkmıştır ve bu kuyuların bölgenin su ihtiyacını gidermek için yapıldığı düşünülmektedir.

Bir sonraki çalışma yerimiz Yağlıbayat Mahallesi sınırları içerisindeki Savatra antik kenti olmuştur. Strabon Antik Anadolu Coğrafyası adlı eserinde Lykaonia Bölgesi'ni coğrafyası ve kentleri ile ilgili bilgiler aktarırken, Savatra/Soatra'dan; Garsaura yakınlarında, suyun para ile satıldığı, dünyanın en derin kuyularının bulunduğu yer olarak bahsetmiştir¹. Ramsay, Strabon'un

1 Strabon, *Geographika*, (Antik Anadolu Coğrafyası), (Çev. Adnan Pekman), İstanbul 2000, s. XII-6-I.

yer tarifine dayanarak, Eski'in dört saat güney-batısındaki ören yerini işaret etmektedir². Ayrıca, M.Ö. 27 yıllarından itibaren ise Roma Dönemi darphane merkezlerinden biri Lykaonia Birliği'ne bağlı olduğunu gösteren sikkeler bastırmıştır³. Bizans dönemine gelindiğinde ise önemli bir piskoposluk merkezi olan Savatra, 381 yılındaki İstanbul Konsili ve 451 yılındaki Kadıköy Konsili'ne temsilci göndererek önemini bu evre içerisinde de göstermiştir⁴. Roma döneminde coğrafi sınırların değişmesi sebebiyle kent zaman zaman Galatia ve Lykaonia bölgesi içinde gösterilmiştir. Roma'nın erken dönem bölge teşkilatlanması esnasında Savatra Galatia Bölgesi'nde bulunmaktaydı⁵. M.S. 370/372 yıllarındaki yeni düzenlemeyle Lykaonia Bölgesi'ne dahil edilmiştir⁶. Genel itibariyle tarihi süreç içerisinde Lykaonia ile bağlantılı olup mühim bir geçiş güzergâhı olarak bilinmektedir⁷. Özellikle antik kral yolu üzerinde bulunduğundan Sardes ve Gülek Boğazı arasındaki yolun geçiş noktalarından biri olarak bilinmektedir⁸. Burada bulunan bazı buluntular, Hellenistik dönemden günümüze kadar yerleşim gördüğünü göstermektedir⁹.

Savatra Antik Kenti'nin bulunduğu mahalle içerisinde çalışmalar yürütülmüştür. İlk olarak buradaki okulun bahçesinde bulunan Roma dönemi mezar steli fotoğraflanarak ölçüleri alınmıştır (Resim: 4). 102 x 44.3 cm. ölçülerindeki stel üzerinde bir kadın ve erkek figürü bulunmaktadır. Stelin alınlık kısmının altında beş sıra Grekçe yazı bulunmaktadır. Betimleme özelliklerine bağlı olarak M.S 1-2.yy sonrasına tarihlenebilir. Bununla birlikte köy içerisindeki haneler gezilerek tarihi yapıların tespiti yapılmıştır. Bir hane içerisinde çok sayıda mimari parça görülmüştür. Burada ev duvarı üzerinde biri alınlık üzerinde kadın figürünün olduğu beş adet ostotek kapağı, bir adet ostotek gövdesi, iki adet yazıtlı altar, üç adet İon başlığı ile bir adet antropomorfik su

2 W. M., Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev. Mihir Pektaş), İstanbul 1960, s. 380.

3 Hans Von Aulock, *Münzen und Städte Lykaoniens*. İstanbul. Tübingen 1976, s. 73.

4 Hasan Bahar, *Eskişehir'de Konya*, s. 293; Miché Le Quien, *Oriens Christianus*, s. I, 1083, 1901.

5 M, Kadioğlu, *Roma Dönemi'nde Anadolu*, Ankara 2009, S. 23.

6 Bahar, a.g.m. 291.

7 K, Belke, M, Restle, *Galatien und Lykaonien*, TIB 4, Wien 1984.

8 S, Yükçü, G, Ataçan, *Ortadoğu'da Zaman Tünelinde Ticaret*, İzmir. 2011.

9 İsmail, Karamut, Necip Çay, vd., *Yağlıbayat Heykeltıraşlık Eserleri, Müzeler Haftası Özel Sayısı: 4. Konya 1985*, s. 22.

oluğu (çörten), bir adet Medusa başı, bir adet tavan kaseti tespit edilmiştir. Çalışmanın ilerleyen safhalarında höyük çevresi üzerinde tiyatro ve ortofoto çalışması yapılmıştır (Resim: 9-10). Savatra antik kenti üzerine kurulan mahalle yerleşimi içerisinde yapılan araştırma neticesinde mahallenin giriş kısmının hemen doğu yamacı üzerinde köylüler tarafından daha önce bulunmuş olan bir adet Bizans dönemi mezar steli fotoğraflanarak kayıt altına alınmıştır (Resim: 5). Stel üzerinde beş satır yazı bulunmaktadır. Stel, 70.6 x 40.2 ölçülerinde olup üzerinde 20.4 x 14.4 çapında bir haç figürü bulunmaktadır.

2. GPR (JEORADAR) ÇALIŞMALARI

2.1. Uygulama Tekniği:

Arkeolojik araştırmalara yardımcı olan yönetmelerden biri GPR çalışmalarıdır. Arkeolojik yapı ve malzemeleri içeren birçok kültürel katman, doğal jeolojik süreçler ve antropojenik etkiler sebebiyle yeraltında gömülü kalmıştır. Kazı öncesinde arkeolojik alanların sınırlarının belirlenmesi, yapıların ve malzemelerin tanımlanmasının yanı sıra kazının bu bulgulara göre yönlenmesi, çalışma programının oluşturulması, özellikle çalışma süresinin ve bütçesinin planlanabilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu noktada çalışma alanının şartlarına, aranılan yapı ve malzemelerin fiziksel özelliklerine uygun olarak seçilen jeofizik yöntemlerle yapılacak arkeolojik prospeksiyon çalışmalarıyla, yeraltının sığ derinliklerinde gömülü kalmış arkeolojik yapılar/kalıntılar tespit edilebilmekte, fiziksel ve geometrik özellikleri tanımlanabilmektedir.

Arkeolojik prospeksiyon veya arkeojeofizik adı verilen bu çalışmalarda en çok kullanılan jeofizik yöntemler; manyetik yöntem, elektrik öz direnç yöntemi, yer radarı, mikrogravite ve elektromanyetik yöntemleridir. Bunların yanında ihtiyaç duyulduğunda süseptibilite ölçümlerine, doğal potansiyel (SP) yöntemi, ısı kızılotesi, sismik kırılma ve yansıma gibi yöntemlere de başvurulabilmektedir. Jeofizikçiler, son dönemlerde hava fotoğraflama (*aerial photography*) ya da uzaktan algılama (*remote sensing*) yöntemlerine de sıklıkla başvurmaktadır.

Yüzey araştırması kapsamında, 2018 yılında yer radarı yöntemi ile jeofizik çalışmaların yapılması planlanmıştır. İhtiyaç duyulduğunda ise manyetik yöntemden yararlanılacaktır.

Yer radarı yöntemi; yakın yüzey araştırmaları için kullanılan yüksek frekanslı elektromanyetik, jeofizik yöntemdir. Yer içinde ilerleyen elektromanyetik dalgalar, anomali verecek herhangi bir nesne ile karşılaştıklarında yansıma ve saçılmaya uğrayarak tekrar yüzeye ulaşırlar ve alıcı anten, kontrol ünitesi ve kayıtçı yardımıyla zamanın fonksiyonu olarak kaydedilir ve yorumlanır. Yer radarı yöntemi, mezar, yapı temel, duvar, boşlukların belirlenmesi için uygun bir yöntemdir.

Manyetik prospeksiyon yöntemi ile, yeraltındaki yapıların ve etrafındaki toprak malzeme arasındaki süseptibilite kontrastı ve yapıların şekil farklılıklarından kaynaklanan manyetik alan değişimleri ölçülmektedir. Bu yöntem, arkeolojik alanlardaki fırın, ocak, yanma çukurları, demir minerali içeren malzemeler, özellikle pişmiş kilden yapılan su kanalları, tuğla, kiremit ve çanak çömlek gibi kalıntıların aranmasında oldukça etkilidir.

Çalışmalardan elde edilecek sonuçlar, 2 boyutlu haritalar halinde sunulacaktır. Özellikle yer radarı yöntemi ile elde edilen veriler, yüzeyden derine doğru her 10 cm.'de bir değişimin gözlenebileceği, yeraltındaki yapıların geometrisinin, boyutlarının ve uzantılarının tespit edilebileceği 2 boyutlu zaman dilimleri halinde sunulacaktır. Bu veriler ayrıca 3 Boyutlu hacim modelleri ile desteklenecektir.

2.2. Savatra Antik Kenti GPR Çalışmaları:

Yağlıbayat' ta yüzey araştırma çalışmaları kapsamında öncelik olarak Jeoradar (GPR) araştırma programı için yer tespiti ve alan temizliği gerçekleştirilmiştir. İlk olarak mahalle girişinin hemen güney kısmında bulunana Roma tiyatrosunun GPR çalışması yapılmış ve tamamlanmıştır. Burada toprak altındaki sahne binasının (scene) yapısal durumunu tespit etmek amacıyla çalışmalara başlanmış ve sahne binasının kısmen sağlam durumda olduğu tespit edilmiştir (Harita: 2). Tiyatronun Jeoradar çalışmasının bitiminden sonra hemen güneyindeki höyük alanı üzerinde GPR çalışmalarına devam edilmiştir. Höyüğün batı kesiminde daha önce ortofoto ile yüzeyden belirlenebilen yapı silsilesi üzerinde GPR uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma sonucunda yaklaşık 25 m² genişliğinde apsidal formlu bir yapı ile kısmen sağlam durumda olan farklı yapı formları belirlenmiştir (Harita: 3).

3. EDX ANALİZİ ÇALIŞMALARI

3.1. Uygulama Tekniği:

EDX analizi, birleştirilmiş bir enstrümantal analiz yöntemidir. Taramalı elektron mikroskobu (SEM), analizi yapılacak örneğin yüzeyini yüksek enerjili elektron ışınlarıyla şeritler halinde tarayarak görüntüleyen bir elektron mikroskobudur. Elektronlar, örneği oluşturan atomlarla etkileşerek sinyaller oluşturur ve bir görüntünün veya örneğin elemanlarının bileşiminin analizini yaparken, belirli değerdeki sinyalleri de algılayarak görüntüleme yapar (KU-DEB, 2011).

SEM çalışmaları ile minerallerin morfolojisi yanında dokusal ilişkileri ve büyüme özellikleri tanımlanır. SEM'in en önemli özelliği odak derinliğidir. Özellikle morfolojik ayrıntıların görüntülenmesinde bu özelliklerde yararlanır. SEM'de numune hazırlama oldukça kolaydır. Numunelerde aranılan başlıca koşullar vakumda bozulmamaları ve iletken olmalarıdır. Katı haldeki numuneler genellikle vakuma dayanıklıdır. Metaller gibi iletken numuneler doğrudan incelenebilirler. Seramik gibi yalıtkan numuneler ise mikroskoba konulmadan önce iletken bir tabaka ile kaplanır. SEM'e görüntü analog elektrik sinyalleri ile oluşturulduğundan bu sinyallerin ölçümü ve modifikasyonu elektronik devrelerle kolayca yapılır. Dolayısıyla görüntü üzerinden nicel ölçüler yapılabilir ve farklı tetkikler ile elde edilen görüntüler karşılaştırılıp birleştirilebilir. Görüntü sinyallerinin sayısal hale getirilmesi ile de görüntü üzerindeki ölçüm ve analizlerin bilgisayarda yapılması mümkündür.

3.2. Savatra Antik Kenti EDX Çalışmaları:

Savatra antik kentinde üretilen mermer eserlerin yerel üretim olup olmadığı tespit etmek amacıyla Yağlıbayat Mahallesi, Taş Kesici Mevkii'nde Antik Çağ'dan kaldığı tahmin edilen bir mermer ocağından alınan iki adet örnek ile antik bir yazıttan kopan mermer parçasının analizini yapmak için bakanlık izni çerçevesinde amorf mermer parçalar alınmıştır (Resim: 6). Selçuk Üniversitesi İLTEK laboratuvarında yapılan EDX analizleri neticesinde karakterizasyon çalışmaları yapılan mermer örneklerin bir kısmı mermer ocağından getirilen mermerlerin mineralojisiyle uyumlu olmamakla beraber, diğer ör-

neklerin benzer karakteristik yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Çalışmaların ileriki yıllarda detaylandırılması düşünülmekte olup kesin sonuçlar ayrıntılı analizler sonucunda ortaya koyulabilecektir. Ancak mevcut sonuçlar ile mermer ocağının Antik Çağ'da kullanım görerek Savatra antik kentinin inşasında kullanıldığı savını desteklemektedir.

Çalışmanın devamında Karadona Mahallesi'ne bağlı Akbaş Mevkii üzerinde Konya-Aksaray yolu, 60-62. km.'lerine paralel olarak konumlanan antik bir yol tespit edilmiştir. Söz konusu yol iki yönlü olup yaklaşık genişliği 6 m. dir. Bu yolun Garsaura'dan (Aksaray) Lykaonia Bölgesi'ne geçiş için kullanılan bir yol güzergâhı olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın son evresinde araştırma noktalarından biri olan Beşağl Mahallesi'ne gidilmiştir. Antik Çağ'da Kana antik kenti olarak bilinen yerleşim yeri içerisinde büyük bir kale yer almaktadır. Kale içerisinde alan tespiti ve ortofoto çalışması yapılmıştır (Resim: 11). Ortofoto çalışmaları ile 101 m. uzunlukta olduğu belirlenen kalenin 3D modelleme ile alan 360° taranmıştır. Yüzey üzerindeki seramikler toplanarak kalenin yerleşim safhaları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda ele geçen Roma ve Bizans seramikleri uyarınca buranın bu dönemler içerisinde yoğun iskân gördüğü düşünülmektedir. Çalışmalarımız koordinat ve seramik tasnifleme çalışmalarının ardından tamamlanmıştır.

SONUÇ

Arazi çalışmaları neticesinde Kültür Bakanlığı nezdinde tescil kaydına girecek olan birçok yerleşim yeri tespit edilmiş olup ileriki yıllarda yapılacak olan çalışmalarla bu sayının artırılması hedeflenmektedir. Çalışma sahası içerisinde belirlenen kale ve kule kalıntıları uyarınca bu bölgenin Galatia ve Lykaonia arasında bir sınır tamponu vazifesi gördüğü ve doğudan gelecek saldırılara karşı sınır karakollarının inşa edildiği anlaşılmıştır. Karakaya, Yağlıbayat ve Beşağl'daki kalelerin varlığı ve kuzey-güney doğrultulu bir hat boyunca savunma yapılarının bulunması Bozdağ'ın stratejik bir sınır bölgesi olduğunu göstermektedir.

Ortofoto, fotogrametri ve 3 boyutlu modelleme çalışmaları sonucunda daha önce tescili olmayan birçok tarihi yapının profesyonel düzeyde kaydı

alınarak bölgenin dokümantasyonu yapılmıştır. Böylece, gelecekte kazı çalışmaları yapmak isteyen bilim insanları için önemli verilerin ellerinde bulundurulması sağlanmıştır. Bununla birlikte, yüzeyde toplanan seramik parçaları uyarınca bugüne dek en erken Klasik Çağ'a kadar giden bölge kronolojisinin prehistorik evrelere kadar ulaştığı görülmüştür. Özellikle gri renkli demir çağı seramiğinin çokluğu bu alanın çok eski dönemlerden beri iskân edildiğini kanıtlamaktadır. Ayrıca nispeten az miktarda Tunç Çağı'na ait seramik örnekleri de yüzeyde ele geçmiştir.

GPR çalışmaları sonucunda, Savatra antik kentine ait önemli veriler elde edilmiştir. Yağlıbayat köyü sınırlarında bulunan Tiyatro ve Savatra Höyükte 2017 araştırma sürecinde yapılan yer radarı çalışmaları test çalışmalarının sonuçları oldukça ilginçtir. Bu alanlardaki tespit edilen anomalilerin arkeolojik ve tarihsel değere sahip yapılardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Höyükler yüzeyindeki köklü bitki örtüsü engelinden ve yüzeydeki irili ufaklı birçok taş yığınlarının varlığı yer radarı aleti ile ölçümü içi dezavantaj ve bozucu etki olsa da alanlar önceden ekip üyeleri tarafından temizlenmesi çalışmayı hızlandırmış ve verimli hale getirmiştir. Çalışma alanlarındaki sonuçlar farklı derinliklere ait kat haritaları halinde ekte sunulmuştur. Farklı derinliklere ait yer radarı haritaları incelendiğinde, en fazla 2.5 metre derine kadar bilgi edinilebilmiştir. Ekte sunulan haritalarda yüzeyden derine doğru her 10-15 cm de bir değişim takip edilebilir.

Günümüzde, özellikle jeologların ortak çalışmalara verdikleri önem sayesinde ülkemizdeki arkeo-jeofizik prospeksiyon çalışmaları artmaya başlamıştır. Bu gelişme, arkeolojik yöntem ve yeni yorumlama tekniklerinin gelişmesine olanak sağlamaktadır.

EDX analizi çalışmaları neticesinde, 2 no.lu mermer örneği ile arşitravdan alınan mermer örneği sonuçlarının hemen hemen aynı elementel içeriğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, Savatra antik kentindeki mermerden yapılmış eserlerin yine aynı yerdeki mermer ocağından getirilerek üretildiği ve bu eserlerin dışarıdan ithal edilmiş yapılar değil, yerel üretime ait olduğu belirlenmiştir. Böylece, arkeolojik buluntuların Konya İli ve çevresinde yüksek bir işçilik ile imal edildiği ve bu tekniğin yüksek kültüre sahip olan Batı Anadolu'daki üretim teknolojisine denk olduğu söylenebilir.

Bu çalışmaların daha da ilerletilebilmesi ve daha kritik verilerin saptanabilmesi için araştırmaların devam ettirilmesi elzemdir.

KAYNAKÇA

HANS, Von Aulock, “*Münzen und Stadte Lykaoniens*”, İstanbul, Tübingen 1976.

BAHAR, Hasan, “Eskiçağ ’da Konya”, S.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları*: 7, Şehirlerin Sevdalıısı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı, Konya, 2015.

BELKE, K., RESTLE, M., “*Galatien und Lykaonien*”, TIB 4, Wien, 1984.

KADIOĞLU, M., “Eski Anadolu Uygarlıkları, Roma Dönemi’nde Anadolu”, T.C. Kültür Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı Projesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi, Arkeoloji, Ankara 2009.

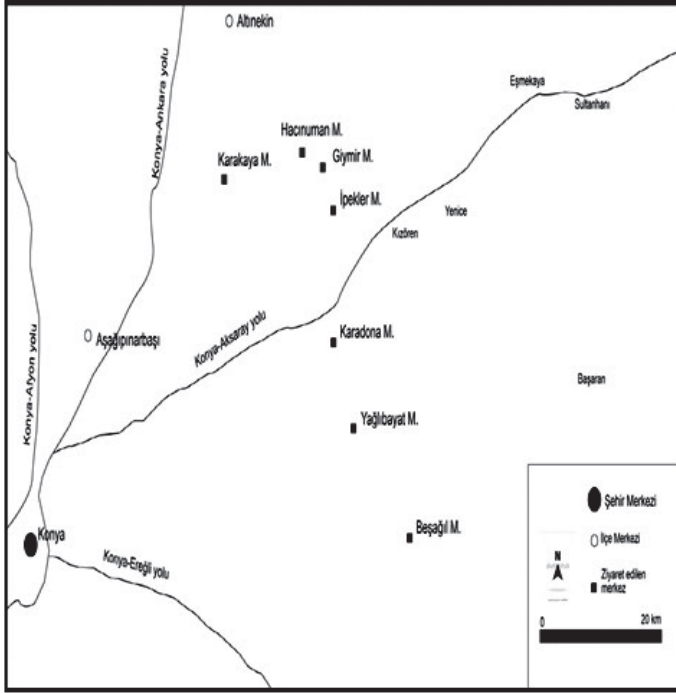
STRABON, “*Geographika*”, (Antik Anadolu Coğrafyası), XII-XIII-XIV, (Çev. Adnan Pekman), İstanbul 2000.

ÇAY, Necip ve KARAMUT, İsmail vd. “Yağlıbayat Heykeltıraşlık Eserleri”, Müze IV, Konya 1985.

Le QUIEN, Michel, “*Oriens Christianus*”, Germany, 1901.

RAMSAY, William, M., “Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası”, (Çev. Mihri Pektaş), İstanbul 1960.

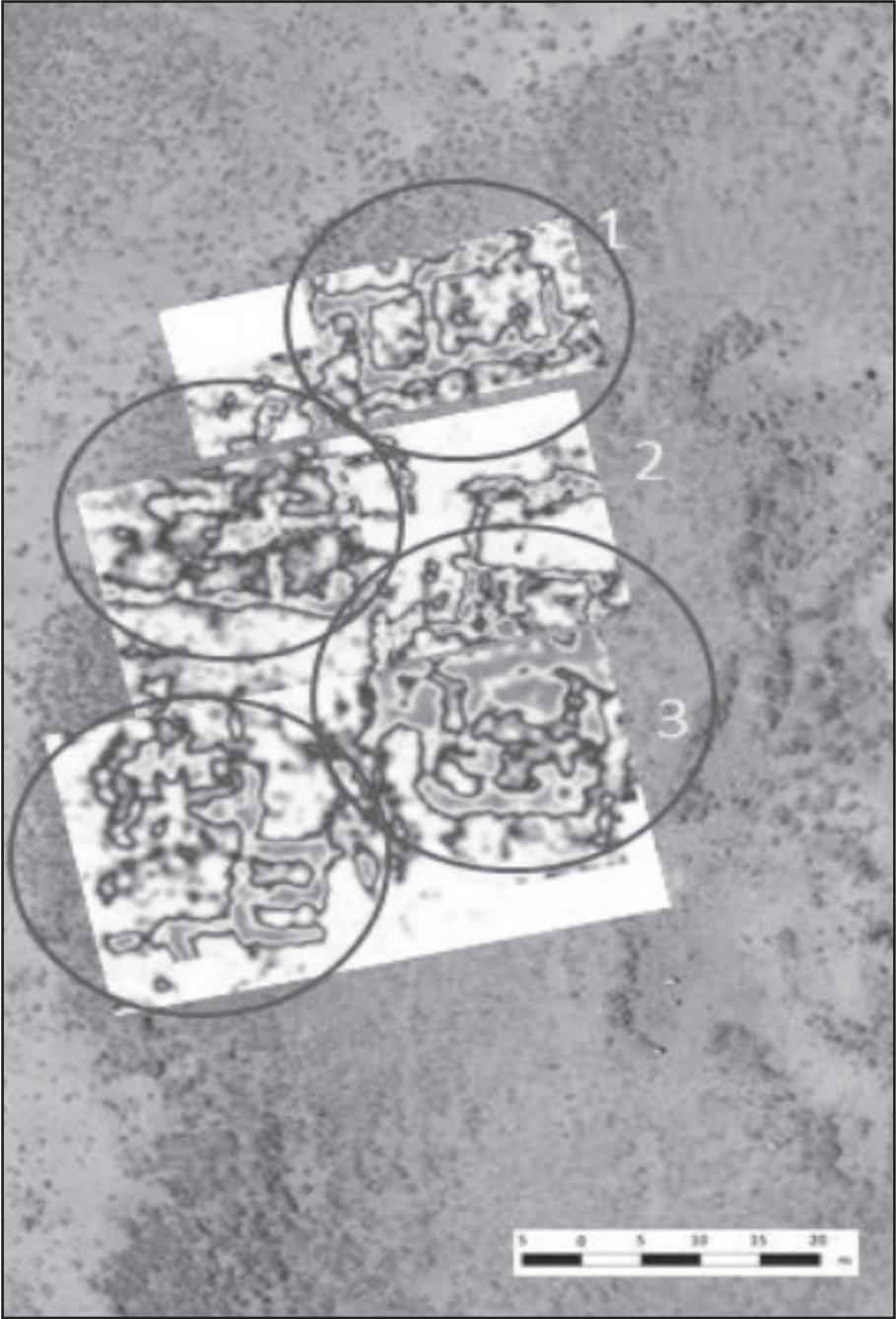
YÜKÇÜ, S. ve ATAĞAN, G., “Ortadoğuda Zaman Tünelinde Ticaret”, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, İzmir 2011.

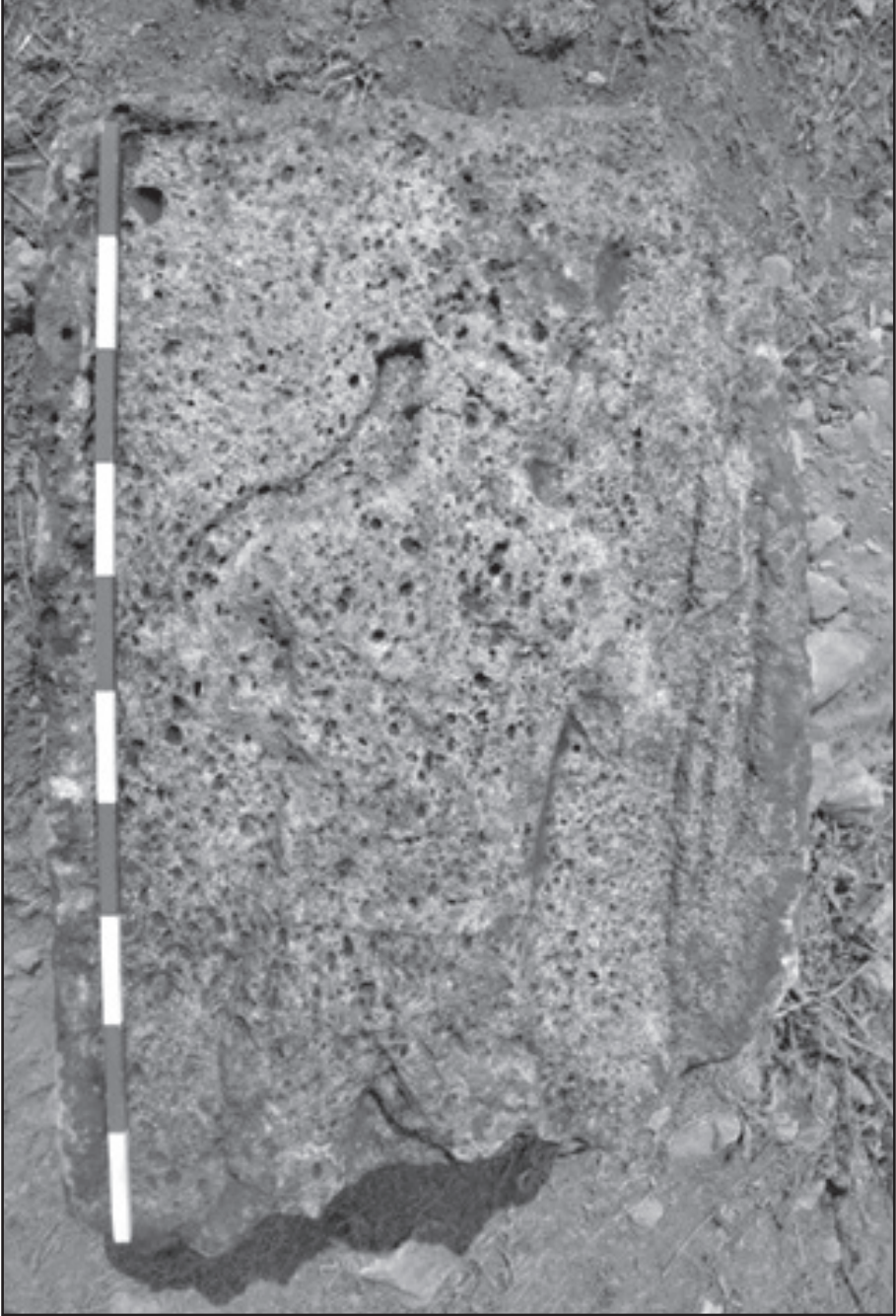
Harita 1: 2017 Yılı Yüzey Araştırması Sahasında Gidilen Yerler

Harita 2: Tiyatro GPR Çalışması- 2 boyutlu zaman dilimi (kat haritası)
Derinlik: 145-157 cm.

Harita 3: Höyük GPR Çalışması- 2 boyutlu zaman dilimi (kat haritası) Derinlik: 90-103 cm.

Resim 1: Gyimir-Roma Dönemi Asker Steli

Resim 2: İpekler-2 Parçaya Ayrılmış Yazılı Sütun

Resim 3: İpekler-Bir Evin Bahçesinde Yer Alan Yazıt

Resim 4: Roma Dön. Mezar Steli

Resim 5: Bizans Dön. Mezar Steli

Resim 6: Yağlıbayat- Taş Kesigi Mevkii Mermer Ocağı

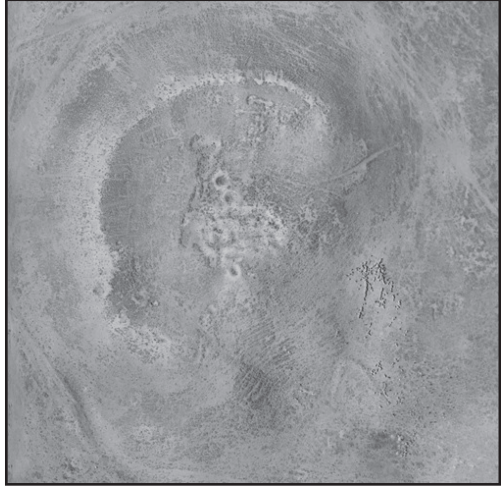
Resim 7: Karakaya Kalesi

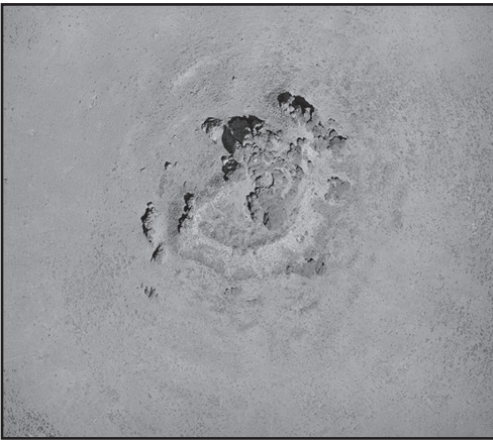
Resim 8: Giymir Höyük Ortofoto Görüntüsü

Resim 9: Yağlıbayat- Roma Tiyatrosu Ortofoto Görüntüsü

Resim 10: Yağlıbayat Höyük Ortofoto Görüntüsü

Resim 11: Beşagıl Kalesi Ortofoto Görüntüsü

LİMAN TEPE

2017 YILI SU ALTI ÇALIŞMALARI

Hayat ERKANAL *

İrfan TUĞCU

Vasıf ŞAHOĞLU

Joseph Ian BOYCE

Michaela REINFELD

Yeşim ALKAN

Nicholas RIDDICK

Liman Tepe, İzmir İli Urla İlçesi İskele Mahallesi'nde yer almaktadır. Karantina Adası'nın tam karşısında bulunan yerleşimde kara ve su altı olmak üzere iki ayrı sektörde kazı çalışmaları yürütülmektedir. 2017 yılı su altı çalışmaları eş zamanlı olarak dört ayrı alanda yürütülmüştür¹. Bunlardan ilki su altı çalışmalarının ana iskeletini oluşturan arkaik limanın doğu mendire-

* Prof. Dr. Hayat ERKANAL. Liman Tepe Kazı Başkanlığı, Denizli Mahallesi, Harbiye Cad. No: 2 Çeşmealtı - Urla, İzmir/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Üyesi İrfan TUĞCU. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Osmaniye/ TÜRKİYE.

Prof. Dr. Vasıf ŞAHOĞLU. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06100 Sıhıye, Ankara/TÜRKİYE.

Doç. Dr. Joseph Ian BOYCE, McMaster University Faculty of Science School of Geograph & Earth Sciences Ontario KANADA

M.A. Michaela REINFELD. Alman Arkeoloji Enstitüsü, 14195, Berlin, ALMANYA.

Arş. Gör. Yeşim ALKAN. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Osmaniye/ TÜRKİYE.

M.A. Nicholas RIDDICK, McMaster University Faculty of Science School of Geograph & Earth Sciences Ontario/KANADA.

- 1 2017 yılı Liman Tepe Kazıları Ekibi: Prof. Dr. Armağan ERKANAL; H.Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden Doç. Dr. Ayşegül AYKURT, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden Öğrt. Gör. Dr. Kadir BÖYÜKULUSOY; Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. İrfan TUĞCU;

ğindeki kazı çalışmalarıdır. İkinci ise arkaik limanın batı mendireğinde yürütülen tespit ve tanımlama çalışmalarıdır. 2016 yılında başlanan Karantina Adası ve çevresindeki yüzey araştırmaları bu yıl da devam etmiştir. McMaster Üniversitesi ile ortak yürütülen jeomorfolojik çalışmalar ise dördüncü grubu oluşturmaktadır.

ARKAİK LİMANI DOĞU MENDİREĞİ ÇALIŞMALARI

2007 yılından beri doğu mendireğin iç yüzünde çalışmalar devam etmektedir. Aynı zamanda liman içi olan bu alanda yapılan çalışmaların öncelikli hedefi liman yapısının kullanım evrelerini ortaya koymak olmuştur. Bu doğrultuda, ilk olarak E alanında çalışılmıştır. 2012 yılında kazısına başlanan günümüzde de devam eden F alanı çalışmaları ile limanın kullanım evreleri net olarak ortaya konmaya başlamıştır (Resim: 1). Hem E alanında hem de F alanında bugüne kadar yürütülen çalışmalar ile Liman Tepe / Klazomenai antik limanın M.Ö. 6. yy.'ın erken evresinden itibaren kullanım görmeye başladığı arkeolojik verilerle ispatlanmıştır.²

2017 yılı F alanındaki çalışmalar I-III/a-e ve IV-X / a-e plankareleri olmak üzere iki sektörde yürütülmüştür. I-III /a-e plankarelerinde 2011-2012 yılları

Savaş ONURCU; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi öğrencisi Mertcan KAVAS; Nevşehir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kıbrıs Doğu Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. Rıza TUNCEL; Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Vasıf ŞAHOĞLU, Arş. Gör. Ümit GÜNDOĞAN; Atina Arkeoloji Derneği'nden Doç. Dr. Ourania KOUKA, Girit Ege Prehistoryası Enstitüsü Merkezi uzmanlarından restoratör Michel ROGGENBUCKE, Maria VLATA, Alexandra Astrid PAPANIKOU, çizimci Douglas FAULMANN, fotoğrafçı Chronis PAPANIKOLOPOULOS; Arkeolog Nurçin GÖÇMEN, Hasan Umut KIVRAK, Hayriye AKIN, Sedef ERİNCİK, Yeşim ALKAN, Beyza GÜLMEZ, Mütgan Serra CEYLAN, Gizem ALPARSLAN; H. Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Esra AVŞAR, Keriman GÜNEŞ, Kübra GÖKMEN, öğrencileri Ali Berkan TOKATLI, Emine TAŞKIRAN; Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğrencileri Bilgehan ERGÖRÜN, Ertuğrul KARAKAN, Zeynep ÜÇEÇAM, Ali Can KARAKUŞ, Ali ÇOBAN, Gürkan BÖLÜKBAŞI, Serap DEMİREL, Merve Aynıl KURT; Kocaeli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Ataullah Kerem KIYGA, Elvan HACIALİOĞLU, Aşlı KILIÇ, Zeynep Aliye İLMİAN; Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğrencisi Tolunay BATUN; İzmir Urla Denizcilik Meslek Yüksek Okulu öğrencisi Mehmet Ayhan ÖZDEMİR, Yunan uyruklu arkeolog Eirini REVMATA, Philips Universitaet Marburg'dan Michaela REINFELD, İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Duygu YAKINLAR ve Sinop Arkeoloji Müzesi'nden Salih Mehmet KURUDERE kazı çalışmalarına Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkili temsilcisi olarak katılmışlardır.

2 Tuğcu 2017, s. 92.

rında çalışılmış ancak aynı yıl bu alanın hemen mendireğin önünde olması nedeniyle mendirek üzerinden yaşanabilecek taş kaymaları riski sebebiyle çalışmaya ara verilmiştir. 2017 yılında mendirek yönünde alınan önlemler sayesinde I-III /a-e plankarelerinde de derinleşme imkânı sağlamıştır. Bu plankarelerde yapılan çalışma özellikle mendirek ve liman tabanlarının birbirleriyle olan bağlantılarını ortaya koyması açısından son derece önemlidir. Bu doğrultuda başlanan derinleşme kazılarında ilk olarak belirtilen plankarelerde yıllar içerisinde birikmiş olan atık temizlenmiş ve son olarak 2012 yılında koruma amaçlı örtülmüş olan gölgelik ve kum çuvalları alandan çıkarılmıştır.

Yapılan derinleşme çalışmaları ile I-III /a-e plankaralarında açığa çıkan ve küçük boyutlu taşlardan oluşan dolgu mendireğin üst taşları ve Roma doliaların bulunduğu seviyenin hemen altından başlamaktadır. Küçük boy taşların arasında yoğun halde, dağılmış harç benzeri parçalar görülmektedir. Dolgu içerisindeki taş ve seramik parçalarının üzeri oldukça yoğun şekilde kalker kaplıdır. Bu da bu dolgu alanın harçla oluşturulmuş olabileceğini düşündürmektedir. Dolgu içerisinden çıkan seramikler parçalar halinde ve bütün oluşturmaktan tamamen uzaktır. Bundan ötürü seramik parçaları da taşlar gibi tamamen dolgu görevi görüyor olmalıdır. Dolgu içinde ele geçmiş olan az sayıdaki seramik karışık özelliktedir. Ancak bir iki parça ile temsil edilen M.Ö. 4. yy. ilk yarısına tarihlenebilecek kantaros parçaları bulunmuştur. Bu kadar az örnekle dolgunun stratigrafik dizin içindeki yerinin belirlenmesi son derece güçtür, ancak önümüzdeki yıllarda devam edecek olan ve daha geniş alanlarda yürütülecek olan çalışmalar ile bu dolgunun hem işlevi hem de dönemi netleşmiş olacaktır (Resim: 2a-b-c).

F alanının 4-10/a-e plankarelerinde yürütülen çalışmalar 2016 yılının devamı niteliğindedir. Alanda dikkat çekici özelliklerden biri belli noktalarda yoğunlaşmış olan balast taşlarıdır. 2016 yılında açığa çıkmış olan balast taşlarının 2017 yılı çalışmalarında öncelikli olarak alandaki yayılımı belirlenmeye çalışılmıştır (Resim: 3). Bu yayılımın belirlenmesinin ana hedefi balast taşlarının suya belli bir bilinç dahilinde mi yoksa tamamen istenmeyen bir olay sonucunda mı dağılmış olduğunu görebilmektir. Balastların antik dönem denizciliğinde gemi ve teknelerin suya oturmalarını dengeli bir biçimde yapılması ya da yük yokken ağırlık oluşturmaları için kullanılmış olduğu bi-

linmektedir. Liman tabanındaki balast yoğunluğuna yönelik olarak yürütülen çalışmalarda bu yoğunluğun lokal olduğunu, belli alanlarda yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu tespitten hareketle balast taşlarının gemi ya da tekneden denize bilinçli olarak bırakıldığını göstermektedir. Balastlar önceki dönem çalışmalarda kazısı gerçekleştirilen E alanında yoğunlukla tespit edilmiştir. Bu taş gruplarının liman tabanındaki yoğunlukları kayıt altına alınarak bir bütün olarak yürütülecek çalışma ile teknelerin bağlanma yön ve noktaları da görülebilecektir.

Önceki yıllarda yürütülen çalışmalarla antik limanın M.Ö. 6. yy. erken evresinden başlayarak kullanıldığı belirlenmişti. F alanında yürütülen çalışmalarla limanın stratigrafisi detaylanmaya başlamıştır. Limanın kullanım yoğunluğu kentin iskân evreleri ile paralellik göstermektedir. Bilindiği üzere Anadolu’da pers istilasası ile birçok yerleşimde kesintiler yaşanmıştır. Bu yerleşimlerden biri de Klazomenai’dır. M.Ö. 6. yy. üçüncü çeyreği boyunca Klazomenai yerleşiminde bir duraksamanın yaşanmış olduğu düşünülmektedir³. M.Ö. 6 yy.’ın üçüncü çeyreğinde yaşanmış olan bu duraklama liman tabanındaki başta seramik olmak üzere diğer arkeolojik verilerin azlığından da anlaşılmaktadır. Ancak bu bilginin kesinlik kazanması için daha fazla arkeolojik veriye ihtiyaç vardır. 2017 çalışmaları bu yönde bilgilerin elde edilmesini sağlamıştır. 2016 yılı çalışmaları ile liman tabanının özellikle M.Ö. 6. yy. geç evresindeki kullanım detayları belirlenmiştir. Klazomenai özellikle M.Ö. 6. yy. ilk yarısında oluşturduğu zeytin yağı üretim gücünü M.Ö. 6. yy. son dörtlüğünde endüstriyel boyuta taşımıştır⁴. Ana karada oluşan bu güç doğal olarak kentin deniz ticaretine de yansımıştır. Limanın M.Ö. 6. yy. son dörtlüğünde en aktif dönemini yaşadığı tabanda ele geçen başta seramik olmak üzere arkeolojik materyalin hem çeşitliliği hem de çokluğundan anlaşılmaktadır. Ayrıca yine 2017 çalışmaları ile limanın M.Ö. 6. yy. içindeki erken dönem kullanım detaylarını gösteren bulgular önceki yıllarda yapılan çalışmalarla elde edilen verileri destekler niteliktedir. M.Ö. 6. yy. ilk yarısını destekleyen buluntuların başında seramikler gelmektedir. 2011 yılında E alanında açığa

---

3 Ersoy 2005, 54-55.

4 Bakır-Ersoy 1999, 67; Koparal-İplikçi 2004, 221; Koparal 2014, 127

çıkarılan krater⁵ (Resim: 4) ait seramik parçalarının devamı 2017 yılında F alanında yürütülen çalışmalarda açığa çıkmıştır ve kraterin yarısı tamamlanmıştır (Resim: 5). Ağız kısmının hemen altında kabın omuzu boyunca antitetik duran geyik ve aslan betimi yer almaktadır. Aslan ve geyikteki detaylar boyamanın yanı sıra çizgisel konturlarla verilmiştir. Ayrıca doldurma motifi olarak kullanılan rozetlerin de detayları çizgi konturlarla verilmiştir. Bu özelliklerinden ötürü son parçaları F alanında açığa çıkarılmış olan krater M.Ö. 6. yy. ilk yarısına tarihlenmektedir (Resim: 6). Ayrıca yine 2017 kazılarında açığa çıkan Geç Yaban Keçisi sitilde boyanmış Oinokhoe parçaları da M.Ö. 6. yy. ilk yarısı içine tarihlenmektedir (Resim 7). Liman tabanında açığa çıkarılan bir diğer seramik grubunu fikellura sitilde boyanmışlar oluşturmaktadır. 2015 ve 2016 yılı çalışmalarında ele geçen Amphora ve Oinokhoe formundaki kaplara ait seramik parçaları 2017 yılı çalışmalarında da liman tabanında açığa çıkarılmıştır (Resim: 8). Ayrıca tabandaki diğer seramik formlarını son yıllarda yoğun olarak ele geçen Olpheler oluşturmaktadır (Resim: 9). Tüm bu seramik buluntular antik limanın M.Ö. 6. yy. ilk yarısında bir diğer tanımlama ile Pers istilasası öncesi süreçte yoğun kullanımının varlığını göstermektedir.

Liman tabanında açığa çıkan bir diğer grubu ise organik buluntular oluşturmaktadır. Önceki yıllarda olduğu gibi 2017 yılı kazı çalışmalarında zeytin çekirdekleri yoğunluk açısından ilk sıradadır. Diğerleri ise fındık kabukları, ahşap, dal ve kemik parçalarıdır (Resim: 10 a-b). Deniz suyunda uzun süre kalmış olmalarından ötürü formları tamamen bozulmuş olan metal parçalar da buluntular arasındadır. Form ve işlevleri restorasyon ve koruma çalışmalarından sonra net olarak ortaya çıkacaktır (Resim: 11 a-b). Kazı sezonu boyunca F alanının iki farklı aşamasındaki genel yapısının dijital olarak kayıt altına alınması için 3D model çalışmaları için fotoğraflama yapılmıştır (Resim: 12). Dokümantasyona yönelik olarak çizimleri gerçekleştirilmiştir. Çalışma sezonu sonunda alanın üzeri yıl içerisinde oluşabilecek deformasyonların önüne geçmek için sık gözlü gölgelik ve kum torbaları ile kapatılmıştır.

ARKAİK LİMANI BATI MENDİREĞİ ÇALIŞMALARI

Antik limandaki bir diğer çalışma batı mendirekte yürütülmüştür. Batı mendireği 2012 yılındaki bir hava fotoğrafı ile tespit edilmiştir. Modern Urla

5 2011 yılında ele geçen parçalar ağız ve boyun detayı vermediğinde o yıllarda dinos olarak tanımlanmıştır. Ancak 2017 yılı çalışmaları ile bunun bir krater olabileceği belirlenmiştir.

limanı mendireğinin büyük oranda altında kalmış olan antik mendireğin mevcut durumunun tespitine yönelik olarak çalışılmıştır. Yarıdan fazla kısmının modern liman altında kalmış olan mendireğin 3D model görüntüsünün alınabilmesi için 2300 kara fotoğraf çekilmiş ve bunlar bir araya getirilmiştir (Resim: 13 a-b-c). Mevcut hali ile doğu mendireğin manto örgüsüyle benzer bir manto örgüsüne sahip olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca tahribatın boyutunu anlayabilmek amacı ile modern liman içinde iki yarı noktada sondaj çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu sondajlarda yaklaşık 1,50 cm derinliğe kadar inilmiştir. Ancak herhangi bir kültür tabakasına rastlanmamıştır. Modern çöp dolgusu tespit edilmiştir. Bu duruma en büyük sebep ise ilki 1950’li yıllar olmak üzere 1980 yılına kadar liman tabanının taraklı gemilerle temizlenmesi olmuştur. Bu temizleme çalışması esnasında olasılıkla kültür dolgusu da büyük oranda tahrip edilmiş olmalıdır. Bu ilk verilerden hareketle Liman Tepe / Klazomenai Antik limanı doğu ve batı yönden yaklaşık 100 m uzunlukta iki mendireğin kapaması ile oluşan bir liman yapısı olarak tanımlanabilmektedir (Resim: 14 a-b-c).

KARANTİNA ADASI VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

2017 yılındaki bir diğer çalışma alanı Karantina Adası’nın çevresi olmuştur. Karantina Adası’nda M.Ö. 6. yy. ortasına M.Ö. 5. yy.’a ve Roma dönemine ait mimari kalıntılar mevcuttur. Bu iskanın izlerini hem ada üzerinde hem de denizde görmek mümkündür. Adanın hem doğu hem batı yüzündeki liman yapıları hakkında ilk olarak 1990’lı yıllarda bir Yüksek Lisans tezi yapılmıştır. Bu çalışma daha çok kıyıdan durum tespiti şeklindedir. 2015 yılında başlamış olduğumuz yüzey araştırması adanın kıyılarını ve etrafını kapsamlı şekilde incelenmesine yöneliktir. 2017 yılındaki çalışma adanın batı yönündeki mendireğe yönelik olmuştur. Helenistik dönemden itibaren kullanım izlerine sahip olan mendireğin günümüze ulaşan kalıntıları Roma dönemindeki kullanım evresine aittir. Bugün için su altında kalmış olan mendireğin üstünde yer alan ve yürütülen bu ön çalışmalar sonucunda U şeklinde bir iskeleye ait olduğu düşünülen temel taşları tespit edilmiştir. Üç boyutlu görüntüleri, korunmuş ölçüleri ve mendireğin su içindeki ölçülerinin tespitine yönelik olarak çalışılmıştır. Bu doğrultuda üç adet 3D model görüntüsü üretilmiştir

(Resim: 15 a-b). Mendireğin tepe noktasından başlanarak elde edilen görüntülerden mendireğin çizim çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. 2018 yılında bu alanda yürütülecek olan çalışmalarla günümüzde su altında kalmış olan bu mendireğin üç boyutlu görüntüsü ve koordinatlı çizimlerinin tamamlanması hedeflenmektedir.

Yüzey araştırması ile eş zamanlı olarak yürütülen bir diğer çalışma ise Liman Tepe / Klazomenai antik limanın tam karşısında yer alan Taş Adası, Pırnallı Ada ve Hekim Adası etrafındaki olası çapalama alanlarının araştırılmasıdır. 2011 yılında bu adalar etrafında bir ön çalışma gerçekleştirilmiş ve olası çapalama alanları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu alanlardan biri Pırnallı Adası'nın kuzey yönde, açığındaki alandır. Yaklaşık 21 m. derinlikteki bu alanda, 11 adet taş çapanın yanı sıra bazı mimari bloklar, balast taşları ve seramik parçaları tespit edilmiştir (Resim: 16 a-b). Alan bu özelliği ile bir batık alanı olarak düşünülmektedir. 2018 yılında başta bu alan olmak üzere Pırnallı Ada ve Taş Adası etrafında yüzey araştırmalarına devam edilecektir.

JEOMORFOLOJİK ÇALIŞMALAR

İlk olarak 2000 yılında⁶ McMaster Üniversitesi ile ortak bir proje kapsamında başlanan jeomorfolojik çalışmalara 2017 yılında da devam edilmiştir. Jeomorfolojik çalışmaların öncelikli hedefi kıyı çizgisindeki değişimler ve bu değişimlere bağlı olarak deniz ve kara alanlarındaki farklılıkları ortaya koymaktır. Önceki dönem çalışmalarla sonucunda 2010 yılında hazırlanmış olan batimetrik haritada Ege kıyı şeridinde M.Ö. 8. bin yıldan itibaren kıyı kenar çizgilerinde değişimlerin var olduğu görülmektedir (Resim: 17). Özellikle Erken Tunç Çağı'nda Batı Anadolu sahil şeridinde günümüz deniz seviyesinin yaklaşık 6 m. daha aşağıda olduğu varsayılmaktadır. Bu durumda, Karantina adasını da içine alan bir hatta M.Ö. 8. bin yılın öncesi ve sonrasında karasal bir görünümün var olduğu düşünülmektedir. Ayrıca günümüzdeki deniz seviyesinin yaklaşık 12 m. derinliğinde antik süreçte kıyı çizgisi olabilecek veriler batimetri çalışmaları ile saptanmıştır. Var olan bu verilerden hareketle 2017

6 2000 yılında başlanan jeomorfolojik çalışmalara belli aralıklara devam etmektedir.

yılında çökmelere bağlı olarak değişen kıyı kenar çizgilerinin görülmesine ve jeokimyasal özelliklerinin ortaya konmasına yönelik çalışılmıştır. Bu doğrultuda Liman Tepe yerleşiminin hemen önündeki alandan başlayarak Karantina Adası çevresi ve olası kıyı kenar çizgisi değişim noktalarına dalışlar gerçekleştirilerek örnekler alınmıştır (Resim: 18 a-b). Bu örnekler üzerinden çevresel ve iklimsel değişim ve buna bağlı olarak yerleşim alanlarının varlığı, tektonik hareketlenmelerin boyutunu üzerine yeni çalışmalar gerçekleştirilecektir.

DEĞERLENDİRME

Liman Tepe 2017 yılı su altı çalışmaları eş zamanlı olarak 4 ayrı sektörde yürütülmüştür. Bunlardan bir kazı diğer üçü ise araştırma şeklinde gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında Karantina Adası'nın batı yüzünde yer alan şu an için eldeki verilerle Roma dönemi içerisinde kullanım görmüş olduğu saptanan mendirekte kazı çalışmalarına başlanması planlanmaktadır. Arkaik limanın batı ve doğu mendireğin iç yüzünde 2012 yılında kazısına başlanan ve şu an için M.Ö. 6. yy'ın yarısına ait arkeolojik verilerin elde edildiği liman tabanında 2018 yılında da kazı çalışmalarına devam edilmesi planlanmaktadır. Batı mendirekte 2017 yılında yalpan tespit çalışmalarına 2018 yılında da devam edilecektir. Özellikle kıyı kenar çizgisi değişim hareketlerinin saptanmasına yönelik başlatılan jeomorfolojik çalışmaların 2018 yılında kapsamının daha da genişletilerek yürütülmesi planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- BAKIR-ERSOY 1999, G. Bakır, E. Y. Ersoy, "1997 Yılı Klazomenai Çalışmaları", *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı-Cilt II*, s. 67-77.
- ERSOY 2004, E. Yaşar Ersoy, "Klazomenai: 900-500 BC. "History and Settlement Evidence", A. Moustaka, E. Skarlatidou, M.-C. Tzannes, Y.Ersoy (eds.), *Klazomenai, Teos and Abdera: "Metropoleis and Colony."* *Proceedings of the Symposium, Abdera 20-21 October 2001, Thessaloniki*, s. 43-76.
- KOPARAL-İPLİKÇİ 2004, E. Koparal-E.İplikçi, "Archaic Olive Oil Extraction

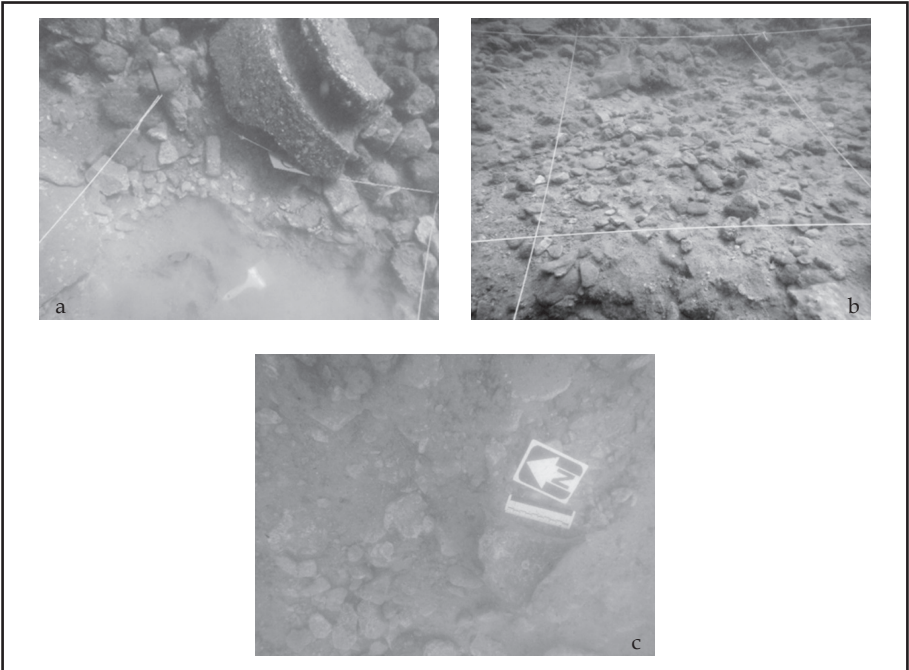
Plant in Klazomenai.” in A.Moustaka,E. Skarlatidou, M.C. Tzannes and Y. Ersoy (eds.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony, Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera (Oct. 2001), Thessaloniki*, s. 221-234.

KOPARAL 2014, E. Koparal, “Klzaomenai Kohara’sında Arazi Kullanımı ve Tarım Potansiyeli- Land Use and Agricultural Potential in Klazomenian Khora” *Arkeoloji’de Bölgesel Çalışmalar Sempozyum Bildirileri, Yerleşim Arkeoloji Serisi Sempozyum Bildirileri 4*, s. 125-147.

TUĞCU 2017, İ. Tuğcu, “Liman Tepe / Klazomenai Antik Limanı Doğu Mendireği Çalışmaları”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, 2017, Sayfa 85-101.

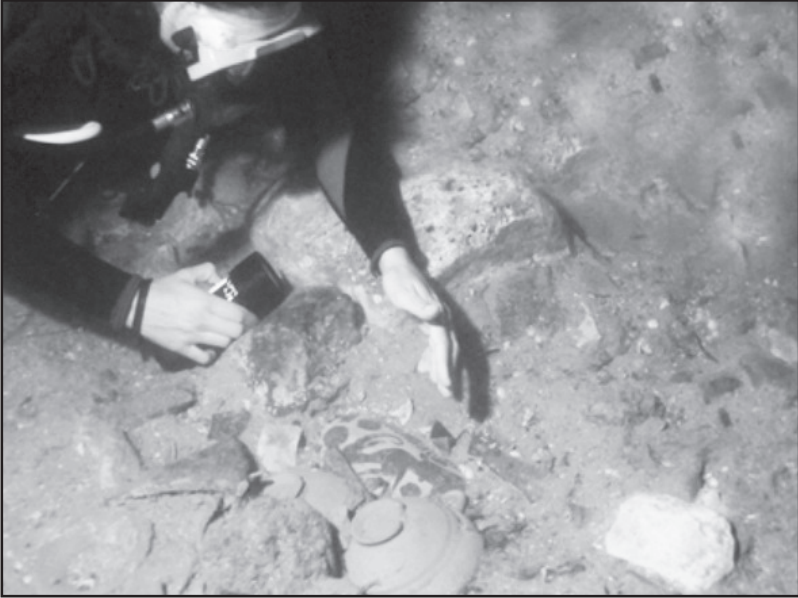
Resim 1: E ve F kazı alanları genel görünümü

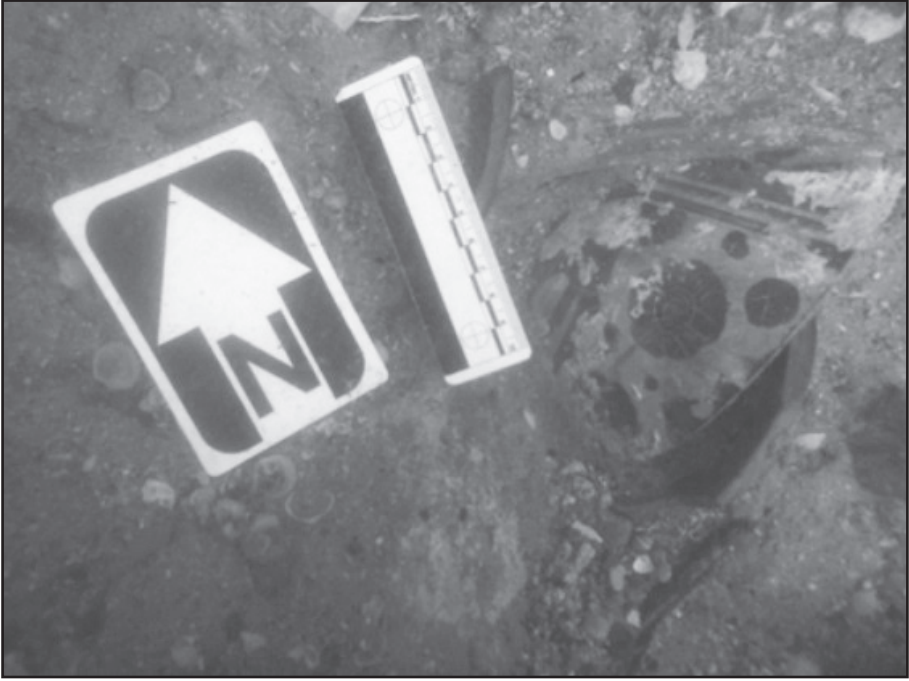
Resim 2 a-c: Taş dolgu alan

Resim 3: Balast taşları

Resim 4: E alanı krater parçası

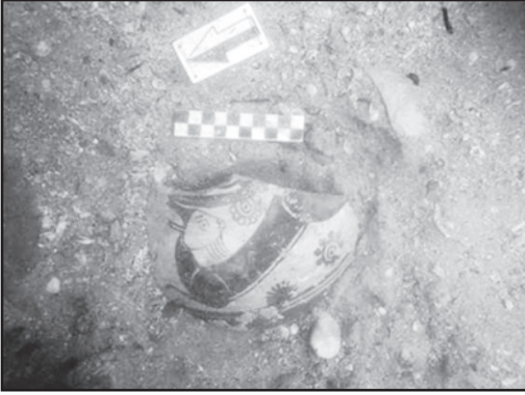

Resim 5: F alanı krater parçası devamı

Resim 6: Kraterin tamamlanmış hali

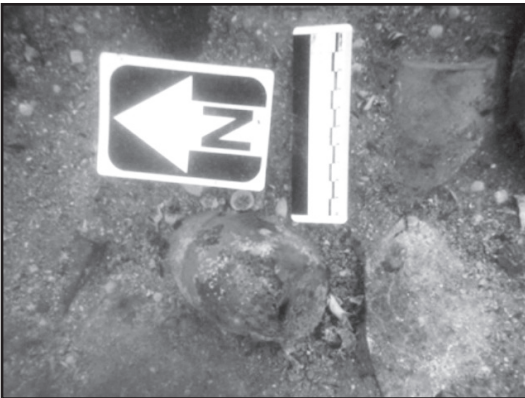

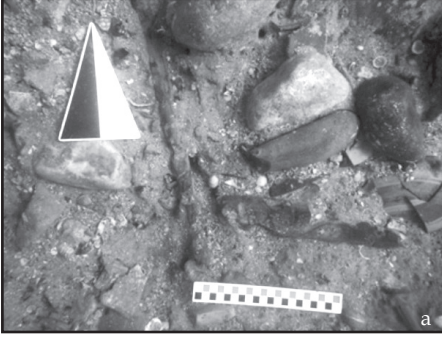
Resim 7: Liman tabanındaki (Geç Yaban keçisi sitilde)

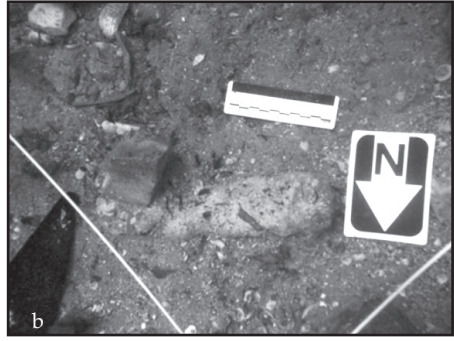
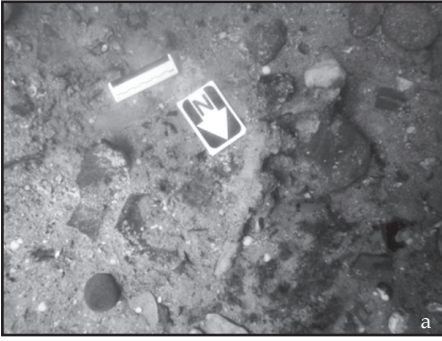
Resim 8: Fikellura sitilde boyanmış Oinokhoe? Parçası

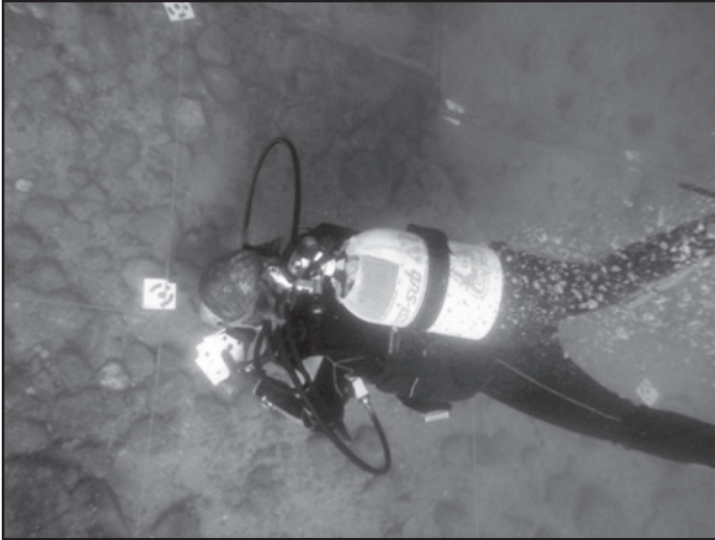
Resim 9: Liman tabanındaki Olpheler

Resim 10a-b: Ahşap ve dal parçaları

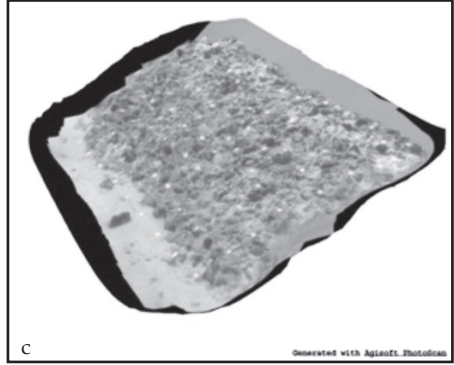
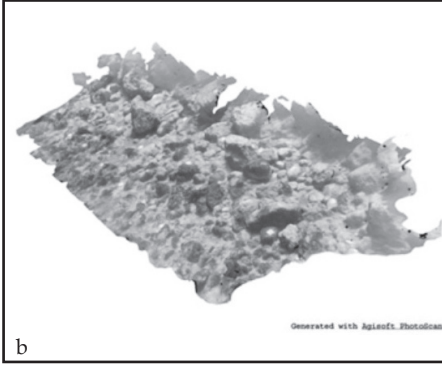
Resim 11a-b: Liman tabanındaki metal parçalar

Resim 12: 3D model için fotoğraf çalışmaları

Resim 13a: Batı mendirek genel görünümü

Resim 13b-c: Batı mendirek 3D modeli (Fotoğraf: Michaela Reinfeld, 3D Model görüntüsü AgiSoft PhotoScan Professional (Version 1.2.6) (Software). (2016*). Retrieved from <http://www.agisoft.com/downloads/installer/> ile üretilmiştir.)

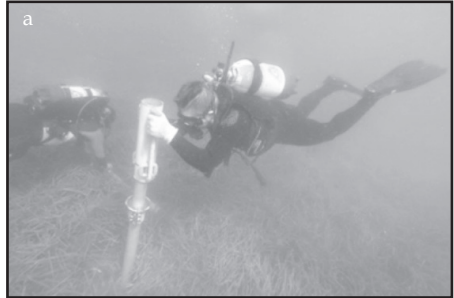
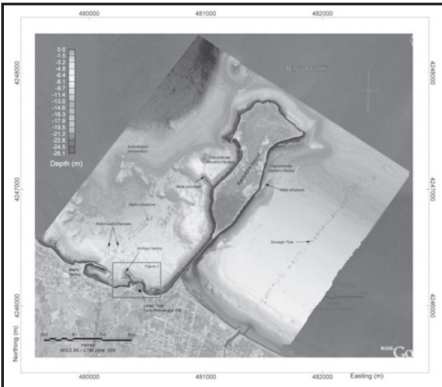
Resim 14a-b-c: Antik ve Modern limanın havadan görüntüleri

Resim 15a-b: Karantina Adası Roma Dönemi mendireği tespit çalışmaları

Resim 16a-b: Çapalama alanı çalışmaları

Resim 17: Karantina Adası ve çevresinin kıyı kenar çizgisi değişimlerini gösteren batimetrik harita

Resim 18a-b:Coring (deniz tabanından örnek alma) çalışmaları

AKSARAY İLİ PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMASI (2017)

İrfan Deniz YAMAN*

Yavuz AYDIN

İraz Aslı YAMAN

Canberk KAN

GİRİŞ

“Aksaray İli Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması” projesinin üçüncü sezon çalışmalarına 09.09.2017 tarihinde başlanılmış ve 20.09.2017 tarihinde sonlandırılmıştır. Araştırma ekibinde yazarlar dışında Aksaray Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Lisans öğrencisi Sadık AKBAL yer almıştır¹. Araştırmamızda, Bakanlık Temsilcisi olarak Aksaray Müzesi Müdürlüğü uzmanı Aysun AKI görev yapmıştır².

2015 yılında başlayan çalışmalarımızın genel planlaması doğrultusunda, öncelikle Aksaray şehir merkezinin yakın çevresindeki alanların araştırılacağını belirlemiştik. Bu doğrultuda 2015 yılında şehir merkezinin doğusu³, 2016 yılında ise şehir merkezinin güney bölümü araştırılmıştır⁴. 2017 yılında ger-

---

* Dr. Öğr. Üyesi İrfan Deniz YAMAN, Aksaray Üniversitesi, Sabire Yazıcı Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Adana Yolu Üzeri E-90 Karayolu 7. km. Merkez Kampüs 68100 Aksaray/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Dr. Yavuz AYDIN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.

Arş. Gör. İraz Aslı YAMAN, Aksaray Üniversitesi, Sabire Yazıcı Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Adana Yolu Üzeri E-90 Karayolu 7. km Merkez Kampüs 68100 Aksaray/TÜRKİYE.

1 Kendisine özverili çalışmalarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

2 Kendisine ekibim ve şahsım adına teşekkür ederim.

3 Yaman ve diğ. 2017, 111-122.

4 Yaman ve diğ. 2017, 13-26.

çekleştirmiş olduğumuz yüzey araştırmasında, Aksaray il merkezinin kuzeyinde bulunan sahada çalışmalar yapılmıştır. Bu arazi; doğusunda Aksaray-Ankara karayolu, güneyinde Aksaray-Nevşehir karayolu, kuzeyinde Ekecik Dağı ve batısında Ağzıkarahan ile sınırlandırılmıştır (Resim: 1). Çalışma alanı kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 25 km. ve doğu-batı yönünde yaklaşık 27 km.'lik bir alanı kapsamaktadır. 2017 yılı çalışmalarının başlangıcında, Aksaray şehir merkezine yakın olan, çalışma alanının güney bölümünde araştırmalar yürütülmüştür. Çalışma sahamızda daha önce gerçekleştirilen yüzey araştırmalarına bakıldığında, araştırma alanının sadece kuzey-batı bölümünde yer alan birkaç köy isminin yayınlarda geçtiği görülmektedir⁵. Bu araştırmaların Paleolitik sonrasına ait yerleşim yerlerini tespit etmek amacıyla yapıldığı ve bugüne kadar bu alanda Paleolitik ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmadığı bilinmektedir.

Arazi çalışmalarının ilk gününde öncelikle tüm araştırma alanının ulaşım koşullarıyla ilgili genel bir hareket planı oluşturulmuştur. Harita üzerinde görülebilen yolların, çalışmada kullanılan araçlar için ne derece uygun olduğu da test edilmiştir. Aynı zamanda çalışmalar sırasında aksilik yaşamamak adına GPS, fotoğraf makinesi gibi cihazların testleri gerçekleştirilmiştir. Çalışma alanımız genel özellikleri bakımından dağlık ve engebeli bir arazi olarak tanımlanabilir. Arazinin bazı bölümlerinde tarım faaliyetleri için kullanılan tarlalar bulunmasına karşın, büyük bir bölümü derin vadiler, dere yatakları ve sarp yamaçlardan oluşan bir alan olarak gözlenmiştir.

ARAŞTIRMA ALANI ve BULGULAR

Arazi çalışmalarında, günlük çalışma programı doğrultusunda bir araştırma planı uygulanmıştır. Bu bağlamda öncelikle Keçeli mevkii, Hamamüstü Tepesi, İmamhasan Burnu, Sarıkaya Mevkii, Sırapınarlar Mevkii, Çol Tepe, Madenci Sırtı, Darkaya Mevkii, Kömürcü Tepe, Kevelik Tepe, Domuzluk Tepe araştırılmıştır. Bu alanlarda yürütülen çalışmalarda herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanılmamıştır. Söz konusu alan Aksaray şehir merkezine en yakın olan, çalışma alanımızın güney kısmında yer almaktadır.

5 Omura 1991, 69-90; Omura 1992, 541-560; Erdoğan ve diğ. 2003, 11-19; Erdoğan ve Kayacan 2004, 217-226.

Çalışmaların devamında Ağılıkoyan Sırtı, Karaburun Sırtı, Aktaş Tepe, Gündükburun Tepesi, Kepirsivrisi Tepesi, Alişanağılı mevkii, Serkez Tepe, Gavur Mağaraları, Kumseki Tepesi ve Besini Sırtı araştırılmıştır. Bu çalışma süreci içerisinde Kumseki Tepesi'nde dağınık halde seramik ve obsidiyen parçalara rastlanmıştır. Buluntuların nitelikli olması nedeniyle bu alan "1 Numaralı Alan" olarak isimlendirilmiştir (Resim: 2).

Helvacının Sırtı, Kartalık Tepe, Çalınınyanı Tepesi, Yanarkaş Sırtı, Koca Tepe, Damlacı Tepe, Araplar Tepesi, Tekiğde Sırtı, Küçükkırgı Tepesi, Çatak Tepeleri, Karpınar Sırtı, Demirkapı Tepesi ve çevresinde yürütülen çalışmalarda herhangi arkeolojik bir buluntuya rastlanmamıştır.

Dördüncü gün araştırmaları kapsamında Topraklık Tepe, Göztepe, Acıkuyu Sırtı, Derindere Sırtı, Alıç Tepe, Ortaburun Sırtı, Arif Tepe, Kepir Tepe, Killik Tepe, Koca Tepe, Tuzla Sırtı araştırılmıştır. Araştırma yapılan günün başlangıcında, çalışma alanına giderken yol üzerinde bir höyük tespit edilmiştir. Bu höyük Aksaray-Kırşehir yolunun başında, Ali Kılıç isimli şahsın evinin hemen yanında yer almaktadır. Aksaray Müzesi'nden alınan bilgiye göre, bu höyüğün tescilli bulunmamaktadır. Adının Han Höyük olduğu öğrenilen alan "2 Numaralı Alan" olarak isimlendirilmiştir. Höyük üzerinde ve çevresinde yapılan incelemelerde çok sayıda seramik parçasına ve obsidiyenden üretilmiş yontmataş aletlere rastlanılmıştır (Resim: 3). Günün ilerleyen saatlerinde Bağlıkaya, Yağanköy ve Tepesidelik (Gültepe) arasında kalan bir alanda Bucakini Tepesi'nde çakmaktaşı hammadde kaynağına rastlanmıştır. Aynı alan içerisinde hem hammadde kaynağında yontulan çakmaktaşı yontmataş parçalar hem de obsidiyenden üretilen yontmataş parçalara rastlanmıştır. Oldukça yoğun arkeolojik malzeme bulunan bu alan "3 Numaralı Alan" olarak isimlendirilmiştir (Resim: 4).

Çalı Tepe, Fellahkaymak Tepesi, Kartallık Sırtı, Killik Sırtı, Köçekdölek mevkii, Dikili Tepe, Taşlıkelî Tepesi, Sivri Tepe, Keşlik Tepe, Tekkeagılı Sırtı, Çamurlu Sırtı, Bügelek Tepe, Koca Tepe, Ağkaş Mevkii, İkizkolu Sırtı, Pullu Mevkii, Kurdelen Mevkii, Karaali Sırtı, Melendiz Sırtı ve çevresinde yapılan arazi çalışmalarında, arkeolojik bir bulguya rastlanmamıştır.

Çalışmalarımızın devamında Güntepe Sırtı, Kuru Sırtı, Gafur Yeri, Temir-

yurdu Mevkii, Kızılbayır Sırtı, Kızılyer Sırtı, Geyikburun Sırtı, Karagöl Sırtı araştırılmıştır. Yürütülen arazi çalışması sırasında Çavdarlılar Köyü'nün yaklaşık 600 metre batısında yer alan bir düzlükte, oldukça fazla sayıda yontmataş buluntuya rastlanmıştır. Söz konusu alan kuzeyden güneye doğru detaylı bir biçimde araştırılmıştır. Ele geçen yontmataş aletler obsidiyen ve kuvarstan üretilmişlerdir. Ayrıca yine yoğun miktarda seramik parçaları gözlemlenmiştir. Bu alanın düz alan yerleşimi olma ihtimali yüksektir. Saymış olduğumuz bu veriler ışığında araştırması yapılan bu alan "4 Numaralı Alan" olarak kayıt altına alınmıştır (Resim: 5).

Arazi çalışmalarının geri kalan kısmında Gafurgölü mevkii, Dumanlı Sırtı, Körkuyu Sırtı, Çatal Tepe, Kel Dere-Yunak Dere-Çayır Dere çevresi, Alka Dere-Kuru Dere-Çökük Dere çevresi, Tüllüce Tepe, Avare Sırtı, Pekmeztoprak Sırtı, Mollanebi Sırtı, Taşlıkale Tepesi, Uzunçayır Deresi çevresi, Ortatepe Sırtı, Çorak Sırtı, Boz Tepe, Topaktaş Tepe, Kuş Tepe, Sırmalı Tepe, Kesik Tepe, İncelik Dere çevresi, Sarıyazı Deresi çevresi, Karahöyük Tepe, Koşuyolu Mevkii, Ardıalı Sırtı ve Ardıalı Tepesi, Ömertarlası Sırtı, Höyük Mevkii, Yağanyolu Sırtı, Koy Tepe, Ortapınar Sırtı, Gencallı Sırtı, Kucakbeli Tepe, Madenci Sırtı, Şırapınarlar Mevkii, Çal Tepe araştırılmıştır. Bu alanlarda yürütülen çalışmalarda da herhangi bir arkeolojik bulgu tespit edilememiştir.

Yüzey araştırması sırasında arkeolojik bulgulara rastlanan toplam 4 alan tespit edilmiştir:

1 Numaralı Alan: Kumseki Tepesi (Akin Köyü'nün 1,5 km. kuzeybatısı)

Koordinatlar: UTM Doğu 36 S 0589282 E, UTM Kuzey 04256277 N

Google Earth Koordinatları: 38°27'1.16"K, 34° 1'23.48"D

Rakım: 1176 m.

Arazi çalışmalarının ikinci gününde tespit edilmiş bir alandır. Başlangıçta tepenin etrafında dağınık halde obsidiyen yontmataş parçalarına rastlanmış, tepeye yaklaştıkça yontmataş parçaların sayısında artış görülmüştür. Oldukça düzgün işlenmiş yontmataş endüstri öğelerinin varlığından dolayı bu alan "1 Numaralı alan" olarak kayıt altına alınmıştır.

2 Numaralı Alan: Han Höyük (Çimeliyeniköy)

Koordinatlar: UTM Doğu 36 S 0589095 E, UTM Kuzey 04260371 N

Google Earth Koordinatları: 38°28'46.03''K, 33°54'7.57''D

Rakım: 985 m.

Aksaray-Kırşehir karayolunun hemen başlangıcında yer alan bir höyüktür. Yoldan geçerken rahatlıkla fark edilebilecek yapıda olmasına karşın, küçük boyutlu bir höyük olarak tanımlanabilir. Araştırma sırasında höyük üzerinde ve çevresinde yapılan incelemelerde çok sayıda irili ufaklı amorf seramik parçaları ve obsidiyenden üretilmiş yontmataş aletler görülmüştür. Höyüğün yüzey toprağı kül renginde ve toz inceliğindedir. Söz konusu höyüğün tescilinin bulunmadığı öğrenilmiştir.

3 Numaralı Alan: Bucakini Tepesi (Çakmaktaşı hammadde kaynağı)

Koordinatlar: UTM Doğu 36 S 0589024 E, UTM Kuzey 04260518 N

Google Earth Koordinatları: 38°29'18.82''K, 34° 1'14.75''D

Rakım: 1212 m.

Oldukça geniş bir vadinin kenarında yer alan bir tepedir. Tepenin eteklerinde öncelikle dağınık halde obsidiyenden üretilmiş yontmataş parçalara rastlanmıştır. İlerleyen süreçte çakmaktaşı parçalara ulaşılmasıyla birlikte araştırmalar yoğunlaştırılmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde tepe yamacında çakmaktaşı hammadde kaynağının yeri tespit edilmiştir. Kaynağın çevresinde çok fazla sayıda olmasa da alet olarak nitelendirilebilecek yontmataş parçalara rastlanmıştır (Resim: 6). Oldukça engebeli bir arazi olduğu için, yontma işlemi sonucu terkedilen parçaların bu eğimden dolayı dağıldığı tahmin edilmektedir. Çakmaktaşı hammadde kaynağının varlığı dışında, yontmataş parçaların endüstri içerisinde net olarak tanımlanabilecek türde olmaları ve toplam sayılarının fazla olması sebebiyle bu alan "3 Numaralı alan" olarak kayıt altına alınmıştır.

4 Numaralı Alan: Çavdarlılar Köyü

Koordinatlar: UTM Doğu 36 S 0585425 E, UTM Kuzey 04262495 N

Google Earth Koordinatları: 38°36'36.69"K, 33°59'10.62"D

Rakım: 1180 m.

Çavdarlılar Köyü'nün yaklaşık olarak 600 metre batısında yer alan bir düzlüktür. Bu alan içerisinde çok sayıda bazalt görülmüştür. Yapılan incelemeler neticesinde alanda bol miktarda obsidiyenden üretilmiş yontmataş parçalar ve aynı zamanda kuvarstan üretilmiş çok kaliteli yontmataş aletler tespit edilmiştir. Oldukça kaliteli işçilik gösteren yontmataş parçaların varlığı dolayısıyla bu alan "4 Numaralı alan" olarak kayıt altına alınmıştır (Resim: 7).

SONUÇ

2015 yılında başlatılan ve Aksaray İli çevresinde sürdürülen yüzey araştırması çalışmalarımız bu sene Aksaray'ın kuzey bölümünde gerçekleştirilmiştir. Bu alan içerisinde 16 adet köy bulunmaktadır. Çalışma alanı Aksaray merkezinden Tuz Gölü'ne doğru uzanan alan ve Nevşehir kara yolunun kuzeyi olarak tanımlanabilir.

Çalışma alanında özellikle yontmataş yapımı için oldukça uygun hammaddelerin görülmesi, araştırma sırasında daha detaylı çalışma yapılmasına neden olmuştur. Bazı araştırma alanlarında saatlerce incelemeler gerçekleştirilmiştir. Yontmataş yapımı için uygun olan hammaddeler arasında özellikle bazaltın çok yoğun görüldüğü söylenebilir (Resim: 7). Çalışma alanının kuzey sınırında bulunan Çavdarlılar, Şeyhlen köylerinden başlayan bazalt yoğunluğu, Akin Köyü'nün kuzeyine kadar devam etmektedir. Yine araştırma alanımız içerisinde keşfedilen çakmaktaşı hammadde kaynağı da yontmataş yapımına elverişli olan diğer taş türü olarak sayılabilir. Bazalt yoğunluğunun görüldüğü bazı alanlarda aynı zamanda kuvars-kuvarsit grubu kayaçların görülmesi de başka ilginç bir nottur.

2017 yılı çalışma alanı içerisinde yine yoğun oranda amorf seramik parçaları gözlenmiştir. Araştırma konumuza uzak olan bu tarz arkeolojik buluntular bize sadece yontmataş ile birlikte görüldüğünde ipucu sağlayabilir.

Sadece seramik parçaları görülen alanlar ise, dönemsel açıdan yorum yapabileceğimiz nitelikte değildir. Arkeolojik buluntular içerisinde yontmataş parçaların durumuna bakılacak olursa, ağırlıklı olarak obsidiyenden üretilen aletlerin mevcudiyetinden söz edilebilir (Resim: 8-9). Buluntu alanlarının tamamında –hatta çakmaktaşı hammadde kaynağında bile- obsidiyen aletlere rastlanmıştır. İçlerinden bazıları oldukça düzenli işlenmiş, alet niteliğindeki yontmataş endüstri öğeleri olarak tanımlanabilirler. Bunun yanı sıra az sayıda olsa da obsidiyen çekirdeğin varlığı da görülmüştür. Çekirdekler ve üretim artığı niteliğindeki parçalardan yola çıkılarak, obsidiyenin yine bu alanda yontulduğu söylenebilir. Kuvar-kuvarsit grubu kayalardan üretilen yontmataş parçalar da mevcuttur. Bu parçalar oldukça özenli düzeltilere sahip olmalarının yanı sıra sadece Çavdarlılar yakınlarında işlenmiş halde ele geçmiştir. Diğer alanlarda ise ham halde yoğun oranda görülmüştür. Son yontmataş grubumuz ise çakmaktaşıdan üretilen parçalardır. Bu grup, çakmaktaşı hammadde kaynağında tespit edilen parçalardan oluşmaktadır. Ancak hammadde kaynağı olmasına karşın çok yoğun bir buluntu grubuna rastlanılmamıştır.

Bu yılki çalışmalar sırasında en çok zorlanılan konu, araştırma alanında bulunan çok sayıdaki ham taş yoğunluğudur. Zira herhangi bir yerde yapılan incelemeler sırasında alandaki bütün taşları inceleyerek hangisinin doğal hangisinin işlenmiş olduğunu ayırt etme zorunluluğu söz konusudur. Bu çalışma yöntemi de binlerce taş arasından gerçekten insan elinin değdiği parçaları ayırt etmekteki güçlüğü gösterir. Bu zorluğa rağmen oldukça fazla sayıda yontmataş parça ele geçmiştir.

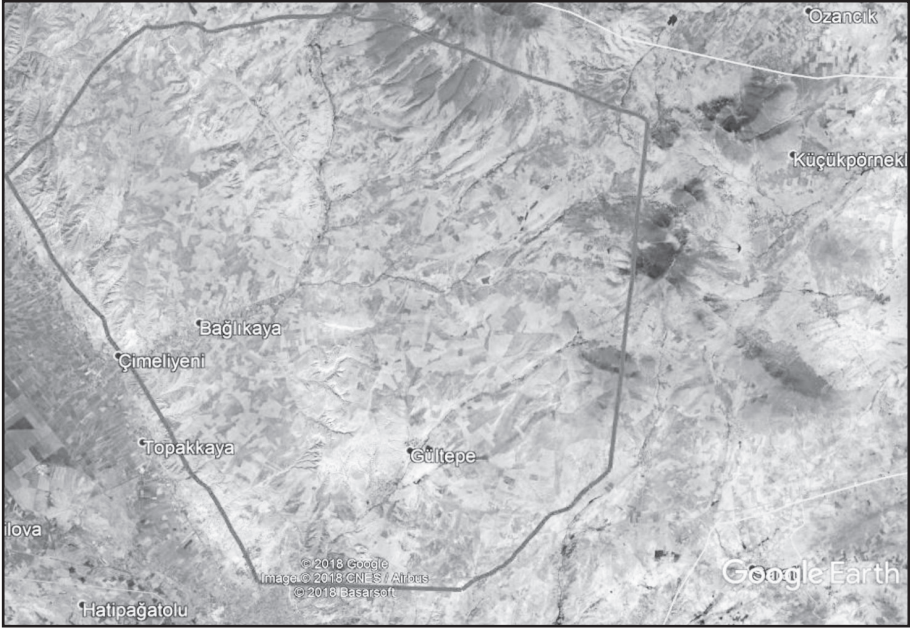
Çalışmalar sırasında tepeler, kurumuş dere yatakları, höyükler, vadi içleri, yüksek düzlükler, sürülmüş tarlalar gibi alanlarda araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma alanının tamamında yürütülen çalışmalar neticesinde, arkeolojik anlamda oldukça zengin bir bölge olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çalışma grubumuzda seramik uzmanı olmadığı için dönemsel bir yorum yapmak yanlış olacaktır. Çimelieniköy yakınlarında bulunan Han Höyük tescil için önerilen bir buluntu alanıdır. Son olarak araştırma konumuz olan Paleolitik açısından bakıldığında, çalışma alanımızda yukarıda saydığımız olumsuz nedenlerden dolayı çok fazla sayıda buluntu tespit edilememiştir.

Yüzey araştırması çalışmalarında tecrübe ve bilginin rolü yadsınamaz. Ancak bir diğer önemli faktör şanstır. Belki yürüyerek geçtiğiniz alanın yakınında çok önemli bir parça vardır ama buluntu yoğunluğu olmadığı için göremezsiniz. Dolayısıyla buluntular açısından yapılacak yorumu bu şekilde açıklamak gerekir. 2017 yılı çalışmalarında Paleolitik olarak yorumlanabilecek buluntularımız Orta Paleolitik karakterde olmasına karşın, oldukça dağınık halde ve az sayıdadır (Resim: 10). Bir buluntu alanını belirli bir arkeolojik döneme tarihlendirmek için, yeterli sayıda ve dönem karakteristiğini yansıtan nitelikte parçalar bulunmalıdır. Dolayısıyla araştırma sahamız içerisinde Orta Paleolitik parçaların varlığı görülmüş olmasına karşın, belirli bir buluntu alanını bu dönemle ilişkilendirmeyi doğru bulmuyoruz. Bir ve birkaç parçadan yola çıkılarak yapılan dönemsel yorumların da sakıncalı ve hataya sürükleyebilecek nitelikte olduğunu düşünmekteyiz.

Önümüzdeki yıllarda sürdürülecek yüzey araştırmaları, Aksaray'ın Paleolitik potansiyelini ortaya koymaya devam edecektir, düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

- ERDOĞU, B., Kayacan, N. (2004). "Drive into the White Lake: 2003 field survey in the Tuz Gölü region of Central Anatolia", *Anatolia Antiqua*, 12(1), 217-226.
- ERDOĞU, B., ÖZBAŞARAN, M., ERDOĞU, R., CHAPMAN, J. (2003). "Pre-historic salt exploitation in Tuz Gölü, central Anatolia: preliminary investigations", *Anatolia Antiqua*, 11(1), 11-19.
- OMURA, S. (1991). "1989Yılı Kırşehir, Yozgat, Nevşehir, Aksaray İlleri Sınırları İçinde Yürütülen Yüzey Araştırmaları", *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 69-90.
- OMURA, S. (1992). "1990 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları", *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 541-560.
- YAMAN, İ. D., Y. AYDIN, I. A. YAMAN (2017). "Aksaray İli Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması (2016)", 35. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, 13-26.
- YAMAN, İ. D., Y. AYDIN, I. A. YAMAN (2017). "Aksaray İli Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması (2015)", 34. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, 111-122.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

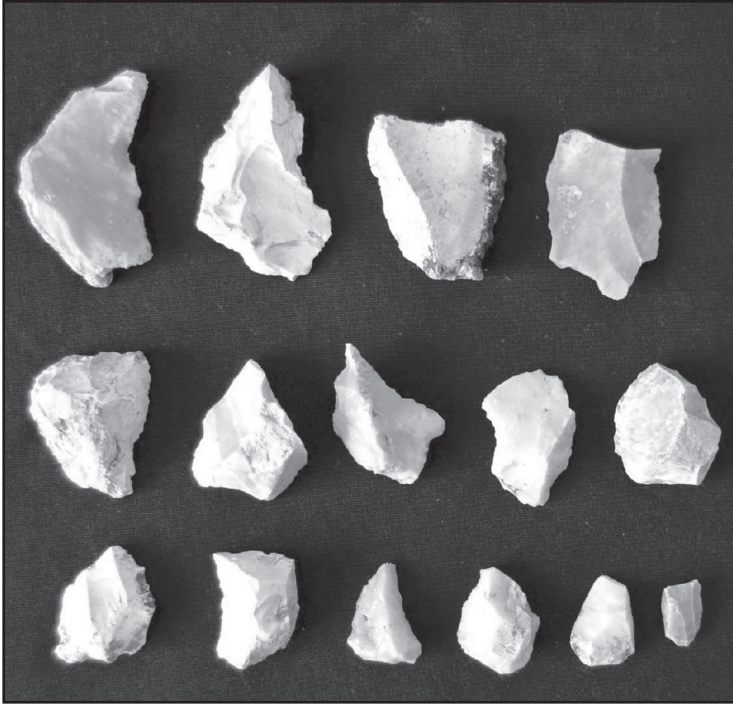

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

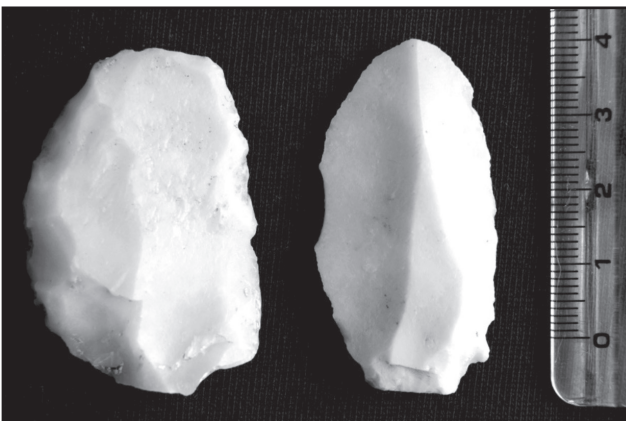

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

DIYARBAKIR İLİ VE İLÇELERİ ORTAÇAĞ VE SONRASINA AİT MİMARİ VE SANAT ESERLERİNİN İNCELENMESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI “ÇÜNGÜŞ İLÇESİ”

İrfan YILDIZ*
Cemal ÇİĞ
Zulküf YARIŞ
Özgür MİNTEŞ
Dursun YILDIZ

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izniyle “Diyarbakır İli ve İlçelerinde Ortaçağ ve Sonrasına Ait Mimari ve Sanat Eserlerinin Tespiti” kapsamında Bakanlık Temsilcisi Diyarbakır Kültür Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü uzmanı Uzm. Erdal DEMİR’in gözetiminde, başkanlığında ekip elemanları Prof. Dr. Abdurrahman ACAR, Yrd. Doç. Dr. Hatip YILDIZ, Yrd. Doç. Dr. Zekai ERDAL, Arş. Gör. Dr. Sahure YARIŞ, Arş. Gör. Cemal ÇİĞ, Sanat Tarihçisi Özgür MİNTEŞ ve Sanat Tarihçisi Zulküf YARIŞ’in katılımıyla Diyarbakır’ın Çüngüş İlçesinde çalışma yapılmıştır. Çalışma kapsamında Çüngüş ilçesinin bütün köylerinde araştırma yapılmıştır (Çizim: 1). Yapılan çalışma sonucunda toplam 29 kültür varlığı ve 4 mezarlık alanı çalışılmıştır. Bu eserler: 17 çeşme, 4 cami, 2 Değirmen, 2 köprü, 2 kilise, 1 manastır, 1 hamam ve 4 mezarlık alanıdır.

* Doç. Dr. İrfan YILDIZ, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Diyarbakır/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Cemal ÇİĞ, Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat tarihi Bölümü Batman/TÜRKİYE.

Zulküf YARIŞ, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi Diyarbakır/TÜRKİYE

Özgür MİNTEŞ, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi Diyarbakır/TÜRKİYE.

Dursun YILDIZ, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi Batman/TÜRKİYE.

Tesit edilen eser çokluğunda ve bu bildirinin sayfa sınırlamasından dolayı bildiri kapsamında Araştırmada tespit edilen kültür varlıklarından mezar taşları hakkında bilgi verilmemiş, diğer eserlerin bir kısmı hakkında ise kısa bilgi verilmiştir. Araştırma kapsamında çalışılan kültür varlıklarının tümü başka bir çalışma kapsamında ayrıca ele alınacaktır. Araştırma Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Proje Koordinatörlüğü katkılarıyla yürütülmüştür. Kendilerine teşekkür ederim.¹

1. ÇÜNGÜŞ CAMİİ KEBİR (ULU CAMİİ)

Eser, Çüngüş İlçe merkezinde Cami-i Kebir Mahallesi'nde yer almaktadır. Yapının hangi tarihte inşa edildiğine dair herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Son cemaat yerinin üzerindeki kitabeye göre; bu kısım 1134 h/1722 m. tarihinde camiye eklenmiştir. İçten ve dıştan beton sıvalarla kaplanan yapı özgünlüğünü büyük oranda kaybetmiştir.

Cami, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup günümüzde beton tabliye ile örtülüdür. Özgününde ahşap merteklerin taşıdığı düz toprak damla örtülü olduğu tahmin edilmektedir. Camiinin önünde iki gözlü son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerinin orta ayak kısmında yapının kitabesi mevcuttur. Son cemaat yerinin doğu duvarında bir mihrap nişi yer almaktadır. Kuzey cepheden açılan bir kapıdan iç mekâna geçilmektedir. İç mekan özgünlüğünü kaybetmiştir. Camiinin mihrap ve minberi yeni olup sonradan yapıya eklenmiştir (Resim: 1).

2. ALİ BEY CAMİİ

Yapı, Çüngüş İlçe merkezinde, çarşının içindedir (Resim:2). Cami kitabesine göre 1095 h/1681 m. tarihinde Yulad oğlu Ali tarafından yaptırılmıştır. Caminin minaresi ise kitabesine göre camiden yirmi iki yıl sonra 1117 h/1703 m. tarihinde yaptırılmıştır.² Eser, günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

1 Araştırmamızın gerçekleştirilmesinde katkıları olan Dicle Üniversitesi Rektörlüğüne teşekkür ederim.

2 Erbil Çömetler, Çermik ve Çüngüş'teki Türk Dönemi Mimari Eserleri, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2004, s.13.

Eser, harim mekânı ve önündeki iki gözlü son cemaat yerinden oluşmaktadır. Kuzeydoğu köşede tek şerefeli minaresi yer almaktadır. Camii'nin inşasında moloz taş malzeme, minarenin inşasında düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Harimin önünde yer alan iki gözlü son cemaat yerinin kemer açıklıkları günümüzde kapatılmıştır. Son cemaat yerinin kible duvarında batı tarafta mihrap nişine yer verilmiştir. Harim mekânı, dikdörtgen planlı olup mihraba paralel uzanan üç sahından oluşmaktadır (Resim: 3). Harim mekânın örtüsü özgününde ahşap kirişleme üzeri toprak dam iken günümüzde içten betonarme tavan, dıştan çatı ile kapatılmıştır. Camii Diyarbakır Kültür ve Tabyat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.12.2006 tarih ve 928 sayılı karar ile tescillenmiştir.

3. ULYA CAMİİ

Çüngüş İlçe merkezinde, Yukarı Mahalle'de yer almaktadır. Caminin giriş kapısının üzerinde bulunan kitabesi günümüzde sökülmüştür. Yapan yaptırın hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Caminin giriş kapısının üzerine 1792 tarihi yazılmıştır. Cami günümüzde sağlamdır ve ibadete açıktır.

Camii avlusuna sivri kemer açıklıklı bir kapıdan girilmektedir. Kapının kanatları metaldendir. Avludan caminin ana mekânına basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Yapı, mihraba paralel uzanan iki sahından oluşmaktadır. Harim mekânı içten betonarme tavanla dıştan bir çatıyla örtülmüştür. Caminin içerisi tamamen sıvanıp boyanmıştır. Yapı büyük oranda özgünlüğünü kaybetmiştir (Resim: 4).

4. MALKAYA KÖYÜ CAMİİ

Eser, Malkaya Köyü'nde köy meydanının yukarısında bulunmaktadır (Resim: 5). Yapı, dikdörtgen planlı olup mihraba paralel uzanan iki sahından oluşmaktadır. Camide yapılan bilinçsiz onarımlar sonucu yapı özgünlüğünü yitirmiştir. Yapının üst örtüsünü taşıyan ve ortadaki sütunlara oturan özgün kemer dizisi ve onları taşıyan ayaklar kaldırılmıştır. Ayaklar yerine beton kolonlar yapılmıştır. Yapı içten betonarme tavan, dıştan çatı ile örtülüdür. Ca-

minin güney cephesinde dikdörtgen formlu pencereler açılmıştır. Caminin minaresi 1994 yılında yapıya eklenmiştir.

5. ÇÜNGÜŞ HAMAMI

Hamam, Çüngüş İlçe merkezinde Camiisuk Mahallesi'nde yer almaktadır (Resim: 6). Hamamın üzerinde tarihini verebilecek herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Erken Osmanlı döneminden XVIII. yüzyıla kadar örneklerine rastlanan plana sahip yapı, mütevazı boyutları ve pek itinalı olmayan işçiliği ile araştırmacılar tarafından XVII. yüzyıla tarihlenmektedir.³ Çüngüş'teki İslami dönem yapılaşması göz önüne alındığından yapının XVII. yüzyılda inşa edildiği söylenebilir. Birkaç kez onarım geçirdiği anlaşılan hamamın 1975 yıllarında soyunma yerinin kubbesi onarılmış ve üzeri çimento ile sıvanmıştır.⁴ Hamam günümüzde kullanılmamaktadır.

Dört tarafı açık olan yapının batı cephesi yüksek kottan dolayı toprak dolguyla kapatılmıştır. Kuzey cephede ise hamamın bitişiğine depo olarak kullanılan betonarme bir bölüm eklenmiştir. Güneyde bulunan giriş cephesinin önüne iki gözlü betonarme bir eklenti daha yapılmıştır. Hamam klasik Osmanlı hamam plan şemasından inşa edilmiştir. Eser, soyunmalık, ılıklik ve sıcaklık bölümlerinden ibarettir. Hamamın giriş bölümünden soyunmalık bölümüne geçilmektedir. Soyunmalık bölümü kare planlı olup üzeri yüksek tutulmuş sekizgen kasnak üzerine oturan pendentif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Soyunmalık bölümünde, sonradan yapılan beton duvarlı localar bulunmaktadır. Soyunmalık bölümünün içi beton sıva ile sıvanmıştır. Soyunmalık bölümünden basık kemerli bir kapıdan ılıklik bölümüne oradan da sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Sıcaklık bölümü, doğu-batı ve kuzey yönlerden ortaya açılan yuvarlak kemerli üçlü eyvan düzenlemesi ile merkezi planlı, üç kollu haçvari plan şemasını yansıtmaktadır. Köşelerde iki halvet odasına yer verilmiştir. Basık kemerli birer açıklıktan geçilen halvet odaları kare planlı olup kubbe ile örtülüdür. Sıcaklık bölümünün arkasında yer alan külhan bö-

3 Semavi Eyice, "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme" *Tarih Dergisi*, Ankara, 1960, s.100; Rahmi Hüseyin Ünal, *Dişarbakır İli'ndeki Bazı Türk İslam Anıtları Üzerine Bir İnceleme*, Erzurum, 1975, s.157; Cömetler, a.g.t., 38.

4 Ünal, a.g.e., s.157.

lümü yıkılmış olup, bu kısma depo olarak kullanılan bir mekân eklenmiştir. Hamamın inşasında moloz taş malzeme kullanılmıştır.

Metruk olan hamam her geçen gün özgünlüğünde bir parça yitirmektedir. Gerekli onarımlar yapılmadığı takdirde yapı tahrip olmaya devam edecek ve yıkılmaya yüz tutacaktır. Hamam, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 16.06.2004 tarih ve 3446 sayılı karar ile tescillenmiştir.

6. ÇÜNGÜŞ KÖPRÜSÜ

Eser, Çüngüş İlçe merkezinde, Çüngüş Çayı'nın geçtiği dar ve derin bir boğaz üzerinde kurulmuştur (Resim: 7). Köprünün üzerinde dönemini veya tarihini verebilecek herhangi bir yazıt bulunmamaktadır. Ali Bey Camii ile birlikte Kapıkıran Mehmet Ali Paşa tarafından XVII. yüzyılda yaptırıldığı tahmin edilmektedir.⁵ Çüngüş Deresi üzerinde doğu-batı yönde uzanan eser yuvarlak kemerli, tek gözlü ve yolu düz köprüler grubuna girmektedir. Köprünün kemerleri boğazın her iki yakasında direk ana kaya üzerine oturmaktadır. Eser, 18,72 m. uzunluğunda, 5m. genişliğinde ve 15,20 m. yüksekliğindedir.⁶ Köprü düzgün kesme kalker taş malzemeden inşa edilmiştir. Eser, son yıllarda onarılmış, döşemesi bazalt taş ile kaplanmış olup, yolun iki yanında taş korkulukları yapılmıştır. Eser, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 16.06.2004 tarih ve 3444 sayılı karar ile tescillenmiştir.

7. CAMİ-İ KEBİR ÇEŞMESİ (I NO.LU) ÇEŞME

Eser, Cami-i Kebir Çeşmesi olarak bilinmektedir. Çeşme, Camii Kebir Mahallesi'nde, Cami-i Kebir'in kuzeybatısında yer almaktadır (Resim: 8). Çeşmenin üzerinde tarihini verebilecek bir kitabesi bulunmaktadır. Ayrıca

5 Neslihan Dalkılıç- Meral Halifeoğlu, "Diyarbakır Merkez ve İlçelerinde Yer Alan Tarihi Köprüler", *I. Uluslararası Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır Sempozyumu*, Diyarbakır, 25-27 Mayıs 2009, C.I, Ankara, 2009, s.368; Cömetler, a.g.t., 44.

6 Dalkılıç- Halifeoğlu, a.g.m., 378.

kaynaklarda da eserin hangi tarihlerde inşa edildiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Sivri kemerli meydan çeşmeleri grubundandır. Çeşme sivri kemerli derin bir niş içerisinde yer almaktadır. Kemer içerisinde sağda ve solda olmak üzere birer tane maşrapa (taslık) nişi bulunmaktadır. Eserin, kemer kısmında kesme taş diğer kısımlarında moloz taş kullanılmıştır. Çeşmenin arka kısmında, batı duvarında su haznesi bulunmaktadır. Çeşme günümüzde metruktür. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 16.06.2004 tarih ve 3445 sayılı karar ile tescil edilmiştir.

8. EJDER AĞA ÇEŞMESİ (II NO.LU ÇEŞME)

Çeşme, Cami-i Kebir Mahallesi'nde, Tekkale Sokaktadır. Eser üzerindeki kitabeye göre çeşme 973 h/1565 m. tarihinde yaptırılmıştır. Yuvarlak kemerli bağımsız meydan çeşmeleri grubundandır. Çeşme nişi geniş yuvarlak kemerli derin bir niş içerisinde yer almaktadır (Resim: 9). Kemer içerisinde sağda ve solda birer tane maşrapa (taslık) nişi bulunmaktadır. Çeşme nişinin alınlık kısmına kitabe yerleştirilmiştir. Kemer kısmında kalker kesme taş diğer kısımlarında ise moloz taş kullanılmıştır. Çeşme günümüzde metruktür. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.12.2006 tarih ve 930 sayılı karar ile tescil edilmiştir.

9. MOGAYİP ÇEŞMESİ (III NO.LU ÇEŞME)

Çeşme, Cami-i Kebir Mahallesi, Hastane Caddesi'ndedir. Eser, yuvarlak kemerli, bağımsız meydan çeşmeleri grubundandır. Yuvarlak kemerli çeşme nişinin içerisine çalı, çırpı doldurulduğunda herhangi bir nişin olup olmadığı tespit edilememiştir. Eserin inşasında moloz taş malzeme kullanılmıştır. Kemerde ise düzgün kesme taş malzeme tercih edilmiştir. Çeşme günümüzde metruktür. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.12.2006 tarih ve 931 sayılı karar ile tescil edilmiştir.

10. KASAP PİYARI ÇEŞMESİ (IV NO.LU ÇEŞME)

Çeşme Cami-i Kebir Mahallesi'nde Hastane Caddesi'ndedir. Yuvarlak ke-

merli bağımsız meydan çeşmeleri grubundandır. Dikdörtgen kütleli çeşmenin niş kısmı yuvarlak kemerli bir düzenleme göstermektedir. Eserin lülesi demirdendir. Su lülesinin üst kısmında dikdörtgen formlu taslık nişi bulunmaktadır. Çeşme nişinin içine dikdörtgen formlu bir yalak yerleştirilmiştir. Çeşmenin kemer kısmında kesme kalker taşı, diğer kısımlarında ise moloz taş malzeme kullanılmıştır. Eser, günümüzde metruktur. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.12.2006 tarih ve 932 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

11. DEDE CEMAL ÇEŞMESİ (V NO.LU ÇEŞME)

Eser, Cami-i Kebir Mahallesi Ejderağa Sokaktadır. Çeşme, yuvarlak kemerli bağımlı çeşmeler grubundandır. Çeşmenin batı yönünde bitişik bulunduğu duvar kalıntısından yola çıkarak, çeşmenin günümüzde yıkılmış olan bir evin doğu duvarına bitişik olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yuvarlak kemerli, bağımlı çeşme grubundadır. Çeşme nişi derin tutulmamıştır. Çeşme nişinin içinde kitabe, taslık nişi ve yalak bulunmamaktadır. Çeşme, kırma taş ve moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.12.2006 tarih ve 933 sayılı karar ile tescil edilen eser günümüzde metruktur.

12. CUMHURİYET ÇEŞMESİ (VI NO.LU ÇEŞME)

Eser, Cami-i Kebir Mahallesi Saltaş Sokaktadır. Üzerindeki kitabeye göre eser, 1340 r / 1924 m. yılında yaptırılmıştır. Eser, yolun alt kısmında istinat duvarının içine yapılmıştır. Çeşmenin özgününde sivri kemerle örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Sivri kemer yıkıldıktan sonra eserin örtüsünün devşirme mezar taşları kullanılarak onarıldığı anlaşılmaktadır. Çeşme nişinin doğu ve batı duvarında sivri kemer formlu birer niş bulunmaktadır. Eserin lülesi demirdendir. Çeşme nişinin alınlık kısmına üç satırlık kitabe yerleştirilmiştir. Kitabenin hemen altında bitkisel motiflerle bezeli devşirme bir taş bulunmaktadır. Günümüzde suyu akmayan ve metruk olan çeşme, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.12.2006 tarih ve 934 sayılı karar ile tescil edilmiştir.

13. NUMAN EFENDİZE ÇEŞMESİ (MEZARLIK ÇEŞME)

Çeşme Karşıyaka Mahallesi'nde mezarlık alanında yer almaktadır (Resim:10). Çeşmenin nişi içerisinde bir yapım kitabesi bulunmaktadır. Kitabeye göre çeşme 1268 h/1852 m. tarihinde Cukevli Numan Efendizade Musa ve oğlu ..... Emin Mustafa tarafından yaptırılmıştır. Yuvarlak kemerli bağımsız meydan çeşmeleri grubundandır. Çeşme nişi yuvarlak kemerlidir. Nişin içine kaş kemerli bir taslık nişi ile yan duvarlarda birer nişe yer verilmiştir (Resim: 10). Çeşme nişinin alınlık kısmında dört satırlık Arapça kitabe bulunmaktadır. Moloz taş malzemeden inşa edilen çeşmenin kemer kısmında düzgün kesme kalker taşı kullanılmıştır. Kaynak suyu üzerine yapılmış olan çeşme nişinin içine zemin oyularak oluşturulmuş bir yalak yerleştirilmiştir. Günümüzde metruk olan çeşme, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.12.2006 tarih ve 935 sayılı karar ile tescil edilmiştir.

14. YENİKÖY İ NOLU ÇEŞME

Çeşme, Çüngüş İlçesi'nin Yeniköy Mahallesi'nde (Yeniköy Beldesinde) bulunmaktadır. Eser, mahallenin (beldenin) doğu yakasında, caminin yakınında derenin içindedir (Resim: 11). Üzerindeki tarih kitabesine göre 1218 h/1803 m. tarihinde inşa edilmiştir. Yuvarlak kemerli bağımsız meydan çeşmeleri grubuna girmektedir. Çeşme nişi yuvarlak kemerli derin bir niş formunda tasarlanmıştır (Resim: 11). Çeşme nişinin kuzey duvarında demir lüle yer verilmiştir. Lülenin doğusunda alt kısımda dikdörtgen bir niş bulunmaktadır. Lülenin üst kısmında da dikdörtgen formlu bir maşrapa (taslık) nişine yer verilmiştir. Çeşme nişinin alınlık kısmında 22x20 cm. ölçülerindeki bir taş kabartma tekniğiyle hak edilen tarih kitabesine yer verilmiştir. Eserin, kemer kısmında kesme taş diğer kısımlarında ise kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır.

15. YENİKÖY VİLAL ÇEŞMESİ

Çeşme Yeniköy Mahallesi'nde, mahallenin kuzey tarafında bağların içerisinde yer almaktadır. Yuvarlak kemerli bağımsız meydan çeşmeleri formundadır. Yu-

varlak kemerli derin bir niş şeklinde tasarlanan çeşme nişinin alt kısmında lüleye yer verilmiştir. Özgün lüle günümüze ulaşmamıştır. Onun yerine günümüzde plastik lüle kullanılmaktadır. Lülenin sağında ve solunda dikdörtgen formlu birer maşrapa (taslık) nişine yer verilmiştir. Çeşme nişinin alınlık kısmında dikdörtgen formlu, düz lentolu bir nişe daha yer verilmiştir. Çeşme nişinin içene dikdörtgen formlu bir yalak yerleştirilmiştir. Eserin inşasında düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çeşme günümüzde metruktur.

16. YENİKÖY VURANCIK ÇEŞMESİ

Eser Yeniköy Mahallesi'nin çıkışında, Yeniköy - Çüngüş karayolunun yaklaşık olarak 100 m. batısında bahçelerin içindedir. Çeşme üzerindeki kitabeye göre 1227 h/1812 m. tarihinde inşa edilmiştir. Sivri kemerli bağımsız meydan çeşmesi formunda tasarlanmıştır. Çeşme nişinin içine taş lüle yerleştirilmiştir. Lülenin sağında ve solunda birer sekiye yer verilmiştir. Lülenin üstünde dikdörtgen formlu maşrapa (taslık) nişi bulunmaktadır. Çeşme nişinin alınlık kısmına iki satırlık Arapça kitabe yerleştirilmiştir. Eser, kesme kal-ker taşından inşa edilmiştir. Günümüzde faal olan ve bahçelerin sulamasında kullanılan çeşme son yıllarda yapılan onarımlarla özgünlüğünü kaybetmiştir.

Eser, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 25.11.2016 gün ve 3708 sayılı karar ile tescillenmiştir.

17. OYUKLU KALEÖNÜ ÇEŞMESİ

Çeşme, Oyuklu Mahallesi'nde, mahallenin kuzeyinde Kalebaşı olarak adlandırılan mesire yerindedir. Eser, üzerindeki kitabeye göre 1225 h/1810 m. tarihinde inşa edilmiştir. Sivri kemerli bağımsız meydan çeşmeleri grubundandır. Çeşme nişi sivri kemerli derin bir niş şeklinde tasarlanmıştır. Nişin içine lüle taşı ve onun üzerinde de sivri kemerli bir tane maşrapa (taslık) nişi yerleştirilmiştir. Çeşme nişinin alınlık kısmında 25x63 cm. ölçülerindeki bir taşa kabartma tekniğinde cel-i sülüs hatla hakkedilen iki satırlık Arapça kitabe yer verilmiştir. Çeşmenin kemer kısmında kesme taş diğer kısımlarında ise kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır.

Günümüzde faal olan çeşme son yıllarda yapılan bilinçsiz onarımlardan dolayı özgünlüğünü kısmen kaybetmiştir. Eser, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.07.2015 gün ve 3510 sayılı karar ile tescillenmiştir.

18. OYUKLU AHMED BİN HASAN ÇEŞMESİ

Çeşme, Oyuklu Mahallesi'nde, mahallenin kuzeyinde Kalebaşı olarak adlandırılan mesire yerindedir (Resim: 12). Üzerindeki kitabeye göre 1250 h/1834 m. tarihinde inşa edilmiştir. Sivri kemerli bağımsız meydan çeşmeleri formunda tasarlananeser, moloz taştan inşa edilmiştir. Çeşmenin sivri kemerinde düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çeşme nişinin içine bazalt taştan yapılan yarım daire formlu lüle yerleştirilmiştir. Su lülesinin üst kısmında dikdörtgen formlu maşrapa (taslık) nişine yer verilmiştir. Çeşme nişinin doğu ve batı duvarına da birer tane maşrapa (taslık) nişi yerleştirilmiştir. Çeşme nişinin alınlık kısmında 22x35 cm. ölçülerindeki kalker taşta cel-i sülüs hatla kabartma tekniğinde hakkedilen üç satırlık kitabe mevcuttur. Nişin içine dikdörtgen formlu yalak yerleştirilmiştir. Günümüzde faal olan eser, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29.02.2016 gün ve 3805 sayılı karar ile tescillenmiştir.

19. OYUKLU KÖYÜ HANÖNÜ ÇEŞMESİ

Çeşme Oyuklu Mahallesi'nde mahalle meydanındadır. Üzerindeki kitabeye göre 1166 h/1752 m. tarihinde inşa edilmiştir. Sivri kemerli, bağımsız meydan çeşmeleri grubundandır. Eserin, sağında ve solunda istinat duvarları bulunmaktadır. Çeşme sivri kemerli derin bir niş içerisinde yer almaktadır. Çeşme nişinin içinde lüle taşı ve üst kısmında maşrapa (taslık) nişine yer verilmiştir. Çeşme nişinin alınlık kısmında taş malzemeye kabartma tekniğinde cel-i sülüs hatla hakkedilen Arapça kitabe bulunmaktadır. Çeşme nişinin içine elips formlu yalak yerleştirilmiştir. Eserin, kemer kısmında düzgün kesme taş, diğer kısımlarında moloz taş malzeme kullanılmıştır. Çeşme, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29.02.2016 gün ve 3806 sayılı karar ile tescillenmiştir.

14. OYUKLU KÖYÜ CAMİİ ÇEŞMESİ

Çeşme, Oyuklu Mahallesi'nde caminin hemen yanındadır. Yuvarlak kemerli bağımsız meydan çeşmeleri grubundadır. Eser, günümüzde yol kotunun altında kalmış, çeşme nişinin içerisi toprakla dolmuştur. Metruk olan eser günümüzde kullanılmamaktadır. Suyun aktığı su lülesi ya da lüle taşı görünmemektedir. Çeşme nişinin, kuzey duvarının üst kısmında ve orta kısmında birer maşrapa (taslık) nişi bulunmaktadır. Doğu duvarında da bir maşrapa (taslık) nişine yer verilmiştir. Eser, kesme kalker taşından yapılmıştır. Çeşme, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.07.2015 gün ve 3511 sayılı karar ile tescillenmiştir.

DEĞERLENDİRME

Çüngüş merkez ve köylerinde toplam dört cami günümüze ulaşmıştır. Bu yapılardan üç tanesi özgünlüğünü kaybetmiştir. Özgün hali ile günümüze ulaşan tek cami yapısı Ali Bey Camii'dir. Çüngüş Cami-i Kebir İslam mimarisinde yaygın olarak uygulama alanı bulamayan daha çok Anadolu'da Erken Beylikler döneminde ve Anadolu Selçuklu döneminde Tokat, Sivas, Amasya ve Kayseri'deki camilerde karşımıza çıkan derinlemesine plan şemasını yansıtmaktadır. Derinlemesine plan şeması Hristiyan mimarisinde kilise yapılarında yaygın olarak uygulanan bir plandır. Kiliselerde kullanılan bu planın, sanatlar arası etkileşim ve yerel usta faktöründen dolayı camilerde kullanıldığı tahmin edilmektedir.⁷ Çüngüş Cami-i Kebir planı bakımından Bitlis Şeyh Seyyid İbrahim Mescidi (1620 - 1621) ve Muş Yünören Köyü Camii ile benzerlik göstermektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki camilerde en çok tercih edilen plan şeması enine dikdörtgen plan şemasıdır. Bölgede yaygın bir şekilde kullanılan bu plan şeması Çüngüş Ali Bey Camii'nde de uygulanmıştır. Ali Bey Camii mihraba paralel üç sahınlı dikdörtgen planlı düzenlemesiyle Çermik Ulu Camii, Eğil Eyyubiye Camii⁸, Çağlayan Cerit İlçesi Kezban Hatun Camii

8 Doğan Kuban, *Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekanın Teşekkülü, Rönesansla Bir Mukayese*, İstanbul, 1958, 15.

(XIII. yüzyıl sonları)⁹, Diyarbakır Ulu Camii Şafiler Bölümü (1528)¹⁰, Adıyaman İndere (Zey) Köyü Camii¹¹, Besni Çarşısı Camii (XIV. yy. ilk yarısı), Besni Ulu Camii (1565-66)¹², Kahramanmaraş Seyyid Mutafta Bey Camii (1827-28) ve Konya Emirgazi Işıklar Köyü Mescidi (1904)¹³ ile benzeşmektedir.

Ulya ve Malkara Köyü camileri enine dikdörtgen planlı olup mihrap duvarına paralel uzanan iki sahnalı bir planlama göstermektedir. Malkara Camii son yıllarda yapılan onarımlardan dolayı özgün plan şemasını kaybetmiştir. Mihraba paralel uzanan iki sahnalı, enine dikdörtgen plan şeması Eğil Balaban Köyü Camisi'nde¹⁴, Çınar Şeyh Ahmet Camii'nde,¹⁵ Diyarbakır Balıklı Mescidi'nde (XV. yy.), Diyarbakır Hacı Büzruk Mescidi'nde (XV. yy), Diyarbakır Fatih Paşa Camii Şafiler Bölümü'nde (1516-21), Diyarbakır Ali Paşa Camii Şafiler Bölümü'nde (1534-37), Diyarbakır Ragıbiye Camisi'nde (1594)¹⁶, Baykan Çevrimtepe Köyü Camisi'nde (1569-70), Baykan Karakaya Köyü Camisi'nde (XVIII. yy.)¹⁷ de görülmektedir.

Kesin inşa tarihi bilinmeyen Çüngüş Köprüsü, tek gözlü, sivri kemerli köprü plan şemasını yansıtmaktadır. Akarsuyun en dar yerinde iki taraftan kayalara oturtulan eser yolu düz köprüler grubunda değerlendirilebilir. Benzer plan formunda bölgede çok sayıda köprü bulunmaktadır. En yakın örnek Van Muradiye Şeytan Köprüsü ve Silvan Kemok Köprüsü'dür.

Çüngüş'te tek hamam günümüze ulaşmıştır. Soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık bölümlerinden meydana gelen Çüngüş Hamamı sıcaklık bölümü haçvari

8 İrfan Yıldız, *Eğil'in Kültürel Mirası*, Diyarbakır, 2012, 54.

9 Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş 46*, Ankara, 2007, 91- 92.

10 Orhan Cezmi Tuncer, *Diyarbakır Camileri*, Ankara, 1996, 37.

11 Ahmet Ali Bayhan, Adıyaman Zey (İndere) Köyü'ndeki Tarihi Eserler, VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (08-10 Nisan 2002) Bildiriler, Kayseri, 2002, 159-169; Ahmet Ali Bayhan - Fikri Salman, *Adıyaman Yüzey Araştırması*, Adıyaman, 2010, 51-53.

12 Bayhan -Salman, 2010, 27, 31, 164.

13 Haşim Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*, C.III, Ankara, 2009, 1761-62.

14 Yıldız, a.g.e., 56.

15 İrfan YILDIZ Vd., "Çınar İlçesi'ndeki Kültür Varlıkları" *Tüm Yönleriyle Diyarbakır'ın Çınar İlçesi*, (Edt. Yusuf Kenan Haspolat), Ankara, 2015, 49.

16 Orhan Cezmi Tuncer, *Diyarbakır Camileri*, Ankara, 1996, 70, 101, 115, 165; Fatma Meral Halifeoğlu, "Diyarbakır Sur İçinde Yer Alan Mescitler", *Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır*, Ankara, 2010, 325; Ali BORAN - Zekai ERDAL, "Diyarbakır'daki Osmanlı Dönemi Camii ve Mescitleri" *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi*, (Edt. İrfan YILDIZ), Diyarbakır, 2011, s.265, 275, 295.

17 Ali Boran, *Baykan'daki Osmanlı Dönemi Eserleri*, Ankara, 2009, 9, 15.

dört eyvanlı ve dört köşe halvetli hamam tipini göstermektedir. Dört eyvanlı dört köşe halvetli sıcaklık bölümünün farklı uygulaması Çüngüş Hamamı'na iki halvet hücreli, üç eyvanlı olarak uygulanmıştır. Bu uygulamaya İstanbul Balat Hamamı'nda da rastlanmaktadır. Aynı düzenlemeye Erzurum Gümrük Hamamı (XVIII. yy.)'nda da yer verilmiştir.¹⁸

Çüngüş ilçe merkezinde ve köylerinde tespit edilen çeşmelerin hepsi tek cephelidir. Tek cephe olan bu çeşmeler cepheye de tek sivri veya yuvarlak kemerle açılmaktadır. Çüngüş'te tespit ettiğimiz çeşmelerden beş adedi sivri kemerli bir form göstermektedir. Bunlar; Cami-i Kebir, Yeniköy Vurancık, Oyuklu Hanönü ve Oyuklu Kaleönü, Oyuklu Hasan bin Ahmed çeşmeleridir. Çermik'teki Hamam, Çarşı, Ali Dede, Süt çeşmeleri¹⁹, Dicle, Çir, Kırkpınar (Heridan) Köyü çeşmeleri²⁰, Kulp Kefrun Kalesi Çeşmesi²¹ sivri kemerli formda inşa edilen diğer örneklerdir.

Çüngüş çeşmelerinden; Ejder Ağa, Mogayip, Kasap Pıyarı, Dede Cemal, Numan Efendizade, Yeniköy I No.lu, Oyuklu Köyü Cami çeşmeleri yuvarlak kemerli formudur. Benzer plan şeması, Çermik İmirza, Eşek, Hanbaşı, Karşıyaka, Ağaçhan Köyü çeşmelerinde²², Dicle Döven (Dibini) Köyü Çeşmesi'nde²³ ve Kulp Deyap Ağa Çeşmesi'nde²⁴ görülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma kapsamında tanıtılmaya çalışılan 20 eser Çüngüş merkez ve köylerinde bulunmaktadır. Eserler 4 cami, 1 köprü, 1 hamam, 14 çeşmedir. Bu eserlerin hepsi XVI. yüzyıldan sonra inşa edilmiştir. Bölge XVI. yüzyılda Osmanlı egemenliğine girmiştir. Osmanlılar bölgede yönetimi Kürt beyliklerine bırakmışlardır. Bu beyliklerden biri de Çermik merkezli hüküm

18 Rahmi Hüseyin Ünal, *Diyarbakır İli'ndeki Bazı Türk İslam Anıtları Üzerine Bir İnceleme*, Erzurum, 1975, 130; Cömetler, a.g.t., 84.

19 Cömetler, a.g.t., 86.

20 İrfan Yıldız, "Diyarbakır'ın Dicle İlçesi'nde Yeni Tespit Edilen Kültür Varlıkları", *Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, (19-21 Ekim 2011 Eskişehir), C. II. Eskişehir, 2012, 882.

21 İrfan Yıldız, "Diyarbakır'ın Kulp İlçesi'nde Tespit Edilen Kültür Varlıkları", *Uluslararası Katılımlı XVI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, (19-22 Ekim 2012 Sivas), C. II. Sivas, 2014, 849-50.

22 Cömetler, a.g.t., 86.

23 Yıldız, "Diyarbakır'ın Dicle İlçesi'nde ....", 2012, 882.

24 Yıldız, "Diyarbakır'ın Kulp İlçesi'nde ....", 2014, 848.

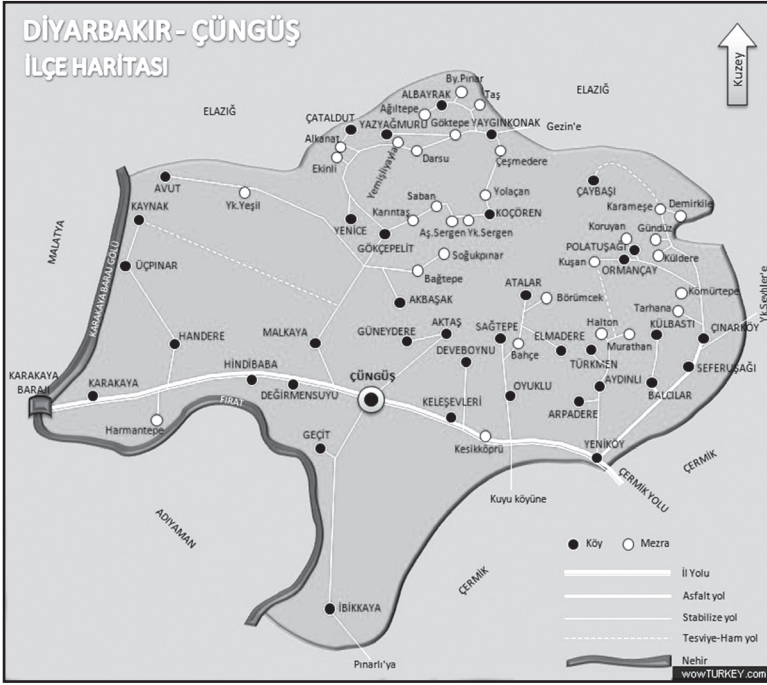
süren Çermik Beyliği'dir. Çermik Beyleri, Çermik, Çüngüş çevresinde imar faaliyetlerine girişmişlerdir. Çüngüş ilçesinde günümüze ulaşan eserlerin büyük çoğunluğu Osmanlı döneminde Çermik Beyleri tarafından yapılmıştır. İnşa edilen eserler günlük kullanım ihtiyacından dolayı inşa edilmiştir. Eserlerin inşasında kullanım ihtiyacı ön plana çıktığında süslemeye fazla yer verilmemiştir. Çüngüş'teki eserlerde mahalli bir üslup hakimdir. Kültür varlıkları planı, inşa tekniği, malzeme ve teknik bakımından tamamıyla mahalli üslubun etkisindedir. Bu etken Çüngüş'ün merkezden uzak, küçük bir yerleşim yeri olmasından kaynaklanmaktadır. Yapıldığı dönemin birer tanığı olan bu eserler insanların eliyle yapılan bilinçli ve bilinçsiz tahribatlar ve doğal tahribatlardan dolayı bir bir yok olmaktadır. Eserler ile ilgili gerekli belgeleme ve onarım çalışmaları yapılmadığı takdirde bu eserlerin bir sonraki nesillere aktarılması imkansız hale gelmektedir.

KAYNAKÇA

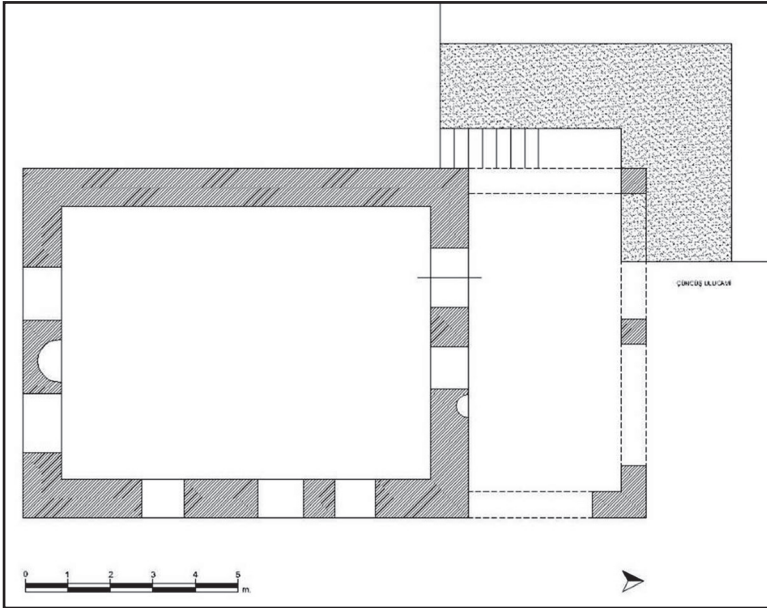
- BORAN, ALİ, *Baykan'daki Osmanlı Dönemi Eserleri*, Ankara, 2009.
- BORAN, ALİ - ERDAL ZEKAİ, "Diyarbakır'daki Osmanlı Dönemi Camii ve Mescitleri" *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi*, (Edt. İrfan YILDIZ), Diyarbakır, 2011, s. 257-318.
- BAYHAN, AHMET ALİ, Adıyaman Zey (İndere) Köyü'ndeki Tarihi Eserler, VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (08-10 Nisan 2002) Bildiriler, Kayseri, 2002, 159-169.
- BAYHAN, AHMET ALİ - SALMAN, Fikri, *Adıyaman Yüzey Araştırması*, Adıyaman, 2010.
- CÖMETLER, ERBİL, *Çermik ve Çüngüş'teki Türk Dönemi Mimari Eserleri*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2004.
- DALKILIÇ, NESLİHAN - HALİFEOĞLU, MERAL, "Diyarbakır Merkez ve İlçelerinde Yer Alan Tarihi Köprüler", *I. Uluslararası Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır Sempozyumu*, Diyarbakır, 25-27 Mayıs 2009, C.I, Ankara, 2009, s.367-81.

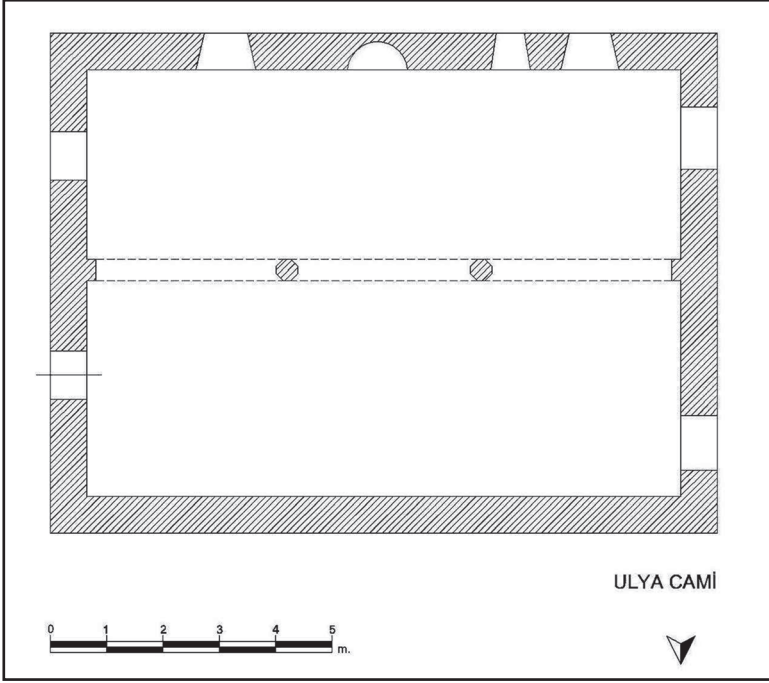
- EYİCE, SEMAVİ, “İznik’teki Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında” *Tarih Dergisi*, Ankara, 1960, s. 99-120.
- HALİFEOĞLU, FATMA MERAL, “Diyarbakır Sur İçinde Yer Alan Mescitler”, *Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti*
- KARPUZ, HAŞİM, *Türk Kültür arlıkları Envanteri Konya 42, C.III*, Ankara, 2009.
- KUBAN, DOĞAN, *Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekânın Teşekkülü, Rönesansla Bir Mukayese*, İstanbul, 1958.
- ÖZKARCI, MEHMET, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş 46*, Ankara, 2007.
- TUNCER, ORHAN CEZMİ, *Diyarbakır Camileri*, Ankara, 1996.
- ÜNAL, RAHMİ HÜSEYİN, *Diyarbakır İli’ndeki Bazı Türk-İslâm Anıtları Üzerine Bir İnceleme*, Erzurum, 1975.
- YILDIZ, İRFAN, “Diyarbakır’ın Dicle İlçesi’nde Yeni Tespit Edilen Kültür Varlıkları”, *Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi-Eskişehir, 19-22 Ekim 2011, Cilt:2, Eskişehir, 2012, s.881-889.*
- _____, *Eğil’in Kültürel Mirası*, Diyarbakır, 2012.
- _____, “Diyarbakır’ın Kulp İlçesi’nde Tespit Edilen Kültür Varlıkları”, *Uluslararası Katılımlı XVI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, (19-22 Ekim 2012 Sivas), C. II. Sivas, 2014, 843-62.*
- YILDIZ, İRFAN Vd., “Çınar İlçesi’ndeki Kültür Varlıkları” *Tüm Yönleriyle Diyarbakır’ın Çınar İlçesi*, (Edt. Yusuf Kenan Haspolat), Ankara, 2015, s.26-91.

Çizim 1: Çüngüş İlçe Haritası.

Çizim 2: Cami-i Kebir'in Planı.

Çizim 3: Ulya Camii'nin Planı.

Resim 1: Çüngüş Cami-i Kebir İç Mekan.

Resim 2: Ali Bey Camii Genel Görüntüü.

Resim 3: Ali Bey Camii İç Mekan.

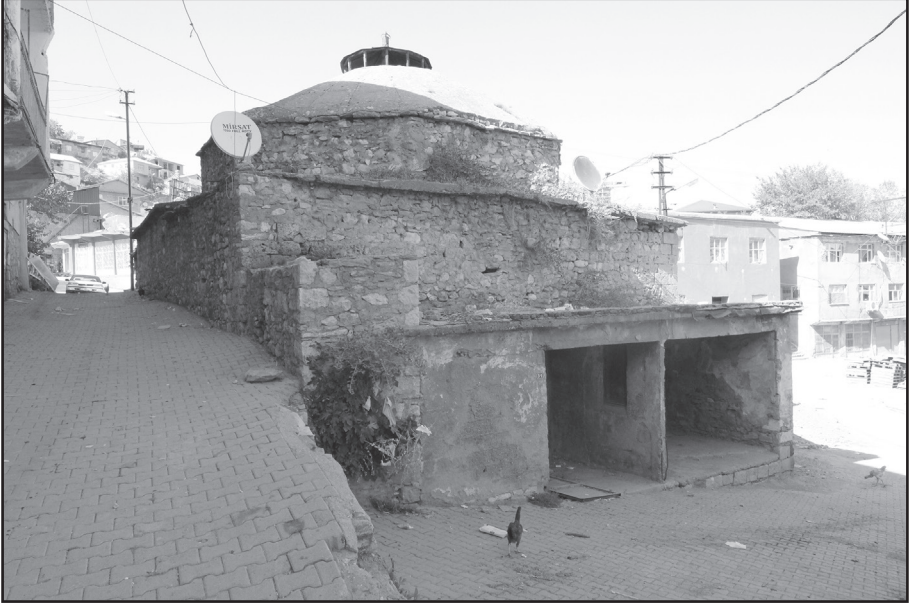

Resim 4: Ulya Camii'nin İç Mekanı.

Resim 5: Malkara Köyü Camii'nin Genel Görünüşü.

Resim 6: Çüngüş Hamamının Genel Görüntüsü.

Resim 7: Çüngüş Köprüsü'nün Genel Görüntüsü.

Resim 8: Cami-i Kebir Çeşmesi'nin Genel Görünüşü.

Resim 9: Ejder Ağa Çeşmesi'nin Genel Görünüşü.

Resim 10: Numan Efendizade Çeşmesi'nin Genel Görünüşü.

Resim 11: Yeniköy I Nolu Çeşme'nin Genel Görünüşü.

Resim 12: Oyuklu Hasan bin Ahmed Çeşmesi'nin Genel Görünüşü.

2017 YILI VAN İLİ NEOJEN VE PLEİSTOSEN DÖNEMLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

İsmail BAYKARA*
Berkay DİNÇER
Serkan ŞAHİN
Derya BAYKARA
Esin ÜNAL
Birkan GÜLSEVEN

Türkiye'nin Asya Kıtası'nda bulunan kısmını oluşturan Anadolu, pleistosen dönemde insanların Afrika dışına çıkarak Dünya'ya yayılmalarında benzersiz bir rol oynamıştır. Anadolu bir kara köprüsü olarak Afrika'yı Batı Asya'ya ve Avrupa'ya bağlamış ve Paleolitik dönem insanların takip ettikleri bir güzergâh haline gelmiştir. Bu nedenle binlerce yıl boyunca Afrika'dan çıkan insanlara yol gösteren Anadolu, Pleistosen dönemin farklı zaman dilimlerinde farklı homininlerin Anadolu'nun zengin doğal kaynaklarını kullanmasıyla ve materyal kültür kalıntıları bırakmasıyla büyük bir Arkeolojik yerleşim alanı haline gelmiştir. Ancak Anadolu'dan zengin materyal kültür

-
- * Doç. Dr. İsmail BAYKARA, Araştırma Başkanı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Van/TÜRKİYE.
Dr. Öğt. Ü. Berkay DİNÇER, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fak., Arkeoloji Bölümü, Ardahan/TÜRKİYE.
Araş. Gör. Dr. Serkan ŞAHİN, Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Kırşehir/TÜRKİYE.
Dr. Öğt. Ü. Derya BAYKARA, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Van/TÜRKİYE.
Araş. Gör. Dr. Esin ÜNAL, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mühendislik Fak., Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Van/TÜRKİYE.
Birkan GÜLSEVEN, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Van/TÜRKİYE.

kalıntıları bilinmesine rağmen, ne yazık ki fosil insanlara ilişkin kalıntılar son derece sınırlıdır ve birçok makalede varsayıma bağlı olarak Pleistosen hominlerinin Anadolu'yu kullandıkları tahmin edilmektedir (Kuhn v.d, 2015). Bu nedenle, Van ilinde Anadolu'da fosil insan varlığını ve insanların Afrika'dan Avrasya'ya yayılım alanlarını ortaya koymaya yönelik yüzey araştırmasına başlanmıştır (Baykara vd., 2016; 2017).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 13/06/2017 tarihli ve 120376 sayılı izniyle 2017 yılı "Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri" yüzey araştırması, Araştırma Başkanı Doç. Dr. İsmail Baykara başkanlığında, Bakanlık Temsilcimiz Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden Uzman Ümit Yarıcı ve Ekip üyelerimizden Yüzüncü Yıl Üniversitesi Antropoloji Bölümünden Yrd. Doç. Dr. Derya Silibolatlı Baykara, Jeoloji Mühendisliği Bölümünden Araş. Gör. Esin Ünal, Antropoloji Bölümü'nden yüksek lisans öğrencisi Birkan Gülseven, lisans öğrencileri Ümit Kaya ve Murat Yavuzaslan'ın katılımıyla 15/09/2017 - 05/10/2017 tarihleri arasında, Van Merkez ilçesinin batısında ve Muradiye ilçesinde gerçekleştirilmiştir.

2014-2016 yıllarında Gürgürbaba Tepesinde yaptığımız detaylı yüzey araştırmalarına katkı sağlaması amacıyla 2017 yılında Van il merkeziyle Erciş-Şeker Fabrikası arası araştırılmıştır (Harita: 1). Gelecek yıllarda ise Erciş-Şeker Fabrikası'ndan Van İli'nin kuzeyine doğru yüzey araştırmasına devam edilmesi planlanmıştır. 2017 yılında gerçekleştirilmiş yüzey araştırmasında gezilen alanlar (YAA-Yüzey Araştırması Alanı) aşağıda ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

YAA-1

GPS: 38°31'15" Kuzey 43°23'4" Doğu

Yükseklik: 1840

YYA-1 numaralı alan İstasyon Mahallesi ve Van Şehir Otogarı arasındaki kayalık alanı içermektedir. Şehir merkezinin kuzeydoğusunda kalan bu kayalık alanda bir mağara tespit edilmiştir. Urartu döneminde de kullanıldığı

düşünülen mağara, içeri doğru genişlemektedir. Mağaranın 3 odası bulunmaktadır ve maksimum genişliği 10 metre, maksimum yüksekliği ise 20 metre olarak ölçülmüştür. Mağara içerisinde ve etrafında Paleolitik döneme ait herhangi bir buluntu görülmemiştir.

YAA-2

GPS: 38°31'19" Kuzey 43°20'39" Doğu

Yükseklik: 1760

YAA-2 numaralı alan Van İli şehir merkezinin güneydoğusunda, Kalecik Mahallesi'nde yer almaktadır. Bu alandan bir adet yonga üzerine yapılmış çentikli alet ve bir adet kuvarstan üretilmiş kırık yonga bulunmuştur. Buluntular Paleolitik dönemlere ait olmadığı belirlenmiştir.

YAA-3

GPS: 38° 32'59" Kuzey 43° 19'48" Doğu

Yükseklik: 1710

YAA-3 isimli alan Van İli'nin şehir merkezinin kuzeyinde Kalecik Mahallesi'ndedir ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nin 20 kilometre güneyinde bulunmaktadır. Birçok kayalık alana sahip bu yer olasılıkla yakın dönemde taş ocağı olarak kullanılmıştır. Bu alanda 3 tane işlenmiş obsidyen parçası bulunmuştur. Bu parçalardan bir tanesi iç yüzeyinde pulcuk biçimli düzeltilleri olan bir yonganın orta parçasıdır. Diğer iki parça dilgisel özelliklere sahip orta parçalardır. Bu kalıntıların Urartu döneminde kullanıldığı düşünülmektedir.

YAA-4

GPS: 38°33'60" Kuzey 43°19'59" Doğu

Yükseklik: 1700

YAA-4 isimli alan Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinin 20 km. kuzeyinde yer almaktadır. Bu alanda genişliği yaklaşık 200 metreye ulaşan bir nehir dolgusu bulunur. Nehir dolgusunun içerisinde bol miktarda yumru biçimli volkanik (bazalt, andezit ve trakibazalt) ve silisyum (radyolarit ve çakmaktaşı) içerikli

kayaçlar bulunmaktadır. Kayaçların boyutları 1 - 25 santimetre arasında değişmektedir. Bu alanda Paleolitik dönemlere ait herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

YAA-5

GPS: 38°41'30'' Kuzey 43°28'5'' Doğu

Yüksek: 1790

YAA-5 isimli alan Karasu Nehri ve eski nehir teraslarını içermektedir. Bu nehir kuzeybatı doğrultusunda Van Gölü'ne akmaktadır. Van Gölü'nün doğusunda ise İran sınırlarına kadar gitmektedir. Karasu nehir deltasında 3 farklı nehir terası tespit edilmiştir. Birinci teras günümüzde akan nehir yatağı ve taşkınlarıyla oluşmuş alanlardır. İkinci teras birincisinden yaklaşık 15 metre yükseklikte, üçüncü teras ise birincisinden yaklaşık 30 metre üstte yer almaktadır. Üçüncü teras tüm Karasu Vadisi'ni kaplayan büyük bir nehir dolgusunu içermektedir ancak nehir yatağının genişliği ölçülememiştir. Yüzeysel araştırması kapsamında Karasu Vadisi'nin batısından girilmiş ve doğudaki sınır kısmına kadar gidilmiştir. Bu kapsamda vadinin kuzeyi ve güneyi araştırılmıştır. Tüm sekiler içerisinde 1-20 santimetre boyutunda çakmaktaşı, radyolarit, bazalt, andezit gibi volkanik ve silisyum içerikli çay taşı biçiminde hammadde kaynakları tespit edilmiştir. Bu kapsamda ikinci nehir sekisinden 1 adet kıyıcı alet bulunmuştur (Resim: 1). Bulunan bu kıyıcının distal uç kısmının dorsal yüzeyinden derin ve geniş bir çıkarım yapılmış, ventral yüzeyinin ise sağ kenarından iki çıkarım yapılarak sonlandırılmış. Kıyıcı koyu kırmızı renkte olan bir radyolaritten yapılmıştır. Bu alet dışında Paleolitik döneme ait başka bir buluntuya rastlanılmamıştır.

YAA-6

GPS: 38°41'30'' Kuzey 43°21'1'' Doğu

Yükseklik: 1730

YAA-6 isimli alan Van-Erciş karayolu üzerinde yer almaktadır. Bu alanda tarlalarda herhangi bir dolguya rastlanılmamıştır. Ancak karayoluna yakın bir yerde bir tane kaya altı sığınağı tespit edilmiş ancak içerisinde herhangi bir dolguya rastlanmamıştır.

YAA-7

GPS: 38°46'7'' Kuzey 43°22'45'' Doğu

Yükseklik: 1860

YAA-8

GPS: 38°49'11'' Kuzey 43°24'34'' Doğu

Yükseklik: 1680

YAA-9

GPS: 38°49'38'' Kuzey 43°24'34'' Doğu

Yükseklik: 1690

YAA-7, YAA-8, YAA-9 isimli alanlar Van-Erciş karayolu üzerinde yer almaktadır. Volkanik içerikli bu alanlar volkanik etmenler sonucu oluşmuş ve bazalt, riyolit gibi kayalar içeren bir jeolojik birimdir. Bu birim içerisinde yer alan bazalt ve riyolit kayalar yüksek oranda bozuk yapıya sahip olduklarından olasılıkla Paleolitik dönem insanları tarafından kullanılmamıştır. Bu nedenle bu birimler içerisinde Paleolitik döneme ilişkin herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

YAA-10

GPS: 38°50'46'' Kuzey 43°29'50'' Doğu

Yükseklik: 1830

YAA-10 alanı Van-Erciş Karayolu üzerinde Canik Mahallesi'nde yer almaktadır. Bu alan içerisinde volkanik kökenli kayalar topluluğunun üzerinden geçen bir nehir yatağı bulunmaktadır. Bu birim içerisinde volkanik kökenli bazalt, riyolit kayalar ve nehir dolgusuyla taşınmış silisyum içerikli biçimli hammadde kaynakları yer almaktadır. Bu alanda bir adet dilgi çekirdeği bulunmuştur. Tek platforma sahip olan bu çekirdeğin tek bir yongalama yüzeyi bulunmaktadır ve bu yüzeyden üç tane parça çıkarılmıştır. Bu parçalardan iki tanesi dilgi bir tanesi ise yongadır. Çekirdekten paralel olarak çıkarılmış olan yonga ve dilgi elde edildikten sonra çekirdeğin platformu son bir parça

çıkartılmak amaçlı işlenmiş ancak kırılma yüzeyi düzgün olmadığı ve platformun oryantasyonu bozulduğundan işlenmeden bırakılmıştır. Bulunan çekirdekte patina yer almamaktadır ve çekirdeğin sağ tarafında ikincil kabuk (%40 oranında) vardır. Çekirdek tamdır ve yeşilimsi homojen bir yapıya sahiptir opalden üretilmiştir. Çekirdeğin ölçümleri sırasıyla uzunluk-genişlik-kalınlık; 63x50x34 mm.'dir. Bu çekirdeğin Paleolitik sonrasındaki dönemlere ait olduğu düşünülmektedir.

YAA-11

GPS: 38°51'16'' Kuzey 43°29'53'' Doğu

Yükseklik: 1810

YAA-11 numaralı alan Ermişler Köyü ve çevresini kapsamaktadır. Bu alanda YAA 6-YAA 10 alanlarında olduğu gibi bol miktarda bazalt içerikli volkanik kayalar yer almaktadır. Bu alanda herhangi bir Paleolitik Çağ buluntusuna rastlanmamıştır.

YAA-12

GPS: 38°50'51'' Kuzey 43°26'40'' Doğu

Yüksek: 1720

YAA-12 Van Gölü'nün kuzeydoğusunda, Van-Erciş Karayolu üzerinde yer almaktadır. Bu alan bazalt ve riolit içerikli kayaları içermektedir. Ham madde yapısı çok bozuk olan bazalt buluntularını içermektedir ve Paleolitik döneme ait bir buluntuya rastlanılmamıştır.

YAA-13

GPS: 38°54'14'' Kuzey 43°34'26'' Doğu

Yükseklik: 1710

YAA-13 buluntu alanı Van Gölü'nün güneydoğusunda bazalt içerikli bir alanı kapsamaktadır. Çakır Bey Mevkii olarak geçen bu alan, Van-Erciş kara-

yolunun 700 metre uzağında yer almaktadır (Resim: 2). Buradaki tarlalarda yontmataş aletler tespit edilmiştir. Buluntular içerisinde yongalar ve satırlar yer almaktadır.

Araştırmada bulunan çeşitli boyutlarda yongalardan bir tanesi iri bir yonga olarak tanımlanmıştır. Bu iri yonga iç bükey bir profile sahiptir ve topuk kısmı kırılmıştır. Distal parça olan buluntunun hammadde homojen yapıya sahip, gri renkli bir bazalttır. Yonganın kırılma yüzeyi menteşe biçimli olup dış yüzünde yüzeyin yaklaşık yarısı kabukla kaplıdır. Bir diğer yontmataş alet ise iri bir bloktan üretilmiş satırdır (Resim: 3). Hammadde olarak gri renkli homojen yapıdaki bazalt kullanılmıştır. Aletin üzerinde çok küçük kabuk mevcuttur ve aletin dorsal yüzünde çeşitli yönlerde çıkarım yapılmıştır. Aletin sol kenarının tamamında basamak pulcuk biçimli düzeltiler yer almaktadır. Bu aletin boyutları 134x94x82 mm.'dir. Burada tespit edilen diğer bir satır ise aynı hammaddeden üretilmiş ve sol kenarının %80'ini kapsayacak şekilde düzeltilenmiş bir alettir (Resim: 4). Bir diğer yontmataş alet ise bir adet Clacton yongadır (Resim: 5). Bu yonga iç bükey profile ve Clacton topuk tipine sahip bir proksimal parçadır. Yonga geniş açı ile vurularak çıkartılmıştır. Yonganın dış yüzeyinde ise paralel izler görülmektedir. Yonganın boyutları 51x87x19 mm.'dir. Alanda bulunan diğer bir yontmataş alet ise bir yongadır. Bu yonga düz topuğa ve dairesel dorsal izlere sahiptir. Yongada düzelti görülmemiş ve düz bir kırılma biçimi tespit edilmiştir. Yonga gri renkte homojen bir bazalttan üretilmiştir. Buluntunun boyutları 58x31x10 mm.'dir.

YAA-14

GPS: 38°54'13'' Kuzey 43°36'0'' Doğu

Yükseklik: 1920

YAA-14 isimli alan Van-Erciş Karayolu üzerinde bazalt içerikli tepelik bir alandır. Bu alandan bir adet silisyum içerikli düzeltili yonga bulunmuştur. İç yüzeyi düzeltili kenar kazıyıcının topuğu façetalıdır ve dairesel dorsal izlere sahiptir. Bulunan bu yontmataş alet kenar kazıyıcı olarak tanımlanmıştır. Yonga üzerine düzeltilerek yapılan alet, iç bükey bir profile sahip proximal bir parçadır. Aletin yüzeyi yoğun olarak patina ile kaplıdır ancak silisyum

içerikli kahverengi bir çakmak taşından yapıldığı belirlenmiştir. Yonganın dorsal izleri paraleldir ve yapılan düzeltiler ise ön kısımda ve ventral yüzeyde dik biçimde, sol kenarda ise dorsal yüzeyde pulcuk biçimindedir. Bu aletin boyutları 37x50x8 mm. olarak ölçülmüştür.

YAA-15

GPS: 38°52'38'' Kuzey 43°42'59'' Doğu

Yükseklik: 1880

YAA-15 buluntu alanı Van-Erciş Karayolu üzerinde bazalt içerikli alanı oluşturmaktadır. Bu alanda herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

YAA-16

GPS : 38°57'53'' Kuzey 43°39'46'' Doğu

Yükseklik: 1660

YAA-16 buluntu alanı Erciş-Muradiye yol ayrımında Erciş yönüne doğru olan yolun sağ tarafındaki bazalt içeren bir formasyondur. Bu alanda bir adet düz kenar kazıyıcı bulunmuştur. Bu buluntunun Paleolitik Çağ'a ait olduğu düşünülmektedir. Buluntu yongadan yapılmış bir tek düz kenar kazıyıcıdır. Taşımalık profili düzdür. Yonganın hammaddesi beyaz silisyum içerikli bir kayadır. Kenar kazıyıcının vurma yumrusu kısmen kırıktır ancak platformunun façetalı olduğu görülmektedir. Yontmataş aletin dorsal yüzeyinde kabuk görülmemiş ve yapılan çıkarımların birbirine dik açılı olduğu saptanmıştır. Aletin boyutları 41x40x13 mm.'dir.

YAA-17

GPS: 38°58'14'' Kuzey 43°37'10'' Doğu

Yükseklik: 1690

YAA-17 alanı Keçi Kıran olarak anılan bölgede Erciş'ten 15 km. güneyde yer alan ve Erciş Şeker Fabrikası'nın doğusunda Muradiye ilçe sınırlarında yer almaktadır. Andezit kayalarından oluşan bu alanda herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

SONUÇ

2017 yılı araştırmasının temel amacı, 2014-2016 yılları arasında Gürgürbaba Tepesi isimli Alt ve Orta Paleolitik dönemlere ait alanda yaşamış olan insanların takip ettikleri olası rotaların ortaya çıkarılması ve yeni Paleolitik buluntularının tespit edilmesine yönelik gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 2017 yılında Van il merkeziyle Erciş-Şeker Fabrikası arası araştırılmıştır. Gelecek yıllarda ise Erciş-Şeker Fabrikasından Van İli'nin kuzeyine doğru yüzey araştırmasına devam edilmesi planlanmıştır.

Bu araştırma kapsamında tespit edilen alanlar arasında sadece YAA 13 numaralı alan Gürgürbaba Tepesi'yle ilişkili olabilir. Burada bulunan ve bazalttan yapılmış iri yonga ve satır kalıntılarının olasılıkla Alt Paleolitik dönemde ait olduğu düşünülmektedir. Bu ilişki özellikle Alt Paleolitik insanların Van'ın kuzeyinde etkinlik gösterdiklerini göstermesine rağmen, örneklem sayısının son derece sınırlı olması detaylı bir yorum yapılmasını engellemektedir. Paleolitik buluntu yerlerinin Gürgürbaba Tepesi'ne kıyasla daha düşük oranda var olmasının iki temel sebebi olduğu düşünülmektedir. Bunlardan birincisi taş alet üretiminde kullanılacak olan hammadde kaynaklarıdır. Van-Erciş karayolunun doğusunda kalan alanların tamamı volkanik içerikli (bazalt, trakibazalt, dasit ve riyolit gibi) ve nehir yataklarında bulunan silisyum içerikli (çakmaktaşı, opal ve radyolarit) hammadde kaynaklarından oluşmaktadır. Yüzey araştırması kapsamında tespit edilen alanlardaki volkanik kayaçların yongalanması uygun olmasına rağmen kırılma yüzeylerinden keskin kenar elde edilemediği saptanmıştır. Bu nedenle bu bazalt içerikli formasyonun Paleolitik dönem insanları tarafından kullanılmadığı tespit edilmiştir. Ancak sadece YAA 13 numaralı alanda tespit edilen homojen yapıda, gri renkli bazaltların yongalamaya uygun olduğu gözlenmiş ve buradan da birkaç tane Alt Paleolitik döneme ait buluntular saptanmıştır. Bu alanda saptanan bazalt içerikli hammaddelerin kırılma yüzeylerinin pürüzsüz olması olasılıkla Paleolitik insanları tarafından tercih edildiklerini göstermektedir. Sınırlı sayıda silisyum içerikli hammadde kaynakları ise nehir dolguları içerisinde gözlenmiştir. Yumru biçimli olan bu kaynakların birçoğunun işlenmeye uygun olmaması nedeniyle alet yapımı için uygun olmadığı gözlenmiştir. Sadece birkaç yeşil renkli opalden alet üretimi yapıldığı anlaşılmış ancak bu

aletlerin birçoğunun Paleolitik döneme ait olmadığı, yakın zamanlarda işlendiği tespit edilmiştir.

Paleolitik buluntuların eksik olmasındaki bir diğer sebep ise Van il merkezi ve Erciş ilçe sınırları arasında kalan alanın Paleolitik ve sonraki dönemlerde büyük nehir yatakları aktif olması ve Van Gölü'nün yükselip alçalmasıyla oluşan sulak alanlardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu tip alanlar Paleolitik dönemde aktif bir şekilde yer alması olasılıkla küçük mesafelerdeki birçok geçidi kapatmıştır. Bu nedenle özellikle Gürgürbaba Tepesi'nde bulunan Paleolitik dönem insanların bu alanlara ilerleyemediklerini düşündürmektedir. Bu tip jeolojik birimler Van il merkezinin doğusunda ve kuzeyine doğru gidildikçe azalmaktadır. Bu olgu Paleolitik dönem insanların avcılık ve toplayıcılık aktivitelerinin bu alanlarda bulunabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

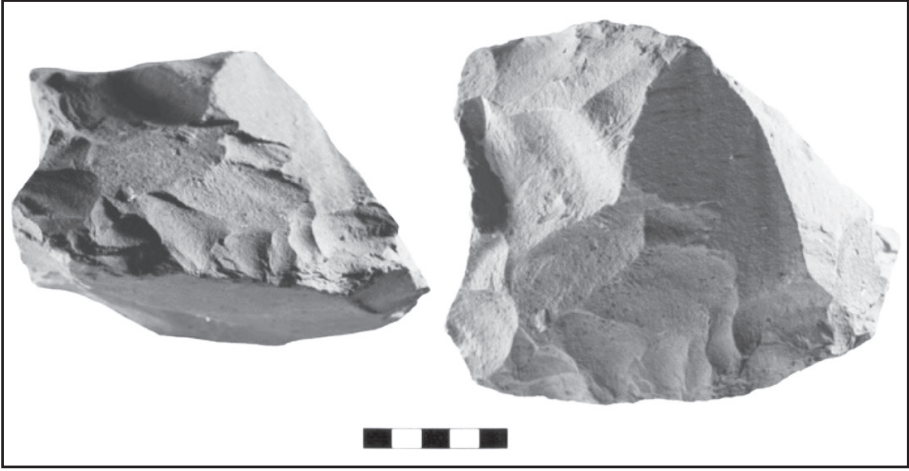
- BAYKARA İ., DİNÇER B., ŞAHİN S., KOÇ E., BAYKARA D., ÖZER İ., SAĞIR M., 2016, 2014 Yılı Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri Yüzey Araştırması, Araştırma Sonuçları Toplantısı, 33/2: 539-552.
- BAYKARA İ., DİNÇER B., ŞAHİN S., BAYKARA D., BOLKAN İ.H., 2017, 2015 Yılı Van İli Pleistosen Dönem Yüzey Araştırması, Araştırma Sonuçları Toplantısı 34/1: 295-314.
- KUHN STEVEN L., DİNÇER BERKAY, BALKAN-ATLI NUR, ERTURANÇ M. KORHAN, 2015, Paleolithic occupations of Göllü Dağ, Central Anatolia, Turkey, *Journal of Field Archaeology*, 40 (5): 581-602.

Harita 1: 2017 yılı yüzey araştırması kapsamında araştırılan alanlar.

Resim 1: YAA-5 alanından tespit edilmiş bir adet kıyıcı.

Resim 2: YAA-13 alanından bir adet sitr.

Resim 3: YAA-13 alanından bir adet clacton yonga.

THE 2017 SAGALASSOS SURVEY RESEARCH

Jeroen POBLOME*

Ralf VANDAM

Dries DAEMS

Patrick T. WILLETT

Yasemin ZENGER

Ralf Vandam, Patrick T. Willett, Yasemin Zenger and Jeroen Poblome

The Sagalassos Archaeological Research Project has a long history of archaeological survey research.. Since 1993, the surveys have tried to contribute to the project's main aim of documenting the long-term development of human-environmental interactions in the study region. From 1993 to 1998 the entire study area, approx. 1200 km², was investigated by an extensive survey¹ to acquire the first insights into the archaeology of the study region and to build up a reference framework for future work. From 1999 onwards the project initiated intensive survey programmes to complement the extensive survey results. Firstly the intensive survey focused on the town² of Sagalassos

---

* Prof. Dr. Jeroen POBLOME, Sagalassos Archaeological Research Project, Blijde Inkomststraat 21/3314, 3000 Leuven, BELGIUM.; This research was supported by the Belgian Programme on Interuniversity Poles of Attraction, the Research Fund of the University of Leuven, and the Research Foundation Flanders. The archaeological survey team consisted of Jeroen Poblome, Ralf VANDAM, Patrick T. WILLETT, Heather ROSCH, Jana ANVARI, Leslie ENGELS, Ward DECRAMER, Babette Jacobs and Nazlı DENİZ MEREY. We would like to thank the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey, its General Directorate of Culture and Museums (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü), and its annual representative, Yasemin ZENGER (Burdur Museum) for permission to do the research and the much-appreciated help during the fieldwork.

1 Waelkens 1995; Waelkens et al. 1997; Waelkens et al. 2000; Vanhaverbeke and Waelkens 2003

2 Martens et al. 2012

and its suburban areas³ to document the occupation history and spatial distribution of the site in detail. The focus of the intensive survey shifted in 2008 to more peripheral parts of the study area, like the Bereket valley⁴ and the Burdur Plain⁵, to explore the nature and scope of the contacts between these remote areas and the Sagalassos area.

In the summer of 2016, the Sagalassos Archaeological Research Project initiated a new archaeological survey programme in the Dereköy Highlands, 5 km eastwards of Sagalassos. With this survey we want to focus our research on previously under-explored landscape units in the highland reaches of our study area. By doing so we want to investigate when and how communities operated in these landscapes and to test to what extent our current patterns in occupation history (based on intensive lowland survey in intermountainous plains and valleys and extensive surveys) in the region hold up. We wish to answer the question of how these areas were integrated within the larger socio-economic system and how this may have changed through time. The 2016 survey produced an extensive amount of new information on the settlement patterns and human activities of communities that inhabited marginal landscapes in the past⁶. Especially Late Antique (AD 300-700), Byzantine (AD 700-1100) and Late Ottoman (AD 1700 onwards) remains were particular well-represented in this area but also earlier materials have been found as well⁷.

The survey clearly demonstrated that the Dereköy Highlands have a rich history and great archaeological potential. Therefore, we aimed to continue our research in this region. By exploring new lands in this area in 2017 we want to test and validate the observed patterns of habitation and human activities from the 2016 campaign. In total five areas were selected to conduct our survey research around the modern villages of Dereköy, Hisar, Mamak, and Yumrutaş (Fig. 1). These research areas were chosen as they complement the 2016 surveyed areas. Furthermore, they comprised different landscape units that represent the area as a whole.

---

3 Vanhaverbeke et al. 2009
4 Vanhaverbeke et al. 2011; Kaptijn et al. 2013
5 Kaptijn et al. 2012, Vandam et al. 2013
6 Vandam et al. 2017
7 Vandam et al. 2017

A. Survey methodology

The survey was carried out in a similar way as in 2016 (Fig. 2). Field walkers were spaced apart every 20m and survey tracts 50m in length and 1m wide, in which they collected all manmade artefacts. If the visibility and accessibility of the selected fields were limited, a two-stage survey method was implemented to ensure the intensive exploration of these areas with undulating transects and grids.⁸ Sampling all various landscape units present in the Dereköy-Hisar area was attempted: valleys, uplands, hill spurs, hills, and isolated plateaus. By doing so we aimed to get a complete transect of the entire area. In addition, based on our ongoing results in the field, we selected new zones during the campaign and explored locations that were made known to us by local shepherds. All investigated fields were measured by a GPS device and located on available online aerial photographs. The survey, including the material processing, lasted for seven weeks and took place between the 9th of July and 24th of August 2017. In total the survey was carried out by a team of eight archaeologists.

B. Survey results

During the 2017 campaign the archaeological survey team was able to investigate a total of 171 fields in the research area. This comprised an area of 2.25 km² in which we discovered (or in some cases restudied) 36 sites (Fig. 3), from various time periods and of different natures. In terms of numbers, the survey results translate to 8623 sherds collected, 5401 tiles counted, and 1625 lithic artefacts collected. These numbers correspond largely with the ones from last year's survey. For instance, the average collected sherds per plot of 50 m² was 3.8 this year, which is just slightly more than the 3.4 from last year. The number of identified lithic artefacts, on the other the hand, is notably higher. Similar to last year, the best represented periods in our survey were the Late Antique, Byzantine, and Ottoman, but sites dating to Prehistory, Iron Age, and Imperial Roman times have also been identified in the field.

---

8 For more information see Vandam et al. 2017.

Like last year, Middle Palaeolithic Levallois artefacts (150 000 – 45 000 BCE) have been identified during the survey (Fig. 4). However, no large concentrations were found from this period (in contrast to last year⁹), but at Field 287 and Field 190 small scatters of these artefacts were documented. Next to these clusters we can also attest several isolated Middle Palaeolithic finds in the landscape, both in the valleys as well as in the highlands. In addition to the Middle Palaeolithic artefacts, the majority of the lithic artefacts collected during the 2017 survey could typologically be dated to the later phases of Prehistory. The scant number of diagnostic lithic artefacts, however, makes it hard to determine their exact dating or nature. Preliminarily, it can be concluded that all of them seem to have materials from different periods, ranging from: the (final) Upper Palaeolithic to the Early/Middle Holocene. In total, two major lithic artefact clusters (Field 189-190-192 and Field 281-282) were found, alongside two smaller concentrations where we also found prehistoric Chalcolithic pottery: Field 260 and Field 198 (see below). These lithic artefacts at the Chalcolithic sites were also identified as typologically different (i.e. presence of pressure blades) from the older artefacts that we found throughout the survey. In general, the lithics were mainly knapped from reddish or greenish chert and white quartz, but at Field 189-190-192 a significant portion of obsidian flakes was also found.

Striking is the fact that our survey did not pick up any clear Neolithic–Early Chalcolithic (6500-5500 BCE) pottery concentrations in our research area. In this way, we confirmed the observed pattern of the 2016 survey. This outcome suggests that mainly the fertile plain areas were of interest for early farmers. However, it must be stressed that this does not imply that the highland landscapes were entirely avoided then. In some of the above mentioned lithic artefact clusters we found artefacts with some Neolithic traits. Unfortunately, the material is not diagnostic enough to make firm conclusions, but it is possible that we can attest materials from the poorly represented period between 10 000 – 6500 BCE. Similar to last year, we identified several later prehistoric (approx. 4500 – 3000 BCE) pottery scatters: Field 189-191, 197-356-357, 234, 260, 267-268, 281-282, 324-325, 345-351. Some of them were multi-period

---

9 Vandam et al. 2017.

in nature where only a small number of prehistoric sherds were identified, such as at Field 260, Field 324-325 and Field 345-351. Currently we have dated the prehistoric pottery to the Chalcolithic in general as it is difficult to determine precisely due to the limited number of diagnostic sherds at the survey sites and their poor preservation. In addition there is a lack of Chalcolithic reference sites in the Burdur Region besides Kuruçay Höyük¹⁰, which covers only the last part of this period. The prehistoric pottery is greyish in colour, occasionally burnished and has a very coarse ill-sorted grit-tempered fabric (Fig. 5). It possesses both similarities and differences to the Kuruçay pottery. For example we are lacking characteristic shapes like the typical Kuruçay cups or flaring bowls, but the commonly found ledge handles of storage jars at Kuruçay are present. Noteworthy is that at some of the sites, grinding stones were identified which suggests a rather substantial and sedentary settlement in a mountainous landscape.

In small numbers, Archaic (800-546 BCE), Achaemenid (546-333 BCE), and Hellenistic (333-25 BCE) materials were recovered. Before our survey, the Archaic period was not well-known in this part of the Sagalassos study area, but last year's survey identified two hilltop sites from this period. A similar hilltop settlement was identified during this campaign at Field 284 in the uplands at Yazır. Based on the pottery, the site seemed to have been multi-period with an Archaic and Achaemenid-Early Hellenistic occupation phase, and more substantial Byzantine and Ottoman phases. Potentially related to the Archaic occupation at this hilltop site were 9 large round (6-12 m. diameter) fieldstone heaps on the southeast slope of the hill. At other Archaic sites within the Sagalassos territory, similar features have been documented and interpreted as burial mounds. In general there was a slight increase in the number of Hellenistic sherds compared to the 2016 campaign. Most of the Hellenistic sherds were found at Roman-Byzantine sites (see below), which might indicate an earlier occupation phase at these sites. After two seasons of archaeological surveys it has become clear that our research area has only limited occupation during the Archaic up till the Hellenistic periods, which contrast with other areas of the Sagalassos study area¹¹ and especially considering the de-

---

10 Duru 1996.

11 Vanhaverbeke and Waelkens 2003

velopments of Düzen Tepe and Sagalassos located less than 10 km away.¹² This pattern continues for the succeeding Roman Imperial Period (25 BCE – AD 300) which contrasts sharply with the Late Antique (AD 300-700) and Byzantine (AD 700-1100) periods, which confirms the observations from last year. Only at a few sites do we have indications of an occupation during the Roman imperial period: Field 190, Field 254, Field 313 and especially at Döldül Yüzü: Field 228. The influx of human activity for the succeeding periods supports our hypothesis of an overall increase in population and economic specialization (e.g. local amphora production see Fig. 6, and occurrence of presses at sites) during Late Antiquity, which remained stable and may even have increased further during the Byzantine period. In total, 1317 Late Antique sherds and 1160 Byzantine sherds were found in the 2017 survey, which makes their overall proportions within the entire collected assemblage fairly higher compared to last year. Similar to the 2016 survey results, the finds from both periods cluster well together. None of the sites, however, were restricted to a certain landscape unit, and instead occurred in different settings in both lowlands and highlands.

The newly discovered Late Antique and Byzantine sites have a diverse nature, from substantial sites like Döldül Yüzü (see below) to villages and isolated farms. Larger Late Antique and mainly Byzantine concentrations have been found at Bakırlı: Field 333 and Manastır: Field 299-Field 313. At the latter we identified a wide variety of sites, such as wells, a church, potential cemetery, ceramic kiln, and building material concentrations. The large Byzantine site, Field 128, discovered last year, was also further contextualized during the 2017 survey, which illustrated that this site was particularly extensive in size (500 x 400m) and that a large amount of metal production waste and a well formed part of the site. Near the modern village of Yazır, a small Late Antique – Byzantine site has been found at field 254 where we documented numerous illegal excavation pits. One of the pits had *in situ* remains of a mosaic floor in all sides of the profile (Fig. 7). The mosaic was located about 50 cm under the topsoil. A collapse layer of 20 cm, in which many tile fragments were identified, was located above the floor. The floor itself was made out of

12 Daems 2018.

limestone tesserae pieces that were laid in a thin mortar layer and was built on a fieldstone foundation (up to 15 cm under the mosaic). The fact that no clear structures or orientation was documented at Field 254 indicates that we are most likely dealing with a country estate rather than a church. In addition to the settlements, we discovered building material concentrations, located at strategic locations with excellent visibilities (Field 190 and 325-326).

One of the most remarkable finds of the 2017 campaign was made at an already identified site, locally known as Döldül Yüzü (Fig. 3), located 2 km to the north of the present-day village of Yazır and about 8 km to the east of Sagalassos. In 1993, the Sagalassos extensive survey research team identified a large structure on top of the hill at Döldül Yüzü (1560 m asl.), which was interpreted as a sanctuary erected in Doric architecture¹³. In 2012, when we conducted exploratory surveys in the foothills surrounding the Akdağ, this structure was revisited after which it was reinterpreted as a church. As part of our 2017 survey on marginal landscapes, we returned to the area to fully investigate the hill. This survey revealed that the structure on top of the hill is a large tripartite basilica: inner length of 19.50 m and an inner width of 12.20 m (west) to 12.80 m (east). It had probably served as the main church for the population of the rural settlement at Döldül Yüzü which we identified on the southern slopes below the basilica. The settlement was built on terraces and is currently overgrown by pine trees that have been planted during the last decades. Due to this limited visibility and to time restrictions, a detailed survey of the entire area was not feasible but we estimate that the site was at least 10 ha. Notable was the evidence of monumentality discovered there, such as a substantial terrace wall with carved ashlar blocks (Fig. 8), a Doric capital, and an honorary monument. Furthermore, proof of agricultural (counter weight press) and metal production (metal slags) have been found. The (in general) rich material culture indicates a dating between 5th and 10th century AD, with potential earlier Hellenistic and Roman imperial occupation phases. Taking the material culture, the monumental architecture, the site size and the various attested functions into consideration, we argue that we are dealing with a Roman-Byzantine secondary centre site. Possibly related to the occupation at

---

13 Waelkens 1995: 12.

Düldül Yüzü are the remains of a potential funerary chapel (Field 215), 100 m northwards of the site. For more information on this site, one is referred to an article on this site specifically¹⁴.

Lastly, the best represented period of the 2017 survey was the Late Ottoman period (1700 CE onwards), as almost 1/4 of the dated sherds can be attributed to this period. Considering the results from 2016 we can conclude that the entire extent of the Dereköy-Hisar survey area is littered with artefacts from this period. At most of the sites of earlier periods identified in the survey, there were Late Ottoman materials observed as well. The materials were found both in the high- and the lowlands, but the many animal pens, cisterns/wells and shepherds' structures in the field suggest that the highlands were intensively used for pastoral activities: e.g. Field 276, Field 281-284, Field 286 and Field 299. In the valleys, on the other hand, we have good indications of small-scaled settlements like hamlets: Field 260-264, Field 128-319, Field 324-326, Field 333 and Field 345-349.

C. Conclusion

The 2017 Sagalassos Survey in the Dereköy-Hisar area produced an extensive amount of data on the settlement patterns and human activities of communities that operated in more “marginal” landscapes during the past. We were able to validate the observed patterns from last year to a great extent and provide new insights as well. The new survey programme of the Sagalassos Archaeological Research Project illustrates the importance of differentiation and contextualization of archaeological survey research in a very heterogeneous region like the Taurus Mountains. For many years the main focus of our survey research was on intermountain valleys and plain areas, but by re-locating our research area towards the highlands it became clear that these areas have great archaeological potential as well. From early periods onwards, we have evidence that the Dereköy Highlands were actively used. Notable is that the highlands were used for many different activities through the years. Therefore, we also identified a wide range in types of sites in these areas,

14 Vandam et al. 2018

ranging from Palaeolithic activity sites to Late Ottoman pastoral structures. From the survey, however, it became clear that human presence in these areas was not continuous. During several periods, like the Late Antique, Byzantine, and Late Ottoman period a clear influx of human activity can be observed while for other periods no archaeological remains were documented at all.

2. MATERIAL STUDIES ON IRON AGE TO HELENISTIC POTTERY FROM THE STUDY REGION OF SAGALASSOS

Dries Daems and Jeroen Poblome

The material studies programme of the 2017 campaign focused on examining the pottery material from the Iron Age to mid Hellenistic periods (9th – 2nd centuries BCE), which had so far remained comparatively underexposed. This campaign, we wanted to address this deficiency by examining a selection of pottery material collected from a number of sites throughout the study region of the Sagalassos Project. Two main goals were identified: First, to assess the overall nature of Iron Age communities and material culture in light of subsequent dynamics of community formation and developments during the Achaemenid and Hellenistic periods. Secondly, we wished to study the development of Sagalassos as a primary centre against this existing background of settlement dynamics.

The material derived from intensive and extensive archaeological survey campaigns, which were re-examined in 2014 by prof. Jeroen Poblome and dr. Eva Kaptijn to provide an overall chronological impression of diachronic settlement patterns in the area. The majority of the material eventually included in the dataset was selected from ten sites (Fig. 9) which were most likely to yield significant amounts of material for the period from Iron Age to Hellenistic times: Belören (Keraia in ancient times), Bereket, Çatal Pınar, Düver Ada, Hisar, Aykırıkça, Kayışkale, Kepez Kalesi, Kökez Kale, and Seydiköy. Of these ten, six (Bereket, Çatal Pınar, Hisar, Aykırıkça, Kayışkale, Kökez Kale) were studied through intensive surveys, whereas four (Belören, Düver Ada, Kepez Kalesi, Seydiköy) were studied only through extensive surveys. From these sites, we selected and identified 676 sherds (96 dated to the Iron Age,

497 Achaemenid, and 83 late Achaemenid/early Hellenistic), of which 235 (189 rim fragments, 17 handles, and 29 bases) were illustrated, photographed and measured.

A. Methodology

The main methodological component of this research entails macroscopic analysis of the techno-productive component of material culture, based on fabric and morphological properties. These procedures are aimed to uncover as much information as possible regarding ways of doing in communities of practices, technical skills and socio-cultural choices imbued in the material. Distinct classes of objects are described through a consistent patterning of a polythetic set of attributes.

Categorisations of material culture are then used to elucidate patterns of inter-community dynamics. In particular, material produced at Sagalassos can be used to highlight patterns of interaction with neighbouring sites during the formative stages of its transformation into a primary centre on this sub-regional scale.

B. Results

An exploratory fabric analysis of the common ware pottery from Kayışkale and Seydiköy, showed that the general nature of most of the material seemed to fall in the same overall bracket of material culture production as observed for the late Achaemenid and early Hellenistic pottery of Düzen Tepe¹⁵. In both cases, the majority of the material constituted of common wares fabrics, supplemented with a smaller, but significant, amount of buff tableware.

The common wares of Kayışkale and Seydiköy had a rough surface feel, with colour variations including black, grey, dark brown, light brown, orange, red, and buff colour. Colour variations were not considered a decisive factor in defining fabric groups, as similar compositional properties seem to

---

15 Braekmans et al. 2017; Daems et al. 2017.

recur across different colour variations. We therefore focused mainly on the composition of the matrix and inclusions in the break. Based on these elements, three general trajectories of technological production properties could be identified. 1) A very rough fabric group with an abundant amount of inclusions; 2) a medium rough fabric group with moderate amounts of inclusions; and 3) a smooth fabric group with few inclusions, which can be further subdivided in a very smooth paste group with no visible granulation but occasional large inclusions and huge elongated voids, and a smooth fabric with fine-grained matrix and very small inclusions. Among these general production trajectories, six distinct fabrics could be systematically distinguished (Fig. 10). However, given the generic nature and relatively low amount of material, it was decided to retain in the first place the level of the three general production trajectories.

A preliminary study on the selected diagnostics indicated that these three general trajectories could be observed on most other sites as well, albeit with some compositional variation pertaining to the usage of local raw materials. It must be noted, however, that it is quite hard to draw any strong conclusions on the chronology and dating of pottery material, based on fabric paste properties alone. At this point, to define the chronological horizons of a specific body of material, we are forced to fall back on a general appreciation of the context and the association of common wares with more diagnostic fine fabrics. It was therefore decided to focus on description of typological variety, followed by an intra-site comparison. This goal was met by constructing a typology of Iron Age and Achaemenid period material. An overview of the typological classification for material selected from four sites dated to these periods (Kökez Kale, Seydiköy, Kayışkale and Kepez Kalesi), along with the occurrence of the types at each of these sites, can be found in table 1. Additionally, surface treatment and decoration patterns were included as diagnostic elements (Fig. 11).

The material of Kökez Kale was clearly represented most extensively compared to the other sites and showed the largest amount of variability as well. The site was inhabited from the 9/8th – 2nd centuries BCE, displaying a variety of material attributable to the Iron Age, and Archaic, Achaemenid

and Hellenistic periods. The majority of the material however could clearly be attributed to one specific chronological phase of the settlement's occupational history. Upon closer typological analysis, this main component was considered to partially overlap with that of Düzen Tepe (the main phase of occupation of which was attributed to the 4th and 3rd centuries BCE) and possibly slightly predating it. As a result, it was concluded that this material could be preliminarily placed within the general chronological bracket of the 5th to 4th centuries BCE, or the (early) Achaemenid period. Confirmation of this tentative date will need to be sought in parallels derived from scholarly literature.

For the other sites, similar observations have been made. Kayışkale clearly covered a comparable chronological window to that of Kökez Kale (9/8th to 2nd centuries BCE), with a majority of material again attributable to this tentative chronological bracket of 5th to 4th centuries BCE. For Seydiköy, a slightly more restricted chronological span was observed, with little indication for the earlier material from 9/8th and 7th centuries BCE but mostly 6th to 4th century BCE material. Finally, Kepez Kalesi showed little indications of the earliest Iron Age/Archaic age material (a handful of exceptions notwithstanding), but clearly took off from the 5th century BCE onwards and continued to be inhabited until the 1st century CE.

A next objective was to compare settlement patterns throughout different periods of time. Whereas the sites described so far represented an earlier phase of settlement configuration in different niches throughout the study region mainly centred on easily defendable hill-top settlements, subsequent developments saw a shift in focus towards settlements located on the lower slopes of these hills or even into the valleys. For Kökez Kale, a shift towards the settlement of Bereket has been observed, whereas habitation at Kayışkale shifted towards Çatal Pınar, and finally, Seydiköy was at some point superseded by nearby Belören. Kepez Kalesi on the other hand, as mentioned, continued to be inhabited until the early Roman Imperial period. It would therefore be interesting to investigate the chronological extent of these 'successor' communities as well, and compare the outer tails of habitation to those of the earlier settlements, in order to assess to what extent both overlapped or not.

The oldest pottery material collected from Belören could be attributed to the same phase of 5th/4th centuries BCE highlighted earlier, including at nearby Seydiköy, indicating that both settlements must at this time have co-existed. If anything, this suggests that the transition from Seydiköy to Belören, in case such a scenario took place, was to some extent a gradual one, rather than the result of an abrupt event. Out of the remaining pottery from Belören, a small component was identified as Hellenistic material that could be attributed to the 2nd century BCE. Interestingly, of this material, 5 sherds could be identified with a fair amount of certainty to have originated from Sagalassos, whereas 15 sherds were of distinctly non-Sagalassos origin (1 to 3 ratio). Of the Roman imperial material found at Belören, however, all fragments could be clearly attributed to belonging to the Sagalassos-based SRSW production.

Without building overly strong conclusions on such a limited body of material, this might indicate that Sagalassos had little intensive contacts with this southern region during the Hellenistic period, confirming the current interpretation that these lands were only added to the territory of Sagalassos during the early 1st century CE. If we move slightly towards the northwest, at Kepez Kalesi, a different picture emerges as we see that the Sagalassos *versus* non-Sagalassos material equals a 3 to 1 ratio (n=47 vs. n=17). It can therefore be suggested that Kepez Kalesi maintained comparably closer contacts with Sagalassos, insofar as these contacts are translated into pottery assemblages. Due to its location at the outskirts of the mountain range shielding the northern side of the valleys surrounding modern-day Çeltikçi, the site might have constituted the most southern boundary of the Hellenistic territory of Sagalassos.

Çatal Pınar, located within the same settlement system as Kayışkale, showed a large chronological range, with a few fragments of its earliest material stretching all the way back to the 8th century BCE (however as these only constituted two fragments, it should not be concluded that any habitation was already in place at this time). Again a clear 5th-4th century BCE component of material culture was present, suggesting a clear overlap with nearby Kayışkale. Although only a limited assemblage attributable to the Hellenistic period was identified, this material could be attributed almost 50/50 to a Sagalassos and non-Sagalassos point of origin (respectively 8 and 9 pieces)

therefore impeding any clear conclusions as to the extent of the territory of Sagalassos in these parts at this time.

For the final valley system under consideration here, that of Kökez Kale and Bereket, located towards the west of Kayışkale and Çatal Pınar, a clearer picture emerges as at neither of these sites could any Sagalassos related material be observed. Bereket only originated from the 3rd century BCE onwards, however, this material displayed a markedly different nature, both in fabrics and typological composition compared to Sagalassos. Instead, it might be tentatively suggested that this community rather subscribed to a tradition of material culture found in the more western Lysis valley, attested for example at Düver and Kozluca. Further studies are needed to confirm this supposition.

It can therefore be suggested that these lands were not yet part of the territory of Sagalassos during the Hellenistic period. It was only in the early 1st century CE, with the emergence of the SRSW production that Sagalassos starts to leave its mark on this part of the region. A similar image emerges from the Düver material further to the west of lake Burdur, where here as well Sagalassos enters the picture only in the 1st century CE. Interestingly, it is in this general area south of Lake Burdur where the Roman general and consul Gnaeus Manlius Vulso is said to have entered the territory of Sagalassos in the aftermath of the battle of Magnesia (190 BCE) (Livy, 38.15-9; Polybius 21.36). These accounts would suggest Sagalassos' territorial control had at this time already expanded to include this area as well, however, no traces of this expansion can at first sight be derived from the material record. Further research is needed if we are to match the archaeological and historical record at this point. For now, it is not possible to make any conclusive statements and we must accept the reality which often faces historical and archaeological research, as different sources may offer different perspectives on historical processes.

REFERENCES

BRAEKMANS, D., DEGRYSE, P., NEYT, B., WAELKENS, M. and POBLOME, J. 2017. "Reconstructing Regional Trajectories: The Provenance and Distribution of Archaic to Hellenistic Ceramics in Central Pisidia (South-West Turkey)". *Archaeometry* 59(3): 472-492.

- DAEMS, D., BRAEKMANS, D. and POBLOME, J.. 2017. "Late Achaemenid and Early Hellenistic Pisidian Material Culture from Düzen Tepe (SW Anatolia)". *Herom* 6(1): 11-47.
- DAEMS, D. 2018 Dynamics of social complexity: Community formation beyond the origin of polis in South West Anatolia during the Archaic, Classical, and Hellenistic periods. PhD Thesis, Univeristy of Leuven.
- DURU, R. 1996. *Kuruçay Höyük II: 1978-1988 kazılarının sonuçları geç kalkolitik ve ilk tunç çağı yerleşmeleri, Türk Tarih Kurumu yayınları 44a*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KAPTIJN, E., VANDAM, R. POBLOME, J. and WAELEKENS, M. 2012. "Inhabiting the Plain of Burdur: Results from the 2010 and 2011 Sagalassos Project Survey." *News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas* 10:142-147.
- MARTENS, F., MUŠIČ, B., POBLOME, J., and WAELEKENS, M. 2012. "The integrated urban survey at Sagalassos." In *Urban Landscape Survey in Italy and the Mediterranean*, edited by Frank Vermeulen, Gert-Jan Burgers, Simon Keay and Cristina Corsi, 84-93. Oxford: Oxbow Books.
- VANDAM, R., TALLOEN, P., ZENGER Y., and POBLOME, J. 2018. "Düldül Yüzü. The exploration of a secondary center in the territory of Sagalassos." *News Bulletin on Archaeology from Mediterranean Anatolia* 16.
- VANDAM, R., KAPTIJN, E., POBLOME, J., and WAELEKENS, M. 2013. "The 2012 archaeological survey of the Sagalassos Archaeological Survey Project." *News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas* 11:230-233.
- VANDAM, R., WILLETT, P. T. and POBLOME, J. 2017. "Living on the Margins: First Results from the Dereköy Archaeological Survey of the Sagalassos Project in the Western Taurus Mountains." In *Archaeology of Anatolia Vol II*, edited by S.R. Steadman and G. McMahon. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing
- VANHAVERBEKE, H., WAELEKENS, M., JACOBS, I., LEFERE M., KAPTIJN, E. and POBLOME, J. 2011. "The 2008 and 2009 survey season in territory of Sagalassos." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2010 28:139-153.

- VANHAVERBEKE, H., POBLOME, J. and WAEKENS, M. 2009. "The archaeological intensive suburban survey near Sagalassos." *Araştırma Sonuçları Toplantısı: Vol. 26 (3)*:173-175.
- VANHAVERBEKE, H. and WAEKENS, M. 2003. *The Chora of Sagalassos. The Evolution of the Settlement Pattern from Prehistoric until Recent Times*. Edited by M. Waelkens, *Studies in Eastern Mediterranean Archaeology V*. Turnhout: Brepols.
- WAEKENS, M. 1995. "The 1993 survey in the district south and east of Sagalassos." In *Sagalassos III. Report of the fourth Excavation Campaign of 1993*, edited by Marc Waelkens and Jeroen Poblome, 11-22. Leuven: Leuven University Press.
- WAEKENS, M., PAULISSEN, E., VANHAVERBEKE, H., ÖZTURK, İ., DE CUPERE, B., EKINCI, H.A., VERMEERSCH, P.M., POBLOME, J., DEGEEST, R. 1997. "The 1994 and 1995 surveys in the territory of Sagalassos." In *Sagalassos IV. Report on the Survey and Excavation Campaigns of 1994 and 1995*, edited by M. Waelkens and J. Poblome, 11-102. Leuven: Leuven University Press.
- WAEKENS, M., E. PAULISSEN, E., VANHAVERBEKE, H., REYNIERS, J., POBLOME, J., DEGEEST, R., VIAENE W. 2000. "The 1996 and 1997 surveys in the territory of Sagalassos." In *Sagalassos V. Report on the Survey and Excavation Campaigns of 1996 and 1997*, edited by M. Waelkens and L. Loots, 17-216. Leuven: Leuven University Press.

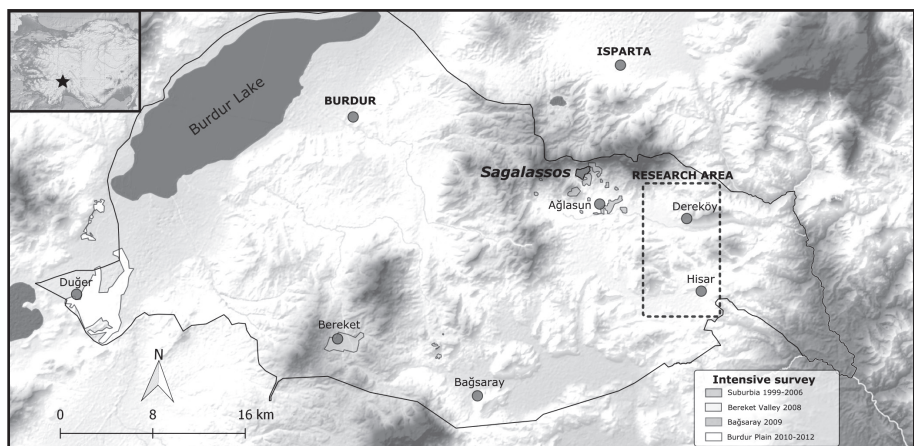

Fig. 1: The territory of Sagalassos in the Roman imperial period with the survey area located in the eastern part near the villages of Dereköy and Hisar. Previous intensive survey areas are also depicted.

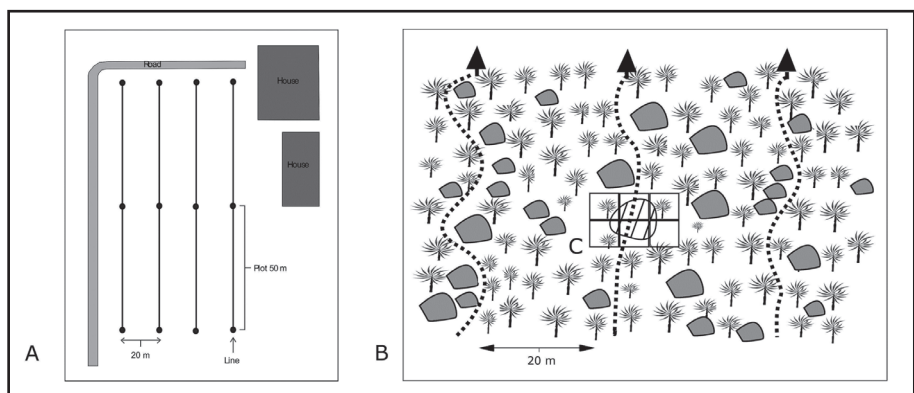

Fig. 2: Applied survey methodology in the 2017 survey campaign. In addition to our tract walking surveying method (a) we implemented an undulating transect walking (b) and gridded survey (c) in areas with less visibility.

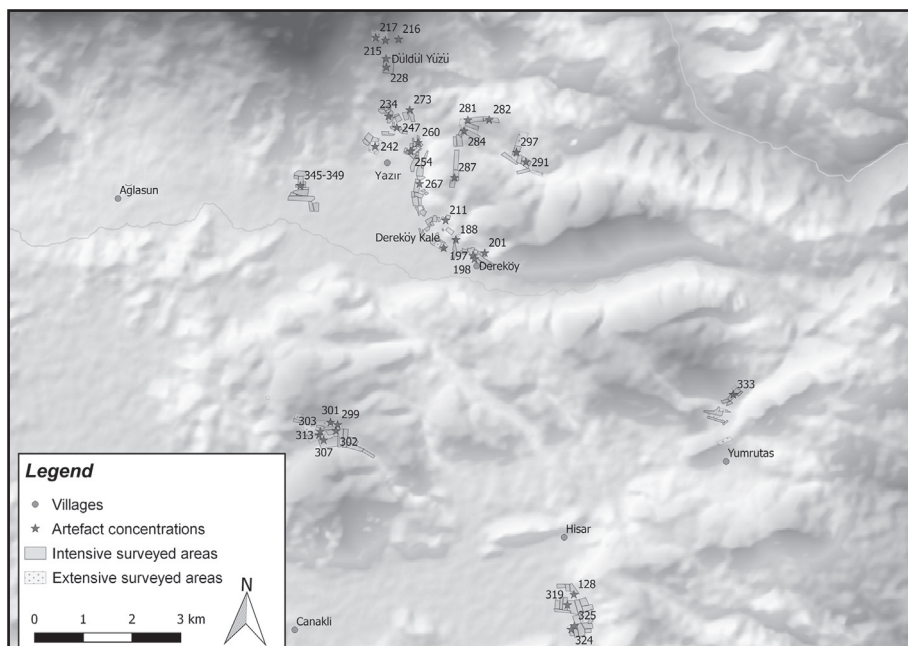

Fig. 3: Overview of the 2017 surveyed area in the Dereköy-Hisar region with the locations of the newly identified sites, and site.

Fig. 4: Few Middle Palaeolithic artefacts attested during the 2016-2017 survey in the Dereköy Highlands. Note the different complexes that we observed within the material.

Fig. 5: A selection of prehistoric pottery found at Field 198 in Dereköy

Fig. 6: Overview of the Late Roman amphora handles that have been collected at different Late Antique sites during the Dereköy Highland survey.

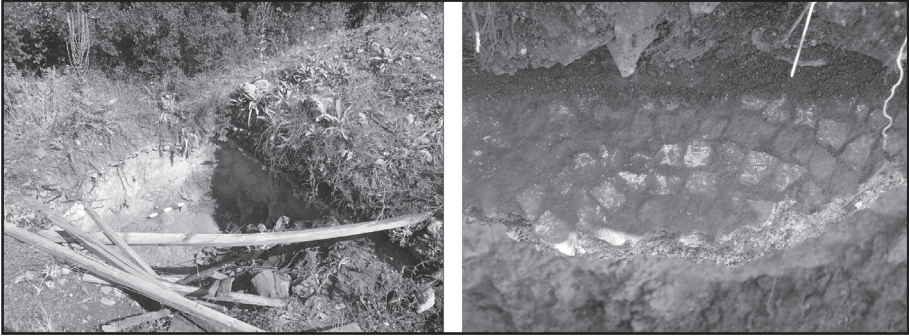

Fig. 7: An Illegal excavated pit where an in-situ mosaic floor was discovered at Field 254 with a detailed picture of the mosaic itself (north profile). Note the circular pattern within the mosaic.

Fig. 8: The monumental terrace found 100m downwards of the church site at Düldül Yüzü.

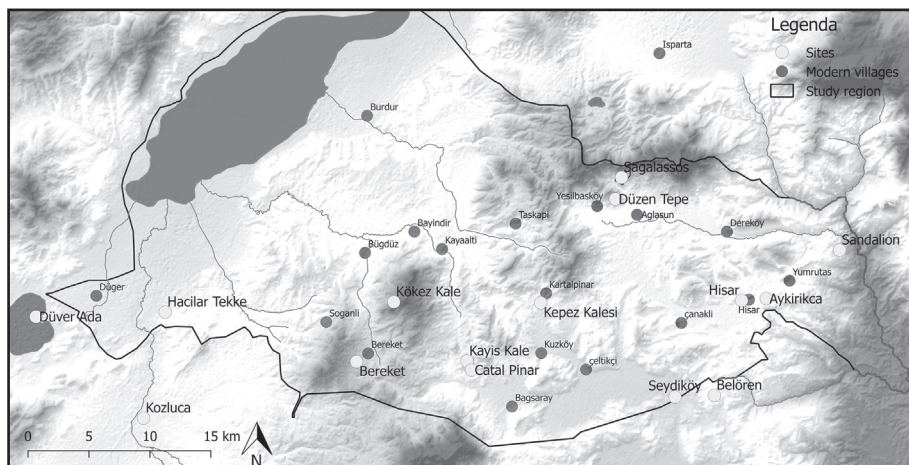

Fig. 9: Iron Age and Achaemenid sites in the study region of Sagalassos.

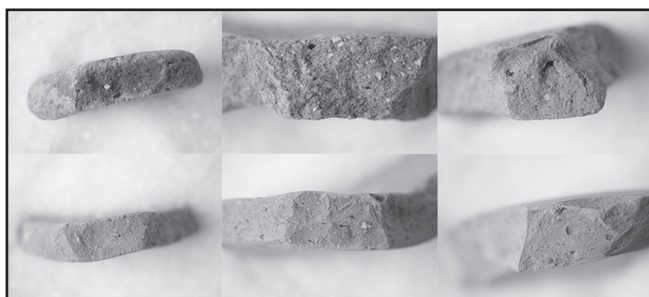

Fig. 10: Fabrics in the Iron Age material of Kayis Kale (Upper row left to right: A-B-C; lower row left to right: D-E-F).

Fig. 11: A selection of Middle Iron Age material from the study area of Sagalassos

Type	Description	Kökez	Seydiköy	Kayış	Kepez
A120	Achaemenid bowl	x			x
B140	plain rim bowl/dish with flattened top	x	x		x
B150	plain rim bowl	x	x	x	x
B151	deep plain rim bowl	x	x	x	
B170	Incurving rim bowl	x	x	x	x
C120	plain rim dish	x	x	x	x
C170	bowl or dish with rim rounded at outside	x		x	x
C171	bowl or dish with flattened and outside protruding rim	x	x	x	x
C172	bowl or dish with flattened rim protruding both inward and out	x			x
C260	upturned rim dish	x	x		
C290	inwards turned rim dish	x		x	x
F120	container with straight rim flattened at top				
F150/1	container with outward protruding rim (regular/ undercut)	x	x	x	x
G100	closed storage vessel with rounded rim	x	x	x	
G110	closed storage vessel with flattened rim	x	x	x	x
G120	closed storage vessel with flattened and thickened rim	x	x	x	
H100/101	jars with plain everted rim (small/large)	x	x	x	x
H110/111	jars with thickened everted rim (small/large)	x	x	x	x
H102/112	jar with trefoil spout (small/large)	x			
H120	jar with handle ending in rim	x	x	x	x
H130	plain folded rim jar	x	x	x	x
H131	thickened folded rim jar	x	x	x	x
H150	rounded rim jar	x	x	x	x
H160	flattened rim jar	x	x	x	x
H170	squared rim jar	x	x	x	x
H171	shifted blocked jar	x	x		
H180	straight everted jar	x	x		
H240	upward folded rim jar	x	x	x	x
H260	ledged rim jar	x		x	
Q200	plain outturned rim cooking pot				x
Q210	cooking pot with outturned rim flattened at outside			x	
Q250	collared rim cooking pot			x	

Table 1: Attestation of types at major Iron Age and Achaemenid sites

DENİZLİ İLİ PREHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2017

Kadriye ÖZÇELİK*
İhsan ÇİÇEK
Necla TÜRKOĞLU
Hande BULUT
Esra TUNÇEL
Eşref ERBİL

I. GİRİŞ

2017 yılı “Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması” proje çalışmamız, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izni ve Türk Tarih Kurumu’nun maddi destekleri ile 05.09.2017-16.09.2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹.

* Doç. Dr. Kadriye ÖZÇELİK (Araştırma Başkanı), Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.

Prof. Dr. İhsan ÇİÇEK, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Fiziki Coğrafya Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.

Prof. Dr. Necla TÜRKOĞLU, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Fiziki Coğrafya Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Dr. Hande BULUT, Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Düzce/TÜRKİYE.

Jeolog Esra TUNÇEL, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara/TÜRKİYE

Arş.Gör. Eşref Erbil, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Mardin/TÜRKİYE.

- 1 Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne araştırmamıza verdiği izinden dolayı, Türk Tarih Kurumu’na ise maddi desteklerinden dolayı çok teşekkür ediyoruz. Ayrıca, Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’ne, Denizli Arkeoloji Müzesi Müdürü Sayın Hasan Hüseyin Baysal’a ve Müze araştırmacılarına çok teşekkür ediyoruz. Denizli Bakanlık ilçesindeki çalışmalarımız sırasında ekibimize bir araç tahsis ederek desteklerini esirgemeyen Bakan Belediye Başkanı Sayın Yusuf Gülsever’e de sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Doç. Dr. Kadriye ÖZÇELİK başkanlığındaki araştırma heyetinde; Prof. Dr. İhsan ÇİÇEK, Prof. Dr. Necla TÜRKOĞLU, Araştırma Görevlisi Hande BULUT, Jeolog Esra TUNÇEL, Arkeolog Güngör ÖZÇELİK ve Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı lisans öğrencilerinden Murat MUTLU yer almıştır. Yüzey araştırmamızın T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi ise Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Sayın Seda BAŞAR olmuştur².

2014 yılından bu yana sürdürmekte olduğumuz, Denizli İli'nin Honaz İlçesi başta olmak üzere birçok ilçesinde Paleolitik Çağ'ın özellikle erken evrelerine ilişkin önemli kültürel verilere ulaşmamıza olanak sağlayan³ yüzey araştırması projemiz 2017 yılında da oldukça verimli sonuçlar ortaya koymuştur.

2017 yılı yüzey araştırması kapsamında Denizli İli'nin yüzölçümü olarak oldukça geniş ve dağlık alanların yoğun olduğu zorlu bir coğrafyasını oluşturan Pamukkale, Buldan, Güney, Bekilli, Çal, Baklan ve Honaz ilçelerine ait arazilerinde araştırmalar yapılmıştır. Daha önceki araştırma sezonlarında Honaz ilçesine bağlı birçok arazide yoğun, Buldan ve Çal ilçelerinde ise daha kısmi çalışmalar gerçekleştirilmesine karşın, Pamukkale, Güney, Bekilli ve Baklan ilçeleri bu kapsamda ilk defa araştırılan ilçelerdir.

Bu sezon gerçekleştirdiğimiz arazi çalışmamızda öncelikli olarak araştırılmamış yeni alanların ekibimizce büyük oranda yürünerek taranması amaçlanmıştır. Bu alanların seçimi ise arazi çalışmalarımız başlamadan önce yapılmıştır. Ayrıca ekibimizde yer alan ve konularında uzman jeolog ve jeomorfologlarla birlikte, Denizli'de bugüne kadar saptadığımız buluntu alanlarının paleocoğrafik evriminin anlaşılması, elimize geçen yontmataş buluntuların hammadde kaynaklarının lokasyonunun ve jeomorfolojik birimlerinin saptanabilmesi, ayrıca yaşlandırmaya ilişkin bir çalışma yapılıp yapılamayacağının belirlenebilmesi de amaçlarımız arasında yer almıştır. Bu çalışmalar kapsamında da daha önceden saptadığımız buluntu alanlarını tekrar ziyaret etme fırsatı yakalanmıştır. Bu buluntu alanlarında özellikle tarlaların tekrar sürülmesi sonucu günışığına çıktıkları görülen yeni yontmataş alet ve endüst-

2 Yazarlar olarak, araştırmamızdaki diğer heyet üyeleri ile Sayın Başar'a araştırmamıza olan değerli katkılarından ve gösterdikleri özveriden dolayı çok teşekkür ediyoruz.

3 Özçelik ve diğ., 2016; Özçelik ve diğ., 2017; Özçelik ve Bulut, 2018.

riye ilişkin parçalar incelenerek tekno-tipolojik özellikleri kayıt altına alınmış, fotoğraf ve çizimleri gerçekleştirilmiştir. Esasen, önceden saptadığımız buluntu alanlarına tekrar gittiğimizde mutlaka yontmataş endüstriye ilişkin yeni parçalarla karşılaşmaktayız. Tarlaların sürülmesi, yol yapım çalışması gerçekleştirilmesi ya da ormanlık arazilerdeki eski ağaçların kesilmesi gibi çeşitli nedenlerle yüzeyin bitki örtüsünden temizlenerek bir miktar kaldırılıp harmanlanmasına olanak sağlayan her çalışma, sürekli yeni Paleolitik bulguları ortaya çıkarmaktadır.

Arazi çalışmalarımıza ilişkin olarak Denizli Arkeoloji Müzesi araştırmacılarının özellikle Müze Müdürü Sayın Hasan Hüseyin Baysal'ın daha önceden bu bölgelerde yaptıkları çalışmalar sırasında edindikleri gözlemler bu sezonda da bizim için oldukça yol gösterici olmuştur. Ayrıca zaman zaman yöre halkı ve özellikle de muhtarlıklardan araziye ilişkin edinilen bilgiler de çalışmamıza katkıda bulunmuştur. Büyük ölçüde yürünerek gerçekleştirilen çalışmalar sonucu tespit edilen buluntu alanlarının GPS ile koordinatları alınmış ve 1/25.000'lik haritalara işlenmiştir.

II. ARAŞTIRILAN ALANLAR VE BULGULAR

II.1. Pamukkale, Çal ve Bekilli İlçeleri

Arazi çalışmalarına merkez ilçe olan Pamukkale'nin kuzey kesimleri ile başlanmıştır. Küçükdere, Yeniköy, Güzelpınar, Kurtluca ve Akdere mahallelerine bağlı birçok arazi incelenmiştir.

Pamukkale'den sonra Çal İlçesi'ne geçilmiştir. Çal'ın arazi yapısı dalgalıdır. Büyük Menderes Nehri ilçe topraklarından geçmektedir. 2016 araştırma sezonunda Çal ilçesinde Baklançakırlar Mahallesi sınırları içinde bulunan ve Denizli Müzesi tarafından daha önceden tescillenen bir mağarayı Paleolitik dönemlerde de yerleşim görüp görmediğini incelemek üzere ziyaret etmiştik. Mağaranın içinde, önündeki terasta ya da yakın çevresinde yapılan araştırmalarda, ayrıca Baklançakırlar ilçesine ait kısmi olarak gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda Paleolitik yaşamı yansıtan herhangi bir buluntu ile karşılaşmamıştık⁴. Çal ilçesinde 2017 yılındaki ilk çalışmalar Sakızcılar, Karakaya ve Kaplanlar

---

4 Özçelik ve Bulut 2018: 88-89.

Mahallelerine ait arazilerde gerçekleştirilmiştir. İsabey, Mahmutgazi, Yukarıseyit, Aşağıseyit, Dayılar, Gelinören, Şapçılar, Kocaköy, Süller, Akkent, Hançalar, Alfaklar, Selcen ve Kabalar mahallelerine ait arazilerde de araştırmalar yapılmıştır. Özellikle Yukarıseyit ve Aşağıseyit mahalleleri arasında yer alan Büyük Menderes'in geçtiği İnlidere Vadisi taranmış, vadiye yer alan çok sayıda doğal mağara Paleolitik dönemlerde yerleşim görüp görmediklerinin tespit edilebilmesi amacıyla incelenmiştir. Mağaralarda ve çevrelerindeki arazilerde yüzeyde hiçbir Paleolitik bulgu ile karşılaşılmamıştır.

Denizli'nin kuzey sınırında yer alan ilçelerden biri olan Bekilli'nin arazileri engebeli bir yapıya sahiptir. Bekilli'nin doğu kısmında yer alan Bükrüce, Gömce, Ekizbaba, Sırıklı, Poyrazlı ve Üçkuyu mahallerine ait alanlar incelenmiştir. Söz konusu alanlarda da Paleolitik dönemleri karakterize eden kültürel bir bulguya rastlanmamıştır.

II.2. Güney İlçesi

Güney İlçesi yer yer dağlık ve plato niteliğinde, kısmi olarak ormanlar ile kaplıdır. Bu ilçedeki çalışmalara Adıgüzeller baraj mevkiisiyle başlanmıştır. Baraj alanını çevreleyen teraslar incelenmiştir. Hem kesitlerde tabakalar halinde hem de çevreye dağılmış irili ufaklı bloklar şeklinde çok yoğun kuvarsit oluşumlarının varlığı görülmüştür.

Buluntu Alanı: 1

Koordinatlar: 35 S 0671993 D. 4224661 K. Rakım: 855 m.

Güney İlçesi'nin batısında gerçekleştirilen çalışmalarda Aydoğdu Mahallesi'ne ait arazide; yonga çekirdekleri, kısmi düzeltili kalın yonga ve kıyıcı formlu parçaların öncelikli olarak göze çarptığı bir yontmataş endüstri grubunun varlığı görülmüştür (Resim: 1). Alt Paleolitik teknolojiyi yansıtan grubun hammaddesi kuvarsittir.

Buluntu Alanı: 2

Koordinatlar: 35 S 0680423 D. 4232219 K. Rakım: 730 m.

Güney İlçesi'ndeki çalışmalara kuzeybatıda Eziler Mahallesi ile devam

edilmiş, oradan Çamrak, Kerimler ve Ortaçeşme'ye ait arazilere bakılmıştır. Ortaçeşme Mahallesi Kocagöl Mevkii'sindeki bir arazide ise yine Alt Paleolitik dönemi karakterize eden yontmataş buluntularla karşılaşmıştır. Yonga çekirdekleri, kıyıcı formlu aletler (Resim: 2,3) ile çok yüzeyli parçaların (Resim: 4) dikkat çektiği bu endüstri grubunun çok geniş bir alana yayıldığı görülmüştür. Kocagöl Mevkii'sindeki çok yüzeyli parçaların form ve boyut olarak oldukça benzerleri 2015 araştırma sezonunda Serinhisar ilçesi, Ayaz Mahallesi'nde⁵, 2016 araştırma sezonunda ise Buldan ilçesi, Boyunduruk mevkisinde bulunmuştu⁶. Kocagöl Mevkii'si buluntu alanında farklı hammaddeden 2 parça dışında kuvarsitten oluşan yontmataş grubunun içindeki en karakteristik alet ise hammaddesi yine kuvarsit olan iki yüzeylidir. Ham-madde kavkısallı kırılma için çok elverişli olmamasına rağmen bu aletin iki yüzeyinde de şekillendirmeye yönelik çıkarım negatifleri oldukça belirgin-dir. Ayrıca uç kısmında kullanıma dayalı ezilmeler çok net görülebilmektedir (Resim: 5).

II.3. Baklan İlçesi

Baklan İlçesi, Beşparmak Dağı'nın batı eteğinde kurulmuştur. Büyük Menderes akarsuyu ilçeden geçmektedir. Honaz ve Bozkurt'a sınır komşusu olan Baklan'daki araştırmalara ilçenin güneyinde Çataloba ve Boğaziçi mahallelerine ait arazilerin incelenmesiyle başlanmıştır.

Buluntu Alanı: 3

Koordinatlar: 35 S 0725331 D. 4200775 K. Rakım: 1002 m.

Baklan'da Boğaziçi Mahallesi sınırları içinde yer alan araziden Alt/Orta Paleolitik karakterli 2 adet çekirdeğe ulaşılmıştır. Bu çekirdeklerden biri hammaddesi kaliteli bir çakmaktaşı olan yonga çekirdeği, diğeri ise *levallouis* aşamasından geçmiş tükenmiş, küçük disk biçimli çekirdektir (Resim: 6).

---

5 Özçelik ve diğ., 2017: 511, 518

6 Özçelik ve Bulut 2018: 87, 95

Merkezcil *récurrent levallais* tekniğin izlerini yansıtan bu çekirdek esasen artık disk haline dönüşmüştür. Disklerin teknolojik olarak benzer örnekleri Karain Mağarası E Gözü'nde (Antalya) I.1'den (5. arkeolojik seviye) III.2'nin tabanına kadar uzanan, belirgin bir ısınma evresinin yaşanmış olduğu belirtilen ve *Karain tip Moustérien* olarak adlandırılan Orta Paleolitik seviyelerden oldukça yoğun olarak ele geçmiştir. "*Karain tip Moustérien*" grupta disklerin özellikle dikkat çektiği de belirtilmiştir⁷. Boğaziçi Mahallesi'nde söz konusu çekirdeklerin görüldüğü arazi, suyla taşınmış bir toprak yapısına sahiptir. Çok sayıda irili ufaklı yuvarlak çakılın varlığı da bu durumu desteklemektedir. Paleolitik döneme tarihlediğimiz çekirdeklerin daha uzak bir alandan buraya sürüklenerek gelmiş olmaları mümkün görünmektedir.

Boğaziçi Mahallesi'nden kuzeye doğru araştırılarak ilerlenmiş, Baklan merkeze geçilerek Beşparmak Dağları'nın etekleri incelenmiştir. Bu bölgedeki Sırtlantaşı ve oldukça dik bir arazide yer alan İkikapı mağaraları ile mağara çevreleri araştırılmıştır. Özellikle İkikapı Mağarası'na tırmanarak ulaşmak epey zor olmuştur. Her iki mağara da belirli oranda dolgu içermelerine rağmen yüzeyde herhangi bir Paleolitik bulgu görülmemiştir.

Baklan'da ayrıca Dağal, Şenyayla, Konak, Hadım, Kavaklar, Beyelli, İçikli mahallelerine ait arazilerde de çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu mahallelerin araştırılabilen arazilerinde Paleolitik dönemleri karakterize eden yontmataş bir endüstri ögesine rastlanmamıştır.

II.4. Honaz İlçesi

Honaz İlçesi, Ege Bölgesi'nin en yüksek dağı olan Honaz Dağı'nın kuzey eteğinde yer alır. Kuzeyi düzlük olup güneyi dağlık araziden meydana gelir. Proje kapsamında daha önceki yıllarda oldukça yoğun ve karakteristik olan Paleolitik materyale ulaştığımız Honaz İlçesi Aydınlar Mahallesi'nde tekrar araştırmalar yapılmış, bu kapsamda hammadde kaynaklarına ilişkin önemli bilgilere ulaşmanın yanı sıra yeni buluntu alanlarına da rastlanmıştır. 2014 yılından itibaren bu bölgede rastladığımız buluntu alanlarında yontmataş endüstrinin hemen hemen hep aynı yerel hammaddenin şekillendirilmesi ile

7 Yalçınkaya ve Özçelik 2012: 4.

oluşturduğunu belirtmiş ancak bu hammaddenin kaynağını tam olarak saptayamamıştık. Bu araştırma sezonunda Akbaş Baraj Mevkiisi'nde baraj çalışmaları sonucu ortaya çıkan kesitler incelendiğinde söz konusu hammaddenin irili ufaklı yumrular halinde depolanmış oldukları görülmüştür (Resim: 7, 8). En alt *Pleistosen* yaşlı konglomeraların stratigrafik kesitleri incelendiğinde yörenin şiddetli bir erozyona uğradığı ve konglomeralarda boylanma ve derecelenme göstermediği saptanmıştır.

Buluntu Alanı: 4

Koordinatlar: 35 S 0709218 D. 4180826 K. Rakım: 990 m.

Aydınlar Mahallesi içindeki buluntu alanında çok düzenli bir form göstermeyen yonga çekirdekleri saptanmıştır (Resim: 9). Kıyıcı formu bir alet (Resim: 10) ile bazılarında kısmi düzeltile bulunan genellikle kabuk kalıntısı içeren yongalar (Resim: 11), yongalama artıkları ve döküntü parçaları ise Alt Paleolitik dönemi karakterize eden endüstri grubu içindeki diğer öğelerdir. Endüstrinin tekno-tipolojik yapısı ve hammaddesi daha önceki araştırma sezonlarında bu bölgede tespit ettiğimiz buluntu alanlarındakilerle birebir örtüşmektedir.

Buluntu Alanı: 5

Koordinatlar: 35 S 0709940 D. 4178824 K. Rakım: 1067 m.

Aydınlar Mahallesi sınırları içinde daha önceki araştırma sezonlarında Alt ve Orta Paleolitik dönemleri karakterize eden önemli yontmataş buluntulara rastladığımız bir diğer alan olan Su Deresi Mevkiisi'nde⁸ incelemelerde bulunmuş, bu incelemeler sırasında da yeni bir buluntu alanı ile karşılaşmıştır. Bu buluntu alanında hammaddesi değişik renk ve yapıdaki çakmaktaşlarından oluşan bir yontmataş grup tespit edilmiştir. Bu endüstri grubunda; yonga çekirdekleri, çok karakteristik olmamakla birlikte iki yüzeyli olarak

8 Özçelik ve diğ., 2016: 382-383; Özçelik ve diğ., 2017: 510; Özçelik 2017: 527-529; Özçelik ve Bulut, 2018: 91-92.

tanımlanabilecek parçalar, kıyıcı alet (Resim: 12), hammaddedeki bozulmalar nedeniyle tipolojik olarak tanımlanması zorlaşan iri alet formlu parçalar ile döküntüler bulunmaktadır. Ayrıca, kesici ağız üzerinde kullanım sonucu oluşmuş kütleşmenin rahatlıkla fark edilebildiği bir nacak da buluntular arasındadır (Resim: 13). Nacağın hammaddesi de oldukça su kaybetmiş ve bozulmuştur. Anadolu’da nacakların stratigrafik konum içindeki örnekleri Niğde’deki Kaletepe Deresi 3 Paleolitik yerleşiminden bilinmektedir. Bu yerleşimde *Acheuleen*’e bağlanan seviyelerde nacakların; çok yüzeyliler, çaytaşı aletler ve iki yüzeylilerle birlikte bulundukları belirtilmiştir⁹. Ayrıca nacakların varlığının (V, VI, VI’ tabakalar) erken orta *Pleistosen*’e işaret ettiği ve bu aletlerin İsrail’deki Gesher Benot Ya’aqov nacakları ile benzerlik gösterdikleri de ifade edilmiştir¹⁰.

II.4. Buldan İlçesi

2017 yılı araştırma sezonunda incelenen son ilçe olan Buldan’ın arazisi engebeldir. 3 yanı dağlarla çevrilidir. Güney ve batısını Sazak dağları çevreler. İlçenin doğusunda Yenice Ovası ve Büyük Menderes akarsuyu vardır.

Buluntu Alanı: 6

Koordinatlar: 35 S 650567 D. 4218089 K. Rakım:796 m.

2016 yılında Buldan İlçesi’nde, Kaşıkçı ve Yeniçam mahalleleri arasında yer alan Boyunduruk mevkinde hammaddesi kuvarsit olan Alt Paleolitik karakterli çok sayıda yontmataş materyale ulaşılmıştı. Boyunduruk mevki buluntu alanı bugüne kadar saptadığımız diğer buluntu alanlarından biraz farklılık oluşturmaktaydı. Tarım için kullanılan bu alanın özelliği, engebeleri gidererek tarlayı düzleştirmek amacıyla önemli bir ölçüde kazılmış ve üstteki toprağının atılmış olmasıdır. Kazılma sonucu, tarlaya sınır olan ve yöneşen iki kenar boyunca uzunluğu yer yer 1,5-2 metreye ulaşan kesitlerin oluşturu-

---

9 Balkan-Atlı ve diğ., 2008: 56.

10 Balkan-Atlı ve diğ., 2008: 60.

ğunu görmüştük. Bu kesitlerde ise yine hammaddesi kuvarsit olan birkaç yontmataş materyalin gömülü olarak varlıkları dikkatimizi çekmişti. Bu durum bize, etrafa yayılmış halde bulup incelediğimiz yontmataş materyalin, tarlanın tıraşlanması sonrasında günüşiğine çıkarak çevreye dağılan materyal olduğunu göstermekteydi ve tarla açma işlemi gerçekleşmeseydi bu materyale ulaşamayacaktı. Kesitin üzerinde bulunan ve detaylı bir şekilde araştırdığımız arazilerde hiçbir yontmataş buluntuya rastlamamış olmamız da bu durumu açıklamaktaydı¹¹.

Hem arazi yapısını incelemek hem de söz konusu kesitlerde bir yaşlandırma çalışması yapıp yapılamayacağı konusunu değerlendirmek amacıyla ekibimizdeki uzmanlarla bu alanı tekrar ziyaret ettik. Kesitler üzerinde yontmataş bulgularımıza yönelik bir yaşlandırma çalışmasının mümkün olamayacağını öğrendik. Böyle bir çalışma mümkün olsaydı hem bu alanda elimize geçen yontmataş materyal, hem de Denizli’de diğer ilçelerde saptadığımız ve tekno-tipolojik olarak buradakilerle aynı özellikler gösteren diğer yontmataş materyaller için mutlak bir tarih verme şansımız olacaktı.

Boyunduruk Mevkiisi’nde gözlemlerimiz devam ederken tarlaların sürülmesiyle yeni yontmataşların günüşiğine çıktığını gördük. Oldukça iri bir kıyııcı alet (Resim: 14), yonga çekirdekleri ve kısmi düzeltili birkaç yonga gibi Alt Paleolitik parçalar 2016 yılında bulduklarımızla tekno-tipolojik olarak tamamen örtüşmektedir. Endüstri grubunun hammaddesi aynı şekilde bu bölgede de irili ufaklı parçalar halinde yoğun olarak görülen kuvarsittir.

III. SONUÇ

Denizli’de 2017 yılında 7 ilçeye ait birçok arazide araştırmalar yapılmıştır. Özellikle dağlık alanlarda bulunan ve Paleolitik dönemlerde insanlara ev sahipliği yapmış olabilecekleri düşünülen çok sayıdaki mağara da incelenmiştir. Çal İlçesi’nde, Aşağıseyit ve Yukarıseyit mahalleleri arasındaki İnildere Vadisi mağaraları ile Baklan İlçesi Beşparmak Dağı eteklerindeki mağaraların bir kısmında dolgu olmasına rağmen mağaraların içlerinde ya da çevrelerin-

---

11 Özçelik ve Bulut, 2018: 88.

de Paleolitik dönemleri karakterize eden bir buluntu ile karşılaşılmamıştır. Bu araştırma sezonunda ve daha önceki sezonlarda araştırdığımız birçok mağaranın içinde taban üzerinde hiçbir Paleolitik bulguya rastlamamamız bu mağaralarda Paleolitik dönemlerde insanlar tarafından bir yerleşim olmadığı anlamına gelmeyecektir. Dolguların altında yaşam izleri olabilir. Bu durum ise sadece sondaj niteliğindeki bir çalışmayla netleşebilir. Özellikle Alt Paleolitik izler varsa oldukça derinlerde olması muhtemeldir.

Güney İlçesi'nin Ortaçeşme Mahallesi, Kocagöl Mevkiisi'nde yer alan buluntu alanı, bir konaklama yeri niteliği taşımakta ve elverişli iklim koşulları nedeniyle Alt Paleolitik dönemde insanların açık hava konaklama yerlerinde geçici süreyle de olsa yaşamlarını devam ettirdiklerini düşündürmektedir. Daha önceki yıllarda ve bu araştırma sezonunda özellikle Honaz İlçesi Aydınlar Mahallesi'nde tespit edilen, içerdikleri yontmataş endüstrinin sadece kullanıma yönelik olarak şekillendirilen aletlerden değil, alet üretimine yönelik işlem zincirine ait birçok unsuru içermelerinden dolayı konaklama yeri özelliği gösteren çok sayıda buluntu alanının varlığı da bu görüşü desteklemektedir.

Baklan ilçesinin Boğaziçi Mahallesi'nde bulunan tekil buluntu niteliğindeki çekirdekler ise sürüklenerek biraz yer değiştirmiş oldukları düşünülse bile, bu ilçede Paleolitik dönemlerde insan yaşamına tanıklık eden ilk kültürel materyaller olmaları bakımından oldukça önemlidir.

2017 yılı Denizli İli yüzey araştırması, Paleolitik dönemlerde insanlara ev sahipliği yapmış ancak bugüne kadar bu kapsamda hiç araştırılmamış bir coğrafyada söz konusu dönem insanlarına ait kültürel izlerin gün ışığına çıkarılması ve daha önceki araştırma sezonlarında Paleolitik dönem potansiyelleri ortaya konmuş olan arazilerde de yeni buluntu alanlarının tespit edilerek önceki verilerin desteklenmesi, bilgilerin güçlenmesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Ancak tüm bu önemli sonuçlara rağmen Denizli'nin Paleolitik geçmişine ilişkin tam bir bilanço ortaya koyabilmek için araştırılamayan ilçelerin de gözden geçirilmesi, çalışmaların devam ettirilmesi gerekliliği ortadadır. Özellikle stratigrafik yapı içeren bir yaşam alanına ulaşabilmek, bugüne kadar ele geçen ve göreceli olarak tarihlenen yontmataş materyalin mutlak tarihlendirmelerle Paleolitik kronoloji içindeki yerlerine tam olarak yerleşebilmelerini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- BALKAN-ATLI, N., L. SILIMAC, S. KUHN, F. AÇIKGÖZ, (2008), "Kömürcü-Kaletepe Obsidyen Atölyesi Paleolitik Dönem 2006 Yılı Kazısı", 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2: 53-70
- ÖZÇELİK, K., G. KARTAL, B. FINDIK, (2016), "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2014", 33. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1: 377-396
- ÖZÇELİK, K., A. VIALET, H. BULUT, (2017), "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2015", 34. *Araştırma sonuçları Toplantısı*, Cilt 1: 505-523.
- ÖZÇELİK, K., (2017), "Ege Bölgesi'nde Neandertal İnsanın İzleri", *DTCF Dergisi*, 57/1: 524-537.
- ÖZÇELİK, K., H. BULUT, (2018), "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2016", 35. *Araştırma sonuçları Toplantısı*, Cilt 2: 85-98
- YALÇINKAYA, I., K. ÖZÇELİK (2012), "Karain Mağarası'nın Kültürel ve Çevresel Verileri Işığında Anadolu Orta Paleolitik'inin Değerlendirilmesi" *Adalya* XV: 1-12.

Resim 1: 1 numaralı buluntu alanı yontmataş endüstrisi

Resim 2: Kıyıcı alet

Resim 3: Kıyıcı

Resim 4: Çok yüzeyli aletler

Resim 5: İki yüzeyli alet

Resim 6: Disk

Resim 7: Hammadde kaynağı

Resim 8: Hammadde

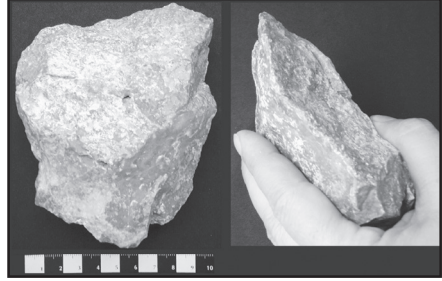

Resim 9: Çekirdekler

Resim 10: Kıyıcı alet

Resim 13: Nacak

Resim 11: Yongalar

Resim 12: Kıyıcı alet

Resim 14: Kıyıcı alet

SACIR VADİSİ VE ÇEVRESİ YERLEŞİM SİSTEMLERİ GAZİANTEP İLİ OĞUZELİ İLÇESİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2016-2017 YILI ÇALIŞMALARI

Makbule EKİCİ*
Timur DEMİR
Memik KERECİ
Uğur SANCAK

Türkiye sınırları içerisinde arkeolojik araştırmaların yoğun olarak yapıldığı bölgelerin başında Gaziantep İli gelmektedir. Ancak Gaziantep ilinde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar ağırlıklı olarak İslahiye Ovası ile Fırat kıyılarında yoğunlaşarak, genele yayılmamıştır. Fırat kıyılarındaki kazı çalışmalarının birçoğunun kurtarma kazısı mahiyetinde kısa süreli çalışmalar olması; bölge genelini kapsayan detaylı bir arkeolojik yüzey araştırmasının yapılmaması gibi nedenler, bölgenin kültürel geçmişinin ve arkeolojik potansiyelinin tam olarak aydınlatılamamasına neden olmuştur.

2013 yılında Gaziantep Müze Müdürlüğü başkanlığında başlayan Doğanpınar Barajı Yenice Höyük Kurtarma Kazısı Çalışmalarına Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü olarak katılımlarımız gerek bölge arkeolojisine katkı sağlamamıza, gerekse de ilimize olan vefa borcumuzu bir miktarda olsa ödeyebilmemize olanak sağlamıştır. Yapımı tamamlanmak üzere olan Doğanpınar Barajı sebebiyle başlatılan arkeolojik kurtarma

* Dr. Öğr. Üy. Makbule EKİCİ, Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Gaziantep/TÜRKİYE.
Dr. Öğr. Üy. Timur DEMİR, Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Gaziantep/TÜRKİYE.
Memik KERECİ, Arkeolog, /TÜRKİYE.
Uğur SANCAK, Arkeolog, /TÜRKİYE.

kazılarında bölgede yeterli belgelemenin yapılmadığı tespit edilmiş ve baraj çevresi öncelikli alan olarak Oğuzeli İlçesi'nde detaylı bir yüzey araştırmasına ihtiyaç olduğu saptanmıştır. Bölge arkeolojisine katkı sağlamak ve arkeolojik açıdan fazla incelenmemiş olan Sacır Vadisinin tarihsel süreç içindeki yerleşim sistemlerindeki değişimlerini ortaya koyabilmek amacıyla 2016 yılında¹ "Neolitik Çağ'dan Orta Çağ'a Sacır Vadisi ve Çevresi Yerleşim Sistemleri Gaziantep İli Oğuzeli İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesine" başlanmış ve 2017 yılında² araştırmalara devam edilmiştir.

Oğuzeli İlçesi, Gaziantep'in yaklaşık 20 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Oğuzeli'ne bağlı 75 köy ve tescillenmiş 24 arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. 2016 yılında, baraj alanı haricinde Oğuzeli ilçe sınırları içerisinde Sacır Vadisinde gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda Orta Paleolitik Dönemden Orta Çağa kadar geniş bir zaman dilimini kapsayan 39 merkez tespit edilmiştir. 2017 yılında ise bu merkezlere yenileri eklenmiştir.

Oğuzeli ve çevresinin kültürel geçmişini etkileyen en önemli unsur hiç kuşkusuz Sacır Suyu olmuştur. Sacır Suyu ve birçoğu mevsimsel olan kolları bölgedeki yerleşimlerin varlığının başlıca nedenidir. Gaziantep'in kuzeybatısında bulunan Sof ve Dülükbaşa Tepeleri'nden doğan ve Türkiye sınırları içinde yaklaşık 60 km., Suriye'de ise 48 km. boyunca uzanan Sacır Suyu,

- 1 2016 yılı yüzey araştırması çalışmalarında Bakanlık Temsilcisi olarak, Gaziantep Koruma Kurulu'ndan arkeolog Birol GÜNGÖR görev yapmıştır. Sayın Birol GÜNGÖR'e bölge hakkında aktardığı bilgiler ile yapmış olduğu katkılar için teşekkür ederiz. 2016 yılı çalışmalarında arkeologlar Memik KEREÇİ, Yalçın ÇELİK, Meltem ÇAKIN, Levent ÇELİK, Ahmet AKKAYA, Uğur SANCAK, Ebru KÜNEFECİ, Ümit SARIN, Fuat SELÇUK, Mürüvvet BOĞAÇ, Aslıhan ŞENER, Mina ŞAKRAK, N.Emre DAYLAN, Yusuf HOTAMIŞ ve Seray HOŞGÖR, antropolog Güler ElİĞÜZEL, restoratör Demet BEŞİKÇİ görev almıştır. 2016 yılı çalışmaları Gaziantep Üniversitesi arkeoloji bölümlerinden öğrencilerin katılımları ile gerçekleştirilmiştir. Kazı ve laboratuvar çalışmalarını özverileri ile sürdürülmesini sağlayan tüm çalışma arkadaşlarımıza ve sevgili öğrencilerimize teşekkürlerimizi sunarız.
- 2 2017 yılı yüzey araştırması çalışmalarında Bakanlık Temsilcisi olarak, Gaziantep Müze Müdürlüğü'nden arkeolog Elif YILDIZ görev yapmıştır. Sayın Elif YILDIZ'a katkıları için teşekkür ederiz. 2017 yılı çalışmalarında arkeologlar Memik KEREÇİ, Yalçın ÇELİK, Meltem ÇAKIN, Levent ÇELİK, Ahmet AKKAYA, Uğur SANCAK, Ebru KÜNEFECİ, Fuat SELÇUK, Mina ŞAKRAK, Yusuf HOTAMIŞ, Serdar ÖZDEMİR ve Seray HOŞGÖR, restoratör Cengiz ARIOĞLU görev almıştır. 2017 yılı çalışmaları, Gaziantep Üniversitesi, Uşak ve Kahramanmaraş Üniversiteleri Arkeoloji Bölümü öğrencilerinin katılımları ile gerçekleştirilmiştir. Kazı ve laboratuvar çalışmalarını özverileri ile sürdürülmesini sağlayan tüm çalışma arkadaşlarımıza ve sevgili öğrencilerimize, ayrıca araştırmamıza maddi destek sağlayan Türk Tarih Kurumuna teşekkürlerimizi sunarız.

Fırat'a batıdan katılır. Gaziantep il merkezinden geçen kesimi "Alleben" olarak adlandırılan akarsu Suriye'de Fırat Nehrine katılana kadar yaklaşık 110 kilometrelik uzun bir vadi oluşturur.

Jeomorfolojik yapı nedeniyle Gaziantep'te sulu tarıma izin veren alüvyonal alanlar sınırlıdır. Bu nedenle Sacır Suyu'nun Türkiye sınırları içerisinde uzandığı vadi boyunca oluşturduğu alüvyonal dolgular bölgenin yerleşim sistemini de şekillendirmiştir. Tarımsal etkinliklerin, su kaynakları nedeniyle sınırlı bir alanda gerçekleştirilebilmesi tüm vadi boyunca neredeyse her 2-3 kilometrede bir höyüğün var olmasına neden olmuştur. Sacır Suyu, birçoğu mevsimsel olan karstik kaynaklardan beslenir. Bir kısmı yakın zamana değin içme suyu olarak kullanılan bu kaynakların, Sacır Suyuna döküldüğü noktalarda genellikle yerleşimlerin bulunduğu gözlemlenmiştir.

Araştırma kapsamında ele alınan bölge; Gaziantep İli sınırları içindeki Oğuzeli ilçesidir. Sacır olarak sınırlandırılan alanda öncelikli amaçlarımız şunlardır:

1. Arkeolojik araştırmaların oldukça az yapıldığı Gaziantep İli Oğuzeli İlçesi'nde arkeolojik kültürel mirasın belgelenmesi.
2. Bilimsel yöntemler ve günümüz teknolojisinden yararlanarak Gaziantep İli Oğuzeli İlçesinin kültür envanterinin yeniden güncellenmesinin sağlanması.
3. Oğuzeli İlçesi'nde yapımına devam edilen Doğanpınar Barajı altında kalacak alanlarda kurtarma kazısı gerçekleştirilmeyen bölgelerde kültürel belgelemenin tamamlanması.
4. Fırat'ın önemli kollarından biri olan Sacır Suyu'nun oluşturmuş olduğu vadideki yerleşim sistemlerinin tarihsel süreçteki değişimlerinin izlenmesi.
5. Gelecekte bölge arkeolojisinde bilinmeyen, problemli olan dönemleri aydınlatacak ve bölgeler arası kültürel ilişkilerin ortaya konabileceği arkeolojik kazı alanlarının tespit edilmesi.
6. Bölgede tarihi eser niteliği olan taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının belirlenip tescillenerek koruma altına alınmasının sağlanması.

7. Henüz tam olarak araştırılmamış olan Oğuzeli ilçesinin arkeolojik değerlerinin gün yüzüne çıkarılarak bölge arkeolojisine ve kültür turizmine katkıda bulunulması.

Bu amaçlar ile bölgede başlayan yüzey araştırmasında Doğanpınar Barajı'nın 2017 yılı içerisinde su tutacağı da dikkate alınarak Baraj Göl alanına öncelik verilmiştir. İnşa öncesi baraj göl alanında kalacağı bilinen Yenice Höyük, 187 Parsel, Akça Höyük ve Tilbaşar sit alanlarında kurtarma kazısı çalışmaları yapılması gündeme gelmiştir. Ancak Akça Höyüğün, höyük kısmının baraj göl seviyesinin üstünde yer almasından dolayı kazı çalışmalarına ilgili kurumlar tarafından gerek görülmemiştir. Baraj doluluk oranının fazla olduğu dönemlerde Akça Höyük gelecek yıllarda ada görünümünde kalacaktır. 2013 yılında Yenice Höyük'te³, 2015 yılında ise Tilbaşar'da⁴ kurtarma kazılarına Gaziantep Müze Müdürlüğü Başkanlığında başlanmıştır. 2013 yılında Yenice Höyük'te başlayan kurtarma kazıları sırasında yerel halkın haber vermesi ile Dede Harabeleri olarak isimlendirilen Geç Antik Çağ'a ait arkeolojik bir alan tarafımızdan tespit edilerek ilgili kurumlara bildirilmiştir. Kırsal üretimle bağlantılı küçük bir yerleşim modeli olduğunu düşündüğümüz alanda yüzeyde mimari blok parçaları, Roma, Geç Roma ve Orta Çağ seramik parçaları ile tesseralar tespit edilmiştir Baraj Gölü içinde kalacak olan Dede Harabelerinde 2016 yılında kazı çalışmalarına başlanmıştır⁵.

Baraj alanı haricinde Oğuzeli ilçe sınırları içerisinde Sacır Vadisinde gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda Orta Paleolitik Dönemden günümüze değin birçok kültür varlığı tespit edilmiştir.

Prehistorik Çağlara yönelik bulgulara, Gaziantep il genelinde gözlemlendiği gibi günümüzde mevcut vadi tabanlarından daha yüksek kotlarda karşılaşılmaktadır. Çalışmamız kapsamında Doğanpınar Barajının güney sınırını oluşturan Karadibek Tepesinin üst kesimlerinde büyük olasılıkla Orta Paleolitik döneme tarihlenebilecek taş alet parçaları bulunmuştur. Tespit ettiğimiz başka bir Prehistorik merkez, Güzelce köyünün 500 m. güneyinde geniş

---

3 Dr. Öğr. Üy. Rifat ERGEÇ danışmanlığında başlayan, kurtarma kazısı çalışmalarına, Dr. Öğr. Üy. Timur DEMİR danışmanlığında devam edilmektedir.

4 Dr. Öğr. Üy. Elif GENÇ danışmanlığında kazı çalışmaları devam edilmektedir.

5 Prof. Dr. Gülriz KOZBE danışmanlığında kazı çalışmalarına devam edilmektedir.

tepelik bir alana yayılan taş alet merkezidir (Resim: 1). Orta ve Geç Paleolitik döneme tarihlendiği düşünülen merkezde çok sayıda taş alet görülmektedir. Merkezin sınırları tam olarak tespit edilememiştir. Yakacık Köyü sınırları içerisinde kalan Halep Arkı civarında bulunan, 10.8 cm. uzunluğunda, 6.5 cm. kalınlığındaki küçük bir kırığı olan el baltası (Resim: 2) Paleolitik Dönem tespitlerimiz açısından önemli bir veridir.

Neolitik ve Kalkolitik Dönem yerleşim izleri 2016 yılı çalışmalarımızda taş aletler, Halaf ve Ubeyd seramikleri ile Kırkgöz (Körkün), Kayalıpınar, Çatalsu, Sazgın, Yeşildere (Hacar) ve Abbas Höyüklerinde tespit edilmişti. Bunlar arasında özellikle Abbas ve Körkün Höyükleri Halaf ve Obeid seramikleri ile dikkat çekmektedir. (Resim: 3-4). 2017 yılında ise sadece Harabedere Mevkii'nde yapılan araştırmalarda 1 parça Obeid seramiği ele geçmiştir.

Sit alanı olarak daha önceki yıllarda tescilli yapılmış Kırkgöz Pınarı Mevkii'nde Akeramik Neolitik döneme ait olduğu düşünülen yoğun taş aletler gözlemlenmiştir. Yol çalışmaları ve tarımsal etkinlikler nedeniyle tahribat altında olan Kırkgöz Pınarı Mevkii'nde konunun uzmanları tarafından kazı çalışmalarının gerçekleştirilmesi çok az veriye sahip olduğumuz Gaziantep Neolitiği hakkında önemli bilgiler sunacaktır.

Çalışmalarında ziyaret edilen höyüklerin büyük bir kısmında Erken Tunç Çağı verileri ile karşılaşmıştır. Bölge'nin özellikle M.Ö. 3. bin yılda yoğun olarak yerleşim için tercih edildiği anlaşılmaktadır. Aynı dönemde kent kimliği gösteren Tilbaşar ile kırsal yerleşim modeli gösteren Yenice Höyük kazılarının verileri de bu önerimizi doğrulamaktadır. İlerleyen süreçte alandaki kent ve kırsal yerleşim modellerinin verileri ile yüzey araştırması verilerinin birlikte değerlendirilmesi Sacır Suyu vadisinde yer alan M.Ö. 3. bin yılın yerleşimleri hakkında detaylı bilgiler sunacaktır.

M.Ö. 3. bin yıl seramik geleneklerinin ufak değişimler ile M.Ö. 2. bin yıl içinde uzun bir süre etkisini sürdürmesi özellikle Orta Tunç Çağı'nın ayırt edilmesini zorlaştırsa da birçok merkezde Orta Tunç Çağı tespit edilmiştir. Bu döneme ait veriler arasında, Karadibek ve Til Halit höyüklerinde gerçekleştirilen kaçak kazılarda ortaya çıkarılmış sağlam çömlekçik ve kaseler bulunmaktadır (Resim: 5-6).

Asur seramikleri bölgede fazla örneği olmayan seramik gruplarından olmakla birlikte iki yıllık çalışmalarımız sırasında 1 parça ile Til Halit Höyük'te örneğine rastlanmıştır. Yoğun olarak Demir Çağı'na yönelik seramik buluntularının yanı sıra kadın figürünleri ile de dikkat çeken bir merkez olan Til Halit Höyük araştırma alanımızda Tilbaşar'dan sonra hacmi ile en büyük höyüklerden biridir. Höyükte yaptığımız çalışmalarda çok sayıda kadın figürin parçalarına rastlamakla birlikte geçmişte de seyyahlar tarafından yüzeyde kadın figürinlerinin toplandığı bilinmektedir. Yüzeyde tespit edilen seramik bulguları ile küçük buluntular merkezin Demir Çağı'nda önemli bir konumda olduğunu göstermektedir⁶. Til Halit Höyüğünde yapılan topoğrafik plan çıkarılması ve yüzeyde yer alan kalıntıları tespit etmeye yönelik çalışmada 1 adet silindir mühür (Resim: 7) figürin ve figürin parçaları, sikkeler gibi birçok küçük buluntu envanterlenmiştir.

Yerel seramik geleneklerinin baskın olduğu Geç Tunç ve Demir Çağı'na dair materyaller daha sınırlı sayıda merkezde tespit edilmiştir. Demir Çağı'na ait en ilginç buluntu Büyük Karacaören höyükte tespit edilen Akhamenid Dönemine tarihlenebilecek mühür baskısıdır. Çalışma alanımızda yer alan ve 20. yüzyılın başlarında kazı çalışmaları yapılan Deve Höyük nekropolünde tespit edilen Akhamenid döneme tarihlenebilen materyaller ile birlikte değerlendirilmesi gereken bu mühür baskısı Demir Çağında Sacır Vadisi yerleşimlerinin konumunu göstermesi açısından önemli bir veridir. Özel Güvenlik Bölgesinde yer alan Deve Höyük'te yapılan çalışmalar güvenlik kuvvetlerinin gözetiminde yapılmış olup, höyüğün Suriye sınırına bakan güney yamacında ve tepe kısmında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Deve Höyük'te yapılan çalışmalarda 20. yüzyılın başlarında yapılan kazılara dair herhangi bir iz tarafımızdan gözlemlenmemiştir.

Helenistik Dönem yerleşim izleri höyükler ve düz yerleşimlerde karşımıza çıkmakta ve Yenice Höyük tabakalanması dikkate alınarak tasniflenmektedir. Yenice Höyük verileri dışında karşılaştırma yapabileceğimiz başka bir merkez olmamasından dolayı özellikle Geç Demir-Helenistik yerel materyalin ayrımında Yenice Höyük verilerine başvurulmuştur.

---

6 Til Halit yüzey bulguları ve merkezin Sacır Vadisindeki konumunu ele alan bir yayın çalışması hazırlanmaktadır.

Roma ve Geç Antik Çağ verileri düz yerleşimler olarak belirlediğimiz küçük çiftlik yerleşimleri tarzındaki alanlarda yoğunluk kazanmaktadır ve kerpiç mimari görülmektedir. Alanlarda görülen zeytinyağı- şarap üretimine yönelik işlik parçaları dağınık çiftlik yapılarının tarımsal üretim amacıyla organize edildiğini kanıtlar niteliktedir. Tarımsal üretim organizasyonun bölgede geliştiği Roma Döneminde Dede Harabeleri, İğne (Ayna) Bacı, Dilencioğlu gibi küçük boyutlu kırsal yerleşimlerin bölgede sayısal olarak arttığı gözlemlenmiştir. Ne yazık ki bu küçük boyutlu yerleşimler genellikle günümüzde de yoğun tarımsal etkinliklerin gerçekleştiği alanlarda yer almalarından dolayı yoğun tahribat altındadır. Dede Harabeleri ile Yenice Höyük ve çevresinde sürdürülen kazı çalışmalarında tespit edilen kırsal üretim ve konut alanları Roma Döneminde bölgenin yerleşim sistemlerinin anlaşılmasının yanı sıra, üretim ve ticari ilişkileri de açığa çıkartabilecek verileri ortaya koymuştur. Roma döneminde kırsal üretim alanlarının yanı sıra Yona ve Til-Halit Höyüklerinde tespit edilen bir kısmı ithal kaliteli seramik malzeme bölgede yönetsel merkezlerinde varlığının sorgulanması gerektiğini ortaya koymuştur.

Roma Dönemine tarihlenen ve bölgenin Geç Roma genel yerleşim yapısından ayrılan merkezler: kireç taşı büyük blok taşlardan örülmüş duvarlar, mimari bloklar ve mozaik kalıntısı tespit edilen Karadibek Tepesi Mevki 2 (Resim: 8) ve Hülmen Mevkii adı verilen alanlardır. Bu alanlardaki mozaiklerde beyaz renkli büyük tesseralar kullanılmıştır. Bu alanlardaki farklı yapılanmalar dini/kamusal bir yapının olduğunu akla getirmektedir.

Nekropol/ Mezar Alanları:

Yalnızbağ Nekropolü olarak tescil edilen nekropol alanında 13 kaya mezarı tespit edilmiştir. Tespit edilen mezarların tamamının girişi, güney yöndedir ve bu mezarlardan 3 tanesinin girişi açıktır. Arcosoliumlu mezarlar (Çizim: 1) oldukça tahrip olmuş durumdadır.

Karadibek Tepesi Mevkii 1 olarak adlandırdığımız alanda girişi doğu yönüne bakan kaya mezarı tespit edilmiştir. Kaçak kazıcılar tarafından kazıldığı ancak mezar odasına ulaşamadığı görülmüştür. Gaziantep'in güneyinde kaya mezar geleneği pek bilinmese de bölgede bu geleneğin varlığı daha önceki yıllarda yapılan kazılarla da ispat edilmiştir⁷.

7 Karadibek Tepesi'nde 2013 yılında, Doğanpınar Barajı inşaatı sırasında Gaziantep Müze Müdürlüğü ve Gaziantep Üniversitesi Arkeoloji Bölümü tarafından kurtarma kazıları yapılmıştır.

Keçikuyusu köyüne bağlı Seferin Mağaraları adı ile bilinen bölgede yapılan çalışmalarda 5 kaya mezar odası, 3 mağara ve 1 sarnıç tespit edilmiştir (Resim: 9). Alanda yapılan araştırmalar sonucunda Roma dönemine tarihlenen amorf seramik parçaları bulunmuştur. Kayıtlarda yer almayan nekropol alanının tescil önerisi hazırlanmıştır.

Yol ve Su Yolları:

Tilbaşar Höyüğü eteklerinden kuzeydoğu istikametinde giden Rasaf Yolu olarak bilinen antik yolun belgeleme çalışması yapılmıştır. 7 m. genişliğinde olan ve kenarlarda büyük boyutlu kenar taşlarının gözlemlendiği yolun (Resim: 10) Tilbaşar Höyük'ten, Nizip veya Karkamış'a bağlantı sağladığı düşünülmektedir. Tilbaşar Höyüğünün yaklaşık 250 m. kuzeydoğusunda, Antik Rasaf Yolunun bağlandığı noktada Sacır akarsuyunun üzerinde kurulu olan taş köprü fotoğraflanarak belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır.

Ayrıca Osmanlı Kaynaklarında ismine rastlanan ve Sazgın Höyük etrafındaki kaynaklardan aldığı suyu, Halep'e ulaştırdığı bilinen Halep Arkı'na (Resim: 11) dair çeşitli kanallar ve kuyular araştırmamız kapsamında belgelenmiştir. Günümüze ne yazık ki az bir kısmı ulaşan Halep Arkına ait Arapça bir kitabe tespit edilmiştir. Arkın iç kısmında yaptığımız çalışmalarda ise derinliğinin yaklaşık 6 m., genişliğinin ise 1.5- 2 metreyi bulduğu ve anakayanın zayıf olduğu kısımlarda düzgün kesme taşlarla örülerek desteklendiği görülmüştür.

Çaybaşı Köyü'nden Sinan köyüne giden yolun yaklaşık 4. km.'sinde tali yolun 10 m. doğusunda yer alan Bakunun Sarnıcı'nda (Resim: 12) ve Çaybaşı Köyünün yaklaşık 2.6 km. kadar doğusunda, Ballıkaya mevkiinin doğu kısmında yer alan vadi eteğinde Harabe Bağlar olarak adlandırılan bir başka sarnıcın daha belgeleme çalışması yapılmıştır.

Tekil Buluntular:

Höyük ve düz yerleşimler harici köy merkezlerinde yaptığımız çalışmalarda tekil buluntulara rastlanmıştır. Bir çok köyde altar parçaları ve mimari

bloklar, ışık parçaları bulunmuş; çizim ve resimlerle belgelenmiştir. Doğanpınar, Duruköy, İnkılap ve Dokuzöl köylerinde ise stel ve stel parçaları tespit edilmiştir.

Duruköy Mezar Steli (Resim: 13): Bazalt taştan yapılan stel 44 cm. genişliğinde, 130 cm. uzunluğundadır. Taç kısmında rozet motifi yer alan stelin her iki yanında sütun şeklinde kabartmalar görülürken ortada yün sepeti üzerinde kartal, yanlarda ise kol motifleri görülmektedir. Stelin taç kısmında ve alt tarafında Latince yazıt bulunmaktadır. M.S. 4. yüzyıla tarihlenen stelin benzer örnekleri Gaziantep Müzesi'nde bulunmaktadır. Tarladan toprak alımı sırasında bulunan ve çiftlik bahçesine taşınan stelin, müzeye nakli gerçekleştirilmiştir.

Doğanpınar Köyü'nde yer alan mezar stelinin köylüler tarafından yine tarladan bulunarak köye getirildiği ve getirildiği şekli ile korunduğu belirtilmiştir. Ancak stelin traşlanarak, sonradan kapı eşiği olarak kullanıldığı ve kabartmaların tahrip olarak stel özelliğini kaybettiği tespit edilmiştir. Stelin üst tarafında kartal figürünün sadece bir kısmı korunabilmiştir. Stel, 180 cm. genişliğinde, 70 cm. uzunluğunda ve 35 cm. derinliğindedir ancak alt tarafı kırık ve eksiktir.

Sınırda yakın köylerde yapılan araştırma sonucunda İnkılap Köyü içerisinde köylüler tarafından taşınarak getirilmiş 1 adet stel parçası evin önüne sabitlenmiştir ve üzerinde ayakta duran bir erkek figürü görülmektedir (Resim: 14).

Tahribatlar:

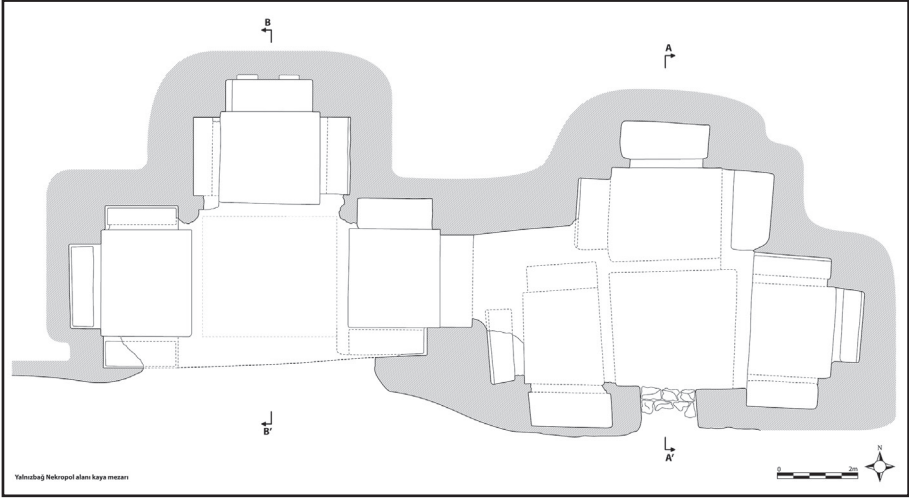
Çalışma bölgesinde tarımsal tahribat oldukça yoğundur. Dedeharabeleri, İğnebacı, Dilenci Oğlu gibi geç dönemlere ait küçük yerleşimlerde tarımsal tahribatlar daha yoğun boyuttadır. Tarımsal tahribatların yanı sıra Sazgın, Yeşildere ve Tünp gibi devasa boyutlarda höyükler modern yerleşimlerin yoğun tahribatına maruz kalmıştır. Bir çok höyükte irili ufaklı çok sayıda kaçak kazı çukuru gözlemlenmiştir. Özellikle Kastel Höyük'te iş makineleri ile yapılan kaçak kazılar höyüğün neredeyse ¼'ün yok olmasına sebep olmuştur.

İş makineleri ile yapılan bir başka kaçak kazı Çavuşbaşı Höyük'te tespit edilmiştir. 2016 yılında ziyaret edilen höyüğe 2017 yılında tekrar gidildiğinde höyüğün doğu eteğinin büyük kısmı kazıldığı ve höyüğe çok büyük zarar verildiği fotoğraflanarak belgelenmiştir. Yapılan incelemede kesitte açıkta kalan tüme yakın bir kap bulunmuştur.

Dokuzyol Köyü'nde yapılan araştırmalarda modern yerleşimin bir kısmının höyük üzerine kurulduğu ve höyüğün tamamen tahrip olduğu görülmüş ve sınırları saptanamamıştır. Az sayıda seramiğe rastlanan köyde muhtelif yerlerde mimari unsurların yer aldığı görülmektedir. Bunlar arasında bezemeli sütun tamburu ve aslan kabartmalı blok yer almaktadır. Ayrıca köylüler evlerin temelinde de mimari blokların kullanıldığını belirtmektedirler.

Sonuç:

Çalışmalarımız sonucunda arazi belgelemelerinin yanında fotoğraf, çizim ve toplam 23 adet envanterlik, 17 adet etüdlük eserin envanter çalışmaları tamamlanarak müze müdürlüğüne teslim edilmiştir. Ayrıca 2016 yılında 15, 2017 yılında 8 alanın tescil önerisi hazırlanarak ilgili kurumlara bildirilmiştir.

Çizim 1: Yalnızbağ Nekropolü 1 No.lu kaya mezarı

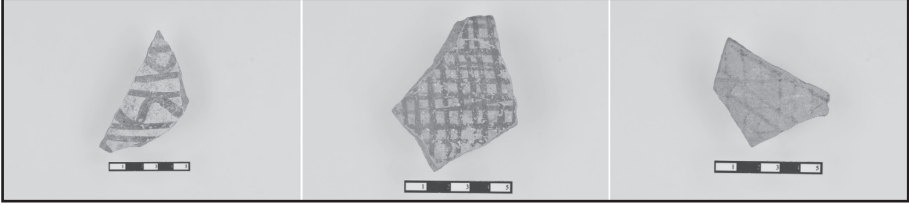

Resim 1: Güzelce Paleolitik Dönem taş alet merkezi

Resim 2: Halep Arkı civarında bulunan taş el baltası

Resim 3: Abbas Höyük Halaf Seramikleri

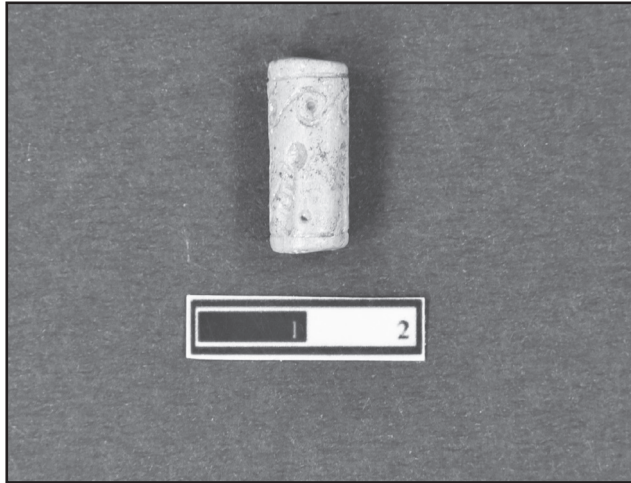
Resim 4: Abbas Höyük Obeid Seramikleri

Resim 5: Karadibek Höyük'te kaçak kazı sonucu ortaya çıkan bir çömlekçik ve kase

Resim 6: Karadibek Höyük ve Til Halit Höyük'te ele geçen çömlekçik ve kaseler

Resim 7: Til Halit Höyük silindir mühür

Resim 8: Karadibek Tepesi Mevkii 2'deki blok taşlardan oluşan duvar

Resim 9: Seferin mağarası (2-3 numaralı mezarlar)

Resim 10: Tilbaşar Taş Köprü

Resim 11: Halep Arkı

Resim 12: Bakunun Sarnıcı

Resim13: Duruköy mezar steli

Resim 14: İnkılap Köyü mezar steli

PAINTING ON ROCK-HEWN SETTLEMENTS IN CAPPADOCIA: KNOWLEDGE, PRESERVATION AND ENHANCEMENT (2017 CAMPAIGN)

Maria ANDALORO*

From 10 to 24 September 2017, the University of Tuscia conducted the survey *Wall Paintings in Cappadocia: A Knowledge, Conservation and Development Project*¹. The successful completion of our work in Cappadocia was made pos-

---

* Maria ANDALORO,

- 1 This research mission is part of a larger project called “For a data bank of wall paintings and mosaics of Asia Minor (4th-15th centuries): images, materials, techniques of execution”. The project includes two phases. The first one was conducted in Turkey, on the island of Kûçûk Tavşan Adası and on many other sites in the territory of the gulf of Mandalya. See: M. Andaloro, *Kûçûk Tavşan Adası Final Report 1996-2005*, (Cannakale, 24 May – 2 June 2006), Ankara 2007, pp. 1-14. The second phase takes place in Cappadocia. See: M. Andaloro, *Rock Paintings of Cappadocia: Images, Materials and State of Preservation*, in *XXV International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Kocaeli, 28 May – 1 June 2007), Ankara 2008, pp. 163-178; Ead., *Project on the Rock Paintings in Cappadocia. The Church of the Forty Martyrs in Şahinefendi* (Report 2007), in *The XXVI International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Ankara, 26-30 May 2008), Ankara 2009, pp. 187-200; Ead., a cura di, *L'Università della Tuscia in Cappadocia – Kapadokya' daki Tuscia Üniversitesi*, in *La Cappadocia e il Lazio rupestre. Terre di roccia e pittura/ Kapadokya ve kayalık Lazio bölgesi. Kayaların ve resmin toprakları*, Catalog of the exhibition, (Rome, 18 June – 3 July 2009), Rome 2009, pp. 108-115; Ead., *Project on the Rock Paintings in Cappadocia. The Church of the Forty Martyrs in Şahinefendi* (Report 2008), in *The XXXI International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Denizli, 25-29 May 2009), Ankara 2010, pp. 517-533; Ead., *The project on the rock paintings in Cappadocia and the Church of the Forty Martyrs in Şahinefendi. Analyses and Restoration* (Report 2009), in *The XXXII International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Istanbul, 24-28 May 2010), Ankara 2011, pp. 155-172; Ead., *The Project on the rock paintings in Cappadocia and the church of the Forty Martyrs in Şahinefendi. Research and Preservation* (Report 2010), in 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, (Malatya, 23-28 Mayıs 2011), Ankara 2012, vol. 3, pp. 115-133; Ead., *The Project on the rock paintings in Cappadocia. Research and preservation in the Göreme Open Air Museum* (Report 2011), in *The XXXIV I International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Çorum, May 28th-June 1st, 2012), Ankara 2013, pp. 133-146; Ead., *Per la conoscenza, la conservazione e la valorizzazione delle chiese rupestri della Cappadocia*, in *Turchia e Italia. Orizzonti archeologici*, in *Arkeoloji ve Sanat*, 139 (2012), pp. 165-177; Ead., *The Project on the rock paintings in Cappadocia* (2012). *Research and preservation: 1. the Göreme Open Air Museum; 2. the church of the Forty Martyrs*

sible through the permission and support provided by the General Direction of Monuments and Museums of the Turkish Republic. For the 2017 survey, in particular, we are greatly indebted to our deputy Guzin Karaköy from the Archaeological Museum of Marmaris, who provided support for our activities in the region.

---

in *Şahinefendi*, in *The XXXV I International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Muğla, 27-31 May 2013), pp. 120-135; Ead., *Lo spazio del culto nelle chiese rupestri della Cappadocia*, in *Arkeoloji ve Sanat*, 148 (2015). Some results were also presented at the first international Symposium on the History and Culture of Nevşehir held at Nevşehir University in November 2011: M. Andaloro, *The new Tokalı Kilise, or the Sistine Chapel of Cappadocia*, C. Bordino, *A land dwelt by God. The development of Christian Church in the region of Nevşehir (IV- XIII centuries) and its role in visual arts*, P. Pogliani, *The valorisation of the rock churches of Cappadocia through the restoration*, in 1. Uluslararası Nevşehir Tarih Ve Kültür Sempozyumu (Nevşehir Üniversitesi, 16-19 Kasım 2011). Nevşehir Üniversitesi, 16-19 Novembre 2011, Nevşehir 2012, vol. 5, pp. 5-26, vol. 2, pp. 161-184, vol. 6, pp. 289-302; and to the following more recent international Symposium: M. Andaloro, G. Bordi, C. Bordino, P. Pogliani, V. Valentini, *Signs on the rock. Red paintings in the valleys of Göreme and Kılıçlar*, in *Hypogea 2017. Proceedings of International Congress of Speleology in Artificial Cavities* (Cappadocia, March 6/10, 2017), ed. by M. Parise, C. Galeazzi, C. Bixio, A. Yamac, Nevşehir 2017, pp. 11-19; M. Andaloro, P. Pogliani, V. Valentini, *Painting on rock settlements in Cappadocia. A database and a virtual museum for the enhancement of the area*, in *Hypogea 2017. Proceedings of International Congress of Speleology in Artificial Cavities* (Cappadocia, March 6/10, 2017), ed. by M. Parise, C. Galeazzi, C. Bixio, A. Yamac, Nevşehir 2017, pp. 493-502; M. Andaloro, *Kayalık Kapadokya'da resim "üretimi"/La "produzione" di pitture nella Cappadocia rupestre*, in *"Arkeoloji ve Sanat"*, 154 (2017), pp. 121-134; M. Benucci, G. Romagnoli, *Bizans Dönemi Kapadokyası'nda Ekonomi ve Üretim Faaliyetleri. Şahinefendi (Nevşehir) Araştırma Çalışmalarından Bazı Veriler / Economy and production activities in the Byzantine Cappadocia. Some data from the survey of Şahinefendi (Nevşehir)*, in *"Arkeoloji ve Sanat"*, 154 (2017), pp. 188-189; M. Benucci, M. Carpiceci, F. Colonnese, C. Inglese, G. Romagnoli, *The rock-cut settlement and the courtyard complex of Şahinefendi (Nevşehir, Turkey)*, in *Hypogea2017. Proceedings of International Congress of Speleology in artificial cavities* (Göreme, 6-8 marzo 2017), a cura di M. Parise, C. Galeazzi, R. Bixio, A. Yamaç, Roma 2017, pp. 251-260; M. Benucci, C. Crescenzi, C. Giustiniani, G. Romagnoli, *Survey on a monastic complex in the area of Göreme (Nevşehir, Turkey)*, in *Hypogea2017. Proceedings of International Congress of Speleology in artificial cavities* (Göreme, 6-8 marzo 2017), a cura di M. Parise, C. Galeazzi, R. Bixio, A. Yamaç, Roma 2017, pp. 404-412; M. Benucci, G. Romagnoli, *Bizans Dönemi Kapadokyası'nda Ekonomi ve Üretim Faaliyetleri. Şahinefendi (Nevşehir) Araştırma Çalışmalarından Bazı Veriler / Economy and production activities in Byzantine Cappadocia. Data from the Şahinefendi survey (Nevşehir)*, *"Arkeoloji ve Sanat"*, 154 (2017), pp. 188-189; Bixio A., Bixio R., De Pascale A., Traverso M., 2017, *The concentric refuge of Kılıçlar Kilisesi (Göreme - Cappadocia)*, *Proceedings of the International Congress in Artificial Cavities 'Hypogea 2017, Cappadocia (Turkey)*, March 6/8 2017, pp. 313-326; Bixio A., Bixio R., De Pascale A., 2017, *The rock-cut sites in the basin of Şahinefendi (Ürgüp - Cappadocia)*, *Proceedings of the International Congress in Artificial Cavities 'Hypogea 2017, Cappadocia (Turkey)*, March 6/8 2017, pp. 261-275; Bixio A., Bixio R., De Pascale A., Maifredi A., Traverso M., 2017, *Rock-cut hydraulics in Cappadocia: the tunnel-cisterns of Göreme*, *Proceedings of the International Congress in Artificial Cavities 'Hypogea 2017, Cappadocia (Turkey)*, March 6/8 2017, pp. 151-164; M.R. Menna, *İmparator Nikeforos Fokas Zamanında Toprağı İşlemek / Cultivating the land in Cappadocia in the age of Emperor Nikephoros Phokas*, in *"Arkeoloji ve Sanat"*, 154 (2017), pp. 186-187.

The main aim of the work carried out during the 2017 campaign was to study and document the rupestrian habitats and wall paintings in the Göreme area with the goal of implementing the database and completing the virtual museum of Cappadocia.

The 2017 campaign continued the analyses of the churches of the Göreme Open Air Museum and surrounding valleys (fig. 1), conducted by an interdisciplinary team of art historians, archaeologists, agronomists, and photographers from the University of Tuscia.

During the 2017 campaign, the research carried out addressed three objectives:

- I. the study and analyses of the wall paintings with particular attention to the Early Byzantine phase and the monuments close to the Tokalı church in the Göreme Valley;
- II. the comprehension and documentation of the rupestrian habitats;
- III. the enhancement of the monument and landscape of the Göreme Valley through the study of the rural landscape.

I. *The study and documentation of the wall paintings*

The research was conducted in the New Church of Tokalı and in the monuments located in Göreme and the surrounding valleys:

1. In the New Church of Tokalı (fig. 2)², the research team continues its long-term involvement in the conservation project.

The New Church decoration represents the highest level of painting achieved in Cappadocia, and the monument is one of the best-known and most visited in the entire region. The conservation-restoration project is di-

---

2 A. Wharton Epstein, *Tokalı Kilise. Tenth-century metropolitan art in Byzantine Cappadocia*, Washington DC 1986, with previous bibliography; M. Andaloro, *Committenti dichiarati e committenti senza volto. Costantino, Niceforo, Leone per la Tokalı Kilise in Cappadocia*, in *Medioevo: i committenti*, Atti del convegno internazionale di studio a cura di A. C. Quintavalle, Milano 2011, pp. 67-86; C. Jolivet-Lévy, *La Cappadoce un siècle après Guillaume de Jerphanion*, avec la collaboration de Nicole Lemaigre Demesnil, 2 voll, Paris, 2015.

rected in cooperation with Murat Gulyaz, Director of the Nevşehir Archaeological Museum, and the team of the Regional Restoration Laboratory of Nevşehir³.

During the 2017 campaign, the restoration involved (figg. 3-4):

- the paintings on the walls and ceiling of the corridor situated between the naos and the three apses
- the paintings on the adjacent ceiling.

2. In Göreme and the surrounding valleys the team examined a group of rupestrian churches to gain a deeper understanding of aspects of medieval painting at Cappadocia, concentrating on the churches in that area. The research applied the same integrated, interdisciplinary methodology as in previous years⁴, examining the iconographic, decorative and compositional arrangements, and the painting styles, technical procedures and materials.

In particular, the study of the pictorial decoration had two main objectives:

a) to complete the examination of the group of churches ascribed to the Early Byzantine phase (6th-9th centuries); b) to further examine some monuments situated in the area surrounding the Tokalı Kilise and in the Göreme valley.

---

3 M. Andaloro, *Kapadokya kaya kiliselerinin tanınması, korunması ve kiliselere değer kazandırılması projesi / Per la conoscenza, la conservazione e la valorizzazione delle chiese rupestri della Cappadocia*, in *Turchia e Italia. Orizzonti archeologici*, in «Arkeoloji ve Sanat», 139 (2012), pp. 163-177; F. Açıkgöz, L. Alberti, M. Andaloro, C. Caldi, G. Dikilitaş, P. Pogliani, V. Valentini, U. Yalçınkaya, *Kayalık Kapadokya'daki Resimli Süslemelerin Restorasyon Çalışmaları / The restoration of the rock hewn paintings in Cappadocia*, in «Arkeoloji ve Sanat», 154 (2017), pp. 190-191.

4 M. Andaloro, *The Project on the rock paintings in Cappadocia and the church of the Forty Martyrs in Şahinefendi. Research and Preservation (Report 2010)*, in 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, (Malatya, 23-28 Mayıs 2011), III vol., Ankara 2012, vol. 3, pp. 115-133; Ead., *The Project on the rock paintings in Cappadocia. Research and preservation in the Göreme Open Air Museum (Report 2011)*, in 30. Araştırma Sonuçları Toplantısı (Çorum, 28 Mayıs – 1 Haziran 2012), II vol., Ankara 2013, pp. 133-146; Ead., *The Project on the rock paintings in Cappadocia (2012). Research and preservation: 1. the Göreme Open Air Museum; 2. the church of the Forty Martyrs in Şahinefendi*, in *The XXXV I International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry (Muğla, 27-31 May 2013)*, Ankara 2014, pp. 120-136; Ead., *Project For The Knowledge, Preservation And Enhancement Of Rupestrian Habitats In Cappadocia And The Data Base Of Rock Hewn Paintings*, in 34. Araştırma Sonuçları Toplantısı (Edirne, 23-27 Mayıs 2016), Edirne 2017, vol. 2, pp. 51-70; Ead., *Painting on rock-hewn settlements in Cappadocia: knowledge, Preservation and enhancement (2016 campaign)*, in 35. Araştırma Sonuçları Toplantısı (Bursa, 22-26 Mayıs 2017), Bursa 2017, vol. 2, pp. 99-112.

A. The Early Byzantine phase

The main focus of the research in Cappadocia is an integrated study of paintings in their architectural context. There are over two hundred painted churches; their dating covers eight centuries – from the 6th to the 13th – with a succession of multiple chronological phases. To unravel the complexity and arrangement of pictorial production in the area surveyed an investigation methodology was developed which combines the study of paintings – based on historical-artistic aspects, techniques and materials – with an analysis of the monumental context and excavation phases.

The Early Byzantine phase, which preceded and in part coincided with the iconoclastic era, requires great critical engagement in that the chronology of the paintings ascribable to this period is often uncertain and ranges between the 6th and 9th centuries, with scholars taking different sides⁵.

Firstly, we considered the general framework relating to a series of over thirty churches situated in the Nevşehir region, which belong to this phase; secondly, we concentrated on a core made up of the following eight churches: St. John the Baptist in Çavusin; Saints Joachim and Anna and the church of the stylite Niceta (Üzümlü Kilise) in the Kızıl Çukur valley; Derebağ Kilise in Uchisar; St. George in Zindanönü; Timios Stauros in the Gomeda valley; Saint Stephen in Cemil; Karlık.

As regards the churches of St. John the Baptist in Çavusin⁶ and Saint Ste-

-
- 5 N. Thierry, *Peintures murales de six églises du Haut Moyen Age en Cappadoce*, "Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres", CXIV, 3, 1970, pp. 444-479; A. Wharton Epstein, *The 'iconoclast' churches of Cappadocia*, in *Iconoclasm: papers given at the ninth Spring Symposium of Byzantine studies*, a cura di A. Bryer, Birmingham 1977, pp. 103-111; N. Teteriatnikov, *The frescoes of the Chapel of St. Basil in Cappadocia: their date and context reconsidered*, in "Cahiers archéologiques", XL 1992, pp. 99-114; C. Jolivet-Lévy, *La Cappadoce médiévale. Images et spiritualité*, St. Léger Vauban 2001 (ed. It. *L'arte della Cappadocia*, Milano 2001), pp. 34-40; Ead., *La Cappadoce aux VIIIe-IXe siècles: quelques nouveaux témoignages archéologiques*, in *Medioevo mediterraneo*, a cura di A. C. Quintavalle, (I convegni di Parma, 7), 2007, pp. 234-242; N. Lemaigre Demesnil, *Architecture rupestre et décor sculpté en Cappadoce: Ve - IXe siècle*, Oxford 2010 (British archaeological reports/International series, 2093); M. Andaloro, *La chiesa di Hagios Basilios e la pittura delle origini in Cappadocia. Linee di un progetto*, in A.C. Quintavalle (a cura di), *Medioevo, natura e figura*, Atti del XIV Convegno Internazionale di Studi dell'Associazione Italiana Storici dell'Arte Medievale (Parma, 20-25 settembre 2011), Milano 2015, pp. 215-227.
- 6 N. Thierry, *La Cappadoce de l'antiquité au moyen âge*, Turnhout 2002, fiche 7; N. Lemaigre Demesnil, *Architecture rupestre* 2010, 31-36; C. Jolivet-Lévy, *La Cappadoce* 2015, pp. 127-129, pl. 126.1.

phen in Cemil⁷, the mapping of the relative pictorial palimpsests produced over the course of previous campaigns was checked and sometimes supplemented; work was carried out to specify the chronology of the different layers making up the palimpsests; an in-depth examination was conducted of all the iconographic and stylistic elements as well as the techniques useful to clarify the absolute chronology of the pictorial apparatus, which is still uncertain. At the end of our research we can state that the system of paintings in the church of St. John the Baptist in Çavuşin (fig. 5) has eight pictorial phases that can be dated to the period between the 6th and 10th centuries. They include an extensive figurative cycle in the apse and on the walls of the presbytery (3rd phase, 8th-9th centuries) and some isolated iconic panels along the walls of the naos (4th and 5th phases; 9th-10th centuries) (fig. 6).

In the church of Saints Joachim and Anna⁸ (fig. 7) the work carried out during the 2017 campaign allowed us to focus with greater clarity on the links existing between the excavation phases with regard to the two aisles, the presence of tombs and the pictorial campaigns. The integrated study of these factors produced a clearer picture of the succession of excavations over time – the most recent of which concern the north aisle – and the parallel succession of the various pictorial phases. These phases occurred between the 7th century, to which the paintings on the vault and west lunette of the small south aisle are dated, and the 9th century, the period we consider pertinent to the cycle with the stories of Saints Joachim and Anna and of the childhood of Mary situated in the northern aisle on the basis of the iconographic and

7 M. Restle, *Byzantine Wall Painting in Asia Minor*, Recklinghausen 1967, vol. I, p. 16, 17, 156-157; A. Wharton Epstein, *The 'iconoclast' churches* 1977, 107-108, 111; N. Thierry, *Haut Moyen Age en Cappadoce. Les églises de la région de Cavuşin*, I, Paris 1983, p. 32; J. Lafontaine-Dosogne, *Pour une problématique de la peinture d'église byzantine à l'époque iconoclaste*, in "Dumbarton Oaks Papers", 41, 1987, p. 330; Jolivet Lévy 1991, p. 163; Ead., *La Cappadoce* 2015, p. 217.

8 N. Thierry, *Eglise de Kızıl Tchoukour, chapelle iconoclaste, chapelle de Joachim et Anne*, "Monuments et mémoires. Fondation E. Piot", L 1958, pp. 105-146; M. Restle, *Byzantine wall painting*, vol. I, pp. 25-26, 144-145 (n. XXXIII), vol. III, pl. 344-354; N. Thierry, *Haut Moyen Age en Cappadoce. Les églises de la région de Çavuşin*, vol. II, Paris 1994, pp. 203-237; C. Jolivet-Lévy, *Les églises byzantines*, cit., pp. 47-50; N. Thierry, *La Cappadoce de l'antiquité au moyen âge*, Turnhout 2002, fiche 14; N. Lemaigre Demesnil, *Architecture rupestre et décor sculpté en Cappadoce: (Ve - IXe siècle)*, Oxford 2010, pp. 45-47; C. Jolivet Lévy, *La Cappadoce un siècle après Guillaume de Jerphanion*, avec la collaboration de Nicole Lemaigre Demesnil, 2 voll, Paris 2015, p. 150-152, with previous bibliography.

stylistic similarities with the 'twin' cycle recently discovered in the church of Derebağ in Uçhisar (fig. 8), the dating of which to the 9th century proposed by Jolivet is beyond doubt⁹.

Finally, the analysis expanded to the pictorial systems in churches we have not yet explored. The pictorial decoration of the church of Karlık (fig. 9), for example, which we analysed for the first time during this campaign, turned out to be of great interest for the study of early Byzantine paintings in Cappadocia, and in particular for the tangents it shows with the oldest layer in the church of Saint John in Güllü dere, which Thierry assigned to the 7th century¹⁰.

A) Analysis of the monuments in the area surrounding the Tokalı Kilise and in the valley of Göreme.

As regards the second objective, the following monuments were examined in-depth: Aynalı Kilise (Göreme 14); St. Eustachius (Göreme 11); San Daniele (Göreme 10); El Nazar (Göreme 1).

The different phases of the pictorial decoration in these churches were re-examined in relation to the excavation phases and the presence of tombs so that they could also be used to verify the relative chronology we proposed over the course of previous campaigns.

The analysis of the series of spaces arranged around the church of St. Eustachius¹¹ (fig. 10), for example, revealed surprising complexity. The church was dug out and decorated in the early decades of the 10th century with the vision of Christ in glory between angelic powers in the apse and a cycle of the

9 N. Lemaigre Demesnil, *Architecture rupestre*, pp. 74-74; C. Jolivet Lévy, *La Cappadoce un siècle après*, pp. 122-124, pl.118-120, with further bibliography.

10 N. Thierry, *Importance du culte de Saint Jean Prodrome en Cappadoce. A propos des absides de l'église no. 3 de Karlık*, in «Byzantinische Zeitschrift» vol. 84/85, 1991/92, pp. 94-116; Ead., *La Cappadoce de l'antiquité*, fiche 18; N. Lemaigre Demesnil, *Architecture rupestre*, p. 91; C. Jolivet Lévy, *La Cappadoce un siècle après*, p. 230, pl. 218.1-3.

11 C. Bordino, *La chiesa di sant'Eustachio a Göreme e la sua decorazione pittorica attraverso il database "Cappadocia. Arte e habitat rupestre"*, in CARE (*Corpus architecturae religiosae Europae, IV-X saec.*) - *Meaning and Use of Corpora*, 24th Annual International Scientific Symposium of IRCLAMA, a cura di M. Jurkovic, "Hortus Artium Medievalium", 24, 2018, pp. 80-89 with previous bibliography.

childhood of Christ on the vault of the naos. Thereafter, it underwent interior transformations involving expansion to the north and the addition of another two pictorial phases limited to the figure of San Quirico in the niche above the altar of the south apse and the Annunciation painted in the niche of the *prothesis* (ante 1143) (fig. 11), opened in a subsequent era on the eastern wall of the south chapel. The life of the church can be connected with an elaborate system of rooms carved into the cones and the rock bank next to the church. The characteristics of these spaces suggest they were residential. The complex was further expanded, probably in the post-Byzantine era, when tunnels were dug out that led to rooms designed for living in, or that had a defensive function, and that extended from the Göreme valley to the adjacent Kılıçlar valley.

II. Comprehension and documentation of the rupestrian habitats.

In the Göreme and Kılıçlar valleys work continued and expanded on the research carried out until 2012. One of the major aspects was the systemic study of types of rupestrian structures and settlement features in the area of the Göreme and surrounding valleys, including monasteries, churches, ‘civic’ buildings, homes and gardens¹². The aim, in part, is to understand how these structures and features fitted in with the lifestyles that evolved over the centuries.

The survey work has documented numerous rupestrian environments and provided concrete evidence of very early functional uses, including the identification of spaces for residential purposes. A particularly important contribution to these lines of research was provided by relief documentation produced with a 3D scanner during the previous campaigns¹³.

In the 2017 campaign, we continued to examine some “courtyard” complexes in the Göreme area.

---

12 M. Andaloro, *The Project on the rock paintings*, pp. 120-135.

13 C. Crescenzi, *A promenade in rupestrian landscapes of Cappadocia. Survey, notes and new technologies*, in UNISCAPE_EN_ROUTE, 2016, pp.62-72; M. Carpicci, F. Colonnese, C. Inglese, A. Angelini, *Model and experience. Measuring deformations of rupestrian architectures in the area of Göreme*, in *Proceeding of International Congress of Speleology in Artificial Cavities, Göreme 2017*, pp. 30-39.

The analysis of the “Aynalı Kilise” (fig. 12) complex was completed, having been subject to an initial analysis during the 2016 campaign and detected with a laser scanner by the group from “Sapienza” University of Rome¹⁴. An analysis of excavation traces provided further confirmation of the stratigraphic sequence already outlined, in particular as regards the core service areas.

The original courtyard settlement, referable concordantly to the mid-Byzantine era, features an open courtyard with five spaces opening on to it; their entrances are on one monumental façade divided into three orders¹⁵. The spaces include the three-aisle church, which can also be accessed through a small vestibule and an adjoining reception room with a vaulted ceiling.

The church and reception room have unique characteristics in terms of size and the quality of the decorations, painted in red directly onto the rock and only in limited areas on plaster.

The reception room has a simple entrance to a narrow room with a “millstone door” which leads via a staircase to the rooms of the upper floor used as a pigeon house. These latter, together with others placed at the edge of the settlement, such as apiaries and wineries, can be ascribed to a phase subsequent to the structure of the mid-Byzantine period.

The second complex focused on was the rock monument adjacent to Kılıçlar Kilise in Göreme (fig. 13). The courtyard complex conserves just a small part of the main façade which delimits a rectangular vestibule which provided access to three rooms. A few metres away from these spaces the remains of a small kitchen with an almost square plan can be recognized. A direct inspection of the interior rooms and the general re-examination of the context revealed similarities in the plans and decorative apparatus with the

---

14 M. Carpicci, C. Inglese, F. Colonnese, *The cave revealed. The Monastery of Aynalı and the representation of rupestrian architecture*, in *Envisioning Architecture. Image, Perception and Communication of Heritage*, Lodz 2015, pp. 329-337.

15 M. Benucci, C. Crescenzi, C. Giustiniani, G. Romagnoli, *Survey on a monastic complex in the area of Göreme (Nevşehir, Turkey)*, in *Hypogea2017. Proceedings of International Congress of Speleology in artificial cavities (Göreme, 6-8 marzo 2017)*, a cura di M. Parise, C. Galeazzi, R. Bixio, A. Yamaç, Roma 2017, pp. 404-412.

“Beş Parmak” complex in Şahinefendi, clearly identifiable as a secular residence of the mid-Byzantine era¹⁶.

III. Enhancement of the monument and landscape of the Göreme Valley through the study of the rural landscape

Following the creation of the virtual museum of Cappadocia and the online database¹⁷, both tools for enhancing and communicating the project and the research lines created over the years by the team from the University of Tuscia, a decision was made to steer the enhancement project towards actions to redevelop the valleys explored during the survey. Attention to the landscape, developed so far in terms of understanding its aesthetic value and the close relationship with delicate conservation aspects¹⁸, is now also using the analysis of the rural landscape to identify an enhancement strategy for the valleys of Cappadocia which integrates the artistic and cultural aspects with the environment and nature (fig. 14).

The work conducted during the 2017 campaign allowed us to analyse the traditional rural contexts that make up the landscape of Cappadocia through inspections in the valleys dug into the plateau by wind or water erosion and altered over the centuries by man. Thanks to the presence of fertile soil and the available water resources, they feature vineyards, and fruit and vegetable crops. It became clear even from the first inspections that there was a great abundance of biodiversity in the ecosystem, specific and intraspecific, represented by a complex landscape mosaic, a polycultural system and fruit and vegetable varieties which, due to the prevailing organoleptic characteristics and the age of the system, seem to be of ancient origin (fig. 15). Apricots, wal-

---

16 M. Benucci, G. Romagnoli, *Complessi residenziali “a corte” nella Cappadocia rupestre. Alcuni esempi dal territorio di Nevşehir*, Atti dell’VIII Congresso Nazionale di Archeologia Medievale SAMI, Matera 2018, in press.

17 M. Andaloro, P. Pogliani, V. Valentini, *Painting on rock settlements in Cappadocia. A database and a virtual museum for the enhancement of the area*, in *Hypogea 2017. Proceedings of International Congress of Speleology in Artificial Cavities* (Cappadocia, March 6/10, 2017), ed. by M. Parise, C. Galeazzi, C. Bixio, A. Yamac, Nevşehir 2017, pp. 493-502.

18 M. Andaloro, *Natura e figura in Cappadocia*, in *Medioevo, natura e figura*, Atti del XIV Convegno Internazionale di Studi dell’Associazione Italiana Storici dell’Arte Medievale (Parma, 20-25 settembre 2011), Milano 2015, pp. 189-213.

nuts, vines, almonds, apples, quinces, pomegranates, pears, plums and various vegetables are found among the unfolding valleys. The presence of wild species (such as almonds and plums) has also been noted, which increase the value of the region as a biogenetic reserve. The particular morphology of the area ensures optimal micro-climatic conditions, also due to the largely reduced presence of pests and diseases.

The cultivation practices, above all those concerning the conveyance, collection and distribution of irrigation water with the related surviving infrastructures, are examples of a very old tradition, which respect and even enhance the landscape and environmental values, exclusive to the local agricultural system.

In terms of common environmental characteristics, the sites visited (Göreme valley, Kılıçlar valley, Güllü dere valley, Kızıl Çukur and the Şahinefendi area) have an interesting variety of traditional rural landscapes. The value of this heritage adds to the well-known ones of the Cappadocia region and appears highly deserving of careful protection as well as enhancement.

Fig. 1: Cappadocia, Göreme valley

Fig. 2: Göreme Open Air Museum, New Church of Tokalı. View from the entrance.

Fig. 3: Göreme Open Air Museum, New Church of Tokalı. The restoration worksite.

Fig. 4: Göreme Open Air Museum, New Church of Tokalı. The the paintings on the walls and ceiling of the corridor during the restoration.

Fig. 5: Çavuşin, St. George the Baptist church. The apse.

Fig. 6: Çavuşin, St. George the Baptist church.
The palimpsest paintings.

Fig. 7: Kızıl Çukur valley, SS. Johachim and Anna church. North chapel.

Fig. 8: Uçhisar, Derebağ church. Annex with mural paintings.

Fig. 9: Karlık, Karlık church n.3. Apse.

Fig. 10: Göreme Open Air Museum, St. Eustachius church (Göreme 11). View from the entrance.

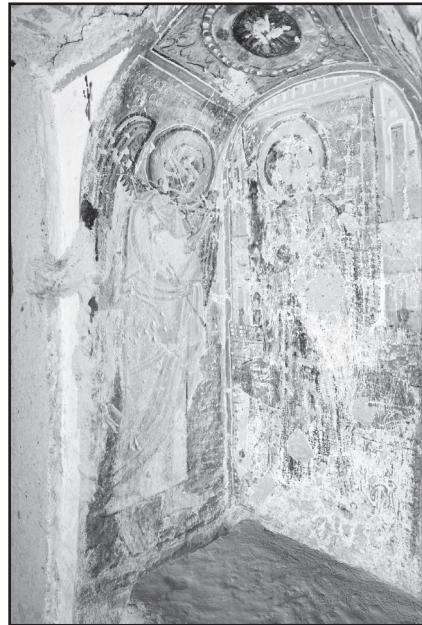

Fig. 11: Göreme Open Air Museum, St. Eustachius church (Göreme 11). The Annunciation painted in the niche of the *prothesis*.

Fig. 12: Göreme, Aynalı complex.

Fig. 13: Göreme, Kılıçlar complex.

Fig 14: Göreme, rural landscape of the valley. General view.

Fig. 15: Göreme, rural landscape of the valley nearby the Göreme Open Air Museum.

UŞAK PROTOHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMALARI PROJESİ (UPDAP) 2017 YILI SONUÇLARI (İLK SEZON)

Mehmet Ali YILMAZ*

Uşak İli Protohistorik Dönem Yüzey Araştırmaları Projesi (UPDAP) bölgesel olarak, Uşak İli'nin doğusunda yer alan Banaz ilçesi sınırları ile Kuzey-orta ve batı bölümünü içine alan Merkez ilçe sınırlarının tamamını kapsamaktadır. Sistematik kazılardan yoksun olan Uşak, kurtarma kazıları ve yüzey araştırmalarıyla arkeoloji dünyasında varlık göstermektedir. Halen devam eden ve Harun Oy¹ başkanlığında yürütülen yüzey araştırmaları bölgenin İlk Tunç Çağı kültür izleri odaklıdır. Devam eden diğer bir çalışma, Münteha Dinç² başkanlığında yürütülen yüzey araştırmasıdır ki bu araştırma da Uşak İli ve ilçelerindeki Eski Yunan-Roma (Arkaik, Klasik, Helenistik, Roma) yerleşimlerinin belgelenmesini hedeflemektedir. Devam eden ve sona ermiş tüm araştırmalar dikkate alındığında Uşak bölgesinde, özellikle Erken Tunç Çağı (Bundan sonra ETÇ) sonu (Geçiş dönemi) ile Orta Tunç Çağı (Bundan sonra OTÇ), Geç Tunç Çağı (Bundan sonra GTÇ) ve Demir Çağları (Bundan Sonra DÇ) ile ilgili önemli dinamikler dikkate alınmamıştır. ETÇ sonunda izlenen sosyal, siyasal ve teknolojik gelişmeler, Orta Tunç Çağı'nın tarihsel coğrafyasında Uşak bölgesinin durumu³, Batı Anadolu ile ilişkileri yazılı kaynak-

* Dr. Öğretim Üyesi, Mehmet Ali YILMAZ, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 1 Eylül Kampüsü, 64200-Uşak/TÜRKİYE.

1 Oy 2016; Oy 2017

2 Dinç-Kaplan-Taştemür-Yılmaz 2016

3 Özellikle Gojko Barjamovic'in (Barjamovic 2011: 357 vd.) Puruşanda'nın Acemhöyük'ten ziyade daha batıda aranması gerekli olduğu yönündeki fikirlerine destek sağlayacak yeni bulgular belki de Uşak bölgesinden gelecektir.

lardan bilinen Hititlerin Batı Anadolu yayılım güzergâhları, Ege kıyılarıyla bağlantı yolları, komşu ülkelerle ilişkilerinin durumu ve Uşak bölgesindeki kültür izleri ile Demir Çağ kültürlerinin (Frig, Lidya, Pers) bölgedeki varlığı araştırmalarımızın konularından bazılarıdır.

Uşak Protohistorik Dönem Yüzey Araştırmaları (UPDAP)⁴ 2017 yılı çalışmaları iki aşamalı olarak gerçekleştirildi: Arazi çalışmaları ve atölye çalışmaları. Çalışma tarihleri arasında hafta içi arazide tespit ve belgeleme çalışmaları, diğer günlerde ise Uşak Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Arkeoloji laboratuvarında seramik istatistik, küçük buluntu çizimi ve fotoğraflama çalışmaları yapıldı⁵.

ARAZİ ÇALIŞMALARI

2017 yılı arazi çalışmaları, çalışma programında belirtildiği gibi, Uşak İli'nin doğu bağlantısındaki önemli bir geçitte yer alan Banaz ilçesinde başladı. Burada toplamda 13 farklı köye bağlı, 10 höyük, 6 yerleşme ve 2 tümülüste çalışmalar gerçekleştirildi⁶ (Harita: 1). Projenin ilk sezonu olması nedeniyle öncelikle bölgeyi tanımak amacıyla geniş alanlı bir yüzey araştırması (*Extensive survey*) yapılmıştır. Projenin ilerleyen yıllarında önemli höyükler

4 Uşak Protohistorik Dönem Yüzey Araştırmaları (UPDAP) [Proje Numarası- YA0164002(2017)] 2017 yılı çalışmaları Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 02.06.2017 tarih ve E.112245 sayılı izin yazısına istinaden 11.09.2017-29.09.2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmalarımız sırasında Uşak Müzesi Uzmanlarından Müberra Türker bakanlık temsilcisi olarak görev yapmıştır. 2017 yılı çalışmalarına Dumlupınar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Dr. Öğretim Üyesi Asuman Kuru, Uşak Üniversitesi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyeleri Dr. Öğretim Üyesi Selahattin Polat ve Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Deniz, Mimar Hayrullah Oktay ile Uşak Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Ali Demir, Emrullah Coşkun, Kübra Yaman, Semi Eren Demir, Semih Genç, Semih Gümüşkanat ve Yaren Hardal katılmıştır. Araştırmalarımız Uşak Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından "Uşak Protohistorik Dönem Yerleşimlerinin Belgeleme ve İncelenmesi" başlıklı proje [Proje No: 2017/SOSB003] ile desteklenmiştir. Ayrıca Uşak Ticaret Borsası da çalışmalarımıza destek sağlamıştır.

5 Yerleşimlerden toplanan çanak çömlek parçaları ve diğer buluntular "Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Yapılacak Yüzey Araştırması, Sondaj ve Kazı Çalışmalarının Yürütülmesi Hakkında Yönerge" madde 9/y' de belirtildiği gibi Uşak Müzesi'nin 04.10.2017 tarih ve 1150 sayılı yazısına istinaden Uşak Üniversitesi Arkeoloji Laboratuvarına incelenmek üzere götürülmüştür.

6 Bu yayında Aslantaş Tümülüsü, Büyükturak Köy Mevkii, Paşacak Köyü Sultanoluğu Mevkii, Bahadır Köy Mevkii, Dümenler Tümülüsü gibi buluntu yerlerinin ayrıntıları verilmemiştir. Söz konusu alanlarla ilgili ayrıntılı bilgiler sonuç raporunda Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne sunulmuştur.

üzerinde yoğun yüzey araştırmaları (*Intensive survey*) gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. İncelenen yerleşimlerden elde edilen verilerin değerlendirilmesi ile sunulan tarihler 'ön teşhis' niteliğindedir. Detaylı tarihllemeler için analogik çalışmalar devam etmektedir. Aşağıda değerlendirilecek buluntu yerlerinin sıralaması araştırmanın seyrine göre (doğudan-batıya) yapılmıştır.

Çiftlik Köyü

Çiftlik Köyü, Banaz İlçesi doğu sınırında, kent merkezine 60 km. uzaklıkta, İzmir-Ankara karayolunun güneyinde yer almaktadır. Köyün doğusunda yer alan köy mezarlığının yakınında (Dilfilik Mevkii) yaklaşık 14.442 m²'lik (1,4 ha) bir alanı kaplayan höyük tespit edilmiştir. Çiftlik Höyük⁷ olarak bilinen yerleşim, Çayözü Deresinin batısında yer alır. Denizden yüksekliği 1242 m., akarsu tabanından yüksekliği ise 8 m.'dir. Akarsu vadisinde yer almasından ötürü etrafı alüvyal topraklarla kaplıdır. Çiftlik Höyük'ten toplanan çanak çömlek parçaları OTÇ'den Geç Roma ve Erken Bizans Dönemine kadar uzanan bir yerleşim dizisine sahip olduğunu göstermektedir (Resim: 1). Çiftlik Höyüğün yaklaşık 470 m. güney doğusunda, Çayözü Deresi'nin doğusunda ki yamaçtaki bozuk orman arazisi (Akyar mevkii) içinde yer alan nekropol⁸ olasılıkla Çiftlik höyük ve çevresindeki Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi yerleşimine aitti. Yaklaşık 13.000 m² (1,3 ha) alanı kaplayan nekropolde, tüfit ve marnların içine açılmış çok sayıda taş sanduka mezar kaçak kazıyla tahrip edilmiştir.

Karaköse Köyü

Karaköse Köyü, Banaz İlçesi'nin doğusunda, Uşak kent merkezine 63 km. uzaklıkta, Uşak-Afyon il sınırında yer alır. Karaköse'deki araştırmalarımız, daha önce Uşak Müzesi tarafından da tespiti yapılmış olan Ören Mevkii'nde gerçekleştirilmiştir. Ören Mevkii, Karaköse Köyü'nün 1,2 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Alanda gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırması sırasın-

7 Çiftlik Höyük Koordinatları: 35S 759932.4 D/4300884.9 K Rakım: 1242.3 m.

8 Çiftlik Höyük Nekropolü Koordinatları: 35S 760250 D / 4300537.2 K Rakım: 1254.6 m.

da, yaklaşık 51.000 m² (5,1 ha) alanda, dağınık bir şekilde Geç Roma veya Erken Bizans Dönemine ait olduğunu düşündüğümüz çanak çömlek parçalarının yanı sıra çatı kiremidi parçalarına rastlanılmıştır. Bu alandaki yerleşim izi dönemsel çeşitlilik göstermemesi nedeniyle tek dönemlik, köy tipi, düz bir yerleşme olarak değerlendirilmiştir⁹. Yerleşimin güneydoğusundaki tepenin kuzey batı yamacında tespit edilen 1.20 x 0.60 m. ölçülerindeki bir taş sanduka mezar, nekropolün bu alanda olduğuna işaret eder¹⁰.

Büyükoturak Köyü

Büyükoturak Köyü, Banaz İlçesi'nin doğusunda, Uşak Kent merkezine 57 km. uzaklıkta yer alır. Büyükoturak Köyü sınırları içindeki araştırmalarımız ilk olarak Uşak İli'nin kuzeydoğu ucuna yakın bir noktada başlamıştır. Köyün yaklaşık 3,5 km. kuzeyinde, Çukuren Deresinin doğusunda yer alan Çukurören Höyük¹¹ araştırılmıştır. Tren yolunun yaptığı kavsın içinde kalan alanda toplanan çanak çömlek parçalarından ETÇ'den Geç Roma-Erken Bizans Dönemine uzanan aralıksız bir yerleşimin gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Burada rastlanılan 16 kaçak kazı çukurunun 5 tanesinde mezar izlerine rastlanıldı. Bu alan Geç Antik Çağ yerleşimine ait nekropol alanıdır¹².

Büyükoturak Köyü sınırları içindeki diğer yerleşim, Banaz ilçe merkezinin 20 km doğusunda, Uşak-Ankara karayolunun kuzey kenarındaki doğal tepenin üzerinde yer almaktadır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan yerleşim 32.000 m² (3,2 ha) bir alanı kaplamaktadır. Tarafımızdan Mamaklar Höyük¹³ olarak isimlendirilen höyük, kuzeyinde Manda Deresi güneyinde ise Çırçır Deresi'nin oluşturduğu iki vadi arasında, akarsu yatağından 13 m. yüksekliğindedir (Resim: 2). Yerleşim bugün tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Höyükten toplanan çanak çömlek parçalarının ön teşhisi sonucunda ETÇ II ve III'e ait güçlü bir yerleşimden söz etmek mümkündür. Höyüğün batı bö-

9 Karaköse Ören Mevkii Koordinatları: 35S 239703.9 D / 4298481.5 K Rakım: 1295.7 m.

10 Karaköse Ören Mevkii Nek. Koordinatları: 36S 239802.4 D / 4298439.9 K Rakım: 1316.0 m.

11 Çukurören Höyük Koordinatları: 35S 754613.4 D / 4305317 K Rakım: 1112.3 m.

12 Çukurören Nekropol Koordinatları: 35S 754737.6 D / 4305460.8 K Rakım: 1114.4 m.

13 Mamaklar Höyük Koordinatları: 35S 754828.6 D / 4303725.3 K Rakım: 1081.7 m.

lümünde bulunan 2 adet taş topuz parçası¹⁴, 3 ezgi taşı ve 2 parça cüruftan hareketle endüstriyel alanların olabileceği düşünülmektedir.

Büyükoturak Köyü'nün 1,5 km. güneydoğusunda, Hacıkavak Mevkii¹⁵ olarak geçen alandaki bir sırt üzerinde bol miktarda Geç Antik Çağa ait çark yapımı, perdahsız çanak çömlek parçaları dikkati çekmektedir. Hacıkavak ve Çamurluk derelerinin arasında kalan ve günümüzde tarım arazisi olarak kullanılan yerleşimde erken izlere rastlanamamıştır. Alanın kuzeydoğu bölümündeki taş yığınlarının arasında 3.00x2.00 m. ölçülerindeki kaya kütlesi üzerinde 1.15 m. çapında, yaklaşık 0.30 m. derinliğinde, değirmen taşı olarak kullanılacağı tahmin edilen bir taş yarı işlenmiş halde tespit edildi.

Dümenler Köyü

Dümenler Köyü, Banaz İlçesi'nin doğusunda, Uşak Kent merkezine 56 km. uzaklıkta Bahadır Köyü'nün 3,5 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Malakaya deresinin oluşturduğu vadide yer alan köyün 800 m. güneybatısında, bugün Banaz-Hatıpler Alaba-Bahadır-Dümenler Göleti kenarında yer alan 5 m yüksekliğinde bir höyük yer almaktadır. Müze Kayıtlarında ve kültür envanterinde Dümenler Höyük¹⁶ olarak geçen yerleşim, günümüzde 14.300 m² (1.43 ha) alanı kaplamaktadır (Resim: 3). Höyükte izlenen erozyondan dolayı söz konusu ölçülerden daha büyük bir alanı kapladığı düşünülmektedir. Yüzeyden toplanan çanak çömlek parçaları ve taş aletler yerleşim ETÇ'den Osmanlı Dönemine uzanan bir tarih aralığını kapsadığını göstermektedir. ETÇ II ve III'ten bilinen el yapımı, kırmızı astarlı ve iyi perdahlı üçayaklı kaplar, burgu kulplar ve içe eğik ağız kenarlı çanaklar yaygın çanak çömlek grubudur (Resim: 3). Ayrıca ön teşhisle çark yapımı OTÇ "bead-rim" kâseleri¹⁷, GTÇ ve Demir Çağı'na ait olduğu bazı çanak çömlek gruplarının var olduğunu söyleyebiliriz. Höyüğün tepe ve doğu bölümü daha erken malzeme vermektedir. Doğu bölümünde çeşitli çakmaktaşı parçaları ile taş balta parçası

14 Lloyd-Mellaart 1962: Fig.F.3/2.

15 Hacıkavak Mevkii Koordinatları: 35S 754545.9 D / 4301070.2 K Rakım: 1140.7 m.

16 Dümenler Höyük Koordinatları: 35S 744525.4 D / 4303384.7 K Rakım: 1094.8 m.

17 Şahin 2015: 100 vd.

ve bir ağırşak parçası ele geçmiştir. Yapay göletin etrafında yapılan araştırmalarda da bazı çanak çömlek parçaları ile karşılaşıldı. Özellikle *tondosunda* geometrik ve bitkisel bezemeler bulunan yeşil sırlı bir Osmanlı kâsesinin yarısı dikkati çeken buluntular arasındadır.

Yenice Köyü

Yenice Köyü, Banaz İlçesi'nin yaklaşık 10 km. güneydoğusunda, Uşak şehir merkezine 64 km. uzaklıkta yer almaktadır. Yenice Köyü'ndeki araştırmalarımız, ağırlıklı olarak, müze kayıtlarında ve kültür envanterinde Yenice Höyük¹⁸ olarak geçen yerleşimde gerçekleştirilmiştir (Resim: 4). Yenice Höyük, Yenice Köyü'nün güney batısında yer almaktadır. Yenice Köyü'nün içinden geçerek Düzkişla köyüne bağlanan eski iç yolun 50 m. kuzeyindedir. Doğal bir sırt üzerinde yer alan höyüğün kuzeyinden Şaban Deresi geçmektedir. Höyüğün tepe noktası dere yatağından 22 m. yüksekliktedir. Bugün tarım arazisi olarak kullanılan höyüğün maddi kültür kalıntıları yaklaşık 24.350 m²'lik (2.43 ha) bir alana yayılmıştır. Neojen gölsel depolardan oluşan sahada killi-kireçli seriler yaygın görülmektedir. Höyük üzerinde gerçekleştirdiğimiz yoğun yüzey araştırmaları batı yamaç ile tepe bölümünde yoğun çanak çömlek parçalarının varlığını göstermiştir. Çanak çömlek verilerinin ön teşhis sonuçları, höyükteki yerleşimin ETÇ'den Geç Antik Çağ'a kadar uzandığını göstermektedir. El yapımı kırmızı astarlı, iyi perdahlı ETÇ II ve III içe eğik ağız kenarlı çanaklar, dışa eğik ağız kenarlı çömlekler, üçayaklı kaplar ile burgu kulpların¹⁹ yanı sıra çark yapımı OTÇ-GTÇ çanak çömlek parçaları²⁰ ve hilal ağırlık parçaları²¹ buluntuların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Ayrıca ETÇ olduğunu düşündüğümüz bir insan figürin parçası da önemli buluntular arasında yer almaktadır (Resim: 5). Höyüğün batı bölümünde izlenen bol miktarda depo kabı (*pithos*) parçası ve ezgi taşları bu alanda yer alan bir depo işlik alanının varlığını düşündürmektedir. Ayrıca höyükte Geç Antik Çağ'a ait olduğunu düşündüğümüz oluklu çatı kiremidi parçaları da ele geçmiştir.

18 Yenice Höyük Koordinatları: 35S 748652.2 D / 4288780 K Rakım: 1103.1 m.

19 Lloyd-Mellaart 1962: Fig.P.23/4.

20 Lloyd-Mellaart 1965: Fig.P3/12-18; Dedeoğlu-Abay 2014: 35, Fig.29

21 Dedeoğlu-Abay 2014: 22, Fig. 7.

Yenice Köyü içinde gerçekleştirilen araştırmalarda evlerin duvarlarında ve çeşmelerde birçok devşirme malzemenin varlığı dikkati çekmiştir. Şüphesiz bu bulgular, Yenice Köyü'nün arkeolojik geçmişi ve sürekliliği açısından oldukça önemli verilerdir.

Düzkişla Köyü

Düzkişla Köyü, Banaz İlçesi'nin doğusunda, Yenice Köyü'nün 4.3 km. güneyinde yer almaktadır. Yenice Köyü iç yol bağlantısı takip edilerek Düzkişla Köyü'ne geçildi ve buradaki araştırmalarımız müze kayıtlarında Düzkişla Ören Höyük Mevkii²² olarak geçen alanda gerçekleştirildi. Alan, Düzkişla Köyü'nün 700 m. kuzeyinde yer almaktadır. Ayvacık Deresi'nin güneyinde yer alan yerleşme yaklaşık 22.150 m²'lik (2.2 ha) geniş bir alana yayılmaktadır. Ancak bahsedilen yerleşim üzerinden toplanan çanak çömlek ışığında Geç Antik Çağ'dan erkene gitmeyen bir geçmişe sahiptir. Yüksek olasılıkla tek dönemlik bir yerleşimi andıran alandan toplanan Geç Antik Çağ çanak çömlek parçaları ile bol miktarda izlenen çatı kiremidi parçaları köy benzeri bir yerleşime işaret etmektedir. Depo küpü parçalarını çok olmasından hareketle yakınlarında şarap işliği veya mahzeni olabileceği düşünülmektedir.

Banaz (Merkez)

Banaz ilçe merkezinin %80'e yakını imar faaliyetlerinden dolayı arkeolojik dokuyla alakalı bilgi vermemektedir. Ancak merkez sınırlarının kuzey doğu bölümü halen tarım arazi olarak kullanılmaktadır. Banaz Çayı'nın suladığı bu alanda, merkezin 1 km. doğusunda ve İzmir-Ankara yolunun 300 m. kuzeyindeki Banaz Höyük²³ bu bölümde yer alan en büyük ve çok katmanlı yerleşimdir (Resim: 6). Daha önceki araştırmalarda²⁴ da incelenen Banaz Höyük'ün yayılım alanı, yüzey buluntularının dağılımı ve höyüğün formuna göre 95.456

22 Düzkişla Ören Höyük Mev. Koordinatları: 35S 750174.7 D / 4285853.9 K Rakım: 1146.8 m.

23 Banaz Höyük Koordinatları: 35S 740019.4 D / 4292453.8 K Rakım: 933.6 m.

24 Oy 2017:57.

m²'dir (9.55 ha). Büyüklüğüyle dikkati çeken Banaz Höyük, yerleşim stratejisi açısından da önemlidir²⁵. Batısından geçen yolun açılması esnasında höyüğün bir kısmı tahrip edilmiştir. Bu alanda yaklaşık 5 metrelik kültür depoziti izlenmektedir.

Banaz Çayı'nın batısında, ova tabanından 10 m. yüksekliği sahip Banaz Höyük yerleşime uygun ekolojik ortama da sahiptir. Günümüzde üzerinde tarım yapılmaya devam eden höyüğün etrafında bozulmuş Akdeniz iklimi tesirinde step, dere boylarında söğüt, kavak ve biraz yükseklerle doğru karacam, ılgın ve çınar ağaçları görülmektedir.

Banaz Höyük doğu, batı, kuzey, güney ve orta olmak üzere 5 farklı bölümde incelenmiştir. Bu bölümlere kısmen Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün parsellerine kısmen de höyüğün topografik durumuna göre yapılmıştır. Banaz Höyük'te yapılan yüzey araştırmaları, çanak çömlek parçalarının yanı sıra ezgi taşları, taş aletler ve tezgâh ağırlıkları gibi küçük buluntularla tanımlanabilen çok katmanlı yerleşimin izlerini ortaya koymuştur. Elde edilen çanak çömlek verileri ışığında höyük, ETÇ'den Geç Antik Çağ'a uzanan bir yerleşime sahne olmuştur. Höyüğün orta (Tepe) bölümünün aksine yamaçlarında, özellikle Kuzeydoğu yamacında, erozyon ve tarımsal faaliyetlerin sonucuyla görülen aşınmadan kaynaklı daha erken malzemeler toplanmıştır. Elde edilen bazı çakmaktaşı dilgiler, Kalkolitik Çağ yontmataş teknolojisini yansıtmaktadır. ETÇ II'nin üçayaklı kaplarına ait ayaklar, yüksek kulplu, içe eğik ağız kenarlı çanaklar, OTÇ'nin geçiş evresi özelliği gösteren 'bead rim' kâseleri, GTÇ'nin çark yapımı devetüyü malları²⁶ ile hilal ağırlık parçaları ve özellikle orta bölümde yoğunlaşan boyalı Demir Çağ ve firsni Helenistik çanak çömlek parçaları ile Geç Antik Çağa uzanan çatı kiremidi parçaları dikkati çekmektedir (Resim: 7). Höyüğün doğusunda yol için yapılan tahribat kesiti incelendiğinde höyüğün kerpiç mimarisi ile ilgili bilgiler de elde edildi. Buradaki kerpiç blokların üzerindeki ahşap izleri, kerpiç ile ahşabın sadece çatı geçişlerinde değil de duvarlarında da birlikte kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir.

25 Czichon 2017: 42.

26 Lloyd-Mellaart 1965: Fig.P3/12-18; Dedeoğlu-Abay 2014: 35, Fig.6.

Banaz Höyük'ün yaklaşık 1 km. kuzeydoğusunda müze tarafından tespit edilen geniş bir alanın nekropol olduğu düşünülmektedir. Fakat araştırmamız sırasında yapılan incelemelerde buranın Banaz Höyük'ün erken dönemleri ile alakalı bir nekropol alanı olamayacağı, Banaz Höyük Tunç Çağı mezarlarının yüksek olasılıkla höyüğün yakın çevresinde bir yerde olacağını düşünmekteyiz.

Öksüz Köyü

Öksüz Köyü, Uşak kent merkezinin yaklaşık 30 km. doğusunda, Banaz ilçe merkezinin ise yaklaşık 14 km. güneybatısında, İzmir-Ankara yolunun 6 km güneyinde yer almaktadır. Öksüz Köyü çevresinde gerçekleştirilen araştırmalarda, daha önce müze tarafından tespit ve tescili yapılan Öksüz Höyük²⁷ incelenmiştir (Resim: 8). Öksüz Höyük, Öksüz Köyü'nün yaklaşık 3,5 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. 'Höyük Mevkii' olarak bilinen alanda yer alan Höyük, günümüzde tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Banaz Çayı'nın 700 m. kuzeyindeki sulak arazinin ortasında 10 m. yüksekliğe sahip höyüğün yayılım alanı yaklaşık 19.700 m²'dir (1.97 ha). Höyüğün batısında bulunan modern iskâna ait bahçe ve tarlalarda yapılan araştırmalarda, tarla açmak amacıyla höyüğü yaklaşık 1920 m²'lik bir bölümünü düzleştirildiği görülmüştür. Yakın zamanda oluşturulmuş bu düzleştirme ve yayılım alanı ortasında yükselen tepe bölümü, höyüğün aslında daha yüksek bir dom ve yamaca sahip olduğunu göstermektedir. Zaman içinde beşeri unsurların yamaçlarını düzleştirmesiyle tepe bölümü yüksek kalmıştır. Özellikle düzleştirmenin yoğun görüldüğü kuzey ve batı bölümünde yüzeyden toplanan erken dönem çanak çömlek parçaları da bu tezi doğrulamaktadır.

Öksüz Höyük'te gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, buradaki yerleşimin ETÇ'den başlayıp Osmanlı Dönemi'ne kadar aralıksız devam ettiğini göstermektedir. Çanak çömlekler parçalarına göre ETÇ I ve ETÇ II özellikleri taşıyan kırmızı astarlı ve iyi perdahlı içe eğik ağız kenarlı çanaklar, üçayaklı kaplara ait sivri ayak parçaları²⁸, burgu kulplar²⁹ ile OTÇ özellikleri gösteren

27 Öksüz Höyük Koordinatları: 35S 737102.9 D / 4286785.9 K Rakım: 904.1 m.

28 Sarı-Arslan 2017: Levha 19.

29 Efe 1988: Tafel 58.

çanak çömlek parçaları ve bölge Demir Çağı karakterine uygun parçalar tanımlanmıştır. Yüksek kalan tepe bölümünde ise daha çok Helenistik ve Roma dönemi özellikleri gösteren çanak çömlek parçaları toplanmıştır (Resim: 8). Höyüğün batısında, modern iskâna ait bahçelerde Geç Antik Çağ'a ait yoğun kiremit parçaları görülmüştür. Yerleşimin güneyinde, Banaz Çayı'nın küçük bir kolu ile höyük arasında yer alan düzlüklerde ise Osmanlı Dönemi'ne ait çanak çömlek parçalarına rastlanılmıştır.

Höyük üzerinde çanak çömlek veriler dışında birkaç ezgi taşı ve Höyük kuzeydoğu ve kuzey batı bölümlerinde mermer mimari bloklara rastlanılmıştır. İşlenmiş bloklar üzerinde, muhtemelen, kenet veya soket deliklerine rastlanılmıştır. Dağınık bir halde tarla kenarlarında yer alan bu taşlar tarım arazisi oluştururken açığa çıkarılmış olduğu düşünülmektedir.

Susuz Köyü

Susuz Köyü, Uşak kent merkezinin 32 km. doğusunda, Banaz İlçesi'nin yaklaşık 8 km. güneybatısında, İzmir-Ankara karayolunun yaklaşık 5 km. güneyinde yer almaktadır. Susuz Köyü, bölgede gerçekleştirilen diğer yüzey araştırmaları esnasında da araştırılmıştır. Susuz Köyü'ndeki 2017 yılı araştırmalarımız güney bölümdeki doğal sınır olan Ketenlik Deresi'nden başlamıştır. Burada, Susuz Köyü'nün yaklaşık 4 km. güneyinde yer alan Karaçam Mevkii'nde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Tarafımızdan Susuz-Karaçam Höyük³⁰ olarak isimlendirilen ve yüzey buluntularının dağılımlarından hareketle yaklaşık 11,836 m²'lik (1,18 ha) alanı kaplayan bir yerleşim tespit edilmiştir. Müze ve kültür envanteri kayıtlarında bulunmayan bu yerleşim Ketenlik Deresi'nin kuzeyinde bir sırt üzerinde yer almaktadır (Resim: 9). 4 m. yüksekliğindeki Höyük üzerinde 6 adet kaçak kazı çukuru ile karşılaşmıştır. Çukurların çeperlerinde höyüğün kültür katları izlenmektedir. Çukurların etrafında bol miktarda ETÇ çanak çömlek parçası ile ezgi taşı parçalarına rastlanmıştır. Yüzeyden toplanan çanak çömlek parçaları höyüğün çok uzun olmayan bir kültürel sürece sahip olduğunu göstermektedir.

30 Susuz-Karaçam H. Koordinatları: 35S 736074.6 D / 4279238.6 K Rakım: 950.1 m.

Ayvacık Köyü

Ayvacık Köyü, Uşak kent merkezinin 45 km doğusunda, Banaz İlçesi'nin yaklaşık 16 km. güneyinde yer almaktadır. Banaz-Hocalar yolunun 600 m. güneyindeki Ayvacık Köyü'nde yer alan Ayvacık Höyük³¹, Ayvacık ile Kaylı köylerinin sınır bölgesinde, Kaylı köyünün 1,5 km. doğusunda, Ayvacık Köyü'nün 1,5 km. batısında konumlanmaktadır. Kuzeyde Bağırsak, doğuda Keskekalan Deresi'yle birleşen bir dere doğudan başlayarak güney ve batısını kuşatmaktadır (Resim: 10). 66.427 m²'lik (6,64 ha) alanı ile araştırmalarımız sırasında Banaz Höyük'ten sonra incelenen ikinci büyük höyüktür. Höyüğün üzeri, yamaçları ve etrafı halen tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda daha geniş olan höyük üzerindeki yüzey araştırmaları doğu, batı ve orta olmak üzere üç bölümde gerçekleştirildi.

Höyüğün batı bölümünde gerçekleştirilen araştırmalarda tarım arazisi açmak amacıyla yaklaşık 715 m²'lik bir alan düzleştirilmiştir. Böylelikle düzleştirilmiş alanının höyüğe doğru olan doğu bölümünde yaklaşık 6 m. yüksekliğinde bir kesit oluşmuştur. Bu tahribat GTÇ, Demir Çağ ve sonraki dönem tabakalarını etkilerken daha çok höyüğün ETÇ ve OTÇ ile ilgili verileri elde etmemizi sağlamıştır. Söz konusu alandan elde edilen en önemli ve erken buluntulardan biri pişmiş toprak boğa figürinidir³² (Resim: 11/9). Gri renkli bir hamura sahip figürinin kafası kırıktır. Figürin 3.8 cm. genişlik ve 2.5 cm. yüksekliğe sahiptir. Alandan toplanan seramikler ETÇ II dönemine işaret eden el yapımı, kırmızı ve sarı astarlı içe eğik ağız kenarlı çanak ve dışa eğik ağız kenarlı çömlekler ile üçayaklı kaplara ait ayak parçalarını içermektedir³³ (Resim: 11/2-4). Bunun yanı sıra bu kesitten akan toprağın içinden çark yapımı, mühür baskılı bir depo kabı (*pithos*) ağız kenarı³⁴ (Resim: 11/8) ve üzerinde kabartma bir insan eli ve yumruların görüldüğü gaga veya oluk ağızlı bir testi parçası dikkati çekmektedir³⁵ (Resim: 11/7). Form, mal ve bezeme üslubu açısından OTÇ'nin geç evre karakterini yansıtan bu seramikler araştırmamızın

31 Ayvacık Höyük Koordinatları: 35S 745163.2 D / 4281520.1 K Rakım: 1025.5 m.

32 Lloyd-Mellaart 1962: Fig. F.2/19; Baykal Seeher-Obladen Kauder 1996: Tafel 131.

33 Lloyd-Mellaart 1962: Fig. P.63/54; Efe 1988: Tafel 22/11; Türktüzün-Ünan-Ünal 2014: Res.25/ Fig.25.

34 Mellaart-Murray 1995: Fig O21/212.

35 Lloyd-Mellaart 1965: Fig P.35/3, 5; Mellaart-Murray 1995: Fig P.19/1-4.

önemli bulguları arasındadır. Batı bölümünde sayısı 10'dan fazla kaçak kazı çukurlarının kesitleri, mimari izler ile birlikte höyüğün geçirdiği yangınla ilgili bilgiler vermektedir. Güneybatı bölüme yakın alanlardaki kaçak kazılar, höyüğün mezarlık alanının bu bölümde olduğunu göstermektedir. Kaçak kazı çukurlarının etrafındaki atık toprak içindeki çanak çömlek parçaları ve mezar yapıları incelendiğinde Tunç Çağı Mezarlığı ile karşı karşıya olduğumuz anlaşılmaktadır. Mezar tipleri arasında, kayrak taşlarından oluşturulan taş sandık mezarlar ile sadece etraftaki parçalar ve toprakta bıraktığı izlerle anlaşılan küp mezarlar yer almaktadır.

Ayvacak Höyük'ün orta bölümünde, güney ve kuzey yamaçlarda ETÇ ve OTÇ ile ilişkili çanak çömlek parçaları daha fazla görülürken tepe bölümüne doğru Demir Çağı, Helenistik ve Roma Dönemine ait çanak çömlek parçaları artmaktadır. Bunun nedeni yamaçlardaki erozyon olabilir. Orta bölümün ortasında, yaklaşık 1.100 m²'lik bir alan düzleştirilmiştir. Aynı zamanda Höyüğün en yüksek bölümünü temsil eden bu alan, herhangi bir mimari iz tespit edilemese de, sanki önemli bir kamusal mimarinin konumlandığı içkale veya yukarı şehir (akropol) görünümündedir. Orta bölümde çanak çömlek parçalarının yanı sıra, 1 adet hilal ağırlık³⁶ (Resim: 11/10) ile dönemleri konusunda net bilgi sahibi olmadığımız orak dilgi formunda 5yontmataş alet bulunmuştur.

Höyüğün doğu bölümünde yapılan araştırmalar batı ve orta alandaki kadar yoğun olmasa da Kalkolitik Çağ'dan Geç Antik Çağ'a uzanan çanak çömlek parçaları kendini göstermektedir. Sadece bir parça ele geçen siyah perdahlı ve beyaz boyalı Kalkolitik Çağ (?) çanak çömlek parçası höyüğün en erken tabakasının Kalkolitik Çağ'a kadar uzandığına işaret etmektedir³⁷ (Resim: 11/1). ETÇ karakterindeki seramikler arasında kırmızı ve sarı astarlı, parlak perdahlı çanak çömlek gruplarının yanı sıra gri ve siyah perdahlı çanak çömlek parçaları dikkati çekmektedir. Perdah bezemeli açık kahverengi astarlı, içe eğik ağız kenarlı OTÇ çanak çömleğine ait parçalar da ele geçmiştir³⁸ (Resim: 11/5-6). Demir Çağı ile Helenistik ve Roma Çağı çanak çömleği

36 Mellaart-Murray 1995: Fig. O19/205-206, Fig.O23/217-220

37 Lloyd-Mellaart 1962: Fig. P.4/1-11; Oy 2017: Resim 9.

38 Lloyd-Mellaart 1965: Fig P.1/1-9, Fig. P. 13/31; Akyurt 2013: Fig.19

de ön teşhis olarak höyüğün çanak çömlek repertuarı içinde önemli oranda yer tutmaktadır.

Ayvacık Höyük'ün güneyinde yer alan kayalıkların höyüğe bakan yamacında bir kaya mezarı bulunmaktadır. Müze tarafından kaya mezarının tepe ve güney bölümünde bir nekropol tespit edilmiştir. Kaya mezarının batısından tepeye çıkan patika yolda kayaya oyulmuş su kanalları dikkati çekmektedir. Bu su kanalları muhtemelen Akmonia Antik Kenti'ne su sağlayan kanalların bir bölümüdür.

Kızılhisar Köyü

Kızılhisar Köyü, Uşak kent merkezinin 23 km. doğusunda, Banaz İlçe merkezinin ise 15 km. batısında, İzmir-Ankara yolunun 2 km. kuzeyinde yer almaktadır. Kızılhisar Köyü'ndeki araştırmalar arazi programının son gününe denk gelmiştir. Köyün kuzeyinde, daha önce müze tarafından tespiti yapılmış ve diğer araştırmacılar tarafından da incelenmiş Kızılhisar Höyük'te³⁹ araştırmalarımız başlamıştır.

Kızılhisar Höyük, bugün Düden Deresi'nin doldurduğu Kızılhisar Göleti'nin hemen batısındaki tepe üzerinde yer almaktadır. Yerleşim göl tabanından 12 m. yükseklikteki kayalık sırt üzerine kurulmuştur (Resim: 12). Batıya doğru yerleşim yüksekliği de artmaktadır. Kavacık Mevkii olarak geçen sık çam ormanlarının arasındaki höyük günümüzde tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Düden Deresi'nin oluşturduğu vadinin batı yamacındaki yerleşimde yapılan incelemeler çok katmanlı bir höyükten ziyade daha birkaç dönemlik yerleşime işaret etmektedir. Yerleşimin batısında tespit edilen kaçak kazı çukurlarının etrafında pitos parçaları tespit edilmiştir. Olasılıkla burada yerleşimin mezarlık alanı bulunmaktaydı⁴⁰. Höyük üzerinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarıyla önemli bulgular elde edilmiştir. Çanak çömlek verilere bakıldığında ETÇ II ağırlıklı bir repertuar ön plana çıkmaktadır. Kırmızı astarlı, perdahlı çanak çömlek parçalarının yanı sıra gri astarlı, perdahlı mal-

39 Kızılhisar Höyük Koordinatları: 35S 728024 D / 4289371.3 K Rakım: 1059.2 m.

40 Kızılhisar mezarlık alanı koordinatları: 35S 727912.4 D / 4289297.8 K Rakım: 1067.3 m.

lar, üçayaklı kaplara ait ayaklar, at nalı şeklinde kulplu kaba mallar, burgu kulplar dikkati çekmektedir⁴¹ (Resim 13). Bu yerleşimdeki ETÇ çanak çömleği oldukça kaliteli mal ve bezeme özellikleri sergilemektedir. Birkaç parça çark yapımı çanak çömlek parçası yerleşimin farklı dönemleri konusunda ipuçları sunmaktadır.

Çanak çömlek buluntuları dışındaki buluntular yerleşimin tarihlenmesine katkı sağlayacak niteliktedir. Araştırmalarımız sırasında bulunan 1 adet 14.1 cm. uzunluğa, 8.7 cm. genişliğe ve 2 cm. kalınlığa sahip Beycesultan-Kusura tipinde mermer idol envanterlik eser olarak müzeye teslim edilmiştir (Resim: 14/1). Yuvarlak başlı, uzun boyunlu, küt kollu kürek biçimlidir. Eser bütünlüğü tamdır. Sadece baş bölümün sol üst kısmında küçük bir kırık vardır. Boyun uzunluğu 3.5 cm., baş genişliği 4.8 cm.'dir⁴². Ön ve arka yüzünde herhangi bir yüz veya giysi detayı yoktur. Bu höyükte ele geçen diğer buluntu pişmiş toprak figürin başıdır. 3.8 cm. yüksekliğe, 3.3 cm. genişliğe ve 3.2 cm. kalınlığa sahiptir. Yuvarlak yüz aynası ve sivri bir çeneye sahip figürin başının göz ve ağız detayları çizgisel verilirken burun plastik olarak belirtilmiştir. Burun deliği gibi detaylar da dikkat çekicidir. Başın arka bölümündeki çıkıntı bir polosu andırır. Yüzeyi oldukça kireçlidir. ETÇ I ve II'de benzer özellikler gösteren pişmiş toprak figürinler görünmesine rağmen Kızılhisar örneği biçimbilim açısından ETÇ II veya III'e tarihlendirilebilir⁴³ (Resim: 14/2). Söz konusu buluntuların dışında, ön kısmında kırık olan fakat neredeyse eser bütünlüğü tam olan piramit biçimli tezgâh ağırlığı da ele geçmiştir⁴⁴ (Resim: 14/3).

ATÖLYE ÇALIŞMALARI

Arazi çalışmalarının yapılmadığı günlerde arazide toplanan seramik parçaları yıkanmış ve önemli parçalar seçilerek veri tabanı için notlar alınmıştır. Atölye çalışmalarının asıl kısmı arazi çalışmalarının ardından başlamıştır.

Toplanan çanak çömlek parçaları Uşak Üniversitesi bünyesinde kurulan

41 Lloyd-Mellaart 1962: Fig. P.23/4, Kazı bezekli gobletler için Fig. P.31/1, 3, 7; Burgu ayaklar için Fig. P.49/12; Dedeoğlu 2008: Fig. 5.

42 Lloyd-Mellaart 1962: Fig. F1/19.

43 Aydıngün 2003: Levha 21/b, Levha 52/f; Aydıngün 2007: 86.

44 Türktüzün-Ünan-Ünal 2014: Res.31/Fig. 31; Bilgen-Bilgen-Çırakoğlu 2015: Fig. 184.

Arkeoloji Laboratuvarında öncelikle buluntu alanlarına göre tek tek numaralandı. Verilen etüdlük eser numaralarına göre el yordamıyla aydınlatma çizilen çanak çömlekler tarayıcıdan geçirilerek Photoshop programı yardımıyla temizlenerek ölçeklendirilmektedir. Ardından taranan çanak çömlek çizimleri CorelDraw programında çizilerek dijital ortama aktarılmaktadır. Her bir parça laboratuvarında kurulan fotoğraf stüdyosunda Helicon Focus programı kullanılarak fotoğraflanmaktadır. Bu program sayesinde her bölgesi net olan küçük buluntu fotoğrafları elde edilmektedir. Son olarak tüm çalışmalar Filemaker programında hazırlanan “UPDAP Etüdlük Eser Veritabanı”na aktarılmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Uşak İli’nde bugüne kadar yapılan araştırmalar ve tarafımızdan gerçekleştirilen araştırmanın ilk sonuçları kentin arkeolojik potansiyeli konusunda gelecek yıllarda yapılacak çalışmalar için umut vermektedir. Araştırma bölgesinin doğu bölümünde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarımızda 2 yeni höyük ilk defa incelenmiştir. İlk sonuçlara göre bölgede Kalkolitik dönem izlerinin yanı sıra birbirine yakın ETÇ yerleşimlerinden oluşan güçlü bir ağ vardır. Daha önce de araştırılan Banaz Höyük, Yenice Höyük, Ayvacık Höyük ve Kızılhisar Höyük’ten elde edilen çanak çömlek örneklerinin tipolojik özelliklerine bakıldığında bu ilişkiyi destekler sonuçlar elde edilebilir. ETÇ çanak çömleğinin benzerleri Beycesultan⁴⁵, Seyitömer⁴⁶ ve Küllüoba⁴⁷ höyükleriyle karşılaştırıldığında bölgeler arası etkileşimler de anlaşılmaktadır. Projenin ana amaçları arasında yer alan ETÇ sonundaki sosyal ve hiyerarşik değişimlerin materyal kültürdeki izleri ilk sezon için önemlidir.

OTÇ’ye geçiş döneminde İçbatı Anadolu’daki kültürel veya politik oluşum projenin odağındaki diğer bir konudur. Küllüoba Höyük⁴⁸ gibi güvenilir stratigrafiye sahip yerleşimlerin malzeme analizleri ışığında ilk sezon elde

45 Lloyd-Mellaart 1962: 116 vd.

46 Bilgen-Bilgen-Çirakoğlu 2015: 119 vd.

47 Sarı 2009.

48 Şahin 2015: 100 vd.

edilen seramik buluntuların tasnifi ile ilgili çalışmalar devam etmektedir. Bu verilerin analogik değerlendirmeleri atölye çalışmalarının ardından tamamlanacak ve bölgedeki yerleşim şablonuna katkı sağlayacağı inancındayız. GTÇ ile karakterize edilen çanak çömlek grupları tipolojik olarak Beycesultan Höyük ile benzerlik göstermektedir. Bu veriler henüz Hitit ile Arzawa sınır bölgesindeki kültürel formasyonu tanımlayacak ölçüde değildir.

Frigya ve Lidya Krallıkları arasında yer alan araştırma bölgesi söz konusu Demir Çağı uygarlıkları ile ilgili de veriler sağlamıştır. Her dönem için olduğu gibi yine çanak çömlek verileri üzerinde değerlendirebildiğimiz Demir Çağı çanak çömleği arasında boyalı örnekler dikkat çekicidir. Boyalı örneklerin dışında hamur özellikleri açısından benzer yalın mallar bölgede yadsınamayacak bir Demir Çağı etkisi göstermektedir. İncelenen höyüklerin genellikle yüksek noktalarında artan Demir Çağ seramikleri bir sitadele ve dış kente sahip yerleşim dokusu olduğunu düşündürüyor.

Araştırma bölgesinin doğu bölümündeki Banaz İlçesi'nde yürütülen 2017 yılı çalışmaları 2018 yılında da devam edecektir. 2018 yılında Banaz İlçesi'nin ovalık kesiminde ve kuzeyindeki dağlık bölgedeki araştırmalarımız devam edecektir. Bölgeler arası ilişkiler ve bağlantı yollarının tespiti için analogik sonuçlarla desteklenen ve diğer yüzey araştırmalarıyla iletişim halinde kalmayı amaçlayan çalışma planı oluşturulmuştur.

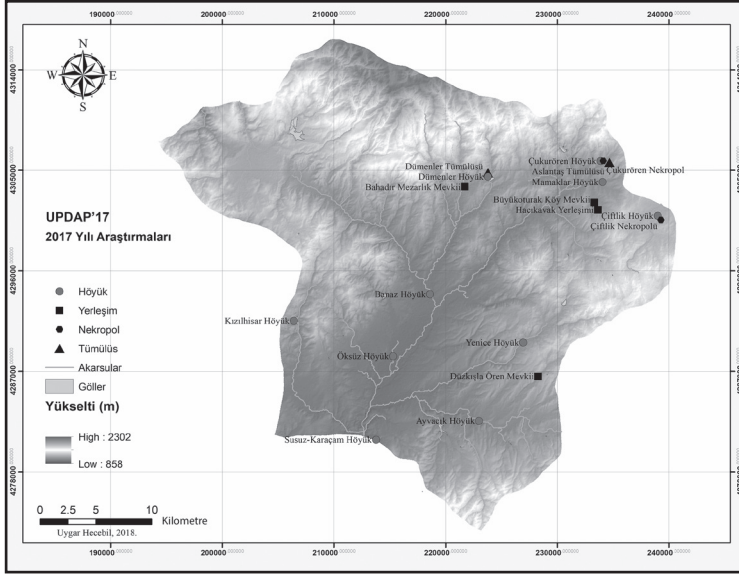
www.updap.org

KAYNAKÇA

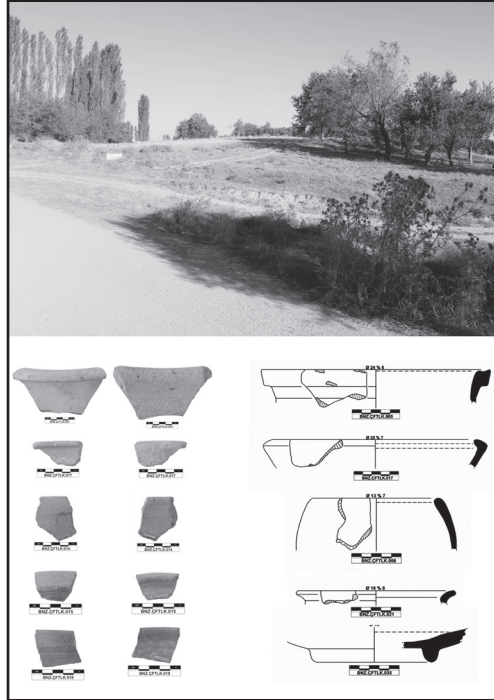
- AKYURT, A. (2013). *"An updated Assessment on Western Anatolian Middle Bronze Age Chronology in Light of Excavations of the Izmir Region"* Colloquium Anatolicum XII, 37-77.
- AYDINGÜN, Ş. (2003). *"Eski Tunç çağında Anadolu Pısmış Toprak Figürin ve İdoller"* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- AYDINGÜN, Ş. (2007). *"Anadolu'nun Geçiş Bölgesinin Erken Tunç Çağı Pısmış Toprak Figürinleri"* SERES, SERES Uluslararası Seramik, 75-87.

- BARJAMOVIC, G. (2011). A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period, CNI Publications 38, University of Copenhagen.
- BAYKAL-SEEHER, A.-OBLADEN-KAUDER, J. (1996). Demircihüyük / Bd. 4. Die Kleinfunde, Mainz am Rhein: von Zabern.
- BİLGİN, A.N.-BİLGİN, Z.-ÇIRAKOĞLU, S. (2015) “*Erken Tunç Çağı Yerleşimi (V.Tabaka)*” Seyitömer Höyük I (Ed. A. Nejat Bilgin), İstanbul, 119-186.
- CZICHON, R.M. (2017). “*Hititlerin Batı Sınırı ve Uşak*” (Ed. R.M. Czichon-Ş. Söyler-B.Can-İ. Çavuş) Yüzey Araştırmaları ve Kazılar Işığında Uşak, İstanbul, 39-44.
- DEDEOĞLU, F. (2008). “*Cultural transformation and settlement system of South-western Anatolia from Neolithic to LBA: A case study from Denizli/Çivril Plain*” (Ed. J. M. Cordoba-M. Molist-M.C. Perez-I. Rubio-S. Martinez) Proceedings of the 5th ICAANE vol. I, Madrid, 587-601.
- DEDEOĞLU, F.-ABAY, E. (2014).“*Beycesultan Höyük Excavation Project: New Archaeological Evidence from Late Bronze Layers*” Arkeoloji Dergisi XIX, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1-39.
- DİNÇ, M.-KAPLAN, D.-TAŞTEMÜR, E.-YILMAZ, B. (2016). “*2014 yılı Uşak İli ve ilçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması Eski yunan-Roma (Arkaik, Klasik, Hellenistik, Roma) Yerleşimleri*” 33. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara, 521-538.
- EFE, T. (1988). “*Demircihüyük: die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978 / Band III,2, Die Keramik 2: C Die frühbronzezeitliche Keramik der jüngeren Phasen (ab Phase H)*, Mainz am Rhein : Verlag Philipp von Zabern.
- LLOYD, S., MELLAART, J. (1962). Beycesultan, Vol. 1. The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels, London: British Institute of Archaeology at Ankara.
- LLOYD, S.-MELLAART, J. (1965). Beycesultan Vol. II. Middle Bronze Age Architecture And Pottery, London: British Institute of Archaeology at Ankara.
- MELLAART, J., MURRAY, A. (1995). Beycesultan. Vol. III., Part II, Late Bronze Age and Phrygian Pottery and Middle and Late Bronze Age Small Objects, London: British Institute of Archaeology at Ankara.

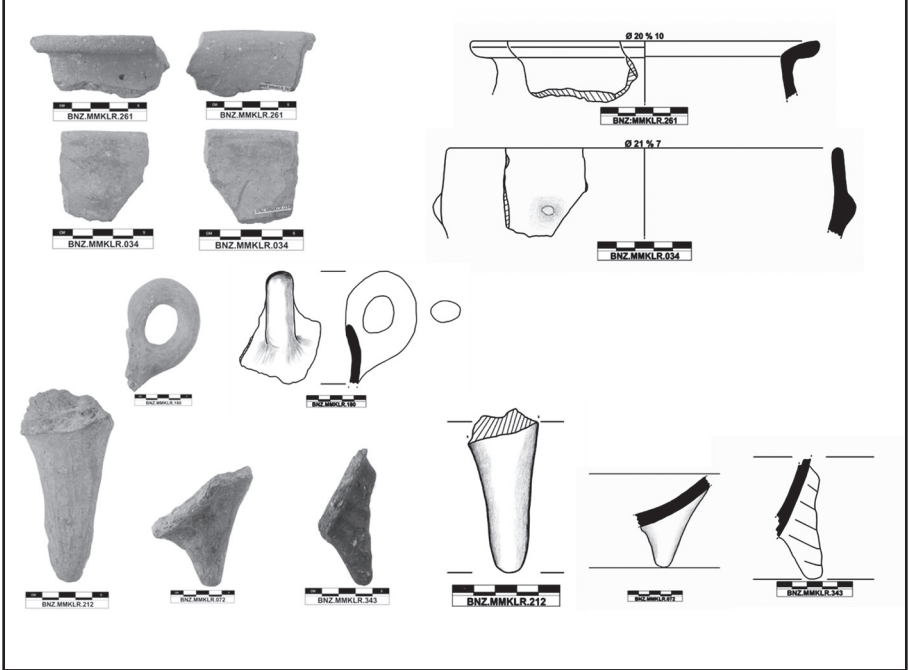
- OY, H. (2016). “Uşak İli Merkez ilçe İlk Tunç Çağı Araştırmaları 2014 yılı Çalışmaları” 33. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara, 499-420.
- OY, H. (2017). “Uşak-Banaz İlk Tunç Çağı Araştırmaları 2015 Yılı Çalışmaları” 34. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, Edirne, 51-74.
- OY, H. (2017). “Banaz’da Bir Tunç Çağı Yerleşimi: Ayvacık Höyük” Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 50, 74-93.
- SARI, D. (2009) “Late EB II Pottery Recovered in Complex of Külliüoba” *Anatolia Antiqua*, 17, 92.
- SARI, D.-Arslan, F. (2017). “İlk Tunç Çağı’nda Batı Anadolu’da Üç Ayaklı Mutfak Kabının Yayılımı ve Gelişimi” *Belleten*, Cilt LXXXI, Sayı: 290, 1-22.
- ŞAHİN, F. (2015). “Külliüoba’da Erken Tunç Çağı III Döneminde Kalınlaştırılmış Dudaklı (Bead-rim) Kaselerin Ortaya Çıkışı ve Gelişi” *Colloquium Anatolicum* 14, 100-119.
- TÜRKÜTÜZÜN, M.-ÜNAN, S.-ÜNAL, S. (2014). “Çiledir Höyük Erken Tunç Çağı II Bulguları” *TÜBA-AR* 17, 49-72.

Harita 1: UPDAP 2017 araştırma bölgesi-Banaz İlçesi ve tespit edilen yerleşimler

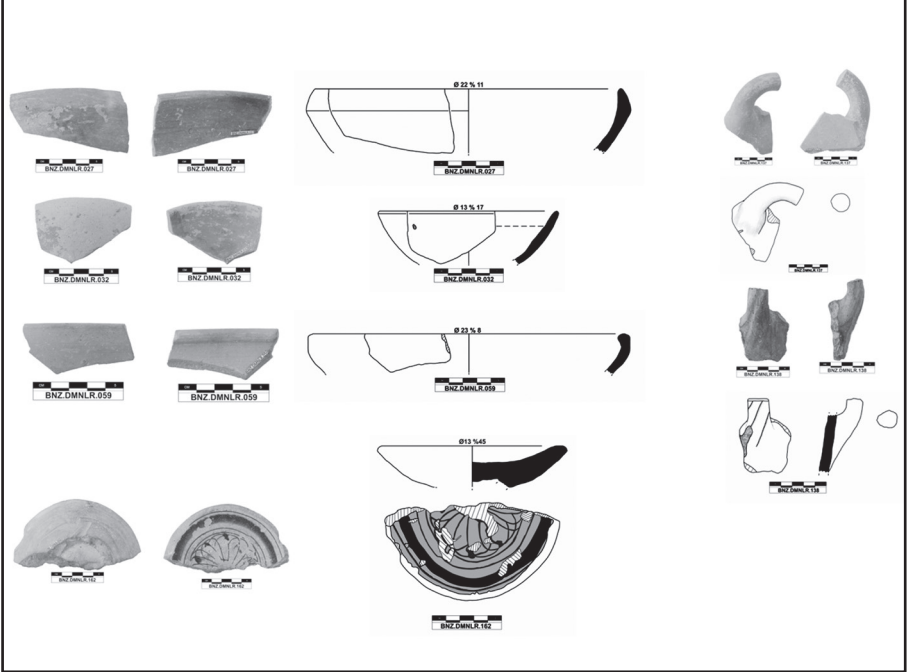

Resim 1: Çiftlik Höyük ve seramik buluntuları

Resim 2: Mamaklar Höyük (Doğudan) ve buluntular

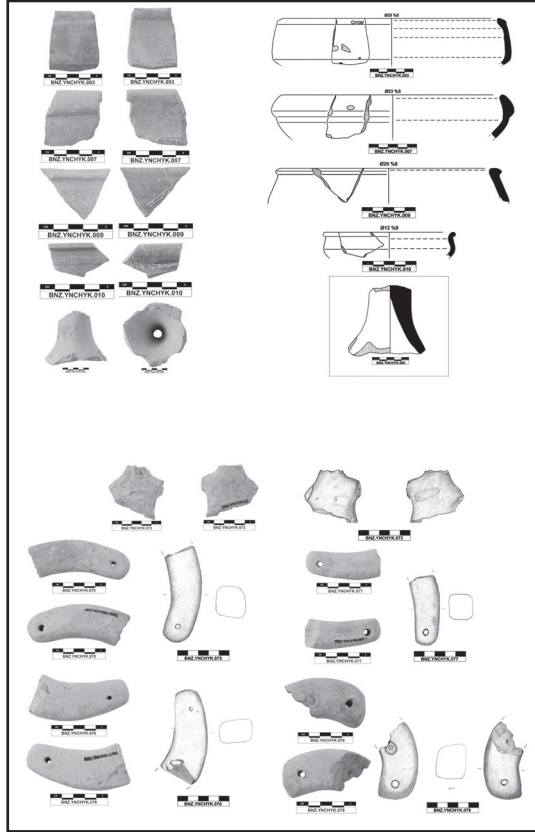

Resim 3: Dümenler Höyük (Kuzeyden) ve Seramik buluntuları

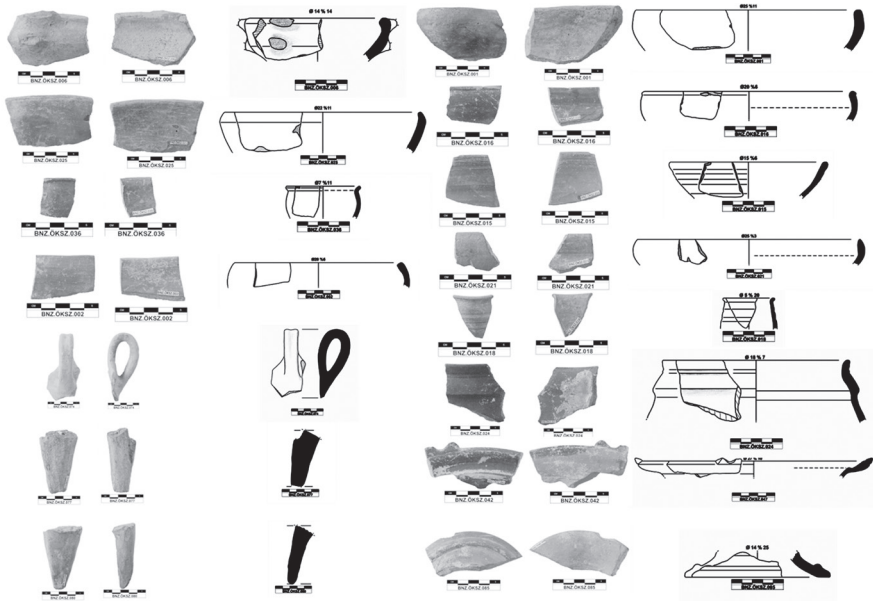

Resim 4: Yenice Höyük hava fotoğrafı (Kuzeyden)

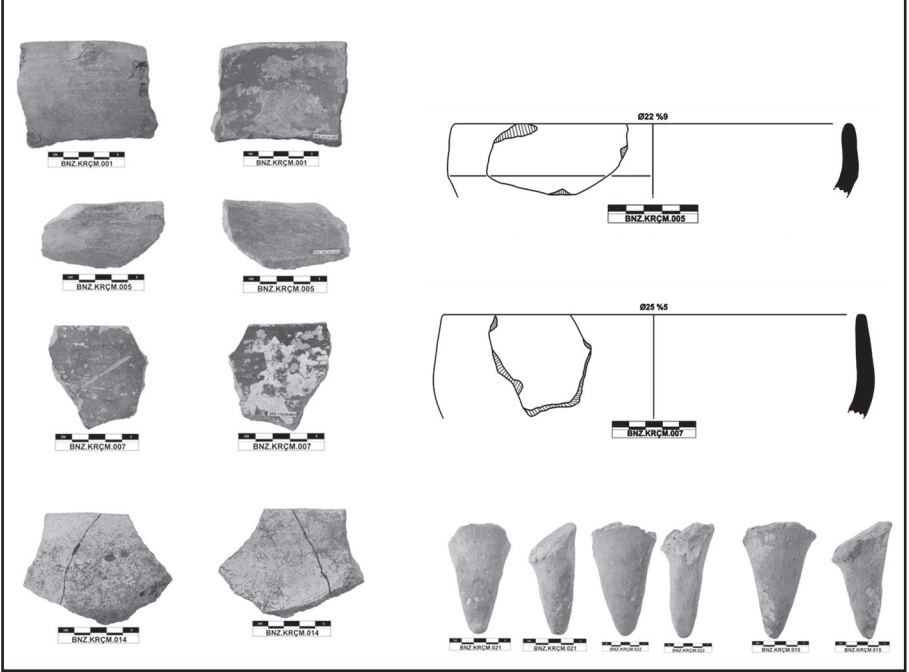
Resim 5: Yenice Höyük Buluntuları

Resim 8: Öksüz Höyük ve Seramik Buluntuları

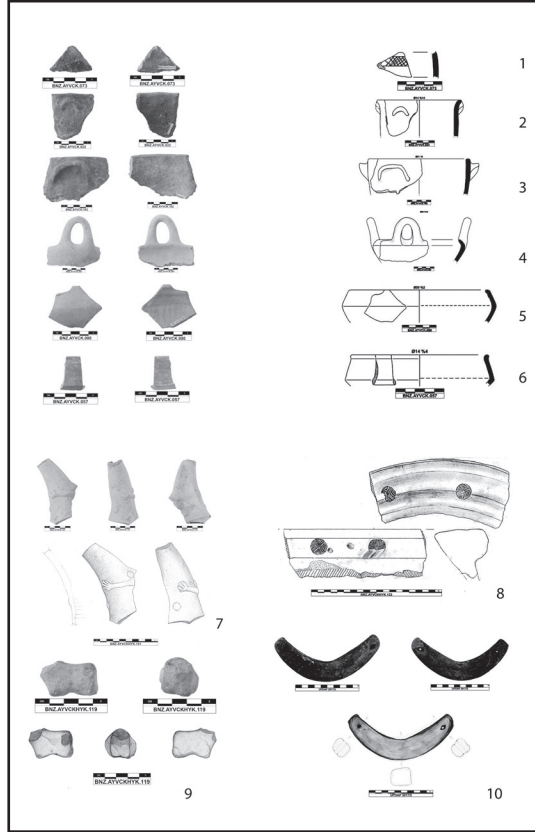

Resim 9: Susuz-Karaçam Höyük ve Seramik Buluntuları

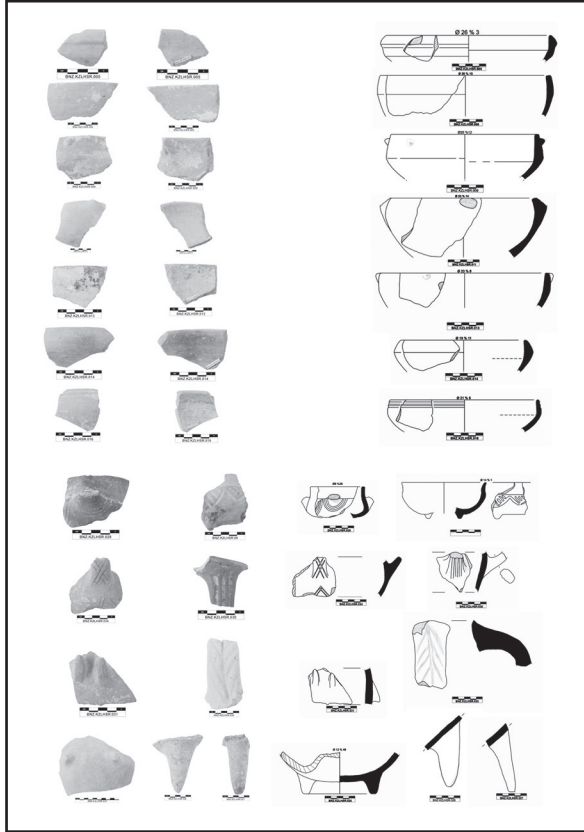
Resim 10: Ayvacık Höyük (Doğudan)

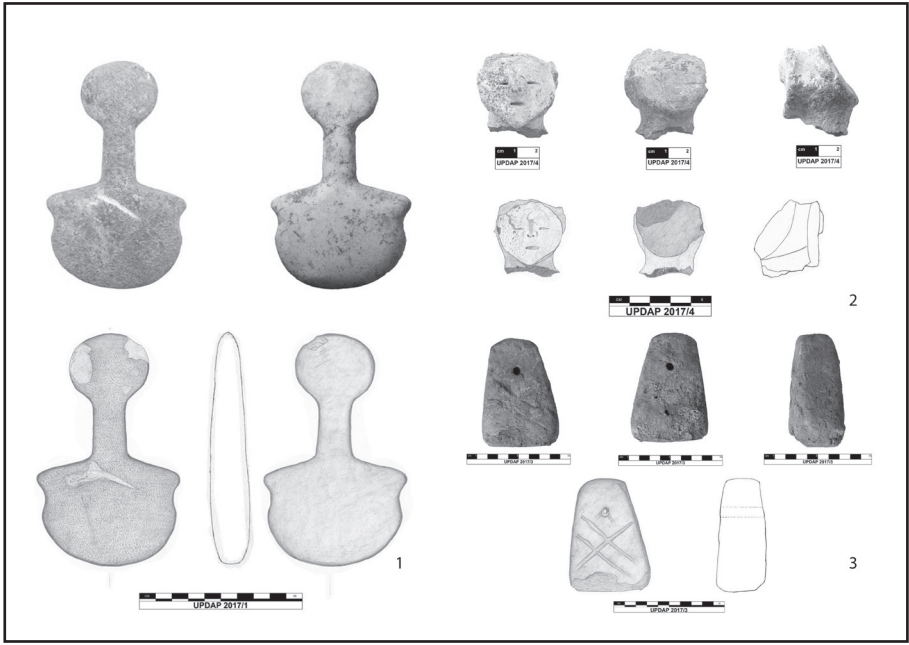
Resim 11: Ayvacık Höyük Buluntuları

Resim 12: Kızılhisar Höyük (Kuzeyden)

Resim 13: Kızılhisar höyük Seramik Buluntuları

Resim 14: Kızılhisar Höyük Buluntuları

2017 YILI NİĞDE İLİ VE İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Mehmet EKİZ*
Şükrü DURSUN
Necla DURSUN
Zafer KORKMAZ

1.GİRİŞ

2017 yılı Niğde İli ve İlçeleri Arkeolojik YüzeY Araştırmalarına 05.09.2017 tarihinde başlanmış, 18.09.2017 tarihinde sonlandırılmıştır. Araştırmalar, Niğde İli, Merkez İlçesi'ndeki Güllüce, Ballı, Tepeköy, Yaylayolu ve Pınarcık Köyleri ile Hacı Abdullah ve Konaklı Kasabalarında gerçekleştirilmiştir. 14 gün süren araştırmalarda, çeşitlilik gösteren kültür varlıklarının tespiti ve belgelemesi (Ölçüm-çizim-koordinat alma-fotoğraflama) yapılmıştır. Eserlerin bazıları daha evvel çalışmalara konu olmuş, bazıları ise ilk kez ekibimiz tarafından tespit edilerek, katalog düzeninde ayrı ayrı ele alınmıştır¹.

* Doç. Dr. Mehmet EKİZ, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Merkez Yerleşke-Niğde/TÜRKİYE.

Dr. Şükrü DURSUN, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Selçuklu-Konya/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Üyesi Necla DURSUN, Selçuk Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, El Sanatları Tasarımı ve Üretimi Bölümü, Selçuklu-Konya/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Üyesi Zafer KORKMAZ, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Selçuklu-Konya/TÜRKİYE.

1 2017 yılı araştırmalarına izin veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, maddi desteklerinden dolayı Türk Tarih Kurumu ve Niğde İl Özel İdaresine, Bakanlık temsilcisi olarak görev alan Niğde Müzesi Müdürlüğü uzmanı Menduh ŞENGÜL ile Selçuk Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Murat DEDEOĞLU'na araştırmalar sırasında gösterdikleri anlayış ve sağladıkları katkılardan dolayı teşekkürlerimizi sunuyoruz.

2. YÜZEY ARAŞTIRMALARI

2.1. GÜLLÜCE KÖYÜ

Niğde Merkez İlçesi Güllüce Köyü çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, köy mezarlığında Osmanlı Dönemine ait 2 türbe ve köyün 2.67 km. güneydoğusunda bir adet Bizans Kilisesi incelenmiştir. Türbeler, daha önceki yayınlarda birkaç kez ele alınması sebebiyle kapsam dışında tutulmuştur.

2.1.1. Güllüce Köyü Freskli Kilise

GPS Koordinatları: 38.033817°, 34.718982° - Resim: 1

Güllüce Köyü'nün yaklaşık 2.67 km. güneydoğusunda tepelerden oluşan bir arazi üzerinde, kaya oyma yerleşim alanı bulunmaktadır. Bu yerleşim yeri içerisinde günümüze sadece apsis duvarı gelebilen bir kilise tespit edilmiştir.

Kalıntı ve izlerden anlaşıldığı kadarıyla üç nefli ve bazilikal planlı olan kilise, kayanın oyulmasıyla meydana getirilmiştir. Ortasında da yarım daire bir niş bulunan apsis duvarı haricinde diğer bölümleri tamamen tahrip olmuştur. Mevcut izlerden anlaşıldığı kadarıyla apsis dâhil bütün duvar sıvanarak, fresklerle süslenmiştir. Büyük bölümü harap olan fresklerde yer yer ayakta, yan yana insan tasvirleri görülmektedir. Mavi zemin üzerine kırmızı ve sarı tonlarındaki boyalarla oluşturulan insanların gövdelerinin bir bölümü mevcut olup, baş kısımları tamamen yok olmuştur. Kıvrımları seçilebilen kumaş kıyafetlere sahip olan insanların kimler olduğu net olarak anlaşılmazken, bir tanesinin elinde göğüs hizasında bir kitap bulunduğu izlenmektedir. Bundan hareketle figürlerin Hz. İsa ve İncil yazarları olması ihtimali değerlendirilmektedir.

Kilisenin mevcut planı ve freskler kilisenin tarihlendirilmesi için yeterli bir veri sunmamaktadır. Benzer özelliklerdeki kiliseler dikkate alındığında Orta Bizans Dönemi yapısı olması muhtemeldir.

2.2. BALLI KÖYÜ

Niğde Merkez İlçesi Ballı Köyü çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, köy merkezinde çeşitli bölgelerde yer alan Osmanlı Geç Dö-

nemine ait 1 çeşme, 1 camii (şapel) ve 1 de kilise incelenmiştir. Kilise, daha önceki yayınlarda detaylı olarak ele alındığından kapsam dışında tutulmuştur.

2.2.1. Ballı Köyü Çeşmesi

GPS Koordinatları: 38.069161°, 34.661227°- Çizim:1; Resim: 2

Ballı Köyü'nün güneybatısında yer alan çeşme, eğimli bir arazinin yamacına kurulmuştur. Tamamen sarımtırak renkte düzgün kesme taşla inşa edilen eser 4.10 m genişliğinde, 2.88 m. yüksekliğinde ve 2.60 m. uzunluğundadır.

Çeşme, yarlarda ayaklar üzerinden yükselen sivri kemerli tonozla oluşturulan derin bir nişe sahiptir. Kemer ve ayaklar arasında, içte çeşme aynalığına kadar uzanan profilli kornişler yapılmıştır. Kemerin dış çevresi düzgün kesme taşlarla örülerek, üst kısmı kırma çatı biçiminde hafif eğimli bir örtüyle kapatılmıştır.

Çeşme alınlığı tonozla bitişik olarak yapılmış, üst üste bindirmeli iki sivri kemerle kuşatılmıştır. Çeşme aynalığında, üç farklı lüle ve sağda solda birer tane de kemerli tas nişi yer almaktadır. Lülelerden bir tanesi aktif, diğerleri kapalıdır.

Yalak bölümü günümüzde betonarmedir. Özgün yalağı yekpare bazalt taşın oyulmasıyla oluşturulmuş olup, yaklaşık 10 m. güneyde bir bahçe duvarının içerisinde âtil durumdadır.

Çeşmenin kitabesi bulunmadığı için inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak, günümüzde alınlığı kuşatan sivri kemerlerden dıştakinde yeşil yağlı boya ile yazılmış 1860 tarihi görülmektedir. Köydekiler çeşmenin bu tarihte yapıldığını iddia ederek, tarihi kendilerinin yazdığını belirtmiştir. Mimari özellikleri dikkate alındığında çeşmenin belirtilen tarihte, köyde o dönemde yaşamını sürdüren Hristiyan halk tarafından inşa edilmiş olma ihtimali değerlendirilmektedir.

2.2.2. Ballı Köyü Camii (Şapel)

GPS Koordinatları: 38.069502°, 34.662260°- Çizim: 2; Resim: 3

Ballı (Madala) Köyü'nde eğimli bir arazi üzerinde yer alan şapel, Lozan Barış Antlaşması'na ekli olarak "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin

Sözleşme ve Protokol" gereğince 1923-1930 yılları aralığında² bölgedeki Hıristiyan nüfusun göç etmesi ile işlevini kaybetmiş, Müslüman halkın yerleşimiyle camiye dönüştürülmüştür. Bu dönüşümün tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, köydeki tek caminin söz konusu eser olması, Müslüman halkın köye yerleştiği ilk yıllarda bu dönüşümü gerçekleştirilmiş olduğu değerlendirilmektedir.

Şapel, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonozla örtülü tek nefli bir binadır. Sadece naos ve apsis kısmından oluşan yapıda, naos 6.50x4.35 m. ölçülerindedir. Naosun doğusunda bir kemer ile ayrılan apsis ise iç kısımda kemerden itibaren yaklaşık 2 m. çıkma yapan, yarım daire biçimlidir. Apsis kısmında duvar kalınlığı 90 cm., diğer bölümlerinde ise 120 cm.'dir.

Yapı, moloz, kaba yonu ve düzgün kesme taş ile devşirme malzeme ve ahşap hatıllar kullanılarak inşa edilmiştir.

Yapının asli planında girişin batı duvarda olduğu, aydınlatmanın apsis kemerinin hemen üzerindeki duvarda yer alan enine dikdörtgen bir pencere ve güney duvara açılan yuvarlak kemerle kuşatılmış boyuna dikdörtgen iki pencere ile sağlandığı görülmektedir. Camiye dönüştürülmesiyle batıdaki kapı kapatılarak, doğuda apsis ortasına boyuna dikdörtgen bir kapı açılmıştır. Yuvarlak kemerli pencerelerden bir tanesi de taşla örülmek suretiyle mihraba dönüştürülmüştür.

Yapıdaki devşirme malzemeler ise güney duvarda yer alanı arşitrav, giriş kapısının önündeki çift sütunlu başlık ve bahçedeki sütun başlığından ibarettir. Bu malzemelerden arşitravın benzer örnekleri Tyana Kentinde bulunmuş olup M.Ö. 2.-1. yy.'a tarihlenmektedir³. Girişin önünde bulunan sütun başlığı ise oldukça harap durumdadır, ancak arşitrav ile aynı döneme ait olmalıdır. Diğer başlıklı çift sütunlu payenin ise bezeme özelliklerine göre Orta Bizans Dönemine ait olduğunu düşünmekteyiz⁴.

2 Özkan, S., "1923 Tarihli Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Niğde'nin Demografik Yapısına Etkisi", TÜBAR, S. 21, Niğde, 2007, s. 170-172.

3 Börker C.- Berges, D., "Tyana-Survey 1995" 14. AST, C.2, Ankara, 1997, s.21; Berges D.- Nollé, J., Tyana. Archäologisch-historische Untersuchungen zum südwestlichen Kappadokien, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, Bd. 55,1.2, Wien, 2000, abb. 33.

4 Wright, G. R. H., "Beycesultan 1954. Some Byzantine Remains", Anatolian Studies, V. 47, 1997, s.184.

Yapının içi oldukça sadedir. Tonoz örtü dâhil bütün duvarlar sıvanarak, kireç ile badanalanmıştır. Güney duvarın batısında yer alan pencerenin alt bölümleri yıkılarak, mihrap nişine dönüştürülmüştür. İşlevini sürdüren diğer pencerenin kanatları PVC ile değiştirilmiştir.

Naos ve apsis hafif sivri olan bir kemer ile birbirinden ayrılmaktadır. Kemer karnında ahşap bir gergi bulunmaktadır. Beden duvarlarıyla bütünlük içerisinde uzanan yarım kubbe formunda örtüye sahip apsis sadeliği devam ettiren bölümlerdendir. Apsisin kuzeyinde boyuna dikdörtgen forma sahip tek niş yer almaktadır. Bunun dışında kapı açılarak niteliği bozulan orta bölümde herhangi bir birim olup olmadığı anlaşılamamaktadır.

Yapının, 4 m. kadar kuzeydoğusunda yakın zamanda inşa edilmiş tek şerefeli bağımsız bir minare bulunmaktadır.

Yapıda herhangi bir kitabe yoktur. Arşiv kayıtlarında da adına rastlanmayan eser, mimari özellikleri ve bölgedeki Hristiyan dini mimarisi göz önünde bulundurulduğunda, 19. yy.da inşa edilmiş olmalıdır.

2.3. TEPEKÖY KÖYÜ

Niğde Merkez İlçesi Tepeköy Köyü çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, Tunç-Geç Antik Çağ aralığında inşa edilmiş bir kale, Roma dönemine ait kaya mezarlar ile Geç Roma-Erken Bizans Dönemine ait kaya oyma mekân tespit edilmiştir.

2.3.1. Tunç-Geç Antik Çağ Kalesi

GPS Koordinatları: 38.0521050°- 34.6426030° - Resim: 4

Tepeköy Köyü'nün yaklaşık 2.30 km. güneyinde yer alan kale, kuzeybatı tarafından Zondi Deresi Vadisi'ne hâkim bir noktadadır. Kale, büyük bir sırt üzerinde yükselen kayalığın kuzeybatı tarafında yaklaşık 150 m. uzunlukta, düz bir alan üzerine kurulmuştur. Kaledeki incelemelerde harçsız duvar kalıntılarına rastlanılmış, obsidiyen çekirdek ve yontma taş aletler ile el ve çark yapımı seramik malzemenin bir arada bulunduğu görülmüştür. Bu

malzemeler kalenin hemen yanındaki güneydoğu ve kuzeydoğu eteklerinde bulunmaktadır. El yapımı bitkisel katkılı seramik malzemenin geneli saman katkılı açık kahve renkte ya da devetüyü killidir. Karşılaştığımız seramiklerdeki diğer bir grubu çark yapımı örnekler oluşturmaktadır. Bu tür malzemelerde kırmızımsı kahve renkte kil ile kireç katkı kullanılmıştır. Bu grubun bazı örneklerini yeşil sırlı seramik oluşturmaktadır. Belirtilen bulgular göz önüne alındığında kalenin en erken Tunç Çağı ile Geç Antik Çağ gibi uzun bir tarih aralığında kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.2. Kaya Mezarlar

GPS Koordinatları: 38.057099°, 34.614424° - Çizim: 3; Resim: 5

Tepeköy Köyü'nün 2.45 km. güneybatı yönünde yer alan kaya oyma mezarlar yaklaşık 1.50x0.40 m. ölçülerde olup, içinde bulunduğu sırta serpiştirilmiş durumdadır. Tonozlu olan mezar yapılarından ilki tonoz çatılı üç klineli ve nişli muhtemelen tapınak planlı mezarlardandır. Mezarlar sırtın doğu yamacında yaylayı gören bir konumda doğu-batı doğrultulu olarak yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi incelenebilecek durumda olup, diğerleri ağır tahribata uğramıştır. İncelenen mezar yapısı yarım daire biçimli fasata sahiptir. Mezar yapısının giriş kapısı doğuya bakar durumda tam ortaya konumlandırılmıştır. Kapı üzerinde iki adet küçük pencere üst üste gelecek biçimde yerleştirilmiştir. Fasat üçlü silme ile süslenmiştir. Mezar üç klineli olup, altta duvar içine açılmış üç adet niş vardır. Bu mezar yapısının benzer bir örneği Okçuören'de tespit edilmiştir⁵. Kilikya Bölgesi'nde Demircili ve Kapadokya Bölgesi'nde Kayseri Felahiye'de bulunan anıtlar⁶, kısmen de olsa Tepeköy Köyü Mezar Anıtı ile yakınlık gösterir.

2.3.3. Sıddıka Cayvaz Evi Altındaki Kaya Oyma Mekân

GPS Koordinatları: 38.073912°, 34.639005° - Resim: 6

Tepeköy Köyü içinde, tepelik bir alanın ortalarına kurulan Sıddıka

5 Alfonso, L. D., "Archaeological Survey in Northern Tyanis: Preliminary Report of the First Campaign (2006) of the University of Pavia" 25. AST, C.3, 2008, s. 5, fig. 5.

6 Cormack S., The Space of Death in Roman Asia Minor, Wien, 2004, fig 82; Öztaner S. H., "Kapadokya Bölgesi'nden Tapınak Planlı Bir Anıt Mezar: Kayseri-Felahiye Mezar Anıtı" Belleten, C. LXXVI, S. 276, Ankara, 2012, s. 369 vd.

Cayvaz'a ait ev, yarısı tüfit kayaç, yarısı da tonozlu olan yapı üzerine inşa edilmiştir. Evin günümüzde ahır ve depo olarak kullanılan, araştırmamıza konu bölümü kayaya oyulmuş kısımdır. Mekân doğu ve batı yönlerde uzanan iki kemerli tonozla örtülüdür. Kemerler duvar yüzeyinden taşıntı yapar şekilde oyulan ayaklar üzerinde yükselmektedir. Ayaklardan kuzey duvarın doğusundakinin üzerinde kazıma Latince yazılar bulunmaktadır.

Mekânın niteliği mevcut haliyle tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak ayaklardan birisinde yer alan Latince yazıdan hareketle, burasının bir mezar yapısı olarak tasarlandığını ve Bizans döneminde batıdaki bölümün oyulmasıyla şapele dönüştürüldüğünü düşünmekteyiz. Hristiyan dini mimarisinde apsiler genellikle doğu cephede bulunmaktadır; ancak arazi şartlarından dolayı apsisli farklı yönlere bakan kiliseler de bulunmaktadır. Girişi doğuda olan kaya oyma bu yapının apsisi zorunluluktan dolayı batıya oyulmuş olmalıdır.

2.4. YAYLAYOLU KÖYÜ

Niğde Merkez İlçesi Yaylayolu Köyü çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, Geç Demir-Erken Helenistik Kalesi ve Nekropol, Geç Osmanlı dönemine ait bir cami ve iki adet çeşme incelenmiştir.

2.4.1. Geç Demir-Erken Helenistik Kalesi ve Nekropol

GPS Koordinatları: 38.100316°, 38.100316°

Yaylayolu Köyü'nün 2 km. kuzeybatısında yer alan kale, Melendiz Masifi'nin doğu tarafında, Misil Ovası ile Niğde Kentini oldukça uzak bir mevkiden görmektedir. Buna karşın kale, söz konusu masifin bir parçası olan kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu uzanan ve kuzeybatı yönüne doğru gittikçe etrafı 2000 m. civarında rakıma sahip tepeler ile çevrilen derin ve geniş vadiye hâkim konumdadır. Bu haliyle araziden aniden yükselen tüfit kayalık üzerinde yer almaktadır. Etrafı yaklaşık 370 m. uzunlukta sur duvarı ile çevrili bir alan üzerinde, 6 dönümlük bir araziye kurulmuştur. Sur duvarının büyük bölümü yıkılmış olsa da kalıntıları yer yer görülmektedir. Kalenin batı ucunda kaçak kazı ile tahrip edilmiş bir alana rastlanmıştır. Açığa çıkan bölümlerde

görüldüğü kadarıyla burasının kalenin kapısı olduğu anlaşılmaktadır. Kare planlı olarak tasarlanan kapının önünde 5x4.50 m. ölçülerinde hol bulunmaktadır. Holün hemen arkasından üçgen çatılı ana koridor görülebilmektedir. Bu koridorun genişliğinin ölçüsü, girişinin oldukça dar ve tehlikeli olması sebebiyle alınamamıştır. Koridordan sonra ikinci bir hole geçildiğini düşünmekteyiz. Burada karşılaştığımız mimarinin toplam uzunluğu 9.50 m. genişliği 3.80 m. civarındadır. Kalede rastlanan seramik malzeme genel olarak Geç Demir Erken Helenistik dönem özelliklerini yansıtmaktadır.

Bölgedeki diğer bir araştırma sahamız ise kalenin 650 m. güneybatısında bulunan nekropol alanıdır. Bu alan, kalenin hâkim olduğu derin vadinin tabanına oldukça yakın kayalıkta olup, yaklaşık 1.5 dönümde dağılım göstermektedir. Burada kaya oyma sanduka olmak üzere tek bir mezar tipi bulunmaktadır. Bazı örneklerin kenarları silmelidir. Mezarların tümü doğu batı doğrultuludur. Yüzeyde herhangi bir arkeolojik materyal tespit edilememiştir.

2.4.2. Yaylayolu Köyü Camii

GPS Koordinatları: 38.094119° - 34.673786° - Resim: 7

Yaylayolu Köyü merkezinde yer alan camii, dıştan 11.10x11.10 m. ölçülerinde, kare planlı ve tek kubbelidir. Düzgün kesme taş ile inşa edilen eserin batı cephesi sağır bırakılmış, güney cephesine iki, doğu cephesine bir tane boyuna dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Kuzey duvarda kalan izlerden anlaşıldığı üzere son cemaat yeri yapımına başlanmış, ancak bitirilememiştir. Günümüzde, bu bölümde onarımlar sırasında eklenmiş tek kapı ile girilen kapalı bir birim bulunmaktadır. Bu birimden de caminin kuzey duvarı ortasına açılmış yuvarlak kemerli alınlığa sahip düşey dikdörtgen kapı ile harime geçilmektedir.

Yapının özgün kubbesi yıkılmış olup, sekizgen kasnak üzerinde yükselen mevcut kubbe 1990 yılındaki onarımlarda yapılmıştır⁷. Avlunun kuzeybatısında camiden bağımsız olarak yerleştirilen tek şerefeli minare ise 1964 yılında Ali Osman Aydoğan'ın hayratı olarak inşa edilmiştir.

7 Özkarcı, M., Türk Kültür Varlıkları Envanteri Niğde 51, C. I, Ankara 2014, s. 628.

Harim kısmı, onarımlarda yapılan müdahaleler neticesi ile özgünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Bütün duvarlar sıvanarak boyanmış, aynı zamanda duvarların alt kısımlarında 1 m. kadar yükseklikte ahşap lambiri kaplama yapılmıştır. Bununla birlikte, onarımlarda harimin kuzeyine mahfil eklenmiş, özgününde düzgün kesme taş olan mihrabı mermer malzemeyle kaplanmış- tır. Minberi de ahşap lambirilerin eklenmesi sırasında, aynı renkte malzeme- den yapılarak yenilenmiştir.

Onarımlarda yenilenmiş olan kubbeye köşelerde yarım kubbe formun- daki tromplarla geçilmektedir. Trompların arasındaki duvarlar sağır sivri kemerlerle hareketlendirilmiştir. Dışta görüldüğü üzere kırmızı renkte taşla inşa edilen kubbe kasnağına kemerli pencereler açılarak, mekânın aydınlatıl- masına büyük katkı sağlanmıştır.

Yapının mevcut bir kitabesi bulunmamaktadır. Ancak Niğde İl Müftülü- ğünün asmış olduğu tabelada yapının H. 1264-M.1848 yılında inşa edildiği yazılıdır.

2.4.3. Yaylayolu Köyü Aşağı Pınar Çeşmesi

GPS Koordinatları: 38.094105° - 34.674077° - Resim: 8

Yaylayolu Köyü Camisinin doğusunda yer alan çeşme, dıştan 3.05x3.45x4.30 m. ölçülerinde⁸, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Düzgün kesme taşla inşa edilen eser, iki sivri takviye kemerleri ile desteklenen beşik tonozla örtülüdür. Tonozun üst kısmı düzgün kesme taşlarla kaplanarak, düz örtü yapılmıştır.

Kuzey duvarının alt kısmından akan kaynak suyu, zeminde çeşmenin do- ğusuna doğru uzanan kanal formunda havuza dökülmektedir.

Çeşmenin doğu duvarında lüle ve küçük dikdörtgen bir niş yani taslık yer almaktadır.

1979 yılında çeşmenin kuzey duvarına bitişik ikinci bir çeşme yapılmıştır. Bu çeşmenin inşasıyla, diğer çeşmenin zeminine beton atılarak, kuzey duva- rına sonradan beton su havuzu yapılmıştır.

---

8 Özkarcı, M., age., s.756

Oldukça sade olan çeşmede herhangi bir süslemeye rastlanmamıştır.

Kitabesi mevcut olmayan eserin Yaylayolu Köyü Camisi ile birlikte (H. 1264 M. 1847/1848) yapılmış olması muhtemeldir.

2.4.4. Yaylayolu Köyü İsmail Bey (Isma) Çeşmesi

GPS Koordinatları: 38.093744°- 34.672368° - Resim: 8

Yaylayolu Köyü içerisinde çevresinde yer alan evlerden birinin duvarına bitişik olarak inşa edilen çeşme doğu-batı doğrultusunda 2.30x3.35x3.93 m. ölçülerindedir⁹.

Ön cephesinde düzgün kesme taş, yan cephelerinde de kaba yonu taş ile inşa edilen çeşme, kaş kemerli derin bir nişe sahiptir. Örtüsü düz taş kaplamalıdır. Kemerler yatay düzlemde uzanan profilli silmeler üzerinde yükselmektedir.

Çeşme cephesinde, oldukça estetik yapılmış, kademeli kaş kemerli iki tas nişi bulunmaktadır. Üstte ise günümüzde boş kitabelik yer almaktadır. Çeşmenin tek lülesi merkeze yerleştirilen metal bir borudan ibarettir.

Çeşmenin kitabesi, yanına sonradan inşa edilen evin giriş kapısına yerleştirilmiştir. Kitabede “Mâşâ-Allah 1264” yazmaktadır. Buna göre eserin H. 1264 M. 1847/1848 tarihinde yaptırıldığı anlaşılmaktadır¹⁰.

2.5. PINARCIK KÖYÜ

Niğde Merkez İlçesi Pınarcık Köyü çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, Osmanlı Dönemine ait bir cami ve mektep ile bir de çeşme incelenmiştir.

2.5.1. Pınarcık (Germeğen) Köyü Camii ve Mektebi

GPS Koordinatları: 38.134376°- 34.671897° - Resim: 9

Pınarcık Köyü'nün batı yakasında yer alan cami, giriş kapısı üzerine yerleştirilen kitabesine göre H.1219/ M. 1804/1805 tarihinde yaptırılmıştır. Tarih bilgisi dışında kitabede başka bir bilgi bulunmamaktadır.

---

9 Özkarcı, M., age., s.759.

10 Özkarcı, M., age., s.759.

Eğimli bir arazi üzerinde yer alan cami, güney duvarına bitişik mektep ve mektebin güneyinde bağımsız bir birim olarak yükselen köşk minare ile birlikte inşa edilmiştir.

Kareye yakın dikdörtgen planlı (içten 9.25x10.10 m.) harim, yanlarda duvarlardan uzanarak, ortada iki ayakla birbirine bağlanan üç sivri kemerle doğu-batı doğrultusunda uzanan iki sahına ayrılmıştır. Caminin doğu-batı, güney ve kuzey duvarları büyük oranda moloz ve kaba yonu taşlarla örülmüştür. Harimin kuzeybatı köşesinde ise kaya oyma bir bölüm bulunmaktadır. Camiye giriş, güney duvarın doğusuna açılan tek kanatlı dikdörtgen bir kapı ile sağlanmaktadır. Harim, bir tanesi giriş kapısının üstünde boyuna dikdörtgen, iki tanesi de doğu duvarın üst kısımlarına açılan yuvarlak kemerli üç farklı pencere ile aydınlatılmaktadır. Örtüde, Kayseri, Niğde ve Nevşehir bölgesinde yaygın kullanılan, sık destek kemerli beşik tonoz kullanılmıştır.

Caminin mihrabı, basık kemerli dikdörtgen formlu bir niş şeklindedir. Yüzeyi sıvanarak, kireç ile boyanmıştır. Minberi ise ahşap olup, üzerinde yağlı boya ile yapılmış bitkisel ve geometrik bezemeler yer almaktadır. Minberin üzerinde yer alan tarihten, bu boyamaların 1945 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu tarihin yarısı Latince yarısı da Arapça rakamlarla yazılmıştır.

Harimin kuzeybatı köşesinde 4x4 m ölçülerinde kare planlı kaya oyma bir birim yer almaktadır. Bu mekâna harimin kuzeybatı köşesinde yer alan bir açıklıktan girilmektedir. Yörede “gaflet keleri” olarak adlandırılan mekânın araştırmacılar tarafından çilehane veya itikâf mekânı olabileceği görüşü ileri sürülmektedir¹¹.

Caminin güney duvarına bitişik inşa edilen mektebe yuvarlak kemerli dikdörtgen formlu bir kapıdan girilmektedir. Dikdörtgen mekânın üzeri yuvarlak kemerlerle desteklenmiş beşik tonoz örtülüdür. Kemerlerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Mektep, güney duvarına açılan iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Batı duvarında ise dikdörtgen biçimli küçük bir niş bulunmaktadır.

Mektebin güneyinde cami ve mektepten bağımsız inşa edilen köşk minare yer almaktadır. Kaide üzerinde yükselen minareye sekiz taş basamaklı merdivenle çıkılır.

---

11 Özkarcı, M., age., s.613.

Eğimli bir arazi üzerine inşa edilen camii ve diğer birimler yöre halkından edinilen bilgilere göre 1980'li yıllara kadar kullanılmış, ancak köy yerleşiminin doğuya kayması sebebiyle yeni cami yapılıncı eskisi işlevini yitirmiştir¹². Kullanımın bitmesi ile birlikte cami oldukça bakımsız ve atıl duruma gelmiştir. Bazı bölümlerde yer yer çökmeler tespit edilmiştir. Caminin bakım ve onarımının yapılması elzem hale gelmiştir.

2.5.2. Pınarcık Köyü Çeşmesi

GPS Koordinatları: 38.133261° - 34.670756°

Köyün batı yakasında, eski mezarlığın hemen karşısında yer alan çeşme suyunun soğuk olması sebebiyle halk arasında Buzpınarı olarak adlandırılmaktadır. Bahçe içerisinde uzanan duvarlar arasında kalan eser, 3.65 m. yüksekliğinde, 3.00x4.40 m. ölçülerinde eyvan tipi çeşmelerdendir.

Kaba ve düzgün kesme taş ile inşa edilen çeşme, üç kemerli örtü sistemine sahiptir. Kemerin yapımında düzgün ve kaba yonu taşlar kullanılmıştır. Dört takviye kemeri ile desteklenen beşik tonoz örtüsü üstten toprakla kaplanmıştır.

Doğu cephede açık, diğer cephelerde kapalı yapılarak eyvan formu elde edilmiştir. Güney duvarının alt kısmından akan kaynak suyu, zeminde çeşme eyvanının dışına doğru uzanan kanal formunda havuza dökülmektedir.

Çeşme oldukça sade yapılmış olup, üzerinde herhangi bir süslemeye rastlanmamıştır.

Giriş cephesine yerleştirilen beyaz renkli taş kitabede, "Hünkâr-ı hubb-i Mustafa, Şehriyâr-ı Mustafâ, sene 1182" yazısı yer almaktadır. Anlamı gönüllerin Sultanı Mustafa (Hz. Muhammed S.A.V) aşkına H.1182 (M. 1768/1769)¹³ yılında yapılmıştır.

Oldukça sağlam durumda olan çeşme günümüzde hala kullanılmaktadır ve kaynak suyu akmaktadır.

12 06.09.2017 tarihinde köy muhtarı Mustafa Vural ile yapılan mülakattan.

13 Özkarcı, M., age., s.753.

2.6. HACI ABDULLAH KASABASI

Niğde Merkez İlçesi Hacı Abdullah Kasabası çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında bir adet kilise kalıntısı tespit edilmiştir.

2.6.1. Hacı Abdullah Kasabası Kilisesi

GPS Koordinatları: 38.173300° - 34.657780° - Çizim 4; Resim: 10

Günümüzde kuzey duvarı ile güney ve batı duvarlarının bir kısmı ayakta olan Hacı Abdullah Kilisesi, mevcut bölümlerinden anlaşıldığı kadarıyla doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Duvar izlerinden üç nefli ve bazilikal planlı olduğu anlaşılmaktadır.

Kilise duvarları düzgün, kaba yonu ve moloz taşlarla oluşturulmuştur. Moloz taşlar beden duvarının genelini oluştururken, kaba yonu ve düzgün kesme taşlar daha çok üst bölümlerde tercih edilmiştir.

Mevcut haliyle yapının doğu bölümüne ait hiçbir iz bulunmamaktadır. Güney duvarın da çok az bir bölümü günümüze ulaşabilmiştir. Kuzey ve batı duvarlar kısmen varlığını sürdüren elamanlardır. Yapının giriş kapısının nerede olduğu bilinmemektedir, ancak yaklaşık yarısı kadarı yıkılmış olan batı duvara açılmış olması muhtemeldir. Kuzey duvar, diğer bölümlere göre varlığını en iyi muhafaza eden yapı elemanıdır. Duvara, belirli aralıklarla gömme ayaklar yapılarak üstte kemerle bağlanmış, bu sayede yan yana sıralı yaklaşık 0.80 m. derinliğinde nişler oluşturulmuştur. Günümüzde ayak ve kemer taşlarının büyük bölümü dökülmüş durumdadır. Yapının örtü sistemi tamamıyla yıkılmıştır. Ancak üst bölümlerdeki kalıntılardan izlendiği kadarıyla belirli aralıklarla atılmış takviye kemerleriyle desteklenen beşik tonozla örtülü olması muhtemeldir.

Yapıda herhangi bir süsleme mevcut değildir. Batı duvardaki taşlarda kazımayla oluşturulmuş haç işaretleri bulunmaktadır.

2.7. KONAKLI KASABASI

Niğde Merkez İlçesi Konaklı Kasabası çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, kasabaya bağlı Hüyük Mahallesi'nde bir Höyük, kasaba merkezinde papaz evi, şapel, kilise ve kemerli evler incelenmiştir. Kilise,

daha önceki yayınlarda detaylı olarak ele alınması nedeniyle kapsam dışında tutulmuştur.

2.7.1. Hüyük Mahallesi Höyüğü

GPS Koordinatları: 38.163817° - 34.922038°

Konaklı Kasabasına Bağlı Hüyük Mahallesi'nin kuzeydoğusunda yer alan höyük, Niğde-Kayseri karayolu ile demiryolu hatları arasında kalmaktadır. Höyük, yaklaşık 140 m. çapında ve ova seviyesinden 20 m. yüksekliktedir. Höyükteki araştırma güney ve batı etekleri ile zirvesinde yoğunlaşmıştır. Zirvesinde, yüzeyde gözlemlenen duvar izlerine dayanarak, dörtgen planlı bir mekânın bulunduğunu tahmin etmekteyiz. Zirvede bunun dışında yoğun biçimde Bizans Dönemine ait seramik malzemeye rastlanmıştır. Höyüğün batı ve güney eteklerinde yürüttüğümüz çalışmada ise taş ve heterojen dağılım gösteren pişmiş toprak malzeme ile karşılaşmıştır. Bu seramik malzeme Eski Tunç Çağı ile Roma Dönemi arasına aittir. Tunç Çağına ait örneklerde dışa çekilmiş ağız kenarlı kapalı kap biçimlerine ait seramik parçaları ve gündelik kullanıma yönelik olduğunu düşündüğümüz kaba kil yapısına sahip malzemenin varlığı tespit edilmiştir. Tespit edilen malzemenin diğer bir bölümünü Demir Çağına ait örnekler oluşturmaktadır. Bu grupta Orta Anadolu'nun Demir Çağı seramiğinde aşına olunan biçim ve bezemeli örneklerle rastlanmıştır. Bunlardan panel içinde iç içe daire ve zikzak bezemeli örnekler dikkat çekicidir. Zikzak bezemeye sahip parçalar kapalı kaplara ait olup, bezeme devtüyü renkte şerit üzerinde kahverenginin tonlarında uygulanmıştır. Bu bezemenin benzer örnekleri Kınık Höyük'te¹⁴ bulunmuş ve Orta Demir Çağına tarihlenmiştir. İç içe daire süslemesi ise bölgenin Demir Çağı seramik kültürüne yabancı triglif-metop düzenlemesi içinde kendisine yer bulmuştur¹⁵. Demir Çağına ait diğer örnekler ise kapalı kap biçimlerine ait ağız kenarlarından oluşmaktadır. Helenistik ve Roma Dönemlerine ait örnekler, Ovalık Kilikya Bölgesinde bulunan seramiklerin biçim özellikleri ile uyum göstermektedir.

14 Ergüder H., "Kınık Höyük Demir Çağı Boyalılarında Bezeme Geleneği" OLBA, S. XXIV, Mersin, 2016, s.79.

15 Ergüder H., agm, s.116.

Seramikler söz konusu biçim uyumuna karşın kil ve astar nitelikleri yönünden Kilikya ve Anadolu'nun diğer bölgelerinden farklıdır. Bu seramik malzemedede, devetüyü ya da kahverenginin tonlarında kil rengi ile kireç taneciği ya da kum katkı genel kil özelliği olarak karşımıza çıkar. Seramikte astar ise devetüyü ile kahverenginin tonlarındadır. Tüm örnekler yüksek ısıda fırınlanmıştır. Helenistik ve Roma Seramiği asamblesi içinde Kilikya ya da Batı Anadolu kökenli örnek sayısı çok azdır. Malzemenin genel karakteri biçim yönünden Kululu'da elde edilen örnekler ile benzerlik taşımaktadır¹⁶. Höyükte belirtilen seramik dışında bazalttan yapılmış ezgi taşı? parçası, havan ve havan eli bulunmaktadır.

2.7.2. Konaklı Papaz Evi

GPS Koordinatları: 38.173937°- 34.843985°

Konaklı Kasabası'nda yer alan ve kasaba sakinleri tarafından papaz evi olarak adlandırılan yapı, iki katlı olup kaba yonu taş ile inşa edilmiştir. Zemin kat depo olarak kullanılmaktadır. Tek kanatlı dikdörtgen bir kapıdan, bölgede kemerli evler şeklinde isimlendirilen, tonoz örtülü tek mekâna girilir. Depo veya ahır olması muhtemel alan, kemer aralarına açılan küçük tepe pencereleri ile aydınlatılmaktadır. Kemer ayağı üzerinde kazıma tekniğinde çift daire içine alınmış haç motifi ile dikdörtgen çerçeve içene alınan "X" "XVV" ve "V" gibi Roma rakamları yer almaktadır.

Zemin katın kuzeydoğusunda yer alan on üç basamaklı taş merdivenden evin 1. kat kapı önüne ulaşılmaktadır. Üst katın girişi zemin katta olduğu gibi kemerlerle bağlanan tonoz örtü ile kapatılmıştır. Enine dikdörtgen sofanın kuzey köşesinde kemerli bir açıklıkla geçilen hela bulunmaktadır. Sofanın doğusunda yer alan tek kanatlı ahşap bir kapıdan odaya ulaşılmaktadır. Oda içinde davlumbazlı ocak yer almaktadır. Ocak alınışı karşılıklı ikişer adet gülçe ve çark-ı felek motifi ile süslenmiştir. Mekân, güney ve batı duvarlarına açılan mazgal pencereler ile aydınlatılmaktadır.

Kapı yüksekliğinde tüm odayı çeviren ahşap sergen vardır. Bu ahşap bi-

16 Jones, F., "Sherds from Kululu", Anadolu (Anatolia), S. 13, Ankara, 1969, s. 92-93.

rim belirli aralıklarla atılan profilli ahşap konsollarla desteklenmiştir. Sergen altında dikdörtgen nişler yer almaktadır. Odanın üstü ahşap lentolarla desteklenen düz tavan biçimindedir.

2.7.3. Konaklı Kasabası Şapeli

GPS Koordinatları: 38.165223°- 34.849148° - Resim: 11

Şapel, Konaklı Kasabası'nın eski mezarlığı içinde yer almaktadır. Yapı, duvarlarının yaklaşık 2 m. kadarı yerleşik kayanın oyulması, üst kısımları ise düzgün kesme taşların örülmesiyle meydana getirilmiştir. Günümüzde sadece kaya oyma bölüm mevcudiyetini korurken, taş örgülü duvar ile örtü sistemi yıkılmıştır. Yıkılan taşların büyük bölümünü mezarlıkta görmek mümkündür.

Kaya oyma bölümlerde görüldüğü üzere şapel, 22.80x6.50 m. ölçülerinde derinlemesine dikdörtgen planlı, tek neflidir. Doğuda yarım daire planlı apsisi bulunmaktadır. Apsise merkezde ve yanlarda olmak üzere üç niş açılmıştır.

Duvarlarında yer yer sıva izleri görülen kaya oyma bölüm genelde sadedir. Üst bölümlerinde büyük çoğunluğunda düzgün kesme taşların izleri görülmektedir. Güney duvarın batı ucunda ise birkaç düzgün kesme taş, varlığını muhafaza etmektedir. Yapıya giriş, muhtemelen batıda yer alan bir merdivenden inilerek sağlanmaktadır. Fakat bu bölümün toprakla kaplanmış olması nedeniyle buna dair bir iz görülmemektedir.

Düzlük bir alanda zemin kayasının oyulmasıyla, gövdenin büyük çoğunluğu kaya oyma, üstte ise duvarların bir bölümü ile örtü sistemi düzgün kesme taşla oluşturulan şapel örneği alışlagelmiş bir uygulama değildir. Bu nedenle Konaklı Şapeli ünik özellikler sergilemektedir. Mevcut haliyle tarihlendirme yapmak için yeterli veri bulunmamaktadır. Ancak gövdenin bir bölümünün kaya oyma olması, yapının Orta-Geç Bizans döneminde inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

2.7.4. Konaklı Kemerli Evler

GPS Koordinatları: 38.171347°- 34.841674°; 38.171764°- 34.842057°

Konaklı Kasabası Eski yerleşim alanında yer alan Kilisenin etrafında eski yerleşimlere ait çoğu yıkık vaziyette evler bulunmaktadır.

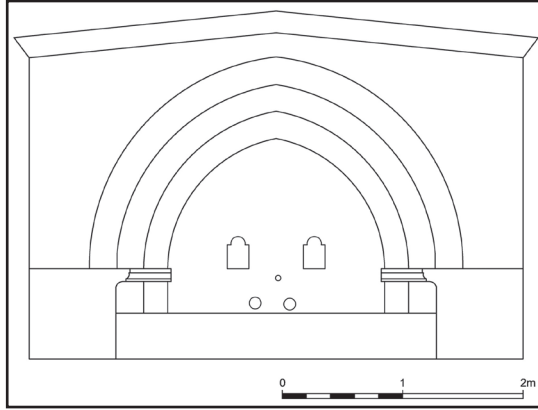
Bu evler bölgede kemerli evler olarak adlandırılmıştır. Genellikle kaba yonu taştan inşa edilen evlerin kemer kaplamalarında ince yonu taş kullanılmıştır. Ağırlıklı tek ve büyük bir mekândan oluşan evlerin örtüsü kemerlerle desteklenen tonozdur.

Bu evler daha sonraki dönemlerde ahır, samanlık, depo ve kiler olarak kullanılmıştır.

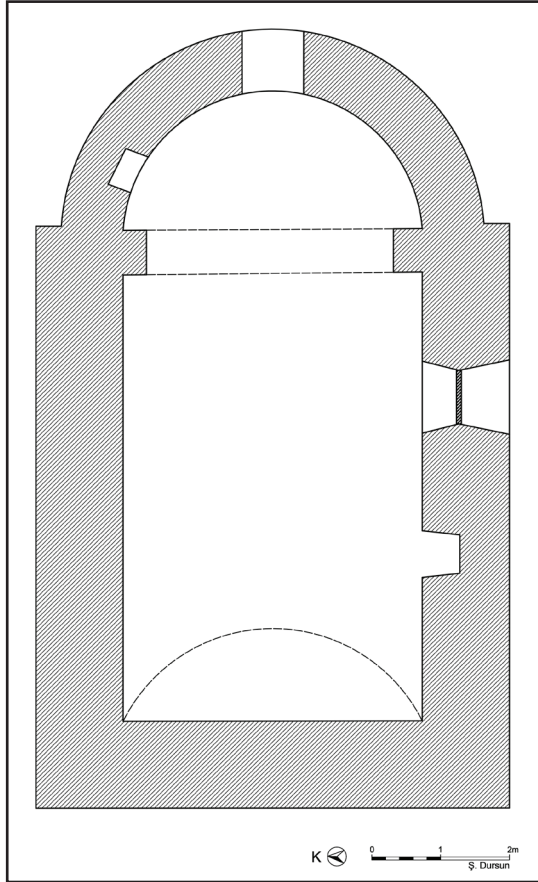
KAYNAKÇA

- ALFANSO, L. D., "Archaeological Survey in Northern Tyanis: Preliminary Report of the First Campaign (2006) of the University of Pavia" 25. AST, C.3, 2008, s.1-12.
- BERGES, D.- NOLLÉ, J., Tyana. Archäologisch-historische Untersuchungen zum südwestlichen Kappadokien, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, Bd. 55,1,2, Wien, 2000.
- BÖRKER C.- BERGES, D., "Tyana-Survey 1995" 14. AST, C.2, Ankara, 1997, s.17-26.
- CORMACK, S., The Space of Death in Roman Asia Minor, Wien, 2004.
- ERGÜDER H., "Kınık Höyük Demir Çağı Boyalılarında Bezeme Geleneği" OLBA, S. XXIV, Mersin, 2016, s.67-170.
- JONES, F., "Sherds from Kululu", Anadolu (Anatolia), S. 13, Ankara, 1969, s. 89-96.
- ÖZKAN, S., "1923 Tarihli Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Niğde'nin Demografik Yapısına Etkisi", TÜBAR, S. 21, Niğde, 2007, s. 169-178.
- ÖZKARCI, M., Türk Kültür Varlıkları Envanteri Niğde 51, C. I, Ankara 2014.
- ÖZTANER, S. H., (2012) "Kappadokia Bölgesi'nden Tapınak Planlı Bir Anıt Mezar: Kayseri-Felahiye Mezar Anıtı" Belleten, C. LXXVI, S. 276, Ankara, 2012, s. 369-404.
- WRIGHT, G. R. H., "Beycesultan 1954. Some Byzantine Remains", Anatolian Studies, V. 47, 1997, s.177-193.

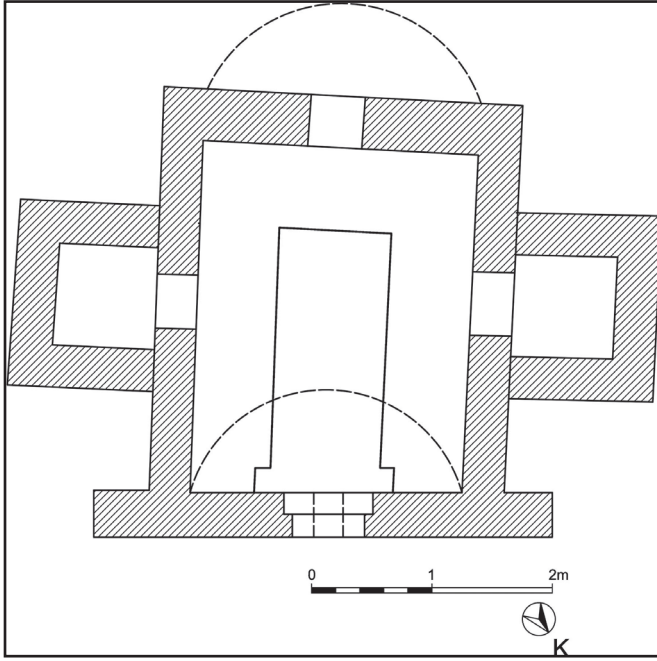

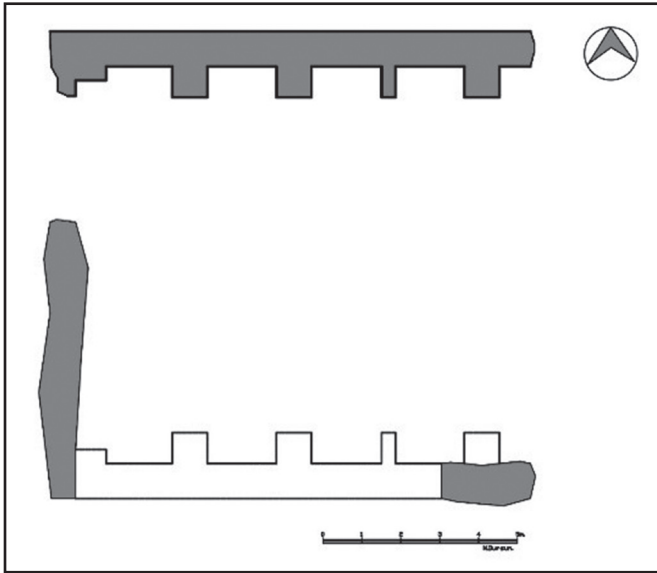
Çizim 1: Ballı Köyü Çeşmesi Görünüşü

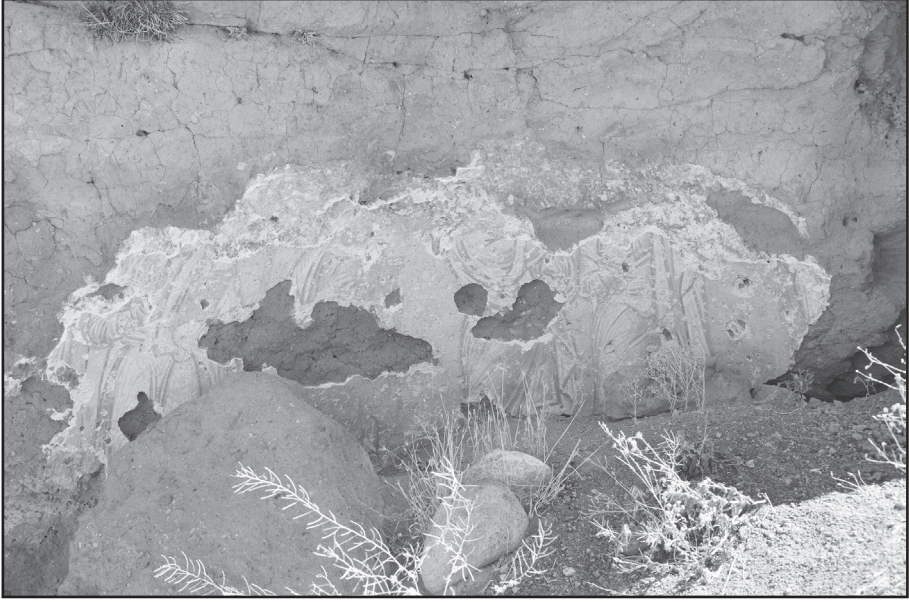
Çizim 2: Ballı Köyü Camii (Şapel) Planı

Çizim 3: Tepeköy Köyü Tonoğlu Mezar Planı

Çizim 4: Hacı Abdullah Kilisesi Planı

Resim 1: Güllüce Köyü Freskli Kilise

Resim 2: Ballı Köyü Çeşmesi

Resim 3: Ballı Köyü Camii (Şapel)

Resim 4: Tepeköy Köyü Tunç-Geç Antik Çağ Kalesi Kalıntıları

Resim 5: Tepeköy Köyü Tonoğlu Mezar

Resim 6: Tepeköy Köyü Siddıka Cayvaz Evi Altındaki Kaya Oyma Mekân

Resim 7: Yaylayolu Köyü Camii

Resim 8: Yaylayolu Köyü, Aşağı Pınar Çeşmesi (Solda) ile İsmail Bey (İsma) Çeşmesi (Sağda)

Resim 9: Pınarcık (Germeğen) Köyü Camii

Resim 10: Hacı Abdullah Kasabası Kilisesi

Resim 11: Konaklı Kasabası Şapeli

ISPARTA İLİ YALVAÇ, GELENDOST VE ŞARKIKARAAĞAÇ İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2017

Mehmet ÖZHANLI*

Hakan ALPASLAN

Ersin ÖZEN

Ali GÜNDOĞAN

Fatih HURATA

Isparta İli Yalvaç İlçesi'nde bulunan Pisidia Antiokheia'sında, 2008 yılından beri Bakanlar Kurulu Kararı ile Süleyman Demirel Üniversitesi adına kazı çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Bir kentin çok iyi anlaşılabilmesi için teritoryumunun, diğer kentlerle olan bağlantı ve ilişkilerinin de bilinmesi gerekir. Bundan dolayı Antiokheia'nın bağlantılı olduğu Yalvaç, Gelendost ve Şarkikaraağaç ilçelerini kapsayan bu araştırma başlatılmıştır. Araştırma kapsamında Yalvaç, Gelendost ve Şarkikaraağaç ilçeleri sınırları içerisinde bulunan yerleşimlerin arkeolojik, epigrafik verilerle belgelenmesi ve bu yerlerin Antiokheia ile bölgedeki diğer büyük kentlerle olan bağlantılarının, yol ağlarıyla anlaşılması amaçlanmaktadır. Yapılacak çalışmalar ile bölgenin tarihsel kronolojisinin arkeolojik ve epigrafik verilerle çıkarılması ve komşu bölgelerle ilişkilerinin anlaşılması hedefler arasındadır.

* Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Isparta/TÜRKİYE.

Öğr. Gör. Hakan ALPASLAN, Akdeniz Üniversitesi Manavgat Meslek Yüksekokulu, Antalya/TÜRKİYE.

Ersin ÖZEN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur/TÜRKİYE.

Ali GÜNDOĞAN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur/TÜRKİYE.

Fatih HURATA, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta/TÜRKİYE.

2017 yılı çalışma etabını, Antiokheia ile Neapolis arasındaki yol güzergâhında bulunan köyler oluşturmaktadır. Çalışmalar, Antiokheia'dan başlayarak, Antiokheia'nın doğusundan Özgüney (Gemen), Özbayat (Gemen), Kuyucak, Bağkonak (Örkenez), Kozluçay, Dedeçam (Manarga) köyleri ile Antiokheia'nın güney doğusundaki Altıkapı Köyü'nde gerçekleştirildi (Harita: 1). Öncelikle Yalvaç ilçesinden bu köylere giden asfaltlanmış ana yollar dışındaki diğer bütün yollar tespit edildi. Belgeleme köy merkezlerinden başlayarak, köylerin sahip olduğu arazilerin tamamının taranıp incelenmesiyle devam etti. Böylece köylerdeki arkeolojik verilerin tamamının belirlenip belgelenmesine çalışıldı.

Özgüney ve Özbayat Köyleri (Gemen): Gemen Çayı'nın doğu ve batı kenarına kurulmuş olan bu iki köy, eskiden Gemen ismiyle anılırken sonraki yıllarda çayın batısında kalan yerleşime Özgüney, doğusunda kalana ise Özbayat denilmiştir.

Özgüney Köyü: Antiokheia'nın kutsal merkezi Ay Tanrı Men Tapınağı ve Kutsal Alanı'nın bulunduğu Gemen dağının eteğine yakın bir konumdadır. Köyün içerisinde oldukça yoğun Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait mimari parçalar vardır. Köyün girişinde bulunan ilkokulunun çevre duvarlarında, İmparatorluk Dönemi'ne ait üç adet Latince yazıt, cami ve çeşmelerde başka yazıtlı bloklar da görülebilmektedir. Köyün en eski camisi olan Merkez Cami'sinin duvarlarının tamamı antik taşlardan örülmüştür. Duvarlar sıvandığı için, sadece açıkta bırakılmış olan alt kısımdaki taşlar izlenebilmektedir. Köyün sokak aralarındaki eski tarihli olan çeşmelerin de tamamı antik taşlarla yapılmıştır. Köydeki birçok eski evin temelinde ve bazı evlerin bahçe duvarlarında çok sayıda devşirme taşlar kullanılmıştır. Merkez Cami'nin yaklaşık yüz metre doğusunda bugünkü adıyla Tepebağı mevki olarak bilinen alanda Osmanlı Dönemi'nde de kullanılmış olan bir hamam yapısının kemerli duvarları kısmen korumuştur. Hamamın kuzeydoğusunda, Gemen Çayı'nın kıyısında, bahçeler arasında Roma İmparatorluk ve daha sonraki dönemlerde de yaşanmaya devam edilmiş bir yerleşim yeri tespit edilmiştir. Bu alanda yapılan yol çalışmasında çok sayıda, üstü şist taşlarıyla kapatılmış Bizans Dönemi'ne ait basit Hristiyan mezarları açığa çıkarılmıştır. Yüzeyde yoğun bir şekilde pişmiş toprak tuğla, kiremit ve seramik parçalarına rastlanmakta-

dır. Burası köyün, Osmanlı ve öncesi dönemlerde bulunduğu alan olmalıdır. Günümüz Köyü, çaya yakın bu alanın güneybatısına kaymıştır.

Özgüney'in kuzeybatısında bulunan Kızılçarşaf Tepesi'nin üzerinde bir kale yerleşimi bulunmaktadır. Dağın tepesi kuru örgü tekniğiyle yapılmış gözetleme kuleleri olan bir surla kuşatılmıştır, surun giriş kapısı güneye bakmaktadır (Resim: 1). Tepenin kuzey tarafı oldukça dik bir yamaçtan oluşurken, güney taraf biraz daha rahat bir eğime sahiptir. Bundan dolayı tepenin bazı noktalarına 50'şer metre arayla ön savunma duvarları örülmüştür. Tepenin üzerinde, surların içerisinde kalan alan 3 büyük obruktan oluşmaktadır. Obruk çukurları yaklaşık 100-150 metre derinliğindedir. Bu çukurları çevreleyen kayalıkların önünde bulunan taş balta, mikrolit ve obsidiyen aletler, bu alanın Mezolitik Dönem'de de bir sığınak yerleşimi olarak kullanıldığına işaret etmektedir (Resim: 2, 3). Obrukların içerisindeki yuvarlak küçük mekânlar en erken döneme ait olmalıdır. Kale içerisinde bulunan diğer arkeolojik eserler Roma İmparatorluk ve daha geç dönemlere aittir bunların yoğunluğu seramiklerden oluşmaktadır.

Kalenin kuzeyinde kalan biraz daha alçak konumdaki 2 tepe üzerinde doğudan batıya doğru uzanan moloz taşlardan örülmüş sur duvarı, kaleye çıkışın rahat olduğu bu alanda da bir ön koruma duvarı işlevi görmelidir.

Bu kale oldukça önemlidir. Men Tapınağı'nın bulunduğu dağın tam arkasında bulunmaktadır ve Kutsal Alanı doğu, kuzey ve güney taraftan denetim altına almaktadır. Kale aynı zamanda doğuda Özbayat köyü sınırları içerisinde kalan Olukludere Kalesi'ni ve Başdeğirmen mevkindeki yerleşim yerlerini de görmektedir. Men Kutsal Alanı'nı koruyan yardımcı birliklerin konuşlandırıldığı bu askeri kale, gözetlemede ve haberleşmede kullanılmış olmalıdır.

Gemen Çayı üzerinde Cumhuriyet Dönemi'ne ait 3 adet su değirmeni bulunmaktaydı. Bunlar; Gemen köyüne yakın olan Aşağı Değirmen, Orta ve Başdeğirmen olarak adlandırılmaktadır.

Gemen Çayı üzerinde, Özbayat Köyü'nü Özgüney Köyü'ne bağlayan antik köprü günümüzde yapılan köprünün altında kalmıştır.

Özbayat Köyü: Köy, Özgüney Köyü'nün tam karşısına, Gemen Çayı'nın doğu kıyısına kurulmuştur (Resim: 4). Köyün hemen girişinin sağ tarafında,

belediye tarafından aile çay bahçesi olarak düzenlenen alanın çevre duvarlarının neredeyse tamamı Roma İmparatorluk ve Bizans Dönemi'ne ait bloklardan oluşmaktadır. Kuzey duvarda bulunan kiliselere ait çok sayıda mimari parça oldukça önemlidir. Ayrıca, köyün içerisinde, sokak kenarlarında, eski evlerin ve camilerin temellerinde, çeşme yapılarında, okul ve mezarlık duvarlarında da mimari bloklar kullanılmıştır. Özellikle köyün en eski camisi olan Merkez Cami'nin minaresinin altı ve caminin temeli tamamen antik dönemden devşirme malzemelerle örülmüştür.

Köyün kuzeyinde, Olukludere Mevkii'nde, Gemen Vadisi'ne hâkim konumda bir kalenin kalıntılarına rastlanmıştır. Kalenin güney duvarının blokları yamaç boyunca, güneyde bulunan dereye yuvarlanmıştır. Ayrıca, yerleşimde kaçak kazılar sonucu dikdörtgen bir yapı açığa çıkarılmıştır (Resim: 5). Kale içerisinde yoğun bir şekilde kiremit, tuğla ile seramik, cam parçası ve metal cüruflar görülmektedir. Kulelerle desteklenmiş olan kale, Men Kutsal Alanı'nı, Kızılçarşaf Kalesi'ni ve Başdeğirmen yerleşimlerini görmektedir. Bu kale, Başdeğirmen yerleşimine öncü karakol görevi görmüş ve vadi boyunca Başdeğirmen yerleşimine giden yolu da kontrol etmiş olmalıdır.

Gemen Çayı'nın üzerine yapılmış olan göletin altında antik yerleşimin kaldığını, göletin doğu kıyısında açığa çıkmış olan geç Bizans Dönemi mezarları kanıtlamaktadır (Resim: 6). Mezarların yanları tuğla ile örülmüş üstleri ise şist taşı ile kapatılmıştır. Eteğinde mezarların bulunduğu tepenin üzerinde yerleşim olmalıydı, ancak tepenin yoğun bir şekilde çam ağaçlarıyla ağaçlandırılmış olması tüm yerleşimi görünmez kılmıştır. Buna rağmen yüzeydeki yoğun seramik parçaları, tuğla ve kiremitler yerleşimi kesinleştirmektedir. Bulunan seramik parçaları Geç Roma ve Bizans dönemlerine işaret etmektedir.

Gemen Çayı'nın doğduğu noktaya yakın, Kuşkayası'nın tam karşısındaki yamaçta başka büyük bir yerleşimin olduğu duvar kalıntılarından, seramik parçalarından ve metal cüruflardan anlaşılmaktadır. Yerleşimin eteğinde geç dönemde yapılmış olan değirmenden dolayı buraya Başdeğirmen mevki ismi verilmiştir.

Güneye bakan yamaca kurulmuş yerleşimin kuzeyindeki tepenin üstünde yer alan yapılar korunmuşken, yamaçtaki yapıların malzemesi derenin içeri-

sine doğru akmıştır. Bu alanda Geç Helenistik, Erken İmparatorluk ve Bizans dönemlerine ait seramik parçalarıyla birlikte iki adet sikke bulundu. Sikke-lerin bir tanesi M.S. 589 tarihine ait bronz sikkedir. Diğeri ise Pisidia Antiokheia'sının, İmparator Augustus Dönemi koloni sikkesidir (Resim: 7). Roma İmparatorluk Dönemi Antiokheia basımı bu koloni sikkesinin Antiokheia dışında bulunan tek örnek olması ve bir koloni siksesinin Antiokheia dışında başka bir yerleşimde bulunması oldukça önemlidir. Bu sikke Antiokheia'nın diğer kentlerle yapmış olduğu ticari ilişkilerini ve bölgeye hâkimiyetini belgelemektedir.

Yerleşimde bulunan değirmenin tam olarak ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte günümüze dek Gemen ve komşu köyler tarafından kullanıldığı bilgisine ulaşılmıştır.

Gemen Çayı, dağın eteğinde büyük bir kaynak olarak çıkmakta ve diğer derelerle birleşerek büyük bir akarsuya dönüşmektedir. Çayın doğduğu noktanın kuzeydoğu yamacında Madengöze mevkinde Roma İmparatorluk ve Bizans dönemlerine ait küçük bir yerleşim bulunmaktadır. Temel düzeyde korunmuş konutların dışında yuvarlak planlı işlikler de vardır. Alanda bulunan yoğun demir cürufları bu işliklerin metal işlikler olduğunu kanıtlamaktadır. Bu yerleşim alanında da yoğun miktarda geç dönemlere ait seramik parçaları görülmektedir.

Olukludere'den Başdeğirmen yerleşimine ulaşımı sağlayan antik yolun büyük bir bölümü Kuşkayası'nın kuzey eteğinde izlenebilmektedir.

Gemen köylerinin merkezinde bulunan antik bloklar, Olukludere, Başdeğirmen ve Men Kutsal Alanı'ndan getirilmiştir.

Kuyucak Köyü: Kuyucak Göleti'nin bulunduğu vadi Sultan Dağları'ndan başlayarak Yalvaç Ovası'na uzanmaktadır. Kuyucak köyü ise vadinin ova-ya açıldığı noktaya inşa edilmiştir. Erken dönemde Merkez Cami etrafında kurulmuş olan köy, sonradan eklenen 2 büyük mahalleye genişletilmiştir. Yıkılarak yeniden yapılmış olan ve eski minaresi korunmuş olan caminin temelinde ve minaresinde Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait devşirme bloklar kullanılmıştır. Caminin bulunduğu meydanın eski adı Hanönü'dür. Altıkarpı köyüne giden eski yol buradan başlamaktadır. Merkez Cami'nin yaklaşık

500 metre doğusunda Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait farklı yapılardan devşirilmiş mimari parçalarla örülen Garip Dede Türbesi anılmaya değerdir. Türbede kullanılmış olan sütunun başlık kısmındaki işçilik M.S. 3. yüzyılı işaret etmektedir. Köy meydanında bulunan Atina Çeşmesi de antik taşlarla inşa edilmiştir. Ayrıca köydeki kerpiç evlerin tamamının temellerinde Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait devşirme bloklar kullanılmıştır. Ayrıca, sokak aralarında da bol miktarda antik taş mevcuttur. Roma İmparatorluk Dönemi sütunlarından dönüştürülmüş yuğu taşları (log) dikkat çekicidir.

Belediye parkında bulunan iki adet sağlam pithos Kuyucak köyü arkeolojisi hakkında kesin bilgi vermektedir. Bu *pithoslar*, Kuyucak Göleti'nin inşası sırasında tahrip edilen Yanıkgöğüs Höyük yerleşiminden açığa çıkarılmıştır. Yanıkgöğüs Höyük Prof. Dr. Mehmet ÖZSAİT tarafından gölet yapımı sırasında ziyaret edilmiş ve höyükte İlk Tunç Çağı'na ait seramiklerin bulunduğu aktarılmıştır. Ayrıca, bu *pithoslar* da Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir. Göletin bendinde kullanılmış olan taşlar arasında da Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait mimari parçalar yoğunluktadır.

Kuyucak Köyü Göleti, Ağılönü olarak adlandırılan mevkide bulunmaktadır. Höyük tamamen göletin altında kalmıştır, geç dönem yerleşimi ise göletin kuzeybatısındaki yamaçtadır. Göletin batı kenarında kesitlerde açığa çıkmış olan duvarlar antik dönemde derenin ıslah çalışması için çevre duvarı işlevinde kullanılmış olmalıdır.

Yerleşim alanının yüzeyinde yoğun bir şekilde seramik, tuğla ve kiremit parçalarına rastlanılmış olup kiremit parçaları Bizans Dönemi'ne aittir. Kentin bulunduğu alan geç dönemde çam ağaçları ile ağaçlandırılıp büyük ölçüde tahrip edilmiştir.

Kuyucak Göleti'nin, güney kenarında bulunan Kömürcükayası mevkinin hemen üzerindeki tepede, Roma İmparatorluk Dönemi'nden başlayarak Geç Bizans Dönemi'ne kadar uzanan bir yerleşimin varlığını belgeleyen arkeolojik verilere rastlanıldı. Tepe, Bağkonak ve Kuyucak Vadisi ile Ağılönü mevkilerine hâkim bir konumdadır. Tepenin tam zirvesine inşa edilmiş yerleşim alanı, 1980'li yıllarda yapılan ağaçlandırma ve yapılan kaçak kazılar yüzünden büyük tahribata uğratılmıştır. Alanda Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait tekil büyük mimari bloklar görülmektedir (Resim: 8). Arşitrav blokları ile

orta kısmında kalkan, köşelerinde akroterleri bulunan üçgen bir alınlık parçası dikkat çekicidir.

Kaçak kazı çukurundan atılmış toprağın içerisinde bulunan mozaik taban harcı ve çok sayıda tessera bu alanda, mozaik tabanlı bir yapının varlığını belgelemektedir.

Alan yüzeyinde yoğun miktarda seramik, tuğla ve kiremit parçaları bulunurken, bronz ve metal çivilerin yanı sıra cam kaplara ait parçalar da ele geçmiştir. Bulunan tuğla parçalarındaki imalat hataları yerel üretime işaret etmektedir. Seramik parçalarının geneli M.S. 3. yüzyıl ve sonrasına aittir.

Özellikle tepenin kuzeybatı ucunda kaçak kazılar sonucunda açığı çıkarılmış tuğla ve kayrak taşları bu alanın mezarlık olduğunu göstermektedir. Bu yerleşimi çevreleyen bir sur duvarının olup olmadığı, ağaçlandırmadan dolayı anlaşılamamıştır.

Alanın hemen doğusunda bulunan tepenin üzerinde de yoğun miktarda seramik parçaları ve metal cüruflar görülmesine karşın, herhangi bir mimari yapıya rastlanmadı. Ancak, Kuyucak Köyü'nün su ihtiyacını karşılamak amacıyla döşenmiş su künkleri bu alanda görülebilmektedir.

Kuyucak Göleti'nin kenarında bulunan bu yerleşim alanlarını, Hisarardı Köyü ile Başdeğirmen yerleşiminden geçerek gelen antik bir yol ağı birbirine bağlamaktadır. Bu yol, Cennetkarı yerleşimi üzerinden Neapolis'e devam etmektedir.

Kuyucak Köyü arazisinde, 8 adet farklı dönemlere ait antik yerleşim tespit edildi. Köyün hemen altında Taşlık olarak adlandırılan mevkide bir höyük yerleşimi ile, Altıkapı köyüne doğru uzanan vadide 3 adet Bizans Dönemi ve sonrasına ait yerleşim bulunmaktadır.

(Köylülerin vermiş olduğu bilgilerden bu alanda birçok mimari bloğun günümüz Kuyucak Köyü'ne taşınmış olduğu anlaşılmaktadır).

Bağkonak Köyü: Yalvaç İlçesi'ne 15 km. uzaklıkta, oldukça geniş sulak bir arazi üzerine kurulmuş olan köyün eski yerleşimi Öreniçi denilen mevkidir. Köyün doğusuna doğru Sugözü'ne çıkarken, köy halkının Gâvur Evleri olarak adlandırdığı evlerin bulunduğu yer de eski bir yerleşimdir. Sugözü, gü-

nümüzde adak adanan ya da adağı gerçekleşen insanların -ağustosun ilk pazarında- adaklarını kesip mum yaktıkları kutsal bir alandır. Mağaradan çıkan bu su, antik dönemde de kutsal kabul edilmiş olmalıdır. Bu alanda bulunan demir madeni cürufları antik işliklerin varlığına işaret etmektedir. Ayrıca, Sugöze'nin üzerine inşa edilmiş olan modern yapılarda kullanılan devşirme blokların Kuyucak köyü göletinin inşası sırasında getirildiği bilgisine ulaşılmıştır.

Köyün içerisindeki birçok eski evin temellerinde de Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait mimari bloklar kullanılmıştır.

Kozluçay Köyü: Köyün arazisinde, önceki yıllarda belgelenmiş olan höyükler dışında Cennetkarı olarak adlandırılan klasik bir yerleşim bulunmaktadır. Kozluçay deresinin kuzeybatısında Sultan Dağları'na yakın boğazda bulunan yerleşim, yüksek bir kayalık üzerindedir. Kent, Kozluçay Vadisi'ne hâkim bir konumdadır. Etrafı surla çevrilmiş olan akropol dışında kent, vadinin doğusuna doğru yayılmıştır. Sur duvarları ve akropolün güney batı ucunda kayaya oyulmuş sarnıç Roma İmparatorluk Dönemi'ne işaret etmektedir (Resim: 9). Yüzeyde bulunan İmparator Augustus Dönemi'ne ait bir sikke tarihlemeye yardımcı olmaktadır. Antik ismi bilinmeyen bu yerleşim alanının kuzeydoğusunda yan yana sıralanmış maden işlikleri dikkat çekicidir. Bu kentin Bizans Dönemi yerleşimi ise bugünkü Kozluçay köyünün altında kalmıştır. Köyün kuzeyinde yapılan inşaatlar sırasında çok sayıda Geç Bizans Dönemi'ne ait mezar açığa çıkarılmıştır. Ayrıca, köyün güney ucunda muhtarlık binasının bulunduğu alan ve çevresinde de çok sayıda mezar tahrip edilmiştir. Bu alan bugün 'maşat' (yerel halkın Ermeni/Rum mezarlığı olarak düşündüğü alanlara verdikleri isimdir) olarak adlandırılmaktadır.

Dedeçam Köyü: Köyün tam ortasındaki tepenin üzerine yapılmış olan Muhtarlık binasının bulunduğu yer halk tarafından maşat olarak anılmaktadır. Binanın etrafında çok sayıda Geç Bizans Dönemi'ne ait mezarlar bulunmaktadır. Mezarların yanları tuğlalarla ya da düz taşlarla örülmüş üstleri kiremit veya şist taşıyla kapatılmıştır. Köydeki birçok yapının temellerinde ve çeşme binalarında Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bloklar görülmektedir. Köyün mezarlığının girişinde kullanılan musalla taşı da antik döneme ait bir bloktur.

Dedeçam Köyü'nün doğusunda, Şarkikaraağaç'a giden eski yol üzerinde, birbirine yakın küçük ve büyük Ören olarak adlandırılan iki yerleşim vardır. Dağın eteğinde Şarkikaraağaç Ovası'na hâkim konumda bulunan yerleşimler, geç dönemlere kadar kullanılmış ve daha sonra terkedilmişlerdir. Köylülerin verdiği bilgiler, bu yerleşimlere ait yapıların 1960 yıllara kadar büyük oranda ayakta olduğu ve daha sonra civar köylülerin kendi yapılarında kullanmak üzere bu yerleşimlere ait taş ve blokların taşındığına yöneliktir. Küçük Ören, yanı başına açılmış olan taş ocağı tarafından büyük oranda tahrip edilmiştir. Ancak, yine de çok sayıda yapı görülebilmektedir. Büyük Ören ise oldukça büyük bir alana yayılmış, konutlar, cadde ve sokaklar, ızgara (hipodamik) planı açık bir şekilde izlenebilmektedir. Yerleşime ait olan çeşme hala akmaktadır. Yüzeyde görülen seramikler yerleşimin Geç Antik Çağ'dan başlayarak Osmanlı Dönemi'nin içlerine kadar devam ettiğini belgelemektedir.

Birbirine yakın bu iki yerleşimin kuzeybatısında bulunan yüksek bir tepenin üzerinde, etrafı kuru duvar tekniğiyle örülmüş, surla çevrili küçük bir kale yerleşimi bulunmaktadır. Kale batıda Men Kulesi'ni doğuda Zengibar ve güneyde ise Yenice Kalesi'ni görmektedir. Bu kale aynı zamanda Antiokheia'dan Neapolis'e giden yolun güvenliğini sağlamada da kullanılmış olmalıdır.

Kuyucak Köyü'nün kuzeyinde, Dedeçam Köyü'nün kuzeybatısında tespit edilen fosil yatakları, bu bölgede yüzey araştırması yapan Süleyman Demirel Üniversitesi Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi N. Damla YILMAZ USTA'ya bildirilerek alanda birlikte araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bulunan fosiller Miyosen Dönemi'ne tarihlenmektedir. Böylece Yalvaç Ovası'nda Tokmacık'tan sonra iki farklı alanda fosil yatakları belgelenmiş oldu.

Altıkapı Köyü: Altıkapı, Antiokheia'nın güneyinde Kuyucak Köyü'nün bulunduğu vadinin içerisinde. Köydeki birçok eski yapının temelinde, Roma İmparatorluk Dönemi ve daha sonrasına ait mimari bloklar kullanılmıştır. Bunların bir kısmı Antiokheia'dan götürülmüş büyük bir kısmı ise köyün üzerine kurulmuş olduğu eski yerleşimden devşirilmiştir. Köyün camisinin bulunduğu alan eski yerleşimdir. Bu alanda çok sayıda İmparatorluk Dönemi'ne ait mimari blok ile yoğun bir şekilde seramik görülmektedir. Ayrıca, Mantarlı Mevkii'nde bir höyük tescillenmiştir. Köye ulaşımı sağlayan yol, antik dönemde Bahtiyar'da bulunan yerleşimi Antiokheia'ya bağlayan yolun asfaltlanmasıyla elde edilmiştir.

Yapılan çalışmalar sonucu, Pisidia Antiokhea'sının çevresindeki yerleşimlerin kente bağlantılarını sağlayan antik yolların tespit edilmesiyle birlikte, şimdiye kadar çalışılmamış çok sayıda yerleşim yeri belirlendi. Günümüz köylerinin tamamı antik yerleşimlerin üzerine ya da hemen yanı başına kurulmuştur. İzlenebilen yol ağlarından anlaşıldığı kadarıyla, Tunç Çağı'ndan itibaren kullanılan yolların büyük bölümü de kullanılmaya devam etmektedir. Köylerin tamamın yanı başında bulunan, Kalkolitik ve Tunç Çağlarına tarihlenen seramiklerin görüldüğü höyükler, bölgenin erken dönem yerleşimleri hakkında detaylı bilgi vermektedir. Yapılan gözlemlerde Neolitik ve Tunç Çağları yerleşimleri ovada görülürken, Demir Çağı yerleşimleri Sultan Dağları'nın eteklerine doğru yukarı çekilmiştir. Demir Çağı yerleşimlerinin tamamı kalelerle koruma altına alınmıştır. Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise yerleşimler tekrar ovaya doğru kaymış ve günümüz köyleri bu yerleşimlerin üzerine inşa edilmiştir.

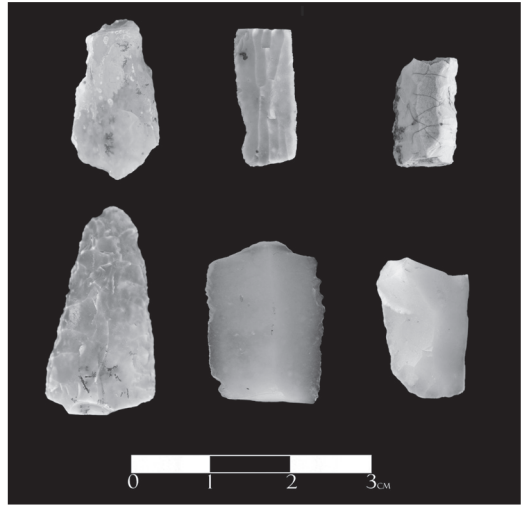
- Neapolis'ten Antiokheia'ya gelen yol, günümüz Şarkikaraağaç-Yalvaç karayolunun yaklaşık 3 km daha yukarisından, Sultan Dağları'nın eteğinden geçtiği yapılan çalışma ile belgelendi.
- Sultan Dağları'ndan çıkan bol su kaynakları, araştırılan köylerin verimli arazilere sahip olmasını sağlamıştır. Üzüm bağcılığı bölgenin başlıca geçim kaynaklarından bir tanesidir. Sultan Dağları hayvancılık konusunda da önemli bir yer tutmaktadır.
- Roma İmparatorluk Dönemi'ne ve daha geç dönemlere ait yerleşimlerin birçoğunda maden işliklerinin bulunması, Antiokheia'da yaşayanların ihtiyaçlarının bu küçük yerleşimlerden sağladığını belgelemektedir. Bu yerleşimlerdeki hayvancılık, Antiokheia gibi askeri bir kentin deri ihtiyacını da karşılamış olmalıdır. Kentte ele geçen mezar stellerindeki üzüm motifleri, antik dönemde de bağcılığın önemli olduğunu kanıtlamaktadır.
- Köylerde yapılan baraj göletlerin tamamı antik yerleşimlere büyük zarar vermiştir. Ayrıca, antik yerleşimlerdeki düzgün bloklar günümüz yapılarında kullanılmış ve mermerler kireç olarak eritilmiştir.

Diğer köylerdeki araştırmalar tamamlandıktan sonra daha net bir değerlendirme yapılacaktır.

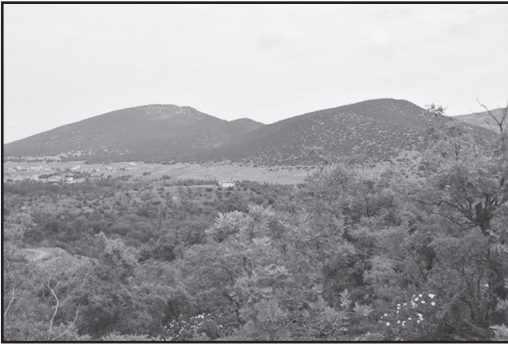

Resim 2: Taş Balta

Resim 3: Obsidiyenler

Resim 4: Olukludere Kalesinden Men Tapınağı ve Kızılçarşaf Tepesinin Görünümü

Resim 5: Olukludere Kaçak Kazı

Resim 6: Bizans Dönemi Mezar

Resim 7: Antiokheia Koloni Sikkesi

Resim 8: Kömürcük kayası

Resim 9: Közlüçay, Cennetkari sarnıç

2017 YILI ANKARA İLİ VE İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Mehmet SAĞIR*
İsmail ÖZER
İsmail BAYKARA
Seçil SAĞIR
Serkan ŞAHİN
Sibel ÖNAL
Ayşegül ÖZDEMİR

2017 Yılı Ankara İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 19.07.2017 tarih ve 146228 sayılı yazısıyla verilen izin sonucunda 21.09.2017 tarihinde başlamış ve 01.10.2017 tarihinde sona erdirilmiştir.

Yüzey araştırmasına, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümünden Prof. Dr. İsmail ÖZER, Araş. Görv. Sibel ÖNAL, Araş. Görv. Ayşegül ÖZDEMİR, Ahi Evran Üniversitesinden Dr. Öğr. Üyesi Seçil SAĞIR,

-
- * Prof. Dr. Mehmet SAĞIR, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Fizik Antropoloji Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.
Prof. Dr. İsmail ÖZER, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Paleoantropoloji Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.
Doç. Dr. İsmail BAYKARA, Yüzüncü Yıl Üniversitesi-Edebiyat Fak. Antropoloji Bölümü-Van/TÜRKİYE.
Dr. Öğr. Üyesi Seçil SAĞIR, Ahi Evran Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Bağbaşı Kampüsü-Kırşehir/TÜRKİYE.
Araş Gör. Dr. Serkan ŞAHİN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Paleoantropoloji Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.
Araş Gör. Dr. Sibel ÖNAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Fizik Antropoloji Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.
Araş Gör. Ayşegül ÖZDEMİR, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Fizik Antropoloji Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.

Araş.Görv. Dr. Serkan şAHİN katılmış bulguların değerdendirilmesinde ise Doç.Dr. İsmail BAYKARA katkı sağlamıştır. Araştırmada Bakanlık temsilcisi olarak Kùltür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uzmanı Sevcan Ahtik BAYDUR görev almıştır.

Araştırmanın 2017 yılı çalışmaları jeolojik yapısı önceden Neojen olarak tespit edilmiş olan ve Miyosen döneme tarihlendirilen alanlar taranarak fosil içermesi muhtemel çökeller saptanmıştır. Aynı zamanda Paleolitik dönem insan davranış ve hareketlerinin izlerini bulunması amacıyla bölgede araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Araştırmada bölgeye ait Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğünün 1/500000 ve 1/100000'lik jeoloji haritaları, 1/100000'lik ve 1/25000'lik topografik haritalar ve jeoloji haritalarının uydu görüntülerine bindirildiğı uydu fotoğrafları kullanılmıştır. Araştırmanın amacına ilişkin buluntu elde edilen yerlerin GPS değerdeleri ve rakımları belirlenerek haritalar üzerine işaretlenmiş, fotoğraflanmış ve elde edilen yeni buluntular yüzey araştırması veri tabanına işlenmiştir (Görüntü: 1).

Ankara İli ve ilçeleri, tarih öncesi insan hareketlerinin izlerini ve fosil kayıtlarını tespit etmeye yönelik Pleistosen dönem ve Miyosen dönem memeli faunası ve paleoekolojik kalıntıların tespitine yönelik yüzey araştırması çalışmalarının 2017 yılındaki çalışmaları Ankara İli'nin Elmadağ, Bala ve Kalecik ilçeleri ile Ankara'nın kuzey, kuzey batısında Kahraman Kazan İlçesi ve güneyinde yer alan Gölbaşı ilçesinde gerçekleştirilmiştir (Harita: 1). Çalışmalar esnasında elde edilen buluntuların bulunduğu alanlar kayıt altına alınmış, bu alanlarda tespit edilen buluntular envanterlik ya da etütlük malzeme amacıyla toplanmamıştır.

Elmadağ İlçesi Çalışmaları

2012-2015 yıllarında gerçekleştirilen Kırıkkale ve Çorum İlleri Yüzey Araştırmalarının Ankara İli sınırları içerisinde kalan alanlarına yönelik ilk araştırma alanı olarak Elmadağ ilçesi belirlenmiş ve Kırıkkale İli ile sınır alanlarının Ankara İli içerisinde kalan Miyosen ve Pleistosen içeren alanlar araştırılmıştır. Bu amaçla ilk olarak Elmadağ İlçesi'nin güney-güneydoğusunda yer alan Karacahasan Köyü ile Ediğed Köyü arasında uzanan Miyosen dönem çökelleri

var olan omurgalı fosil yataklarının gözden geçirilmesi ve yeni alanların tespit edilmesi amacı ile araştırılmıştır. Daha önce yapılan çalışmalar sonucunda bulunan yerlerin GPS değerlerinden yola çıkılarak bu alanlar taranmış ve fosil kalıntılara rastlanmıştır. Bölgede yapılan araştırmalar sonucunda, Miyosen dönem sedimanlarının bulunduğu alanlarda yer yer yoğun olmak üzere fosil kalıntılar elde edilmiştir. Bölgede Miyosen dönem atlarına (hipparion) ait kalıntıların fazlalığı dikkat çekmektedir. Hem uzun kemiklerine ait parçalar, hem de çene ve dişlerine ait parçalara rastlanmıştır. At fosilleri dışında Bovidae ailesine (Boynuzlular) ait fosil kalıntılarına da rastlanmıştır (GPS: 39°52'00.3"K, 33°14'39.4"D) (Resim: 1).

Bölgede Pleistosen dönem insan hareketleri ve kalıntılarının belirlenmesine yönelik yapılan çalışmalarda bölgedeki mağara olarak tarif edilen yerlere gidilerek bulundukları bölgeler incelenmiştir. Bu amaçla ilk olarak Şihlarbağı Höyüğü'nün bulunduğu alanda olduğu söylenen mağaralar incelenmiş ancak bu bölgede mağara oluşumu olarak nitelendirilen yerlerin küçük kaya kovuklarından ibaret olduğu tespit edilmiştir. Sarayözü Mevkii'nde yar alan İmiçan Kaya Mağarası Paleolitik dönem insan hareketleri ve kalıntılarının tespiti amacıyla incelenmiş, mağaranın dikey bir mağara olması sebebi ile insan yerleşimine elverişli olmadığı görülerek, ne çevresinde ne de mağaranın bulunduğu alanda bu yönde bir kalıntı tespit edilememiştir. Araştırmanın Karacahasan-Ediğe Köyleri arasında kalan bölgenin incelenmesi esnasında Paleolitik döneme (Orta Paleolitik) tarihlendirilebilecek levallois uç, dişlemeli alet, bazı yonga, yonga parçaları ve çekirdekler bulunmuştur (GPS: 39°52'06.22"K, 33°14'02.27"D) (Resim: 2).

Bala İlçesi Çalışmaları

Bala İlçesi çalışmaları kapsamında önceki yıllarda MTA Enstitüsü tarafından yapılan çalışmalar sırasında bulunan Miyosen dönem fosil alanının mevcut durumunun tespiti ve yeni alanların taranması amacıyla Bala-Karakeçili yolunun Büyükboyalık Köyü civarı araştırılmıştır. Bölgede yürütülen çalışmalarda Bala-Karakeçili yolunun genişletilmesi çalışmaları sonucunda MTA tarafından bulunan Miyosen dönem fosil buluntuları veren alanın yol genişletme çalışmaları alanında kalarak yok olduğu düşünülmektedir. Çevrede ya-

pılan araştırmalarda herhangi bir fosil buluntu elde edilememiştir. Bölgedeki tarlalarda yürütölen çalışmalarda ise Paleolitik döneme ait olması muhtemel yonga ve çekirdekler tespit edilmiştir (GPS: 39°33'26.02''K, 33°16'53.69''D) (Resim: 3).

Kalecik İlçesi Çalışmaları

Ankara'nın Kalecik İlçesi'ne bağlı Çandır Köyü ve çevresinde yürütölen çalışmalarda daha önce Orta Miyosen döneme tarihlendirilen ve kazı çalışmaları yürütölen Hırsızderesi Mevkii'nde bulunan Çandır Kazısının yapıldığı alan ve çevresi araştırılmıştır. Kazının yapıldığı 3 numaralı lokalite ve çevresinde yürütölen çalışmalarda çok sayıda farklı ailelere mensup memeli fosil buluntuları tespit edildi. Bunlar içinde Proboscidea, Artiodacylea, Perisodactyla örneklerini sayabiliriz (GPS: 40°17'41.77''K, 33°29'13.29''D) (Resim: 4). 3 numaralı lokalitenin çevresinde de araştırma yapılmıştır. Miyosen dönem çökellerinin bulunduğu alanlar araştırılırken bazı alanların olduğa zengin fosil buluntular içerdii tespit edilmiştir. Bu alanlarda tespit edilen fosiller, bovidea, cervidae, giraffidae ve carnivoralarla aittir (GPS: 40°17'46.73''K, 33°29'13.22''D) (Resim: 5).

Kalecik İlçesi çalışmalarında Kalecik Çankırı yolunun Ankara sınırları içerisinde kalan Miyosen dönemine ait kısımları araştırma kapsamında incelenmiş, incelemelerin yapıldığı alanlarda fosil buluntulara rastlanmamıştır. Bölgedeki çalışmalarda tarlalarda Paleolitik döneme ait olması olası yonga parçaları ve çekirdekler de bulunmuştur (GPS: 40°18'59.49''K, 33°29'54.49''D).

Kahraman Kazan İlçesi Çalışmaları

Kahraman Kazan İlçesi'nin Yassıören Köyü ve çevresinde önceki yıllarda tespit edilmiş olan fosil lokalitelerinin güncel durumunun belirlenmesi ve yeni fosil alanların tespiti amacı ile bölge araştırılmıştır. Bölgedeki araştırmalarda Miyosen dönem çökellerinin bulunduğu alanlarda yer yer fosil kalıntıları tespit edilmiştir. Fosil tespit edilen yerlerde fosillerin çoğunluğu sürüklenmiş ve yamaçlara yayılmış olarak bulunmuştur (GPS: 40°14'21.85''K, 32°38'31.24''D) (Resim: 6 ve 7).

Kazan İlçesi'nin Sarıkoltepe Mevkii'nde yar alan Miyosen dönem çökellerinin incelenmesi sonucunda bu alanlarda da fosil buluntular elde edilmiştir. Fosiller oldukça parçalı bir şekilde yüzeye yayılmış olarak tespit edilmiştir (GPS: 40°14'58.48"K, 32°39'28.88"D) (Resim: 8). İlçenin Yassıören Köyü'nün kuzeyinde yürütülen çalışmalarda Miyosen dönem çökellerin üzerine yerleşmiş olan çakıllı sedimanların hemen üzerinde ve yamaçlarında bölge ve Ankara İli'nin Paleolitik geçmişine ilişkin önemli buluntulara ulaşıldı. Bölgedeki çalışmalarda çok sayıda olasılıkla Alt Paleolitik döneme ait olduğu düşünülen iki yüzeyli aletler, yonga ve çekirdekler tespit edildi. Yine aynı alanda in-situ olarak sedimanın içerisinde de dönemle ilişkili çakmaktaşıları saptandı. Buluntular arasında gelişigüzel vurma ile çıkarılmış distal yonga parçası, yumru biçimli çakmaktaşıdan yapılmış kıyıcı, kortikal yonga, ikiyüzeyli alet (el baltası) gibi buluntuların olduğu görüldü. Bu buluntular bölgenin Alt Paleolitik dönemde insanların yaşam alanlarını oluşturduğunu ve bu bölgede yaşadıklarını göstermesi açısından ve günümüze kadar bulunmuş önemli buluntu yerlerinden bir tanesi olması açısından önemlidir (Resim: 9, 10 ve 11). Kahraman Kazan İlçesi Örencik Köyü ve çevresinde yürütülen çalışmalarda yine Paleolitik döneme tarihlenen çakmaktaşı buluntulara ulaşıldı. Çevrede özellikle Örencik Göleti ve çevresinde çakmaktaşı hammaddesi alanları da tespit edildi (Resim: 12).

Gölbaşı İlçesi Çalışmaları

Gölbaşı İlçesi çalışmaları kapsamında öncelikle Tulumtaş Mevkii'nde bulunan Tulumtaş mağarası ve çevresinde yürütülmüş, mağaranın içerisinde ve hemen çevresinde Paleolitik döneme ait herhangi bir veri elde edilememiştir. Mağara burada bulunan taş ocağı hafriyat çalışmalarında bulunmuş ve mağaracılar tarafından da incelenmiştir. Mağara içinde ve çevresinde herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

Gölbaşı İlçesi'ne bağlı Yaylabağ Köyü'nün doğusunda bulunduğu söylenen mağaraların incelenmesi amacıyla bölge de geniş çaplı bir araştırma yapıldı. Bölgede bulunduğu söylenen mağaraların oldukça küçük kaya girintileri, kaya yarıkları olduğu ve içerisinde kültürel dolgu bulunmadığı tespit edildi. Bölgede sürdürülen çalışmalarda andezitten Alt Paleolitik döneme

tarihlendirilebilecek bazı büyük yonga parçalarının yanı sıra, ağılların bulunduğu mevkiye giden yolun açıldığı yerlerde ve çevresindeki tarlalarda önemli Orta Paleolitik buluntuları tespit edildi. Bölgede geniş bir alana yayılmış çok sayıda yonga ve düzeltili yonga elde edildi. Bu buluntular ışığında bu alanda Orta Paleolitik dönem insanların yaşadığı ve çevrede alet ürettiği belirlenmiş oldu (Resim: 13).

Çankaya İlçesi Çalışmaları

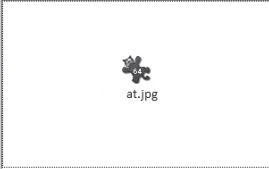
Ankara Çankaya İlçesi'ne bağlanan Yaylaköy, Evcilerağlıları Mevkii'nde hem MTA çalışanları tarafından tespit edilen Miyosen dönem fosilleri içeren alanların güncel durumunun belirlenmesi hem de yeni yerlerin tespiti amacıyla yürütülen çalışmalarda önemli buluntular elde edilmiştir. Yaylaköy'ün hemen doğusunda uzanan Miyosen çökelleri taranmış ve daha önce bulunan alanların tarla açılması sonucu tahribata uğramaya başladığı tespit edilmiştir (GPS: 39°44'26.29"K, 33°04'54.18"D) (Resim: 14). Miyosen alanlarının araştırılması sonucunda çok sayıda *in-situ* halde fosil yatağı bulunmuş ve kayıt altına alınmıştır. Buluntular arasında Perissodactyla, Artiodactyla ve Proboscidea ailelerine ait parçalı ya da *in-situ* halde fosiller tespit edilmiştir (GPS: 39°44'12.49"K, 33°04'19.14"D) (Resim: 15).

Ankara ilinde 2017 yılında yaptığımız yüzey araştırmasında önceden planladığımız gibi öncelikle Kırıkkale sınırında ve Ankara İli sınırları içerisinde kalan Miyosen çökellerindeki omurgalı memeli fosillerinin varlığına ve Pleistosen dönem insan davranışları ve hareketlerinin varlığının izlerinin araştırılmasına yönelik gerçekleştirilen çalışmamızda önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Elmadağ İlçesi çalışmalarında özellikle Karacahasan-Ediğe Köyü arasında kalan bölgede önemli fosil potansiyelinin yanında Pleistosen dönem insan hareketleri ve izlerine yönelik buluntular da elde edilmiştir. Kalecik İlçesi Çandır Köyü ve çevresi ile Çankaya İlçesi Yayla Köy Evcilerağlıları Miyosen dönem çökellerinde bilinen lokalitelere ilaveten yeni insi tu fosil alanları tespit edilmiştir. Gölbaşı İlçesi çalışmalarında Yaylabağ Köyü'nün doğusunda yapılan araştırmalarda hem Alt Paleolitik hem de Orta Paleolitik döneme ait olması muhtemel önemli buluntular elde edilmiştir. Bu bölgede Pleistosen dönem insan izleri ve kültürel kalıntılarının bulunması Ankara tarihöncesi çalışma-

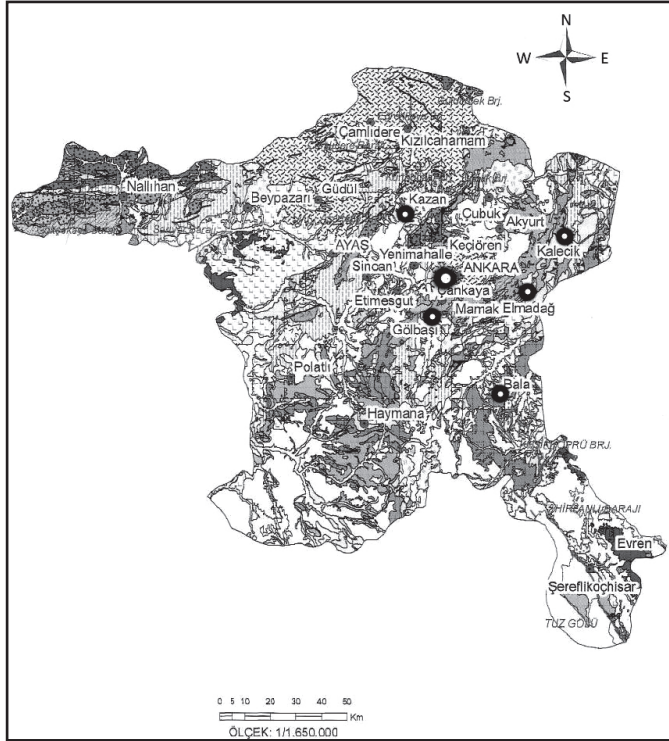
ları açısından önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir. Kahraman Kazan İlçesinde Yassıören ve Örencik köylerinin çevrelerinde yürütülen çalışmalarda Alt Paleolitik döneme özgü aletler ve bunların kalıntılarına rastlandı. Bu bölgedeki çalışmalar buluntuların yoğunluğu açısından irdelendiğin de bölgenin sadece Miyosen dönem fosil lokaliteleri açısından değil, aynı zamanda Pleistosen dönem insan izlerini yoğun bir biçimde taşıması açısından da önemli bir merkez olabileceğini ortaya koymuştur. 2017 çalışmaları sonuçları itibari ile oldukça önemli olmakla beraber, gelecek yıllarda yapılması planlanan çalışmaların bu önemi çok daha ileriye götürebileceği ve Ankara'nın Pleistosen döneminin aydınlatılmasında belirleyici olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- GÜLEÇ, E., G. SARAÇ, 1993, *Türkiye Omurgalı Fosil Yataklarının Araştırılması Projesi*, MTA Yayınları.
- GÜLEÇ, ERKSİN, "Historical Background and Current Research at Çandır Hominoid Site", *Geology and Vertebrate Paleontology of the Middle Miocene Hominoid Locality Çandır*, (2003), s. 1-8.
- SAĞIR, M., İ. ÖZER, İ. BAYKARA, S. ŞAHİN ve S. SAĞIR, "2015 Yılı Kırıkkale ve Çorum İlleri Yüzey Araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 34. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I*, 281-294. 2016.
- SAĞIR, M., İ. ÖZER, İ. BAYKARA, S. ŞAHİN ve S. SAĞIR, "2014 Yılı Kırıkkale ve Çorum İlleri Yüzey Araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 33. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 2015.
- SAĞIR, M., İ. ÖZER, İ. BAYKARA, S. ŞAHİN ve S. SAĞIR, "2013 Yılı Kırıkkale ve Çorum İlleri Yüzey Araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 2014.
- SAĞIR, M., İ. ÖZER, İ. BAYKARA, S. ŞAHİN ve S. SAĞIR, "2012 Yılı Kırıkkale ve Çorum İlleri Yüzey Araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 136-145, Muğla, 2014

Fosil Bilgi Formu	
Tarih	21.9.2017
il	Ankara
ilçe	Elmadag
Mevki	Karacahasan-Edige
Buluntu	Fosil
Durumu	Parçali
GPS longitude	39° 52' 00.3"ı
GPS latitude	33° 14' 39.4"t
Yükseklik	1013
Fotoğraf	
Lokalte	
Lokalitenin Tanımı	Yüzeyde bol miktarda Miyosen dönem fosil kalıntıları mevcut
Bulan Kişi	

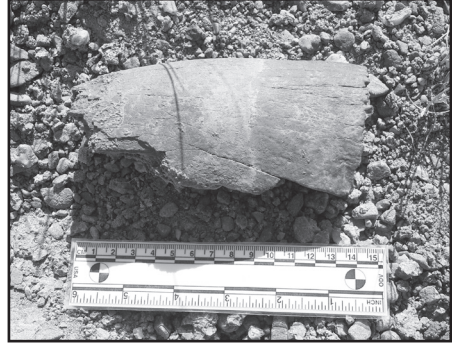
Görüntü 1: Fosil bulgular için veri tabanı.

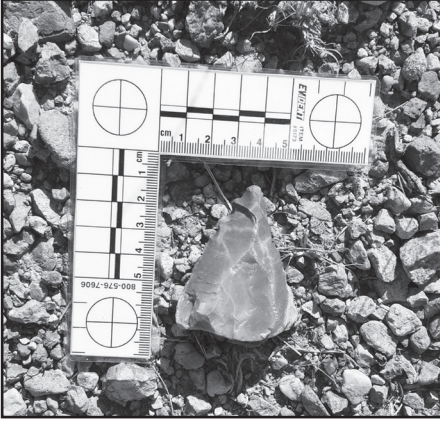
Harita 1: Ankara ilinde çalışılan bölgeler

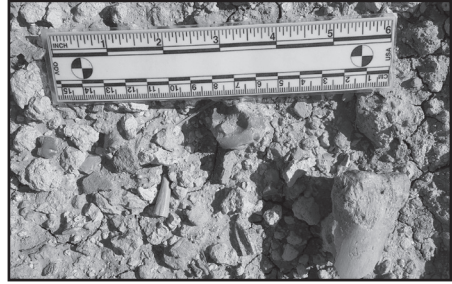
Resim 1: Karacahasan-Edie arası çalışmaları, hipparion-üst molar.

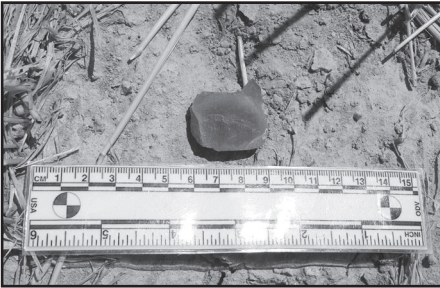
Resim 4: Proboscidea

Resim 2: Karacahasan, levallois uç.

Resim 5: Farklı ailelere ait fosiller

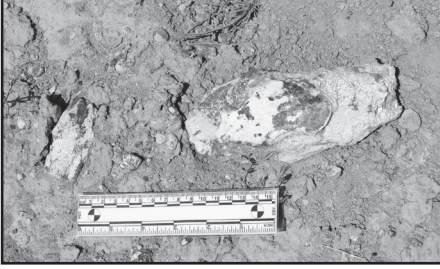

Resim 3: Yonga parçası

Resim 6: Fosil costae parçası.

Resim 7: Yassıören fosil buluntuları.

Resim 9: Yassıören paleolitik buluntuları.

Resim 8: Sarıkoltepe Mevkii'nde bulunan fosiller.

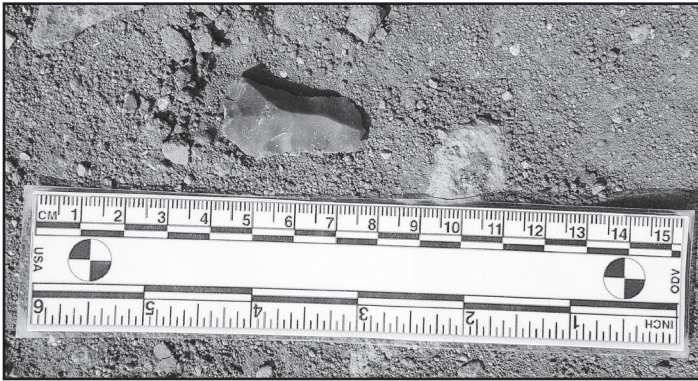
Resim 10: Yassıören iki yüzeyli alet.

Resim 11: Yassıören paleolitik buluntuları

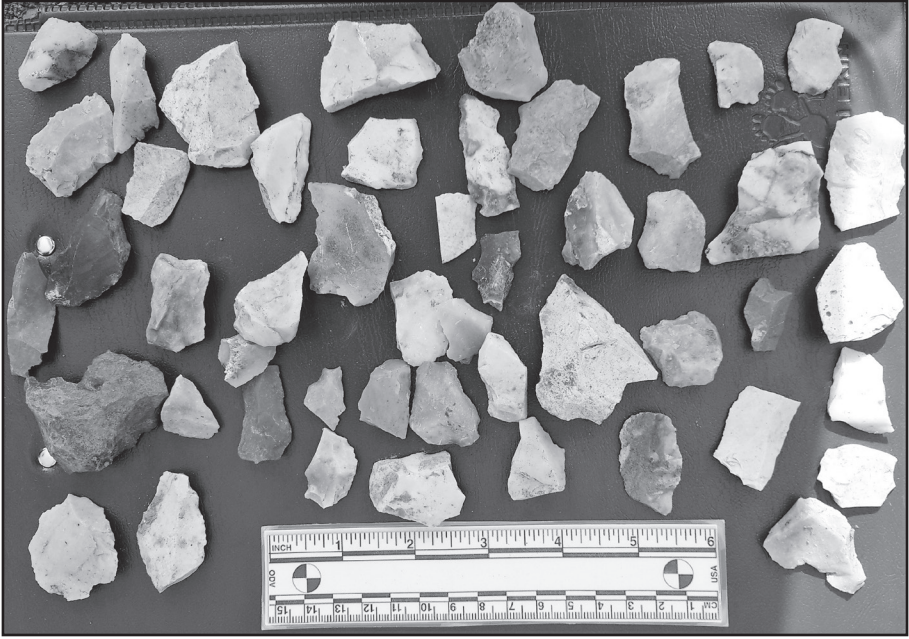

Resim 12: Örencik Göleti çekirdek buluntusu

Resim 13: Levallois yonga

Resim 14: Yaylabağı Köyü çevresi buluntuları

Resim 15: Yaylaköy *in-situ* fosil buluntusu.

2017 YILI BOLU İLİ SEBEN VE MERKEZ İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Meral ORTAÇ*

Bolu İli arkeolojik yüzey araştırmasının arazi çalışmalarından dokuzuncusu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle Bolu İli Merkez ve Seben ilçeleri ile köylerinde 04-27 Temmuz 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹. 2017 yılı sezonunda Bolu Merkez İlçesi'ne bağlı 3 köy (bu köylerden biri artık merkeze bağlı mahalle konumundadır) ve Seben İlçesi'ne bağlı 30 köy ile ilçe merkezi olmak üzere 34 yerleşim birimi gezilerek belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Merkez İlçesi köyleri ilk sezon olan 2009 yılından bu yana araştırılmaktadır. 2009 yılı araştırma sezonunda Merkez ilçesine bağlı 70 köy incelenmiştir². Daha sonraki yıllarda komşu ilçeye geçilerek bu ilçe tarandıktan sonra yakındaki Merkez İlçesi köylerine gidilmiştir. 2010 yılında Merkez İlçesi'ne bağlı 6 köy³; 2011 yılında 18 köy, 1 yayla⁴; 2013 yılında 1 köy⁵, 2015 yılında 8 köy⁶ ve 2016 yılında 28 köy⁷ gezilerek

* Dr. Öğr. Üyesi Meral ORTAÇ, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 14030 Bolu/TÜRKİYE.

1 Araştırma 2017 yılında kurumsal ve maddi olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Bolu İl Özel İdaresi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Müze Müdürlüğü, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Merkez ve Seben ilçeleri köy muhtarlıkları tarafından desteklenmiştir. Araştırmaya Bakanlık temsilen Bolu Müze Müdürlüğü uzmanı Sanat Tarihçisi Metin ÖMEROĞLU katılmıştır. Arazi çalışmalarına Arkeolog Müberra ÇEVİK ve İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencisi Doğuş SERÇE özverili çalışmaları ile katkı sağlamışlardır. Arazi çalışmaları sırasında okuduğumuz epigrafik eserler konusunda İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR ile birlikte çalışılmaktadır. Katkıları için adı geçen kurumlara ve şahıslara teşekkür ederim.

2 Ortaç 2011a ve b.

3 Ortaç 2012.

4 Ortaç 2013a.

5 Ortaç 2014b.

6 Ortaç 2017.

7 Ortaç 2018.

belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Böylece Merkez İlçesi köylerinin büyük bölümü araştırılmıştır. Merkez ilçesine bağlı yaylalar ileriki yıllarda araştırılacaktır.

SEBEN İLÇESİ ÇALIŞMALARI

Alpagut: Dikmeler Mahallesi'nde bir adet pres ağırlık taşı ile iki adet dil bezemeli sütun başlığı ve Merkez Mahallesi'nde bir adet dil bezemeli friz, iki adet pres ağırlık taşı, altı adet sütun parçası, iki adet sepet formlu impost sütun başlığı, bir stel altlığı olabilecek blok, dil bezemeli volütlü impost sütun başlığı, bir adet çift yarım sütun fil ayağı ve bir adet dil bezemeli sütun başlığı tespit edilmiştir.

Bakırlı: Merkez Mahallesi'nde bir adet çift yarım sütun fil ayağı, dört adet pres ağırlık taşı ve bir adet altar masası altlığı belgelenmiştir.

Bozyer: Merkez Mahallesi'nde iki adet pres ağırlık taşı, iki adet sütun parçası, bir adet *Bithynia* tipi sütun mezar taşı incelenmiştir.

Çeltikdere: Tepecik Mahallesi'nde bir sütun parçası görülmüştür. Merkez Mahallesi içinde arkeolojik bir bulguya rastlanılmamış olmakla birlikte, mahalleye 500 m. kadar bir yürüyüş mesafesinde bir kilise kalıntısı (Resim: 1) ve kaya barınakları (Resim: 2) bulunmaktadır⁸. Çeltikdere Kilisesi 1986 yılında ve bölgedeki kaya evleri 2009 yılında tescillenmiştir. Kilisenin hemen yakınından çay geçer. Kilisenin etrafı yüksek kayalıklarla çevrilidir ve kilise Kınıkçı kanyonunun girişinde yer alır. Çevrede çok yaygın olmamakla birlikte kaya evleri vardır. Kanyon içinde de kaya evleri olduğu bölgede yürüyüş yapanlar tarafından bildirilmiştir. Üç apsisli olan kilise doğu batı istikametindedir. Kilisenin girişi batıdan tam orta apsisin karşısındandır. Bununla birlikte bir giriş de kuzey duvarının doğu ucunda hemen apsisin önünde yer almaktadır. Eyice tarafından Orta Bizans Dönemi'ne (M.S. 842-1204) tarihlenen kilise bir süre cami olarak da kullanılmıştır. Köy taşınınca kilisenin ahşap malzemesinin sökülerek alındığı bilinmektedir. Kilisenin bahçesi olabilecek mesafede bir de şarap yapımında kullanılan pres ağırlık taşı ters dönmüş olarak tespit edilmiştir (Resim: 3). Burada kilisenin, dini törenlerinde kullandığı şarabı kendisinin ürettiği düşünülebilir.

8 Eyice 1975, s. 3 ve 9, Res. 1; Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri, s. 16, 628, 632.

Bu nedenle Orta Bizans Dönemi'nde burada küçük bir şarap işliğı de mevcut olabilir. Bununla birlikte taş doğadan alındığı şekliyle fazla düzeltilmeden pres ağırlık taşına dönüştürülmüş görünür. Taş kiliseye ait ise kiliseye aidiyeti göstermek ve Hristiyanlığı vurgulamak adına en azından üzerinde bir haç motifi beklemek gerekirdi. Bu motifi taşın görebildiğimiz yüzlerinde tespit edemedik. Bu yüzden bu pres ağırlık taşı, pestil yapımında kullanılmak üzere üzüm sırası çıkarmak için daha geç bir döneme de ait olabilir. Her ne kadar Seben bugün daha çok elmasıyla bilinse de burada hala özellikle yaprağı nedeniyle üzüm yetiştirilmektedir.

Dedeler: Güneşler Mahallesi'nde bir sütun parçası, Şıhlar Mahallesi'nde *Bithynia* tipi sütun mezar taşı ve bir pres ağırlık taşı belgelenmiştir. Şıhlar Mahallesi cami bahçe girişinde kitabeli bir blok olduğu, ancak üzerine beton döküldüğü için artık görülemediği bir köylü tarafından söylenmiştir.

Değirmenkaya: Aşağı Mahalle'de profilli dikdörtgen bir blok kaydedilmiştir. Köyün Yukarı ve Orta mahalleleri de gezildi. Ancak arkeolojik bir bulguya rastlanmadı.

Dereboyu: Köyün Çirkinler, Merkez ve Güney mahalleleri gezildi. Ancak arkeolojik bir bulguya rastlanmadı.

Ekinciler (Müşürler): Merkez Mahallesi gezilmiştir. Ancak arkeolojik bir bulguya rastlanmamıştır.

Gerenözü: Merkez Mahallesi'nde bir adet *Bithynia* tipi sütun mezar taşı ve bir adet pres ağırlık taşı kaydedilmiştir. Köyün Ağalar ve Şahmanlar mahalleleri de gezilmiştir. Ancak bu mahallelerde arkeolojik bir bulguya rastlanmamıştır.

Gökhaliller: Merkez Mahallesi'nde bir adet pres ağırlık taşı belgelenmiştir.

Güneyce: Merkez Mahallesi'nde bir adet *Bithynia* tipi sütun mezar taşı, bir adet profilli dikdörtgen stel/postament ve bir adet sepet formu impost sütun başlığı tespit edilmiştir.

Haccağız: Köyün Beylik Mahallesi'nde bir adet pres ağırlık taşı incelenmiştir. Beylik Mahallesi civarında, tamamen yerel ihtiyacı karşılamaya yönelik Antik taş ocağı olabilecek bir alan vardır. Burada kayalık alan dikdörtgen bloklar şeklinde kesilmiş, bloklar çıkarılmış ve götürülmeye hazır görünümü verir. Bu-

nunla birlikte kayaların jeolojik yapısı yanıltıcı da olabilir. Merkez Mahallesi de gezilmiştir. Ancak arkeolojik bir bulguya rastlanmamıştır

Hocaş: Merkez Mahallesi'nde bir adet *Bithynia* tipi sütun formlu mezar taşı ve bir adet dikdörtgen profilli stel kaydedilmiştir.

Kabak: Merkez Mahallesi'nde bir *Bithynia* tipi sütun mezar taşı, profilli dikdörtgen stel ve bir duvar bloğu belgelenmiştir. Kabak köyü sınırları içinde oluşan doğal mağaralar biraz düzeltilerek ve birinin girişine moloz taş duvar örülerek barınak haline dönüştürülmüştür (Resim: 4).

Karaağaç: Merkez Mahallesi'nde bir adet profilli dikdörtgen postament/stel belgelenmiştir.

Kaşbıyıklar: Bıyıklar Mahallesi'nde dil bezemeli dikdörtgen blok, Kaş Mahallesi'nde bir sütun parçası, iki adet kapı formlu mezar steli, iki adet sepet formlu sütun başlığı ve iki adet *Bithynia* tipi profilli sütun mezar taşı belgelenmiştir. Muslar Mahallesi köyünde arkeolojik bir bulguya rastlanmamıştır. Bununla birlikte Muslar Mahallesi sınırları içinde çok sayıda kaya evi bulunmaktadır (Resim: 5). Bu evlerin içerisinde tabanlarda içi pembe sıvalı sarnıç ya da depolama çukurları duvarlarda ise nişler tespit edilmiştir (Resim: 6, 7). Bazı odaların tavanlarında bir şey asmak için bağlama ya da askı delikleri mevcuttur. Üst üste ve yan yana yapılmış bazı küçük odalar ve katlar arasında geçiş yoktur. Bu küçük odalar küçük hayvanları koymak ya da bir şeyleri depolamak için kullanılmış olabilir. Mezar olarak kullanıldıklarına ilişkin bir veriye rastlanmamıştır. Formları ve içindeki donanım nedeniyle bu kaya mekanların barınma amaçlı yapılmış oldukları açıktır. Gezilen odalar içinde tarihlemeye yardımcı olacak bir küçük buluntuya ya da duvar bezemesine rastlanmamıştır. Bu kaya evleri çevredeki yerleşime daha uygun olan yamaçlar ve düzlükler dururken çıkılması oldukça zor olan en tepe noktalara yapılmıştır. Bu noktalar oldukça geniş bir coğrafyayı gözlemlemek ve yerleşimler arasında haberleşmek için oldukça iyi şartlar sağlar. Bu yüzden normal koşullar altında barınma ihtiyacı duyanlardan çok tehlike anında saklanma ihtiyacı duyanlar tarafından tercih edilebilecek bir yerdir. Bu nedenle bölgenin tarihçesine de bakıldığında bu kaya evlerini Hristiyanlığın henüz yayıldığı ilk yüzyıllara tarihlemek olasıdır. Bu kaya evlerinden daha aşağı seviyedeki düzlükte, bununla birlikte etrafı uçurum yüksek bir alanda avlulu küçük bir kaya kutsal alanı da tespit edilmiştir (Resim: 8). Kutsal

alanın kuzeyinde oldukça dik bir uçurumun ucunda harçlı moloz taş duvar örgüsüne sahip, olasılıkla gözetleme kulesi olabilecek oldukça tahrip olmuş küçük bir kalıntı bulunmaktadır (Resim: 9). Köyün Yeni Mahallesi de incelenmiştir, ancak arkeolojik bir bulguya rastlanmamıştır.

Kesenözü: Merkez Mahallesi'nde bir adet dikdörtgen stel/postament tespit edilmiştir.

Kızık: Aşağı Mahalle'de bir sütun parçası ve iki adet kapı formlu mezar steli, Merkez Mahallesi'nde bir postament ve bir adet kapı formlu mezar steli, Güney Mahallesi'nde çift yarım sütun fil ayağı incelenmiştir.

Korucuk: Köyün Ortaca, Aşağı ve Yukarı mahalleleri gezilmiştir. Ancak bu mahallelerde arkeolojik bulguya rastlanmamıştır. Yukarı Mahalle'nin kuzeybatısında kayalık alanda uzaktan seçilebildiği kadarıyla doğal oluşum gibi görünen mağaralar vardır. Bunların olduğu bölgede yöre halkının Asarkayası ve Malkayası olarak adlandırdıkları kaya evlerinin olduğu bize köylüler tarafından anlatılmıştır. Köyün yaşlıları, bize bu mağaraların içinde kilise ve fırın yeri dedikleri yerlerin olduğunu ancak defineciler yüzünden bunların tamamen tahrip olduğunu anlattılar. Onların anlatımına göre bu mağaraların içinde haç işaretleri de varmış. Bu mağaraların bazılarında artık doğa şartlarının ve definecilerin tahribatı nedeniyle çıkılmasının da mümkün olmadığının söylenmesi üzerine çok yakın mesafede olmayan ve uzun bir yürüyüş ve zaman gerektiren bu mağaralara bu sezon araştırmamızın sonuna geldiği için gidilememiştir.

Kozyaka: Demirciler Mahallesi'nde pres ağırlık taşı, çift yarım sütun fil ayağı, Kıvrı Mahallesi'nde iki adet pres ağırlık taşı, bir dikdörtgen postament/stel incelenmiştir. Köyün Çavuşlar ve Eyvazlar mahalleleri de gezilmiştir, ancak herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmamıştır. Ancak daha sonra Çavuşlar Mahallesi'nde bir evin önünde kapı formlu bir mezar taşı olduğu köy fotoğraflarında görülmüştür. Köylülerden aldığımız bilgiye göre blok hala orada durmaktadır. Çavuşlar Mahallesi'nde taş ilkokul binasının yapımı sırasında bazı mezarların ve şişelerin çıktığı köylüler tarafından anlatılmıştır.

Kuzgölcük: Orta Mahallesi'nde bir adet *Bithynia* tipi sütun formlu mezar taşı, bir sütun parçası, bir adet *phallus* formlu mezar taşı, rozet ve konsantrik daire bezemeli bir blok, Aşağı Mahalle'de bir sütun parçası ve Dereceören Mahallesi'nde

kemerli bir yapıyı tasvir eden dikdörtgen blok belgelenmiştir. Köyün Yukarı Mahallesi de gezilmiştir, ancak arkeolojik bir bulguya rastlanmamıştır.

Merkez: Belediye Parkı içerisinde sergilenen bir pithos, korkuluk olabilecek iki blok, beş adet sütun parçası, dil bezemeli başlığı ile birlikte bir sütun parçası, üçgen alınlıklı niş formulu dikdörtgen bir stel, bir başka düz dikdörtgen stel, bir adet çift yarım sütun fil ayağı, dil bezemeli friz ve bir adet sıra çıkarmada kullanılmış olabilecek işlik bloğu incelenmiştir.

Musasofular: Merkez Mahallesi'nde üç adet sütun parçası ve bir adet dikdörtgen profilli blok belgelenmiştir.

Nimetli: Bekirfakılar Mahallesi'nde bir adet sütun parçası, Merkez Mahallesi'nde üç adet dikdörtgen profilli blok, iki adet *Bithynia* tipi sütun mezar taşı, bir adet çift yarım sütun fil ayağı, bir postament, Ören Mevkii'nde bir altar masası altlığı ve dil bezemeli bir blok kaydedilmiştir. Nimetli Köyü kırsalında arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiş bir Antik Çağ yerleşim alanı incelenmiştir. Bu alan Gerenözü köyü Merkez Mahallesi ile Nimetli köyü Bekirfakılar (Pipaklar) Mahallesi arasında ekili arazilerin arasındadır. Gerenözü Merkez Mahallesi örenin güneydoğusunda kalmaktadır. Alanda yukarıda bahsi geçen altar masası/altlığı olabilecek bir blok ile dil sırası bezeli dikdörtgen bir blok bulunmaktadır (Resim: 10). Bu blokların yakınında doğu-batı istikametinde uzanan, iki sırası görülebilen harçlı moloz taş duvar örgüsü saptanmıştır. Bu duvarın yanı sıra duvar bloğu olabilecek dikdörtgen olasılıkla yerel kesme taş bloklar da tespit edilmiştir. Bir yapı planı tespit edilememektedir. Bununla birlikte altar masası/altlığı burada küçük bir kilisenin varlığına işaret etmektedir. Buradaki yapının etrafında yer alan tarlalarda monokrom seramik parçaları da tespit edilmiştir (Resim: 11). Bunlardan bazıları monokrom astarsız ve açık bej renkli, bazıları hamur ıslakken yapılmış dalga ya da turnak izi şeklinde kendinden desenli büyük boy kaplara aittir. Köyün Denizler Mahallesi de gezilmiştir, ancak arkeolojik bir bulguya rastlanmamıştır.

Solaklar: Merkez Mahallesi'nde çift yarım sütun fil ayağı, biri yivli bir yivsiz iki adet sütun parçası, bir lahit teknesi, iki adet volütlü impost sütun başlığı, bir pres ağılık taşı, kaya evleri Mevkii'nde yivli sütünce parçası, ve iki sütun parçası belgelenmiştir. Solaklar'da da Kaşbıyıklar Köyü Muslar Ma-

hallesi'ndeki gibi kaya barınakları bulunmaktadır. Bir vadi ve çay yanında olan kaya kütlesi kaya barınakları şeklinde işlenmiştir (Resim: 12). Barınaklar altı kat oluşturacak şekilde işlenmiştir. Üçüncü kattan altıncı kata kadar dar uzun daire formlu bacalarla katlar arasında geçiş sağlanmaktadır (Resim: 13). Üçüncü katta dört yan yana odanın önünde onları birbirine bağlayan uzun bir koridor vardır (Resim: 14). Sağda odalar devam etmektedir, ancak öndeki koridoru oluşturan kaya kütlesi kopup aşağıya düştüğü için bu odalara ulaşılammıştır. Dördüncü ve beşinci katlarda birer oda vardır. Altıncı katta bir oda yoktur, sadece beşinci kattan altıncı kata giden bacanın bitiminde dışarıya açılan bir pencere vardır. Birinci ve ikinci katın cephesinin de kopup aşağıya düştüğü anlaşılmaktadır. Odaların içinde ambar/sarnıç çukurları, duvarlarda ve tavanlarda bir şeyler asmak için delikler, küçük nişler, kapılar için söve yuvaları ve kanallar bulunmaktadır (Resim: 15). Duvarlardan birine iki kelimelik bir kitabe yazılmıştır. Bu nedenlerle bu mekanların barınmak amacıyla kullanıldığı açıktır.

Solaklar ile Bozyer arasındaki düzlükte dere boyunda çeşitli nedenlerle ortaya çıkan taş eserlerin köye getirildiği ve bu alanda tarlalar sürüldüğünde çanak çömlek parçaları çıktığı köylüler tarafından bildirilmiştir. Ancak araştırma yaptığımız tarihlerde dere boyundaki arazide yoğun bitki örtüsü nedeniyle bir şey görülememiştir.

Susuz: Merkez Mahallesi'nde iki adet sütun kaidesi, üç adet dikdörtgen profilli postament/ stel, iki adet pres ağırlık taşı, üç adet çift yarım sütun fil ayağı, iki adet sütun parçası, bir *ostothek* kapağı (?), bir adet üçgen alınlıklı akroterli mezar steli, üç adet kapı formlu mezar steli ve Çatak Mahallesi'nde üç adet *Bithynia* tipi sütun formlu mezar taşı, bir *Ion* sütünce başlığı, bir adet profilli dikdörtgen postament/plaster, iki sütun parçası ve bir adet kapı formlu mezar taşı kaydedilmiştir.

Köyün 1-2 km. kadar kuzeydoğusunda toprak yolun doğusunda kalan alan köylüler tarafından Asarlık Mevkii olarak adlandırılmaktadır. Arazi batıdan doğuya aşağıya meyillidir. Doğu kısım kayalıktır. Batı kısım daha düzdür. Bu kısımda ekili araziler olmakla birlikte çoğunlukla ağaçlıktır. Köylüler, Asarlık Mevkii'ndeki tarlalar sürülürken pullukların taşlara takıldığını ifade ettiler. Bu alanda Asarlık pınarı olarak adlandırılan ve köyün eskiden

çamaşırhane olarak kullandığı bir çeşme de bulunmaktadır. Bu alanda yaptığımız taramalarda oldukça seyrek olarak ve çok fazla da tarihleme unsuru göstermeyen monokrom astarsız kırmızı hamurlu günlük kullanıma ilişkin küçük seramik parçaları bulunmuştur. Köyde Roma ve Bizans dönemlerine ilişkin taş eserlerin olması köy civarında bu dönemlere ilişkin bir yerleşimin de olabileceğini düşündürür. Bununla birlikte gezdiğimiz alanda seramiğin çok seyrek ve tarihleme açısından vasıfsız olması ile arazinin topografik yapısı, bize söylenen alanda Antik bir yerleşim olduğu konusunda bizde tam bir kanaat oluşturmamıştır. Bununla birlikte arazinin çok ağaçlık olması yanıltıcı olabilir.

Tazılar: Merkez Mahallesi'nde üç sütun, iki sütun parçası, bir kapı formlu mezar taşı, bir adet iki tarafı iç bükey profilli blok ve bir spiral bezeli blok belgelenmiştir.

Tepe: Köyün Merkez Mahallesi'nde iki adet *Bithynia* tipi sütun mezar taşı, bir stel, çift yarım sütun fil ayağı ve bir *khamasorion* tipi kaya mezarı incelenmiştir.

Köyün çıkışında köylülerin ören olarak adlandırdıkları alan gezildi. Alanda oldukça seyrek olarak monokrom astarsız pembemsi bej ve kırmızı hamurlu küçük seramik parçalarına rastlandı. Bu seramikler tarihlemeye yönelik fazla özellik taşımamaktadırlar, ayrıca arazinin topografik yapısı da burada bir Antik Çağ yerleşimi olduğuna dair bir ipucu vermemektedir.

Yağma: Köyün Hıdırlar, Söğüt ve Merkez mahalleleri gezildi, ancak burada arkeolojik bir bulguya rastlanmadı.

Yukarıgüneyce: Köy gezildi. Köyde herhangi bir eser kaydı yapılmadı.

Yuva: Merkez Mahallesi'nde dört adet *Bithynia* tipi sütun mezar taşı, üç adet dikdörtgen profilli postament/stel belgelenmiştir.

MERKEZ İLÇESİ ÇALIŞMALARI

Karca: Köyün Merkez, Kıran ve Örencik mahalleleri gezilmiştir. Ancak arkeolojik bir bulguya rastlanmamıştır.

Sebenardı: Köyün Merkez (Yukarı) ve Aşağı mahalleleri gezilmiştir, ancak arkeolojik bir bulguya rastlanmamıştır.

Yeşilköy: Merkez Mahallesi gezilmiştir, arkeolojik bir bulguya rastlanmamıştır.

İLK DEĞERLENDİRMELER

Bu yılki çalışmalarımız, daha önceki yıllarda olduğu gibi yoğunlukla köy merkezlerinde ve köylerin yakın çevresinde yer alan arkeolojik malzemelerin envanteri şeklinde olmuştur. Bolu Merkez İlçesi'ne bağlı 3 köy, Seben İlçesi'ne bağlı 30 köy ve ilçe merkezi olmak üzere toplam 34 yerleşim gezilerek belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Bununla birlikte köyler birbirine çok da yakın olmayan birkaç mahalleden oluşmaktadırlar. Buluntuların pek çoğu *in situ* değildir. Buluntulara daha çok köy meydanlarında, cami, ev ve okul bahçelerinde, ev temellerinde ve yol kenarlarında rastlanmıştır. Kayda alınan bu taş eserler her ne kadar *in-situ* olmasalar da yakın çevrede Antik yerleşimler olabileceğinin habercisidirler. Antik yerleşim alanı olarak Seben İlçesi Nimetli Köyü'nde yer alan daha önceden sit olarak tescillenmiş olduğu anlaşılan yerleşim alanında ve Kaşbıyıklar ile Solaklar köyleri sınırları içinde yer alan tescilli kaya yerleşimlerinde inceleme yapılmıştır.

Seben İlçesi'nde köylülerin ören olarak adlandırdığı pek çok alana gidilmiştir, ancak bu alanlarda Antik Çağ yerleşimi olduğuna dair kesin bir kanı bizde oluşmamıştır. Bununla birlikte bu alanlarda tarihlemeye ilişkin fazla bir özellik göstermeseler de oldukça seyrek ve dağınık olarak bulunan az sayıdaki kaba monokrom seramik belgelenmiştir.

Bu seneki çalışmalarımız sırasında kayıt altına aldığımız taş eserler geçen yıllarda olduğu gibi bu yılda daha çok Bolu'nun Antik Çağ mezar türleri hakkında bilgiler vermiştir. Alt ve üst bitimleri çeşitli profillerle biçimlendirilmiş büyük bir sütun şeklindeki *Bithynia* Tipi olarak adlandırdığımız mezar taşlarına diğer tüm ilçelerde olduğu gibi Seben İlçesi'nde de sıklıkla rastlanmıştır⁹. Ancak pro-

9 Bolu'daki *Bithynia* tipi mezar taşları için bakınız: Dörner 1952; Becker – Bertau 1986; Adak – Ak-yürek Şahin – Güneş 2008; Ortaç 2011a; Ortaç 2011b; Ortaç 2012; Ortaç 2013a; Ortaç 2014a; Ortaç 2014b; Ortaç 2016; Ortaç 2017; Ortaç 2018.

fil işlenişi bakımından diğer bölgelerden farklı oldukları görünür. Daha önce Mudurnu’da rastladığımız üçgen alınlıklı kapı formulu kitabeli mezar taşları da Seben’de tespit edilmiştir. Bu yıl daha önce diğer ilçelerde görmediğimiz türde gövde kısmında yazıt yerine, gövde kısmı dörde bölünmüş ve içerisinde kabartma tasvirler bulunan kapı formulu mezar taşları da belgelenmiştir. Bunlardan bazıları üçgen alınlıklı bazıları ise alınlıksızdır. Bu tip kapı formulu mezar taşları genellikle Phryg kültürü ile ilişkilendirilir, ancak bu dönemden değildir. Sadece Phryg kültürünü devam ettiren Roma İmparatorluk ve belki Bizans dönemlerine tarihlenebilecek mezar taşlarıdır. Seben’de Phryg Dönemi’ne tarihlenen herhangi bir eser literatürden de bilinmemektedir. İkonografisi nedeniyle ana tanrıça “Kybele” ile dolayısıyla Phryg kültürü ile ilişkilendirebileceğimiz, ancak kapı formulu mezar taşları gibi Roma İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenen Seben’den kaydedilmiş, bugün Bolu Müzesi’nde 4074 envanter numarası ile kayıtlı olan tek bir buluntu bilinmektedir¹⁰. Heykel, Çibuk tarafından elbise kıvrımlarında matkabın yoğun kullanımı ve kıvrımların şematik olmasından dolayı M.Ö. 1. – M.S. 1. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir.

Phallus formulu mezar taşı yine çok yaygın değildir. Seben’de sadece bir adet belgelenmiştir¹¹. Ancak bu örnek daha önce karşılaştıklarımızdan farklı olarak dil sırası ile bezelidir.

Sütunların taşıdığı kemerlerin altında haç motiflerinin alçak kabartma olarak tasvir edildiği dikdörtgen bir blok tespit edilmiştir. Bu bloğun nasıl bir yapıda ya da anıtta kullanıldığını söylemek zordur. Bir friz olabileceği gibi bir mezar bloğu da olabilir.

Mezar taşlarının yanı sıra mezarlara ilişkin verilerimiz bu yıl oldukça azdır. Sadece bir adet köy içinde yalak olarak kullanılan bezemesiz basit bağımsız lahit teknesine rastlanmıştır. Bunun yanı sıra bir de *khamasorion* tipi kaya mezarı bir kaya kütesi üzerine münferit olarak açılmıştır. Bir adet de *ostothek* kapağı olabilecek bir blok kayıt altına alınmıştır.

10 Çibuk 2017, s. 177, 178, Res. 21.

11 Bolu’da bilinen diğer örnekler için bakınız: Arık 1944, s. 344; Dörner 1952, s. 64 vd, Levha 27/184-186; Dörner 1981, s. 90; Christof 2008, Kat.no 70, Resim 5; Adak-Akyürek Şahin-Güneş 2008, s. 110, 111; Ortaç 2011a, s. 331; Ortaç 2011b, s. 468, Resim 5; Ortaç 2014b, s. 5 ve 11; Ortaç 2016, s. 178, 179; Ortaç 2017, s. 298; Ortaç 2018, s. 145.

Diğer ilçelerde olduğu gibi Seben’de de Bizans mimarisini bize gösteren çift yarım sütun fil ayakları, bezemesiz veya dil bezemeli sepet formlu impost ve volütlü impost sütun başlıkları, dil bezemeli frizler ve altar kaideleri tespit edilmiştir. Bahsi geçen Bizans Dönemi sütun başlıkları dışında bir adet *lon* sütun başlığı parçası tespit edilmiştir. Ancak bu başlık boyutları nedeniyle bir taşıyıcı yapı elemanı olamaz. Büyük olasılıkla sütünce başlığı olarak bir süsleme unsuru olmalıdır.

Çeşitli alt ve üst profillere sahip stel veya postament şeklindeki bloklar bir diğer buluntu grubumuzu oluştururlar. Bunlar bazen oldukça özenli profillere sahipken, bazen de kaba hatlara sahiptirler. Bu tür bloklar mezar taşı olarak kullanılmış olabilecekleri gibi taşıyıcı olarak da kullanılmış olabilirler.

Seben’de hala üzüm yetiştirildiği göz önüne alınırsa sıra çıkarmada kullanılan pres ağırlık taşlarına rastlamamız şaşırtıcı değildir. Pres ağırlık taşlarına rastlanmakla birlikte Seben genelinde çok sayıda değildir. Ancak bazı köylerde birkaç tane görülür. Çoğunluğu da basit bezemesiz bloklardır. İki örnek üzerinde haç bezemesi vardır. Bu da göstermektedir ki bölge iklim şartları bakımından tarımsal faaliyet olarak üzüm yetiştirilebilmesine uygun olmasına rağmen Roma İmparatorluk ve Bizans dönemlerinde fazla şarap üreterek zenginleşmemiştir. Olasılıkla Seben içinde belli yerler bölgenin yerel ihtiyacını karşılamıştır. Bolu’da pres ağırlık taşlarına Seben’den başka Merkez, Mudurnu ve Mengen ilçelerinde rastlanmıştır¹².

Seben’de kaliteli taş ve iyi işçiliğe sahip ornament bezemeli üst yapı bloklarına pek rastlanmamıştır. Genellikle oldukça sık ve özensiz yapılmış dil sırası bezeme olarak kullanılmıştır. Sütunlar diğer ilçelerde olduğu gibi 40 cm. civarında bir çapa sahiptirler, yivlidirler, monolittirler ve 2 m. civarında bir yüksekliğe sahiptirler. Sadece iki adet yivli sütun parçası belgelenmiştir. Bunlar da normal taşıyıcı yapı sütunu değil sütünce formundadırlar.

Mermer pek kullanılmamıştır. Genellikle kahverengimsi pembe ve gri andezit veya kum taşı benzeri bir taş kullanılmıştır. Ayrıca yerel taş da sıklıkla kullanılmıştır.

12 Ortaç 2013b; Ortaç 2014a; Ortaç 2014b; Ortaç 2017; Ortaç 2018.

Seben’de arkeolojik olarak bilinen en erken eserler Korucuk Köyü sınırları içinde bulunduğu söylenen Hitit Dönemi’ne tarihlendirilen Bronz el baltaları ve kaplardır¹³. Eserler bugün Bolu arkeoloji Müzesi’nde sergidedirler. Bununla birlikte bu döneme ait bir yerleşim alanı gerek eserlerin ele geçtiği dönemde bu çevrede yapılan araştırmalarda gerekse bizim araştırmalarımız sırasında tespit edilememiştir.

Hem kapı formlu mezar taşları hem de Kybele heykeli Phryg kültürü ile ilişkilendirilse de, bunlar bu döneme ait olmayıp Phryg etkisinin devam ettiği Roma İmparatorluk ve Bizans dönemleri eserleridir. Seben İlçesi sınırları içinde Phryg Dönemi’ne ilişkin arkeolojik bir bulguya rastlanmamıştır. Aynı şekilde kaya evlerinde de herhangi bir Phryg Dönemi izine rastlanmamıştır.

Belgelediğimiz taş eserlerin dağılımına, türüne, malzemesine ve işçiliğine bakıldığında bölgenin tarihsel açıdan özellikle Roma İmparatorluk, erken Hristiyanlık ve Bizans dönemlerinde yerleşildiği anlaşılr. Bununla birlikte bu yerleşimlerin dağınık ve küçük yerleşimler olduklarını söylememiz mümkündür. Erken Roma İmparatorluk Dönemi’nde halk olasılıkla düzlüklerdeki küçük yerleşimlerde yaşıyor ve kırsal bir hayat sürüyor olmalıydı. Seben’de bu dönemde pagan inanç sisteminin olduğu, Çeltikdere’de kaçak kazı sonucu ele geçen ve bugün Bolu Arkeoloji Müzesi’nde sergilenen M.S. 2. yüzyıla tarihlenen sağlık tanrısı *Asklepios*, kızı *Hygieia* ve yardımcıları *Telephoros*’a ait pişmiş toprak figürinlerden anlaşılmaktadır¹⁴. Bu üçlü burada sağlık tanrısı için kutsal bir alanın olabileceğine işaret eder. Bununla birlikte Hristiyanlığın özellikle Galatia Bölgesinde güçlenmesi ile birlikte, *Bithynia Galatia* sınırında bulunan Seben’in dağlık bölgelerinde de sosyo-kültürel açıdan değişiklikler olmuş görünür. Bolu’da insan eliyle biçimlendirilmiş Roma İmparatorluk ve Bizans dönemlerine tarihlendirilebilecek çok sayıda kaya barınakları vardır. Bunların büyük bir çoğunluğu Seben İlçesi’ndedir¹⁵. Kaya barınakları Seben dışında 2010 yılı çalışmalarımız sırasında Mudurnu’da da tespit edilmiştir¹⁶. Geniş bir alanı kontrol edebilecek coğrafi konumu, çıkış zorluğu ve altı katın biçimlendirilme biçimi, incelediği-

13 Yıldırım 2001, s. 127 vd; Tunçay 2016, s. 23-25.

14 Sezer 2014, s. 404-408, Res. 1a,b,c.

15 Eyice 1975, s. 3; Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri, s. 15, 623-628, 631.

16 Ortaç 2012, s. 134.

miz kaya barınaklarının sürekli yaşanan ana yerleşim olmaktan çok, bu civarda yaşayanlar arasında çok tanrılı inanç sistemini bırakıp Hristiyanlığı kabul edenlerin takipten kaçıp saklandıkları geçici barınaklar olduklarını düşündürmektedir. Zira *Bithynia* Valisi *Plinius'*un da İmparator *Traian'*a bölgesindeki şikâyetleri bildiren ve Hristiyanlar konusunda ne yapması gerektiğini sorduğu mektuplar yazdığı bilinmektedir¹⁷. Solaklar kaya evlerinde çok sayıda haç motifine rastlanması, bu kaya evlerinin Hristiyanlığın kabulünden sonra da inananlar tarafından belki bu kez dini amaçlı kullanıldığını gösterir. Hristiyan inancının bölgede uzun süre yaşadığını Çeltikdere Köyü Merkez Mahallesi kırsalında yer alan ve hala ayakta olan Orta Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen kilise kalıntısı ve Nîmetli Köyü kırsalında düzlükte yer alan *in situ* altar masası altlığına göre kilise olabilecek kalıntı da ispatlamaktadır. Böyle bir altar kaidesi olabilecek bir blok, *in situ* olmasa da Bakırlı Köyü'nde de belgelenmiştir. Bu blok da bu civarda bir başka kilisenin varlığının göstergesi olabilir.

Bu yılki araştırmalarımızda bulduğumuz kitabelerin çoğunluğu mezar taşı kitabesidir. Bu kitabeler henüz transkript edilme ve değerlendirilme aşamasındadırlar.

KISALTMALAR ve BİBLİYOGRAFYA

- ADAK-AKYÜREK ŞAHİN-GÜNEŞ 2008: M. Adak - N. E. Akyürek Şahin - M. Y. Güneş, "Neue Inschriften im Museum von Bolu (Bithynion/Klaudiupolis)", *Gephyra* 5, 2008, s. 73-120.
- ARIK 1944: R. O. Arık, "Bitik Kazısı ve Hatay Tetkikleri Hakkında Kısa Rapor", *Bulleten* 8, 1944, s. 341-384.
- BECKER BERTAU 1986: F. Becker Bertau, *Die Inschriften von Klaudiu Polis*, (Bonn 1986).
- BOLU TAŞINMAZ KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARI ENVANTERİ (Bolu Valiliği Yayınları 2011).
- CHRİSTOF 2008: E. Christof, "Anikonische Grabmarker in Kleinasien: Die sog. Phallossteine", *Epigraphica Anatolica* 41, 2008, s. 147-171.

---

17 Marek 2003, s. 118-121.

- ÇİBUK 2017: K. Çibuk, “Doğu Marmara’da Ana Tanrıça (Kybele) Kültü ve Tasvirleri”, içinde: *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*, 2017, s.165-192.
- DÖRNER 1952: F. K. Dörner, *Bericht über eine Reise in Bithynien*, Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 75, Bd. 1, (Wien 1952).
- DÖRNER 1981: F. K. Dörner, *Vom Bosphorus zum Ararat. Kulturgeschichte der antiken Welt*, (Mainz 1981).
- EYİCE 1975: S. Eyice, *Tarihte Bolu* (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları 47/336), (İstanbul 1975).
- MAREK 2003: C. Marek, *Pontus et Bithynia. Die römischen Provinzen im Norden Kleinasien*, (Mainz am Rhein 2003).
- ORTAÇ 2011a: M. Ortaç, “Bolu İli Yüzey Araştırması 2009”, içinde: *Araştırma Sonuçları Toplantısı 28/1*, (32. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 24 - 28 Mayıs 2010, İstanbul), (Ankara 2011), s. 329-348.
- ORTAÇ 2011b: M. Ortaç, “2009 Yılı Bolu İli Merkez İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırmasından Bazı Kesitler”, içinde: A. Yaman – A. Aktaş Yasa – E. Öztürk – B. Kaya Yiğit (edl.), *Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri (17 - 18 Ekim 2009 Bolu)*, (Bolu 2011), s. 464-483.
- ORTAÇ 2012: M. Ortaç, “Bolu İli Yüzey Araştırması 2010: Merkez ve Mudurnu İlçeleri ile Köyleri”, içinde: *Araştırma Sonuçları Toplantısı 29/1*, (33. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 23 - 28 Mayıs 2011, İnönü Üniversitesi Malatya), (Ankara 2012), s. 129-154.
- ORTAÇ 2013a: M. Ortaç, “Bolu İli Yüzey Araştırması 2011: Merkez, Dörtdivan ve Yeniçağa İlçeleri ve Köyleri”, içinde: *Araştırma Sonuçları Toplantısı 30/1*, (34. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 28 Mayıs - 1 Haziran 2012, Hitit Üniversitesi Çorum), (Çorum 2013), s. 115-130.
- ORTAÇ 2013b: M. Ortaç, “Bolu Merkez, Mudurnu, Yeniçağa ve Dörtdivan İlçeleri Antik Çağ Tarım Teknolojisi: Pres Ağırlık Taşları (Lituslar)”, içinde: G. Kökdemir (ed.), *Orhan Bingöl’e 67. Yaş Armağanı. A Festschrift for Orhan Bingöl on the occasion of his 67th Birthday*, (Ankara 2013), s. 407-432.

- ORTAÇ 2014a: M. Ortaç, “Bolu İli Yüzey Araştırması 2012: Mengen İlçesi Çalışmaları”, içinde: *Araştırma Sonuçları Toplantısı 31/1*, (35. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 27-31 Mayıs 2013, Muğla Üniversitesi Muğla), (Muğla 2014), s. 245-260.
- ORTAÇ 2014b: M. Ortaç, “2013 Yılı Bolu İli Merkez ve Mengen İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması”, içinde: *Araştırma Sonuçları Toplantısı 32/2*, (36. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 02-06 Haziran 2014, Zeugma Müzesi Gaziantep), (Ankara 2014), s. 1-22.
- ORTAÇ 2016: M. Ortaç, “2014 Yılı Bolu İli Gerede İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması”, içinde: *Araştırma Sonuçları Toplantısı 33/1*, (37. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 11-15 Mayıs 2015, Atatürk Üniversitesi Erzurum), (Ankara 2016), s. 171-192.
- ORTAÇ 2017: M. Ortaç, “2015 Yılı Bolu İli Gerede ve Merkez İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması”, içinde: *Araştırma Sonuçları Toplantısı 34/2*, (38. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 23-27 Mayıs 2016, Trakya Üniversitesi Edirne), (Edirne 2017), s. 285-310.
- ORTAÇ 2018: M. Ortaç, “2016 Yılı Bolu İli Merkez İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması”, içinde: *Araştırma Sonuçları Toplantısı 35/2*, (39. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 22-26 Mayıs 2017, Uludağ Üniversitesi Bursa), (Bursa 2018), s. 143-159.
- SEZER 2014: S. S. Sezer, “Bolu Müzesi’nden Bir Grup Heykeltıraşlık Eseri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt 7, sayı 32, 2014, s. 404-424.
- TUNÇAY 2016: H. Tunçay, *Bolu’nun Saklı Cenneti Seben*, (Ankara 2016).
- YILDIRIM 2001: T. Yıldırım, “A Group Of Hittite Bronze Objects From The Seben District Of Bolu”, *Anatolica* 27, 2001, s. 127-144.

Resim 1: Seben İlçesi Çeltikdere Köyü, Kilise.

Resim 2: Seben İlçesi Çeltikdere Köyü Kilise ve Kaya Barınakları.

Resim 3: Seben İlçesi Çeltikdere Köyü Pres Ağırlık Taşı.

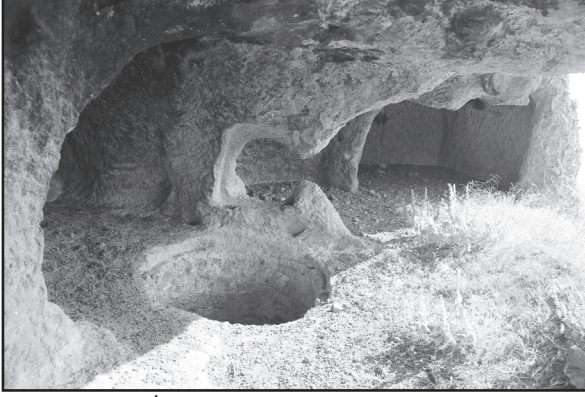

Resim 4: Seben İlçesi Kabak Köyü Kaya Barınakları.

Resim 5: Seben İlçesi Kaşbıyıklar Köyü Muslar Kaya Barınakları.

Resim 6: Seben İlçesi Kaşbıyıklar Köyü Muslar Kaya Barınakları Sarnıç

Resim 7: Seben İlçesi Kaşbıyıklar Köyü Muslar Kaya Barınakları Nişler.

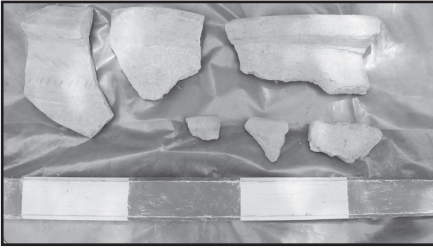
Resim 8: Seben İlçesi Kaşbıyıklar Köyü Muslar Kaya Barınakları Mevkii, Kutsal Kaya Yapısı.

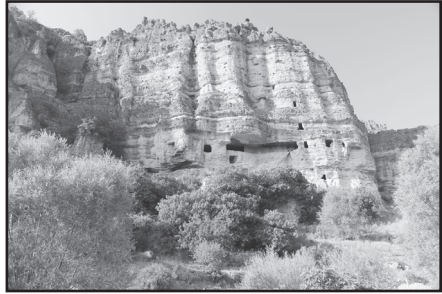
Resim 9: Seben İlçesi Kaşbıyıklar Köyü Mus-lar Kaya Barınakları Mevkii, Kule (?).

Resim 10: Seben İlçesi Nimetli Köyü Ören Mevkii Mimari Bloklar.

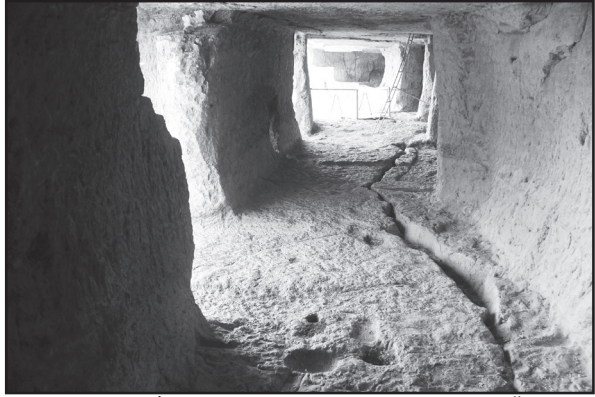
Resim 11: Seben İlçesi Nimetli Köyü Ören Mevkii Seramikleri.

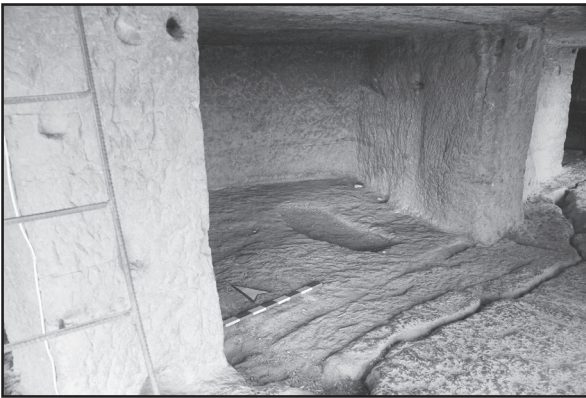
Resim 12: Seben İlçesi Solaklar Köyü Kaya Barınakları.

Resim 13:Seben İlçesi Solaklar Köyü Kaya Barınakları Altıncı Kata Çıkan Baca.

Resim 14:Seben İlçesi Solaklar Köyü Kaya Barınakları Üçüncü Kat.

Resim 15:Seben İlçesi Solaklar Köyü Kaya Barınakları Sarnıç ve Kapı Donanımları

ORTAÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE BALIKESİR İLİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2017 YILI ÇALIŞMALARI

Mesut DÜNDAR*
Yusuf ACIOĞLU
Oğuz KOÇYİĞİT

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın (28.04.2017 tarih ve 161.01-E.86103 sayılı) kararı ile başkanlığım altındaki bir ekip tarafından Balıkesir İli ve İlçelerinde, "Ortaçağ'dan Günümüze Balıkesir İli Yüzey Araştırması" yapılması uygun görülmüş ve Kültür Varlıkları ve Müzeler genel Müdürlüğü'nün (07.08.2017 tarih ve 161.01-E.160539 sayılı ruhsatı [Proje Numarası-YA011003(2017)]) izni ile ilki 05.09.2017-17.09.2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu yılki araştırmamız Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP Proje No:SBA-2017-1300) tarafından desteklenmiştir. Bakanlık temsilcisi Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu uzmanı Kemal NAYIR'ın gözetiminde ve başkanlığım altında yürütülen çalışmalara Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ali Osman UYSAL, Doç. Dr. Zekiye UYSAL, Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ACIOĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Oğuz KOÇYİĞİT katılmıştır.

Bu yılki yüzey araştırmaları Balıkesir İli'ne bağlı Marmara ve Erdek ilçeleri ile köyleri ve bunların çevresinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sırasında; Marmara Adası (İlçe Merkezi ile Gündoğdu, Saraylar, Asmalıköy, Topağaç, Çınarlı köyleri ile Viranköy Mevkii'si), Avşa Adası (Avşa ve Yiğitler köyle-

* Dr. Öğr. Üyesi Mesut DÜNDAR, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Çanakkale/TÜRKİYE.
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ACIOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Çanakkale/TÜRKİYE.
Dr. Öğr. Üyesi Oğuz KOÇYİĞİT, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Çanakkale/TÜRKİYE.

ri), Paşa Limanı Adası (Paşalimanı, Balıklıköy, Harmanlı, Poyrazlı ve Tuzla köyleri), Ekinlik Adası ve Erdek (İlçe Merkezi ile Ocaklar, Narlı, İlhanlı, Doğanlar, Turanköy, Ormanlı, Ballıpınar, Kestanelik, Çakılköy, Karşıyaka, Tatlısu, Aşağıyapıcı, Yukarıyapıcı, Hamamlı, Belkıs, Çeltikçi ve Şahinburgaz köyleri) incelenmiş, incelenen yerler ekli haritada gösterilmiştir (Harita: 1)

1. MARMARA ADASI

Tarihi geçmişi ilkçağlara kadar uzanan Ada, uzun süre Roma ve Bizans imparatorluklarının hâkimiyetinde kalmış, 15. yüzyıldan itibaren ise Osmanlı topraklarına katılmıştır¹. Dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip adada yerleşimler daha çok kıyı kesimlerde yoğunlaşmıştır².

1.1. Marmara İlçe Merkezi

Adanın güneybatısındaki koyda yer alan ve Antik çağlarda “*Elafonesos*” ve “*Prokonnesos*” gibi isimlerle anılan adanın³ ilk yerleşim yeri olduğu düşünülen ilçe merkezi Bizanslılar zamanında, önceleri “*Proikonnisos*” daha sonraları ise Marmara olarak anılmaya başlanmış ve bu isim Osmanlı döneminde de kullanılmaya devam etmiştir⁴. İlçe merkezi ve çevresindeki araştırmalar sırasında bir cami, bir kilise, üç çeşme, iki mezarlık, bir okul, bir hükümet konağı, iki dükkan ve onbeş civarında tarihi konut incelenmiştir.

Sahil kenarında yer alan cami dikdörtgen planlı ve kırma çatılıdır⁵. Güneydoğu köşesinde tek şerefeli minaresi yer alır (Resim: 1.a). Birçok kez onarıldığı anlaşılan caminin inşa tarihi bilinmemektedir. Caminin doğusunda bir hazire ile çeşmesi bulunur. Çeşme, üzerindeki kitabeye göre Abdullah oğlu Ali

- 1 N. Tunçdilek, *Marmara Adaları*, İstanbul 1987, s.70-85; R. M. Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerine Araştırmalar*, 3. Baskı, İstanbul 1999, s.251-268.
- 2 Ö. S. Doğan, *Beşeri Coğrafya Açısından Marmara Takımadaları*, İstanbul 2009, s.89.
- 3 Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev., A. Pekman), 8. Baskı, İstanbul 2015, s.104; Pliny, *Natural History*, Volume:II, London 1961, p.151.
- 4 Bkz., R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.250-251, 268-269.
- 5 Cami için bkz., H. Sözlü, *Balıkesir’de Türk Dönemi Mimari Eserleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Van 2014, s.91-92.

tarafından H.1037/M.1628 tarihinde yaptırılmıştır⁶. Haziredeki yirmiye yakın mezar taşının tarihleri de H.1062/M.1651 ile H.1320/M.1902 arasında değişmektedir. Caminin ilk inşası da 17. yüzyılın başlarına kadar iniyor olmalıdır.

Sardunya Sokak'ta yer alan kilisenin yalnızca beden duvarları ayakta kalmış ve bunun bir kısmına konut eklenmiştir (Resim: 1.b). Kemerli kapı üzerindeki kitabeye göre 1889 yılında inşa edilmiştir. Ampir üslubundaki yapının inşasında taş ve tuğla kullanılmıştır. Kilise önünde, konuta bitişen bir çeşme bulunur (Resim: 1.c). Kitabesi bulunmayan çeşmenin yapım tarihi bilinmemektedir. Yarım daire kemer nişli mermer çeşme kilise ile aynı dönemlerde inşa edilmiş olmalıdır.

Merkezdeki Rum Okulu 1910 tarihlidir. İki katlı yapının inşasında moloz ve kesme taş ile mermere yer verilmiştir. Neoklasik üsluptaki yapı, akroterli üçgen alınlık ve ion düzeninde başlıklarıyla öne doğru çıkma yapan girişi ile dikkati çeker. Sahil kenarında yer alan 1906 tarihli Hükümet Konağı da üçgen alınlıkları, düz silme ve plastırları ile aynı üslubu yansıtır.

İlçe merkezinde sivil mimarlık örneği olarak kalan iki dükkân ile onbeş civarındaki konut, sahil ile bunun gerisindeki caddelerde yoğunlaşmaktadır. Genellikle iki veya üç katlı olan konutların giriş katları kâgir üst katları ahşap seklindedir (Resim: 1.d). Ahşap üst katların bazen çıkmalar yaptığı görülür. Dükkanlar tek katlı ve kâgir olup kemerli kapılarla caddeye açılırlar. Söz konusu yapıların 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarına ait oldukları anlaşılmaktadır.

İlçede, cami haziyesi dışında iki mezarlık daha bulunmaktadır. Sahildeki Hükümet Caddesi kenarında yer alan büyük mezarlıkta, bir kısmının başka mezarlıklardan getirildiği anlaşılan çok sayıda mezar taşı bulunmaktadır. Aralarında başlık ve taç süsü olanları da bulunan mezar taşlarının tespit edilebilenlerin tarihleri H.1018/M.1609 ile H.1320/M.1915 arasında değişmektedir. Şehrin batı çıkışında, Çınarlı köy yolu üzerinde bulunan diğer mezarlıkta ise sadece 8 adet kitabeli mezar taşı bulunmaktadır. Çeşitli formlardaki mezar taşlarının en erkeni H.1050/M.1640 en geçi H.1287/M.1870 tarihlidir. Bu mezarlığın hemen yanında bir sarnıca ait olduğu sanılan su yapısının kalıntısı yer alır.

---

6 H. Sözlü, *a.g.e.*, s.455.

1.2. Gündoğdu Köyü

Adanın güney kıyısında yer alır. Rumlar zamanında “*Prastos*” olarak anılan köye mübadele sonrası Karadeniz’den getirilen Türkler yerleştirilmiştir⁷.

Köy meydanındaki Merkez Camii yenidir. Caminin hemen yanında bir çeşme yer alır. Kitabesi bulunmayan mermer çeşme geç döneme aittir. Köyde bunun dışında iki çeşme daha bulunur. Köyün üst tarafında, köy yolunun kenarında yer alan kitabeli çeşmenin 19. yüzyılın sonlarına ait olduğu tahmin edilmektedir. Hazneli mermer çeşmenin ayna taşında kemer ve rozet işlemlerine yer verilmiştir. Köyün kuzeybatı üst kısmında yer alan diğer çeşme, üzerindeki Rumca kitabelere göre 1665 yılında yaptırılmış ve 1908 yılında tamir edilmiştir. Sivri kemer nişli çeşme mermerden olup moloz taş örgülü bir hazneye sahiptir. Döneminin özelliklerini yansıtan çeşme ayna taşı ve kemer üzerlerindeki süslemeleriyle dikkati çeker.

Çeşmeler dışında köyde 13 adet eski ev belirlenmiştir. İlçe merkezinde olduğu gibi, iki veya üç kat şeklinde inşa edilen konutlarda genellikle zemin katlar kâgir üst katlar ahşaptır. Bazı örneklerde, ahşap üst katlar kademeli veya cumba şeklinde çıkmalar yapmaktadır.

Bunların dışında, sahildeki meydanda sergilenen Bizans sonrası döneme ait bazı mezar taşları, kuyu bileziği ve presler gibi çeşitli mimari öğeler bulunmaktadır.

1.3. Topağaç Köyü

Eski adı “*Klazaki*” olan⁸ köy adanın güney kıyısında yer almaktadır. Günümüzde birkaç hanenin yaşadığı köyün camisi yenidir. Bu karşın köyde iki Müslüman Mezarlığı vardır. İlki köye girerken yolun üst tarafında yer almaktadır. Geniş bir alan kaplayan mezarlıkta sadece 8 adet kitabeli mezar taşı tespit edilebilmiş olup, tarihleri H.1149/M.1736 ile H.1328/M.1910 yılları arasında değişmektedir. Köyün üst tarafındaki yamaçta yer alan ikinci mezarlıkta ise tarihi okunamayan bir adet kitabeli mezar taşı mevcuttur.

7 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.270.

8 F. W. Hasluck, *Cyzicus*, Cambridge 1910, p.34.

1.4. Asmalı Köyü

Adanın güneydoğu kıyısında yer almaktadır. Eski adı “*Aftoni*” olan köyün bir Arnavut köyü olduğu⁹, bugünkü halkının Trabzon Sürmene’den geldiği ifade edilmektedir¹⁰.

Köy içinde Rumlardan kalan bir çeşme bulunmaktadır. İki gözlü çeşmenin ayna taşlarından birinde Rumca kitabeye yer verilmiştir. Köyün doğu ucunda yer alan ve sadece duvarları kalan bir kilisenin üzerine ise günümüzde konut inşa edilmiştir. Eski fotoğraflarda kilisenin merkezi kubbeli yunan haçı şeklinde olduğu görülür.

Bunların dışında, köy genelinde Rumlardan kalan bazı evlere de rastlamak mümkündür. Bunlar arasında, sahildeki iki katlı ahşap papaz evi ile köy içerisindeki duvar resimleriyle bezeli iki ev dikkat çeker.

1.5. Saraylar Köyü

Tarihi geçmişi antik döneme kadar uzanan köy adanın kuzeydoğu kıyısında yer almaktadır. Eskiden “*Palatia*” olarak anılan köyün¹¹ şimdiki adını, Texier’in “*Justinyen Sarayı*” olarak adlandırdığı yapıdan¹² aldığı sanılmaktadır. Texier’in bir gravür çizimine de yer verdiği saray kalıntısından günümüze pek bir şey kalmamıştır. Sadece, tuğla hatıllı mermer duvarların küçük bir kısmı mevcuttur.

Köyün camisi yenidir. Cami sokağı üzerinde Rumlardan kalma bir kilise bulunur (Resim: 2.a). Kiliseden günümüze sadece kuzey duvarı ile doğu duvarının bir kısmı kalmıştır. Moloz ve kaba yonu taş ile inşa edilen kilisenin 19. yüzyıla ait olduğu anlaşılmaktadır.

Köyün kuzeydoğusundaki tepelerde iki yel değirmeni görülür. Biri kıs-
men daha sağlam olan yel değirmenlerin üst kısımları ve bazı duvarları yıkıl-

9 Bkz., F. W. Hasluck, *a.g.e.*, p.34.

10 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.272.

11 A. de La Motraye, *Voyages du Sr. A. de La Motraye, en Europe, en Asie et en Afrique*, Tome:I, La Haye 1727, p.472.

12 C. Texier, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (Çev., A. Suat), Cilt:I, Ankara 2002, s.278-279.

mıştır (Resim: 2.b). Moloz taş örgülü değirmenlerin 19. yüzyıla ait oldukları tahmin edilmektedir.

Köyün yaklaşık 3.7 km. doğusunda (Saraylar ile Asmalı Köyü yolu üzerinde) St. Nikolaos olarak anılan kilise¹³ yer alır (Resim: 2.c). Merkezi kubbeli yunan haçı şeklindeki kilisenin duvarlarında moloz taş, örtü sisteminde tuğla kullanılmıştır. Yer yer sıvaları dökülen kilisenin içersinde sıva üzerine yapılan tasvirlerin izleri görülür.

Aynı yol üzerinde, köye yaklaşık 3 km. mesafedeki küçük bir koyda, 20. yüzyılın başlarına ait bir mermer fabrikasının kalıntıları yer alır. Fabrikayı oluşturan kâgir ve ahşap binalar geniş bir alana yayılır. Fabrika alanı içersinde, tarihleri H.1170/M.1756 ile H.1282/M.1865 arasına değişen 50 civarında kitabeli taşın bulunduğu bir de mezarlık yer almaktadır (Resim: 2.d).

1.6. Çınarlı Köyü

Adanın batı kıyısında yer alır. Eski adı “Galimi” olan Rum Köyü’ne mübadele sonrası Karadeniz göçmenleri yerleşmiştir¹⁴. Köyde eskiye dair pek bir şey kalmamıştır. Eski kilisenin yerine cami yapılmış, çeşme tamamen yenilenmiştir. Köyün güneybatısındaki Manastır Koyu’nda yer alan manastırın da sadece bir duvarı kalabilmiştir.

1.7. Nato Tepesi ve Viranköy Mevkii

Adanın en yüksek noktasını teşkil eden Nato Tepesi’nin güney eteğindeki ormanlık içersinde (40°37’16.37”K / 27°37’48.06”D) bir ayazma ile şapele ait olduğu sanılan kalıntılar tespit edilmiştir (Resim: 3.a,b). Ayazmanın hemen üzerinde yer alan harabe halindeki şapelin apsis kısmı ile bazı mekânların duvarları ayakta. İnşasında moloz taş ve tuğla ile kireç harcı kullanılan şapelin Bizans dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir.

---

13 F. W. Hasluck, a.g.e., p.34.

14 Bkz., R. M. Ertüzün, a.g.e., s.275-276.

Tepenin kuzeyindeki Viranköy Mevkii olarak adlandırılan bölgede, vadinin iç kısımlarındaki bir tepe üzerinde (40°37'31.82"K / 27°35'30.29"D) kale harabeleri yer alır (Resim: 3.c,d). Tepeyi kuşattığı anlaşılan kalenin güney duvarının bir kısmı ile iki burcu ayakta, diğer kısımları ise yıkıktır. Moloz taşla inşa edilen kale içerisinde de birçok yapının kalıntıları görülmektedir. Denizden görünmeyecek şekilde vadinin içine gizlenen kale, korsanlık faaliyetlerinin hız kazandığı ortaçağlarda inşa edilmiş olmalıdır.

2. TÜRKELİ (AVŞA) ADASI

Marmara Adası'nın güneybatısında yer alan ada antik dönemde "*Ophiussa*" diye bilinmektedir¹⁵. Sonrasında "*Afousia*" olarak anılmaya başlayan ada Türkçeye 'Avşa' şeklinde geçmiştir¹⁶. Günümüzdeki resmi adı Türkeli olan ve Marmara ilçesine bağlı adada iki köy yerleşimi bulunmaktadır.

2.1. Türkeli (Avşa) Köyü

Ada ile aynı ismi taşıyan köy kuzeybatı kıyıda yer alır. Adadaki ilk yerleşim yeri olan köyden günümüze pek bir şey kalmamıştır. Belediye binası önündeki parkta sergilenen tambur, sütun, sütun başlığı ve silindir presleri gibi mimari öğeler adadaki Erken Bizans dönemi yerleşimine işaret eder (Resim: 4.a). Köyün batı ucundaki koyda, keşişler tarafından 1638 yılında yaptırıldığı bilinen Hagios Georgios Manastırı'nın kalıntıları yer alır. Rumların adayı terk etmesiyle atıl kalan ve zamanla bir harbeye dönüşen manastır, 2002-2003 yıllarında ilgili müze tarafından yapılan kazılarla ortaya çıkarılmıştır¹⁷.

Herhangi bir sivil mimarlık örneğine rastlanılmayan köyün doğusunda, Okullar Caddesi ile Demet Sokak'ın birleştiği köşede bir yel değirmeni yer alır (Resim: 4.b). Moloz taş örgülü değirmenin 19. yüzyıldan kaldığı sanılmaktadır. Yakın zamana kadar kullanıldığı anlaşılan değirmenin taş merdiveni ve ocağı sağlamdır.

---

15 Pliny, *a.g.e.*, p.335.

16 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.291.

17 Bkz., G. Polat, "Avşa Adası'ndaki Hagios Georgios Manastırı", 14. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara 2005, s.205-216.

2.2. Yiğitler Köyü

Adanın güneydoğu kıyısındaki koyda yer almaktadır. Eski adı “Araplar” olan köyün 7. yüzyıldaki İstanbul kuşatması sırasında adada kalan Araplar tarafından kurulduğu sanılmaktadır¹⁸. Günümüzde Yiğitler olarak anılan köyde Trakya göçmenleri yaşamaktadır.

Köy merkezinde bir haziyesi bulunan 1954 tarihli cami yer alır. Köy halkı söz konusu camin daha eski bir caminin yerine yapıldığını ifade etmektedir. Cami haziyesindeki H.1092/M.1681 ile H.1282/M.1865 yılları arasına tarihlenen yaklaşık 20 adet kitabeli mezar taşı da bunu göstermektedir (Resim: 4.c). Hazire dışında, köyün kuzeyde büyük bir mezarlık daha bulunur (Resim: 4.d). Burada, H.1154/M.1741 ile H.1327/M.1909 arasına tarihlenen 80 civarında mezar taşı görülür.

3. EKİNLİK ADASI

Antik dönemde “Kutali” olarak anılan¹⁹, Osmanlı’da *Ekinlik* adını alan ada²⁰ Marmara Adası’nın yaklaşık 5.5 km. kadar güneybatısındadır. Vaktiyle Rumların yaşadığı adaya mübadele sonrası Karadeniz bölgesinden gelen Türkler yerleşmiştir²¹.

Adadaki tek yerleşimi teşkil eden güney kıyısındaki köyün meydanında yer alan 1945 tarihli caminin eski bir kilisenin yerine yapıldığı söylenmektedir. İskele meydanında sergilenen mermer korkuluk levhaları, çifte sütun ve sütuncelerin de bu kiliseden kaldığı sanılmaktadır.

Sahil kenarında bir kilise ile hemen yanında bir başka yapının kalıntıları bulunur. Bazilikal planlı olduğu anlaşılan kilisenin apsis duvarı ile yan duvarlarının belirli bir kısmı ayakta (Resim: 5.a). Geç döneme ait olduğu anlaşılan kilisenin inşasında moloz taş ve yer yer tuğla kullanılmıştır. Kilisenin hemen yanında yer alan ve eski resimlerde iki katlı olduğu görülen yapının bodrum katı ile güney duvarının bir kısmı ayakta. Okul olduğu söylenen kâgir binanın bodrum katında moloz taş, üst katlarında tuğlaya yer verilmiştir.

18 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.292.

19 A. de La Motraye, *a.g.e.*, p.472; F. W. Hasluck, *a.g.e.*, p.37.

20 Kâtip Çelebi, *Tehfeti’l – Kibar Fi Esfari’l Bihar*, (Yay. Haz., O. Ş. Gökyay), İstanbul 1973, s.220.

21 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.293-294.

Köy merkezindeki kiliseden başka, Marmaraburnu koyunun biraz gerisinde, yine 19. yüzyıla ait olduğu sanılan küçük bir kilise daha bulunur (Resim: 5.b). İnşasında moloz taş ile sınırlı miktarda tuğla kullanılan kilisenin sadece beden duvarlarının bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir.

Adanın batı ucundaki yüksek tepenin (Manastır Tepesi) üzerinde bir manastıra ait olduğu anlaşılan kalıntılar mevcuttur. Mevcut kalıntılardan geniş bir alana yayıldığı anlaşılan manastır yapılarından kilisenin apsisi izlenebilmektedir. Kilisenin hemen yanında sağlam durumda bir de sarnıç bulunur. Manastırın yapım tarihi bilinmemekle birlikte 13. yüzyılda Frenkler tarafından yağmalandığı ve burada antik kalıntıların da bulunduğu aktarılır²².

Manastır tepesinin denize ulaşan kuzey kıyısında bir ayazma sarnıcı ve çeşmesi yer alır (Resim: 5.d). Moloz taş örgülü sarnıç tuğla tonoz örtülüdür. Halen su deposu olarak kullanılan sarnıcın yan duvarında mermer çeşmeye yer verilmiştir. 1847 tarihli Rumca kitabesi bulunan çeşme döneminin eklektik üslubunu yansıtır.

Ada'da ikisi sahil kenarında, biri de iç kısımda olmak üzere üç adet yel değirmeni vardır. Köyün batı ucundaki yel değirmeni hariç diğerlerinin beden duvarları ayakta. Moloz taşla inşa edilen değirmenlerden adanın iç kısımdakinin (Resim: 5.c) kapısı üzerinde haç işlemeli 1877 tarihi mermer kitabe yer alır. Benzer özellikler gösteren diğer değirmenlerde 19. yüzyıla ait olmalıdır.

Adada bulunduğu ifade edilen eski gösterişli evlerden²³ günümüze pek bir şey kalmamıştır. Sahil kenarındaki üç katlı bir ahşap ev ile köy içinde geleneksel şekilde kâgir ve ahşap olarak inşa edilmiş iki katlı birkaç eve rastlanır.

4. PAŞALİMANI ADASI

Takımadaların ikinci büyük adası olan Paşalimanı, Kapıdağı Yarımadası'nın yaklaşık 2.4 km. batısındadır. Antik çağlarda "*Haloni*"²⁴, Bizans döneminde "*Aulonia*" olarak bilinen ada 14. yüzyılın ortalarında Osman-

---

22 F. W. Hasluck, *a.g.e.*, p.37.

23 F. W. Hasluck, *a.g.e.*, p.37.

24 Pliny, *a.g.e.*, p.335.

lı egemenliğine girmiştir²⁵. 18. yüzyılın başlarında La Montraye'nin "Alogna" olarak bahsettiği ada²⁶ sonraları Paşalimanı olarak da anılmaya başlamıştır. Adada, günümüzde Paşalimanı, Harmanlı, Poyrazlı, Balıklı ve Tuzla adını alan beş köy yerleşimi bulunmaktadır.

4.1. Paşalimanı Köyü

Ada ile aynı ismi taşıyan köy kuzeybatı kıyıda yer alır. Köy merkezinde hazireli bir cami (Resim: 6.a) ile çeşme bulunur²⁷. Her iki yapıda 1935 depreminde sonra yenilenmiştir. Vaktiyle çeşmenin üzerinde, Kıbrıs fatihi Lala Kara Mustafa Paşa (1500-1580) tarafından; caminin yan duvarında da, Mezo-morto Hüsyin Paşa (Ö. 1701) tarafından yaptırıldığı yazan kitabeleri bulunduğu rivayet edilir²⁸. Tespit edilebildiği kadarıyla cami haziresindeki mezar taşları (Resim: 6.b) da H.1130/M.1717 yılına kadar inmektedir. Bu bilgiler ışığında, çeşme ve caminin adı geçen paşalar tarafından yaptırıldığı, "Paşalimanı" adının da buradan geldiği söylenebilir.

Köyün güneyinde bir şaraphane ile hastane olduğu söylenen yapıların kalıntıları vardır. Dikdörtgen planlı (41x14 m.) büyük bir imalathane (Resim: 6.c) ve idari binadan oluşan şaraphane 1875 tarihlidir. Beden duvarları sağlam kalan binaların inşasında moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Şaraphanenin hemen kuzeybatısında yer alan ve malzeme ve teknik bakımdan bezer özellikler gösteren dikdörtgen planlı (26x5 m.) hastanenin de (Resim: 6.d) aynı yıllarda inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Eski evlere rastlanılmayan köyün içerisinde Bizans dönemine ait çeşitli mimari öğeler ve kuyu bilezikleri göze çarpar.

4.2. Harmanlı Köyü

Eski adı "Avlonya" olan ve salnamelere göre 19. yüzyılın sonlarında 194 hane ve 803 nüfusu bulunan köyde²⁹ herhangi bir tarihi yapıya rastlanılmaz.

25 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.280.

26 A. de La Motraye, *a.g.e.*, p.472.

27 Söz konusu yapılar için bkz., H. Sözlü, *a.g.e.*, s.325.

28 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.286.

29 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.285.

4.3. Poyrazlı Köyü

Adanın kuzey kıyısında yer alır. Salnamelerde “Vori” adıyla geçen köyün Türk ve Rumlardan oluştuğu anlaşılmaktadır³⁰.

Köyde haziireli bir cami bulunmaktadır (Resim: 7.a,b). Moloz taş ve kerpiçle inşa edilen harabe halindeki caminin tek şerefeli tuğla minaresi ayaktaadır. Cami haziireesinde yer alan 35 civarında mezar taşlarının (Resim: 7.c) tarihi H.1107/M.1695 yılına kadar inmektedir. Cami de bu yıllarda inşa edilmiş olmalıdır.

Köyün kuzeybatı kıyısında Rumlardan kalan bir yel değirmeni yer almaktadır (Resim: 7.d). Moloz taşla inşa edilen değirmenin üzerinde 1690 tarihi kitabesi vardır. İçerisindeki merdiven, ocak ve nişler sağlam vaziyettedir.

4.4. Balıklı Köyü

Adanın güneyinde yer alır. Eski adı “Skupia” olan Rum köyüne mübadele sonrası Türkler yerleşmiştir.

Köy meydanında eskiden bir kilise ve Rum okulunun bulunduğu söylenmekle birlikte bunlardan bir iz yoktur. Köyün muhtelif yerlerindeki Bizans dönemine ait kapı lentoları, templon payesi ve korkuluk levhaları, sütun ve çifte sütun şeklindeki (Resim: 8.a) çeşitli mimari elemanlar eski kiliseye ait olmalıdır.

Köydeki taş ve ahşap Rum evlerinin bazıları günümüze kadar gelebilmiştir (Resim: 8.b). İki katlı ahşap evler konsollu çıkmaları ve içerideki raf, dolap, seki ve ocak gibi düzenlemeleriyle geleneksel özellikler taşır. Ahşap tavanların bazıları işlemelidir (Resim: 8.c).

Köyün batısındaki Pandera Burnu gerisinde (40°21'37.11"K / 27°36'35.98"D) kilise, çeşme, şaraphane ve okul gibi yapılardan oluştuğu anlaşılan manastırın kalıntıları yer alır (Resim: 8.d). İnşasında moloz taş ve tuğla ile birlikte Bizans dönemine ait devşirme malzemelerin de kullanıldığı manastırın 19. yüzyıla ait olduğu sanılmaktadır.

---

30 Bkz., R. M. Ertüzün, a.e., s.285

4.5. Tuzla Köyü

Rumca adı “*Huhla*” olan köy Ada’nın güneydoğusundaki yarımadaçığın kuzeyinde yer alır. Mübadele sonrası Türklerin yerleştiği köyün camisi yeni-
dir. Köy halkı, bugünkü okulun yerinde Rumlardan kalan bir kilisenin bu-
lunduğu ve iskelede sergilenen Bizans ve Roma dönemine ait sütun, başlık ve
kaide gibi mimari öğelerin bu kiliseye ait olduğunu ifade ederler.

5. KAPIDAĞI YARIMADASI (ERDEK)

Önceleri “*Arktonnesos*” olarak bilinen yarımada, Helenistik ve Roma dö-
nenimde altın çağını yaşayan “*Kyzikos*” kentiyle birlikte anılmaya başlar³¹. Bi-
zans döneminde önemini kaybetmeye başlayan kent ve yarımada Orhan Bey
zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır³². Salnamelere göre 19. yüzyılın
sonlarında Kapıdağı Yarımadası’nda Erdek kaza merkezi ile birlikte Gonya
(Ocaklar), Rutya (Narlı), Herek (İlhanköy), Dragonda (Doğanlar), Fati (Tu-
ranköy), Şeytan (Ormanlı), Kocaburgaz (Ballıpınar), Şahinburgaz (Çayağzı),
Kestel (Kestanelik), Muhanya (Çakılköy), Perama (Karşıyaka), Aşağıyapıcı,
Hamamlı, Yukarıyapıcı ve Çeltikci isimleriyle kayıtlı 15 köy yerleşimi bulun-
maktadır³³. Kayıtlarda geçmeyen Tatlısu ve Belkis köyleriyle günümüzde bu
sayı 17’dir.

5.1. Erdek İlçe Merkezi

Kapıdağı Yarımadası’ndaki ilk yerleşim merkezlerinden biri olan Erdek,
yarımadanın güneybatı kıyısındadır. Antik çağlarda *Artake* ismiyle anılan Er-
dek, Kyzikos’a bağlı küçük bir liman kenti³⁴ zamanla Kyzikos’un gözden
düşmesiyle ön plana çıkmaya başlamıştır³⁵. 17. yüzyılın ortalarında Erdek’i
ziyaret eden Evliya Çelebi kentte bin kadar ev ve dükkânlarla birlikte dört

31 Strabon, a.g.e., p.79-80; Pliny, a.g.e., p.326.

32 N. Koçhan, *Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları*, Bursa 2011, s.37.

33 Bkz., R. M. Ertüzün, a.g.e., s.198-199.

34 Strabon, a.g.e., p.93; Pliny, a.g.e., p.326.

35 F. W. Hasluck, a.g.e., p.21.

camisi, bir han ve hamamı bulunduğunu belirtir³⁶. Hüdavendigâr salnamele-
rine göre 19. yüzyılın sonlarında Erdek'te 3 cami, 1 mescit, 2 kilise, 2 hamam,
20 çeşme, 25 değirmen, 5 okul ve 1 hükümet konağı bulunmaktadır³⁷. Söz
konusu eserlerden günümüze pek bir şey kalmamıştır.

Bahsi geçen camilerden sadece biri mevcuttur (Resim: 9.a). Cumhuriyet
Caddesi'nde yer alan cami boyuna dikdörtgen planlı ve kırma çatılı olup doğu
duvarına bitişen bir minaresi bulunur³⁸. Cami moloz taş ve tuğla, minare kes-
me taşla inşa edilmiştir. Kapı üzerindeki kitabelere göre H.1177/M.1764 yı-
lında halk tarafından yaptırılan caminin 1917 yangınından sonra yenilendiği
ifade edilmektedir³⁹. Caminin neoklasik tarzı da bu döneme işaret etmektedir.
Silindirik gövdeli ve tek şerefeli minare ise H.1195/M.1781 tarihli. Yukarı-
da bahsi geçen diğer cami ve kiliseler ile birlikte evlerden bir şey kalmamıştır.

Kentin iskele meydanında bir çeşme yer alır (Resim: 9.b). "Askeriye Çeş-
me" olarak adlandırılan çeşmenin Aşağıyapıcı Köyü'nden getirildiği söyle-
nir⁴⁰. Barok üslubundaki çeşme H.1291/M.1874 tarihli. Bunun dışında,
kentin kuzey çıkışında, "Palata Çeşmesi" olarak bilinen bir çeşme daha bu-
lunmaktadır⁴¹ (Resim: 9.c). Kesme taşla inşa edilen sivri kemerli çeşme 18.
yüzyıla tarihlendirilmektedir. Çeşmenin hemen gerisinde bir de tonozlu sar-
nıç yer alır.-

Kent merkezinde eski mezarlık ve şehitler mezarlığı olarak bilinen iki
mezarlık vardır. Yalı Mahallesi Adanan Menderes Caddesi'nde yer alan
eski mezarlıkta (Resim: 9.d) 30 civarında mezar taşı olup bunların en erkeni
H.1249/M.1833, en geçi H.1328/M.1910 tarihli. Aynı cadde üzerindeki şe-
hitler mezarlığında ise 13 adet mezar taşı yer almaktadır. Bunların üzeri kalın
boya tabakasıyla kaplı olduğu için sadece birinin üzerindeki H.1228/M.1813
tarihi okunabilmiştir.

Eskiden beri ilçe merkezi durumundaki Erdek'te Hükümet konağı ve okul
gibi kamu yapılarına da yer verilmiştir. İskele meydanındaki iki katlı Hükü-

36 Y. Dağlı vd. (Yay. Haz.), *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.149.

37 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s198.

38 Cami için ayrıca bkz., H. Sözlü, *a.g.e.*, s.131-132.

39 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.200.

40 H. Sözlü, *a.g.e.*, s.466.

41 Bkz., R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s. 231-234.

met Konağı geç neoklasik üslubu yansıtır. İki katlı konakta odalar bir orta sofanın etrafında sıralanır. Yalı Mahallesi'nde yer alan okul da, üçgen alınlıkla taçlandırılan kolonatl giriş ve impost başlıklı köşe plasterleri ile neoklasik üslubu ortaya koyar. Halitpaşa Mahallesi'nde yer alan diğer okul tek katlıdır. Güney cephe aksında üç kemer gözlü bir giriş revağı bulunan okulun pencereleri basık kemerlidir. Her iki okulda 19. yüzyılın sonları veya 20. yüzyılın başlarına ait olmalıdır.

Erdek'in kuzeyinde, Babaki Mevkii tepesinin kuzey yamacında eski bir çiftlik evi ile ayazma bulunur. İki katlı ve kırma çatılı ev üçgen alınlığı, düz plasteri ve silmeleri ile 19. yüzyılın neoklasik üslubu yansıtır. Moloz ve düzgün keme taşlarla teşkil olunan ayazmanın ise daha eski olduğu anlaşılmaktadır. Önünde bir kuyu ile buna bağlanan bir taş kanal yer alır.

5.2. Ocaklar Köyü

Yarımadanın doğu kıyısında yer alır. Rumca adı "*Gonia*" köyün ismi salnamelerde "*Konya*" olarak geçmektedir⁴². Köyün camisi yenidir. Caminin hemen yanında yer alan muhtarlık binası Rumlardan kalan kilise duvarlarının üzerine oturur. Kesme taş duvarlardaki mermer söveli kapı ve pencere açıklıkları izlenebilmektedir.

Köy içinde, Atatürk Caddesi ile İskele Sokağı'nın kesiştiği yerde bir şaraphane ile bunun çaprazında bir ev bulunur. Tuğla ve moloz taşla inşa edilen yapılar kemerli kapı ve pencerelere sahiptirler. Bezer nitelikteki her iki yapıda 19. yüzyılın sonları veya 20. yüzyılın başlarında ait olmalıdır.

5.3. Narlı Köyü

Rumca adı "*Tarhodia*" olan köy⁴³ Hüdavendigar salnamelerinde "*Rutya*" olarak geçer⁴⁴. Köyün camisi yenidir. Rumlardan kalan kilisenin beden duvarları ayakta (Resim: 10.a). Moloz ve kesme taşla teşkil olunan kilisenin mermer kapı lentosu üzerinde 1898 tarihli kitabe yer alır. Kalan izlerden kilisenin üç nefli bir bazilika şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.

---

42 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.198,245.

43 C. Texier, *a.g.e.*, s.284.

44 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.248.

Köyün yolu üzerinde (40°28'31.68"K / 27°41'25.20"D) bir Müslüman mezarlığı vardır (Resim: 10.b). Burada, tarihleri H.1220/M.1805 ile H.1316/M.1898 arasında değişen 23 civarında mezar taşı bulunmaktadır.

5.4. İlhan köy

Yarımadanın kuzeybatı köşesinde yer alan ve eski bir Bizans köyü olduğu ifade edilen köyün Rumca adı "*Harakhi*" dir⁴⁵. 19. yüzyılın sonlarına ait Hüda-vendigar salnamelerinde köyün adı "*Herek*" olarak geçmektedir. Mübadele sonrası Rumların yerini Türkler almıştır. Eski köyden günümüze pek bir şey kalmamış. Ancak, köyün hemen kuzeydoğusundaki tepe üzerinde küçük bir kale kalıntısı yer alır (Resim: 10.c,d). Moloz taş ve kireç harçlı kalın duvarların çevresinde bazı mermer sütun parçaları görülür. Hakkında bir bilgi bulunmayan yapının Bizans döneminden kaldığı sanılmaktadır.

5.5. Doğanlar Köyü

Eski adı "*Dragonda*" olan köy⁴⁶ yarımadanın kuzeybatı kıyısına yer alır. Rum yerleşimi olan köye mübadele sonrasında Selanik'ten gelen göçmenler yerleştirilmiş.

Rumlardan kalan bir kilise ve şapelin kalıntıları vardır. Moloz taş ve tuğla ile inşa edilen köy içindeki kilisenin apsis ve kuzey duvarları kısmen ayakta-dır. Köyün kuzeydoğusundaki tepe üzerinde (40°31'24.26"K / 27°45'02.12"D) yer alan şapel yığma moloz taşla inşa edilmiştir. Beden duvarları ayakta olan şapelin apsisi dışta üçgen çıkma yapar. Her iki yapının da 19. yüzyıla ait olduğu sanılmaktadır.

5.6. Turanköy

Yarımadanın kuzeybatı tarafındaki büyük koyun kıyısına kuruludur. Rumcada adı "*Vathi*" olan köy 19. yüzyıl salnamelerinde "*Fati*" olarak geçer⁴⁷.

---

45 F. W. Hasluck, *a.g.e.*, p.28.

46 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.198,248.

47 R. M. Ertüzün, *a.e.*, s.198.

Mübadele sonrası Selanik ve Bosna'dan gelen göçmenler yerleşmiştir. Rumlardan günümüze bir şey kalmayan köyün camisi ve mezarlığı yenidir.

5.7. Ormanlı Köyü

Yarımadanın kuzey kıyısındadır. Eski adı "*Katatopos*" olan köy 18. yüzyıl arşiv defterleri ile Şeytan olarak geçmektedir⁴⁸.

Rumlardan kalan köy merkezindeki kilise yıkılarak taşları cami yapımında kullanılmış, kilisenin yerine de sonradan okul inşa edilmiştir. Köy içerisine dağılmış Roma ve Bizans dönemlerine ait sütun ve templon payesi gibi bazı mimari öğelerin (Resim: 11.d) de söz konusu kiliseye ait olmalıdır.

Köyün doğu ucunda bir şapel ve maşatlık yer alır. Beden duvarları ayakta olan şapelin inşasında moloz taş ve tuğla kullanılmıştır (Resim: 11.a). Şapelin çevresindeki maşatlıktaki mezar taşlarından bir şey kalmamıştır. Köyün batı ucundaki küçük tepe üzerinde bir başka şapel kalıntısı daha vardır (Resim: 11.b). Apsis duvarının bir kısmı ve temel duvarları kalabilen şapelin inşasında moloz taş kullanılmıştır. Söz konusu şapellerin 18-19. yüzyıllara ait oldukları tahmin dilmektedir.

Bunların dışında, Ormanlı Köyü ve Ballıpınar Köyü yolu üzerindeki Eğri-dere Mevkii'nde (40°30'33.41"K / 27°51'09.77"D) bir ayazma kilisesinin harabeleri yer almaktadır (Resim: 11.c). Orman içinde sadece bazı duvarları görülebilen kilise moloz taşla inşa edilmiştir. Cephesinde yer alan çeşmenin aynallığında Bizans devşirmesine yer verilmiştir. Geç döneme ait olduğu anlaşılan kilisenin yerinde eskiden St. George Manastırı'nın yer aldığı ifade edilir⁴⁹.

5.8. Ballıpınar Köyü

Yarımadanın kuzey kıyısındaki bir koyda yer alır. Eski adı "*Longada*" olan köy 19. yüzyıl salnamelerinde "*Kocabergos*" olarak geçmektedir⁵⁰. Köye, mübadele sonrası Trakya'dan gelen Türkler yerleştirilmiştir.

48 R. M. Ertüzün, *aynı yer*.

49 F. W. Hasluck, *a.g.e.*, p.27.

50 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.245, 248.

Köyün camisi yenidir. Merkezde Rumlardan kalan büyük bir kilise yer alır. Beden duvarları sağlam olan kilisenin inşasında moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Basık kemerli mermer kapı üzerinde 1895 tarihli Rumca kitabe yer alır. İçeride ahşap ayak kalıntılarından kilisenin üç nefli bazilika şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.

Antik dönemde “*Dindymos*” olarak adlandırılan köy sınırları içindeki dağın⁵¹ eteklerinde (40°27'46.14"K / 27°54'41.05"D) günümüzde Kirazlı Manastırı diye bilinen yapı kompleksinin kalıntıları yar alır⁵². Eski bir tapınağın yerine, Meryem Ana adına 19. yüzyılın sonlarında inşa edilen manastırdan günümüze pek bir şey kalmamıştır. Tuğla örgülü kilise ile moloz taş örgülü diğer yapıların bazı duvarları ayakta.

5.9. Çayağzı Köyü

Yarımadanın kuzeydoğu kıyısındadır. Rumların “*Diavathy*”, Türklerin “Şahinburgaz” dedikleri köy Hristiyan ve Müslümanlardan oluşmaktaydı⁵³. Mübadele sonrası Hristiyan Rumların yerini Pomaklar almıştır.

Köyün camisi yeni olup eskisi hakkında bir bilgi yoktur. Mezarlık, köyün güney tarafında, yol kenarında yer alır. Burada, tarihleri H.1116/M.1704 ile H.1332/M.1913 arasında değişen 50 civarında kitabeli mezar taşı bulunmaktadır.

Köy merkezinde olduğu söylenen eski kiliseden bir iz yoktur. Köyün 2.5 km. kadar güneybatısındaki Kalemdere Mevkii (Kalami) denilen yerde (40°29'34.09"K / 27°56'43.17"D) “Panagia Galatiane” adında bir manastırın bulunduğu ifade edilir⁵⁴. Günümüze pek bir şey kalmayan manastır yerinde basit bir kulübe bulunmakta olup, onun duvarları ve çevresinde geç Roma ve Bizans dönemlerine ait işlemeli mermerler ile lahit parçaları görülür.

51 Strabon, *a.g.e.*, s.80.

52 Bkz., F. W. Hasluck, *a.g.e.*, p.24-25.

53 F. W. Hasluck, *a.g.e.*, p.28; R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.240, 245.

54 F. W. Hasluck, *a.e.*, p.27.

5.10. Kestanelik Köyü

Yarımadanın kuzeydoğu kıyısındadır. Rumca adı “*Kastelli*” olan köy 16. ve 19. yüzyıl salnamelerinde “*Kestel*” olarak geçmektedir⁵⁵. Mübadele sonrası köye Selanik göçmenleri yerleşmiştir. Köyün camisi yenidir. Eski kilisenin yerine okul yapılmış olup çevresinde kilisenin temel izleri görülebilmektedir.

5.11. Çakılköy

Adanın doğu ucunda yer alır. Rumcada “*Mihanioa*” olarak bilinen köy, 16. yüzyıl Osmanlı arşivlerinde “*Mihanya*” adıyla geçmektedir⁵⁶. Tarihi 12. yüzyıla kadar uzatılan köyde⁵⁷ Rumların yerini mübadele sonrası Selanik göçmenleri almıştır.

Köyde Rumlardan kalma iki çeşme ile bir okul yer almaktadır. “*Solima-ri Çeşmesi*” olarak bilinen çeşme köyün gerisindeki vadide yer alır (Resim: 12.a). Sivri kemer nişli çeşme kesme taşla inşa edilmiştir. Çeşmenin üzerinde eskiden bir kitabesi bulunduğu ve Kyzikos Metropoliti Theodosius zamanında 465 yılında yapıldığının yazılı olduğu aktarılır⁵⁸. Köy içinde yer alan diğer çeşme büyük oranda yenilendiği için eski özelliği yitirmiştir.

Köy içindeki Rum Okulu (Resim: 12.b) üzerindeki kitabeye göre 1898 tarihinde yapılmıştır. Yüksek bir bodrum üzerindeki yapı moloz taş ve tuğlayla inşa edilmiştir. Günümüzde kullanılmayan okulun sadece duvarları ayakta kalabilmektedir.

5.12. Karşıyaka Köyü

Yarımadanın doğu kıyısında yer alır. Eski adı “*Peramo*” olan köyün tarihi geçmişi 12. yüzyıla kadar uzanmaktadır⁵⁹. Evliya Çelebi köyün beş altı yüz

---

55 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.240, 245.

56 R. M. Ertüzün, *a.e.*, s.240.

57 F. W. Hasluck, *a.g.e.*, p.29.

58 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.246.

59 F. W. Hasluck, *a.g.e.*, p.29; R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.246.

haneli olduğunu belirtir⁶⁰. Eski bir Rum köyü olan Karşıyaka'ya mübadele sonrası Kavala'dan gelen göçmenler yerleşmiştir.

Köyden günümüze pek bir şey kalmamıştır. Camisi yenidir. Halk, caminin yerinde eskiden bir kilisenin bulunduğunu ifade etmektedir. Caminin hemen yanında 1898 tarihli bir Rum çeşmesi vardır. Ampir tarzındaki çeşme, vazo şeklinde stilize akant motifi, kompozit başlıkları ve kemer alınlığındaki defne dalı işlemleriyle dikkati çeker. Köyün kuzey ucunda, birçok kez müdahale gördüğü anlaşılan ve tarihi bilinmeyen ikinci bir çeşme daha bulunur.

Köyün eski evlerinden sadece bir kaçı mevcuttur. Bunların dışında köyün doğusundaki küçük tepe üzerinde bir okul binası yer alır. 20. yüzyılın başlarına ait iki katlı okulun inşasında taş ve tuğla kullanılmıştır. Volta döşemeli zeminlerin üzeri karosiman kaplıdır.

5.13. Tatlısu Köyü

Yarımadanın güney kıyısındadır. Köy, 19. yüzyıla ait bir yabancı seyahat-namede "Ermeni Köyü" olarak geçmektedir⁶¹. Günümüzde Trakya göçmenleri yaşamaktadır.

Köyde bir kilise kalıntısı ile çeşme bulunmaktadır. Kilisenin apsis ve yan duvarının bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir (Resim: 12.c). Kireç harçlı taş ve tuğla ile inşa edilen kilisenin Bizans dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır. Köy çıkışındaki yol kenarında yer alan çeşme (Resim: 12.d) ise daha sonraki dönemlere aittir. Moloz ve kesme taşla inşa edilen hazneli çeşme yarım daire kemer nişlidir. Kemer taşıyan ayaklar kompozit başlıklıdır.

5.14. Aşağıyapıcı Köyü

Yarım adanın güney kıyısında, anakarayla bağladığı yerin hemen doğusunda yer alır. Eskiden "Yeniköy (Yeni Keui)" olarak anılan köyün Makedon-yalı göçmenler tarafından 18. yüzyılın sonlarında kurulduğu ifade edilir⁶².

60 Y. Dağlı vd. (Yay. Haz.), *a.g.e*, s. 149.

61 Bkz., F. W. Hasluck, *a.g.e.*, p.28.

62 G. Perrot, *Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineure*, Paris 1864, p.103.

Köyün camisi yenidir. Halk, caminin yerinde eskiden bir kilisenin bulunduğunu söylese de buna dair bir iz yoktur. Köyde yer aldığı söylenen çeşme de Erdek ilçe merkezine taşınmıştır (bkz., liman meydanındaki çeşme). Köyde, geleneksel nitelikte ahşap ve yığma taş şeklinde birkaç eski eve rastlanır. Köyün içerisindeki mermer kuyu ağızlı ve yanındaki lahit ile birlikte çevreye yayılmış sütun, başlık ve kaide gibi antik parçalar Kyzikos'tan getirilmiş olmalıdır.

5.15. Hamamlı Köyü

Yarımadanın anakaraya bağlandığı bölgenin iç kısımlarındaki tepenin yamacına kurulmuştur. İsmi yakınlarıdaki antik dönem hamamdan aldığı sanılan köyün, arşiv belgelerine dayanılarak 16. yüzyılın ortalarında Sultan Beyazıt vakfı olarak kurulduğu ifade edilir⁶³.

Köyün camisi yakın zamanda yenilenmiştir. Camiden ayrı olan minare 19. yüzyıl özelliklerini taşır. Düzgün kesme taşla inşa edilen minare, kare kaide üzerinde silindirik gövdeli ve tek şerefeli olup, petek kısmı taş külahla son bulur. Cami çevresinde gelişen köy içinde geleneksel tarzda yığma taş veya tuğla şeklinde evlere rastlanır. Genelde kâgir olan evlerden bazılarının ikinci katında ahşaba yer verilmiştir.

Köy meydanında 19. yüzyılın sonlarına ait iki katlı bir okul binası yer alır. Üst katı yenilenen kâgir yapı neoklasik üslubu yansıtır. Mermer kapı ve pencereler yarım daire kemerli olup kilit taşları belirtilmiştir. Yapının yan cephesine bitişen mermer bir çeşmesi vardır.

Kitabeli ve başlıklı mezar taşlarının bulunduğu söylenen eski mezarlık günümüzde park olarak kullanılmaktadır. Buradaki mezar taşların bir kısmının Erdek ilçe merkezine taşındığı ifade edilir. Köy yolunun alt tarafında yer alan yeni mezarlıktaki H.1309/M.1891 ve H.1330/M.1911 tarihli iki mezar taşı da buradan getirilmiş olmalıdır.

63 F. W. Hasluck, *a.g.e.*, p.28; R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.240.

5.16. Belkıs Köyü

Kyzikos antik kentin yukarisında yer alır. Yerli halkın 1950'lerde kurulduğunu söylediği köyde herhangi kültür varlığına rastlanılmaz.

5.17. Yukarıyapıcı Köyü

Kapıdağı yarımadasının en yüksek köyü olan Yukarıyapıcı, Kyzikos'un yaklaşık 4 km. kuzeyinde, dağın eteklerine yer alır. İlk defa 19. yüzyıl sonlarındaki Hüdavendigar salnamelerinde adı geçen Rum köyüne⁶⁴ mübadele sonrası Kavala'dan gelen göçmenler yerleşmiştir.

Köy'de bir kiliseden dönüştürüldüğü söylenen okul yapısının kalıntıları yer alır (Resim: 13.a). Birçok kez müdahale gördüğü anlaşılan yapıda kiliseye dair bir iz rastlanılmaz. Söz konusu yapının biraz batısında 1901 tarihli Rum çeşmesi bulunur (Resim: 13.b). Yarım daire kemerli mermer çeşmenin tuğla örgülü bir haznesi olduğu anlaşılmaktadır.

Eski özelliğini büyük oranda koruyan köy geleneksel nitelikteki evleri ile dikkati çeker (Resim: 13.c,d). İki katlı evlerin genellikle giriş katları moloz taş yığma duvar, üst katları ise kerpiç veya tuğla dolgulu ahşap karkas şeklinde olup ahşap kaplıdırlar. Bağdadi şeklinde olanlarına da rastlanılır.

5.18. Çeltikçi Köyü

Eski adı "Kukulo" olan köy⁶⁵, Antik Kyzikos kentinin güneybatısında yer alır. Köyün güneydoğusunda eski bir Müslüman Mezarlığı bulunur (Resim: 14.a). Mezarlıkta, tarihleri H.1223/M.1808 ile H.1328/M.1910 arasında değişen 10 civarında mezar taşı görülür.

Köyün camisi yenidir. Caminin hemen yanında devşirme malzemelerle teşkil olunan tarihsiz bir çeşme yer alır (Resim: 14.b). Köy içinde, birçok kez müdahale gördüğü anlaşılan geç döneme ait ikinci bir çeşmeye daha rastlanılır.

---

64 R. M. Ertüzün, *a.g.e.*, s.198.

65 F. W. Hasluck, *a.g.e.*, p. 28.

Bunların haricinde, köyün yerleşiminin dışında bir manastır ile kilisenin kalıntıları bulunmaktadır. Köyün yaklaşık 1.6 km. kuzeyindeki Düza-lan Mevkii'nde yer alan (40°24'51.22"K / 27°51'25.92"D) manastırdan geriye sadece bazı temel duvarları ile taban mozaikleri kalmıştır (Resim: 14.c). Köyün güneybatısında, Erdek yolu üzerindeki Kilisesırtı Mevkii'nde yer alan (40°23'41.56"K / 27°51'11.50"D) kiliseden de geriye bazı temel izleri ile çevreye saçılmış templan kaideleri, sütun, arşitrav ve benzeri mimari parçalar kalabilmiştir (Resim: 14.d). Söz konusu kalıntılardan her iki yapının da Bizans dönemine ait oldukları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- DAĞLI, Y. vd. (Yay. Haz.), *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- DOĞAN, Ö. S., *Beşeri Coğrafya Açısından Marmara Takımadaları*, İstanbul 2009.
- ERTÜZÜN, R. M., *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerine Araştırmalar*, 3. Baskı, İstanbul 1999.
- HASLUCK, F. W., *Cyzicus*, Cambridge 1910.
- KÂTİP ÇELEBİ, *Tehfetü'l – Kibar Fî Esfari'l Bihar*, (Yay. Haz., O. Ş. Gökyay), İstanbul 1973.
- KOÇHAN, N., *Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları*, Bursa 2011.
- LA MOTRAYE, A. de, *Voyages du Sr. A. de La Motraye, en Europe, en Asie et en Afrique*, Tome:I, La Haye 1727.
- PERROT, G., *Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineure*, Paris 1864.
- PLİNY, *Natural History*, Volume:II, 3. Printed, London 1961.
- POLAT, G., “Avşa Adası'ndaki Hagios Georgios Manastırı”, 14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Ankara 2005, s.205-216.
- SÖZLÜ, H., *Balıkesir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Van 2014.
- STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev., A. Pekman), 8. Baskı, İstanbul 2015.
- TEXİER, C., *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (Çev., A. Suat), Cilt:I, Ankara 2002.
- TUNÇDİLEK, N., *Marmara Adaları*, İstanbul 1987.

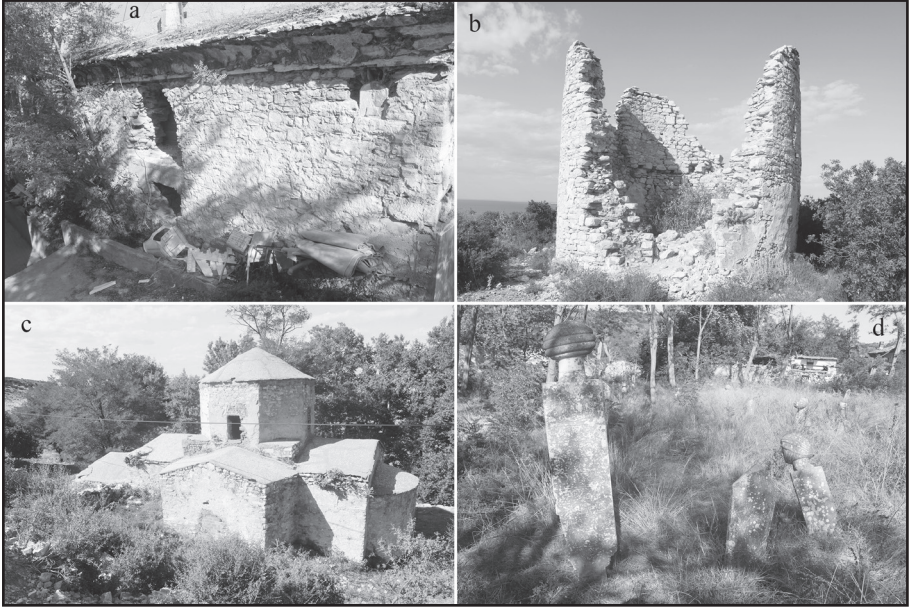

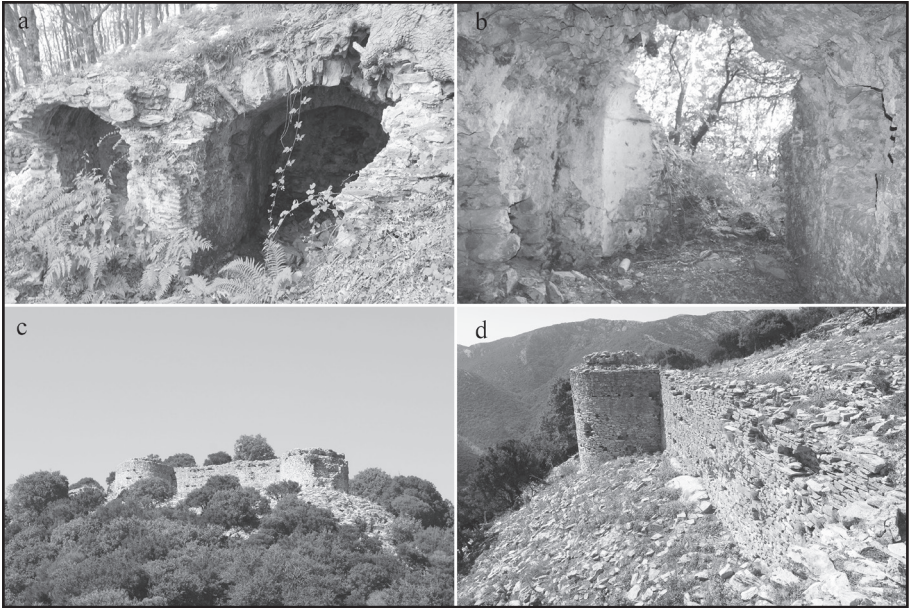
Harita 1: Yüzey araştırması gerçekleştirilen yerler (2017).

Resim 1: Marmara Adası, Marmara ilçe merkezi.

Resim 2: Marmara Adası, Saraylar Köyü.

Resim 3: Marmara Adası, Nato Tepesi ve Viranköy Mevkii.

Resim 4: Türkeli (Avşa) Adası, Türkeli ve Yiğitler Köyü.

Resim 5: Ekinlik Adası.

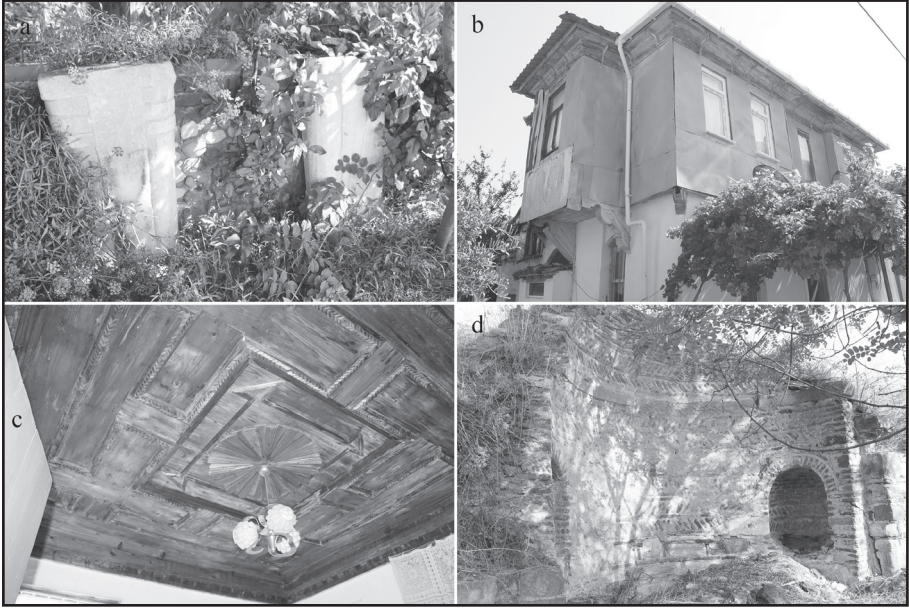

Resim 6: Paşalimanı Adası, Paşalimanı Köyü.

Resim 7: Paşalimanı Adası, Poyrazlı Köyü.

Resim 8: Paşalimanı Adası, Balıklı Köyü.

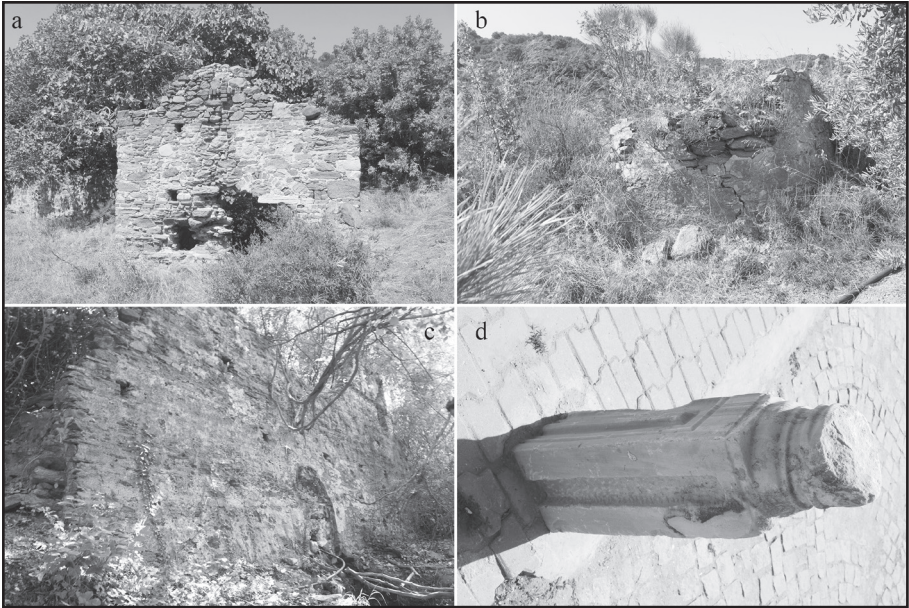

Resim 9: Erdek, Erdek ilçe merkezi.

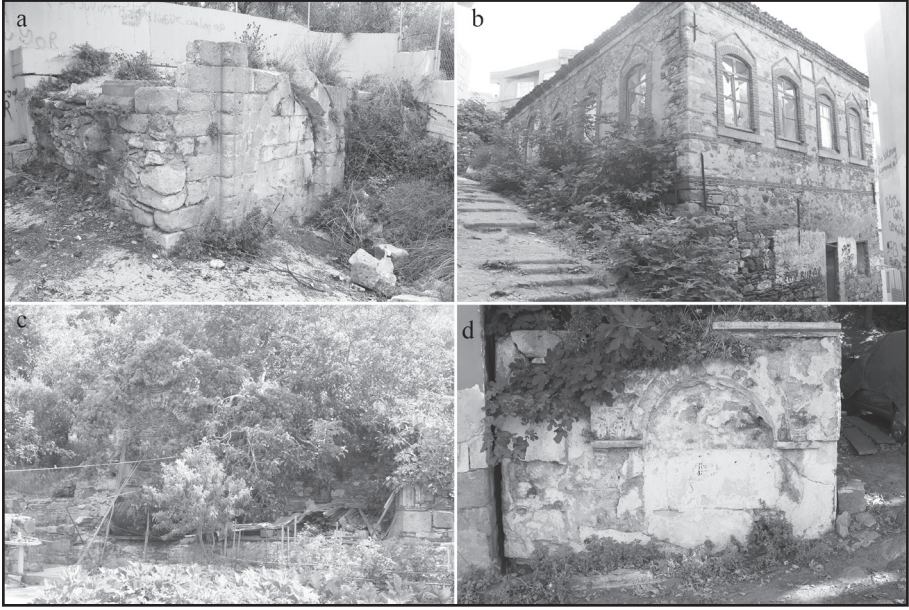

Resim 10: Erdek, Narlı Köyü ve İlhan köyü.

Resim 11: Erdek, Ormanlı Köyü.

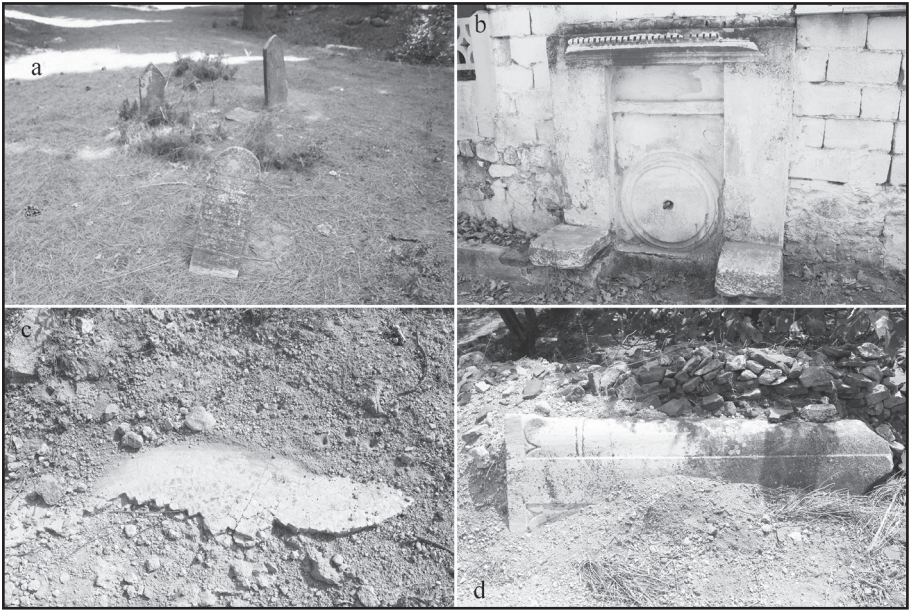

Resim 12: Erdek, Çakılıköy ve Tatlısu Köyü.

Resim 13: Erdek, Yukarıyapıcı Köyü.

Resim 14: Erdek, Çeltikçi Köyü.

